УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Марко Филијовић

ИСЛАМСКИ ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ И ЗАШТИТА ДРЖАВЕ (УПОРЕДНА СТУДИЈА СЛУЧАЈА СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)

докторска дисертација

Београд, 2014. године

РД 24026

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ-БЕОГРАД
Бр.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Марко Филијовић

ИСЛАМСКИ ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ И ЗАШТИТА ДРЖАВЕ (УПОРЕДНА СТУДИЈА СЛУЧАЈА СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)

докторска дисертација

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ
ПРИ 21.05.2014
Дост
125/6-11

Београд, 2014. године

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
"СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ"-БЕОГРАД
И. Бр. 180093

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF SECURITY STUDIES

Marko Filijovic

ISLAMIC FUNDAMENTALISM AND PROTECTION OF THE STATE (COMPARATIVE CASE STUDY - NORTH CAUCASUS AND WESTERN BALKANS)

doctoral dissertation

Belgrade, 2014

КОМИСИЈА ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

МЕНТОР:

Др Зоран Драгишић, ванредни професор,

Универзитет у Београду - Факултет безбедности

ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ:

_____

_____

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

_____

_____

_____

_____

_____

_____

ДАТУМ ОДБРАНЕ:

ИСЛАМСКИ ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ И ЗАШТИТА ДРЖАВЕ (УПОРЕДНА СТУДИЈА СЛУЧАЈА СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)

Исламски фундаментализам представља сложен социјални феномен, који је у протеклих неколико деценија био предмет истраживања различитих научних дисциплина, при чему је углавном био сагледаван кроз призму Исламске револуције у Ирану 1979. године. До промене у перцепцији овог феномена дошло је 11. септембра 2001. године када је Ал Каида извела спектакуларан терористички напад на Њујорк и Вашингтон. Цео свет био је шокиран тим догађајем и питао се ко су ти људи, одакле су дошли и шта они желе? Читава бујица текстова појавила се тада у јавности, објашњавајући да тзв. исламски терористи представљају „нову пошаст" која се појавила након пада комунизма. Истина је, међутим, да је исламски фундаментализам и раније представљао извесну претњу за поједине државе, али да на то многи нису обраћали пажњу. Историја његовог развоја заправо сеже до саме појаве исламске вере и њене пролиферације широм евроазијског масива, засноване на идеологији „светог рата" и ширења граница калифата.

У том погледу, ситуација у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана привлачи посебну пажњу. Ове области биле су и остале предмет интересовања „светих ратника" од појаве исламске религије до данашњих дана. Оне данас представљају „место сучељавања светова" и „границу између цивилизација", па је сагледавање начина на који су исламски фундаменталисти угрожавали Русију и западнобалканске државе и како су се оне од такве претње штитиле, вишеструко значајно. Осим што употпуњује научна сазнања о коренима, природи и развојним облицима исламског фундаментализма у овим регионима, оно истовремено пружа информације о модалитетима заштите угрожених држава од такве претње. Уочавање сличности и разлика у деловању исламских фундаменталиста у овим регионима, као и сличности и разлика у одговору Русије и западнобалканских држава на такав облик њиховог угрожавања, доприноси бољем разумевању те претње и пружа могућност изналажења одговарајућег модела њеног ограничавања.

С обзиром на то да у домаћој научној и стручној литератури питање развоја исламског фундаментализма, односно заштите државе од те претње није у довољној мери и на кохерентан начин обрађивано (најчешће је истраживано у неодговарајућем контексту, фрагментарно или у оквиру ширих тематских целина), основни циљ овог истраживања био је научна дескрипција и експликација карактеристичних модалитета исламског фундаментализма и реаговања држава на такву претњу, као и идентификовање кључних фактора који опредељују начин реаговања држава у стању актуелне или антиципиране угрожености и оних (фактора) који утичу на ефикасност њиховог проактивног (превентивног и преемптивног) и реактивног деловања у таквој ситуацији. У складу са тим, фокус је био на уочавању базичних сличности и разлика између посматраних појава у два удаљена региона. Научно објашњење подразумевало је проширивање и систематизовање теоријских и искуствених сазнања о суштини и облицима испољавања исламског фундаментализма као извора угрожавања виталних вредности државе и могућностима и ограничењима супротстављања држава тој опасности у зависности од датих друштвено-историјских околности. На практичном нивоу, циљ је био да се на основу сазнања о заједничким карактеристикама и специфичностима облика угрожавања безбедности Русије и држава Западног Балкана непријатељским деловањем (споља и изнутра) са позиција исламског фундаментализма, затим сазнања о сличностима и разликама у поступању тих држава у ситуацији изложености тој врсти непријатељства, као и показаној ефикасности примењиваних поступака, формулишу одређене смернице за превентивно деловање државе у циљу спречавања настанка услова који представљају погодно тло за ширење идеја исламског фундаментализма и непријатељско деловање с тих позиција и дају препоруке за припремање адекватног одговора државе на испољавање тог облика угрожавања њене безбедности.

Имајући у виду комплексност проблема истраживања, био је неоходан квалитативни истраживачки приступ. Истраживање је обухватило анализу различитих извора података (научне публикације, историјско-архивску грађу, базе података, нормативно-правна акта, међународне уговоре) и коришћење различитих истраживачких метода: дескриптивне и историјско-компаративне

методе. Дескриптивном методом (на основу резултата анализе садржаја различитих извора) маркирани су кључни догађаји који су определили деловање исламских фундаменталиста на простору Северног Кавказа и Западног Балкана и условили реакције држава угрожених том претњом. На тај начин идентификоване су главне фазе развоја исламског фундаментализма на овим просторима, односно основне фазе реаговања Русије и западнобалканских држава на такав облик њиховог угрожавања. Историјско-компаративном методом утврђене су базичне сличности и разлике у деловању с позиција исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа и Западног Балкана, као и базичне сличности и разлике у одговору држава на ту претњу. Поређење (компарација) деловања исламских фундаменталиста у два региона у оквиру сваке од идентификованих фаза вршено је према следећим елементима: брзини ширења џихадске идеологије (брзо, споро или неуједначеном брзином); отворености џихадског деловања (јавно или прикривено); правцу деловања (изнутра или споља); интензитету деловања (агресивно или умерено); начину регрутације џихадиста (добровољно или под присилом); типу џихада (офанзивни или дефанзивни); амбицијама џихадиста (деловање са радикалним или ограниченим циљевима); џихадским активностима (милитантне и немилитантне); начину организовања џихадиста; снагама џихада (сви они који на било који начин учествују у џихаду - носиоци функција: од планера, преко организатора, до извршиоца); типу наоружања (конвенционално, неконвенционално или импровизовано); мети напада; извору финансирања џихада; и последицама које је њихово деловање произвело. Компарација реаговања Русије и западнобалканских држава на претњу с позиција исламског фундаментализма у оквиру сваке од фаза вршена је према елементима: облику заштите (офанзивно или дефанзивно деловање); циљевима заштите; степену аутономности деловања државе (аутономно, надзирано или инструисано/ дириговано); карактеру мера заштите („меке“ или „тврде“ мере); организацији заштите (у склопу општег безбедносног деловања или специјализована заштита); типу наоружања; и ефектима које је деловање државе произвело. Осим наведених елемената, претпоставке о сличностима и разликама између опсервираних појава тестиране су применом аналитичког модела Џефрија Предмора - који се заснива на процени три базичне димензије деловања с позиција исламског

фундаментализма и одговора државе на ту претњу. Те три димензије су: ниво воље укључених актера у остварењу замишљених циљева (висок степен воље за победом или одсуство/недовољан степен воље); одабир стратегије укључених актера (директна, индиректна или комбинована стратегија); и обим спољне подршке укљученим актерима (значајана спољна подршка, ограничена спољна подршка или одсуство спољне подршке).

На основу опсервације корена и генезе исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа и Западног Балкана и реакције држава угрожених том претњом идентификоване су 4 главне фазе опредељене специфичним сплетом околности: 1) прва, која отпочиње продором ислама у регионе Северног Кавказа и Западног Балкана, а завршава са престанком постојања калифата 1924. године; 2) друга, која је трајала од 1924. до 1992. године; 3) трећа, од 1992. до 2001. године; и 4) четврта, која траје од 2001. године. Утврђено је да у оквиру сваке од фаза развоја исламског фундаментализма, као и у оквиру сваке од фаза реаговања угрожених држава на ту претњу, између два региона постоје суштинске сличности и разлике, опредељене бројним факторима. На основу резултата истраживања, можемо закључити да извесност претње, односно извесност њеног ограничавања, у великој мери зависе од: степена воље актера да испуни замишљене циљеве, стратегије за коју се при томе одлучио, али и обима међународне подршке коју у том погледу ужива. На практичном нивоу, резултати истраживања могу допринети бољем разумевању претње с позиција исламског фундаментализма што може помоћи квалитетнијем организовању система заштите државе од таквог облика угрожавања.

Кључне речи: исламски фундаментализам, заштита државе, Северни Кавказ, Западни Балкан

Научна област: Интердисциплинарне, мултидисциплинарне, трансдисциплинарне и двопредметне студије

Ужа научна област: Студије безбедности

УДК број: 323.28:28(234.9:497)

ISLAMIC FUNDAMENTALISM AND PROTECTION OF THE STATE (COMPARATIVE CASE STUDY - NORTH CAUCASUS AND WESTERN BALKANS)

Islamic fundamentalism represents a complex social phenomenon, which was the subject of research of different scientific disciplines, during several past decades, whereby it was mostly perceived through the prism of Islamic revolution in Iran in 1979. The change in perception occurred on September 11th 2001, when Al-Qaeda carried out the infamous terrorist attack on cities of New York and Washington. The whole world was taken aback by that event and everybody wondered who those people were, where they came from and what it was that they wanted. At that time, a whole abundance of texts were published explaining that so called Islamic terrorists represent "new plague" which appeared after the fall of communism. The truth is, however, that Islamic fundamentalism represented somewhat of a threat to some states in the past, but many were not paying attention to that. History of its development, actually, dates back to the appearance of the Islamic religion itself and its proliferation all over the Eurasian massif was based on the ideology of "holy war" and broadening of the caliphate territories.

The situation in regions of North Caucasus and Western Balkans is particularly intriguing. These territories were and still are the subject of interest of "holy warriors" from the birth of Islamic religion to present day. Today, they represent "the place where worlds collide" and "border between civilizations", so the study of the manner in which Islamic fundamentalists used to endanger Russia and Western Balkans countries and the manner in which they protected themselves from such threat, is significant for multiple reasons. Aside from completing the scientific comprehension of roots, nature and forms of development of Islamic fundamentalism in these regions, it gives information on protection protocols for countries endangered by such a threat, at the same time. Discovering similarities and differences in Islamic fundamentalists' activities in these regions, as well as similarities and differences in the response of Russia and Western Balkans states to such form of jeopardy, contributes to better understanding of that threat and provides with the possibility of finding the appropriate model of restraining it.

Due to the fact that domestic scientific and expert literature does not sufficiently and coherently process the question of Islamic fundamentalism development nor the question of state protection from that threat (it is most frequently researched in inappropriate context, fragmentarily or within the wider thematic units), the basic objective of this research has been the scientific description and explication of characteristic forms of Islamic fundamentalism and of reactions of the states to such a threat. This research further deals with the defining of key factors which determine the manner in which the states react in circumstances of actual or anticipated threat, as well as with the defining of those (factors) which influence the efficiency of their proactive (preventive and preemptive) and reactive actions in such situations. Therefore, the focus has been on discovering of the basic similarities and differences between the observed events in two remote regions. Scientific explanation used to include broadening and systematization of theoretic and empirical comprehension of basic ideas and forms of Islamic fundamentalism as the source of endangering vital values of the state, but it also included the options and limitations that the states had in dealing with such a danger according to the given social-historic circumstances. On a practical level, the objective has been to define the specific guidelines for preventive actions of the states in order to prevent occurrence of conditions which present the fertile ground for spreading the ideas of Islamic fundamentalism and hostile activities and to give recommendations for preparation of the adequate response of the states endangered in such manner. In order to achieve the objective, the comprehension of common characteristics and particularities of forms of safety endangerment in Russia and Western Balkans states caused by hostile activities (external and internal) of the Islamic fundamentalists, the knowledge of similarities and differences in actions of these states in situations of exposure to those types of hostilities, as well as presented efficiency of applied procedures had to be used.

Bearing in mind the complexity of the research topic, qualitative research approach has been necessary. Research has included the analysis of different data sources (scientific publications, historical archive material, data bases, legal documents, international agreements) and usage of different research methods. The key events which determined the activities of Islamic fundamentalists in the area of North Caucasus and Western Balkans and caused the reactions of countries endangered have

been elaborated using the descriptive method (based on the results of different sources contents analysis). The main development phases of Islamic fundamentalism in these areas have been identified, in that fashion as well as the main phases of Russia and Western Balkans states reaction to that form of danger. Basic similarities and differences in activities regarding the Islamic fundamentalism in the area of North Caucasus and Western Balkans have been determined by historical-comparative method, as well as basic similarities and differences in the responses of these states to that threat. Comparison of Islamic fundamentalists' activities in the two regions within each of identified phases has been carried out taking the following elements into consideration: jihad ideology spreading rate (spreading at high rate, at low rate or at uneven rate); overtness of jihad activities (overt or covert); direction of activities (internal or external); intensity of activities (aggressive or moderate); the manner of jihad soldiers recruitment (voluntary or forced); type of jihad (offensive or defensive); ambitions of jihad soldiers (activities with radical or limited objectives); jihad activities (militant or non-militant); the manner of organizing jihad soldiers; jihad forces (all those who in some way take part in jihad - officials: from planners, via organizers, to executors); type of weapon (conventional, unconventional or improvised); targets of an attack, sources of financing jihad, and consequences which were caused by their actions. Comparison of reactions of Russia and Western Balkans states to the threat of Islamic fundamentalism within each phase has been done taking the following elements into account: form of protection (offensive or defensive action); purpose of protection, degree of autonomy of action of the state (autonomous, supervised or instructed/conducted); type of protective measures ("soft" or "hard" measures); type of organization of protection (as parts of general safety activities or specialized protection); type of weaponry; and effects of the actions of the state. Aside from the listed elements, the hypotheses on similarities and differences between observed occurrences have been tested by the application of Jeffrey Predmore analysis model - which is based on three basic elements of activities of the Islamic fundamentalists and the response of the state to that threat. Those three dimensions are: level of determination of participants involved in fulfillment of the anticipated objectives (high level of determination to win, absence of determination or insufficient level of determination); choice of strategy of participants involved (direct, indirect or combined strategy); and range of external

support to participants involved (significant external support, limited external support or absence of external support).

Based on the observations of roots and genesis of Islamic fundamentalism on the territory of North Caucasus and Western Balkans and reaction of the states endangered by that threat, 4 main phases are identified relevant to the specific set of circumstances: 1) the first that commences with the Islam breakthrough in the regions of North Caucasus and Western Balkans, and ceases with the disappearance of the caliphate in 1924; 2) the second lasting from 1924 to 1992; 3) the third lasting from 1992 to 2001; and 4) the fourth, which lasts since 2001. It has been determined that owing to numerous factors there have been essential similarities and differences between two regions within each phase of Islamic fundamentalism development, as well as within each of the phases of endangered states' reaction to that threat. A conclusion can be drawn based on research results, that certainty of suffering and certainty of its restraint, depends, to a great extent on the degree of participants' determination to fulfill anticipated objectives, strategy which is decided upon accordingly but also on the extent of obtained international support. On a practical level, research results can contribute to better understanding of the threat from the Islamic fundamentalism, which can increase the quality of organizing of the state protection system from such form of endangerment.

Key words: Islamic fundamentalism, protection of the state, North Caucasus, Western Balkans

Scientific field: Interdisciplinary, multidisciplinary, transdisciplinary and double major studies

Area of expertise: Security studies

UDC number: 323.28:28(234.9:497)

САДРЖАЈ

УВОД 1

1. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА 6

1.1. Проблем истраживања 6

1.2. Предмет истраживања 12

1.3. Циљеви истраживања 30

1.4. Хипотетички оквир истраживања 32

1.5. Начин истраживања 33

2. ДРЖАВА КАО БЕЗБЕДНОСНА ЗАЈЕДНИЦА 36

2.1. Држава савременог доба 38

2.2. Држава, глобализација и национални суверенитет 44

2.3. Национална безбедност у савременом свету 47

3. ИСЛАМСКИ ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ КАО ПРЕТЊА БЕЗБЕДНОСТИ САВРЕМЕНЕ ДРЖАВЕ 54

3.1. Развојне карактеристике и специфичности исламског фундаментализма .. 55

3.2. Угрожавање безбедности држава исламским фундаментализмом 65

3.3. Савремене стратегије исламских фундаменталиста 70

4. РУСИЈА И ДРЖАВЕ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА НА МЕТИ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА 81

4.1. Развој исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа 81

4.2. Реаговање Русије на угрожавање с позиција исламског фундаментализма 116

4.3. Развој исламског фундаментализма на простору Западног Балкана 159

4.4. Реаговање држава Западног Балкана на угрожавање с позиција исламског фундаментализма 255

5. ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ РАЗВОЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА И ПРОБЛЕМАТИКА ЗАШТИТЕ ДРЖАВЕ 372

5.1. Геополитика „калифата“ у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана 373

5.2. Геополитички аспекти заштите држава-мета од исламског фундаментализма у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана 388

6. СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У ДЕЛОВАЊУ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА У РЕГИОНИМА СЕВЕРНОГ КАВКАЗА И ЗАПАДНОГ БАЛКАНА 394

7. СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У ОДГОВОРУ РУСИЈЕ И ЗАПАДНОБАЛКАНСКИХ ДРЖАВА НА ПРЕТЊУ ОД ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА 429

8. ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА У РЕГИОНИМА СЕВЕРНОГ КАВКАЗА И ЗАПАДНОГ БАЛКАНА 469

9. ПЕРСПЕКТИВЕ ЗАШТИТЕ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ И ЗАПАДНОБАЛКАНСКИХ ДРЖАВА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА 483

ЗАКЉУЧАК 495

ЛИТЕРАТУРА 508

УВОД

Хладни рат завршио се пре готово две и по деценије. Тиме је престао да постоји биполарни поредак који је егзистирао скоро пола века. „Победничка страна“ очекивала је тада да ће пролиферацијом демократије, неолиберализма и капитализма, успоставити ново, „глобално друштво“, за које ће ратни сукоби бити ствар прошлости. Међутим, та очекивања нису се испунила. Постхладноратовски међународни поредак није се афирмисао у облику некаквог „новог врлог света“, како су многи мислили да хоће посматрајући пад Берлинског зида 1989. године. Уместо конфликта на релацији исток - запад, појавили су се нови сукоби и кризе: између „глобалног југа“ и „глобалног севера“; између припадника различитих група, класа, вера и нација; око територије, ресурса и расподеле богатства и сл. Другим речима, покушај да се читав свет уреди по „неолибералном, капиталистичком вредносном систему“, убрзо је произвео својеврсни „контраефекат“, односно изазвао бројне нестабилности у многим регионима и државама, узрокујући појаву неких нових, али и реанимацију неких старих, готово заборављених изазова, ризика и претњи.

Као једна од најопаснијих по националну и међународну безбедност, актуелизовала се претња с позиција исламског фундаментализма. Свет је у шоку посматао како „свети ратници“ руше симболе „новог светског поретка“ 11. септембра 2001. године и питао се због чега, ко су они заправо, одакле су дошли и шта желе? Читава бујица текстова појавила се тада у јавности, објашњавајући да тзв. исламски терористи представљају „нову пошаст“ која се појавила након пада комунизма. Међутим, истина је да је исламски фундаментализам и раније представљао извесну претњу за поједине државе, али да на то многи нису обраћали пажњу све до терористичког напада Ал Каиде на Сједињене Америчке Државе (САД). У ствари, деловање исламских фундаменталиста, везује се за саму појаву исламске вере и њену пролиферацију широм евроазијског масива, заснованој на идеологији „светог рата“ и ширења калифата.

Већ у 7. веку, ислам је на свом путу до Каспијског мора, преко Средњег Истока, стигао у централну Азију и Кавказ, а преко северне Африке на Иберијско полуострво, остављајући неизбрисив траг на тим просторима. У каснијим фазама ширења, преко данашње Турске, у 14. веку, доспео је на Балканско полуострво.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ ДЕПОЗИТНА ЗБИРКА

Задржавајући се на том простору све до краха калифата 1924. године, поставио је темеље исламских фундаменталистичких фракција, које су, пролазећи кроз бројна искушења, али стрпљиво чекајући свој тренутак, у наредном периоду остале усредсређене на то да поврате „стару славу", тј. оживе „златно доба калифата". Од пада Отоманског царства 1924. године, па све до завршетка Хладног рата, деловање исламских фундаменталиста на ширем регионалном плану, односно ван Блиског Истока, није било приметно, јер се најпре налазило у сенци надметања између национално освешћених држава у Европи, док је касније било подређено глобалним геополитичким надметањем комунистичког Истока и капиталистичког Запада. Другим речима, крах калифата учинио је да се идеје исламског фундаментализма и панисламизма нађу у латентној кризи. Па ипак, иако је остао без гравитационог центра, муслимански свет у целини, а посебно његови екстремни елементи, пронашли су начин да искористе развијајућу геополитичку матрицу на европском континенту. То је постало очигледно 1930-их година када су Немачка и Италија отворено испољиле своје стратегијске амбиције. Исламски свет видео је у томе шансу да изађе из пасивности и у одређеном степену реанимира идеју „светог рата", те искористи моћ „сила осовине" за реализацију сопствених циљева, превасходно за обнову калифата. Стратешко партнерство је склопљено - нацизам и исламизам међусобно су се допуњавали. Међутим, пораз Немачке и њених савезника у Другом светском рату, произвео је додатно оптерећење у и онако разуђеном муслиманском свету и поново редефинисао његову улогу у глобалном систему. Одабравши страну која је изгубила у рату, исламски свет, сада већ веома фрагментиран, и суочен са још једном кризом, мање или више самовољно, преусмерио је своје напоре ка изградњи националне свести појединачних исламских држава на рачун жеље за јединственом исламском супер-државом. То је у периоду након завршетка Другог светског рата био краткорочни, али преовлађујући тренд, присутан у многим земљама са већинским муслиманским становништвом које су се издигле из послератног пепела као регионални идеолошки центри. Новонастале границе, „исцртане лењиром" у последњој фази процеса деколонизације, додатно су измениле динамику и природу панисламског али и панџихадског активизма. На кратко изгубљени пут ревитализације свемуслиманске и посебно велико-џихадске идеје

убрзо је нашао ново тло под ногама, заснован на необичном стратешком партнерству, сада са једном од две утемељене светске (супер)силе - САД.

Најважнији сарадник САД била је (и остала) Саудијска Арабија, највише због енергетских питања, док су Иран, Ирак и друге муслиманске земље мењале улоге партнера и противника, сагласно са америчким геополитичким циљевима. Недовољно снажне за неки изразитији ангажман на остварењу мастер-плана (обједињењу свих муслимана под једну државу), поједине муслиманске земље, биле су принуђене на сарадњу са „неверничким" САД. Користи су, ипак, биле обостране. Оно што се испоставило као проблем, окренуло се у прилог исламске цивилизације - почела су се проналазити и нека прагматична решења у корист оживљавања џихадских идеја. То је 1970-их потврдила и нафтна криза, која је државама - депонентима нафте (пре свега Саудијској Арабији) омогућила да се изборе за већи геополитички значај од онога које су имале пре ње, и пружила простор за изразитији активизам.

Целокупни хладноратовски период обележен је исламском фундаменталистичком логиком која се односила на сарадњу са „мањим злом", јер је привремени пакт са комунистима, тј. са Савезом Совјетских Социјалистичких Република (СССР), био неприхватљив за муслимане. Перспектива која се родила након утемељења блоковске поделе подразумевала је да се са Западом сарађује како би се победио заједнички непријатељ (Совјетски Савез), а када се то деси, да се крене у сукоб против САД и остатка света. Привремено партнерство „светих ратника" и капиталистичког Запада напокон је дало резултате у Авганистану, где је исламски Давид поразио совјетског Голијата. У међувремену, док је борба против комуниста трајала, а западно-исламско партнерство „цветало", џихадисти из различитих фракција формирали су (највише захваљујући приходима од тзв. петро-долара) комплексну и врло распрострањену структуру широм света, која ће се, отпочињањем нове фазе развоја исламског фундамнетализма (почетком 1990-их година), приказати као ваљан инфраструктурни и идеолошки основ операционализације хибридне стратегије савремених „светих ратника".

Наиме, у веома кратком року након џихадистичког тријумфа у Авганистану, уследио је распад СССР-а, а затим и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ). Упоредо с тим, крахирала је и идеологија комунизма. Њен

слом означио је крај вишедеценијске „владавине“ атеизма. Религиозност је добила право грађанства и прилику да се афирмише као једно од централних обележја идентитета новокомпонованих политичко-територијалних заједница - како оних са међународним признањем, тако и оних којима је та награда „ускраћена“. Религиозна припадност искоришћена је као аргумент за доказивање националне посебности која подразумева право на посебну (сопствену) државу у границама дефинисаним према том пригодном етно-религијском принципу. То грозничаво „фабриковање“ идентитета у периоду турбулентних постхладноратовских геополитичких дешавања није могло да прође без грађанских ратова. У ствари, оно је допринело да се конфликтна стања која су годинама пригушивана и/или игнорисана, у тренутку попуштања спољне контроле (у условима вакума моћи) разбуктају у окрутан оружани сукоб. Дешавања у региону Северног Кавказа (СК) и Западног Балкана (ЗБ), крајем прошлог и почетком овог века, то довољно уверљиво илуструју.

Новоформиране кавкаске и балканске уме (заједнице верника) захтевале су своје „Алахом дано право“ да се остваре на територији која је, како оне сматрају, одувек припадала њима, а не неким „безбожним творевинама неверника и крсташа“. Некада потпуно секуларизовни муслимани доживели су идеолошку и идентитетску трансформацију. Иако већина „ревитализованих муслимана“ није отишла путем екстремизма, одређен број њих постао је део (све) моћн(ij)е армаде глобалних терориста у служби „светог рата“, најпре локалног, а убрзо и глобалног. Управо на „згаришту“ некадашњих социјалистичких колоса, формулисана је и савремена верзија све-џихадистичке стратегије коју данас следе и примењују међународне терористичке мреже тежећи да створе исламску супердржаву „од Индонезије до Босне“. Балкански и кавкаски ратови били су тренутак својеврсног преокрета, не само за оне који су живели и наставили да живе на тим просторима, већ и за међународну заједницу, а посебно за џихадисте који су ту тестирали стратегију „светог рата“ и, на основу нејединственог реаговања главних актера на међународној сцени, стекли уверење да су створени услови за коначан обрачун са „неверницима“, тј. неистомишљеницима.

Спектакуларан терористички напад на Њујорк и Вашингтон, који су припадници Ал Каиде извели 2001. године, довео је до тога да се исламски

фундаменталисти коначно нађу у средишту међународне пажње и актуелизују као једна од највећих претњи по националну и међународну безбедност. Већина држава у свету редефинисала је тада своје националне безбедносне стратегије и приоритете и придружила се свеопштој борби против тероризма. Међутим, док су се неке тој борби прикључиле искрено и са циљем да претњу у потпуности искорене, друге су, пак, терористима само декларативно објавиле рат. Осим тога, поједине државе су у оквиру те борбе успеле да остваре одређене позитивне резултате, док друге ипак нису биле толико успешне, што отвара многа питања. Наиме, иако је на тему развоја исламског фундаментализма, али и могућностима његовог ограничавања, до сада објављена читава поплава књига, чланака и различитих анализа, није, међутим, још увек довољно јасно због чега „свети ратници", више од деценију након покретања глобалне антитерористичке кампање, и даље опстају у одређеним деловима света, односно, због чега неке државе нису у стању да, ако не искорене, онда бар у видној мери сузбију њихово деловање. Између осталог, тај проблем имају и Руска Федерација (РФ) и западнобалканске државе. Управо је то определило и усмерило правац интересовања у оквиру овог истраживања.

1. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.1. Проблем истраживања

Феномен фундаментализма објашњава се на различите начине у зависности од тога с ког становишта се разматра. Оно што се у мноштву тих различитих опсервација појављује као заједничка одредница, јесте да је фундаментализам облик екстремизма, да он представља „слику антимодерности" и да је „најчешће у вези са религијом".[1] Када је реч о савременом религијском фундаментализму, широко распрострањено становиште је да се он појавио као реакција на модерност и модернизацију[2], односно да он представља критику и контрареволуцију глобализацијском процесу.[3] При томе се обично подсећа да је религијски фундментализам реактиван, испуњен акумулираним незадовољством друштвених група и слојева, неједнакошћу развоја и несразмерним уживањем појединаца и група у плодовима друштвеног достигнућа.[4] За његове заговорнике, он је спасоносно решење - једини логичан одговор постојећој неуједначеној дистрибуцији благостања и погрешном развојном усмерењу. У том смислу, за религијске фундаменталисте, једини прихватљив поредак је поредак успостављен по *Светој књизи*.[5]

Према Питеру Хериоту, религијски фундаментализам, односно његови следбеници препознају се преко 5главних карактеристика. Прво, религијски фундаменталисти верују да је њихова религија под смртном претњом од секуларизма модерног света, и они „узвраћају". Они се опиру модернизацији на различите начине, али су у суштини, увек опозициони – морају имати непријатеља. Друго, религијски фундаменталисти су *дуалисти*. Они виде свет кроз бинарне опозите – добро и зло, Бог и Ђаво, истина и лаж... Такав концепт

---

[1] Опшрније у: Herriot P., *Religious Fundamentalism Global, Local and Personal*, Routledge, New York, NY, 2009.; Weinberg L., Pedahzur A.i, (eds), *Religious Fundamentalism and Political Extremism*, Frank Cass London • Portland, OR, 2005.

[2] Altemeyer B., Hunsberger B., „Authoritarianism, religious fundamentalism, quest, and prejudice", *International Journal of the Psychology of Religion*, 2, 1992, pp. 113–114. Опширније у: Almond G. A., Appleby R. S., Sivan E., *Strong Religion: The Rise of Fundamentalisms around the World*, University of Chicago Press, Chicago, 2003.; Armstrong K., *The Battle for God: Fundamentalism in Judaism, Christianity, and Islam*, Harper-Collins, London, 2000.

[3] Опширније у: Bruce S., *Fundamentalism*, Polity Press, Cambridge, 2000.

[4] Опширније у: Herriot P., *Religious Fundamentalism Global, Local and Personal*, op. cit.; Weinberg L., Pedahzur A., (eds), *Religious Fundamentalism and Political Extremism*, op. cit.

[5] Опширније у: Boston R., *Close Encounters with the Religious Right*, Prometheus, New York, 2000.

доприноси задатку отпора, јер оправдава развој унутаргрупне и вангрупне динамике и све што прати такву динамику. Треће, религијски фундаменталисти верују у своју *Свету књигу*. Она им сугерише како да се понашају, у шта да верују и како да делују. Она им „открива Божју вољу за човечанство". Четврто, религијски фундаменталисти селективно интерпретирају Свете књиге. Интерпретације се односе само на неке идеје које се наглашавају, обично истовремено мењајући њихово изворно значење. Таква селективна адаптација светих књига, омогућава оправдање за резистентне стратегије и тактике. Пето, религијски фундаменталисти се придржавају миленијалистичких (миленијумистичких) погледа на историју, очекујући да ће Бог успоставити своју владавину над светом негде у будућности. Многи од њих сматрају да ће убрзати долазак божанства и употпунити тај славни догађај, борећи се, дословно или духовно. То им омогућава да пронађу и ојачају смисао свог постојања.[6]

Поставља се питање, на који начин онда и које религијске фундаменталистичке групе или организације могу представљати опасност по националну секуларну државу? Социолози попут Јургенсмајера подсећају да: „Врлине које религије подражавају иронично могу постати оружје против оних који не деле таква гледишта. Присталице одређене вере могу на свет и историју гледати кроз идеолошки објектив који види једно божанство како штити један народ од других инфериорних и, у жељи да верују у постојане доктрине, одбацују покушај да раздвоје оно што желе да буде истина од онога што они или друге вере мисле да је истина. Та конструисана реалност инспирише морал који оправдава насиље, пљачку и освајање, делимично зато што се на аутсајдере гледа као на опасне супарнике чија оданост и везаност за друга божанства представља претњу њиховим сопственим верским тежњама за универзалношћу – једном речју, верски фундаментални покрети се понашају нетолерантно. Они не поштују разноврсност и право народа да слободно прихвате другачија верска схватања. Наредни логичан корак је да фанатици упру прстом на те замишљене непријатеље као на зло, на оне који не заслужују милост и да оправдају примену суровог насиља против њих."[7]

---

[6] Herriot P., *Religious Fundamentalism Global, Local and Personal*, op. cit., p. 2.

[7] Juergensmeyer M., „The Religious Roots of Contemporary Terrorism", in: Charls Kegley, (ed.), *The New Global Terrorism*, Upper Saddle River, N.J., Prentice Hall, 2003, pp. 185-187.

Мада је фундаменталистичко деловање било одавно познато, многи теоретичари који се баве овом проблематиком, претњу с позиција исламског фундаментализма повезују са Исламском револуцијом у Ирану 1979. године. По њиховом мишљењу, свргавање Шаха и долазак на власт Хомеинија, не само да је представљало један од кључних историјских и политичких момената у свету, већ је подстакло религијске фундаменталисте широм света на деловање, и то не само исламске него и јудејске и хришћанске.[8] У вези са тим Кори Гундерсон објашњава: „Од 1979. године, укључујући сва дешавања у којима су учествовали исламски фундаменталисти, њихово деловање учинило је да се широм света створи страх од исламског фундаментализма, већи него када су у питању друге религијске фундаменталистичке групе.“ Гундерсон додаје да је можда томе допринео став западних земаља према исламу и активности западних држава у сфери економије, политике и безбедности у дужем временском периоду, када је у питању исламски део света.[9] Поједини аутори посебно истичу улогу западних медија у томе.[10] Међутим, на то је у великој мери утицала и теорија Семјуела Хантингтона из 1996. године. Хантингтон је у свом капиталном делу „Сукоб цивилизација“ изнео тврдњу да ће наредни сукоби у свету бити између група које припадају различитим цивилизацијама. Он је истакао да ће најжешћи сукоб избити између исламске и тзв. Западне цивилизације, при чему је границе ислама окарактерисао „крвавим“.[11] Та теза добила је наглу популарност после 11. септембра 2001. године када је дошло до праве поплаве текстова о исламском фундаментализму као највећој претњи постојећем светском поретку, миру и безбедности. Једноставно, религијски фундаментализам је скоро у потпуности поистовећен са исламским милитантним фундаментализмом. Тако, Беверли Милтон-Едвардс напомиње да постоје разне врсте религијског фундаментализма, али да је „исламски, од свих других, најопаснији по постојећи политички и

[8] Опширније у: Weinberg L., Pedahzur A., (eds), *Religious Fundamentalism and Political Extremism*, op. cit.
[9] Gunderson C. G., *Islamic fundamentalism - World in conflict. The Middle East*, ABDO & Daughters, Edina, Minnesota, 2004., p. 27.
[10] Hood R. J., Hill P. C., Williamson P. W., *The Psychology of Religious Fundamentalism*, Guilford Press, New York, 2005., p. 156. Опширније у: Ahsan M. M., Kidwai A. R., (Eds.), *Sacrilege versus civility: Muslim perspectives on The Satanic Verses affair* (rev. and enlarged ed.), Islamic Foundation. Markfield, UK, 1993.
[11] Хантингтон С., *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 2000., стр. 282.

економски поредак“[12], јер, иако се многи фундаменталисти широм света представљају као антисекуларисти и анти-модернисти, исламски то чине на посебан начин. Код њих су веома евидентне и наглашене анти-модернистичке, анти-секуларистичке, анти-демократске, анти-глобалистичке, анти-семитистичке, анти-еманципационистичке, анти-феминистичке и анти-плуралистичке карактеристике и вредности. Следбеници исламског фундаментализма не трпе никакав компромис у остварењу свог плана – револуције која ће успоставити Ислам на чело државе, те временом и широм света.[13] Кутб сматра да је посебност исламског фундаментализма видљива у његовом резоновању „борбе“. По њему, исламски фундаменталисти разликују се од осталих по томе што секуларизам за њих неминовно значи и истребљење ислама, његов апсолутни нестанак, те су они високо мотивисани за свој интерес и лакше ће прибећи насиљу, о чему сведоче бројни и све бруталнији напади управо исламских екстремиста.[14]

Поред тога што тежи антимодерности и представља опасност секуларној држави, исламски фундаментализам уједно прети, не само квалитету живота, већ и другим виталним вредностима, те се на тај начин и идентификује као претња националној безбедности (држави). Исламски фундаментализма поседује све оно што су Шулц и Олсон прецизно идентификовали као шест заједничких карактеристика милитантних верских фундаменталистичких покрета:

1) Милитантни верски покрети виде постојећу власт као корумпирану и нелегитимну због тога што је секуларна и недовољно строга у подржавању ауторитета религије или религијски санкционисаних друштвених и моралних вредности;

2) Они нападају неспособност владе да излечи болести друштва у којем покрет постоји. У многим случајевима верски покрет замењује владу на локалном нивоу и укључен је у образовање, здравство и друге социјалне програме;

3) Они припадају посебном систему понашања и мишљења за који верују да га власт мора рефлектовати, промовисати и заштитити у свим владиним и

[12] Milton-Edwards B., *Islamic Fundamentalism since 1945*, Routledge, New York, 2005., p. 1.
[13] Milton-Edwards B., *Islamic Fundamentalism since 1945*, op. cit., pp. 3-4.
[14] Qutb S., „War, peace and Islamic jihad“, in: Mansoor Moaddel, Kamran Talattof., (eds) *Modernist and Fundamentalist Debates in Islam: A Reader*, Palgrave Macmillan, New York, 2002.

друштвеним активностима. То значи да влада и све њене унутрашње и спољне активности морају бити у рукама верника или предмет њиховог блиског надзора;
4) Они су универзалистички; њихова гледишта су део наслеђа свакога ко је верник. То им даје наддржавну мотивацију, што је чинилац који њихова гледишта о легитимности политичке власти преводи у шири контекст за акцију. У неким случајевима, то значи да међународне границе нису признате као баријере ширењу њихове вере, чак и ако то значи прибегавање насиљу;
5) Они су искључиви: сва конфликтна мишљења о прикладном политичком и друштвеном поретку они потискују на маргину – ако их сасвим не искључе. То значи да је свако ко не верује, у било ком друштву у коме је такво гледиште предоминантно, грађанин другог реда;
6) Такође, они су милитантни, спремни да употребе принуду у постизању јединог правог циља.[15]

Будући да исламски фундаменталисти поседују све горе наведене карактеристике милитантних религијских покрета, који их чине извором претњи националној безбедности[16], поставља се логично питање - како се од њих заштитити? Од времена красташких ратова, па све до пада калифата, екстремни ислам је углавном био препознатљив као претња постојећем поретку, који су у највећој мери тада диктирале европске силе. О томе сведочи чињеница да су, када су се осећале угроженим, оне заустављале ширење калифата, па чак и узвраћале жустрим контранападима, продирући дубоко на простор Блиског истока. Наравно, целокупна заштита од џихадске претње спровођена је у склопу остварења територијалних претензија и/или војног надметања у тренуцима сучељавања великих сила. Међутим, након пада калифата 1924. године и проглашењем Турске секуларном републиком, претпостављало се да је претња заувек отклоњена. Практично, осим сензације коју је изазвала Исламска револуција у Ирану 1979. године, све до терористичког напада Ал Каиде на САД, већина земаља у свету као да није обраћала пажњу на опасност која се с позиција исламског фундаментализма повремено манифестовала широм евроазијског масива. Због

[15] Shultz R. H., Olson W. J., *Ethnic and Religious Conflict, Emerging Threath to US Security*, National Strategy Information Center, Washington, D.C., 1994., pp. 9-10.
[16] Kegli Č.V., Vitkof J. R., *Svetska politika – Trend i transformacija*, Centar za studije jugoistočne Evrope, FPN, Diplomatska akademija MSP SCG, Beograd, 2006., str. 266.

тога је терористички напад на САД доживљен као огроман шок, па је узроковао покретање глобалне офанзиве против џихадских терориста и читав однос међународне заједнице према претњи ставио у контекст „сукоба између ислама и запада".

Па ипак, сукоб на релацији запад – ислам, није и једини аспект експонирања милитантног исламског фундаментализма у борби против секуларних држава. Напротив, деловање исламских фундаменталиста веома је изражено и у транзиционим и пост-транзиционим, пост-социјалистичким државама. У том смислу, ситуација у регионима СК и ЗБ привлачи посебну пажњу, обзиром да су државе које настањују ове просторе позициониране на „месту сучељавања светова", тј. на самој „граници цивилизација". Чињеница да се РФ и западнобалканске државе налазе у врло специфичном геополитичком окружењу и да „свети ратници" већ неколико векова угрожавају њихову безбедност како споља, тако и изнутра, отвара низ питања:

- На који начин се исламски фундаментализам артикулише као претња националној безбедности секуларних држава ЗБ и РФ (у пределу СК)?
- Које су основне карактеристике исламског фундаментализма у региону ЗБ?
- Које су основне карактеристике исламског фундаментализма у југозападном делу РФ (регион СК)?
- Да ли систем одбране и безбедности држава ЗБ и РФ одговара карактеру претње каква је исламски фундаментализам?
- Колико су ефикасни системи одбране и безбедности држава ЗБ и РФ по питању заштите државе од претње с позиција исламског фундаментализма?
- Које су сличности, а које разлике када је у питању деловање исламских фундаменталиста у региону ЗБ и СК?
- На који начин су се државе ЗБ и РФ до сада штитиле од претње с позиција исламског фундаментализма и какве је последице таква заштита произвела?
- Да ли постојећи системи безбедности државе могу адекватно да одговоре на деловање исламских фундаменталиста на простору ЗБ и СК?
- Који су одређени недостаци система одбране и безбедности у заштити виталних интереса државе у односу на опасност коју представља исламски фундаментализам?

- У ком правцу треба развијати систем одбране и безбедности у контексту деловања исламских фундаменталистичких организација, посебно оних милитантног типа, када је у питању национална безбедност?
- Да ли ће системи националне безбедности морати да доживе реорганизацију и какву, да би се супротставили опасности каква је исламски фундаментализам?
- Да ли ће заштита државе од исламског фундаментализма на подручју ЗБ и СК утицати на стање међународне безбедности и на који начин?
- Да ли ће државе ЗБ и РФ морати да одустану од заштите појединих виталних вредности државе или ће се национална безбедност остваривати на уштрб људске безбедности?

Предмет овог истраживања проистекао је из настојања да се одговори на нека од поменутих питања на бази комплексне анализе деловања исламских фундаменталистичких организација на простору ЗБ и СК, и анализе функционисања система безбедности држава ова два региона у супротстављању тој врсти угрожавања њихове безбедности.

1.2. Предмет истраживања

Узимајући у обзир да региони СК и ЗБ, са једне стране, поседују одређене заједничке карактеристике, међу којима је и претња с позиција исламског фундаментализма, а са друге, и многе посебности, пре свега, у погледу историје и географије, сагласно проблемском питању, предмет овог истраживања су сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста у овим регионима, као и сличности и разлике у реаговању РФ и западнобалканских држава на ту претњу. Дакле, у фокусу истраживања налазе се модалитети угрожавања западнобалканских држава и РФ с позиција исламског фундаментализма, као и одговори поменутих држава на ту врсту угрожавања и последице пристекле из њиховог реаговања.

а) Теоријско одређење предмета истраживања

У складу са овако одређеним предметом истраживања, дефинисани су основни појмови: *фундаментализам, религијски фундаментализам, исламски фундаментализам, виталне вредности државе, угрожавање државе, заштита државе, Северни Кавказ* и *Западни Балкан*.

Фундаментализам је појам изведен од латинске речи *фундамент* (лат. *fundament*) што значи темељ или основу, упориште или ослонац[17], као и „првобитно, главно или основно".[18] Већина аутора слаже се да фундаментализам означава реакцију на модерност и развој.[19] Дакле, најизраженија карактеристика фундаментализма, јесте да је он реактиван.[20] Константно модернизујући свет, представља контекст у којем фундаментализам постоји и функционише. „Он увек представља реакцију на ову или ону (наводну) дегенерацију традиције".[21] Његова базична одредница је да је он опозитан, увек непријатељски настројен према „Другом", кога сматра за претњу. Штавише, фундаментализам је дефинисан том опозицијом, он практично зависи од постојања „Другог" због сопственог *raison d'être*. Дерихс и Флешенберг дефинишу га као „супротност секуларизму".[22] Џеј Харис фундаментализам везује за оне чији су животни стил и политика неприхватљиви за модерно, *Западно* и у највећој мери, за стање које је настало након стварања баријере између цркве и државе.[23] По Скудеру, „у најбољем случају фундаменталисти су несвесни или незаинтересовани за друге вредносне системе;. у најгорем случају, посвећени су употреби деструктивних средстава у преобраћању других у правцу својих опредељења. Као такав, фундаментализам има не само национални, већ и глобални утицај као претња".[24]

О историји фундаментализма, у савременој литератури постоје различита гледишта. Поједини аутори тврде да је фундаментализам постојао у различитим облицима још пре десет векова, док други пак истичу да његови корени не иду далеко у прошлост и да је он феномен савременог доба. По појединима, он је продукт 20. века при чему се упућује на његово зачеће у оквиру Протестантског

---

[17] *Мала енциклопедија Просвета 2*, Просвета, Београд, 1970., стр. 810.
[18] *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1975., стр. 1028.
[19] Опширније у: Milton-Edwards B., *Islamic Fundamentalism since 1945*, op. cit.
[20] Опширније у: Kegli Č.V., Vitkof J. R., *Svetska politika – Trend i transformacija*, op. cit.; Milton-Edwards B., *Islamic Fundamentalism since 1945*, op. cit.; Herriot P., *Religious Fundamentalism Global, Local and Personal*, op. cit.
[21] Frey R. J., *Global Issues: Fundamentalism*, Infobase Publishing, New York, NY, 2007., p. 6.
[22] Derichs C., Fleschenberg A., (eds.), *Religious Fundamentalisms and Their Gendered Impacts in Asia*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin, 2010., p. 9.
[23] Наведено према: Ruthven M., *Fundamentalism, A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, 2005., p. 7.
[24] Scudder T., *Global Threats, Global Futures - Living with Declining Living Standards*, Edward Elgar, Cheltenham, UK • Northampton, MA, US, 2010., p. 46.

покрета;[25] по другима, његова форма је концептуализована тек 1979. године тзв. Исламском револуцијом у Ирану. Трећа група аутора тврди да он (фундаментализам) није настао одједном, у неком одређеном тренутку, већ је еволуцијом друштвеног развоја и сâм еволуирао и појавио се у форми у којој га препознајемо данас.[26] Управо због ових размимоилажења, дошло је и до различитих интерпретација и дефиниција самог појма фундаментализма. Међутим, оно око чега се слаже највећи број аутора, а што концизно закључује Милтон-Едвардс јесте да је: „Фундаментализам покрет којег карактеришу анти-модернистичке, анти-секуларистичке, анти-демократске, анти-глобалистичке, анти-феминистичке, анти-еманципационистичке и анти-плуралистичке карактеристике и вредности".[27] У складу са овим општим одредницама оправдано је говорити о његовим различитим врстама. Тако Питер Хериот врши дистинкцију између глобалног, локалног и персоналног фундаментализма.[28] Тајер Скудер указује на постојање политичког, религијског, етничког, економског и других облика фундаментализма које доводи у везу са различитим актерима (државе, верске организације и друге институције).[29] Ипак, већина аутора фундаментизам везује скоро искључиво за религију.[30] То важи и за лексикографске изворе. Тако, нпр., у Сажетом оксфордском речнику енглеског језика стоји: „Фундаментализам подразумева стриктно одржавање античких и фундаменталних доктрина било које религије, а посебно исламске".[31] Овакве симплификације и генерализације појма фундаментализам, како упозорава Питер Хериот, негативно утичу на разумевање

---

[25] ter Harr G., Busuttil J. J., (eds), „The Freedom To Do God's Will", in: *Religious fundamentalism and social change*, Routledge, London and New York, 2004., p. 1.
[26] Наведено према: *Исто*, стр. 2.
[27] Milton-Edwards B., *Islamic Fundamentalism since 1945*, op. cit., p. 3.
[28] Опширније у: Herriot P., *Religious Fundamentalism Global, Local and Personal*, op. cit.
[29] Scudder T., *Global Threats, Global Futures - Living with Declining Living Standards*, op. cit., p. 46.
[30] ter Harr G., Busuttil J. J., (eds), „The Freedom To Do God's Will", op. cit.; Milton-Edwards B., *Islamic Fundamentalism since 1945*, op. cit.; Batson D. C., Schoenrade P., Ventis L. W., *Religion and the Individual*, Oxford University Press, New York, 1993.; Akbar, M.J., *The Shade of Swords: Jihad and the Conflict between Islam and Christianity*, Routledge, London, 2002.; Marty M. E., Appleby S. R. (eds), *Fundamentalisms Observed,* University of Chicago Press, Chicago, 1991.; Ammerman N. T., *Bible Believers*, Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1987.; Saha S. C., (ed.), *Religious Fundamentalism in the Contemporary World: Critical Social and Political Issues*, Lexington Books, Lanham, 2004.; Lawrence B. B., *Defenders of God: The fundamentalist revolt against the modern age*, Harper & Row, San Francisco, 1989.; Ravitsky A., *Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism*, University of Chicago Press, Chicago, 1996.; Stark R., Bainbridge W. S., *The Future of Religion*, University of California Press, Berkeley, CA, 1985.; Wylie L., Forest J., „Religious fundamentalism, right-wing authoritarianism, and prejudice", *Psychological Reports*, 71, 1992., pp. 1291–1298.; Bruce S. S., *Fundamentalisms*, Polity Press, Cambridge, 2008. и др.
[31] Наведено према: Milton-Edwards B., *Islamic Fundamentalism since 1945*, op. cit., p. 9.

овог феномена.[32] То обавезује да се при консултовању различитих извора води рачуна о томе у ком контексту се, односно у ком значењу се термин фундаментализам користи.

Религијски фундаментализам. По мишљењу већине теоретичара, од свих облика фундаментализма, религијски заслужује највећу пажњу и треба га најозбиљније схватити. Ребека Фрej истиче да је његова посебност условљена специфичношћу савременог света и савремених процеса.[33] У складу са тим, различите врсте религијског фундаментализма биле су предмет интересовања бројних истраживања.[34] Резултати неких од тих истраживања упућују на закључак да постоје значајне разлике између хришћанских, исламских, јудејских, хинду и осталих фундаменталиста. Па ипак, нема сагласности о томе каквог су карактера те разлике. Соломон Шимел тврди да су јудејски фундаменталисти толерантнији од других.[35] Међутим, Карен Армстронг је мишљења да са становишта толеранције међу хришћанским, јудејским и исламским фундаменталистима, нема

---

[32] Herriot P., *Religious Fundamentalism Global, Local and Personal*, op. cit., p. 43.

[33] Frey R., *Global Issues: Fundamentalism*, op. cit., p. 10.

[34] За детаљнији увид у објашњења различитих врста религијског фундаментализма, може се прочитати – за протестантски: Boone K.C., *The Bible Tells Them So: The Discourse of Protestant Fundamentalism*, SUNY Press, Albany, 1989.; Beaman L.G., „The myth of pluralism, diversity, and vigor: The constitutional privilege of Protestantism in the United States and Canada", *Journal of the Scientific Study of Religion*, 42 (3), 2003., 311–325.; Tamney J.B., *The Resilience of Conservative Religion: The Case of Popular Conservative Protestant Congregations*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002.; за хришћански: Brown R. M., *For a „Christian America"*, Prometheus Books, Amherst, NY, 2002.; Schatz E., *Proof of Accuracy of the Bible*, Jonathan David, Middle Village, NY, 1973.; Scherman N., „Introduction to the Torah"," *In Chumash: The Stone Edition*, xix–xxv. Artscroll Series, Mesorah Publications, New York, 1993.; Grudem W.A., *Bible Doctrine: The Essential Teachings of the Christian Faith*, Zondervan Publishing, Grand Rapids, MI, 1999.; Hedges C., *American Fascists: The Christian Right and the War on America*, Free Press, New York, 2006.; Watt D.H., *Bible-Carrying Christians: Conservative Protestants and Social Power*, Oxford University Press, New York, 2002.; за јудејски: Ravitzky A., *Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism, Chicago Studies in the History of Judaism*, op. cit.; Robinson I., „Practically I Am a Fundamentalist - Twentieth-Century Orthodox Jews Contend with Evolution and Its Implications", in: Geoffrey Cantor, Marc Swetlitz (eds), *Jewish Tradition and the Challenge of Darwinism*, University of Chicago Press, Chicago, 2006., pp. 71–88,; Rosenak M., „Jewish Religious Education and Indoctrination", in: Barry Chazan (ed.) *Studies in Jewish Education*, vol. 1, Magnes Press, Jerusalem, 1983., pp. 117-138.; Silberstein L. J. (ed.), *Jewish Fundamentalism in Comparative Perspective: Religion, Ideology, and the Crisis of Modernity*, New York University Press, New York, 1993.; затим истраживња религијског фундаментализма која укључују више религија одједном: Armstrong K., *The Battle for God: Fundamentalism in Judaism, Christianity, and Islam*, op. cit.; Sacks, J., „Fundamentalism Reconsidered", *L'eylah, no. 28*, (September), 1989., p. 8–12.; као и Akbar M. J., *The Shade of Swords: Jihad and the Conflict between Islam and Christianity*, op. cit.; и многи други.

[35] Schimmel S., *The Tenacity of Unreasonable Beliefs – Fundamentalism and the Fear of Truth*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2008., p. 114.

велике разлике, те да су сви подједнако нетолерантни.[36] Кегли и Виткоф сматрају да је идеологија толеранције у хинду религији високо котирана у односу на друге религије, јер, како кажу, учи да постоје многи путеви ка истини и прихвата плурализам међу развноврсним популацијама. Слично томе, будизам проповеда пацифизам, као што је некада то чинило и рано хришћанство.[37] Са друге стране, пак, Мализ Рутвен, тврди да су и хинду фундаменталисти једнако нетолерантни као остали и веома агресивни, наводећи при том да су одговорни за убиства два индијска премијера.[38] Ипак, несумљиво је да у овом тренутку највећу пажњу привлачи *исламски фундаментализам*.

Исламски фундаментализам је по много чему специфичан феномен. Ислам је у литератури идентификован као једна од три велике религије, која је, поред Јудаизма и Хришћанства, директно повезана са заоставштином Аврама.[39] Ове три верске традиције употпуњују потребе појединаца за смислом, тако што пружају јасноћу као регулатор понашања, па и начина живота.[40] Ислам проповеда да његова света књига – Куран, садржи Алахова последња откровења. Сматра се да ју је пророку – Мухамеду, предао Гаврило (анђео). Мухамед у њој објашњава шта му је саопштено у периоду од 23 године (610-632. г.н.е.). То што му је саопштено, записано је и представља исламске свете речи. „Муслимани сматрају Куран речју Божјом, самим Откровењем и једноставно чудом – књигом коју је Бог сâм открио Пророку".[41]

У оквиру Ислама постоје две велике групације – Сунити (који чине већину у оквиру Ислама) и Шиити (који чине не више од 10 процената укупног броја муслимана). Разлика између Сунита и Шиита догодила се временом, тако што су Сунити заступали становиште да наследнике Пророка треба бирати путем избора, док су Шиити заговарали метод права наследства.[42] Оно што је такође

---

[36] Опширно у: Armstrong K., *The Battle for God: Fundamentalism in Judaism, Christianity, and Islam*, op. cit.
[37] Kegli Č. V., Vitkof J. R., *Svetska politika – Trend i transformacija*, op. cit., str. 262.
[38] Ruthven M., *Fundamentalism, A Very Short Introduction*, op. cit., p. 11.
[39] Feiler B., *Abraham: A journey to the heart of three faiths*, Morrow, New York, 2002.
[40] Опширније у: Baumeister R. F., *Meanings of life*, Guilford Press, New York, 1991.; Wuthnow R., *After heaven: Spirituality in America since the 1950's*, University of California Press, Berkeley, 1998.
[41] Tehranian M., „Islamic fundamentalism in Iran and the discourse of development", in: Martin E. Marty, Scott R. Appleby, (eds), *The Fundamentalism Project: Vol. 2. Fundamentalisms and society*, University of Chicago Press, Chicago, 1993, p. 342.
[42] Опширније у: Adil A. H., *Muhammad: The messenger of Islam*, Islamic Supreme Council of America, Washington, DC, 2002.; Choueiri Y. M., *Islamic fundamentalism*, Twayne, Boston, 1990.

карактеристично за Шиите, јесте да они практикују тзв. дословно читање Курана (тзв. *al-dhaher*), за разлику од Сунита. Због тога, између осталог, Шиити и представљају ону скупину муслимана коју многи западни теоретичари називају фундаменталистима (при чему врло често додају и термин „милитантни").[43] Ахсан и Кидваји тврде да су управо „Шиити они муслимани који се у западним медијима најчешће портретирају као немилосрдни Ајатоласи, самоубице и киднапери".[44] Овај стереотип, објашњавају Хил, Худ и Вилијамсон, након 11. септембра 2001. године, и даље опстаје, независно од тога што су у терористичком акту учествовали муслимани из Саудијске Арабије, дакле Сунити."[45]

Постоји неколико главних разлога због којих се религијски фундаментализам првенствено везује за ислам. Прво, то је публицитет који је добила Исламска револуција из 1979. године. Друго, многи теоретичари, било да су исламске или других вероисповести, повезују растући утицај исламских фундаменталистичких покрета са наметањем „западних вредности", подсећајући при том на историјске антагонизме између „европских Крсташа" и „исламских Браниоца" из 11. и 12. века. Као трећи фактор, а који се често надовезује на претходна два, помиње се значај тезе Семјуела Хантингтона о „Сукобу (између) цивилизација", где је исламска идентификована као она чије ће „границе бити крваве", при чему је њен сукоб са тзв. западном цивилизацијом, приказан као најизвеснији.[46] Четврто, спектакуларни терористички напад Ал Каиде на Њујорк 2001. године, приказао се не само као потврда Хантингтонових пројекција, већ и као уверљив „доказ" да исламски фундаментализам има већи значај у односу на остале врсте религијског фундаментализма, јер су последице његовог деловања уочљивије.[47]

Управо због овог последњег, многи аутори, исламски фундаментализам, најпре идентификују као претњу, а мањи број њих покуша да проникне у суштинске разлоге његовог настанка и његових мотива, те изврши неки вид

---

[43] Hood R. J., Hill P. C., Williamson P. W., *The Psychology of Religious Fundamentalism*, op. cit., p. 156.
[44] Ahsan M. M., Kidwai A. R., (Eds.), *Sacrilege versus civility: Muslim perspectives on The Satanic Verses affair*, op.cit., p. 77.
[45] Hood R. J., Hill P. C., Williamson P. W., *The Psychology of Religious Fundamentalism*, op. cit., p. 156.
[46] Опширније у:: Хантингтон С., *Сукоб цивилизација*, оп. цит.
[47] Опширније у: Milton-Edwards B., *Islamic Fundamentalism since 1945*, op. cit.

рашчлањавања. Теза да је он анти-модеран, анти-развојни и анти-толерантан, изгледа да није спорна. Међутим, анализа мотива исламског фундаментализма, даје донекле опречне резултате, јер аутори узимају у обзир различите аспекте и имају различита полазишта. Они који не полазе од исламског фундаментализма искључиво као претње савременом свету, указују да његово разумевање инсистира на „дубљој анализи" његових извориштa. Могхадам наводи да су исламски фундаменталисти „мобилисали културне и религијске дискурсе и ресурсе, делом зато што су се они секуларни показали као истрошени/изморени и неуспешни, делом зато што су религијски дискурси имали дугу историју, екстензивну социјалну базу и легитимитет, посебно у муслиманским земљама. Консеквентно, у фундаменталистичком дискурсу, Ислам је постао решење,... решење за неуспехе развоја, за домаће економске кризе, за политички ауторитаризам, за империјалистичке и ционистичке завере, као и за морални пад".[48] Рутвен сматра да је узрок томе што Ислам није успео да апсорбује модернизам и укупан друштвени развој, те се у фундаменталном облику и појавио као његов опозит.[49]

Суочени са таквом ситуацијом, исламски фундаменталисти су артикулисали свој одговор савременом свету који се поставио против њих.[50] Кутб додаје да су тиме исламски фундаменталисти додатно мотивисани, те да им такав мотив пружа ослонац за значајније деловање.[51]

Валентина Могхадам објашњава, да у датом контексту, исламски фундаменталисти најчешће не признају успостављене државне границе које деле тзв. уме (заједнице верника - арап. *умма*) и теже да уједине исламски свет. У том смислу, они успостављају веома тесну прекограничну сарадњу и прилично су солидарни.[52] Кегли, Скудер и Фарез истичу да у обзир треба узети и намеру исламских фундаменталиста да се уједине у тзв. *Калифат*, који би окупио

---

[48] Moghadam V. M., *Nationalism, Globalization, and Fundamentalism: Some Reflections on Islamic Fundamentalism in the Middle East*, Illinois State University, 1994., pp. 2-3.
[49] Опширније у: Ruthven M., *Fundamentalism, A Very Short Introduction*, op. cit.
[50] Опширније у: Avineri S., „The return to Islam", in: William Spencer (ed.), *Global Studies: The Middle East*, Dushkin, Guilford, 1993.
[51] Опширније у: Qutb S., „War, peace and Islamic jihad", op. cit.
[52] Moghadam V. M., *Nationalism, Globalization, and Fundamentalism: Some Reflections on Islamic Fundamentalism in the Middle East*, op.cit., p. 2.

исламски народ (од Индонезије до Шпаније) под једну државу.[53] Имајући у виду такве циљеве, поједини теоретичари извршили су дистинкцију у оквиру исламских фундаменталиста на салафисте, вехабисте и друге, док их Валид Фарез означава једним именом – џихадисти.[54] У том смислу, фундаменталистичка `борба за слободу`, тзв. *џихад*, пружа им оправдање за кршење међународних и државних закона, а фундаментални ислам, према речима Анатовског, „више него било која експресија исламске вере, пружа им снажан осећај кохерентности".[55]

И док Могхадам и Хериот истичу да исламски фундаментализам треба препознати као национални и транснационални покрет[56], Ан-Наим исламске фундаменталистичке покрете види као „ни мање ни више него спонтани одговор домицилног становништва на изразите социјалне, политичке и економске кризе".[57] Међутим, уколико такав покрет поприми милитантни карактер, последице по безбедност државе у оквиру које делује, али и по безбедност међународног окружења, могу бити веома негативне.[58] Како су исламски фундаменталисти нетолерантни и анти-секуларисти, тј. не трпе мултиконфесионалност, они се неминовно јављају у улози носилаца угрожавања државе.[59] Уједно, оправданост фундаментализма и његова критика, суштински су повезани са питањем развоја модерене државе, али и укупног развоја човечанства. Разумевање исламског фундаментализма тиме укључује и разумевање свеукупних савремених процеса и њихових дискурса, као и места фундаменталиста и државе у њиховом развојно-еволутивном контексту.[60]

---

[53] Опширније у: Kegley C. W. (ed.), *The New Global Terrorism*, Upper Saddle River, N.J., Prentice Hall, 2003, pp. 185-193.; Scudder T., *Global Threats, Global Futures - Living with Declining Living Standards*, op. cit.; Фарес В., *Џихад у будућности - Терористичке стратегије против Америке*, Народна књига - Алфа, Београд, 2008.

[54] Фарес В., *Џихад у будућности - Терористичке стратегије против Америке*, оп. цит., стр. 77.

[55] Наведено према: Hood R. J., Hill P. C., Williamson P. W., *The Psychology of Religious Fundamentalism*, op. cit., p. 155.

[56] Опширније у: Moghadam V. M., *Nationalism, Globalization, and Fundamentalism: Some Reflections on Islamic Fundamentalism in the Middle East*, op.cit.; Herriot P., *Religious Fundamentalism Global, Local and Personal*, op. cit.

[57] Наведено према: ter Harr G., Busuttil J. J., (eds), „The Freedom To Do God's Will", op. cit., p. 2.

[58] Herriot P., *Religious Fundamentalism Global, Local and Personal*, op. cit., p. 2.; Shultz R. H., Olson W. J., *Ethnic and Religious Conflict, Emerging Threath to US Security*, National Strategy Information Center, Washington, D.C., 1994., pp. 9-10.; Kegli Č.V., Vitkof J. R., *Svetska politika – Trend i transformacija*, op. cit., str. 266.

[59] Опширније у: Milton-Edwards B., *Islamic Fundamentalism since 1945*, op. cit.

[60] Опширније у: Herriot P., *Religious Fundamentalism Global, Local and Personal*, op. cit.

У складу са свим што је наведено, исламски фундаментализам представља антимодеран, антисекуларан, антитолерантан, немилитантни и милитантни, мање или више организовани, исламски политичко-религијски покрет, који угрожава безбедност државе.

Виталне вредности државе. Дефинисање и објашњење појма виталних вредности државе, почива на социолошком и безбедносном одређењу појма ***вредности***, који је свестрано концептуиран. У најширем смислу вредности се могу разумети као „независна суштина која се реализује путем развоја свести", затим „објективан, универзалан, недељив и неограничен концепт *sui generis*, који се може обухватити само интуицијом" као и „ни само својство предмета, ни само својство духа, него и једно и друго, вредност нечега и за некога, објективни квалитет ствари који се субјективно и доживљава и цени, дакле, специфична вредност објекта за субјект".[61] Према Животићу вредност је „оно што је пожељно, оно што треба желети, оно што утиче на селективно понашање. Вредност регулише импулсе, задовољења и сагласности са целом облашћу хијерархијских и трајних садржаја личности, захтеве личности и социокултурних система заредом, потребе за поштовањем интереса других група као целине у друштвеном животу".[62] „Вредности су релативно стабилне, опште и хијерархијски организоване карактеристике појединца и група (елементи друштвене свести), формиране међусобним деловањем историјских, актуелносоцијалних и индивидуалних чинилаца, које због тако прописане пожељности, усмеравају понашање својих носилаца ка одређеним циљевима".[63]

Вредности означавају идеје, ситуације или стања за које код човека и људског колективитета постоји уверење да представљају нешто добро, нешто пожељно, нешто чијем остварењу треба тежити или, ако се поседују, треба их чувати и јачати.[64] Следствено томе, вредности су индивидуални, групно-интересни, национални, државни, политички, цивилизацијски и безбедносни

---

[61] Tanović A., *Vrijednost i vrednovanje: prilog proučavanju aksiologije*, Zavod za izdavanje udžbenika Sarajevo, 1972., str. 14, 27, 38.
[62] Животић М., *Аксиологија*, Напријед, Загреб, 1986., стр. 47.
[63] *Социолошки лексикон*, Савремена Администрација, Београд, 1982., стр. 1231.
[64] Опширније у: Mur Dž. E., *Principi etike*, Nolit, Beograd, 1963.; Стајић Љ., Мијалковић С., Станаревић С., *Безбедносна култура младих - како живети безбедно*, Драганић, Београд, 2006.

регулатор пожељног понашања.[65] Уврежено мишљење је да би једну од највећих опасности за човека као јединку, за људски колективитет, друштво, државу и међународну заједницу, представљало евентуално стање без вредности, односно без јасних и правих циљева (аномалија, апатија и сл.) с једне, и егоистичко (екстремистичко) схватање (чување и оснаживање сопствених вредности на штету, односно са ниподаштавањем вредности других људских колективитета), са друге стране.[66]

У том смислу, свака држава, као основни субјект међународне заједнице, идентификује и дефинише своје „државне вредности и интересе", који се углавном означавају термином национални интереси или ***виталне вредности државе***. Државне вредности и интереси представљају синтезу интереса мноштва различитих субјеката одређене државе и друштва, дакле становништва. Виталне вредности и интереси изражавају животне потребе нације или државе и друштва и обухватају оптималну заштиту грађана, државе и друштва од физичког угрожавања њихове безбедности и заштиту виталних економских, привредних и политичких интереса, јер би њихово урушавање или уништење могло да угрози биће државе. Под виталним вредностима државе у овом раду, у складу са дефиницијом Војина Димитријевића, подразумевају се: *опстанак*, *територијални интегритет*, *политичка самосталност* и *квалитет живота*.[67]

Опстанак државе као политичке заједнице, различите од других таквих заједница у међународном систему, представља прву међу једнаким вредностима националне безбедности. Задатак државе је да задржи свој идентитет и самостални субјекат међународног права. *Очување територијалне целовитости државе* указује на способност државе да опстане, независно од тога да ли њену територијалну целовитост угрожава спољни или унутрашњи носилац угрожавања. *Политичка самосталност* или независност државе значи да је држава (државна власт) независна (бар формално) према спољним факторима у доношењу најважнијих одлука, и у погледу свог унутрашњег развоја и у погледу своје

---

[65] Мијалковски М., *Обавештајне и безбедносне службе*, Факултет безбедности, Сл. Гласник, Београд, 2009., стр. 16.
[66] *Исто*, стр. 16-17.
[67] Димитријевић В., *Безбедност и политичка заједница – Реформа сектора безбедности* (зборник радова), Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2003., стр. 29.

спољнополитичке активности.[68] *Квалитет живота* у држави обухвата све компоненте људске безбедности, односно доследно поштовање Универзалне декларације о људским правима из 1948. године и других међународних конвенција о човеку. Квалитет живота (развијена привреда, солидан стандард, ефрикасне државне и друштвене институције отклањају могућност угрожавања личне и имовинске сигурности грађана) подразумева „благостање" у држави које позитивно утиче на стање националне безбедности.[69]

Угрожавање безбедности државе. Појам угрожавања је у литератури прилично неодређен. Распрострањено је схватање да је угрожавање променљива категорија која зависи од карактера конкретне државе која одлучује о томе шта се квалификује као угрожавајућа појава. Са становишта опште безбедности, под појмом угрожавања обично се „подразумевају све друштвене појаве или понашање настало понашањем човека (појединачно или групно), природе или техничких система у дужем временском периоду и значајнијег су обима, при чему настају или могу настати штетне последице по интегритет, субјективитет човека, његову слободу и имовину, као и по интегритет, субјективитет државе и њених институција".[70] У сваком случају, да би се дефинисао појам угрожавања, морају се најпре идентификовати *извори*, *облици* и *носиоци угрожавања*.[71]

Извори угрожавања безбедности државе подразумевају све оно одакле долази угрожавање. Извори угрожавања се тако могу пронаћи у друштвено-историјским условима, стању међународних односа и у свакој држави посебно.[72]

Облици угрожавања безбедности државе су начини наношења штете виталним вредностима државе. Они се разликују: по месту одакле се угрожавање врши; по директности делатности (посредно или непосредно угрожавање); по дужини трајања (стално, дугорочно, краткорочно и тренутно – на мах); по времену настанка угрожавања (прошло, актуелно и очекивано – будуће угрожавање); по распрострањености (опште – нападнуте су све вредности државе,

---

[68] Да би била самостална, она (држава) поред оствареног суверенитета мора бити и формално међународно призната.

[69] Мијалковски М., „Комплементарност људске, националне и колективне безбедности", *Војно дело 2/2008*, Београд, 2008., стр. 114.; Мијалковски М., *Обавештајне и безбедносне службе*, оп. цит., стр. 30.

[70] Стајић Љ., Гилановић Ч., *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1994., стр. 40.

[71] Мијалковски М., „Угрожавање безбедности држава", *Војно дело 2/1998*, Војно-издавачка установа „Војска", Београд, 1998., стр. 178.

[72] *Исто*, стр. 169.

посебно – једна или више вредности државе и појединачно – део једне вредности); по томе да ли је облик угрожавања оружани (војна агресија, војна интервенција, оружана побуна, масовни тероризам, диверзија) или неоружани (обавештајна делатност, дипломатско-политичка делатност, економска субверзија, саботажна делатност, претња војном силом, грађански нереди, пучистичко-превратничка делатност, тероризам, санкције, блокаде); по употребљеним средствима (конвенционална и неконвенционална); по откривености (тајно и јавно); и по последицама (неуспешно, делимично успешно и потпуно успешно). [73] Поједини аутори класификују облике угрожавања и према циљевима носилаца угрожавања, при чему наводе да постоји мноштво циљева носилаца угрожавања, што ствара велике потешкоће приликом њиховог класификовања и систематизовања. Ипак, могуће је идентификовати следеће: 1) компромитовање система безбедности; 2) дестабилизовање уставног поретка ради изнуђивања одређених уступака; 3) изнуђивање неприхватљивих политичких, војних, територијалних и других уступака; 4) разбијање територијалног интегритета ради стварања сепаратне(их) државе(а) или отцепљења дела територије и њеног присаједињења са другом државом; 5) изазивање грађанског, етничког, верског и другог оружаног сукоба ради стварања услова за разноврсно уплитање у унутрашње послове државе регионалних и светске организације (Организације Уједињених Нација - ОУН/УН); 6) дестабилизовање стања у држави ради стварања услова и обезбеђења повода за спољну интервенцију или агресију; 7) насилно свргавање актуелног режима (државни удар, војни пуч) и преузимање власти". [74]

Носиоци угрожавања безбедности државе су друге државе и недржавни субјекти чије је деловање усмерено против виталних вредности државе. Основни носиоци облика угрожавања су – за неоружане облике угрожавања: обавештајне службе (државне и војне), истакнуте личности из државног, политичког, дипломатског, медијског, верског и културног живота, средства медија, привредни субјекти и терористичке организације; за оружане облике угрожавања: оружане снаге, ако је носилац угрожавања држава и паравојни састави, ако је носилац угрожавања невладин субјект.

---

[73] *Исто*, стр. 178-179.
[74] *Исто*, стр. 186-187.

На основу дефинисаних појмова, за потребе овог истраживања, угрожавање безбедности државе подразумева наношење штете виталним вредностима државе од стране других држава и недржавних субјеката - спољашњих и унутрашњих.

Заштита државе. Појам *заштите државе* проистиче из одређења појма виталних вредности државе и не може се одвојити од појма ***безбедност државе***. Реч ***безбедност*** потиче од префикса *без* (одсуство, непостојање) и речи *беда* (велико сиромаштво, положај који изазива презир, невоља, несрећа, зло) и представља стање онога који је заштићен од опасности, осигуран, сигуран, безопасан.[75] Безбедност у објективном смислу представља одсуство претњи по усвојене/стечене вредности, док у субјективном значењу представља одсуство страха да те вредности могу бити угрожене.[76] У односу на ниво на коме се налази вредност која се жели заштитити, односно на коме се налази референтни *објекат безбедности*, разликујемо људску, државну, регионалну, међународну и глобалну безбедност. Безбедност се традиционално, и у теорији и у пракси, везује за суверену државу као за главни субјекат, али и објекат безбедности и за њен монопол над легитимном применом физичке и, изнад свега, војне силе.[77] Безбедност државе је стање у којем се налази држава - степен извесности њеног постојања, одсуство подривања њеног постојања или ниво неоспорености њеног опстанка.[78] Другим речима, безбедност државе подразумева степен заштићености њених виталних вредности.

Према томе, ***заштита државе*** може се дефинисати као очување виталних вредности државе од свих облика угрожавања и очување свих конститутивних елемената државе (територије, становништва и власти). Степен заштићености огледа се у стању које карактеришемо као више безбедно или мање безбедно. У зависности од озбиљности штете, може се говорити о различитом степену угрожавања сваке од виталних вредности државе (објекта заштите). Држава се у том смислу појављује у улози и ***субјекта*** и ***објекта заштите***, тј. *субјекта* и

---

[75] *Појмовник безбедносне културе*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2009., стр. 14.
[76] *Исто*, стр. 15.
[77] Опширније у: Димитријевић В., *Појам безбедности у међународним односима*, Београд, Савез удружења правника Југославије, 1973.
[78] *Појмовник безбедносне културе*, оп. цит., стр. 15.

објекта безбедности[79], при чему су конкретан објекат заштите ***виталне вредности државе***: *опстанак државе, територијални интегритет, политичка самосталност* и *квалитет живота*.[80]

Ради очувања и унапређења својих виталних вредности, држава, као субјект, ангажује све ресурсе и примењује све облике и средства деловања, укључујући силу. Основу субјекта заштите чине *људи*. Они су његова покретачка снага која почива на одговарајућем *организационом повезивању*. Оно подразумева успостављање односа међу људима повезаним средствима, као резултат поделе рада. Карактерише га вертикална и хоризонтална (у неким субјектима и дијагонална) димензија, чије се функционисање назива динамика структуре. Субјекат заштите у остваривању својих функција делује превентивно и реактивно.[81] ***Безбедносна архитектура државе*** подразумева да држава, као референтни међународни субјект безбедности, успоставља национални безбедносни систем, који се састоји од више подсистема.[82] Субјекти безбедности (заштите) у тим (под)системима условно се могу разврстати у три групе: професионални (безбедносне и обавештајне службе, полиција, тужилаштво, судови, царина, инспекције и војска), непрофесионални (парламент, председник државе, председник владе, органи локалне самоуправе) и суплементарни (грађани као појединци, образовне и научне институције, јавне службе, приватне фирме, невладине организације...).[83]

Западни Балкан је израз који се од почетка 21. века користи у међународној комуникацији, како би означио територије балканских држава које нису у чланству Европске Уније. Под тим се подразумевају: Србија, Црна Гора (ЦГ), Босна и Херцеговина (БиХ), Албанија и Бивша Југословенска Република

---

[79] Опширније у: Simić D., *Nauka o bezbednosti: Savremeni pristupi bezbednosti*, Sl. List SRJ, Beograd, 2002.

[80] Детаљније у: Димитријевић В., *Безбедност и политичка заједница – Реформа сектора безбедности* оп. цит.; *Појмовник безбедносне културе*, оп. цит.; Мијалковски М., „Комплементарност људске, националне и колективне безбедности", оп. цит.

[81] Сваки субјекат безбедности уважава принципе по којима се врши организационо повезивање – подела рада, централизација, координација, контрола и тд. (Мијалковски М., *Обавештајне и безбедносне службе*, оп. цит., стр. 19-20.)

[82] Најшире прихваћена дефиниција система (грч. sŷstĕma) јесте да он „представља скуп различитих елемената који чине једну функционалну целину која постоји ради остварења неког циља". (*Појмовник безбедносне културе*, оп. цит., стр. 122).

[83] Мијалковски М., „Комплементарност људске, националне и колективне безбедности", оп. цит., стр. 114-115.

Македонија (БЈРМ). Том списку понекад се додаје и тзв. Република Косово, као посебан ентитет, чији је статус предмет међународног спора.[84] У том смислу, ЗБ није географски појам, већ представља политичку категорију. Дакле, синтагма означава статус поменутих држава у односу на процес европских интеграција. Додатно, сâм термин представља предмет критике због тога што са становишта географских критеријума, није коректан. У прилог основаности те критике говори чињеница да се нигде у литератури која се бави простором Балкана, не помињу синтагме – источни, северни или јужни Балкан – које би биле уобичајене ако би термин ЗБ био географски коректно дефинисан.

Под ЗБ у овом истраживању подразумевају се државе: БиХ, Албанија, ЦГ, БЈРМ и Србија, (са Косовом и Метохијом (КиМ) као њеним интегралним делом).[85]

Северни Кавказ у географском смислу представља северни део Кавкаског планинског масива смештеног између Црног и Каспијског мора. Овај термин често се користи као синоним за Северно-кавкаски економски регион РФ. У политичком смислу, СК укључује неколико политичко-територијалних целина РФ, као и неколико региона Грузије и Азербејџана. СК, као део РФ, подразумева Севернокавкаски федерални дистрикт, у чији састав улазе републике: Чеченија, Ингушетија, Кабардино-Балкарија, Карачај-Черкезија, Дагестан и Северна Осетија.[86]

У овом раду, под појмом СК подразумевају се наведене републике у саставу РФ.

б) Временско одређење предмета истраживања

Истраживањем је обухваћен период од 7. века, када је у питању простор СК, односно од 14. века, када је реч о региону ЗБ, до 2013. године. Овакво временско одређење проистекло је из чињенице да је ислам на простор СК дошао у 7., а на ЗБ у 14. веку. То је било неопходно с обзиром на настојање да се идентификују базичне претпоставке развоја исламског фундаментализма у два региона и уједно

[84] До скоро, и Хрватска се сматрала делом овог региона, али је након уласка у Европску Унију практично престала да чини део ЗБ.
[85] У појединим деловима, истраживање је обухватило и Хрватску.
[86] У појединим изворима наводи се да у СК спадају и: области - Ростова, Краснодара и Стравопоља, као и републике - Калмичка и Адигеја. (Петровић Д., *Русија на почетку XXI века*, Прометеј, Нови Сад, 2007., стр. 311-319.).

покуша да одговори на једно од централних питања у оквиру постојеће проблематике, које се тиче појаве и генезе феномена исламског фундаментализма на овим просторима.

в) Просторно одређење предмета истраживања

Истраживање је обухватило простор СК и ЗБ, а у неопходној мери и територије у окружењу ових региона чија опсервација је значајана са становишта предмета истраживања.

г) Дисциплинарно одређење предмета истраживања

Предмет истраживања проучаван је са становишта неколико научних области: социологије, социјалне психологије, политикологије религије, права, историје, међународних односа и геополитике. Међутим, иако је истраживање мулти-дисциплинарног карактера, предмет истраживања, својим највећим делом, ипак припада науци о безбедности.

д) Операционо одређење предмета истраживања

Обим истраживачког захвата дефинисан је следећим проблемским целинама - поглављима:

1) Држава као безбедносна заједница
2) Исламски фундаментализам као претња безбедности савремене државе
3) Руска Федерација и западнобалканске државе на мети исламских фундаменталиста
4) Геополитички аспекти развоја исламског фундаментализма и проблематика заштите државе
5) Сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана
6) Сличности и разлике у одговору држава на претњу с позиција исламског фундаментализма у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана
7) Перспективе развоја исламског фундаментализма
8) Перспективе заштите Руске Федерације и западнобалканских држава од претње с позиција исламског фундаментализма

У оквиру поглавља *Држава као безбедносна заједница* укратко је описана еволуција државе као субјекта међународних односа од њених почетака, до артикулације као савременог ентитета, при чему је указано на утицај димензије безбедности у целом процесу, односно значаја безбедности као једне од њених најважнијих функција.

Посебна пажња посвећена је питањима националног суверенитета и националне безбедности у савременим околностима, кроз осврт на проблематику која оптерећује успостављање ефикасног и ефективног система националне безбедности. На крају, објашњава се због чега је, и поред свих оптерећења и ограничења, држава још увек главни актер међународних односа, а безебедност њена примарна улога, односно функција. Такође, констатује се да је свака држава у процесу успостављања и организације квалитетног система заштите условљена околностима које проистичу из њене географске локације, тј. геополитичког контекста у којем се налази и делује.

У поглављу, под називом *Исламски фундаментализам као претња безбедности савремене државе*, најпре се указује на проблематику дефинисања и истраживања феномена исламског фундаментализма и скреће пажња на неке несугласице у погледу досадашњих истраживања. Након тога, анализирају се развојне карактеристике и специфичности исламског фундаментализма и објашњава због чега је овај друштвени феномен интересанатан са аспекта различитих научних дисциплина, тј. који се све закључци могу извести када је о њему реч. У том смислу, описана је важност примене тзв. „контекстуалног оквира" у истраживању и изнета кратка историја развоја исламске религије. У склопу тога, објашњено је каква је веза између исламског фундаментализма и џихадизма, тј., на који начин су ови појмови повезани, узимајући у обзир историју развоја исламске религије и државности.

На крају, указано је на актуелну проблематику везану за разумевање исламског фундаментализма и упућено на разлоге због чега је, анализирајући овај феномен са аспекта безбедности, адекватније одредити га као џихадизам. У том смислу, детаљно је обрађено питање развоја идеологије џихадиста од исламских почетака до данашњих дана. Посебна пажња посвећена је плановима „светих

ратника", при чему су детаљно обрађене (три) основне џихадске стратегије које су тренутно на снази.

Поглавље *Руска Федерација и западнобалканске државе на мети исламских фундаменталиста* подељено је на четири потпоглавља: 1) Развој исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа; 2) Руска Федерација и борба против исламског фундаментализма; 3) Развој исламског фундаментализма на простору Западног Балкана; 4) Државе Западног Балкана и борба против исламског фундаментализма.

У оквиру поглавља *Геополитички аспекти развоја исламског фундаментализма и проблематика заштите државе* обрађена су два питања: 1) Геополитика калифата у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана, са акцентом на регионалне и субрегионалне геополитичке аспирације и проблематику њихове реализације; и 2) Геополитички аспекти заштите држава - мета од исламског фундаментализма.

У поглављу *Сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста у регионаима Северног Кавказа и Западног Балкана* презентовани су резултати компаративне анализе активизма исламских фундаменталиста у регионима СК и ЗБ за сваку од идентификованих фаза развоја тог феномена.

Поглавље *Сличности и разлике у одговору држава на претњу с позиција исламског фундаментализма у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана* обухвата резултате компаративне анализе реаговања РФ и западнобалканских држава на претњу од исламског фундаментализма. Анализа је урађена за сваку фазу посебно по унапред дефинисаним елементима који су наведени у опису начина истраживања.

У поглављу *Перспективе развоја исламског фундаментализма* изложена је процена могућих будућих аспирација праваца и облика деловања исламских фундаменталиста на овим просторима.

У оквиру поглавља *Перспективе заштите Руске Федерације и западнобалканских држава од претње с позиција исламског фундаментализма* дата је сумарна перцепција спремности и способности РФ и западнобалканских држава да се изборе са исламским фундаментализмом као једном од хроничних претњи њиховој безбедности.

1.3. Циљеви истраживања

Општи циљ истраживања био је проширивање и систематизовање теоријских и искуствених сазнања о суштини и облицима испољавања исламског фундаментализма као извора угрожавања виталних вредности државе и могућностима и ограничењима супротстављања државе тој опасности у зависности од датих друштвено-историјских околности. Овако дефинисаним општим циљевима исказала се амбиција да се исламски фундаментализам опсервира у читавом спектру његовог испољавања релевантном за безбедност државе: од стања у којем се препознаје само као један од потенцијалних извора њеног ненасилног угрожавања, до недвосмисленог опредељења за неограничену примену насиља као што је терористичко деловање према одабраној жртви – држави.

Научни циљ истраживања био је научна дескрипција и експликација карактеристичних модалитета исламског фундаментализма и реаговања државе на такву претњу, као и идентификовање кључних фактора који опредељују начин реаговања државе у стању актуелне или антиципиране угрожености и оних (фактора) који утичу на ефикасност њеног проактивног (превентивног и преемптивног) и реактивног деловања у таквој ситуацији. Остваривање наведеног општег научног циља истраживања подразумевало је:

- да се у мноштву манифестних димензија исламског фундаментализма препознају његове латентне (базичне) компоненте;
- да се уоче доминантни трендови у процесу генерисања фундаменталистичког тумачења основних изворних постулата ислама;
- да се региструју околности у којима најчешће долази до радикализације циљева деловања појединаца, група и организација са позиција исламског фундаментализма;
- да се испита постојање повезаности демографских карактеристика државе-жртве и облика њеног угрожавања деловањем са позиција исламског фундаментализма;
- да се испита каква веза постоји између политичке позиције државе и њене изложености нападима са позиција исламског фундаментализма;

- да се испита каква веза постоји између појединих чинилаца моћи државе и њеног одговора на претње са позиција исламског фундаментализма.

Практичан циљ истраживања био је да се на основу сазнања о заједничким карактеристикама и специфичностима облика угрожавања безбедности Руске Федерације и држава Западног Балкана непријатељским деловањем (споља и изнутра) са позиција исламског фундаментализма, затим сазнања о сличностима и разликама у поступању тих држава у ситуацији изложености тој врсти непријатељства, као и показаној ефикасности примењиваних поступака, формулишу одређене смернице за превентивно деловање државе у циљу спречавања настанка услова који представљају погодно тло за ширење идеја исламског фундаментализма и непријатељско деловање с тих позиција и дају препоруке за припремање адекватног одговора државе на испољавање тог облика угрожавања њене безбедности. У функцији остваривања овог циља неопходно је било:

- идентификовати корене и генезу исламског фундаментализма на простору Западног Балкана и Северног Кавказа;
- утврдити размере и карактеристичне облике испољавања исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа и Западног Балкана;
- идентификовати склоп ситуационих чинилаца који су погодовали продору исламског фундаментализма на простор Западног Балкана и Северног Кавказа;
- идентификовати главне циљеве деловања исламских фундаменталиста усмерених против Руске Федерације и држава Западног Балкана;
- утврдити сличности и разлике у одговору Руске Федерације и држава Западног Балкана на угрожавање њихове безбедности деловањем с позиција исламског фундаментализма;
- проценити ефикасност поступања Руске Федерације и држава Западног Балкана у одговору на угрожавање њихове безбедности деловањем с позиција исламског фундаментализма;
- регистровати наговештаје промене (јачања/слабљења) утицаја исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа и Западног Балкана;
- идентификовати промене у начину деловања исламских фундаменталиста према Руској Федерацији и државама Западног Балкана.

1.4. Хипотетички оквир истраживања

Општа хипотеза:

Х0 – Исламски фундаментализам, као антимодеран, антисекуларан, антитолерантан, антиеволутиван, политичко-религијски покрет, који делује национално и транснационално, било да се јавља у милитантном или немилитантном облику, увек представља извесну претњу савременој секуларној држави. Свака држава која се налази на мети деловања исламског фундаментализма реагује на ту претњу у настојању да избегне, односно ублажи њене последице. Начин реаговања условљен је карактеристикама претње и околностима у којима се она испољава.

Посебне хипотезе:

Х1 – Руска Федерација је у деловању исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа препознала директну претњу свом суверенитету и територијалном интегритету и, у складу са таквом перцепцијом претње, реаговала на њу примерено својим капацитетима.

Х2 – Државе Западног Балкана су у деловању исламског фундаментализма на том простору различито перципирале претњу коју он представља њиховој безбедности и у зависности од тога на различите начине на њу реаговале.

Х3 – Постоје евидентне сличности и разлике у деловању исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа и Западног Балкана, као и у реаговању држава на ту врсту претње њиховој безбедности.

Х4 – У супротстављању исламском фундаментализму Руска Федерација и државе Западног Балкана постигле су ограничен успех.

Х5 – Ефикасније супротстављање исламском фундаментализму захтева чвршћу сарадњу држава на регионалном и међународном нивоу.

Х6 – Значајан ограничавајући фактор у супротстављању исламском фундаментализму је одсуство консензуса на нивоу међународне заједнице у погледу процене опасности коју он представља за секуларну државу и у погледу избора начина реаговања на ту претњу.

1.5. Начин истраживања

а) Методе истраживања

Тестирање постављених хипотеза извршено је применом дескриптивне и историјско-компаративне методе.

Дескриптивном методом, на основу резултата анализе садржаја различитих извора (научне публикације, историјске грађе и база података) идентификоване су основне фазе и фактори развоја исламског фундаментализма на простору СК и ЗБ.

Историјско-компаративном методом утврђене су сличности и разлике у деловању с позиција исламског фундаментализма на простору СК и ЗБ, као и сличности и разлике у одговору држава на ту претњу.

Поређење (компарација) деловања исламских фундаменталиста у два региона вршена је према следећим елементима: брзини ширења џихадске идеологије (брзо, споро или неуједначеном брзином); отворености џихадског деловања (јавно или прикривено); правцу деловања (изнутра или споља); интензитету деловања (агресивно или умерено); начину регрутације џихадиста (добровољно или под присилом); типу џихада (офанзивни или дефанзивни); амбицијама џихадиста (деловање са радикалним или ограниченим циљевима); џихадским активностима (милитантне и немилитантне); начину организовања џихадиста; снагама џихада (сви они који на било који начин учествују у џихаду - носиоци функција: од планера, преко организатора, до извршиоца); типу наоружања (конвенционално, неконвенционално или импровизовано); мети напада; извору финансирања џихада; и последицама које је њихово деловање произвело.

Компарација реаговања РФ и западнобалканских држава на претњу с позиција исламског фундаментализма вршена је према елементима: облику заштите (офанзивно или дефанзивно деловање); циљевима заштите; степену аутономности деловања државе (аутономно, надзирано или инструисано/ дириговано); карактеру мера заштите („меке“ или „тврде“ мере); организацији заштите (у склопу општег безбедносног деловања или специјализована заштита); типу наоружања; и ефектима које је деловање државе произвело.

Осим наведених елемената, претпоставке о сличностима и разликама између опсервираних појава тестиране су применом аналитичког модела Џефрија Предмора - који се заснива на процени три базичне димензије деловања с позиција исламског фундаментализма и одговора државе на ту претњу. Те три димензије су: ниво воље укључених актера у остварењу замишљених циљева (висок степен воље за победом или одсуство/недовољан степен воље); одабир стратегије укључених актера (директна, индирекнта или комбинована стратегија); и обим спољне подршке укљученим актерима (значајана спољна подршка, ограничена спољна подршка или одсуство спољне подршке).[87]

б) Варијабле и индикатори

Две основне варијабле у овом истраживању су: 1) деловање с позиција исламског фундаментализма као претња безбедности државе; 2) заштита државе од деловања с позиција исламског фундаментализма. Индикатори преко којих су ове варијабле процењене, сврстани су у следеће групе:

1) Индикатори који говоре о *Исламском фундаментализму*:

- индикатори који говоре о природи исламског фундаментализма:
  - изјаве, учења, саопштења, декларације, публикације, јавни наступи, прогласи и др. исламских фундаменталистичких организација (ИФО) и представника ИФО
  - оцене аналитичара о изјавама, учењима, саопштењима, декларацијама, публикацијама, јавним наступима, прогласима и др. ИФО и представника ИФО
- индикатори који говоре о распрострањености исламског фундаментализма:
  - географске локације исламских фундаменталистичких организација
  - број верских објеката (џамија) у којима се проповеда овај облик учења
  - интензитет изградње верских објеката (џамија) у којима се проповеда овај облик учења
  - број припадника ИФО-а
  - миграције припадника ИФО-а

[87] Опширније о концепту у: Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", *Strategy Research Project*, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA, United States Army, US, 2011.

- индикатори који говоре о деловању са позиција исламског фундаментализма усмереног ка појединим државама (активности које се препознају као облик угрожавања државе):
  - немилитантни облици деловања с позиција исламског фундаментализма: јавни наступи, изјаве, саопштења, интерпретације *Свете Књиге*, скупови, декларације;
  - милитантни облици деловања с позиција исламског фундаментализма: неповезани изливи насиља, изгреди и други инциденти, атентати, отмице, организоване оружане борбе;

2) Индикатори који говоре о *Заштити државе* од угрожавања деловањем с позиција исламског фундаментализма:

- индикатори о *проактивном* реаговању на претњу:
  - индикатори о перцепцији претње (дефинисање претње стратешким и доктринарним документима)
  - индикатори о мерама превентивног деловања (нормативно-правно регулисање поступања према деловању с позиција исламског фундаментализма; организованост државе за супротстављање деловању с позиција исламског фундаментализма; логистичка подршка мера превенције; конкретне мере превенције)
- индикатори о *реактивном* реаговању на претњу:
  - физички обрачун са носиоцима насилног деловања с позиција исламског фундаментализма
  - процесирање и санкционисање инкриминисаног поступања с позиција исламског фундаментализма
  - раскринкавање циљева камуфлираног деловања организација с позиција исламског фундаментализма
  - логистичка подршка реаговању на испољене облике угрожавања

в) Извори података

Као извори података коришћени су: научне публикације, историјско-архивска грађа, базе података, нормативно-правна акта, међународни уговори. При избору извора података водило се рачуна о томе да се обезбеди равноправна заступљеност извора из англосаксонског и других говорних подручја.

2. ДРЖАВА КАО БЕЗБЕДНОСНА ЗАЈЕДНИЦА

Још од најранијих почетака историје људског друштва, појединци су се окупљали у заједнице како би повећали своје шансе за опстанак. Организовано прикупљање хране, припрема и заштита склоништа, васпитање и заштита млађих чланова групе и др., спроводили су се у мање–више синхронизованом систему, својственом актуелном степену развоја дате друштвене творевине. Од првих таквих заједница – породице и племена, временом се дошло и до сложенијих облика организације – држава. Међутим, када, како и зашто је држава настала, остаје недоречено. Слободан Јовановић у том смислу каже да се порекло државе губи далеко у времену и да се зато неће са потпуном сигурношћу знати како је она заправо постала.[88] Илаз Османлић додаје да је на њено стварање утицало присутство или одсуство низа још неразјашњених „сила и случајности", те да је она продукт болног и спорог историјског процеса који је у друштвима наилазио на различите врсте отпора.[89] То мишљење дели и знатан број других, истакнутих теоретичара. Управо због тога, постоји мноштво теорија које настоје или су настојале да објасне шта је држава, како је настала и чему она служи, при чему су многе од њих имале огроман утицај на праксу историје, те управо из тог разлога и поимање „савремене државе", представља веома сложен појмовни комплекс.

Анализирајући постојеће дефиниције државе (и државности), веома идникативно је да се у самој суштини настанка државе као друштвеног ентитета, односно преласка система друштвеног организовања из бездржавног ка државном, безбедност антиципира као кључна, незаобилазна и вишедимензионална категорија датог процеса. Она се везује за државу произилазећи из суштинског разлога њеног постанка – природног нагона човека за самоодржањем.[90]

У том смислу, појмови „безбедност" и „држава", тако представљају два испреплетена друштвена феномена, захватајући читав корпус других појмова који објашњавају њихову структуралну везу и упућују на комплексност и проблематику дефинисања савремене државе као безбедносне заједнице. На то је утицао и историјски тренутак, јер је, у време када се термин „држава" први пут

[88] Јовановић С., *О држави,* Сабрана дела, Том 1. БИГЗ, Београд, 1990., стр. 30.
[89] Османлић И., „Држава", *Политичка Ревија*, Бр. 1, Вол. 23, Београд, 2010., стр. 117.
[90] Јовановић С., *О држави,* оп. цит., стр. 35.

појавио у међународној политичкој комуникацији, преовлађујући реалистички концепт анализе међународних околности наметнуо успостављање високог степена националне безбедности (безбедности државе) као кључну карактеристику света у којем анархија представља главно обележје међународне заједнице. Такав зачетак артикулације савремене државе као друштвене творевине у теорији и у пракси, учинио је да њена реалполитичка основа остане и њена кључна карактеристика у надолазећем времену, упркос тежњама либерално оријентисаних да је на неки начин релативизују. За глобалисте и неолибералисте, улога државе знатно је умањена, а за хиперглобалисте сведена на минимум. Међутим, још увек велики број теоретичара међународних односа, и оних који тим односима управљају, сматра да чак ни савремени процеси глобализације, интернационализације и наддржавне интеграције нису успели да дематеријализују основна полазишта сврсисходности државе као друштвене организације, али да су, узимајући у обзир свеопште стање, на различитим нивоима (од локалног до глобалног), учинили да се концепт савремене државе и њене безбедности сагледа на начине који одмичу од уврежених геодетерминистичких и реалполитичких становишта, модификујући савремено поимање суверености, односно суверенитета.[91] Стиче се утисак да ће ововремени концепт државе и њен антиципирани развој, свакако бити опредељени савременим процесима, а да начин утицаја и последице, односно изазвани ефекти датих процеса, још увек предствљају и, чини се, још неко време представљаће, суштину полемике међу теоретичарима и практичарима међународних односа и безбедности. Ово је важно због тога што постојећа дебата уједно утиче и на савремено поимање националне безбедности, односно опредељује начине заштите државе од савремених изазова, ризика и претњи.

Коначан одговор на питање шта је држава данас и како ће изгледати у будућности, односно на који начин ће се висок степен националне безбедности остваривати, налази се у суштини предмета овог истраживања.

---

[91] Суверенитет се најчешће дефинише као „врховна власт над државном територијом и над становништвом, независна од ма које друге власти, ограничена правилима међународног права". (Јовановић М., „Државни суверенитет и безбедност државе од Вестфалског система до глобализације", *Војно дело*, (пролеће) 2011., стр. 389.)

2.1. Држава савременог доба

Од Вестфалског мира 1648. године, који се сматра почетком утемељења националне државе, до данас, концепт државе и државног суверенитета знатно су се изменили. „Кулминација модерног", како је назива Роберт Купер, на врхунцу развоја идуструјског друштва, установила је поредак заснован на равнотежи моћи међу оформљеним националним државама и питање суверенитета истакла у први план. Доказивање суверености унутар и изван веома јасно дефинисаних државних граница представљало је прерогатив тадашње међународне заједнице, тј. сваке државе понаособ. Одбрана, односно заштита државе и њених граница била је неприкосновена вредност, како оних најмоћнијих, тако и оних мање моћних, барем колико је то било у складу са њиховим могућностима. Хегемони су наметали вољу слабијима уколико су то сматрали неопходним зарад остварења високог степена сопственог националног благостања (тзв. апсолутни суверенитет). А они мање моћни, углавном поникли из пепела распалих царстава, приклањали су се јачима, бирајући покровитељство и „заклон" према логици историјског тренутка. Реалполитика установила се као преовлађујући концепт међународне заједнице која је била оквалификована стањем анархије, речено Хобсовским речником. Напад једне државе на другу био је практично једина идентификована безбедносна претња, стога се највише пажње у безбедносној опсервацији међународног окружења поклањало управо понашању других држава – што је пратио тзв. „државо-центрични" концепт националне безбедности.

Са друге стране, нагомилани економски проблеми, квантификовани постојећим међудржавним стратегијским и другим изазовима, довели су до тада највећих страхова – како оних више, тако и оних мање моћних – до дестабилизације међународног поретка отпочињањем Првог светског рата, па потом (неки сматрају његовим продужетком) и Другог светског рата. Развој свести о чињеници да преобилно нагомилавање моћи, односно наоружања, и инсистирање на националној безбедности, уместо међунационалној сарадњи, може довести до крајње екстремних и негативних последица, временом је довео до става о потреби да међународно надметање уступи простор међународној сарадњи. Покушаји су учињени након Првог светског рата образовањем Друштва народа, односно након Другог светског рата, настанком ОУН. Усвојени концепт

ОУН, тј. Повеља УН, допринела је донекле увећању степена међународне стабилности. Међутим, како наводи Дејвид Хелд, државе су „још увек биле љубоморно суверене“.[92] Убрзо, нерешена ситуација у Европи довела је до успостављања блоковских подела – на једној страни налазио се СССР са комунистичком идеологијом, а на другој САД и њени савезници са демократском визијом светског поретка. Тада, идеју колективне безбедности[93], насталу под окриљем ОУН, најпре фрагментира, а потом продубљује биполарни поредак, док „пренос једног дела суверенитета“ на међудржавне творевине, оног који превасходно подразумева војну димензију, постаје реалност. Национална безбедност од тог момента остварује се значајним делом кроз систем колективне безбедности. Координација на војном, дипломатско-политичком и посебно на економском плану под окриљем УН, сада још више долази до изражаја унутар оквира војно-безбедносних блокова – Северноатланске алијансе (НАТО) са једне стране и Варшавског пакта са друге. Међутим, пад Берлинског зида, те крах социјализма и комунизма, који су се догодили четрдесет година касније, најавили су постхладноратовски период и оно што, између осталих, Роберт Купер назива „периодом зачетка постмодерних држава“.[94] Из распалих федерација (Југославије, Чехословачке и СССР-а) настају нове националне државе, процес који до данашњих дана није до краја окончан. Са друге стране – како га Тимоти Гартон Еш назива – „слободни свет“, увелико ради на завршетку изградње постмодерних држава (и друштава). Пролиферација демократије, промоција слободног тржишта и други процеси потпмогнути или подстакнути процесом глобализације, стварају нову реалност у међународној заједници – стварност која се заснива на „позајмљивању суверенитета“ – оличеној у све интензивнијој изградњи супранационалних творевина. Број међународних организација из дана у дан расте, као и број невладиних актера, међународних механизама и наднационалних тела. Сваки од ових „глобалних актера“ поседује своје циљеве, има сопствену агенду, тежи реализацији или очувању одређених вредности и у

[92] Хелд Д., *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997., стр. 278.
[93] Колективна безбедност представља принцип у међународним односима који полази од тога да је мир недељиви, да свака држава треба да учествује у заједничким акцијама против оних држава које нарушавају територијални интегритет и политичку независност других. (*Појмовник безбедносне културе*, оп. цит., стр. 54.)
[94] Детаљније у: Купер Р., *Распад нација*, Филип Вишњић, Београд, 2007., стр. 39-48.

великој мери (нико још увек не зна тачно којој) мења иницијални концепт и сврсисходност националне државе. Развој Европске Уније (ЕУ) као процес успостављања вечног мира на тлу европског континента корача ка својој кулминацији, а некада веома „национално поносне" и идентитетски заокружене државе (попут Француске и Немачке) одавно државне одлуке спроводе „кроз" наднационални правно-политички систем лоциран у Бриселу. Међународни комплекс држава, некада ослоњен на равнотежу и однос хегемона, који је наглашавао суверенитет и јасну поделу између спољне и унутрашње политике, сада је скоро у потпуности замењен отвореношћу, међународним односима изграђеним на поверењу и узајамном условљеношћу. Тзв. *интрузивна верификација* и остале форме међудржавног зближавања, учинили су да суверенитет савремене националне државе више не представља најважнију, тј. апсолутну вредност. Безбедност која се некада заснивала на „зидовима", сада се заснива на отворености, транспарентности и узајамној рањивости.[95] Бар је такав став био преовлађујући унутар Уније до почетка економске кризе из 2009. године.

Драстичан заокрет у филозофији безбедности државе и посебно њене одбране, односно њене заштите од спољних и унутрашњих облика угрожавања, био је веома сложен и многим стварима условљен процес. Међутим, настало стање представља реалност у међународним односима, а у највећој мери подстакнуто је или оснажено актуелним процесом глобализације.

У условима захукталог постмодернизма, или како поједини називају овај период, „пост-индустријског доба" или „информатичког доба", очување националне безбедности изискује бројне напоре, имајући у виду свеопшту повезаност у различитом смислу и на различитим нивоима. Посебно отежавајућа околност успостављања и очувања националне безбедности у „глобалном селу" јесте што у овом „савременом добу", нису све државе „постмодерне" (а постмодерне су заправо оне које имају преовлађујућу улогу у одређењу „новог светског поретка"). Тачније, велики број држава и није, посматрајући их са аспекта развојно-еволутивног циклуса. Поједине тек пролазе кроз фазу интензивне индрустријализације, многе од њих још увек трагају за афирмативним идентитетским кодом, док неке, неспремно хватајући се у коштац са

[95] *Исто*, стр. 41-43.

неолибералним моделом светске трговине, теже да се „врате у своје модерно (а неке од њих чак и у пре-модерно) стање". Изазова има много. Онај „постмодерни део света", који упражњава демократски империјализам над онима који „касне" да се придруже најразвијенијима и онима који успостављају „нови светски поредак", такође није у потпуности ослобођен историјског наслеђа. За најмоћнију државу света – САД – остваривање високог степена националне безбедности на уштрб туђе безбедности још увек представља перманентну категорију, а ако не то, онда једну врсту историјског рефлекса који се с времена на време испољава на светској сцени утичући на диверзне начине на остатак међународне заједнице. Иста је ситуација, ако не са наметањем, онда макар са доказивањем националног суверенитета једине светске супер-силе. Егзекуција америчких грађана на туђој територији и без адекватног судског процеса представља један од најубедљивијих показатеља.[96] Међутим, друге државе не могу приуштити овакав луксуз, што отвара питање – која је суштинска разлика међу државама у актуелном светском поретку? Да ли је и даље на снази примат силе и моћи или је реч о нечем другом?

Роберт Купер сматра да се постојеће државе налазе у различитим развојним циклусима.[97] То додатно усложњава универзално објашњење – шта је данас држава? Међутим, неке правилности је могуће утврдити. Евидентно је да државе и данас представљају најважније међународне субјекте, иако се међусобно разликују по многим критеријумима. Роберт Купер објашњава да се концепт државе и њене безбедности креће од пре-модерног концепта, какве су поједине „неуспешне државе" у Африци и Азији, преко модерних, какве можемо наћи на Балкану, Кавказу и сл., до постмодерних, које се углавном поистовећују са тзв. „Западним светом", односно најразвијенијим земљама. Оно што се може констатовати као заједничка категорија за (скоро) све њих, јесте очување високог степена националне безбедности кроз разне системе колективне безбедности и тежња да се економски и технолошки развијају. Дакле, оне више не могу самостално деловати. Војне, економске, политичке и друге асоцијације, наднационалне институције и друге организације представљају инструменте који у свету „међусобне хипер-условљености" практично (директно или индиректно)

[96] „Државно убиство с предумишљајем", *Политика* (on-line), 04.10.2011, преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Drzavno-ubistvo-s-predumisljajem.lt.html 26.10.2013.
[97] Опширније у: Купер Р., *Распад нација*, оп. цит.

условљавају државе да у таквој организационој мрежи или уз помоћ ње успостављају национални систем и достижу што већи степен своје националне безбедности, тежећи да постану „државе благостања". Безбедност, дакле, више није недељива. Потписивањем уговора, тј. приступањем регионалним и другим међународним аранжманима, државе, као субјекти међународних односа, имају могућност да, мање или више квалитетно, чувају сопствени суверенитет док се истовремено развијају тј. учествују у глобалној „економској утакмици". На то комплементарно утичу многи фактори, углавном подстакнути актуленим процесима међу којима доминира процес глобализације, а он производи бројне противречности.[98] Многи сматрају да и сâмо организационо устројство савремених међународних односа и пратећа инфраструктура у великој мери утичу на степен „задржавања" националног суверенитета сваке појединачне државе, па тиме и на степен њеног благостања. То је највише условљено позицијом коју држава има у комплексној хијерархији међународне политичке, економске и безбедносне инфраструктуре. Међутим, то је (нажалост или на срећу) постало реалност и нужност, уколико се не жели добити епитет „неинтегрисане", „искључене" или чак „пропале државе". Међународна стварност је таква да се не може ићи изоловано од других. Са друге стране, многи аутори сматрају да постојећа мрежа међународних организација не представља „само" глобалну политичку реалност, те да политичко-безбедносно-економски кишобрани нису „само" постојећи облици система сарадње између држава који уважвају националне границе, национални суверенитет и интегритет, већ да су пре тога инструментаријум моћних држава које теже да, након тешко проживљене деколонизације, наново колонизују „слабије и неуке", сада под изговорима широког дијапазона – од успостављања и заштите људских права, до њихове стабилизације и придруживања постмодерној „породици држава" односно тзв. „новом светском поретку". Под велом некаквог „постмодерног, демократског

[98] Опширније о томе у: Held D., McGrew A. (eds), „The Great Globalization Debate: An Introduction", *The Global Transformations Reader*, Polity Press, Cambridge, 2000, pp. 1-46.; Печујлић М., *Глобализација – два лика света*, Гутенбергова галаксија, Београд, 2002.; Štiglic Dž., *Protivrečnosti globalizacije*, SBM-x, Beograd, 2004.; Чомски Н., *Светски поредак стари и нови*, СКЦ, Београд, 1996.; Bek U., *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Školska knjiga, Zagreb, 2004.; Bek U., *Što je globalizacija? Zablude globalizma – odgovori na globalizaciju*, Novi poredak-Vizura, Zagreb, 2003.; Fridman T., *Lexus i maslina*, Izvori, Zagreb, 2003.; Gidens A., *Runaway World. How Globalization is Reshaping Our Lives*, Profile Books, London, 1999.; Симеуновић Д., *Нација и глобализација*, Зограф, Београд, 2009.; Елзесер Ј., *Национална држава и феномен глобализације*, Јасен, Београд, 2009.

империјализма", оснаженог процесом глобализације, најснажнији на свету намећу своју моћ на начин који одступа од класичног империјалног понашања, али који у својој бити свакако одсликава такву тежњу, само сада у знатно комплекснијим околностима и са интелигентнијим механизмима од пређашњих. Спровођење хуманитарних интервенција под различитим изговорима и оправдањима (успостављање људских и мањинских права, религијских и других слобода, демократије и сл.) појављује се у том смислу као једна од најчешћих тема у оквиру међународних академских и политичких дебата по питању оправданости употребе силе ради успостављања демократских слобода.[99] По свему судећи, држава у „постмодерном свету" представља субјект међународних односа, који се налази пред бројним искушењима, посебно ако није у „клубу моћних", при чему очување високог степена њене безбедности данас укључује веома комплексан систем одговора на постојеће изазове, ризике и претње, који, усложени постојећом међународном политичко-безбедносном инфраструктуром и интензивном глобалном економском делатношћу, теже да минимализују њену улогу на интерном и екстерном плану, па чак доведу у питање и оправданост њеног постојања. О таквој држави се тежи све више говорити као „сервису грађана", а све мање као изворном провајдеру безбедности.

Због тога се можда често чини да национална безбедност у савременим околностима није истакнута у први план међународних односа, али свакако, како тврде многи, она је, као и држава, далеко од превазиђеног или застарелог концепта. Напротив, држава је „само" пред већим изазовом него у прошлости – да у свету хиперинтеграције и вишедимензионалних неједнакости пронађе начине да своје порозне границе учини безбедним, као што су то биле у време када су, уместо високе технологије, бедем или река представљали механизам примарне заштите, а опасности по њу биле не тако многобројне.

Полемика око потребе за остварењем високог степена националне безбедности државе се демистификује под налетом свакодневних криза, које се увелико квалификују као међународне, али су у основи то проблеми унутар или између националних држава, при чему се питању суверенитета приступа са крајњом флексибилношћу. Дакле, иако често представљана као инфериорна

[99] Детаљније у: Драгишић З., „Хуманитарна интервенција и суверенитет", *СПМ*, бр. 3, 2009.

категорија по важности у односу на актуелне и пројектоване процесе наднационалних интеграција, национална безбедност је и даље императив, с тим што се са аспекта науке о безбедности поставља питање – на који начин држава упражњава своју безбедносну функцију у свету „позајмљеног суверенитета", анационалних безбедносних изазова, ризика и претњи, и неусклађеног, тј. неуједначеног политичко-војно-економског еволитивног стадијума између постојећих држава? Да ли је концепт националне безбедности потребно проширити, учинити флексибилнијим и на који начин?

Да би се одговорило на дата питања, узимајући у обзир савремене изазове, ризике и претње, потребно је подробније објаснити у каквом су односу држава и глобализација, односно, на који начин глобализацијски процес утиче на националну државу у актуленим условима и како се државни суверенитет артикулише у савременим околностима. Једино се тако може објаснити на који начин и колико успешно се држава супротставља савременим изазовима, ризицима и претњама, тј, колико квалитетно извршава своју функцију заштите.

2.2. Држава, глобализација и национални суверенитет

Интензивирање односа који се одвијају у оквиру процеса глобализације дубоко се одражава на политичке, друштвене, економске и безбедносне аспекте организовања савремених друштава. Због тога, постоје отворени проблеми око схватања карактера међународног правног поретка. Према мишљењу бројних теоретичара, транснационална стремљења савременог света довела су у питање традиционално схватање државе, пре свега њене суверене прерогативе и територијални принцип организације.[100] То се пре свега односи на кумулативни процес трансформације модерног државног устројства произашлог из Вестфалског мира, према којем се свет састоји од независних национално-државних актера. Неолиберални концепт, који заступа идеју према којој политичка власт треба да буде у подређеном односу према економији и њеним механизмима, подстакао је снажан процес маргинализације државе и ерозију њених капацитета у обезбеђењу социјалне сигурности и заштите њених грађана,

[100] „Денационализација представља пораст интензитеа и домета интеракција које прелазе границу кроз размену или заједничку производњу роба, услуга и капитала и радне снаге, угрожавања и ратних ризика". (Наведено према: Стојановић С., „Процес денационализације и безбедност", *Војно дело*, Вол. 59, бр. 3, Београд, 2007., стр. 104.)

што су иначе њене основне функције.[101] Додатно, тај исти концепт промовише пролиферацију светске трговине, производње и културне размене. Због тога неки теоретичари светско друштво сматрају оличењем процеса уједињавања човечанства, а други га виде као израз нових темељних подела. У истој мери у којој постоји разликовање око светског друштва, постоји и разликовање око карактера државе, односно њене суверености. За једне, како наводи Мирјана Јовановић, полако нестаје национална држава, одлази у „музеј историје" и замењује је наднационална држава или супра-држава која ће се појавити у улози провајдера безбедности. Самим тим и суверенитет националне државе доведен је у питање, јер права одлучивања о свим виталним питањима у оквиру опште међузависности прелазе у руке наднационалног поретка. За друге, нестајање националне државе је само привид, јер нестаје власт слабијих националних држава а јача власт јаких сила, које помоћу супра-државе спроводе своју владавину. Исто је и са суверенитетом – слабији губе свој суверенитет и њихове територије постају власништво богатих, док суверенитет богатих, снажних сила, само јача и спроводи се опет преко суверенитета супер-државе.[102] Зато поједини теоретичари и практичари постављају питање – где данас лежи сувереност – у грађанима или у држави? Одговор на ово питање садржи непрегледне консеквенце по међународну безбедност. Уколико сувереност лежи у држави, онда војна интервенција преузета ради промене деспотског режима и успостављања демократије, као нпр. она коју су САД и њене савезнице покренуле против Ирака 2003. године, очигледно угрожава сувереност те земље. Уколико, пак, сувереност потиче од грађана, спољна интервенција преузета ради успостављања демократије може бити оправдана као обнова суверености и као таква бити у сагласности са међународним правом. Управо због овога, данас се све више доводи у питање корисност појма суверености за разумевање националне и међународне безбедности, те многи оправдано сматрају да државе заправо никада и нису биле у потпуности суверене, а да то поготово нису у ери глобализације и хиперзависности.[103] На плану моћи и суверенитета, закључује

---

[101] *Исто.*

[102] Јовановић М., „Државни суверенитет и безбедност државе од Вестфалског система до глобализације", оп. цит., стр. 388.

[103] *Појмовник безбедносне културе*, оп. цит., стр. 128.

Драган Симеуновић, судбине нација и националних држава ће бити различите. Аутор истиче: „Одувек је заправо свако био суверен колико је могао, а данас је та чињеница само разголићена. Једна мала земља је, рецимо, одувек била суверена у односу на неку још слабију и мању, под условом да та мања нема моћног савезника. Међутим, данас многе мале земље имају великог савезника коме су поклониле свој суверенитет. Могло би се рећи да су трампиле релативну самосталност и слободу за реалтивну сигурност.“[104] Једина разлика у односу на предходне периоде, јесте што се то сада чини под велом међународних асоцијација и институционално је уређеније. Процес глобализације је то у великој мери омогућио. У том смислу, Станислав Стојановић објашњава да се јачањем механизама неолибералног модела привређивања и повећањем глобалне међуповезаности ствара упоредо и друштвени контекст у којем се смањује број политичких инструмената који су на располагању националним државама, при чему делотворност појединих инструмената показује сталну тенденцију опадања. То се према речима овог аутора догађа првенствено због тога што је држава у многоме изгубила аутономију у креирању пре свега економске политике, као и значајан део контроле сопствених граница, чија је сврха било ограничавање протока роба, услуга и технологија, као и културна размена. Последица тога је смањење ефикасности инструмената који омогућавају држави да контролише активности унутар и дуж сопствених граница.[105] Због тога, како је наведено, расте глобална међузависност и полако долази до опадања или „кризе“ ауторитета држава, те последично и до захтева да националне државе још интензивније сарађују једна са другом, при чему однос моћи између њих одређује и природу њиховог односа.

Тако, од ситуације у којој је држава била темељна јединица светског поретка, последично долазимо до стања у којем мноштво међународних организација, група за притисак и социјалних покрета врши све већи и значајнији притисак на државе. Више од 5000 НВО и исто толико међународних организација, као и све бројнији елементи светског грађанства и транснационалних друштвених покрета, интензивирају процесе десуверенизације и денационализације. Држава је данас суочена са низом појава које прелазе њене

[104] Симеуновић Д., *Нација и глобализација*, оп. цит., стр. 126.
[105] Стојановић С., „Процес денационализације и безбедност“, оп. цит., стр. 104.

границе, као што су криминал, епидемије, еколошки поремећаји, уступање суверенитета и сл.[106] У складу са логиком настале међународне констелације и потребом да се супротстави постојећим изазовима, бројне традиционалне активности држава (одбрана, управљање привредом, комуникације, административни и правни систем) остварују се прибегавањем међународним формама сарадње и међуповезаности коју је створио глобални поредак. Државе повећавају ниво политичке интеграције са другим државама стварањем унија или пак проширивањем мултилатералних уговора и споразума што има за последицу огроман пораст броја установа и организација које су положиле темеље управљању глобалним пословима.[107] Како примећује Јирген Хабермас, „премда суверености и државни монопол силе формално остају нетакнути, растућа међузависност светског друштва доводи у питање премису да национална политка уопште још може да се територијално, у државним границама, поклопи са судбином националне државе.“[108] Тиме је, како сублимира Мирајна Јовановић, модерна држава практично ухваћена у замку глобалне међуповезаности и у немогућности је да одређује сопствену судбину.[109]

Укратко, држава је пред бројним искушењима, суверенитет је „позајмљен“, а изазови, ризици и претње измењени су и мултипликовани, док моћ и сила и даље представљају опредељујуће категорије. Како је у таквим околностима могуће остварити висок степен националне безбедности и на који начин савремени приступи безбедности објашњавају дати концепт узимајући у обзир и друге врсте безбедности, као и њихово поимање у оквиру међународних односа?

2.3. Национална безбедност у савременом свету

Још од времена установљења система држава, главни објекат и субјекат безбедности била је суверена држава. За утемељивача теорије апсолутистичке државе, Томаса Хобса, примарна улога државе је управо безбедност. Друштвени уговор између грађана и државе и обавеза послушности грађана постоји само дотле док држава гарантује безбедност. Уколико држава не гарантује безбедну

---

[106] *Исто*, стр. 105.

[107] Јовановић М., „Државни суверенитет и безбедност државе од Вестфалског система до глобализације“, оп. цит., стр. 394.

[108] Наведено према: Стојановић С, „Процес денационализације и безбедност“, оп. цит., стр. 105.

[109] Јовановић М., „Државни суверенитет и безбедност државе од Вестфалског система до глобализације“, оп. цит., стр. 394.

егзистенцију сваком појединцу, обавеза послушности грађана престаје. И за Адама Смита, који се сматра једним од првих заговорника либералне теорије државе, безбедност је у основи постојања државе. Према његовом схватању, прва дужност државе је да штити земљу од напада и угрожавања других независних држава, други задатак јој је да сваког појединачног грађанина штити од неправде и угњетавања од стране неког другог грађанина, и треће, да установи ваљано правосуђе. Дакле, будући да се прва два задатка државе односе на безбедност, настанак територијалне државе може, у суштини, да се сведе на безбедност.[110]

Међутим, поставља се питање – како се данас схвата национална безбедност? Шта је то што је промењено у односу на иницијални конструкт? Колико су спољни и унутрашњи пристисци утицали на савремени приступ националној безбедности? Многи сматрају да је национална држава све мање способна да својим грађанима јемчи задовољавајућу меру безбедности. Како примећује Џозеф Нај, у измењеној стварности међународних односа, моћ националне државе разлила се на нове изворе и димензије, међународне организације, мултинационалне корпорације и бројне невладине организације које наступају као самостални субјекти међународног система и глобалних односа.[111] У складу са тим, може се констатовати да је и са питањем суверенитета слична ситуација. На који начин се онда концепт националне безбедности артикулише у таквим околностима? Неки теоретичари сматрају да је према либералној теорији, иако је она радикална у односу на државу (превасходно због инсистирања на маргинализацији њене улоге у организацији друштвеног живота), могућа државна интервенција у сфери безбедности. То упућује на закључак, како запажа Миахел Цирн, да је у савременој либералној теорији државе, безбедност остала једини циљ управљања због којег је допуштена могућност државне интервенције. На основу тога, закључује исти аутор, безбедност је поље на којем се одлучује о будућности националне државе.[112]

Али поставља се питање – на који начин? Колико се од иницијалног државноцентричног концепта националне безбедности одмакло и у ком правцу?

---

[110] Наведено према: Стојановић С., „Процес денационализације и безбедност", оп. цит., стр. 110.
[111] Наведено према: *Исто*, стр. 111.
[112] Наведено према: *Исто*, стр. 110-111.

Да ли концепт националне безбедности сада у себи инкорпорира и друге димензије безбедности и које?

У веома обимној литератури која се тиче нових теоријских приступа безбедности најчешће се спомиње (не)компатибилност, односно питање (не)комплементарности националне безбедности са другим моделима међу којима се посебно истиче модел људске безбедности.[113] Оба концепта суочавају се са озбиљним проблемима и критикама њихове ваљаности и практичне употребљивости. Суштинска разлика између њих лежи у томе да први као објекат безбедности види првенствено државу, односно територију, док други као примарни објекат секуритизције узима човека, појединца.

Како објашњава Зоран Драгишић, крај 20. века донео је слом биполарне поделе света и нове асиметричне претње безбедности које су биле последица процеса и активности недржавних чинилаца, што је многе теоретичаре безбедности и међународних односа подстакло да траже нове безбедносне концепте и парадигме. Путеви за достизање и очување безбедности потражени су изван државноцентричног концепта безбедности, односно изван система националне безбедности држава, у чију су превазиђеност многи брзоплето поверовали. Са друге стране, заступници класичног државноцентричног концепта безбедности, одбацују људску безбедност као надовољно јасан и практично неприменљив концепт, који је и сувшан јер постоје класични, добро разрађени, правни механизми који се баве заштитом људских права. Заступници ових теорија, међу којима треба истаћи Барија Бузана, Јуен Фунг Конга и Ролана Париса, одбијају секуритизацију питања која се тичу људског развоја, сиромаштва и социјалне нестабилности и човека-појединца не прихватају као референтни објекат безбедносне заштите.[114]

---

[113] За дефиницију људске безбедности најчешће се наводи она која је поменута у извештају о људском развоју Програма за развој Уједињених Нација (УНДП), а која људску безбедност дефинише као: „Прво – заштићеност од сталних претњи глађу, болестима и насиљем, и друго – она значи заштиту од изненадних и насилних прекида свакодневног уобичајеног живљења, било код куће, на послу или заједници". Према овом извештају људска безбедност се састоји из 7 елемената/димензија: економска безбедност, безбедност у погледу хране, здравствена безбедност, безбедност животне средине, лична безбедност, безбедност заједнице и политичка безбедност. (UNDP, *Human development report 1994.*, United Nations Development Programe, New York, 1994., доспутно на: www.undp.org/ programes)

[114] Драгишић З., „Национална безбедност – алтернативе и перспективе", *Српска политичка мисао*, бр. 2/2010, стр. 231.

Са друге стране, либерално оријентисани теоретичари, тј. критичари концепта државоцентричне националне безбедности, попут Ричарда Фолка, сматрају да је државноцентрични концепт превазиђен. Они сматрају да концепт традиционалне државноцентричне безбедности није довољно флексибилан и ефикасан у односу на нове, пре свега асиметричне безбедносне изазове, ризике и претње, као и да неке социјеталне узроке савремених безбедносних претњи традиционални етатистички модел може учинити само горим.[115] Конкретно Ричард Фолк, идеју људске безбедности поставља у оквир визионарског тумачења људске судбине, која се може пратити од најранијих времена до данас. Идеја људске безбедности се, према овом аутору, може сместити у имагинације појединаца и група који покушавају да пронађу аутономан пут ка бољој и сигурнијој будућности људских друштава. Овакви погледи су, према речима самог аутора, реакција на реалистички поглед на свет и на макијавелизам.[116]

Насупрот томе, критичари људске безбедности, тј. тзв. традиционалисти, сматрају да не постоје разлози да се фокус националне безбедности са државе као референтног објекта заштите помера на људску безбедност. Бари Бузан чак сматра да нема разлога ни да се концепт националне безбедности допуњује људском безбедношћу.[117]

Међутим, евидентно је да је међународни систем измењен, а са њим и природа савремених изазова, ризика и претњи. Због тога, сучељавање ових теоретских модела има своје имликације и у пракси, судећи по томе да државе на различитим стадијумима еволутивног развоја имају и различито вођење приступа националној безбедности.

Како истиче Зоран Драгишић, ако анализирамо изузетно обимну литературу која се последњих десетак година бави развојем и оправдавањем концепта људске безбедности, видећемо да се критике традиционално схваћеном концепту националне безбедности углавном групишу око развојних проблема (који се недвосмислено налазе у суштини многих савремених безбедносних изазова), а које концепт националне безбедности из себе искључује, док према радикалним

[115] Наведено према: *Исто*, стр. 218.
[116] Наведено према: *Исто*, стр. 224-225.
[117] Опширније у: Buzan B., „Human Security: What it means and what it entails", *Text book Asian-Pacific Round table*, Sydney, 2000.

поборницима људске безбедности чак и утиче на смањење људске безбедности.[118] Стога је евидентно да је неки нови модел потребан. У том смислу, поједине државе у свету, претежно оне најмоћније, приступиле су корекцији својих система безбедности. Оно што је Драгишић назвао „средњим путем" могло би артикулисати као алтернативни хибридни концепт, у оквиру којег би национална безбедност била на специфичан начин надограђена другим концептима. Међутим, исти аутор наглашава, „безбедносна парадигма која се конституише у последњих десетак година, мора да пође од државе као главног провајдера безбедности и од класичног система националне безбедности, односно институционалног темеља на коме тај систем почива. Класичне безбедносне претње нису нестале настанком нових. То изискује проширивање класичног концепта безбедности, људском безбедношћу, односно проширивање листе безбедносних изазова, ризика и претњи и листе средстава којима се штите референтни објекти, што је до сада учинило свега двадесетак најразвијенијих држава света."[119] Имликације тога, видљиве су и на међународном плану.

Управо ово упућује на суштину предмета овог истраживања, односно указује на оно што је Роберт Купер тежио да истакне, а то је да нису све државе у истом еволутивно-развојном стадијуму. Из тога проистиче да немају све једнако схватање концепта националне безбедности, без обзира на њихов географски положај и из тога изведене атрибуте, већ да је њихова „постмодерност" заслужена, не само развојним трендом, него пре свега сазнањем и способношћу да на адекватан начин и у благовременом тренутку перципирају свеукупност безбедносног окружења и, према савременим безбедносним стандардима и системима, артикулишу сопствену безбедносну заједницу – државу, тј. свој систем националне безбедности. Међутим, то понекад утиче на свеукупност међународних односа, а највише на оне слабије развијене и оне у транзицији.

У суштини, од тога колико пажње државе поклањају свом систему националне безбедности, у толикој мери ће њихово благостање бити на већем или мањем степену. За многе државе у свету, посебно оне неразвијене и сиромашне, али и оне које тренутно пролазе тзв. процес транзиције, као и оне које су оквалификоване као „државе у развоју", питање националне безбедности

[118] Драгишић З., „Национална безбедност – алтернативе и перспективе", оп. цит., стр. 225.
[119] *Исто*, стр. 231.

различито се тумачи. То превасходно зависи од њихове географско-политико-безбедносне позиције у међународној геополитичкој матрици. У односу на уже и шире безбедносно окружење, формирају се и њихови концепти и конкретни системи националне безбедности. Значај се придаје одређеним вредностима и оне се теже остварити, сачувати или унапредити. Међутим, вредности нису исте за све актере, па тако ни начин њихове заштите.

За државе које су поникле из распада федерација на Балкану и некадашњем совјетском простору (посебно Кавказу), питање функционисања система националне безбедности посебно је интересантно. Безбедносно окружење, те безбедносни изазови, ризици и претње веома су специфични у односу на друге регионе, а према многим геополитичким теоријама, ове области смештене су у тзв. динамичним просторним оквирима или „аренама". Под притисцима многобројних актуелних процеса у којима учествују или кроз које пролазе, њихови системи националне безбедности налазе се пред веома комплексним изазовима. У парадоксалној ситуацији, са једне стране прожете тежњом за учествовањем у бројним интегративним процесима, а са друге суочене са потребом да љубоморно чувају сопствене границе у веома турбулентним условима, ове државе су приморане да, балансирајући између својих устава и преузетих међународно-правних обавеза, одржавају задовољавајући ниво државног благостања, истовремено тежећи да ефикасно одговоре на све безбедносне изазове, ризике и претње, подносећи за то време бреме транзиционих ефеката. Због стања у којем се налазе, овакви региони, тј. овакве државе, често представљају мету бројних субјеката угрожавања са најразличитијим циљевима. Они (субјекти угрожавања) теже да, злоупотребљавајући дату ситуацију, угрозе интересе тих држава како би испунили сопствене. Њих има много. Међутим, она безбедносна претња о којој се у последње време највише говори и која се перципира као једна од највећих, не само по поменуте регионе већ по цео свет, јесте претња исламског фундаментализма. Исламски фундаментализам не препознаје државне границе, територијални интегритет и државни суверенитет. У регионима у којима је незаокружен процес изградње држава, где процес транзиције у великој мери оптерећује све аспекте ефикасног функционисања државног апарата и где процес глобализације производи исто (ако не и више)

негативних колико и позивитних ефеката, он (исламски фундаментализам) представља значајнију претњу него у деловима света (где такође утиче, али) у којима постоји виши степен државног уређења и нивоа ефикасности и ефективности безбедносног система – дакле оном постмодерном. „Крваве границе ислама“ како их је назвао Семјуел Хантингтон[120], пружају се управо преко простора Кавказа и Балкана. Државе стациониране у тим регионима налазе се практично на првој линији сукоба са надолазећим исламским фундаменталистима. Као такве, оне су приморане да ефикасније реагују на дату претњу и тиме је њихов задатак одржавања високог степена националне безбедности, без обзира за који концепт су опредељене (државоцентрични, људскоцентрични или неки комбиновани), не само изазовнији, већ и вишедимензионално сложенији у односу на друге земље.

У дужем временском периоду, државе ЗБ и РФ (у пределу СК) суочавале су се са претњом исламског фундаментализма и реаговале на одређени начин, тежећи да одрже висок степен националне безбедности и националног благостања својих грађана. Да би се одговорило на питање на који начин су оне то чиниле, и колико квалитетно, потребно је претходно подробно објаснити природу исламског фундаментализма, односно суштину онога што он представља, затим начине на које делује, као и последице које изазива тим деловањем. Пре тога нужно је објаснити шта заправо лежи у основи религијског фундаментализма, па тек потом образложити како се он развио у оквирима исламске религије и деловао кроз историју.

[120] Хантингтон С., *Сукоб цивилизација*, оп. цит., стр. 282.

3. ИСЛАМСКИ ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ КАО ПРЕТЊА БЕЗБЕДНОСТИ САВРЕМЕНЕ ДРЖАВЕ

Прегледом обимне литературе из области друштвених наука може се уочити да *фундаментализам* представља веома сложен социјални феномен за који постоје различита објашњења, како по питању његовог терминолошког одређења, затим порекла, генезе и природе, тако и по питању његових појавних облика, његовог деловања и последица које изазива. Таква комплексност произашла је, између осталог, и из чињенице да се о њему говори са различитих аспеката, односно да се он разматра из различитих углова друштвене анализе. Према томе, оно што се у најширем смислу може констатовати, односно оно о чему постоји најшири консензус када је у питању ова друштвена појава, јесте да је њено дефинисање предодређено *контекстуалним оквиром*. У том смислу, говори се о више врста фундаментализма - државном, културном, економском, верском, као и глобалном, локалном, персоналном и сл. При томе, вероватно због историјских дешавања и проистеклих консеквенци које су довеле до комерцијализације самог појма у широј друштвеној комуникацији, већина аутора овом термину придаје религијску конотацију. Дакле, када се говори о фундаментализму, најчешће се у виду има религијски фундаментализам. Иако поједини реномирани теоретичари указују на опасности које произилазе из поменуте симплификације датог појма (његовог свођења искључиво на религијски контекст) чини се да је то становиште преовлађујуће. Они који га заступају, образлажу то чињеницом да је ова појава изворно везана за религију и да се у савременом свету такав социјални конструкт већ „одомаћио“ у међународној и генерално друштвеној комуникацији, посебно ако се узму у обзир савремена истраживања. Ово је веома важно истаћи, обзиром на то да још увек постоје несугласице око тога да ли је фундаментализам на прави начин дефинисан, односно да ли је употреба овог појма у политичкој теорији и пракси коректна, што консеквентно утиче на то како схватити и објаснити његову генезу од настанка до данашњих дана, како у општем смислу, тако и у оквиру диферентних религијских покрета. Јер, поред ставова појединих теоретичара који скрећу пажњу да религијски фундаментализам није настао у једном моменту у историји, већ да је практично последица сублимације низа околности у последњих

13 векова, највећи део савременог академског мејнстрима, сматра да је он „феномен 20. века“, који се полако прелива и у 21. век. И не само то, изгледа да се синтагми *религијски фундаментализам*, скоро по правилу, релативно лако придодаје префикс *исламски*. Стиче се утисак као да ислам поседује некакву врсту ексклузивитета у том смислу, иако се зна да се фундаменталисти могу пронаћи међу припадницима свих вероисповести. Осим тога, о фундаментализму се говори као о једној од најзначајнијих претњи савременом свету, при чему се у тако креирани контекстуални оквир најчешће умећу термини попут *екстремизма*, *фанатизма*, *радикализма* и *тероризма*.

Како је до тога дошло и на који начин је ислам „заслужио“ ексклузиву када је реч о религијском фундаментализму? Због чега су баш исламски фундаменталисти у центру пажње? Како је дошло до тога да се они доживљавају, односно представљају као једна од највећих безбедносних претњи по савремене државе? Одговори на сва та питања захтевају шире објашњење генезе појма *исламски фундаментализам*. Оно би укључило темељнију анализу савремене теоријске грађе која не упућује на искључиве и догматске закључке, већ на објективну идентификацију контекстуалног оквира и чињеничног стања у границама таквог оквира када је реч о овој појави, уважавајући терминолошку коректност и историјски контекст.

3.1. Развојне карактеристике и специфичности исламског фундаментализма

У оквиру савремене међународне академске јавности значајан број аутора заступа став да је религијски фундаментализам, укључујући његову појаву у оквиру исламске религије, феномен 20. века. Међутим, поједини теоретичари попут Валида Фареса, Бернарда Луиса, Срђе Трифковића, Дарка Танасковића и других познавалаца ислама, сматрају да се о исламском фундаметализму не може говорити као о покрету у оквиру неке религије који је „испровоциран“ искључиво претходним тродеценијским или четвородеценијским дешавањима у свету, већ да пре свега треба узети у обзир његову целовитост, односно објаснити све оне карактеристике ислама које се перципирају као базичне за фундаменталистички активизам кроз историју.

Различитост гледишта присутна је и по другим питањима. Тако, на пример, велики број аутора религијски фундаментализам посматра и анализира искључиво са секуларистичког становишта. Сходно томе, они сматрају да, када је реч о религијском фундаментализму, ислам не заслужује посебан третман. Истовремено, присутно је и становиште да се ислам као религија по много чему разликује од осталих вероисповести, а да управо те специфичне диференцијације упућују на закључак да *фундаменталистичком* у оквиру њега треба приступити са другачијег аспекта.[121] Да би се таква анализа исламског фундаментализма на ваљан начин реализовала, потребно је идентификовати његове корене и објаснити његову генезу током целокупне историје развоја ислама, при чему посебну пажњу треба обратити на безбедносне импликације које овај облик верског фундаментализма производи.[122]

Поједини теоретичари који изучавају дату област сугеришу да је исламски фундаментализам укорењен у ономе што се сматра „изворним исламом". Наиме, они упућују на почетке ширења исламске вере и дискурс који је везан за касније разумевање и интерпретацију активности „очева-оснивача ислама".

Према аргументима које наводи Дарко Танасковић, Мухамед (Веровесник) је имао много тешкоћа у иницијалним фазама своје мисије. Како многи познаваоци ислама имају обичај да објасне Мухамедова примарна искушења у прокламовању нове религије, „он није успео да буде пророк у свом селу". Његова артикулација исламског пројекта у Медини након *хиџре*, те повратак у Меку и даље ширење ислама, били су пропраћени многим изазовима, на које је он морао да реагује, често на различите начине. О њему се говори као о човеку, Пророку, државнику, дипломати и војсковођи. Сви ови аспекти његове личности, записани су у Курану, као и другим списима од значаја за муслимански свет. Такво његово деловање, посебно оно које га карактерише као политичара, државника и војсковођу, како сумира Дарко Танасковић, учинило је да се ислам суштински

---

[121] О дискурсу у погледу истраживања религијског фунадментализма опширније у: Emerson M., Hartman D., „The Rise of Religious Fundamentalism", *Annual Review of Sociology*, 32, 2006., pp. 127-144.

[122] Овакав „контекстуални приступ" анализи религијског фундаментализма и његовог „мерења" сугерисали су између осталих Омар Лизардо и Алберт Бергесен, као и Роберт Вудбури и Кристијан Смит. (За детаљније информације прочитати: Woodbury R. D., Smith C. S., „Fundamentalism et al: conservative Protestants in America", *Annual Review of Sociology* 24, 1998, pp. 25–56.; и Lizardo O. A., Bergesen A. J., „Types of terrorism by world system location", *Humboldt Journal of Social Relations* 27, 2003, pp. 162–192.)

портретира као освајачки, али да је та „непобитна реалност, колико темељно куранскитолико и епохално-историјски, условљена и произведена“.[123] Ислам је морао постати такав још од свог зачетка, јер су многи били против Мухамедове идеје, а он им се морао супроставити. На том путу, како наводи Луис Бернард: „Мухамед је остварио многа велика дела. Народима западне Арабије дао је религију која је својим монотеизмом и етичким доктринама стајала на неупоредиво вишем степену од паганства, које је заменила. Својим следбеницима дао је Књигу откровења, која ће током следећих векова постати водич мисли, вере и понашања милиона људи. Основао је једну нову заједницу, једну нову државу, добро огранизовану и добро наоружану, чији су моћ и престиж постали доминантни фактори у Арабији“.[124] Да би то учинио, често се морао служити и силом, посебно „када ствари не би ишле глатко“.[125]

Унутрашње устројство настајуће и нарастајуће државе било је уређено поштовањем пет стубова ислама[126], док је на спољнополитичком плану „оруђем ислама“ сматран шести, незванични стуб вере - тзв. џихад (*jihad*). Према Валиду Фаресу, „џихад је подразумевао стање мобилизације у интересу муслиманске уме (нације), као развој њене војне и стратешке димензије“. Ово оруђе ислама прве муслиманске вође сматрале су „довољним, али не и нужним условом за одбрану и ширење вере“.[127]

Колективни џихад је покретан из два разлога, прво - ако је уми претила опасност од спољног фактора и друго - уколико је проглашен тзф. *фатах* (*fatah* - освајање), дакле да се унапреди, пропагира и осваја за ислам. У том смислу, џихад је, посматрајући га са правног аспекта био у домену државе - државна ствар.

Валид Фарес објашњава да је концепт џихада представљао механизам одбране муслиманске нације (уме) од спољних фактора и да је био спровођен у складу са дискреционим правом владара.

Иако се понекад чини да је џихад у сагласности са другим правним принципима, нпр. са правом на самоодбрану или правом народа за ослобођење

---

[123] Танасковић Д., *Ислам: живот и догма*, Српска књижевна задруга, Београд, 2010., стр. 55.
[124] Наведено према: *Исто*, стр. 55-56.
[125] Фарес В., *Џихад у будућности - Терористичке стратегије против Америке*, оп. цит., стр. 54.
[126] Постоји пет основних стубова ислама: сведочење (шахада - shahada), молитва (salat), ходоачашће (хаџ - hajj), милосрђе (zakat) и пост (savm). (*Исто*, стр. 53.)
[127] *Исто*, стр. 54.

или на пружање отпора, он је ипак био (и још увек је) заснован на ситему исламских прописа, тј. шеријата, и као такав, дубоко је укорењен у тзв. „изворном исламу".

Валид Фарес указује да су расправе о џихаду као државном и верском концепту, које су почеле у седмом веку, присутне и данас, четрнаест векова касније, и да се налазе у самом центру фундаменталистичке идеологије.[128] Због тога се, вероватно, о џихадизму данас говори као о најманифестнијем виду савременог исламског фундаментализма. Он алудира на времена када је рат представљао кључни израз спољнополитичког деловања, када се држава углавном бранила примењујући силу и када је ислам доживљавао своје најсветлије тренутке у историји. Међутим, да би се на адекватан начин разумео савремени џихадизам, потребно је укратко објаснити његову еволуцију, па потом и садашњу улогу у исламској религији.

Наиме, од оснивања првог калифата (укључујући након тога разилажење исламске заједнице на суните и шиите), преко владавине породице Абасида, затим другог, Отоманског *фатаха*, до пада последњег калифата - Османлијског Царства, џихад је, како наводи Валид Фарес, био у домену државе.[129] Покретан је када год је исламској заједници претила спољна опасност од неисламских освајача и колонизатора, али и када је у име ислама освајана територија.

Први ратови вођени су у време настанка вере. Њих је водио сâм Мухамед како би проширио своје учење и заштитио своје следбенике. Џихад је тада послужио успостављању првог калифата на Арабијском полуострву. Након Мухамедове смрти и разних превирања у оквиру новонастале муслиманске државе, породица Абасида учврстила је водећу улогу у „ослобођењу" исламског народа, просвећењу оних који још увек нису били исламизовани и одбрани исламске територије. Развој исламске државе био је пред многим искушењима, те је (позив на) џихад био саставни механизам њеног функционисања, без обзира да ли се она (држава) бранила или проглашавала *фатах*. Након пропасти абасидског калифата и спаљивања багдадске престонице у 13-ом веку, веома утицајна породица Мемелука преузела је државно кормило, односно стала на чело калифата, преселила престоницу у Истамбул и са веома радикалном идеологијом

[128] *Исто*, стр. 55.
[129] *Исто*, стр. 73.

приступила ослобођењу исламских територија. Нови џихад покренут је против свих противника сунитске исламске вере, укључујући и шиите. Моћ калифата благовремено је рестауирана. Последњи *фатах*, као коначни израз џихада, водили су Отомани. Џихад је у време Османлијског Царства био углавном освајачки. Они су остварили највеће успехе, анализирајући ситуацију са територијалног аспекта, а њихов калифат потрајао је све до кулминације Првог светског рата. Након окончања рата и проглашења Турске секуларном државом, калифат је после тринаест векова престао да постоји. Муслимански свет није више имао свој центар и јединствену државу. Чинило се да позив на џихад (*Nida' al jihad*) није имао одакле да стигне.

Међутим, овиме се практично завршила (само) једна развојна фаза џихадизма као најманифестнијег облика исламског фундаментализма. Јер, како објашњава Валид Фарес, таква ситуација условила је „пуштање духа из боце".[130] Наиме, када је Ататуркова световна и националистичка влада 1924. године објавила крај султаната, салафитски елементи широм света наслутили су да је наступило њихово време. Ослобођени врховне исламске власти, ови елементи, стварајући међусобну органску везу, иако нехомогени по питању начина и тренутка деловања, стали су благовремено под исти кишобран, уочавајући да их заједничка идеолошка основа, сличан поглед на историју и исти глобални циљеви, увелико повезују. Овиме практично почиње друга, савремена фаза развоја исламског фунаментализма. Ко су они тачно?

Бернард Луис и Валид Фарес идентификују три главне групације савременог џихадизма, које су се после полувековне паузе коначно артикулисале 1970-тих година и које делују у савременом свету. Најпознатији су субверзивни радикализам Ал Каиде и њој сличних група широм муслиманског света, затим превентивни фундаментализам саудијског естаблишмента, као и институционализована револуција владајуће иранске хијерархије.[131]

---

[130] *Исто*, стр. 87.

[131] Луис Б., *Криза ислама*, Чаробна књига, Београд, 2004., стр. 134-135. Валид Фарес сматра да је прва група последица деловања друге, те да се оне могу наћи и у истој целини, док, поред Иранског шиитског фундаментализма, као трећу струју идентификује Муслиманско братство због тога што, према овом аутору, оно има специфичан вид деловања. (Детаљно у: Фарес В., *Џихад у будућности - Терористичке стратегије против Америке*, оп. цит., стр. 128-134.)

Према многим ауторима ове групе чине најекстремније фундаменталистичке елементе ислама данас и кључне носиоце савременог џихада - превасходно оног који укључује војна средства и представља једну од највећих безбедносних претњи по модерни свет и појединачне државе. Ти модерни џихадисти, користећи „предности" глобализације и технолошког напретка, настављају борбу започету пре 14 векова, тежећи да се супротставе *куфарима* (*kuffar*), тј. „неверницима", служећи се арсеналом метода и средстава и њихових комбинација - од невојних претњи у смислу организације, изградње националних и међународних институционалних инфраструктура и комуникационих канала (школе, невладине НВО, политичке странке, разне фондације, нелегални кампови за обуку, терористичке мреже и сл.), до терористичких акција (које организују и спроводе терористичке ћелије или друге нелегалне формације) и отворене оружане борбе. Они су „приватизовали" концепт џихада и учинили да, некада државно питање, постане питање ексклузивних група и појединаца. Да ли ти елементи практикују „изворни ислам" или су, мењајући његов смисао, отишли далеко од својих корена, остаје у средишту дебате која се тиче позиције читаве религије у савременом свету. Чињеница је да су сви ови облици, на неки начин, исламски по свом пореклу, али се за неке од њих може рећи да су отишли веома далеко од изворних идеја.[132]

Управо ова дилема упућује на оно што се налази у средишту савременог дискурса по питању ислама и исламског фундаментализма, и што оптерећује идентификацију, „оног облика" активизма који представља претњу савременој држави. Узимајући у обзир историјски префикс савременог џихадизма, дилема би наизглед могла бити решена. Међутим, ово уједно отвара многа питања: Да ли су муслимани-фундаменталисти, односно џихадисти, придржавајући се изворног ислама, како сами тврде, већи муслимани од осталих? Да ли се остатак исламског света може и назвати исламским, уколико се не придржава Курана „довољно дословно" или „на прави начин"? Да ли он то и чини? Да ли се може направити разлика међу муслиманским светом? И коначно, уколико је тако, постоје ли либерални(ји) и конзервативни(ји) муслимани и како их разликовати? Одговори на питања у каквој се релацији данас налазе ислам, исламски фундаментализам и

[132] Луис Б., *Криза ислама*, оп. цит., стр. 134-135., као и: Фарес Валид, *Џихад у будућности - Терористичке стратегије против Америке*, оп. цит., стр. 128-134.

савремени свет, пружиће бољи увид у опсервацију исламског фундаментализма као безбедносне проблематике.

У том смислу, савремена дебата о исламу и посебно исламском фундаметализму почива на широко прихваћеној претпоставци да се ислам није довољно реформисао. Међутим, чини се да социолошки и теолошки академски и политички мејнстрим нема адекватан одговор на питање како би се то могло и остварити. Секуларистичко полазиште очигледно није оптимално за конципирање објективног контекстуалног оквира. Надаље, читава бујица појмова који флуктуирају у међународним расправама о исламу, долазећи како од муслимана, тако и не-муслимана, додатно оптерећује теоретску анализу и често упућује на неадекватне закључке.

Добри познаваоци ислама објашњавају да основни проблем лежи у недовољном разумевању исламске религије и њене историје, посебно на Западу. Како примећује угледни српски оријенаталиста Дарко Танасковић: „О исламу се расправља и пише одавно, а током последњих година нарочито широко и интензивно. Историјски и савремени значај свега онога што се обично подразумева под општим називом *ислам* био је, јесте и биће огроман, и то не само за муслимане, већ и за цео свет. А када је нешто толико значајно, о њему се, природно, размишља, закључује, изјашњава и расправља у складу са сопственом цивилизацијском припадношћу, културном традицијом, историјском свешћу, актуалним интересима и њиховим различитим виђењима, идеолошким (пред)убеђењима и степеном (не)обавештености“.[133] Ово донекле потврђује чињеница да су, анализирајући ислам, углавном са секуларистичког, а у последње време и релативистичког становишта, западњачки теоретичари и практичари често изводили закључке који су били непотпуни или, што је био чешћи случај, тотално погрешни, а то је свакако оставило последице и на касније истраживања. Разлог за то, како објашњавају аутори попут Луиса Бернарда, је у томе што многи још увек ислам не посматрају и не анализирају као јединствени концепт политичког и духовног. У вези са тим, Дарко Танасковић подсећа да је кроз историју ислам често погрешно схватан као ни мање ни више него „јудаизам плус Мухамедово посланство“, па чак и као, како су поједини сугерисали,

[133] Танасковић Д., *Ислам: живот и догма*, оп. цит., стр. 6.

„кривотворено хришћанство". Ислам, према овом аутору, многи још увек посматрају као само још једну међу религијама, а да га заправо, тек треба до краја упознати.[134] Џејмс Бисет у том смислу истиче да је ислам „више од вере: он је начин живота, правни поредак, нормативни морални кодекс и програм револуционарног деловања".[135] Слично томе, Срђа Трифковић сматра да „ислам није само религијско учење, већ и специфичан поглед на свет,... политички програм, као и начин живота који захтева примарну лојалност сваког верника".[136]

За прве муслимане, религијска истина и политичка моћ биле су неодвојиво повезане: прва је просвећивала другу, док је друга подржавала прву. Ајатолах Хомеини је једном приметио да је „ислам политика или није ништа". Наравно, како подсећа Луис Бернард, не би се сви муслимани сложили са овом констатацијом, али би се већина сложила да је Бог (*Алах*) повезан са политком, и да то уверење потврђује и подржава Свети закон (*шеријат*), који се опширно бави стицањем и спровођењем моћи, природом легитимитета и власти, дужностима владара и подређеног - једном речју, оним што би на Западу назвали конституционалним правом и политичком филозофијом.[137] Ислам, и у том смислу исламски фундаментализам, стога треба посматрати кроз такву призму - кроз јединственост духовног и политичког.

Други важан сегмент савремене анализе ислама и посебно исламског фундаментализма лежи у терминолошкој недоследности. Наиме, у последњих тридесетак година појавило се море појмова у оквиру међународне академске комуникације. Многе од њих пласирали су они који су деведесетих година прошлог века упозоравали на опасност од „исламске претње". Због тога поједини теоретичари с правом истичу да је читав савремени приступ истраживању исламског фундаментализма у најмању руку неадекватан или непотпун. У том контексту, Џон Еспозито заступа став да је сâм термин исламски фундаментализам „апсолутно неадекватан, јер га је практично немогуће одвојити од политичког активизма, екстремизма, фанатизма, тероризма и/или анти-американизма". По њему примеренији термини су *исламски ревивализам* или

---

[134] *Исто*, стр. 29.
[135] Наведено према: Трифковић С., *Сенка Џихада*, Српска књижевна задруга, Београд, 2007., стр. 7.
[136] *Исто*, стр. 13.
[137] Луис Б., *Криза ислама*, оп. цит., стр. 31.

исламски активизам.[138] Историчар Бернард Луис објашњава да је употреба појма исламски фундаметнализам установљена и треба бити прихваћена, али да може навести на погрешне закључке уколико се посматра у неодговарајућем контексту.[139] Са друге стране, Гери тер Хар сматра да „иако је термин *фундаменталузам* искован у хришћанском контексту, једнако је примерен и када је реч о исламу, те може бити легитимно употребљен у том смислу".[140] Амерички теоретичар Антони Денис такође подржава прихватање термина и његову широку употребу, и сматра да је исламски фундаментализам „данас више од религије, он је међународни револуционарни покрет".[141] Исти аутор мишљења је да „исламски фундаментализам захтева озбиљну анализу и дебату, али са секуларног аспекта, као револуционарна идеологија".[142] Два теоретичара пореклом из исламских земаља, такође сматрају да је термин одговарајућ за савремене прилике. Анализирајући доктрине нових исламских покрета, сиријски филозоф Садик Јалал ал-Азм, уочио је да се оне базирају на одлучном и хитном повратку исламским основама и фундаментима. Аутор наводи: „Чини ми се веома разумним, адекватним, тачним и исправним, назвати ове исламске покрете фундаменталистичким".[143] До истог закључка дошао је и Хасан Ханафи. Он истиче: „Тешко је пронаћи темин који адеквантије објашњава ову појаву од оног који се користи на Западу - *фундаменталузам* - да би се објаснило значење онога што ми зовемо исламским буђењем или оживљавањем".[144]

Узимајући у обзир све недоследности, уочава се да термин *исламски фунфаментализам* највећи број теоретичара ипак користи да би описао оно што привлачи пажњу светске, пре свега академске и политичке, а затим и шире јавности, а што потиче из исламске заједнице и утиче на читав свет.

---

[138] Esposito J. L., *The Islamic Threat: Myth or Reality?*, Oxford University Press, New York, 1992., p. 8.
[139] Lewis B., *The Political Language of Islam*, University of Chicago Press, Chicago, 1988., p. 117.
[140] ter Harr G., Busuttil J. J., (eds), „The Freedom To Do God's Will", op. cit., p. 2.
[141] Dennis A. J., *The Rise of the Islamic Empire and the Threat to the West*, Wyndham Hall Press, Ohio, 1996., p. 1.
[142] *Исто*.
[143] al-Azm S. J., „Islamic Fundamentalism Reconsidered: A Critical Outline of Problems, Ideas and Approaches", *South Asia Bulletin, Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 1 and 2, 1993., pp. 95–97.
[144] Наведено према: Tibi B., „The Worldview of Sunni Arab Fundamentalists: Attitudes toward Modern Science and Technology", in Martin E. Marty and Scott R. Appleby (eds), *Fundamentalisms and Society*, University of Chicago Press, Chicago, 1993., p. 85.

Међутим, како примећује Занија Маршалсеј, поједина питања остала су отворена. За муслимане, Куран представља дословну, коначну и непогрешиву реч Бога (Алаха) и сви муслимани верују у то.[145] Да ли то значи да су сви муслимани фундаменталисти? Одговор на ово питање, како наводе поједини теоретичари, залази у саму суштину проблематике на релацији савремени свет - ислам. Бернард Луис се, у том смислу, пита да ли је на виделу „криза ислама"? Уочавајући да се ислам тешко реформише, те да су појмови попут *световни*, *световњачки* или *секуларан*, потпуно страни исламској мисли и пракси, аутор се пита да ли може доћи до реформисања ислама и да ли је, уколико реформација није могућа, на помолу његова деконструкција као јединственог концепта или пак његова сегментација, узимајући у обзир непрестани ток модернизације светског друштва.[146] Имајући у виду оцене појединих аутора да актуелни међународни процеси привлаче исламски свет и везују га за остатак међународне заједнице и оно што се може сматрати модерним и постмодерним, али га истовремено и одбијају, враћајући га његовим изворним облицима, поставља се питање - шта је извесно? Мишљења су подељена. Једни у оквиру ислама виде зачетке поделе на либералније, или како их неки називају, прогресивне исламисте[147] и ону другу крајност, тзв. исламске фундаменталисте, који промовишу систематски одабране изворне идеје ислама, интерпретирајући их онаквим какве су биле у време мединских почетака, попут салафија (вехабије, Ал Каида и др.).[148] Са друге стране, остаје највећи број оних који одбацују било какве поделе унутар ислама и сматрају да огромна већина исламског света заступа „онај прави", односно „један једини ислам", док екстремизам, било либералан или конзервативан, као и „све друге исламе", представља само шачица исламског света, или их таквима свету приказују заступници различитих теоретских праваца.[149]

---

[145] Marshallsay Z., Islamic Fundamentalism: Myth and Reality Confronted?, Refereed paper presented to the *Australasian Political Studies Association Conference University of Adelaide* 29 September – 1 October 2004., p. 4.

[146] Опширније у: Луис Б., *Криза ислама*, оп. цит.

[147] Опширније о тзв. прогресивном исламу у: Omid S., *Progressive Muslims,* One World, Oxford, 2003.; Kurzman C., *Liberal Islam: A Source Book*, Oxford University Press, Oxford, 1998.

[148] О овоме опширније у: Esposito J. L., *The Islamic Threat: Myth or Reality?*, op. cit.; Луис Б., *Криза ислама*, оп. цит.; Фарес В., *Џихад у будућности - Терористичке стратегије против Америке*, оп. цит.; Срђа Трифковић, *Сенка Џихада*, оп. цит.; и др.

[149] Текстови који говоре опширније о овој теми могу се пронаћи на иинтернет сајтовима попут: http://www.patheos.com/Library/Islamic-Fundamentalism.html; http://www.ijtihad.org и слично.

Чињеница је да је огромна већина исламских земаља прихватила норме међународног права, а да се шеријат спроводи тек у неколико држава, обично оних оквалификованих као ауторитарних, и понекад мање или више маргинализованих од стране остатка света. Но, без обзира у којем правцу се буде кретала исцрпна политичко-филозофска дебата о развоју ислама (како унутар, тако и изван њега), поставља се питање - да ли је могуће прихватити неке од ових ставова, а неке одбацити, и у потпуности или делимично искључити „исламску претњу", имајући у виду да су, како је то истакао бивши канадски дипломата Џејмс Бисет, „историјски пут ислама и главна начела те вере у себи вазда носиле - а носе и данас - снажне елементе нетолеранције и агресивности"?[150] Да ли се џихадистичка идеја, без обзира у којој мери и на какав начин данас била испољена, може изоставити из безбедносне анализе? Наравно да не! И не само из разлога што би Џејмс Бисет и њему слични могли бити у праву, већ зато што општа и посебно безбедносна логика тако налажу. Савремени свет одавно је испуњен многобројним изазовима, стога, разумевање овакве претње, макар она била и потенцијална (а много тога је до сада сугерисало да је и те како реална), мора се наћи међу приоритетима сваке државе. Њена безбедност и безбедност становништва које живи у њеним оквирима то захтевају.

3.2. Угрожавање безбедности држава исламским фундаментализмом

Бернард Луис пише: „Већина муслимана нису фундаменталисти, а већина фундаменталиста нису терористи. Ипак, већина данашњих терориста јесу муслимани и поносно се као такви представљају... Иако се већина исламског света жали на такву врсту портретизације терориста, они ипак имају порекло у муслиманској цивилизацији,... и морају бити посматрани у оквиру свог културног, религиозног и историјског контекста".[151] Међутим, чини се да ипак није увек лако разликовати оне исламске фундаменталисте који угрожавају безбедност неке државе од оних који то не чине. Како истичу Мајкл Емерсон и Дејвид Хартман, нису сви религијски фундаменталисти, па тако ни сви исламски фундаменталисти, насилни.[152] О томе веома опширно говори и Марк Јургенсмајер у свом делу

[150] Наведено према: Трифковић С., *Сенка Џихада*, оп. цит., стр. 6.
[151] Луис Б., *Криза ислама*, оп. цит., стр. 134.
[152] Emerson M., Hartman D., „The Rise of Religious Fundamentalism", op. cit., p. 136.

„Терор у мислима Бога".[153] Са друге стране, терористи нису једина безбедносна претња која потиче из фундаменталистичких редова. Питање је - како онда утврдити ко још осим њих представља претњу безбедности, и у којој мери?

Изучавајући везу између религије и насиља, Лоренс Јанакон, слично као и Марк Јургенсмајер, сматра да разлоге насиља треба тражити у религијско-политичком окружењу, пре него у самој религији. По њему то умногоме зависи од државе у оквиру које се насиље фундаменталиста рађа.[154] Слично виђење имају Омар Лизардо и Алберт Бергенсен. Они посматрају насиље и тероризам контекстуално. За њих је, на пример, важан контекстуални чинилац *локација државе* (нације) у светском систему и историјском периоду.[155] Валид Фарес[156], Срђа Трифковић[157] и Бернард Луис[158] мишљења су да екстремни исламски фундаментализам треба посматрати у сасвим посебном контексту. За њих је важна анализа која залази дубоко у саму суштину концепта обједињености исламске духовности и политике од настанка ислама до данас, те у специфичност џихадизма као доктринарне основе активног деловања исламских фундменталиста данашњице, узимајући у обзир и остале контестуалне чињенице. Такво полазиште донекле је у сагласности са приступом Лизарда и Бергенсена[159], с тим што је оно проширено уважавањем целокупности и истрајности изворне исламске идеје, дакле, један избалансиран, мултидимезионалан, интегрални приступ са фокусом на непобитност историјске религијско-политичке константе, као и безбедносне импликације развоја појединих димензија ислама у савременим условима.

Оно што, пак, представља отежавајућу околност такве опсервације, јесте што теоретско одређење исламског фундаментализма као једне од димензија ислама и као безбедносне претње, те идентификовање група и појединаца који спадају у дату групу на основу разних одређења, наилази на хроничну терминолошку недоследност. Исламисти, радикални муслимани, исламски

---

[153] Juergensmeyer M., *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, University California Press, Berkeley (3rd ed.), 2003.
[154] Iannaccone L. R., „Toward an economic theory of fundamentalism", *Journal of Insitutional and Theoretical Ecoomies* 153, 1997., pp. 100–116.
[155] Lizardo O. A., Bergesen A. J., „Types of terrorism by world system location", op.cit., pp. 162–192.
[156] Фарес В., *Џихад у будућности - Терористичке стратегије против Америке*, оп. цит.
[157] Трифковић С., *Сенка Џихада*, оп. цит.
[158] Луис Б., *Криза ислама*, оп. цит.
[159] Lizardo O. A., Bergesen A. J., „Types of terrorism by world system location", op. cit., pp. 162–192.

ектремисти, исламски фундаменталисти или терористи само су неки од коришћених појмова, што последично доводи до заблуда. Они константно враћају теоретску дискусију о исламском фундаментализму у домен социолошке и теолошке расправе о исламу као целини и онемогућавају објективну анализу датог феномена са безбедносног аспекта. Због тога, сугерише Валид Фарес, ови називи могу бити тачни само ако се нађу у одговарајућем контексту. А ради бољег разумевања, сматра овај теоретичар, треба се фокусирати на прецизне дефиниције којима се служе сами носиоци претње, утемељене првенствено на идеји џихада. Фарез закључује да би због тога најприкладнији и најтачнији термин био, и јесте разматрајући га са безбедносног аспекта, *џихадисти*.[160] Дакле, да би се исламски фундаментализам идентификовао и објаснио као безбедносна претња, исправније би било посматрати га као *џихадизам*. Међутим, претходно се мора објаснити каква је била позиција џихадиста у религијско-политичком кључу ислама на његовом почетку, а каква је данас? Како је од државног, џихад постао идеолошко питање? Да би се одговорило на ова питања, објашњава већ цитирани Валид Фарес, потребно је анализирати његову историјско-религијску основу, као и његову еволуцију.

У том смислу, аутор наводи да концепт џихада као најманифестнијег вида исламског фундаментализма вуче корене из периода почетака ислама и да представља тзв. *вађиб* (*wajib*), обавезу сваког муслимана. Он је био „оружје ислама" против неверника у контексту ширења вере и државе. Његово изворно коришћење било је „оправдано" актуелним дешавањима, како је већ истакнуто, у првим развојним фазама.

Међутим, до његове радикализације, и употребе у том смислу, долази тек негде у 11-ом веку, онда када је калифат Абасида почео да пропада. Тада су Крсташи надирали са запада, а Монголи са истока. Дошло је до најмрачнијег доба за исламски свет. Како је објашњење било да се то дешава зато што су се муслимани удаљили од својих изворних начела вере, питање је било како их реанимирати. Калифат се урушавао и било је потребно изнедрити идеју која ће довести до његове ревитализације.

---

[160] Фарес В., *Џихад у будућности - Терористичке стратегије против Америке*, оп. цит., стр. 77.

Један од предлагача траженог концепта, био је исламски научник и хроничар Ибн Тајмија. Као посматрач оновремене трагедије, Ибн Тајмија је одговорио на изазов тако што је створио доктрину џихада и *такфира* (*takfir*). Према овој доктрини владалац (калиф или његов пуномоћник) и легитимни научници (свештеници) могу појединца или групу прогласити за куфара или кафира (неверника) и прикачити ову етикету државним непријатељима или противницима џихада. Оглашавање неверником омогућавало је владару (или владарима) да објави џихад и мобилише уму (нацију). Једноставније речено, доктрина такфира била је оружје инкриминације непријатеља исламске државе - калифата. Њоме су се означавали они који су били неверници, али и они муслимани који се „нису у довољној мери" придржавали изворних начела ислама. Иако је ово било предодређено тадашњим дешавањима, идеја такфира одржала се и током наредних векова. Са падом последњег калифата (Османлијског Царства) 1924. године, како наводи Валид Фарес, нико на себе није преузео да прогласи нови калифат. Деколонизација, распад великих царстава, етно-национална изградња Блиског истока и друга дешавања, учинили су да (ново)формиране муслиманске државе благовремено имплементирају обавезе установљене међународним правом и прихвате легитимитет међународних организација.

Међутим, они елементи који сматрају да тиме долази до све веће деградације муслиманског света и ислама, реанимирају идеје такфира и џихада, и на себе преузимају борбу против неверника, иако им, како истиче Фарес, за то народ није дао званични легитимитет. Они оживљавају Пророкове заповести ван историјског контекста и упуштају се у реализацију својих циљева, користећи сва расположива средства.

Њихови циљеви су: *тахрир* (*tahrir* - ослобођење), *тавхид* (*tawheed* - уједињење) и *килафа* (*khilafa* - калифат), и налазе се у основи исламске салафитске доктрине (*al Aqida al Islamiya al salafiya*).[161] Савремени џихадисти сматрају да своје деловање требају поставити и спроводити на начин који је примерен исламским почецима. Пребацујући ондашње интерпретације светих списа и Курана у данашње време, они теже да успоставе, односно обнове

[161] Салафизам потиче од арапске речи *salaf*, што дословно значи „претходни оснивачи". (*Исто*, стр. 78-89.)

некадашњи пут исламског експанзионизма, према многима непримерен актуелним околностима.

Следећи Ибн Тајмијину школу радикализма, савремени џихадисти желе најпре да ослободе муслиманске земље. Под тиме, они сматрају све оне просторе који су некада били под управом калифата, тј. све оне где данас постоје заједнице муслиманских верника, подразумевајући при том и Израел, Кашмир, БиХ, Палестину, Шпанију и Чеченију.

Затим, пошто те земље буду ослобођене, морају поново бити сједињене унутар јединствених граница. Једноставније речено, џихадисти желе да укину све границе између „лажних ентитета" свих муслиманских земаља, почев од Арабијског полуострва и целог Блиског истока.

На крају, када земља буде ослобођена од неверника и уједињена, најважнији задатак биће обнова калифата.[162] Дакле, њихов примарни задатак је помагање успостављања новог калифата, при чему су сва средства деловања оправдана - како ненасилна, тако и насилна, а која се протежу од оспоравања до рушења секуларног поретка.

Непоштујући међународно право и међународно признате границе између држава, сматрајући да је њихово деловање легитимно јер они настављају да преносе Пророкову последњу вест од Бога, џихадисти верују да их ислам обавезује да се приклоне џихаду. Они не сматрају себе неомуслиманима или новом врстом исламиста. Напротив, они чврсто верују да заступају изворну религију и аутентичну исламску цивилизацију, те да су стога они законити наследници древне исламске историје.

Џихадисти су отишли и даље у уверењу да су остали муслимани застранили са правог пута ислама. Они упорно истичу привржености слову светих списа и тврде да је њихова визија ислама једина прихватљива. Иако ово умногоме одлази од изворних тумачења око тога ко има право да позове на џихад, о чему се и данас воде бројне и недовршене расправе, џихадисти су ипак покренули рат против „неверника" и теже да истрају у њему не обазирући се на временски ток. За ове исламске фундамнеталисте џихад је оптимална стратегија. Он је уједно и

[162] *Исто*, стр. 88-89.

наекспонентнији вид њиховог деловања. Њихова борба ће трајати све до испуњења циљева.

У том контексту, Валид Фарес примећује да међу џихадистима постоје одређене разлике, али да су оне компактне по питању крајњег циља (успоставе калифата).[163] Управо те разлике, умногоме су отежале разумевање џихадизма као безбедносне претње, довеле до погрешних перцепција и анализа исламског фундаментализма, те скренуле са пута многе теоретичаре и практичаре који су се бавили овом проблематиком. Консеквентно, њихово недовољно разумевање, довело је до пропуста у изналажењу начина да се од дате претње на прави начин заштити. Чак су и САД претрпеле губитке суочавајући се са савременим џихадистима, баш из поменутих разлога.

Да би разјаснио недоумице које се појављују у анализи овог феномена, Валид Фарес је деловање џихадиста поделио у три групе које су тренутно оформљене међу модерним светим ратницима: сунитско-вехабистичку мрежу као прву, организацију Муслиманско Братство са својим експозитурама као другу и иранско-шиитске фундаменталисте као трећу групу.[164] Активности ових група, поред војних, укључују и невојна средства деловања и претња су безбедности савремених међународно-признатих држава, јер подстичу или непосредно изазивају или спроводе сецесију, иредентизам, насилну и ненасилну миграцију и домаћи и међународни тероризам.

3.3. Савремене стратегије исламских фундаменталиста

У савременом свету присутан је велико-џихадистички план који у највећој мери спроводи глобална терористичка мрежа позната под називом Ал Каида. Њен активизам производ је обједињеног деловања три дистинктивне стратегије: 1) стратегије познате под називом „џихад од врха према дну“, коју користе саудијске вехабије; 2) стратегије „џихад од дна према врху“ коју користи Муслиманско братство; и 3) стратегијског концепта дефинисаног као „шиитска суперсила“, иза којег стоје ирански џихадисти.[165] Сливањем ове три најиндикативније џихадистичке стратегије у једну *мега-стратегију* догодио се

[163] *Исто.*
[164] То је учинио и Бернард Луис, али ћемо се за потребе овог истраживања ослонити на концепт који је предложио Валид Фарес.
[165] За њега се често користи и назив „хомеинијевски џихад“.

почетком 1990-их година и не поседује до краја дефинисан конструкт, чврста правила и организацију, као ни најјаснију хијерархију. Он се и даље развија сходно променама у међународном окружењу, па није редак случај да нека од наведених стратегија с времена на време преовлада на локалу, тј. прикаже се као доминантна. У испуњавању крајњег циља - успоставе калифата и његовог максималног проширења - пак, све три стратегије су компатибилне.

Да би се на адекватан начин разумео џихадистички стратешки комплекс који је данас на снази, потребно је објаснити сваку од ових стратегија понаособ, њене творце, тј. носиоце и историју развоја до 1990-их година, односно до сливања све три у јединствену целину. Тек након тога биће могуће у потпуности разумети сложеност савременог (хибридног) све-џихадистичког стратегијског концепта.

Стратегија која носи назив „џихад од врха према дну" потекла је из данашње Саудијске Арабије. Иако она представља једну од савремених стратегија исламских фундаменталиста, њен развој најављен је још крајем 18. века.

Тада је Мухамед Абдел Вехаб, сунитски свештеник из Неџатске пустиње, зачео највећи салафитски покрет свих времена. Под утицајем учења Ибн Тајмије, развио је доктрину салафизма која се заснива на следећем принципу: салаф је у време Пророка утицао на стварање исламске државе и допринео да се свет подели на две целине (*Дар ел Ислам* и *Дар ел Харб*)[166] и такав пут треба да следе и муслимани данашњице. По угледу на успоставу калифата након Мухамедове смрти, федерација бедуинских племена из Неџада под вођством Ал Сауди-ја (*Al Saudi*) успоставила је власт у Ријаду и постала водећа сила вехабизма. Након победе над Отоманима у првим таласима ширења, саудијски вехабисти освојили су Меку и Медину и двадесетих година 19. века, пошто су освојили већи део Арабије, прогласили Саудијску вехабитску монархију. После проглашења Турске секуларном републиком и укидањем калифата који је трајао укупно 13 векова, Саудијци су, као чувари двају најважнијих исламских светилишта, постали најреспектабилнији ауторитет у муслиманском свету. Средином двадесетих

[166] Дар ел Ислам у исламу означава простор исламске државе унутар које влада мир и која је уређена шеријатом, док Дар ел Харб представља „поље рата", „кућу рата" или „ратну зону", дакле ванјски свет неверника који може да угрози Дар ел Ислам. У контексту џихада, Дар ел Ислам је потребно заштитити од претњи које долазе из Дар ел Харб-а, или, у зависности од геополитичких амбиција калифата, у Дар ел Харб-у треба извршити инвазију, анексију или освајање у корист Дар ел Ислам-а. (*Исто*, стр. 57-58.)

година 20. века вехабизам се наметнуо запањујућом лакоћом у колевци ислама. Ибн Тајмијина и Абдел Вехабова доктрина постале су закон у земљама на полуострву, а тадашњи геополитички догађаји помогли су Саудијцима да опстану током прве половине 20. века, пре него што су успели да се изборе за своје место на политичкој карти света. Наиме, пошто су га невоље Другог светског рата мимоишле, саудијски режим је искористио то преимућство у деценијама мира и поставио темеље најдоследнијој примени правила ислама у савременом свету. Спољни џихад против неверника није долазио у обзир. Све док 1950-их година нафта није постала средство за вођење међународне политике, Саудијци су били заинтересовани првенствено за примену вехабизма унутар краљевства. Интернационални џихад морао је да сачека да се домаће институције и култура религије поставе на чврсте темеље. С тим циљем формиран је историјски савез владара (емира) и моћног свештенства. Принчеви владају земљом у име свештенства, а имами управљају џихадом и такфиром у име Алаха.[167]

Прагматизам вехабиста огледа се у споју идеологије и реалности. Наиме, Саудијци су након Другог светског рата прихватили међународно право као средство уређења међународних односа. Дар ел Харб био је њихов идеолошки интерес, али је њихов примарни интерес био Дар ел Ислам: његова обнова, ослобођење, јединство и јачање. Од два неверничка зла, САД и СССР, Саудијци су одабрали оно мање - САД и то им је пружило једну врсту политичког кишобрана у периоду након завршетка Хладног рата. Они су ствари гледали дугорочно, а њихова нафтна политика, и у том смислу чврсти стратешки споразуми са САД, навели су их да се определе за стратешки принцип „од врха према дну". То им је била одскочна даска за даље ширење вехабизма и основа њихове фундаметалистичке стратегије. Омогућавање виталности, тј. утирање пута коначном џихаду, представљало је приоритет. Међутим, да би џихад био успешан, било је, у измењеним условима, потребно користити модерну технологију и утицај у Дар ел Харбу. Државна логика вехабија (иако се неки емири у почетку нису слагали са тим), била је, како наводи Фарес, готово савршена: ићи у корак са светом, ненасилно ширити учење, пустити да учење посеје семе, да биљке израсту, заливати их новцем и учинити све што је могуће не би ли се ублажила

[167] Наведено према: *Исто*, стр. 90.

свака негативна реакција друге стране. Као адуте за спровођење поменутог, искористити нафту и верски прозелитизам.[168] Наиме, када је 1950-их година нафта постала извор моћи и стратешких прихода за саудијске институције, вехабитска држава се развила у утицајну државу и њена се динамика изменила.

Наредних 20 година верско краљевство развило је два аспекта политике: унутрашњу политику која се усредсредила на исламски пуританизам и спољну политику која је развила нови међународни план. На унутрашњем плану евидентна је била лукава вештина „продавања" вехабитске доктрине муслиманском свету, школи за школом, држави за државом. Она је имала залеђину унутар саудијског краљевства. „Историјски споразум" подразумевао је да Монархија обезбеди финансије, политичку моћ, укључујући и дипломатију, а да научници „обликују душе", пре свега младих.

У време нафтне кризе, 1973. године, вехабитска мрежа развила се и на ширем међународном плану. Настојећи да увек напредује како би се целим светом ширила вехабитска доктрина, свештенство је даље интензивирало своје активности у неколико муслиманских земаља, уложивши сва средства и све изворе прихода своје изненада богате земље. Салафитски свештеници обилазили су свет активно проповедајући вехабизам уз финансијску помоћ и подстицај Саудијске Арабије. Ширење вехабистичке салафистичке доктрине на тај начин, било је (и остало до данас) засновано на огромној економској моћи. Џамије и верски центри, библиотеке, болнице и други објекти ницали су (и још увек ничу) у многим муслиманским земљама. Саудијско свештенство успело је да утиче на колеге у Индији, Пакистану, Нигерији, Судану, па чак и у Совјетском Савезу.

Са сваком иностраном социоекономском иницијативом, инвестирало се у исламски фундаментализам. Овакво ширење фундаментализма, спровођено је често и уз заштиту „неверничких сила", која је купована нафтним утицајем. Из године у годину вехабистички утицај продирао је све дубље и дубље у муслиманска друштва у разним крајевима и под различитим властима. До краја Хладног рата процихадистичке организације преплавиле су или створиле сопствене универзитете и друге установе и изградиле разгранату инфраструктуру у исељеничкој заједници широм света.

---

[168] *Исто*, стр. 128-131.

Ослањајући се на неизмерни раст моћи саудијске државе, уз широкогруду подршку државне благајне, милитантни салафисти и свештеници одредили су као мету (пре свега) Запад и потом читав Дар ел Харб. Последица оваквог деловања, између осталог, била је производња огромног картела исламских фундаменталиста унутар Саудијске Арабије и касније широм света. Међутим, њихова контрола временом је постала непотпуна, што недвосмислено демонстрира пример Осаме Бин Ладена, најпознатијег „ученика" саудијских салафиста.

Друга стратегија салафитских џихадиста, настала је у Египту. Њен покретач и носилац познат је под називом *Al ikhwan al muslimeen* или Муслиманско братство.

Оно је основано у урбаној средини у Египту двадесетих година 20. века, а формирале су га групе исламских фундаменталиста које су веровале у употребу радикалних метода како би се обновила исламска држава. Уз готово исту идеологију као и саудијски вехабисти, египатски исламски фундаменталисти изабрали су, ипак, другачији приступ ширења својих идеја и свог политичког утицаја, познат као стратегија „од дна према врху". Разлог овоме јесте другачији амбијент.

Наиме, за разлику од вехабитског џихадизма, који је зачет у племенском друштву, Муслиманско братство настало је у градском окружењу, а његов развој обележен је особинама и сложеношћу урбаног живота. Организацију коју је основао Хасан ал Бана одликују тешко разумљива идеолошка литература, сложено учење и комплексне организационе структуре. Пошто је настао у време политичке репресије, објашњава Валид Фарес, читав политички живот Муслиманског Братства одигравао се у „сенкама илегале", чак и када му је дата слобода деловања. Ова карактеристика тајности, додаје аутор, умногоме је утицала на обликовање стратегије и на начин деловања. Највећи део водећих структура организације био је прикривен до тзв. „арапског пролећа" а њихова тактика увек опрезна. Та тактика подразумева два основна облика деловања: краткорочну тактику која је омогућавала опстанак под режимом и пружала одређени маневарски простор, скривајући дугорочне циљеве; и тактику везану за дугорочну стратегију, чији је коначни циљ преузимање власти.

За разлику од вехабитских салафиста, чији је покровитељ била држава, братство је већи део своје „каријере“ провело у опозицији.[169] Стратегија Муслиманског Братства је подједнако стрпљива као и вехабијска, али другачије артикулисана. За разлику од вехабија, Братство током свог развоја није имало поверења у владаре, али је било вољно да у одређеном смислу сарађује с њима. Систем деловања је био такав да када је мрежа слаба, она је приземљена и полако се шири. Када је јака, или када јој околности иду на руку, група убрзава своје активности и немилосрдно се бори за своје циљеве, што се показало тачним када је многе арапске земље захватио талас активности који је довео до свргавања арапских диктатора, укључујући и председника Египта, Хоснија Мубарака.

Таквом стратегијом деловања Братство је успело да привуче бројне присталице међу исламским фундаменталистима. Процветало је у Египту, а његови огранци основани су у већини арапских земаља и шире. Међу најмоћније огранке спадају они у Сирији, Ираку, Либану, Палестини, Судану, Алжиру и Јордану. Функционалне везе између огранака и базе, биле су и остале такве да, уколико се Братство нађе под притиском власти у једној држави, лако може „преселити“ стратегијски *think-thank* у другу државу у којој постоји огранак, укључујући у појединим моментима и Саудијску Арабију.

Према мишљењу многобројних аналитичара, Муслиманско Братство, као носилац другог таласа салафизма, представља најсофистицираниј џихадистичку мрежу на свету. Његови чланови су вешти тактичари и дугорочни стратези, познати по високом степену образовања и стрпљивости. Њихов праткичан дух утицао је на многе водеће личности џихадског тероризма у 20-ом веку, међу којима су, између осталих, Сајид Кутб и Абдалах Азам.

Међутим, управо због специфичности оваквог тактичког деловања, Братство је понекад било критиковано од стране својих ученика. Наиме, сарадња са властима, учествовање у политичким изборима, одустајање од отвореног сукоба са Израелом и сличне активности, често су изазивале сумњу код чланова који нису припадали изворној матици Братства да оно стагнира или чак посустаје. Настала неслога међу матицом и појединим ученицима, водила је временом стварању нових изданака, тзв. *друге генерације савремених џихадиста*. Од ових

[169] Наведено према: *Исто*, стр. 92.

група, које су се определиле за опцију „џихад одмах“, и које су постале озлоглашене на регионалној и међународној сцени, треба издвојити Хамас и Исламски џихад у Палестини, затим судански Национални фронт Хасана Турабија, алжирски Фронт исламског спаса, египатске Гамат Исламија и Исламски џихад, али и многе друге групе и региону и шире, попут јужноазијског Џамат Ислами и Абу Сајаф-а. Ова гранитна мрежа, из деценије у деценију, производила је таласе милитаната. Њен производ биле су неке од главних терористичких група које су деловале током протеклих деценија, углавном локално (у Авганистану, појасу Газе и Западној Обали, јужном Судану и Либану).

Из генерације у генерацију, Братство и његови изданци успели су да прошире свој утицај и на сложен образовни систем у региону, као и на религијске и медијске машинерије. Када су довољно ојачале, наводи Вафлид Фарес, елите ових групација, са Братством у сенци, одлучиле су да се уједине у међународну џихадистичку армију и супротставе се неверничким силама. Као доказ за поменуто, може се навести податак да је управо Братство створило једног од главних умова савременог џихадистичког покрета, до скора другог а сада већ водећег човека Ал Каиде, Ајмана Завахирија.[170]

Саудијске вехабије и Муслиманско Братство, закључује Фарес, представљају стубове сунитског салафизма. Ова два покрета некад би деловала заједно, а понекад би се жестоко надметала за превласт у борби против „неверника“. Али оба су произвела своје огранке, укључујући водеће џихадистичке групе од Алжира до Филипина. Међутим, крах калифата није само произвео подгрупе међу радикалним сунитима, већ је омогућио и да се несунитски муслимани први пут у историји издигну као џихадска сила.

Трећа стратегија џихадизма, позната као „шиитска суперсила“, дошла је, како истиче Фарес позивајући се на Луиса Бернарда, крајње неочекивано, из срца шиитске заједнице.[171]

Мотиви њеног настанка и даљег развоја могу се пратити уназад све до 7. века, када је у оквиру ислама дошло до тзв. „верског грађанског рата“ између две фракције муслимана и коначне поделе на суните и шиите.

---

[170] *Исто*, стр. 131-133.
[171] *Исто*, стр. 100.

Шиити су од тада сматрани маргинализованом групацијом у муслиманском свету. Светска исламска заједница, под владавином „праведних и легитимних" калифа, није их сматрала носиоцима џихада, иако су неке од шиитских династија, попут Фатамида у Египту, предузимале сопствени џихад, док су се неки шиити приклањали сунитским џихадским покретима.[172] Оваква ситуација је првенствено производ становишта да шиитски позив на свети рат није био утемељен на респектабилној доктрини, те да је због тога од стране сунита био оквалификован као „нелегитиман".

Наиме, откада је Отоманско царство наследило калифат сунитских Арапа, шиитски џихад је дуги низ година остао на маргини. Бар је тако било до 1979. године. До тог времена, од средине двадесетих година 20. века, савременим Ираном владала је династија Пахлави. Она је била усредсређена да у Ирану ојача више националну, а мање верску власт. Како објашњава Валид Фарес, Иран, као и Саудијска Арабија, имао је ту срећу да на својој територији похрањује значајне количине нафте, па је напредни, али ауторитарни режим шаха Резе Пахлавија преживео бројне кризе и опстао до краја 1970-их година.

Шах је успео да придобије подршку црквене хијерархије тако што је црквеним великодостојницима омогућио да узму учешћа у његовој власти. Међутим, успон сунитског фундаментализма је притискао муслимански свет, а нарочито шиите, које су салафисти често етикетирали као отпаднике.[173] Ирански шиитски клер није могао више да допусти прозападни утицај који је спроводио њихов монарх, без даљег пораста критике њихових ривала, сунитских вехабија. Низ политичких криза за време шахове владавине пружио му је прилику да устане против њега и уклони га са власти. Земља је проглашена Исламском Републиком 1979. године, баш у време када су сунитске вехабије устале против Совјета у Авганистану.

Пошто је збацила са власти прозападно оријентисаног и световног иранског шаха, мрежа шиитских клерика предвођена имамом Рухолахом Хомеинијем преузела је власт и објавила рат куфарима. Због актуелног стања међу муслиманима и општег изненађења да шиити преузимају иницијативу, и то много значајнију него остали исламски фундаменталисти, шиитски џихад добио је

[172] Наведено према: *Исто*, стр. 93-94.
[173] Наведено према: *Исто*, стр. 100.

присталице и међу сунитским радикалним муслиманима (пре свега Баат-ом у Сирији и Палестинском ослободилачком организацијом).

Дакле, шиитски фундаментализам произвео је шиитску врсту џихадизма, која је имала другачију догму, али исте циљеве као и остали џихадисти. И стратегија је била другачија.

Наиме, иранску џихадску стратегију одређивала је демографска структура шиита. Док су салафисти могли да се боре и регрутују борце из свих постојећих сунитских заједница, шиитски фундаменталисти били су ограничени на Иран и неколицину других блискоисточних земаља у којима је постојала јака шиитска заједница. У пракси, чим је имам Хомеини преузео власт, пришао је остваривању свог основног циља - претварања Ирана у суперсилу и пружање помоћи малим шиитским заједницама у стварању сопствених милитантних мрежа.[174]

Имам Хомеини и његови саборци своју догму и политику засновали су на тзв. „квијелистичкој" традицији духовних вођа попут ајатолаха Систанија из Ирака и његових претходника. Уместо калифата, успоставили су владавину *vilayet el faqih*, што у преводу значи „мандат религијских научника". Он подразумева да шиити и сви муслимани треба да следе најмудријег имама док чекају повратак последњег преживелог Алијевог наследника.[175]

Алгар Хамид се пита да ли су радикални шиити искористили непостојање некадашњег сунитског калифата или је Хомеинијев џихад „премостио и постидео" машинерију сунитских салафиста.[176] Једно је сигурно - ударивши истовремено на две „неверничке силе", САД и СССР, ирански режим, објашњава Фарес, јавио се осамдесетих година прошлог века, у очима радикализованих муслиманских маса, као политички и идеолошки коректнији. Заступајући крајње радикалан став по питању борбе против „неверника", Техеран се директно сукобио са САД и Западом на много начина и на више различитих ратишта. Произвео је Хезболах и учинио га регионалним оружјем против куфара/кафира, али и главним ривалом салафитског џихадизма у блискоисточном региону. Таква парадигма у једном делу задржана је до данас.

---

[174] Успешан пример опреационализације циљева у иностранству представља оснивање Хезболаха у Либану. (Наведено према: *Исто.*)
[175] *Исто*, стр. 93-94., 100-101., 133-134.
[176] *Исто*, стр. 94.

Међутим, објашњава Фарес, временом су све међународне џихадстичке структуре - сунити и шиити - пронашли заједнички став по питању борбе против „неверника". Наиме, 1992. године, у Картуму су се по први пут у историји окупиле све значајније џихадистичке организације (како сунитске, тако и шиитске). Резултат „конференције" било је утемељење међународне џихадистичке мреже, а *финална стратегија* коју прати џихадистичка интернационала подразумева борбу у две паралелне димензије.

Сваким „локалним ратиштем" баве се локалне џихадске снаге: у Чеченији, БиХ, Кашмиру, Палестини, Судану и тд. У свакој муслиманској земљи џихадисти сада имају сопствену локалну команду и организације. Џихадисти из свих „неверничких земаља" имају „координационо тело" које им помаже да се инфилтрирају у муслиманске заједнице и локалне и националне институције и да прикупљају средства, како од разних џихадских мрежа у муслиманском свету, тако и од међународне мреже. Међународна мрежа исламских фундаменталиста паралелно врши регрутацију у свим националним картелима и на свим нивоима, не би ли тако добила најбоље џихадисте. Они се обучавају као централна сила способна да интервенише било где и да учествује у главним планетарним ударним мисијама.[177] Ал Каида у том смислу има главну улогу.

Дакле, оно што у изналажењу квалитетених модела заштите од ове претње међународна заједница треба имати на уму, јесте константно и комплементарно деловање исламских фундаменталиста/џихадиста у две димензије. Та дводимензионалност, како објашњавају малобројни теоретичари, огледа се у комбиновању локалног и интернационалног, односно глобалног, при чему последице планирања и деловања могу имати безбедносне импликације и по регион у којем се „оперише". У овоме лежи суштина савремених џихадистичких стратегија против „неверника" и кључни аргумент сложене безбедносне опсервације, који је нажалост, до сада пролазио незапажено. Разумевање комплементарног деловања исламских фундаменталиста (од локалног до глобалног нивоа) било и још увек је проблем како целокупне међународне заједнице, тако и појединачних држава у контексту заштите од овакве претње, посебно оних држава које се налазе на „граници цивилизација", а понајвише оних

[177] *Исто*, стр. 152-153.

које се наслањају на „крваве међе ислама“, како их је средином деведесетих година прошлог века описао Семјуел Хантингтон.

На који начин су исламски фундаменталисти, тј. џихадисти конкретно деловали у овим регионима? Каква је била природа њиховог деловања и какве су последице произвеле њихове активности? Какве су биле и какве су сада везе између локалних џихадиста у РФ, на простору СК, и у државама региона ЗБ са „централним џихадским компјутером“? И коначно, како су дотичне државе реаговале да се заштите од ове претње, те какав је *post scriptum* те заштите у безбедносном смислу?

4. РУСИЈА И ДРЖАВЕ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА НА МЕТИ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА

Узимајући у обзир историјски развој исламског фундаментализма презентован у уводном делу рада, приметно је да се деловање протагониста „светог рата“ током времена испољавало на различите начине. На то су утицали маркантни догађаји, који су изазвали читаве лавине промена на међународном плану. Попут „камена међаша“, они су одредили облике активизма радикалних елемената ислама у историјском и политичко-географском координатном систему. У оквиру препознатљивих етапа, то је за последицу имало и извесне реакције држава угрожених том претњом.

У том погледу, у регионима СК и ЗБ издвајају се четири главне фазе развоја исламског фундаментализма, односно четири главне фазе реаговања држава на такав облик њиховог угрожавања: 1) прва фаза, чији се почетак поклапа са продором ислама на ове просторе, а завршава са престанком постојања калифата 1924. године; 2) друга фаза, која је трајала од 1924. до дезинтеграције СССР-а и СФРЈ, односно до почетка 1990-их година; 3) трећа фаза, коју означава период грађанских ратова на овим просторима од 1992. до 2001. године; и 4) четврта фаза, која траје од објаве глобалног рата против тероризма, дакле од 2001. године.

4.1. Развој исламског фундаментализма на простору Северног Кавказа

Свака фаза развоја исламског фундаментализма у региону СК има своје карактеристике.

Деловање севернокавкаских исламских фундаменталиста у периоду од продора ислама у регион до престанка постојања калифата

Као што је познато, ислам је у региону СК присутан још од 7. века. Арапске трупе под вођством 'Абд Рахмана ибн Раби' е ал-Бакхилија стигле су 641. године на јужни Кавказ.[178] Муслиманска војска заузела је 685-686. године град Дербент у

[178] Akhmetova E., „Rusija“, u: Jørgen S. Nielsen, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Brigitte Maréchal i Christian Moe (ur), *Muslimani u Evropi*, El Kalem, CNS, Sarajevo, 2011., str. 446.

Дагестану, који ће касније постати централна тачка исламизације северо-источног Кавказа и који се често називао „Капија џихада“ (Баб ал-џихад).[179]

У тој првој фази ширења ислама на простору СК, пенетрација се одвијала веома споро. Разлог за то су непроходан терен, који је отежавао комуникацију између различитих делова региона, као и чињеница да на том простору никада раније нису постојале чврсто централизоване државе или ауторитети који су били у стању да прихвате ислам (или хришћанство) као државну религију и наметну је својим поданицима. То је за последицу имало да ислам на СК (за разлику од ислама у Централној Азији) никада није био формално институционализован, осим код малог броја религијских братстава и заједница или тзв. муслиманских комитета.[180] Додатно оптерећење ширења ислама у овом региону базирало се и на чињеници да су одређене друштвене групе биле претходно под утицајем хришћанских мисионара из Грузије и Јерменије још у 5. и 6. веку. Ипак, ширење ислама наставило се наредних 12 векова.[181]

У појединим деловима данашње Русије, ислам је постепено ухватио корене путем трговине и друге економске размене са муслиманским светом. Прва муслиманска држава на територији савремене Русије било је Булгарско (Прабугарско) краљевство[182] које је добровољно прихватило ислам као званичну државну религију 922. године у присуству изасланика абасидског хаифе Џафера ал-Муктадира Билаха.[183] Од тада, ислам се шири и на друге делове територије данашње Русије.

---

[179] Yemelianova G., „Islam in Russia: An historical perspective“, in: Hilary Polkington and Galina Yemelianova (eds), *Islam in Post-Soviet Russia: Public and Private Faces*, RoutledgeCurzon, New York, 2003., p. 28.

[180] Детаљније о томе у: Арапов Д., Ислам в Российской империи, ИКЦ „Академкнига", Москва, 2001.; као и Ro'i Y., *Islam and the Soviet Union: From World War II to Perestroika*, Columbia University Press, New York, 2000.

[181] Највећи број савремених севернокавкаских муслимана су сунити, претежно из ханефијског и шафијског *мазхеба* (мазхеб - легална школа или правац исламског учења). (Souleimanov E., Horák S., „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment“, *OSCE Yearbook 2006*, OSCE - Centre for OSCE Research, Hamburg, 2006., p. 272.)

[182] Булгарско (Прабугарско) краљевство постојало је у подручју средњег тока Волге, на територији данашње републике Татарстана, од 8. века до инвазије Могола 1236. године. (Према: Akhmetova E., „Islam in the Vogla Region - Between Embracement and Phobia“, *Onislam* (on-line), 11.03.2008, преузето са: http://www.onislam.net/english/politics/europe/425970.html 13.06.2013.)

[183] Marjani S., *Mustafadu al-Akhbar fi Akhwali Qazan wa Bulghar*, Kazan, Tatarstan Kitap Nashriyaty, 1989., pp. 124-130.; Wimbush E., „Islam in Central Asia and the Caucasus“, in: John Esposito (ed.), *The Oxford Encyclpedia of the Modern Islamic World*, New York, Oxford University Press, 2001., pp. 271-272.; Yemelianova G. M., *Russia and Islam: A Historical Survey*, Palgrave, New York, 2002., p. 7.

Други талас ширења ислама у Русији десио се током периода Златне Хорде (*Altyn Urda*), на простору западне покрајине великог Џингисидског царства, које је 1242. године основано као резултат монголског освајања Булгарског краљевства и повезаних територија. Под влашћу Узбек-кана (1312-1342) ислам је постао званична религија и те државе, па од средине 14. века до пада Златне Хорде 1437. године елита Волга-Булгарије доминира у културном и исламском животу Царства. Почетком 15. века, у периоду успона Отоманског калифата, из Златне Хорде изникао је један број независних исламских каната: Казански, Кримски, Сибирски, Ногајски и Астахански.[184] Успех успостављања ислама био је најизраженији у подножјима и низијским пределима СК, који су били или освојени или под утицајем Отоманског царства или његове вазалне државе, тзв. Кримског каната, и касније под утицајем кабардијанских и дагестанских принчева.[185]

Међутим, од 16. века, ове муслиманске државе је, једну за другом, освојила и себи припојила нова, централизована, проруска држава - тзв. Московска кнежевина.[186] До краја 17. века Руси су напредовали до СК, те у овом периоду долази до значајнијег учвршћења ислама као интрегришућег чиниоца за севернокавкаске народе, превасходно као одговора на руску инвазију.

Међу важне факторе који су допринели дефинитвном утемељењу ислама у овом региону и посебно његових радикалних форми, пре свега треба уврстити проповедања тзв. „Шеика-ратника", Ушума Мансура, затим два дагестанска имама - Гази Молаха (познатијег као Гази Мухамеда) и Гамзат-бега - као и легендарног имама Шамила, трећег имама Дагестана (и Чеченије) који је успео да створи прву, потпуно функционалну војно-теократску државу која је трајала две деценије (1834-1859) успешно се одупирући нападима руске војске. Током тзв. Кавакских ратова у 19. веку, ислам је постао кључни интегришући фактор национално ослободилачке борбе многих северно-кавкаских племена против

[184] Yemelianova G. M., *Russia and Islam: A Historical Survey*, op. cit., стр. 21.
[185] Souleimanov E., Horák S., „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 272.
[186] Казан 1552. године, Астрахан 1556. године и Западни Сибир 1589. године. (Akhmetova E., „Rusija", op. cit., str. 447.)

експанзије Руског Царства.[187] Међутим, како истичу Емил Сулејманов и Славомир Хорак, иако је после 34 године Дагестан напокон пао (1859), исламска религија је са реликвијама и традицијом паганских култова, укључујући обичајно право (тзв. *адат*), наставила да игра важну улогу у животима народа који су насељавали овај регион.[188]

Након завршетка ових ратова, средином 19. века, СК је био под влашћу Санкт Петерсбурга. Руски ауторитети одмах су препознали ислам као потенцијално утицајну идеологију, једину способну да у оквиру локалних услова послужи као уједињујући фактор етнички и лингвистички веома дистинктивних племена. Отуда, руске власти су третирале све исламске клерике, па и муслиманске заједнице у целини, као сумњиве.[189] Но, закључују поменути аутори, током последњих година Руског Царства, евидентан је период узајмане толеранције између руских власти и локаних муслимана.

У одређеном смислу, слична ситуација одржала се и током првих година совјетског устројства.[190] Међутим, иницијално „удварање" локалним мулама у раном совјетском периоду, мотивисано најпре стратегијским разлозима[191], убрзо је замењено снажним репресијама према верницима и црквама свих вероисповести. 1920-тих и 1930-тих година догодила се масовна репресија према муслиманима (али и према хришћанима) широм Совјетског Савеза. Џамије и медресе су затваране, а (јавна) пракса ислама била је санкционисана од стране власти. Резултат тога било је суштинско потресање саме базе ислама у региону,

---

[187] Опширније о томе у: Griffin N., *Caucasus: Mountain Men and Holy Wars*, St. Martin's Press, New York, 2003. као и Blanch L., *The Sabres of Paradise: Conquest and Vengeance in the Caucasus*, Tauris Parke, London, 1960.

[188] Souleimanov E., Horák S., „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 272.

[189] Интересантно је приметити да руске власти никада нису установиле некакав централизовани ауторитет који би се искључиво бавио питањима северно-кавкаских муслимана. Слично томе, такође је занимљива чињеница да су и традиционални северно-кавкаски муслимани, који су, узимајући у обзир неиндустријализовани карактер региона представљали домнинантан слој друштва, били жестоко одбојни према свему што је долазило из Русије, укључујући при том и нове тенденције унутар ислама. Ово, како тврде Емил Сулејманов и Славомир Хорак, може бити разлог за резервисаност Севернокавказаца према Џедидизму - либералном концепту ислама који је привлачио масе следбеника у развијенијим деловима Руског Царства које су насељавали муслимани. (*Исто*, стр. 273)

[190] *Исто.*

[191] Бољшевицима је била потребна подршка Северно-кавказаца у борби против Белогардејаца лоцираних у региону током грађанског рата (1918-1920). Муслимани настањени у том региону били су употребљавани за герилску борбу против антикомуниста. Популарни слоган из тог времена, чији је креатор можда био и сам Јосиф Стаљин у то време одговоран за етничу политику, гласио је: "За Шеријат! За Совјетску владавину!" (*Исто.*)

мада не и његово потпуно искорењивање. Како је у том периоду нестао и последњи калифат (1924. године), северно-кавкаски муслимани били су у одређеном смислу препуштени сами себи и принуђени на практиковање специфичне форме ислама. Овим се на СК (као и на глобалном плану) завршила прва развојна фаза џихадизма.

Деловање севернокавкаских исламских фундаменталиста у периоду од1924. до 1992. године

Као и многи џихадисти широм света, тако и они из региона СК, морали су да сачекају повољнију прилику за свој поновни узлет. До тада, било је потребно преживети. Како наводе већ цитирани Емил Сулејманов и Славомир Хорак, ислам је на простору СК успео да преживи у облику „локалног народног ислама" - „специфичне синкретичке мешавине паганских култова и муслиманске теологије."[192] У пределу северо-источног Кавказа на ово је велики утицај имао и исламски мистицизам - тзв. суфизам. Ова симбиоза условила је да ислам постане незамењив део (етничког) идентитета северно-кавкаских нација. Крај калифата и снажне репресалије државе над припадницима свих вера, укључујући и муслимане, нису учиниле да религија буде искорењена. Ислам се преместио у „подземље" и функционисао у оквиру полулегалних или илегалних групација, братстава и заједница (сеоски џемати).[193] Оваква ситуација одржана је све до 1970-тих и почела да се значајније мења тек 1980-тих и 1990-тих година, у времену када је Совјетски Савез почео да показује одређени степен социјалне либерализације.

Као и у другим областима Совјетског друштва, гласност и перестројка довели су до више слободе и када је реч о идејној димензији. Касних 1980-тих и раних 1990-тих година Северни Кавказ био је сведок религијске (као и националне) ренесансе. Чудноват „религиозни дефицит" који је карактерисао Совјетску еру убрзо је замењен својом супротношћу. Наиме, овај период карактерише се френетичним повратком ислама, из полу-легалних кругова породичних скупина и религијских микро-заједница у први план јавног живота. Ови процеси били су израженији у северо-источном делу Кавказа за разлику од

[192] *Исто*, стр. 273.
[193] Сеоски џемати подразумевају сеоске (локалне) муслиманске заједнице.

северо-западног дела региона, обзиром да је исламско учење историјски најутемељеније у Дагестану и Чеченији.

Раних 1990-тих година, у периоду када је Совјетски колос до краја расформиран и када међународне џихадистичке фракције напокон „стају под један кишобран", у региону СК рађа се ново доба за исламске фундаменталисте. Њега карактерише евидентан пораст (псеудо)исламских заједница и организација. Међутим, како наводе поједини теоретичари, оне су имале веома мало заједничког са тамошњим „комерцијалним исламом" и њих су стварали појединци са веома сумњивом прошлошћу. Префикс „исламски" у имену таквих организација требало је да допринесе престижу њихових челника и обезбеди им легитимитет у очима сународника.[194] Ипак, многи џемати су успостављени, старе џамије су обновљене, а нове изграђене. Само у Дагестану, републици која броји 2.5 милиона становника, број џамија је у периоду од 1987. до 1999. године порастао са 27 на импозантних 1429. У истом периоду настало је око 1700 нових џамата, 178 медреса и 15 исламских факултета.[195]

Деловање севернокавкаских исламских фундаменталиста у периоду од 1992. до 2001. године

Почетком 1990-тих година радикалне и ектремне линије ислама пустиле су корен у региону и тиме почиње трећа фаза развоја џихадизма на Кавказу. Како објашњава Галина Јемелианова, позивајући се на податке добијене интервјуисањем званичних муслиманских клерика из региона, радикални исламски елементи генерисани су како „изнутра" - потекли у оквиру локалних заједница и вођени циљем да се суоче са горућим социјалним проблемима, тако и „споља" - увезени из земаља познатих по промовисању исламског фундаментализма и идеје џихада.[196] Међу истакнутим локалним идеолозима, најзначајнији су Ахмед-кади Актаев, Багудин Кебедов и Ајуб Омаров из Дагестана, затим Расул Кудаев, Анзор Астемиров, Муса Мукозев и Руслан Накушев из Кабардино-Балкарије, те Мухамед Бицциев и Рамазан Барлаков из Карачајево-Черкезије. Они су се углавном позивали на идеје локалних исламских

[194] *Исто*, стр. 274.
[195] Наведено према: *Исто*.
[196] Yemelianova G. M., „The Rise of Islam in Muslim Eurasia: Internal Determinants and Potential Consequences", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Volume 5, No. 2, 2007., p. 81.

мислилаца раног 20. века попут Алија Кајајева (из Дагестана), и Бекмурза Пачева и Казима Мечиева (из Кабардино-Балкарије). Њихови страни узори били су Ибн Тајмија, Мухамед Абд ал-Вахаб, Абул Ала Маудуди, Саид Кутб и ат-Тураби.[197] Када је реч о утицајима споља, иницијална пенетрација је извршена из правца западног Дагестана.[198] Забележен је и драматичан уплив чланова блискоисточних хуманитарних организација, који су веома отворено пропагирали салафизам. Екстремни елементи из Саудијске Арабије, Авганистана и Пакистана такође су били пристутни у региону. Неке фракције, попут Исламска ослободилачка странка (*Hizb ut-Tahrir al Islamiyya - HTI*) дошле су из Централне Азије, са јасном идејом изградње *Централноазијског калифата*.[199]

У први мах, локалне власти понашале су се према салафитским заједницама пријатељски. Оживљавање ислама као универзалне идеје виђено је као позитиван ток враћања народа спиритуалним коренима који су одувек красили регион. Мало људи је у том моменту могло до краја да разуме салафистичку теолошку суптилност.

Одсуство интегрисане државне политике у Москви, као и спремности појединих кавкаских представника Исламске верске заједнице (ИВЗ) да протествују против радикализације ислама, пропраћено лошом социо-економском ситуацијом у региону, учинило је салафизам веома снажним друштвеним фактором почетком 1990-тих година.[200] Томе је допринео и новонастали социо-политички комплекс, произашао из краха СССР-а, прожет бројним националистичким и сепаратистичким апетитима. Нерешени спорови између кавкаских република оживели су распадом Совјетског колоса. Са њима,

---

[197] *Исто.*

[198] Како објашљава Емил Сулејманов, вехабизам се „угњездио" у Дагестану још 1980-тих година. То је временски и тематски било логично обзиром да је у том периоду покренут талас демонстрација локалних муслимана због совјетске репресије над исламом. Дагестанска популација је захтевала реисламизацију становништва видевши је као саставни део повратка оригиналним етничким и социо-културолошким вредностима... Дагестанци су били ти који су основали језгро Исламске ревивалистичке странке - прве групе која је представљала облик политичког ислама на територији СССР-а у Астрахану 1990. године. Странка је имала за циљ да „ослободи мулиманско свето право на живот према заповестима Алаха". (Souleimanov E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan", *Middle East Review of International Affairs* 4/2005, преузето са: http://meria.idc.ac.il/journal/2005/issue4/jv9no4a4.html прегледано 23.08.2012.)

[199] Malashenko A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community", *MICROCON Policy - Working Paper 9, Microcon,* May, 2009., p. 5.

[200] Souleimanov E., Horák S., „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 275.

ревитализовале су се и религијске форме. Национално и етничко било је потхрањивано верским, и обратно.

Управо је цветање националних сентимената, објашњава Нејл Мелвин, произвело огроман стимулус за религијски препород, сада фрагментиран дуж етничких и кланских линија.[201] Највећи религијски спор био је на релацији: ислам - држава, али је евидентан био и раскол у оквиру ислама као целине. Док су суфисти (тзв. традиционални муслимани) покушавали да пронађу модел одрживих односа са Москвом, односно регионалним лидерима, којима је Јељцин дозволио да „остваре суверенитета колико год могу да прогутају“[202], салафисти нису били толико толерантни. И то не само према својим регионалним господарима, тзв. „крсташкој“ Москви, већ и према другим муслиманима који нису пратили тврдокорни салафистички ислам. То је био случај у свим републикама источног дела СК (Дагестану, Чеченији и Ингушетији).

Као један од кључних фактора који су довели до успона салафитског ислама наводи се и распад Духовног одбора муслимана Северног Кавказа у периоду од 1989. до 1992. године, који је замењен независним телима у свакој од наведених република. Такмичење између суфиста из различитих етничких група око тога ко ће представљати званични глас муслимана у свакој од република, убрзо је интензивирано. Надметање за остварење контроле над исламским институцијама између диферентних суфистичких групација стопило се врло брзо са интерним политичким надметањем у оквиру сваке од република. Етничка и кланска припадност су у томе имале пресудну улогу.[203]

Салафисти су за то време стајали ван званичних исламских институција и чекали погодан тренутак за изразитији ангажман. Значај обнове *старих* (постојећих) и оснивање *нових* локалних џемата тада долази до изражаја. Дистанцирање салафиста од свеопштег отимања око власти над системским телима, испоставило се (касније) као веома значајан фактор у придобијању следбеника. Док је глад за влашћу храњена корупцијом у свим сегментима друштва, џемати у којима се махом окупљала муслиманска омладина, постали су

---

[201] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union“, *SIPRI Policy Paper No. 16,* SIPRI - Stockholm International Peace Research Institute, May, 2007., p. 18.
[202] *Исто*, стр. 15.
[203] *Исто*, стр. 18.

практично једини институционални механизми који су могли послужити као форуми за евентуално превазилажење кланских и етничких анимозитета кавкаских муслимана и начин да се друштво „прочисти". Џихадистички елементи препознали су такву ситуацију и искористили салафитску идеологију као механизам анимације, а тзв. *омладинске џемате* као инфраструктурну основу.[204]

Како наводе Алексеј Малашенко и Ахмед Јарлукапов, почетком 1990-тих салафисти су успели да се инфилтрирају и са лакоћом наметну у многим новоформираним (махом омладинским) али и неким старим (постојећим) џематима. Социјално активна омладина посебно је била анимирана комбинацијом побожности и (наводно) прогресивног мишљења, обзиром да је једна од ствари које су заступале салафије била одбијање религијске хијерархије којом је руководило кланско и етничко устројство. За озлојеђену кавкаску младеж, која је одрастала у атмосфери корупције, безвлашћа и криминала, ово је вероватно звучало као револуционарна и врло примамљива идеологија. Немогућност власти и традиционалних клерика да се одупру и реше проблеме корупције, криминала и моралне деградације, знатно је помогло салафистима у самоутврђивању и регрутацији нових чланова. У том периоду локална младеж почела је интензивно да одлази у земље Блиског Истока како би се школовала, а враћала се назад након пар година пошто би била упозната са идеологијом „чистог ислама" - салафизма, углавном вехабизма. Она је представљала „нову генерацију имама" и духовних вођа. Мрежа се временом ширила и повезивала.[205]

Такође је забележен и драматичан инфлукс блискоисточних и средњеисточних јавних образовних организација, махом у Дагестану. Њихови представници су, у прво време тајно, а потом и јавно, дистрибуирали пропагандни материјал који је промовисао идеје „чистог ислама". Диструбуирани материјал подразумевао је пре свега радикалну литературу на руском језику познатих идеолога и оснивача фундаментализма попут Ибн Тајмије и Ибн Абд ал Вахаба,

---

[204] Омладински џемати добили су назив по томе што се у њима махом окупљала омладина и што су и сами имами били веома млади људи. Такође, важно је напоменути да постоје суштинске разлике између традиционалних, старих џемата и нових, како их поједини називају - одметнутих џемата. Одметнути џемати, за које се често користи назив омладински џемати нису организовани према територијалном принципу, попут традиционалних џемата, већ су ектратериторијални и дисперзни.

[205] Опширније у: Malashenko A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community", op. cit.

затим Хасана ал Бане (првог главешине Муслиманског Братства) и Сајида и Мухамеда Кутба. Ова литература била је доступна у многим књижарама широм СК. Радови неких савремених исламских фундаменталиста, као што су Абд ас Салам Фараг, Ајман ал Завахири и Абуд аз Зумр, такође су објављивани у великим тиражима, као и радови руских џихадиста, међу којима треба издвојити дела: „Армија Имама", од Магомеда Тагајева и „Наш пут у Газават", Надира Качилајева.[206] Како напомињу Алексеј Малашенко и Ахмед Јарлукапов, тих 1990-тих година, важну улогу у анимацији млађих генерација имали су и дневни листови и магазини. Дневни лист *Al-Qaf* и часопис *al-Wa'i* (којег је штампала Исламска ослободилачка странка), помогли су да се „одгаји читава генерација младих исламских радикала у Дагестану, Уралу, Западном Сибиру и региону Волге".[207] Међутим, закључују два теоретичара, најзначајнија за развој фундаменталистичких идеја, била су предавања која су одржавали локални идеолози радикализма у едукативним институцијама и везаним тренинг-камповима који су били оперативни 1990-тих година. Служећи се одабраним цитатима из Курана и Суне у контексту везаном за поједине историјске и актуелне догађаје у светској политици, предавања су практично представљала „идеолошко испирање мозга младих студената, пружајући им систематичан, интегрални поглед на свет кроз радикалну интерпретацију.[208] У том смислу, неки од врло индикативних текстова садржани су у „Приручнику арапског језика" (*Учебник Арабского языка - первый год обучения*), чији је аутор познати идеолог исламског фундаментализма, шеик Мухамед Багаудин. У овом уџбенику, намењеном првој години студија на факултетима који се баве арапском лингвистиком и повезаним областима образовања, крајње експлицитно су изнете неке од основних идеја исламског фундаментализма. Алексеј Малашенко и Ахмед Јарлукапов издвајају следеће: „Ми се боримо против неверника, и неверници се константно боре против нас. Они су данас поседници моћи и поседници разних оружја, али ми смо поседници вере и зато ћемо дефинитивно победити, зато што имамо Алаха, а они имају Сатану... Ја сам разумео лекцију добро. Морамо бити војници ислама. Морамо учити у школама и институтима и универзитетима. И ми морамо да

[206] *Исто*, стр. 16.
[207] *Исто.*
[208] *Исто*, стр. 16-17.

бранимо нашу религију и нашу домовину. Ми морамо да бранимо нашу муслиманску браћу. Живела наша држава, држава ислама!... Овај чланак је написан ради ширења ислама широм светске популације, посебно младе популације. Зашто младе популације? Зато што је она (млада популација) брза у разумевању свега, док старија популација никада не успе да разуме ништа... Велике и мале државе широм света треба да се уједине и креирају *Велику исламску силу*".[209]

Ако се у виду има презентовано, онда ни мало не чуди то што су се широке масе млађе популације Кавказа временом остварили као најупорније снаге савременог џихада. Међутим, рат против „неверника" није једино што се нашло у фокусу ових младих ратника. Одбојност према осталим муслиманима која је прерастала у мржњу, такође је била индикативна. Методе шеика Багаудина и њему сличних, објашњавају поменути аутори, посадиле су клицу нетолеранције унутар укупног муслиманског живља на СК. Као доказ за поменуто, може се истаћи белешка једног од шеикових студената која носи недвосмислен назив - „Скрипта вехабијског ученика" (*Конспекты студента-ваххабита*). У њој су забележени и систематично приказани кључни фактори и чињенице због којих нетрпељивост према „нечистим муслиманима" може и треба бити исказана. Наводи се конкретно шта вехабијски џихадисти замерају суфистима - од питања монотеизма (тзв. *тавхид*), преко питања искрености у вери, чистоте ислама (тзв. биде - арапски *bid'ah*), новотарија у погребним обичајима (тзв. *деур*) и слављењу Мухамедовог рођендана (тзв. *мавлид*), до потребе за покајањем (тзв. *тавба*) и поновним пригрљавањем ислама као начина да се искупе греси.[210]

Индоктриниране оваквим методама, млађе генерације кавкаских муслимана убрзо су почеле да одступају од уврежених кланских хијерахија и „одмећу се" у оквире растућих вехабистичких џамата. И не само то. Недуго по започетом процесу индоктринације, чланови вехабистичких џамата почели су отворено да се дистанцирају од осталих муслиманских заједница, не само спољашњим изгледом (мушкарци су носили дуге браде и кратке панталоне, а жене одећу која им је прекривала цело тело и лице) него и отвореним заступањем радикалних идеолошких ставова. Сукоби између традиционалиста и вехабиста, који су

[209] Према: *Исто*, стр. 17.
[210] *Исто*, стр. 17-18.

неретко укључивали и употребу оружја, указивали су на растућу бескомпромисност кавкаских вехабија. Посебно су били жестоки сукоби двају фракција на западним висоравнима Дагестана, у Даргинијанским селима. У том региону, у првој половини 1990-тих, догодио се талас убистава на обе стране. Убијани су како традиционални, тако и вехабијски имами.[211]

То је имало за последицу да салафистичке/вехабистичке фракције на неколико локалитета интензивирају своје активности и убрзо преузму политичку власт, креирајући енклаве у којима се живело у складу са шеријатским правом. Међу њима треба поменути тзв. „Кадар-зоне" у Кизилјурту, Карамахи, Чабанмахи, Чанкурбеу и Губдену.[212] Оне су имале своје савете, тзв. *шуре*, своју милицију, чак и своје шеријатске судове (*Махкама Шарија*). У њима су инспирацију нашли многи радикални џемати формирани временом у Чеченији, Кабардино-Балкарији, Карачај-Черкезији и Адигеји. Тако је нпр. група младих кавкаских имама, по доласку са школовања из Саудијске Арабије, 1993. године основала тзв. Исламски центар Кабардино-Балкарије (*Islamic Centre of Kabardino-Balkaria - ICKB*), а потом и засебан џемат (при центру) који се временом претворио у најзначајнији покрет отпора званичним (суфистким) ауторитетима у Балкарији.[213]

Ипак, многи салафитски религиозни и етнички захтеви нису били прихваћени од стране шире популације. Њихова нетолерантност према неким националним културним традицијама северно-кавкаских народа, ограничила је донекле њихово даље ширење. Међутим, оно је достигло довољан степен да салафизам почне да утиче на побуну у Чеченији средином 1990-тих.[214] Како наводи Емил Сулејманов „иако је вехабизам успео да се увуче у срца и умове код само 5-10 процената чеченске популације (већина је нагињала традиционалном исламу), ова секта је поседовала солидарност, фанатичност, економски ослонац и

---

[211] Souleimanov E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan", op. cit.

[212] Malashenko A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community", op. cit., p. 7. и Трифуновић Д., Стојаковић Г., Врачар М., *Тероризам и вехабизам*, Филип Вишњић, Београд, 2011., стр. 146.

[213] Џемат је успео да окупи 10000 следбеника (што је позамашан број, имајући у виду да регистрованих муслимана у Кабардино-Балкарији има укупно 650000). (Malashenko A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community", op. cit., p. 9.)

[214] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 19.

војну снагу која их је учинила значајном политичком силом".[215] Тако је првобитно доминантан етнички карактер рата у Чеченији замењен религијским мотивом.[216]

Наиме, Први чеченски рат (1994-1996) послужио је као својеврсна проба за савремене џихадисте лоциране у региону, али и оне расуте широм света који су у Чеченији видели нови џихад. Поред чињенице што је Дагестан сматран колевком ислама у региону СК (посебно његових радикалних верзија - салафизам/ вехабизам), први знаци отвореног испољавања исламског екстремизма и насиља виђени су ипак у Чеченији. Иако неки аутори, попут Роналда Данројтера, сугеришу да је религијски елемент имао маргиналну улогу у Првом чеченском рату, наглашавајући да је то била етнички мотивисана побуна, они ипак не поричу важност овог фактора, односно, улоге салафиста у том конфликту.[217] Многи се слажу да је управо у оквиру њега коначно артикулисан регионални салафистичко-џихадистички концепт, да је тај сукоб био у ствари прекретница у даљем развоју исламског фундаментализма на Кавказу. Тако је тзв. чеченски фактор одиграо веома значајну улогу у дешавањима на том подручју у другој половини 1990-тих година.[218]

Први показатељ да ће доћи до рата у Чечено-Ингушетској аутономној Републици[219] представљао је насилан долазак на власт националисте Џохара Дудајева 1991. године. Дудајев је организовао изборе у октобру како би потврдио своје председниковање и прогласио независност тзв. Независне Чеченске Републике Ичкерије коју никада нису признале нити РФ, нити међународна заједница. Он је успео да анимира националистичке тежње Чечена које су нарастале од 1980-тих година и које су допринеле избијању сукоба са

---

[215] Souleimanov E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan", op. cit.
[216] Malashenko A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community", op. cit., p. 8.
[217] Dannreuther R., „Islamic radicalization in Russia: an assessment", *International Affairs* 86: 1, 2010., p. 114.
[218] Souleimanov E., Horák S., „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 275.
[219] Треба напоменути да Чеченија и Ингушетија од 1934. године, када су одлуком совјетског руководства спојене у један ентитет, нису постојале као независне републике у оквиру Руске Федерације (односно СССР-а). Ингуши и Чечени имају веома блиске историјске, културне и лингвистичке везе и оба народа била су депортована 1944. године у Централну Азију због наводне сарадње са нацистима. Већина депортованих вратила се 1950-тих година. У то време, совјетске власти прекројиле су границе између ентитета, дајући Северној Осетији неке области које су изворно биле саставни део Ингушетије (тзв. Пригородњи дистрикт). Између Чечена и Ингуша постоји спор око области Сунженски. (Melvin N.J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 16.)

Ингушетијом око граница. Ти сукоби престали су тек након интервенције федералних снага. Јуна 1992. године Чеченија и Ингушетија су и формално раздвојене одлуком Врховног суда Руске Федерације и доношењем *Закона о формирању Републике Ингушетије*.[220] У априлу 1993. године Дудајев је распустио чеченски парламент и проузроковао општи хаос и безвлашће унутар републике. Сукоби између различитих кланова и етничких заједница постали су свакодневница. То је резултурало масовним егзодусом руског и другог не-чеченског живља. Сматра се да је између 1991. и 1994. године више десетина хиљада људи избегло из Чеченије. Све то довело је до општег привредног колапса. Фракције опредељене *за* и *против* Дудајева често су се сукобљавале, користећи се при том свим расположивим средствима, укључујући и тешко наоружање. У децембру 1994. године Москва је послала федералне трупе у регион како би повратиле ауторитет централне власти у тој одметнутој републици. То је означило почетак Првог чеченског рата. Обе стране (чеченска и руска) убрзо су се нашле „закључане у кругу насиља" који је довео до смрти хиљаде цивила и многих ратних злочина.[221] А главни град републике, Грозни, претворен је у рушевине.

У том ратном хаосу, мала али одлучна група интернационалних џихадиста, под вођством Арапина Самира Салеха Абдулаха Ал-Суваилема, чији је *nom de guerre* Амир Катаб, била је укључена у конфилкт. Локални лидери, попут Шамила Басајева, Арбија Барајева и Мовладија Удугова, придружили су се овој групи и отпочели процес тражења подршке и прикупљања средстава код међународних исламских фундаменталистичких покрета. Као резутлат ових напора, на локалном нивоу рат је почео да се удаљава од иницијално националистичких циљева, и поприма све израженији исламистички карактер и агенде.[222]

Чеченски џихадисти су се убрзо по почетку конфликта окренули герилској тактици ратовања и извели низ отмица, често излазећи из оквира републике. Неке од најзначајнијих акција џихадиста приказане су у табели 1. (стр. 95.)

---

[220] Република Ингушетија изразила је жељу да остане унутар граница РФ, док су чеченске власти прокламовале независност.
[221] *Исто*, стр. 21.
[222] *Исто*, стр. 22.

Табела 1. *Најзначајније терористичке акције џихадиста изведене за време Првог чеченског рата на подручју ван граница Чеченије*

28.07.1994	Отмица воза на правцу Пјатигорск-Стравопољ-Красногвардејск (убијено 5)
29.07.1994	Отимање хеликоптера на аеродрому у чувеном одмаралишту Минералније Водји (рањено 15)
14.06.1995	Заузимање болнице и стварање талачке кризе у Будјоновску, Стравопољ регион (заробљено више од 1600 људи, укључујући децу и труднице - убијено 166, рањено више од 400) Акцијом руководио Шамил Басајев
09.01.1996	Напад и стварање талачке кризе (заробљено више од 3000 људи - убијено 78) Акцијом руководио Салман Радујев, учествовало око 500 терориста
28.06.1996	Експлозија аутобуса на аутобуској станици у Налчику - убијено 8, рањено 23

Извор: Malashenko A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community", op. cit., p. 35.

Руске снаге нису успевале да задрже чеченске борце и претрпеле су значајан број жртава, што је довело до колапса морала и растућег незадовољства међу руским војницима и властима. Рат је произвео масовне миграције унутар региона али и унутар граница целе РФ.[223] Економија Републике Чеченије потпуно је девастирана, а мали број етничких Руса који су остали у републици, побијен је.

Тада долази и до првих отворенијих сукоба између суфиста и салафиста/вехабиста који воде свој џихад у Чеченији. Најпознатији интрарелигијски сукоб је онај из 1995. године када су вехабисти покушали да униште *зијарат* (спомен-гробница) посвећен Кеди, мајци слављеног Кунта-хаџија. Упркос напорима појединих команданата на терену да смире ситуацију, конфликт се интензивирао, што је довело до оружаних сукоба између муслиманских фракција широм земље. Вехабисти су успоставили војне пунктове око споменика и других светих места. У једном од напада убили су и исламског свештеника који је отворено говорио против вехабизма. Након овог инцидента,

[223] Подаци говоре да је рат учинио да 50 процената чеченског становништа добије статус привремено или трајно расељених лица. (Серебрянников В., *Социология войны*, Научный мир, Москва, 1997., стр. 167.)

џихадисти почињу све више да инсистирају да чеченске девојке и жене поштују обавезу „исправног облачења“.[224] Такав однос вехабија према осталим муслиманима одржао се све до завршетка рата.

Након што су руске снаге убиле Дудајева ракетним нападом 1996. године, у мају је председник Јељцин отпутовао у Чеченију и позвао Дудајевљевог заменика Зелимкана Јандербијева у Кремљ. Чеченски и руски преговарачи закључили су тада у Назрану (Ингушетија) договор о повлачењу руских трупа из Чеченије. Међутим, уговор из Назрана није заживео и Русија је обновила војну кампању у Чеченији, али је убрзо постало јасно да наставак борбе не даје очекиване резултате. Напротив, почетком августа 1996. године чеченски герилци су заузели Грозни, што је довело до закључења новог споразума између руских и чеченских власти у Касавјурту (Дагестан). Према овом споразуму, руске трупе су се повукле из републике, Чечени су добили одређени степен независности, али је такође, прецизирано да се коначно решење статуса Чеченије одлаже до 30. децембра 2001. године.[225]

У наредне 3 године (1997-1999) у републици се развијала немилосрдна борба за власт међу фрагментираном чеченском елитом. Истовремено, *de facto* победа Чечена у Првом руско-чеченском рату пружила је џихадистима значајан подстрек.[226] У ратом уништеној земљи владала је готово потпуна незапосленост.[227] Владавина најмоћнијих, појачана постконфликтним цинизмом, поново је постала преовлађујући закон. Чланови слабијих кланова који су проживљавали малтретирање и физичко злостављање снажнијих, природно, нису били задоводљни ситуацијом. Младићи из слабијих кланова били су тиме подложнији учењима салафизма/вехабизма који је позивао на „социјалну једнакост, потребу за духовним прочишћењем појединца и друштва и

[224] Souleimanov E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan“, op. cit.
[225] Abraham S., „Chechnya: Between War and Peace“, *Human Rights Brief*, Vol. 8, Iss. 2, 2001., преузето са: http://www.wcl.american.edu/hrbrief/08/2chechnya.cfm 16.10.2013.
[226] Неки су чак ишли дотле да су сматрали Чеченију и Чечене језгром светског исламског напретка. (Опширније у: Вахаев Л., „Политические фантазии в современной Чеченской республике“, у: Дмитрий Фурман (ред.), *Россия и Чечня: общества и государства*, Сахаровский центр, Москва, 1999.).
[227] Подаци потврђују да је незапосленост у Чеченији била на нивоу од 80 процената, док је незапосленост младих била скоро 100 процената.

отпочињањем џихада против широког спектра 'неверника'".[228] Чланство у салафистичким (омладинским) џематима које су успоставили добровољци из апарских земаља и „просвећени" Чечени појавило се као начин да се оствари безбедност у атмосфери потпуне анархије. У том смислу, милитаризација џемата је такође била неизбежна. Многи чеченски младићи наоружавани су у џематима како би се заштитили од кланских ратова. Стриктна кланска хијерахија и веома раширена корупција локалних суфиста, са једне, као и салафистичка обавеза обожавања само једног Бога и одбацивање суфитских светаца и кланских вођа, са друге стране, омогућила је многим младим Чеченима да избегну комликовану мрежу лојалности породици и клану тако што ће приступити вехабијским џематима, пружајући им истовремено осећај личне слободе и свете мисије.[229]

На то је утицало још неколико фактора - најпре финансијска моћ вехабија која је храњена из иностранства. Наиме, добро је познато је да је Ал Каида финансирала процес милитаризације џемата и помагала чеченски џихад путем Добротворне међународне фондације (*Benevolence International Foundation*), познатије као БИФ. Према многим америчким (и другим) извештајима БИФ је функационисала као параван Ал Каиде у Чеченији али и широм РФ од почетка 1990-тих година. У једном од извештаја наводи се да је БИФ коришћен ради „трансфера новца којим се финансира чеченски џихад" али и да би се „помогле особе које могу прибавити хемијско и нуклеарно оружје за потребе Ал Каиде". Посебно се истиче да је БИФ функционисала „пре, за време и након Првог чеченског рата", све док није затворена 1998. године, те да је у том периоду помагала локалним џихадистима да дођу до „нових регрута, медицинског особља, новца, рендген машина, против-минских чизама и сл."[230] Поред БИФ, помињу се и

---

[228] Souleimanov E., Horák S., „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 275.

[229] *Исто.*

[230] Walker R., „Affidavid in Support of Complaint Benevolence International Foundation, Inc. and Emman M. Arnout, aka Abu Mahmood, aka Abdel Samia", April 29, 2002, in the 2002 case: „The United States of America vs. Benevolence International Foundation and Emman M. Arnout", *Investigative Project*, преузето са: http://www.investigativeproject.org/documents/case_docs/94.pdf 05.12. 2012.; Додатни извор: Defence Intelligence Agency Declassified „Swift Knight Report", Document No. 3095345, недатирано, преузето са: http://www.judicialwatch.org/cases/102/dia.pdf 03.10.2012.

друге организације које су помагале кавкаски џихад, попут Ал Харамеин и *International Islamic Relief Organization - IIRO*.[231]

За утемељење и оснаживање салафистичко-џихадистичких идеја, ништа мање важна била је и џихадистичка реторика усвојена од стране једног дела чеченске војно-политичке елите.

На изборима одржаним непосредно по завршетку рата, за председника је изабран, прилично умерени и од стране Москве подржани, Аслан Масхадов.[232] Ипак, и он је у неким својим говорима поздрављао ратне напоре и достигнућа „цењених џихадиста"[233], а некима од њих, попут Амира Катаба, чак уручио одликовања за заслуге у рату.[234]

Другопласирани на изборима био је Шамил Басајев - озваничени салафиста који је учествовао у отмици у Будјоновску и био организатор многих терористичких и герилских акција током рата. Успео је да се избори за место премијера у новоформираној влади. Његови просалафистички ставови били су увелико познати. Он и његове присталице сматрали су председника од самог почетка „јеретиком", доводећи у питање његов ауторитет, карактеришући га као нелегитимног.[235] Константна политичка борба карактерисала је целокупан мандат изабране власти. Убрзо, под утицајем Амира Катаба, многи политички релевантни Чечени, попут Зелимкана Јандарбијева, Мовладија Удугова, Салмана Радујева и других, утврђују вехабизам као званичну политичку платформу. Све учесталије оптужују председника Масхадова за неспособност у борби против организованог криминала и позивају на успостављање исламске или вехабистичке државе у Чеченији. Са друге стране, један број традиционалних муслимана - суфиста на челу са чеченским великим муфтијом и неустрашивим анти-вехабистом, Ахмадом

---

[231] Schrier G., *Chechen Jihad: An Analytical Overview*, International Center for Counter-Terrorism - ICT, 12/08/2009, преузето са:
http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/743/currentpage/3/Default.aspx, 5.12.2012.

[232] На изборима је добио нешто више од 60 процената гласова, а шеф мисије ОЕБС-а у Чеченији, Тим Гулиман, сматрао је да су избори били "легитимни и демократски". (Наведено према: Souleimanov E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan", op. cit.)

[233] Према: Тишков В., *Общество в вооруженном конфликте - Этнография чеченской войны*, Наука, Москва, 2001, стр. 447.

[234] Председник Масхадов је Амиру Катабу уручио највише државно одликовање - тзв. *Къоман Сий* медаљу (медаљу "Части нације") за изузетно достигнуће у рату. (Према: Souleimanov E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan", op. cit.)

[235] Souleimanov E., Horák S. „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 275.

Кадировим, почео је да се сукобљава са мање бројнијим али боље организованим и наоружаним вехабистичко-салафистичким џихадистима који су били финансирани из иностранства. Ова политизација ислама од стране свих актера (и џихадиста/салафиста и суфиста) само је додатно оптеретила ситуацију у земљи. Интрамуслимански сукоби су постали учесталији и радикалнији.

Слична ситуација развијала се и у Дагестану. Средином 1996. године вехабије настањене у Карамахи убиле су сеоског главешину, што је изазвало велики револт локалног становништва и додатно продубило постојећи антагонизам између традиционалних и *нових* муслимана. Док су чеченски џихадисти поздравили ове „подвиге" своје дагестанске браће, згрожено локално становништво отпочело је масовне протесте у главном граду округа Бујнакск.[236] То, међутим, није поколебало вехабије. У мају 1997. године они су изазвали још један оружани инцидент близу села Чабанмахи у којем је живот изгубило 12 људи. Након овог инцидента дагестанска власт је решила да се енергичније супротстави њиховом деловању. То је вероватно био разлог да водећи аварски лидер радикалног крила дагестанских вехабија - Багаудин Магомедов - напусти Дагестан и пређе у Чеченију где је успоставио блиске односе са Амиром Катабом и осталим лидерима чеченске вехабистичке заједнице.[237]

Значајан моменат у ескалацији конфликтног стања у Дагестану била је одлука дагестанских вехабија из округа Цумади да прогласе независну *Исламску Републику*, упркос упозорењима званичних власти да то не чине. Иако се конфликт није проширио ван поменутог округа, вехабисти су успели да очувају самосталност и остану ван ефективне јурисдикције власти у Макачкали. Ово је, како наводи Емил Сулејманов, значајно повећало њихово самопоуздање.[238] Ипак, Магомедов је тада иницирао пребацивање више стотина дагестанских џихадиста и њихових породица у област Гундермес, у источну Чеченију.

Концентрација џихадиста у Чеченији довела је до ширења екстремистичких ставова да суфисти представљају отпаднике од вере. Непоштујући споменике подигнуте у част њихових светаца, а посебно ритуале који прате свечаност

---

[236] Демонстранти су носили транспаренте са порукама: „Напоље са вехабијама" и „Смрт вехабистичким убицама". (Према: Souleimanov E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan", op.cit.)
[237] *Исто.*
[238] *Исто.*

сахране покојника, вехабијски џихадисти су све више истицали да је коегзистенција са суфистима широм северо-источног Кавказа практично постала немогућа. Њихово различито схватање џихада додатно је оптерећивало ионако напету ситуцију.[239] Регионална нетрпељивост између двају фракција оформила се тако као најважније питање у постконфликтном чеченском политичком животу. Сукоби између суфиста и вехабиста/салафиста интензивирали су се током 1998. године, па су потоњи употребили насталу ситуацију како би додатно дискредитовали председника Масхадова.

Исте године, под вођством јорданског џихадисте и припадника Ал Каиде, Амира Катаба, вехабијски џихадисти отворили су едукативни тренинг центар под називом „Кавкаски центар исламске мисије" (*Caucasian Center of the Islamic Mission*) уз помоћ Чечена из Јордана. Хиљаде Чечена и других муслимана, углавном са СК, обучавали су се у овом кампу близу села Серџан-Јурт у округу Шали. Обука је подразумевала неколико месеци војног тренинга након чега је следила двомесечна настава посвећена вехабистичкој идеологији. Посебан нагласак у „војној обуци" био је на тактици извршавања терористичких акција.[240] Центар је финансијски подржавала саудијска организација позната под називом „Међународна исламска подршка" (*International Islamic Support*) која је била повезана са краљевском породицом.[241] Овим и сличним активностима чеченски вехабисти настављали су да провоцирају власт, али и традиционалне муслимане - суфисте.

Масхадов је настојао да ублажи тензије апелујући на јединство чеченског народа и ослањајући се на контакте са федералном владом и регионалним званичницима. За то време, вехабијски џихадисти су тражили подршку локалне опозиције и непрекидно позивали на (ре)исламизацију целог СК. Масхадов је покушао да увођењем шеријата и шуре умири вехабисте.[242] Чинилио се да је у томе донекле успео. Међутим, тада наступа тачка преокрета. Наиме, 14. јуна 1998.

---

[239] Вехабисти су оптуживали суфисте да "искривљују" исламско учење о џихаду. За вехабисте џихад представља језгро ислама, без кога би исти био "попут беживотног леша". (Наведено према: Yemelianova G. M., „The Rise of Islam in Muslim Eurasia: Internal Determinants and Potential Consequences", op. cit., p. 83.)

[240] Акаев В., *Суфизм и ваххабизм на Северном Кавказе*, Институт Этнологии и Антропологии, РАН, Москва, 1999., стр. 26.

[241] Souleimanov E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan", op. cit..

[242] Trenin D., Malashenko A., *Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post- Soviet Russia*, Carnegie Foundation for International Peace, Washington DC, 2004., p. 32.

године вехабисти су напали Масхадовљеве јединице у Гудермесу, али пошто су били поражени, повукли су се у Урус-Мартан који је након тога постао центар чеченског и дагестанског вехабизма. Како истиче Емил Сулејманов, током 1998. и 1999. године дошло је до „институционалне унификације дагестанских и чеченских вехабија". О томе сведочи низ активности. Најпре је формиран Конгрес народа Ичкерије и Дагестана, на челу са Шамилом Басајевим. Затим је у јануару 1999. године Амир Катаб започео формирање „Исламске легије", чији су припадници били и страни џихадисти. Истовремено, он је руководио „Јединицом Мацциса (парламента) за успостављање мира у Ичкерији и Дагестану". Априла 1999. године, Багаудин Магомедов, тзв. Емир исламског џемата Дагестана, позвао је „све исламске патриоте Кавказа" да се „прикључе џихаду" и да дају свој допринос у „ослобођењу Дагестана и Кавказа од руског колонијалног јарма". Још један уважени дагестански вехабија, Магомед Тагајев, основао је „Дагестанску имамову армију бораца за слободу". Све ово, закључује Сулејманов, сугерише да је у пролеће 1999. године многима било јасно да је ескалација насиља са позиција вехабизма само питање времена.[243] О томе сведоче и бројни терористички напади спровођени током двогодишњег периода (1998-1999). Међу значајнијима треба поменути: експлозију у Паркоменко улици у Махачкали (4.9.1998.) при чему је убијено 18 а повређено 160 људи; екплозију на централној пијаци у Владикавказу (19.3.1999.) где је 62-оје људи убијено и 118 рањено; као и екплозију у стамбеној згради у Бјунанску у Дагестану, при чему је 61 особа изгубила живот, а 130 њих повређено.[244]

Позивајући се на пригодне историјске чињенице, салафисти су пропагирали уједињење Дагестана и Чеченије у јединствену исламску државу. Постојање поменутих енклава са дагестанске стране границе у којима од почетка 1990-тих владао шеријат и које су по свему судећи тежиле да се уједине са својом чеченском браћом, било је довољно снажно охрабрење за отпочињање новог џихада. Сва ова дешавања практично приморавају „чеченског лава" (Масхадова) да распусти министре који отворено подржавају вехабизам (Камидова, Удугова, Вахидова и Басајева) и отпочне званичну државну кампању против вехабија.[245]

---

[243] Souleimanov E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan", op. cit.
[244] Malashenko A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community", op. cit., p. 35.
[245] Souleimanov E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan", op. cit.

Међутим, како примећују Емил Сулејманов и Славомир Хорак, већ је било касно.[246] Служећи се реториком коју су користили и неки ранији политичари о „повратку златног доба Шамиловог имамата", водећи вехабијски џихадисти су 30. августа 1999. године са групом исламских милитаната (тзв. Конгрес народа Ичкерије и Дагестана) отпочели кампању „исламског ослобођења Дагестана".[247] Предвођени Шамилом Басајевим и Амиром Катабом, вехабијски џихадисти су из Чеченије прешли у Дагестан и борили су се скоро недељу дана након чега су протерани назад у Чеченију. Како објашњавају превасходно цитирани Емил Сулејманов и Славомир Хорак: „Овај победнички рат малих размера требало је да буде само сегмент укупних напора да се уздрма Масхадовљев режим. Ипак, напад који је покренут у августу 1999. године доживео је дебакл. Томе је највише допринео неочекивани отпор Дагестанаца који су се раме уз раме борили са федералним снагама безбедности, и који су на вехабије гледали као на окупаторе и религиозне фанатике, уместо као на ослободиоце. Уместо све-кавкаског револта, овај напад изазвао је нови, можда и катастрофалнији рат - рат који још није завршен".[248]

Тврдећи да су повеазни са Ал-Каидом и да су финансирани из међународних џихадистичких фондова, руске федералне власти, сада на челу са премијером Владимиром Путином, обновиле су војне акције у Чеченији чиме је почео Други чеченски рат (1999-2000).[249] Овај рат, према мишљењу појединих теоретичара представља један од најкрвавијих сукоба нашег времена.[250]

Џихадисти су упорно бранили своја упоришта, али су током велике офанзиве из фебруара 2000. године коначно протерани из Грозног, чиме је рат званично окончан и вехабије поражене. Међутим, многи аутори сматрају да се тај конфликт наставио, и да траје и данас, само у друкчијем маниру.[251]

---

[246] Souleimanov E., Horák S. „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 276.
[247] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 23.
[248] Souleimanov E., Horák S. „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 276.
[249] Akande Z., „Russia-Chechnya Conflict: A Quick Guide", *PolicyMic* (on-line), 19.04.2013, преузето са: http://www.policymic.com/articles/36619/russia-chechnya-conflict-a-quick-guide 18.10.2013.
[250] О томе у: Sollenberg, M. et al., „Major armed conflicts, 1999", *SIPRI Yearbook 2000: Armaments, Disarmament and International* Security, Oxford University Press, Oxford, 2000, pp. 50–58.
[251] Нпр.: Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 28.; Souleimanov E., Horák S., „Islam, Islamism, and Terrorism in the

Чињеница је да су вехабијски џихадисти након Другог чеченског рата поново променили тактику тако што су још једном прешли у „илегалу", само сада са огромним ратним искуством и неким новим идејама. Овим се практично завршава трећа фаза развоја џихадизма на СК. Окончава се тзв. „период ратних дејстава и стратешке и тактичке афирмације". Џихадисти од овог момента, тачније од 2001. године, улазе у последњу фазу трансформације свог деловања препознатљивог на простору СК, при чему се њихова агенда суштински мења.

Деловање севернокавкаских исламских фундаменталиста од 2001. године

Уместо израженог сукоба са традиционалним исламом - суфизмом, након 2001. године севернокавкаски џихадисти се све више фокусирају на конфликт са локалним (републичким) и федералним (централним) властима.[252] Оснивање и организовање рада џемата и вербовање нових кадрова, остају мање-више исти у погледу идеолошког приступа, али се техничко-технолошке методе и алати мењају у складу са развојем нових технологија - пре свега мобилних телефона и интернета.[253] Оперативне активности џихадиста такође добијају нови садржај. Међу новим тактикама, како истиче Галина Јемелианова, јавља се тзв. *шахидизам* (самоубиство у име ислама), који је раније био потпуно стран локалној муслиманској култури и религијској традицији.[254] Додатно, можда и најважније, након 2001. године, вехабизам доживљава значајнију пролиферацију широм СК. Вехабије из Чеченије и Дагестана придружују се масама избеглица које покушавају да се склоне из конфликтног подручја и на тај начин успевају да се преселе у друге републике региона. Од тада, уместо покушаја да се активним учествовањем у јавном политичком животу у оквиру појединачних република на систем утиче „изнутра", кавкаски џихадисти прелазе (поново) у „илегалу", при

Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 275., као и Souleimanov E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan", op. cit.

[252] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., pp. 20-21.

[253] Нестала је и гостопримљивост државе према свим облицима ислама која је постојала пре једну деценију. Она је сада замењена суровим прогоном вехабија, али и других који су „ислам практиковали сувише озбиљно". (Souleimanov E., Horák S., „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 275.)

[254] Yemelianova G. M., „The Rise of Islam in Muslim Eurasia: Internal Determinants and Potential Consequences", op. cit., p. 86.

чему (хипер)дисперзивност широм региона представља кључ за будуће активности, а извођење терористичких акција основну делатност.

Ово, како објашњава Нејл Мелвин, практично значи да су немилосрдне акције централних власти против чеченских и дагестанских терориста током и након Другог чеченског рата ненамерно стимулисале и ојачале експанзију радикалних исламиста широм региона и утицале на карактер њиховог деловања. Заједнице салафиста сада се појављују у градовима Северне Осетије и Кабардино-Балкарије, у Ногајским селима у Дагестану, и Карачај-Черкезији, као и у заједницама дагестанских избеглица у Ставропољу.[255] Тако је војно-административна репресија против салафиста/вехабиста, у условима континуираног економског хаоса и парализе демократских процеса, појачала илегалну пролиферацију исламског фундаментализма у региону. Она је допринела да салафисти утврде своје позиције у Кабардино-Балкарији и Карачајево-Черкезији. Унапређење симбиозе исламизма и тероризма карактеристично је и за Дагестан, о чему сведоче активности џемата „Џенет" (Рај) и „Шеријат". Осим тога, како напомиње Галина Јемелианова, северно-кавкаски „свети ратници" су своје активности проширили и на територију централне Русије.[256]

Том процесу, погодовала је и својеврсна смена генерација. Уместо секуларних екс-совјетских официра који се сећају периода мирне коегзистенције Чечена са Русима у оквиру јединствене државе, предводници екстремиста постају припадници тзв. „калашњиков генерације" - састављене углавном од необразованих младића одраслих у ратно време и заслепљених најпримитивнијим формама џихадистичке идеологије. Ови млади милитанти сматрају Русе монолитском, етничком и (у екстремним случајевима) религијском групом, против које се треба борити свим расположивим средствима, без обзира колико она била сурова. Као образложење за такав став, најчешће се спомиње једнако изражена бруталност руских и про-руских полицијских и војних снага у борби

[255] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., pp. 20-21.
[256] Yemelianova G. M., „The Rise of Islam in Muslim Eurasia: Internal Determinants and Potential Consequences", op. cit., p. 86.

против терористa, која је имала за последицу и велики број цивилних жртава.[257] Такво понашање руских безбедносних снага допринело је да и младеж из околних република, посебно у Ингушетији, у послератном периоду постане екстремно радикална и наклоњена чеченском отпору.[258] Колико је вехабијски џихадизам утицао на поједине сегменте ингушетијског друштва, говори деловање ћемата „Сарија".[259]

Интервјуи које је Галина Јемелианова обавила са локалним клерицима и експертима из области контратероризма говоре у прилог чињеници да је пролиферација исламског фундаментализма, мотивисана руским одговором на објаву калифата у Дагестану (1999) и пропраћена општом лошом привредном ситуацијом у региону, у великој мери допринела да умерене муслимане до 2005. године у потпуности надјачају радикални салафисти у многим северно-кавкаским републикама.[260] Тако су ћемати у Кабаридно-Балкарији благовремено постали најпознатији и најбоље организовани сегменти северно-кавкаске џихадистичке мреже. Међутим, и други добро организовани ћемати афирмисали су се у Дагестану, Чеченији и Ставропољу. Данас, џихадистички ћемати настају чак и у Адигеји.[261]

Томе је свакако помогло постојање раније утврђених омладинских вехабистичких ћемата широм региона СК који су били оперативни још средином 1990-тих година. Обзиром да су познанства између вођа ћемата успостављана у том периоду, те да су информације о међусобним активностима размењиване[262], чеченским и дагестанским џихадистима није било тешко да се инфилтрирају у

---

[257] Cornell S., „Russia's Gridlock in Chechnya: 'Normalization' or Deterioration?", in: Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg/IFSH (ed.), *OSCE Yearbook 2004*, Baden-Baden, 2005., pp. 251-259..; Souleimanov E., Horák S., „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 277.

[258] Треба напоменути да су руске снаге за време и након Другог чеченског рата бесомучно гониле чеченске џихадисте, али и друге сепаратисте, често при том правећи огромну колатералну штету и у околним републикама. Цивили су такође у великој мери страдали.

[259] 2004. године припадници овог ћемата спровели су координирану акцију напада на све веће градове у Ингушетији, убивши при том 80 људи, углавном ингушетијских полицајаца. (Souleimanov E., Horák S., „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment", op. cit., p. 278.)

[260] Yemelianova G. M., „The Rise of Islam in Muslim Eurasia: Internal Determinants and Potential Consequences", op. cit., p. 84.

[261] Malashenko A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community", op. cit., p. 7.

[262] Ипак, треба споменути да су ћемати задржавали апсолутну независност, односно аутономију у односу на друге ћемате. (*Исто*, стр. 8.)

постојеће регионалне вехабистичке структуре и са таквим упориштем наставе ширење своје мреже.

Како сумирају Алексеј Малашенко и Ахмед Јарлукапов: „Овај процес реструктуирања кавкаске џихадистичке мреже, започет крајем 1990-тих година, укључује дистрибуцију снага преко најшире могуће територије и креацију мрежне структуре у којој су чворови формално аутономни, али ипак интензивно комуницирају један са другим, координирајући своје акције користећи се различитим агентима и електронским средствима. У утврђивању ове мреже, користе се и тзв. 'утицајни агенти' - углавном незадовољни локалци и посебно они који су искусили злостављање од стране локалних безбедносних снага.“[263]

После 2001. године, све више џамија претвара се у центре за обуку теоориста. У периоду од 1999-2002. године „легло џихадиста“ биле су џамија Јодиз и медреса Набережњије Чељни, за које се касније испоставило да имају везе са Ал Каидом.[264] Практично у сваком региону где постоји значајна муслиманска заједница, постоји и једна или више радикално-оријентисана џамија са медресом или институтом у свом оквиру. Такве су нпр. Бела (Гиљан) џамија у Астрахану, тзв. Историјска џамија у Самари, Рахман и ал-Букхари џамије у федералном дистрикту Урала, затим џамија при Институту Имам Факхрединов у Алметјевску у Башкористану и џамија Нижњекамск у Татарстану. Џамија Поклоњскаја у Москви, такође се сматра центром џихадизма. Међу овим џамијама треба споменути и ону у Бугуруслану која се налази у округу Оренбург (на граници са Казахстаном). Према званичним подацима безбедносних служби РФ, у медреси ове џамије обучавали су се неки од џихадиста који су учествовали у теорористичким нападима у Мосви (позориште Дубравка) и Беслану (отмица и убиство деце у основној школи).[265] Може се приметити да се џихадистичка „мрежа“ у послератном периоду значајно проширила ван оквира северо-источног Кавказа и на преостали део региона, али и ван њега, практично све до Москве.

Истовремено, мењају се и средства пролиферације џихадистичких материјала. Магазине, памфлете и видео касете са материјалима који пропагирају идеологију вехабизма и џихадизма и које су карактерисале период 1990-тих, све

[263] *Исто*, стр. 10.
[264] *Исто*, стр. 13.
[265] Наведено према: *Исто*, стр. 12-13.

више замењује интернет, који ће временом постати главни начин ширења идеја џихадизма и комуникације између терористичких ћелија.[266] Видео материјали дистрибуирани путем интернета показали су се као најефикаснији савремени инструмент за индоктринацију младих муслимана у Русији.[267] Поједини веб-сајтови, поред тога што представљају одређену врсту форума за размену информација између савремених џихадиста, служе и као регрутни сервиси, па чак и као „модерна светилишта" на којима се славе кавкаски и други *шехиди* (мученици). Међу њима треба истаћи: *Qoqaz.net*, *Qoqaz.co.uk*, *Waadiah.com*, *Islamdin.com*, *Kavkazcenter.com*[268], *Hunafa.com*, *Jamaat-shariat.com*.[269] Све то дорпинело је да и многи млади интелектуалци постану џихадисти.[270] Неки од примера су Дагестанци Абузагир Мантајев[271] и Макач Русловв.[272]

Ипак, најинтересантнија је чињеница да се након 2001. године значајно мења однос који је владао између суфиста и вехабијских џихадиста. Наиме, у раном постконфликтном преиоду забележен је приметан број случајева да су неки

---

[266] Међутим, треба напоменути да памфлети и даље играју важну улогу у дистрибуцији џихадистичке идеологије. Како истичу поједини аутори, џихадистички текстови дистибуирани путем памфлета се након 2000-те године појављују у огромном броју у Татарстану, на југу Урала, западном Сибиру и у области Волге.

[267] *Исто*, стр. 16.

[268] Hahn G. M., „Getting the Caucasus Emirate Right", *A Report of the CSIS Russia and Eurasia Programme*, Center for Strategic and Internation Studies, 2011., pp. 5, 8-9.

[269] Halbach U., „Russia's Internal Abroad - The North Caucasus as an Emergency Zone at the Edg of Europe", *SWP Research Paper*, Stufung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, Rp. 5., Berlin, 2010., pp. 17-18. Гордон Хан посебно истиче *Islamdin.com*, *Kavkazcenter.com*, *Hunafa.com*, *Jamaat-shariat.com* на којима се могу пронаћи преводи књига и часописа, као и поглавља књига десетина саудијских и ирачких шеика и учењака попут Осаме Бил Ладена и Ајмана Ал Завахирија из Ал Каиде, затим јорданског шеика Абу Мухамеда Асем ал Макдисија, лидера *AQAP*-а Анвара Ал Авлакија, као и списа средњевековних мислилаца попут Таки Ал Дин Ахмада Ибн Тајмије, Сајида Кутба, пакистанског салафисте и џихадског револуционара Сајида Абула Аида Ала Маудудија, сиријског шеика базираног у Лондону - Абу Басира Ат Тартусија, шеика и имама Абдулаха Бин Абду Рахмана, Бин Џибрина Ибрахима Мухамеда Ал Хукаила, ирачког шеика и муџахедина Абдулаха Ибн Мухамеда Ар Рашуда, шеика Мухамеда Салих Ал Мунаџида, шеика Абдуррахмана Ал Барака и многих других. (Hahn G. M., „Getting the Caucasus Emirate Right", op. cit., p. 7-8.)

[270] Ово је кључно за разумевање савремених џихадиста. До тог момента (краја Другог чеченског рата) џихадисти су углавном били младићи из сиромашних региона, необразовани, беспомоћни и застрашени кланским превирањима, сиромаштвом и неизгледном будућношћу.

[271] Након што је дипломирао на Фалуктету политичких наука на теми „Вехабизам у Москви", појавио се међу редовима џихадиста. Убијен је у Махачкали 2005. године.

[272] Познатији као Јасин. Он је дипломирао на државном Универзитету у Дагестану и радио као колумниста у области религије за дневне новине "Новое дело". Чак је водио и телевизијски шоу програм посвећен религијским питањима на дагестанској националној телевизији. Након низа година испоставило се да је тајно сарађивао са ектремистима при чему је заслужио надимак "Амир од Махачкале" и учествовао у низу терористичик напада на дагестанске полицијске снаге. Убијен је 2006. године у Махачкали. (Према: Malashenko A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community", op. cit., p. 10.)

следбеници традиционалног суфистичког ислама, „прешли“ у вехабије, односно постали чланови вехабистичких џемата.[273] Томе је вероватно највише допринела сурова дугогодишња кампања руских федералних снага у овом региону али и међународни тренд радикализације ислама. Колико је та појава распрострањена, не може се са великом сигурношћу проценити. Међутим, оно што се може закључити јесте да је овај процес приказао способност џихадиста да привуку још већи број следбеника у наредном периоду.

Треба споменути и чињеницу да се крај Другог Чеченског рата временски поклапа са отпочињањем међународног рата против тероризма на челу са САД (након напада Ал Каиде 11. септембра 2001. године на Светски Трговински Центар и Пентагон). РФ показала се поводом тога као „тимски играч“, што је демонстрирала проглашавањем свих сепаратистичких фракција на СК терористима. Додатно, процес који су покренуле федералне власти 2003. године, који подразумева постављање људи оданих Москви на руководеће позиције у севернокавкаским републикама, учинио је да против-терористичка и анти-вехабистичка кампања буду ригорозно спровођене.

Револтирани константним и све јачим притисцима федералних безбедносних снага и новопостављених републичких лидера, напади џихадиста на цивиле и федералне и локалне власти попримају специфичан терористички карактер и веома интензивну динамику - доминирају отмице, атентати и, све више, самоубилачки бомбашки напади. За мете су одређене државне институције, припадници федералних власти, а међу жртвама су и цивили (обични грађани) - некада као колатерална штета, а некада и плански убијани како би се изазвала паника на ширем плану. Атентати на појединце, углавном политичаре, такође постају препознатљив тренд. Ликвидације чеченског председника Ахмада Кадирова (кога је касније наследио његов син Рамзан Кадиров); команданта Здружених снага Северног Кавказа, Валерија Баранова; заменика министра унутрашњих послова Републике Ингушетије, Џабраила Костоева, и његовог сународника, републичког команданта полиције, Мусе Налгиева, само су неки од примера.[274]

---

[273] *Исто*, стр. 31.
[274] Satter D., *Russia's Looming Crisis*, Foreign Policy Research Institute, Philadelphia, 2012., p. 28.

Шахидизам се такође јавља као једна од преовлађујућих метода напада. Међу познатијим шехидским групама, треба издвојити „Црне удовице“ - групу жена самоубица (супруга/ удовица погинулих џихадиста) које су учествовале у нападу на позориште Дубравка у Москви и које је лично обучавао Шамил Басајев.[275]

На организационом плану, поред нових џемата и специјалних шехидских група, формирају се и тзв. батаљони, устројени по етничкој линији. Они не представљају сталне (пара)војне снаге, већ су састављени од активних припадника различитих џемата спојених по етничком принципу. Такви су нпр. батаљони „Ногај“ и „Карачај“.[276]

Од 2001. године, поједини џамати почињу посебно да се истичу по суровости у спровођењу терористичких напада. Неки од најозлоглашенијих су „Јармук“ у Кабардино-Балкарији, затим „Талибан“ у Ингушетији, „Шеријат“ у Дагестану и „Шелковској“ џамат у Чеченији. Они су одговорни за неке од најбуталнијих акција извршених након 2000-те године. Најзначајније терористичке акције спроведене у периоду од 2000. до 2006. године приказане су у табели 3. (стр. 109-110.).

Табела 2. *Хронологија значајнијих напада џихадиста у периоду 2000-2006. године*

24.03.2001	Експлозија аутомобила-бомбе у одмаралишту Минералњије Води, Есентуки и Черкеску - убијено 21, рањено 140 људи
09.05.2002	Терористички напад на скуп одржан поводом прославе Дана победе у Капијску, Дагестан - убијено 42, рањено више од 100 људи
23.10.2002	Талакча криза у позоришту Дубравка у Москви - убијено 129 људи (41-дног терористу предводио Мовсар Бараев, нећак Арбија Бараева)
05.07.2003	Експлозија бомбе на рок фестивалу у Тушину у Москви - убијено 16, повређено 69 људи (напад извршиле две жене-самоубице које је тренирао Камзат Тазабаев, близак Шамилу Басајеву)

[275] Трифуновић Д., et al., *Тероризам и вехабизам*, оп. цит., стр. 147.
[276] Malashenko A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community“, op. cit., p. 11.

03.09.2003	Експлозија бомбе у возу на правцу Кисловодоск-Минераљније Води у Стравопољу - убијено 5, рањено 40 људи
05.12.2003	Експлозија бомбе у возу на правцу Кисловодоск-Минераљније Води у Стравопољу - убијено 47, рањено 180 људи (напад извео „Ногај“ батаљон)
06.02.2004	Експлозија бомбе у метроу између Автозаводскаја и Павелетскаја станица - убијено 40, рањено 134-воро људи (напад приписан Абу ал-Валиву, наследнику Амира Катаба ликвидираног 2002. године)
09.05.2004	Експлозија бомбе на Динамовом стадиону у Грозном - убијено 6, рањено више од 40 људи (одговорност за напад преузео Шамил Басајев)
22.06.2004	Неколико напада на зграде МУП Ингушетије и 137. јединице у Назран, Карабулаку и Слептсковскаји - убијено 100 људи
24.08.2004	Бомбашки напади на два авиона на летовима Москва-Волгоград и Москва-Сочи - убијено 89 људи (напад спровеле жене-самоубице)
31.08.2004	Експлозија бомбе у околини Ризхскаја метро станице - убијено 11, рањена 41особа (одговорност преузео Шамил Басајев и „Карачај“ батаљон)
01.09.2004	Талачка криза у основној школи у Беслану, Северна Осетија - више од 1200 талаца, највише жена и деце -убијено 330, рањено више стотина људи, највише деце (одговорност преузео Шамил Басајев)
Прва половина 2005. године	Више од 60 терористичких напада у Дагестану - одговорност преузели дагестански џамати „Шарија“ и „Џенет“
13.10.2005	Напад на Налчик - убјено 33 припадника безбедносних снага, 12 цивила, преко 100 припадника обавештајних служби рањено, а 80 терориста убијено и 27 ухапшено (одговорност преузео џамат Кабардино-Балкарије)
09.02.2006	Битка код села Тукуј-Мекбет у Стравопољу - убијено 4 припадника безбедносних снага и 12 припадника Ногај батаљона из чеченског „Шеклов“ џамата

Извор: Malashenko A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community“, op. cit., p. 36-37.

Марк Крејмер примећује да су се од средине прве деценије 21. века џихадисти фокусирали на четири типа мета у региону СК, односно три типа мета

у остатку РФ. У региону СК мете су: 1) конвоји, групе и објекти руских трупа и административно особље, 2) руски војни хеликоптери и друге летелице, 3) појединачни руски војници и 4) званичници и зграде повезане са про-руским чеченским властима које су инсталирале руске безбедносне снаге средином прве деценије 21. века. Изван СК, главне мете терориста су: 1) групе цивила у Москви и другде, 2) кључни транспортни системи и владине зграде и 3) друге цивилне „меке" мете.[277]

У коришћењу оружаних средстава при нападима на дистинктивне мете, могу се уочити одређене правилности. Како истичу Иван Егоров, Антон Иваницки и Антон Билзо, у нападима на руске трупе или њихову инфраструктуру, џихадисти углавном нападају из заседа или извршавају самоубилачке нападе. При извођењу напада највише користе нагазне мине и експлозиве са даљинским управљањем.[278] За обарање руских војних хеликоптера и других летелица, џихадисти најчешће користе ручне противавионске минобацаче, противваздушну артиљерију, самонаводеће пројектиле, ракетне пројектиле, великокалибарске аутоматске пушке и читав дијапазон малокалибарског наоружања. За нападе на појединачне руске војнике или званичнике, користе се снајперске пушке, мине, као и импровизиване експлозивне направе. А када је реч о про-руским чеченским званичницима, полицајцима и владиним зградама, напади начјешће подразумевају тзв. „удари-и-бежи" акције, самоубилачке бомбашке нападе и атентате. Када су мете цивили заступљена су три типа терористичких акција: самоубилачки бомбашки напади, напади експлозивом са даљинским управљањем и талачке кризе, тј. отмице.[279] У последњем периоду приметна је повећана употреба тзв. импровизованих експлозивних направа (ИЕН).[280]

Напади изведени након пролећа 2005. године извршени су у организацији тзв. *Кавкаског Фронта*. Његово успостављање представља још једну

---

[277] Kramer M., „Guerrilla Warfare, Counterinsurgency and Terrorism in the North Caucasus: The Military Dimension of the Russian – Chechen Conflict", *Europe-Asia Studies*, Vol. 57, No. 2, March 2005., p. 216.

[278] Егоров И., Иваницкий А., Бильжо А., „Чечня в Ираке и Афганистане: Тактика разработанная боевиками и террористами в Чечне, с успехом применяется их собратьями и Ираке и Афганистане", *Газета*, 29. 08. 2003., стр. 1-2.

[279] Kramer M., „Guerrilla Warfare, Counterinsurgency and Terrorism in the North Caucasus: The Military Dimension of the Russian – Chechen Conflict", op. cit., p. 216.

[280] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", *Crisis Group Europe Report N°221*, 2012., p. 1.

организациону реформу која је спроведена на иницијативу Абдула Хамила Судаљајева и представља практично окупљање свих џихадистичких џемата и повезаних батаљона „под један кров“ - као структуралне војне силе непризнате (самопрокламоване) Независне Републике Ичкерије под вођством команданта Шамила Басајева. Међутим, убрзо након институционализације *Фронта*, Басајев је убијен, а енергичне акције руских снага безбедности изведене 2006. године неутралисале су одређени број џемата.

После смрти Басајева поставило се много питања. Једно од њих тицало се и даљег финансирања џихада на СК, обзиром да су Амир Катаб (убијен 2002. године), (његов наследник) Амир Ал-Валид (убијен 2004. године) и Шамил Басајев (убијен 2006. године) били „веза са Ал Каидом“. Друго питање тицало се новог вођства.

Како тврди Гордон Хан из Центра за стратегијске и међународне студије у Вашингтону, то није окончало подршку Ал Каиде чеченском џихаду. Он објашњава да су, без обзира што је БИФ затворен и што су средином прве деценије новог века кључни „контакти“ са Ал Каидом елиминисани, кавкаски џихадисти наставили да примају финансијска средства са Блиског Истока (све до 2010. године) углавном преко канала повезаних са Ал Каидом и другим муџахединским групама.[281] Поред овог вида финансирања, евидентно је и тзв. „прикупљање џихадског новца“. Оно представља класичну изнуду новца али и хране и других потрепштина од цивилног становништва у слабије обезбеђеним локацијама.[282]

Када је реч о избору вођства, анализе упућују на закључак да џихадистима није било потребно много времена да консолидују своје редове и опораве се од својеврсног шока који су доживели услед погибије Шамила Басајева 2006. године. Његов наследник, Доку Умаров, одмах је преузео извесне реформске кораке којима је најавио значајне промене на стратешко-организационом нивоу. Превасходно, уследило је проглашење *Кавкаског Емирата* 2007. године[283], које је,

---

[281] Hahn G.M., „Getting the Caucasus Emirate Right“, op. cit., p. 6.

[282] „Хлопонин: На Северном Кавказе осталась тысяча террористов“, *Коммерсантъ* (on-line), 30.09.2011., преузето са: http://www.kommersant.ru/doc/1786046 13.05.2013.

[283] Мада се према неким изворим, као датум оснивања Емирата помиње и 17. јун 2006. године. (Нпр.: Shapiro B., „Caucasus jihad: Terror tactics back on the horizon?“, *The Long War Journal*, May 21,

како објашњава Михаил Логвинов, представљало одговор вехабијских џихадиста на *фитну* - интрарелигијски спор око даљег организовања севернокавкавског сепаратизма и логичан развој, односно надградњу *Кавкаског Фронта.*[284]

Проглашење *Емирата* може се сматрати и почетком посебне етапе у оквиру четврте фазе развоја исламског фундаментализма у региону. Наиме, ова „виртуелна република", како истиче Џефри Предмор, требало је да репрезентује све муслимане бившег Совјетског Савеза, а не само оне са СК, што по њему „представља значајну екпанзију оригиналних, изворних циљева чеченских сепаратиста".[285]

Циљеви новоформиране џихадистичке организације презентовани су у изјави (памфлету) под насловом „Амир Сајфула о проглашењу Кавкаског Емирата", објављеној на интернет сајту *kavkazcenter.com* 20. новембра 2007. године. У изјави се истиче: „Одбацујем све кафирске законе утврђене у свету. Одбацујем све законе и системе успостављене од стране неверника у земљи Кавказа. Задатак је да избацимо све неверние са Кавказа и да учинимо територију 'кућом мира'. Морамо поново да освојимо све земље које историјски припадају муслиманима, и оне изван Кавказа."[286] Ово указује да се од идеје сепаратизма и одбране територије, прешло ка ослобођењу емирата и даљем освајању. У том смислу, Умаров је све не-муслимане прогласио за неверние и „објекте уништења", тако да је дозвољено да се они убију, јер су, како је навео,

---

2009, преузето са: http://www.longwarjournal.org/archives/2009/05/caucasus_jihad_terro.php 05.02.2013.)

[284] У центру интерног религијског конфликта, тзв. фитне, кључно питање било је - да ли се борба против Москве и даље може називати „светим ратом", тј. џихадом. Једно од мишљења било је да рату против Москве недостаје религијска основа. Према виђењу појединих идеолога Емирата, Чечени више нису били у опасности да буду уништени од стране Москве. Предлог је био да се џихад или заврши или да се „прави циљеви" борбе открију. Идеолошко промишљање сепаратиста пропраћено је дебатом која се односила на питање да ли да се прво оствари независност па уведе шеријат или *vice versa*. На крају, милитантна џихадистичка фракција одлучила се да преобликује сепаратистичку борбу и привуче млађу генерацију бораца, те је 2007. година сматрана „годином исламске револуције" чиме је *Каквкаски Емират* практично оживео. (Према: Logvinov M., „The Caucasus Emirate - Origins, ideological orientation and risk status",*KAS International Reports,* 3, 2012., p. 84.)

[285] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", op. cit., p. 3-4. Емират се састоји од 7 вилајета, који мање више кореспондирају са границама севернокавкаских република. (Детаљније о структури Емирата у: „Amir of the Caucasus Emirate abolishes the Cabinet of Ministers, the Parliament of the former C.R.I.", *Kavkazcenter.com* (on-line) 11.12.2007, преузето са: http://www.kavkazcenter.com/eng/content/2007/12/11/9167.shtml, 12.02.2013.)

[286] „Амир Сейфулла о процессе подготовки к провозглашению Кавказского Эмирата", *Kavkazcenter.com* (on-line), 20.11.2007., преузето са: http://kavkazcenter.com/russ/content/2007/11/20/54479.shtml 10.09.2012.

„сви неверници једна нација“.[287] У испуњавању тих циљева, емир највише рачуна на кавкаску младеж. Према њему, они имају специјалну улогу у преусмеравању оружане борбе: „Муслиманска младеж Чеченије и Северног Кавказа“ - каже Умаров - „је наша подршка. То је приоритет у политици, зато што су млади наш темељ који покрет отпора чини могућим“.[288]

Са оваквим, новим стратегијским концептом и редефинисаним циљевима, џихадисти су интензивирали терористичке активности. Само 2008. године у региону СК убијено је најмање 226 припадника локалних и федералних безбедносних снага и рањено 420. Настављени су и самоубилачки напади, и то претежно на простору ван северно-кавкаског простора. Један од најпознатијих бомбашких напада извршен је 2009. године у возу Невски Експрес на путу између Москве и Санкт Петерсбурга.[289] Двоструки бомбашки напад догодио се у московском метроу 2010. године[290], а 2011. године, напад на међународном аеродрому Демодедово.[291]

Према подацима које наводи Михаил Логвинов, у 2010-ој години 1710 људи били су мета џихадиста. Од тога, 754 је убијено, а 956 рањено. А у 2011-ој години (без децембра месеца) само у региону СК џихадисти су убили 683-оје и ранили 522-оје људи.[292] Ово показује да се актуелни северно-кавкаски џихадистички концепт одвија истовремено унутар и ван граница замишљеног Емирата, тежећи да уважи, односно оживи изворне идеје Дар ел Ислама и Дар ел Харба. Такође, подаци указују на то да се активност џихадиста, после осеке у периоду од 2006. до 2008. године, поново интензивира, иако је РФ званично прогласила крај рата против тероризма на Кавказу 2009. године.[293]

---

[287] Према: Logvinov M., „The Caucasus Emirate - Origins, ideological orientation and risk status“, op. cit., p. 85.

[288] Удугов М., „Война идёт за образ жизни“, *Kavkazcenter.com* (on-line), 28.11.2007, преузето са: http://kavkazcenter.com/russ/ content/2007/11/28/54654.shtml 15.02.2012.

[289] Oliphant R., „Nevsky Express train attack: Russia trying to uncover the terrorists behind the bombing“, *Telegraph* (on-line), 9.12.2009., преузето са: http://www.telegraph.co.uk/sponsored/russianow/society/6771546/Nevsky-Express-train-attack-Russia-trying-to-uncover-the-terrorists-behind-the-bombing.html 02.12.2012.

[290] „Moscow Metro hit by deadly suicide bombings“, *BBC* (on-line), 29.03.2010, преузето са: http://news.bbc.co.uk/2/hi/8592190.stm 04.12.2012.

[291] „Deadly suicide bombing hits Moscow's Domodedovo airport“, *Guardian* (on-line), 24.01.2011, преузето са: http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/24/suicide-bomb-moscow-domodedovo-airport 13.12.2012.

[292] Logvinov M., „The Caucasus Emirate - Origins, ideological orientation and risk status“, op. cit., p. 90.

[293] „Russia Ends Chechnya Operation“, *BBC* (on-line), 16.04.2009, преузето са:

Истина, у видео поруци која је емитована на интернету почетком фебруара 2012. године, Абу Усман је прогласио мораторијум на нападе у којима би могли бити повређени руски цивили. Проценивши да су протести против тзв. намештања гласова на изборима у РФ знак да становништво „не подржава Путинов режим", својом одлуком је вероватно покушао да цивилној популацији дâ до знања да је и он „талац истог тог режима", не би ли призвао симпатије једног дела кавкаске популације. Кавкаски емир је тако примарним метама прогласио безбедносне снаге, регионалне званичнике и „националне издајнике".[294]

Наравно, то не значи да џихад на Кавказу губи замах и да више не представља озбиљну претњу за руску државу и њену популацију. Део стратегије коју је самопроглашени Емират установио као најрелевантнију за свој будући развој - онај део који се односи на кавкаску младеж - указује на нимало оптимистичне прогнозе. Према неким скорашњим истраживањима, утврђено је да омладина на Кавказу позитивно реагује на пријем порука које стижу из централе Емирата. Тако нпр., 12 одсто испитаника, ученика и студената из различитих градова у Дагестану, сматра да је милитантни џихад легитиман, док се чак 20 процената њих изјашњавају као салафисти и подржавају шеријат. Сматра се да је у руралним пределима Кавказа, проценат младих који заступају сличне ставове, знатно већи.[295]

Имајући у виду наведене чињенице, може се закључити да се, како каже Дидије Коде, члан *think tank*-а Француског института за међународне односе, „џихаду на СК не наслућује крај".[296] Поставља се питање - шта је главни узрок томе? Колико је држава својим чињењем или нечињењем допринела настајању и одржавању стања које представља директну претњу њеном суверенитету и територијалном интегритету? Какви су изгледи да се санирају последице овог, по свему судећи, дубоко укорењеног проблема?

---

http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8001495.stm 18.03.2011.

[294] Логвинов М., „Дока Умаров: «Оберегать и не трогать мирное население»!", *WordPress.com* (online), 03.02.2012, преузето са: https://caucasusjihad.wordpress.com/2012/02/03/doka-oberegat-ne-trogat 15.02. 2012.

[295] Према: Logvinov M., „The Caucasus Emirate - Origins, ideological orientation and risk status", op. cit., p. 89.

[296] Chaudet D., „When the Bear Confronts the Crescent: Russia and the Jihadist Issue", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Volume 7, No. 2, 2009., p. 45.

4.2. Реаговање Русије на угрожавање с позиција исламског фундаментализма

Одговор руских централних власти на претњу с позиција исламског фундаментализма специфичан је у оквиру сваке од идентификованих фаза.

Реаговање руских централних власти на претњу с позиција исламског фундаментализма у периоду од продора ислама у регион СК до престанка постојања калифата

Историја интеракције између Русије и ислама дуга је и комплексна. Како истиче Тимоти Хеленијак, Руси су једна од ретких нација које су дуг временски период биле под исламском влашћу.[297] Тако је било од првих исламских освајања у централној и северној Азији, све до 16. века када почиње руски четворовековни успон.

Дуготрајан процес руског освајања и инкорпорације геополитички релевантног СК допринео је стварању комплексног сета политика које су се примењивале у региону. Као резултат тога, различите заједнице народа настањене на том простору развиле су специфичне односе са централном влашћу у раздобљу од 200 година. Док су неке групе биле инкорпориране у оквире Царства мирним путем, друге су пружале непрекидан отпор. Тиме се насиље ширило, а мобилизација и консолидација локалних идентитета, укључујући и религијски, постајала део укупне борбе за остварење политичких циљева.[298]

Наиме, након што је са лакоћом освојила околне принципате, Московска кнежевина се ширила веома брзо и у свим правцима, инкорпорирајући многе муслиманске земље које су се простирале на Кавказу и у Централној Азији. Руси су освојили и део СК што је у окриље растуће државе довело разне народе, између осталог и Азере, Чечене као и различите дагестанске народе, али и хришћане - Грузине и Јермене.[299]

---

[297] Heleniak T., „Regional Distribution of the Muslim Population of Russia", *Eurasian Geography and Economics*, 47, No. 4, 2006., p. 428.

[298] Опширнији преглед у: Bennigsen Broxup M., (ed.), *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim* World, St. Martin's Press, New York, N.Y., 1992.

[299] Harris C. D., „A Geographic Analysis of Non-Russian Minorities in Russia and Its Ethnic Homelands", *Post-Soviet Geography*, 34, 9, 1993., p. 588.

Теоретичари примећују да су се у иницијалној фази ширења своје царевине Руси на различите начине односили према муслиманима. Тако нпр., Ахмет Алибашић тврди да су сва руска освајања пратили прогони локалног муслиманског становништва са њихових најплоднијих имања у интересу досељених Руса и Руске православне цркве (РПЦ), затим присилно покрштавање, затварање или уништавање џамија, медреса и мектеба, конфискација вакуфа, те убиства улеме. Аутор напомиње да је током неуспелих устанака из 1550-тих и 1560-тих година већина муслиманске елите у новоосвојеним подручјима била готово десеткована. Додуше, он истиче да су неки цареви и партријарси били мање окрутни од других, али да то није успорило систематску борбу против ислама у целини. Па ипак, повремени и кратки периоди толеранције забрињавали би РПЦ, те би се антиисламска кампања увек настављала.[300] Фреквентно спровођене насилне мере Царевине имале су опредељујући утицај на све аспекте живота у региону.

Међутим, приметни су били и покушаји руских власти да се умањи настали анимозитет. Наиме, у време владавине царице Катарине Велике (1729-1796), дошло је до извесног побољшања положаја муслиманске популације, посебно на простору око Волге и Урала. Царица је дозволила муслиманским Татарима и Башкирима да оживе своје верске, економске и културне активности. У том смислу, нарочито треба истаћи царичине напоре у препознавању и институционализацији муслиманске заједнице, као и пружену подршку татарском џедидистичком покрету који је тежио да помири ислам са модерношћу и демократским либералним вредностима.[301] У то време велики број на силу покрштених муслимана повратио се у ислам (тзв. *отрадние*).[302] Додатно, *Законом о верској толеранцији* из 1773. године, царица Катарина је забранила РПЦ да се меша у послове других верских заједница. Управу над џамијама, вакуфима и

[300] Као пример за то, Алибашић наводи иницијативу из 1740. године, када је при влади основан тзв. Одсек за конверзију. Његови чиновници били су задужени за уништавање џамија, јер је, како објашњава аутор, казански метрополит Лука Канашевић веровао да је то најбољи начин борбе против ислама. У то време, само на простору некадашњег Казанског каната, било је уништено 418 од укупно 536 џамија, а неколико стотина муслимана је покрштено. (Алибашић А., *Атлас исламскога свијета*, Сарајево, Удружене илмијје ИЗ у БиХ, 2004., стр. 591.)

[301] Опширније у: Григорьевич Ланда Р., *Ислам в истории России,* Восточная литература, Москва, 1995.; Yemelianova G., *Russia and Islam: a historical survey,* op. cit.

[302] То је била уобичајена пракса на силу покрштених муслимана у време либерализације државне политке спрам ислама. (Алибашић А., *Атлас исламскога свијета*, оп. цит., стр. 591.)

другим исламским институцијама, вратила је локалним властима. Повратила је неке раније одузете вакуфе и дозволила градњу нових џамија у местима са 300 и више мушкараца исламске вероисповести. И коначно, 1783. године дозволила је формирање првог руског муфтијства у Уфи.[303]

У датом периоду, присуство заједнице народа различите вероисповести чинило је један од кључних фактора обликовања карактера Руског царства. Руске власти тежиле су да употребе диферентне религије које је окупљало царство „попут блокова за зидање" - како би трансформисале религијски ауторитет у инструмент империјалне владавине.[304] У том смислу, објашњава Роберт Крувс, Русија је осмислила нове механизме, од којих је најзапаженија била тзв. конфесионализација популације. Она је подразумевала легалну обавезу сваког становника царства да изјасни о својој вероисповести и подреди одговарајућем свештеничком ауторитету, док је потчињавање националном вођству било у другом плану.[305] Овиме је, сматра Нејл Мелвин, Русија учинила ислам једним од „стубова империјалне владавине". Царистичка држава постала је практично форум за резолуцију конфликата између различитих муслиманских групација и на тај начин успела да се прикаже као конзерватор исламске религије. Настала ситуација довела је до комплексне мешавине шеријатског и руског империјалног права.[306] Истовремено, царица је наставила са колонизацијом, репресијом над муслиманским устаницима и освајањима нових муслиманских територија, и није толерисала ни најмањи знак опозиције. У њено време, само са Крима се иселило око 300.000 муслимана. Ипак, и поред тога, њена владавина је имала релативно позитиван утицај на буђење муслимана Русије.[307]

Нешто касније, ширећи своју власт ка југу, Руси су тежили да значајније искористе религију у контексту освајања. Претежно хришћански регион Осетије био је један од првих који су склопили савез са растућим Руским царством, припајајући му се у потпуности 1806. године. Насупрот томе, простори насељени

---

[303] *Исто*.
[304] Melvin N.J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 8.
[305] Crews R. D., *For Prophet and Tsar: Islam and Empire in Russia and Central Asia*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2006., pp. 354–56.
[306] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 8.
[307] Алибашић А., *Атлас исламског свијета*, оп. цит., стр. 591.

муслиманским животом који су се налазили на удару руског освајачког похода, противили су се потчињавању. Прилично брутална империјална експанзија подстакла је исламски активизам. Ислам се коначно оформио као средство за мобилизацију отпора руској доминацији. Дошло је до покретања бројних *газавата* (газават - арапски термин за „свети рат" који су присвојили Чечени), међу којима је најпознатији био тзв. *Велики газават* под вођством Имама Шамила (1829–1859).[308]

Царевина је на газавате одговорила развијајући и спроводећи политику „завади па владај", што је, како објашњава Нејл Мелвин, довело до тога да рат поприми снажну религијску димензију и трајно оштети однос Руса и муслимана широм СК, али и Русије као целе.[309] И не само то, старе и неке нове линије подела узроковане дугогодишњом кампањом сузбијања севернокавкаског устанка, постале су институционализоване.[310]

Након окончања Великог газавата и дефинитивног слома чеченског отпора[311], Цар Александар Други, покренуо је реформе широких размера у области привредног, војног, верског и политичког живота. Реформе су имале како позитивне, тако и негавитне последице по муслиманску популацију.

Верска реформа је нпр. омогућила лакши одлазак на хаџ, једноставније издавање књига и лакшу изградњу џамија, те постепено признавање исламских институција.[312] Са друге стране, многе реформе у осталим секторима нису произвеле позитивне ефекте по муслимански живаљ. У том смислу, индикативне су промене спроведене у сектору образовне политике. Наиме, РПЦ је играла веома важну улогу у реформи муслиманског конфесионалног школства. Она се пре свега залагала за стављање ислама под државну контролу, затим за формирање „специјалних анти-исламских факултета" на руским универзитетима и концентрисала се на званичну подршку православним мисионарским

[308] Опширније у: Gammer M., *The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule,* C. Hurst, London, 2006., (поглавље 5).
[309] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 8.
[310] *Исто*, стр. 8-9.
[311] Међутим, треба истаћи да је освајање Кавказа била Пирова победа. Према подацима које наводи Ахмет Алибашић, 24.147 руских војника је погинуло, 65.000 рањено а 6.000 заробљено током вишедеценијских освајачких кампања. Касније је четвртина царског буџета трошена на одржавање 300.000 окупаторских војника стационираних у региону. (Алибашић А., *Атлас исламскога свијета*, оп. цит., стр. 592.)
[312] Легитимитет шеријатских судова је признат 1886. године.

активностима усмерених на етничку и верску асимилацију *инородаца* (термин који је у то време легитимно означавао све не-словенске народе, укључујући и муслимане). Према једном документу руског Министарства образовања од 2.2.1870. крајњи циљ образовања инородаца била је њихова потпуна културна и верска русификација. Неки кругови РПЦ предлагали су чак и „Програм сузбијања ислама", који би укључивао масовне депортације и присилно покрштавање. У оквиру Министарства унутрашњих послова (МУП) постојао је специјални Одбор за борбу против ислама, чији су саветници били универзитетски професори и свештеници.[313] Штавише, Русија је у том периоду наметнула специјалне територијално-административне аранжмане како би увећала способност контроле над различитим заједницама у региону. Дагестан је нпр. формално раздвојен од Чеченије. Додатно, успостављање нових форми територијалне администрације често је било праћено и казненом редистрибуцијом земље (комасацијом), при чему су словенски и козачки насељеници просперирали на рачун домцилних народа. Нове политике економског развоја такође су имплементиране, концентрисане махом на експлоатацију нафте. Уведене промене подстакле су развитак многих великих градова који су служили акомодацији руске цивилне администрације и растућих пословних интереса, али са друге стране, ултимативно довеле до (присилних) миграција кавкаских народа ка југу, често и изван оквира Руског Царства.[314] Према подацима које наводи Вилис Брукс, око 500.000 севернокавказаца било је присилно релоцирано након полувековне тежње да се пацификују регионална племена мање насилним мерама. Већина протераних населила се на простору тадашњег Отоманског Царства.[315] Муслимани који су остали на територији Руске Царевине, у највећој мери били су концентрисани у региону Волге и Урала, а у нешто мањој у пределу Кавказа. Како би их контролисала, владајућа апаратура је одлучила да један део муслимана у региону Волге и Урала присилно покрсти, а на Кавказу употреби нешто флексибилније инструменте. Како би одржала контролу над њима, Царевина је одлучила 1872. године да оформи Муфтијство Закавказја у Бакуу. Муфтије су биле на платном

[313] *Исто*, стр. 592.
[314] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 9.
[315] Опширније у: Brooks W., „Russia's conquest and pacification of the Caucasus: relocation becomes a pogrom in the post-Crimean War period", *Nationalities Papers*, vol. 23, no. 4, 1995, pp. 675–86.

списку Министарства унутрашњих послова, а најкооперативнији међу њима примали су чак и царска одличја. Ипак, они су уживали одређени степен аутономије, на чему се базирао њихов ауторитет међу локалним муслиманским становништвом.[316]

Како примећује Ширин Хантер, укупна политика Руског Царства према муслиманској популацији варирала је - од репресије и асимилације до ограничене аутономије и толеранције.[317]

Слична ситуација наставила се и у време владавине Совјета. Совјетска политика према исламу такође је прошла кроз неколико дистинктивних фаза. Наиме, колапс руске империјалне државе након Првог светског рата и револуције из 1917. године довео је до новог хаоса на простору СК. Интервенције Отомана и Британских војних снага помогле су да се конфликт продужи и започета фрагментација региона настави све до 1923. године. Унутар СК, сукобљене фракције надметале су се око алтернативних политичких опција како да се организује власт у региону. Читава серија краткорочних независних ентитета појавила се и нестала у року од неколико година. Новоформирана руска власт била је суочена са великим изазовом како да успостави контролу над популацијом у региону.

Иако је нова државна идеологија званично била атеистичка и непријатељски расположена према свим религијама, периоди репресије су прекидани фазама релативне толеранције, посебно онда када је то захтевала политичка сврсисходност. Најпре је била евидентна тежња Совјета да се придобију исламски народи тако што ће им се обећати право на национално самоодређење уколико подрже нову власт. Ова се политика, објашњава Нејл Мелвин, показала као веома ефикасна. Многи млади муслимански активисти прихватили су овакав концепт. Међутим, централна власт је убрзо потом активирала репресивне механизме према исламу. У почетку, Совјети су били веома опрезни у имплементацији мера којима би се ограничила улога шеријатских судова и других религијских

[316] Алибашић А., *Атлас исламског свијета*, оп. цит., стр. 592.
[317] Hunter S. T., *Islam in Russia: The Politics of Identity and Security*, M. E. Sharpe, Armonk, NY - London, UK, 2004., p. 20.

институција које су успостављене након 1917. године, да би већ у другој половини 1920-их година стекли веће самопоуздање.[318]

Реаговање руских власти на претњу с позиција исламског фундаментализма у периоду од 1924. до 1992. године

У складу са већ опробаном политиком „завади па владај" коју је тестирало некадашње Руско Царство, совјетска централна власт отпочела је са преобликовањем политичког и економског карактера СК. Покренут је програм одузимања наоружања локалне муслиманске популације, заједно са мерама да се ослаби моћ религијских поглавара (па чак) и оних националиста који су помагали револуцију. Коначно, 1926. године, у јеку свеопште антирелигијске кампање, укинути су шеријатски судови и империјални систем муфтијства. 1928. године лансиран је план широких размера против свих религијских ауторитета у конјункцији са процесом „колективизације пољопривреде".[319]

Поред ових активности, Совјети су и кроз систем школства тежили да искорене исламски арапски идентитет. Најупечатљивији пример представља увођење латинице уместо арапског писма у периоду 1929-1931. године, а затим и замена латинице ћирилицом 1939. године која је, како тврди Ахмет Алибашић, у потпуности одвојила кавкаске муслимане од њихове баштине.[320] Државне школе су промовисане тако да делују у контексту одвлачења деце од религијских (арапских) школа.

Стрепећи од потенцијала панисламског јединства, Совјети су извршили и поделу региона у складу са етно-лингвистичким линијама. Процес територијалне и административне делиминације имплементиран је у периоду између 1929. и 1936. године, креирајући нове етно-територијалне ентитете. Ово је, наводи Френсис Хирш, произвело бројне аномалије, јер је разноликост популације осигурала да нове границе пресеку регионалне, лингвистичке, етно-религијске и кланске везе.[321] Процес је праћен низом граничних преструктуирања и

---

[318] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., pp. 9-10.
[319] *Исто*, стр. 10.
[320] Алибашић А., *Атлас исламског свијета*, оп. цит., стр. 593.
[321] Hirsh F., *Empire of Nations: Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 2005., (поглавља 3., 4. и 5.)

територијалних трансфера, узрокујући даље огорчење и, у већини случајева, промовишући непријатељство између суседних заједница.[322] Оваква политика узроковала је знатан отпор локалне популације и најчешће за последицу имала пораст насиља. Због тога је 1930-их година СК био сведок читавих таласа хапшења.

Тимоти Хеленијак објашњава да је период од 1928. до 1941. године, генерално, био веома репресиван. Многе џамије су затваране, а муслимански клерици ликвидирани.[323] Број функционалних џамија смањио се са 26000, колико их је било пре револуције, на само 1312 у 1942. години.[324] Међутим, треба напоменути да је однос совјетских власти био нетолерантан према свим религијама, док је посебно непријатељски и репресиван био према православљу.[325] Франсин Хирш сматра да су се Бољшевици трудили да пронађу некакав смисао у мултиетничкој, мултиконфесионалној творевини који су наследили од Цара. Први цензуси спроведени 1926., 1937. и 1939. године били су у том смислу кључни за креацију концепта националности и обележили су јасан разлаз са царистичком праксом категоризације људи на бази религије и језика.[326] У суштини, Совјети су тежили да идентификују (или креирају) што мањи број националности у новој супер-држави, што је довело до овакве рекопмозиције регионалних структура - без уважавања географског распростирања одређених етничких или конфесионалних група.[327]

---

[322] Неке од проблематичних иновација су: креација адијгејске, черкеске и кабардијанске популације; затим спајање различитих нација у сингуларну теријторијалну јединицу попут Кабардино-Балкарије 1922. године, те елиминација појединих ентитета попут Чечено-ингушетске аутономне Републике 1944. године. (Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 10.)

[323] Heleniak T., „Regional Distribution of the Muslim Population of Russia", op. cit., pp. 428-429.

[324] Hunter S. T., *Islam in Russia: The Politics of Identity and Security*, op. cit. p. 29. Нпр., у Татарстану, од 2223 џамије остало је функционално само 980, при чему је 30.000 имама убијено. (Алибашић А., *Атлас исламског свијета*, оп. цит., стр. 593.)

[325] Blagojević M., *Religija i crkva u transformacijama društva - Sociološko-istorijska analiza religijske situacije u srpsko-crnogorskom i ruskom (post)komunističkom društvu*, Institut za filozofiju i društvenu istoriju, Beograd, 2005., str. 382.

[326] Hirsh F., „The Soviet Union as a Work-in-Progress: Ethnographers and the Category *Nationality* in the 1926, 1937, and 1939 Censuses", *Slavic Review*, 56, 2, 1997., pp. 251–278.

[327] Опширније о томе у: Bennigsen Broxup M., „Tatarstan and the Tatars", in: Graham Smith (ed.), *The Nationalities Question in the Post-Soviet States*, Longman, London, UK and New York, NY, 1996, pp. 75–93.; Walker E. W., „Islam, Territory, and Contested Space in Post-Soviet Russia", *Eurasian Geography and Economics*, 46, 4, 2005., pp. 247–271,; као и Hunter S. T.., „Islam in Russia: The Politics of Identity and Security", op. cit.

Централни део стаљинистичког друштвеног инжењеринга била је креација нове поуздане националне елите. Касних 1930-их година већина постојећих кавкаских лидера замењена је кадровима оданим Москви. Нови лидери имали су кључну улогу у кампањи која је подразумевала увећање централне контроле и која је подржавала пројекат трансформације и модернизације. Нове вође биле су уједно истакнути анти-исламисти. Као резултат спровођених кампања против ислама 1920-их и 1930-их година, већина муслиманског културно-интелектуалног миљеа која је у региону цветала од касног 18. века до 1917. године, практично је уништена. Деструкција џамија, медреса и мектеба (исламских основних школа) пореметила је систем исламског верског образовања, док је укидање арапског писма и прелазак на латиницу, па потом и ћирилицу, скоро у потпуности учинило да нове генерације муслимана буду одсечене од оригиналног исламског васпитања. Религиозни живот оних екстремнијих али и оних „умерених" верника који су били ускраћени да отворено упражњавају ислам, био је ограничен на тзв. *паралелни ислам* којим су доминирали суфизам и фокус на локалне традиционалне обреде. Но, без обзира на „тврду политку" комунистичке власти у региону, СК је остао једна од најпроблематичнијих зона Совјетског Савеза. О томе сведочи ситуација настала избијањем Другог Светског рата. Наиме, са доласком немачких фашистичких освајача на Кавказ, појавила се бојазан међу совјетским властима да би муслимани у региону могли отказати лојалност. Да би предупредили такву могућност, комунисти су укинули дотадашњу политику и званично препознали ислам, мада у стриктно контролисаном оквиру. Основан је тзв. Духовни одбор муслимана, који се састојао од 4 члана и био задужен за контролу религиозних активности исламских група у различитим деловима Совјетског Савеза. Као и у време Царства, совјетске муфтије биле су подређене политичком ауторитету. Један муфтијат надгледао је СК.[328]

Немачка војска освојила је део поменутог региона 1943. године на путу да осигура каспијске резерве нафте. Да би се додворили локалној популацији, Немци су затворили колективне фарме, отворили џамије и обећали подршку у остварењу суверенитета оним групама које су спремне да сарађују. Прибојавајући се потпуног губитка контроле над муслиманима у региону, Руси су започели нешто

[328] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 11.

што се, како истиче Нејл Мелвин, сматра најмрачнијим периодом за ислам на СК.[329] Између новембра 1943. и марта 1944. године између 600.000 и 700.000 муслимана је присилно релоцирано са Кавказа у Централну Азију и Сибир због наводне колаборације са Немцима.[330] Многи нису преживели депортацију, а број етничких Чечена се у току процеса смањио за око трећину.[331] Републике у којима су живели депортовани су растурене и њихова територија припојена другим републикама или додељена другим групама. Њихове домове су заузели насељеници или су остављени да се распадну.[332]

Након Другог светског рата државна политика је била нешто флексибилнија, произашла из идеје солидарности развијене за време рата и раног хладноратовског периода.[333] Протерани народи су званично рехабилитовани 1957. године и убрзо након тога 50.000 породица се вратило на Кавказ како би повратило одузету земљу. Чечено-ингушетска аутономна совјетска социјалистичка република (АССР), Кабардино-Балкарија и Карачај-Черкезија (које су расформиране у периоду 1943-1944. године) су ре-успостављене 1957. године, али додуше не са потпуно истом површином територије.[334] Међутим, њихов повратак довео је до пораста тензија у свим републикама СК. Ово је коиндицирало са доласком на власт Никите Хрушчова који је, како објашњава Ахмед Алибашић, обновио антиверску и анитиисламску политику. То је охрабрило досељенике (етничке Русе) који су населили земљу депортованих да, између осталог, 1958. године спроведу тродневни погром над повратницима - Чеченима и Ингушима.[335] Државна кампања гашења вакуфа, укидања шеријатских судова, затварања медреса и мектеба, која је достигла свој врхунац у овом периоду, није била на одмет таквим случајевима. Према подацима које

---

[329] *Исто*.
[330] Hunter S.T., „Islam in Russia: The Politics of Identity and Security", op. cit., p. 30. Међу депортованим народима највише је било Балкара, Чечена, Ингуша и Карачаја. (Према: Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 11.)
[331] Алибашић А., *Атлас исламског свијета*, оп. цит., стр. 593.
[332] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 12.
[333] Hunter S.T., „Islam in Russia: The Politics of Identity and Security", op. cit., p. 30.
[334] Нека подручја бивших република које су раздељене и задржали су Дагестан, Грузија, Северна Осетија и Краснодар крај, представљале су неисцрпан извор конфликта међу кавкаским групацијама. (Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 12.)
[335] *Исто*, стр. 12.

наводи Алибашић, број отворених џамија у СССР-у свео се са укупно 1500 на 400-500 активних џамија.[336]

Међутим, сматра Нејл Мелвин, под маском чврсте совјетске ауторитарне владавине одвијали су се значајни догађаји у друштвеном животу севернокавказаца. У великој мери, за то је био заслужан континуирани утицај који је оставило наслеђе руске империјалне и ране совјетске политике, посебно оне која се односила на присилно релоцирање.[337] Ислам је у деценијама након Другог светског рата доживео препород, али у оном прикривеном облику и усвојио политички карактер. Посвећеност *тарикатима* (суфитским редовима) је расла, махом међу Чеченима и Ингушима.[338] Тарикати су практично постали симболи националне припадности и инструменти опстанка и солидарности ових заједница. Држава није била у могућности да их контролише. На овај начин, религиозни и етнички елементи су поново постали стопљени, док је суфитски идентитет спојен са друштвеном и економском организацијом заједница. Широм СК исламска пракса и мрежа ширили су се тајно, нарочито међу омладином. Како наводи Јаков Рој, постоје докази да су ове мреже биле кључне за учвршћење националних идентитета, најчешће као опозиционих у односу на Русију, и служиле као механизам одвлачења омладине од комунистичког утицаја и партиципације у јавном животу.[339]

Нешто толерантнија ера наступа средином 1960-их година када на чело СССР-а ступа Леонид Брежњев.[340] Она је резултат става Комунистичке партије да је Совјетски Савез достигао фазу „зрелог социјализма", и да је наводно постао имун на све анти-комунистичке идеологије религијске или националистичке природе. Претпостављало се да су муслимани у потпуности интегрисани у совјетски систем. У датом периоду муфтијама је допуштена већа слобода у обављању верских активности.[341]

---

[336] Алибашић А., *Атлас исламскога свијета*, оп. цит., стр. 593.
[337] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 12.
[338] То је у великој мери била последица прогона ових заједница. (Ro'i Y., *Islam in the Soviet Union: From World War II to Perestroika*, op. cit., p. 407.)
[339] *Исто.*
[340] Heleniak T., „Regional Distribution of the Muslim Population of Russia", op. cit., p. 429.
[341] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 13.

У стварности, илегална мрежа је наставила да се шири. Према подацима које наводи Ахмед Алибашић, само у Чечено-Ингушетској републици постојало је 5 званичних и 292 незваничне џамије.[342] До краја 1970-их година, према званичним државним изворима у Совјетском Савезу постојало је укупно 300 легалних и чак 700 нелегалних џамија.[343]

Међутим, отпочињање рата у Авганистану 1979. године, поново је преокренуло ситуацију и власти у Москви вратиле су систем стриктније контроле исламског живља. Како тврди Тимоти Хеленијак, период раних 1980-их година обележен је повратком антиисламске политике, превасходно због бојазни руске државе од могућег уплива идеолошких утицаја који су долазили из правца Ирана и Авганистана.[344]

До тог момента, политика совјетских власти започета још за време Стаљина, почела је да даје неочекиване резултате. Наиме, тежња Москве да максимизира централизацију власти путем промовисања мање или више вештачки створених националних идентитета, те да манипулацијом заједница у региону осигура контролу, довела је у коначници до сасвим супротног исхода. Растућа национална свест допринела је да кључни сегменти домицилне популације начине значајнији социјални, економски и политички прогрес. Временом, републички бирократски сектор постао је попуњен искључиво националним кадровима. Њихов положај помогао је урбанизацију и модернизацију не-руске регионалне популације. Истовремено, све већи сегмент домицилне популације проналазио је пут до високог образовања, доприносећи развоју националне интелигенције. Ови догађаји, објашњава Нејл Мелвин, заједно са препородом ислама, изазвали су совјетске власти на више различитих начина. Конкретно, прогрес не-руске популације ослабио је позиције словенских насељеника и довео до миграције словенских народа изван региона крајем 1960-их година. Њихов одлазак не само да је значајно умањио способност совјетске централне администрације у проналажењу кадрова лојалних Москви, већ је поткопао значај руског језика и

[342] Алибашић А., *Атлас исламског свијета*, оп. цит., стр. 593.
[343] Hunter S.T., *Islam in Russia: The Politics of Identity and Security*, op. cit., p. 34.
[344] Heleniak T., „Regional Distribution of the Muslim Population of Russia", op. cit., p. 429.

могућност контроле над стратешким институцијама, образовним системом, напредним економским секторима и републичким агенцијама.[345]

Долазак Михаила Горбачова на чело СССР-а додатно је усложио постојећу ситуацију на терену. Наиме, током ере *перестројке* (политичко и економско реструктурирање) слабост централних политичких ауторитета праћена распадом институција намењених за контролу СК, омогућила је појаву друштвено-политичких покрета који су промовисали различите визије будућности региона. Многи су тада сматрали да ће оживљавање ислама у региону, посебно његових екстремних линија, представљати једну од главних опасности за супер-државу која се налази у процесу коренитих реформи.[346] У том смислу, Централни комитет комунистичке партије СССР-а усвојио је *Резолуцију о појачавању мера у борби против исламских утицаја*.[347] Убрзо, потискујући ислам као највећу претњу држави у други план, у фокусу су се нашли различити националистички покрети који су промовисали културни, лингвистички, те у крајњој инстанци и политички суверенитет. Заоставштина совјетске територијалне поделе и процеса изградње нација утицале су на цео регион. Читава серија граничних спорова између постојећих република на Кавказу догодила се у року од неколико година.[348] Држава је у том смислу начинила одређене напоре у изградњи солидарности у региону како би се превазишле историјске поделе. Механизам је био снажан колико и сама држава. Пред сам крај СССР-а, 1990. године, формирана је тзв. Конфедерација кавкаских народа, која је требало да промовише јединство СК, али која је касније, насупрот очекивањима, само послужила даљој дестабилизацији региона.[349] Контрола ситуације на терену, посебно исламске легалне и илегалне инфраструктуре, била је практично немогућа. 1990. године, према подацима које наводи Ахмед Алибашић, у СССР-у је постојало 1330 регистрованих џамија од

---

[345] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., pp. 13-14.
[346] *Исто*, стр. 14.
[347] Алибашић А., *Атлас исламскога свијета*, оп. цит., стр. 593.
[348] Конфликти су избили у области Нагорно-Карабах у Азербејџану, у Абхазији и Јужној Осетији у Грузији, у Северној Осетији (Пригородњи) и Ингушетији и др. (Опширнији преглед у: Hunter S., „Borders, conflict, and security in the Caucasus: the legacy of the past", *SAIS Review of International Affairs*, vol. 26, no. 1 (winter/spring) 2006, pp. 111–125.)
[349] Melvin N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 14.

којих је 94 било на територији Русије.[350] Тачан број нелегалних џамија није био познат.

Надаље, са колапсом СССР-а већину старије муслиманске елите, од које је већи део на неки начин учествовао у совјетским апаратима власти, изазвале су млађе генерације клерика и самопроглашених муфтија. Читава плејада фракција појавила се на политичкој сцени, инспирисана различитим верзијама ислама. Додатно, политичка либерализација допринела је релаксацији контроле граница, што је руске муслимане учинило подложним страним утицајима. Салафизам, конкретно вехабизам који је 1980-их година нашао упориште у Дагестану, почео је да се шири СК.[351] Заједно, ови догађаји иницирали су борбу унутар ислама у региону, чије консевкенце постају нови, још сложенији изазов државној апаратури (сада већ наследника распалог совјетског гиганта) РФ.

Реаговање руских власти на претњу с позиција исламског фундаментализма у периоду од1992. до 2001. године

Управо због комплексности ситуације почетком 1990-их година, џихадизам као претња РФ није био одмах препознат. Он се развијао под велом националистичко-сепаратистичких покрета широм бившег Совјетског Савеза. Истовремено, у региону СК многи ентитети прогласили су независност коју је новонастала РФ тежила да угуши. Служећи се исламом као једним од кључних механизама анимације локалног живља у покретању отпора како би се испунила вечита тежња за слободом од руског колонијалног јарма, независност нација била је ипак у првом плану. Вехабије или тзв. нови муслимани чекали су повољн(ij)у прилику за израженији ангажман. Та прилика указала се током Првог руско-чеченског рата.

Како наводи Сергеј Маркедонов, први показатељи да постоји евидентна вехабијско-џихадистичка претња, јавили су се у периоду 1994-1995. године када

---

[350] Алибашић А., *Атлас исламског свијета*, оп. цит., стр. 593.

[351] Hill F., „Russia's tinderbox: conflict in the North Caucasus and its implications for the future of the Russian Federation", *Occasional paper*, Harvard University, John F. Kennedy School of Government, Sep. 1995., преузето са:
http://bcsia.ksg.harvard.edu/BCSIA_content/documents/Russias_Tinderbox_1995.pdf. 22.12.2012.

почиње сукоб унутар муслиманске заједнице на СК.[352] Држава није могла много да учини на плану обуздавања ове претње, јер су скоро све постојеће фракције у региону биле на неки начин супротстављене централној државној власти. У то време као највећа претња државном поретку РФ била је препозната нелегално самопроглашена „Независна Чеченска Република Ичкерија", мада је пажња власти била добрим делом усмерена и на стабилизацију стања у Москви, као и на успостављање контроле над целом територијом нове државе.

Тежња да се угуши побуна у Чеченији само је разбуктала конфликт и довела практично до пораза федералних власти у Првом руско-чеченском рату. Наиме, руска страна је на почетку сукоба располагала са импозантном војном силом. Она је подразумевала 34 батаљона са скоро 24.000 људи, од чега 19.000 војника (организованих у пет мотострељачких, два тенковска и седам ваздушно-десантних батаљона), као и 4.700 припадника Министарства унутрашњих послова РФ (МВД) организованих у 20 батаљона. Подршку им је давало 80 тенкова, 205 борбених возила пешадије, 182 артиљеријска оруђа и минобацача, као и 90 хеликоптера.[353] Међутим, и поред ових капацитета, РФ је изгубила рат. Као узрок пораза руских снага, наводи се лош материјални положај руске војске, који се огледао у слабој исхрани, нерешеној стамбеној проблематици професионалног састава, као и лошим платама, које су битно утицале на морал руског војника. Сем тога, јединице су биле непопуњене, јер је скоро 85% руских младића избегло или одложило извршење војне обавезе, па је војска била присиљена да у своје редове прима регруте са криминалном прошлошћу, те проблематичним физичким и менталним здрављем. Поред тога, само неке од јединица биле су професионалног састава (десантни батаљони), док је већина била без борбеног искуства или раније није учествовала у операцијама тог обима.[354] Слично томе, Марк Крејмер истиче да је недостатак координације између борбених и логистичких јединица из

[352] Markedonov S., „Radical Islam in the North Caucasus Evolving Threats, Challenges, and Prospects", *A Report of the CSIS Russia and Eurasia Program*, Center for Strategic and International Studies (CSIS), Washington, DC, November 2010, p. 3.
[353] Трифуновић Д., et al., *Тероризам и вехабизам*, оп. цит., стр. 142.
[354] *Исто*, стр. 147.

различитих министарстава и бранши био у ствари један од главних фактора руског слабог перформанса.[355]

Охрабрени исходом, џихадисти су добили додатни мотив, а њихове амбиције су порасле. Они су успели, како је већ поменуто, да се помоћу нечега што је окарактерисано од стране међународне јавности као „демократски процес", укључе у легитимне апарате регионалне и локалне власти и започну са реализацијом својих циљева. Централна власт, окупирана бројним проблемима широм Федерације, није била у стању да правовремено и на адекватан начин одговори на ове изазове. Активности војних, полицијских и других безбедносних служби и органа биле су блокиране потписаним споразумима. Скоро читав мандат Бориса Јељцина представљао је практично период неартикулисане државне безбедносне политике у односу на џихадистичку претњу.

Тек 1997. године долази до видног отпора вехабијским џихадистима. Водећи суфисти из Дагестана и њихови следбеници захтевали су званичну забрану салафитских активности. У децембру 1997. године Народна скупштина Дагестана усвојила је одређене амандмане на федерални *Закон о слободи савести и религијском организовању* како би се забранила јавна пракса салафиста.[356] Та одлука испровоцирала је чеченске „свете ратнике", те је кампања припајања Дагестана Чеченији отпочела 1998. године. 1999. године, покрет „ослобођења Дагестана" наишао је на жесток отпор федералних снага стационираних у републици, али и наоружаног локалног становништва. Бомбашки напади у стамбеном насељу у Москви били су додатни мотив за покретање обимне антитерористичке кампање руских власти сада на челу са Владимиром Путином.[357]

Одлучност државе у супротстављању џихадистичкој претњи Путин је исказао одмах по доласку на власт речима: „Моја мисија, моја историјска мисија - звучи помпезно, али је истина - јесте да разрешим ситуацију на СК".[358] Други руско-чеченски рат битно се разликовао од Првог. Овога пута оружане снаге

---

[355] Kramer M., „Guerrilla Warfare, Counterinsurgency and Terrorism in the North Caucasus: The Military Dimension of the Russian – Chechen Conflict", op. cit., p. 217.
[356] Markedonov S., „Radical Islam in the North Caucasus Evolving Threats, Challenges, and Prospects", op. cit., p. 3.
[357] Dannreuther R., „Islamic radicalization in Russia: an assessment", op. cit., p. 115.
[358] Цитирано према: Геворкян Н., Колесников А. В. и Тимакова Н., *От первого лица*, Вагриус, Москва, 2000., стр. 133.

бројиле су много већи број припадника. Према подацима које наводи Мајкл Ор, руске оружане снаге бројиле су 100.000 припадника, међу којима је највећи сегмент (око 50.000) припадао снагама Министарства одбране РФ, док су остатак снага чинили припадници МВД и тзв. милиције (војно организованих снага полиције).[359] Здружене снаге биле су подељене у пет група: западну, северну, источну, јужну и групу Грозни (касније Аргун групу), а подразумевале су копнену, ваздушну, поморску пешадију и ваздушно-десантне јединице.[360] Ваздушни напади били су основа успешног исхода рата.[361]

Држава је организовала своје активности у неколико фаза: 1. фаза - *ваздушна кампања*, која је подразумевала уништење терористичких група које су се повлачиле из Дагестана у Чеченију, као и стратешких циљева попут телефонске и електричне инфраструктуре, резервоара воде и аеродрома у главном граду - Грозном. Тактички циљеви су такође уништавани, највише војне базе, мостови, путеви и возила; 2. фаза - *инсталација безбедносног кордона у северној Чеченији*, при чему је успостављена безбедносна зона до реке Терек, северно од Грозног, како би се спречили евентуални упади на територију РФ. У овој фази, руске снаге безебдности користиле су тзв. тактички приступ „полако и стабилно" („медленно, но верно" тактика) како би минимизирале губитке. Пешадија је слата на терен тек након што би тешка артиљерија и бомбардовање из ваздуха били окончани. 15. октобра 1999. године, командант Здружених снага, генерал Казанцев, објавио је да је успостављена безбедносна зона која се састојала од једне трећине укупне територије Чеченије, а 12. новембра исте године, заузет је Гундермеш (други по величини град у Чеченији). Након тога, руске снаге окружиле су Грозни, после чега је активирана 3. фаза - *интервенција у већем делу Чеченије, укључујући Грозни*. До 4. децембра Грозни је био потпуно блокиран од стране руских снага, а 13. децембра Руси су успоставили контролу над градским аеродромом. Већ следећег дана наступиле су жестоке борбе на периферији града. До 3. фебруара 2000. године Руси су успоставили контролу над половином територије града.

[359] Orr M., „Russia's Chechen war reaches crisis point", *Jane's Intelligence Review*, October 2000., p. 17.
[360] Orr M., „Second time lucky?", *Jane's Defence Weekly*, 8 March 2000., pp. 34-35.
[361] Детаљније о томе у: de Haas M., „The Use Of Russian Airpower In The Second Chechen War", *B59*, Conflict Studies Research Centre, January 2003.

Наредних дана око 2000 чеченских бораца повукло се из Грозног ка планинама на југу, чиме су Руси коначно повратили град.[362]

Други чеченски рат практично је окончан заузимањем Грозног где је потучена већина сепаратистичких снага. Већина сепаратистичких лидера, махом оних који нису били салафисти, ликвидирана је наредних година.[363] Међутим, Владимир Путин је препознао озбиљност претње коју представља сепаратизам у облику вехабијског џихадизма и своју решеност да се апсолутно обрачуна са њим презентовао речима: „Уколико екстремисти успоставе упориште на Кавказу, ова инфекција могла би се са лакоћом проширити дуж Волге и на друге републике, при чему ћемо се суочити, или са потпуном исламизацијом Русије или се сложити са поделом Русије на неколико независних држава".[364]

Да би спречио овакаве сценарије, руски председник предузео је низ активности. Започета је тзв. борба за јужне планине, која је трајала од марта 2000. до јануара 2001. године. Наиме, од средине фебруара руске снаге су бомбардовале чеченске позиције у планинама јужно од Грозног, где се према проценама државних служби крило око 8000 терориста. Не успевајући адекватно да одговоре на тзв. удари-и-бежи нападе терориста, Руси нису били у стању да окончају операцију. Због тога је председник Путин објавио крај војне кампање и команду над „антитерористичким операцијама", за коју је било надлежно Министарство одбране РФ (МоД РФ), препустио Федералној служби безбедности (ФСБ)[365], чиме је активирана опсежна кампања потискивања преосталих џихадистичких снага широм региона како би се „сломио исламски ектремизам".[366] Седам месеци касније, отпочео је и глобални рат против тероризма, ком се РФ здушно придружила.[367]

---

[362] de Haas M., „The Use Of Russian Airpower In The Second Chechen War", op. cit., pp. 9-10.

[363] Зелимхан Јандарбијев, који је заменио Џохара Дудајева 1997. године, убијен је 13. фебруара 2004. у Катару, а Аслан Масхадов који је преузео његову функцију као председник (непризнате) Ичкерије убијен је 8. марта 2005. године на северу Чеченије у месту Толстој Јурт. (Трифуновић Д., et al., *Тероризам и вехабизам*, оп. цит., стр. 143.)

[364] Цитирано према: Waldman A., „Russia's Muslims Unchained, but still Chafing", *New York Times*, 09.11.2001, p. A10.

[365] Ходаренок М., „Руководить операцией поручено чекистам", *НВО* (on-line), No. 3. (225), 26.01.2001., преузето са: http://nvo.ng.ru/wars/2001-01-26/1_operation.html 11.05.2012.

[366] Yemelianova G. M., „The Rise of Islam in Muslim Eurasia: Internal Determinants and Potential Consequences", op. cit., p. 84.

[367] Shuster S., „How the War on Terrorism Did Russia a Favor", *Time World* (online), 19.11.2011, преузето са: http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2093529,00.html 12.05.2012.

Реаговање руских власти на претњу с позиција исламског фундаментализма након 2001. године

Успешно окончање Другог чеченског рата, пружило је Владимиру Путину „подлогу" да покрене кампању учвршћивања „вертикалне моћи". Она је подразумевала сет мера, укључујући далекосежне реформе на плану односа између федералних јединица.

У тзв. првом таласу реформи, Путин је покренуо сет мера дизајнираних да учврсте централну извршну власт над регионима. Седам федералних дистрикта - базираних на постојећим војним окрузима - је креирано, при чему је сваки обухватао неколико региона под вођством председничког опуномоћеног изасланика.[368] Федералне институције у региону су преобликоване тако да се уклопе у нову структуру. Републике СК груписане су заједно са неколицином региона превасходно насељених Русима у тзв. Јужни федерални дистрикт.[369] Централна власт захтевала је да се устави и друга легислација ускладе са федералним уставом и законима, а председничким изасланицима је поверен задатак да то реализују. Закон који је Путин иницирао такође је, по први пут у историји, пружио могућност влади да смењује са положаја оне лидере који крше федерални устав.[370] Како примећује Нејл Мелвин, први круг реформи значајно је изменио природу унутар-федералних односа, што је приметно померило баланс моћи у корист централне власти.[371]

Паралалено са овим, парламенти севернокавкаских република усвојили су нове рестриктивне законе о религијским заједницама.[372] Ови закони су 2002. године додатно ојачани федералним *Декретом о борби против екстремистичких активности*, што је, како објашњава Галина Јемелианова, омогућило правну

---

[368] У то време, РФ се састојала од 89 административних јединица (региона) аранжираних у етно-федерални систем који је подразумевао 21 републику, 48 провинција (области), 7 територија (крајева), 10 аутономних дистрикта (округа), 1 аутономног региона (област) и 2 федерална града (Москва и Санкт Петербург).

[369] Јужни федерални дистрикт обухватио је: 6 република СК (Чеченију, Ингушетију, Кабардино-Балкарију, Карачајево-Черкезију, Дагестан, Северну Осетију и Ставропољ), Адигеју, Астрахан област, Волгоград област, Калмикију, Краснодар крај и Ростову област.

[370] Melvin N.J., „Putin's reform of the Russian Federation", in: Alex Pravda (ed.), *Leading Russia: Putin in Perspective* (Oxford University Press: Oxford, 2005)., p. 203-227.

[371] Melvin N.J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 25.

[372] Yemelianova G. M., „The Rise of Islam in Muslim Eurasia: Internal Determinants and Potential Consequences", op. cit., p. 84.

основу за потискивање религиозних и других опозиција владајућој структури.[373] Као у време совјетског КГБ-а и локални ФСБ је отпочео са састављањем листи активних и пасивних вехабија и њихових симпатизера. Само у Кабардино-Балкарији, 2002. године регистровано је више од 300 вехабија.[374] ФСБ је против њих али и џихадиста широм региона спроводила екстензивне „пронађи и уништи" операције користећи специјалне јединице, тзв. *спецназ*, у чему је имала одређене успехе.[375]

У анти-вехабистичкој кампањи значајну улогу имали су и про-московски медији. Тако је нпр. дневни лист „Северни Кавказ" (*Северный Кавказ*) био специјализован у разоткривању вехабија у региону и њихових веза са међународним исламистичким мрежама у Турској, Уједињеним Арапским Емиратима (УАЕ) и Сирији. Постојали су и други републички и регионални мас-медији који су касније промовисали, са једне стране у позитивном контексту тзв. „добре" или „про-муфтијске"[376], а са друге, „лоше", односно све остале муслимане.[377]

Међутим, џихадисти су наставили са герилским акцијама, не само у тзв. јужним планинама, већ и широм Чеченије, Дагестана, Ингушетије, али и остатка региона, па и државе. Посебан значај у том смислу имала је терористичка акција у позоришту „Дубравка" у Москви. Поред тога што је шокирала руску и међународну јавност, подстакла је председника Путина да започне (планирани) други талас реформи.[378] Говорећи о нивоу озбиљности претње, Путин је изјавио: „Креација калифата у Русији само је први део њиховог укупног плана".[379]

У том контексту, још у априлу 2002. године у свом обраћању нацији, председник је наговестио да ће специјални економски, политички и други аранжмани који су билатерално договорени између Русије и појединачних

---

[373] *Исто*, стр., 84.
[374] *Исто* стр., 85. (Према подацима добијеним из интервјуа са Абертом Шашаевим, асистентом главног тужиоца Кабардино-Балкарије у Налчику, 17. фебруара 2003. године.)
[375] de Haas M., „The Use Of Russian Airpower In The Second Chechen War", op.cit., p. 10.
[376] Профмутијски муслимани су били махом суфисти, они који су подржавали анти-вехбију Ахмеда Кадирова који је 2003. године постао председник Чеченије.
[377] Yemelianova G. M., „The Rise of Islam in Muslim Eurasia: Internal Determinants and Potential Consequences", op. cit., p. 85.
[378] Melvin N.J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 28.
[379] Наведено према: McGregor A., *Military Jama'ats in the North Caucasus: A Continuing Threat*, Aberfoyle International Security, The Jamestown Foundation, 2002., p. 2.

региона за време Јељцина (углавном у форми споразума) бити поништени и да ће се са таквом праксом престати. Имплементација мера централизације представљала је у великој мери приступ у форми „од врха на доле". Мере су биле дизајниране тако да пониште могућност регионалних елита да изазову централну власт и да отклоне бригу о угрожености руског територијалног интегритета путем увећања регионалне моћи. О томе најбоље сведочи пример Ингушетије. Још 2001. године централна власт је решила да замени дугогодишњег председника Ингушетије, Руслана Аушева, једног од најгласнијих критичара Путиновог приступа решавању проблема у Чеченији. Аушев је под притиском поднео оставку у децембру, чиме је био ослобођен пут прокремаљском кандидату и бившем официру безбедности, Мурату Зјазикову. Путинова издашна подршка овом кандидату резултирала је његовим избором за новог председника Ингушетије у априлу 2002. године. Многи европски и амерички аналитичари сматрали су да су избори били намештени, а посебно је у каснијем периоду критикован Зјазиковљев стил управљања републиком.[380] Велику тежњу да се стандардизује структура извршне моћи у регионима представља и пример Дагестана, где је у периоду између 2003. и 2004. године извршен огроман притисак да се одређени специјални аранжмани, који се односе на баланс у репрезентацији различитих етничких група на федералном плану, имплементирани у устав републике још од 1994. године, напусте.[381]

Ипак, природа политичке ситуације и постојећи проблеми у републикама СК учинили су да Путинова нова агенда буде ограничена у пракси, а многе његове реформе не буду имплементиране или по имплементацији убрзо подривене. Штавише, прилично утврђена позиција моћи многих регионалних актера и стрепња да би изазивање ових елита могло довести до даље дестабилизације, додатно су онемогућиле имплементацију плана централизације власти. До краја

[380] Замена Аушева Зјазиковим ослабила је про-чеченски лоби у влади Ингушетије, али је Зјазиков све време био суочен са домаћим критицизмом и опозицијом због неуспеха у спречавању преливања конфликта из Чеченије у своју републику, као и због неуспеха да обузда насиље и растућу безбедносну кризу у Ингушетији. (Наведено према: Melvin N.J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 27.) Мурата Зјазикова је 30. октобра сменио тадашњи председник Дмитриј Медведев и подршку дао Јунусу-бек Јеврукову, искусном војном официру који је поседовао позамашно искуство у операцијама изградње мира на Кавказу и Балкану. (Markedonov S., „Ingushetia: on the Road to Overcoming Social-Political Instability?", *Russian analytical digest*, No- 70, 2009., p. 6.)

[381] Melvin N.J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 25.

свог првог председничког мандата 2004. године Путин још није успео да сломи моћ регионалних лидера (осим у Ингушетији) и још увек му је недостајала политичка полуга за то.[382]

Међутим, одмах по отпочињању другог председничког мандата Владимира Путина, талачка криза у Беслану променила је ток ствари. У одговору на њу и генерално на укупну безбедносну ситуацију на СК, председник је „погурао" далекосежне реформе руске безбедносне архитектуре како би се учврстила његова „вертикална моћ".[383] Поред тога, као један од стубова овог приступа покренут је и процес идентификације и подршке локалних лидера који су били вољни да примају наређења из Москве[384], односно процес постављања локалних савезника на челне функције у републикама како би се изоловала и у крајњој линији потпуно уништила неумољива опозиција.[385] Овакав приступ иницран је још 1999. године у контексту решавања сукоба у Чеченији и тежио је да „преокрене" побуњенике на страну централних власти. Опремајући их оружјем и финансирајући их издашно, хиљаде побуњеника на челу са Ахмедом и Рамзаном Кадировим променило је страну и дало подршку проруским снагама.[386] Стратегија је поново актуелизована након догађаја у Беслану, и подразумевала је подршку Рамзану Кадирову, сину убијеног Ахмеда Кадирова и вођи промосковске милиције познате под називом „Кадировци". Њега је крајем 2005. године Владимир Путин именовао за премијера и чеченског *de facto* владара.[387] Слично као у Чеченији, и други лидери севернокавкаских република смењивани су Путиновим штићеницима или бившим колегама из обавештајних служби. У периоду од 2005. до 2006. године талас промена захватио је Дагестан, Кабардино-Балкарију и Северну Осетију. Дагестански дугогодишњи лидер и председавајући Државног савета, Могомедали Магомедов, иступио је са власти 16. фебруара 2006. године, а заменио га је Мука Алијев. Валерија Кокова, председника

[382] *Исто*, стр. 25.
[383] *Исто*, стр. 33.
[384] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging Force Or Jihadist Fantasy?", op. cit., p. 10.
[385] John O'Loughlin, Frank Witmer, *The Localized Geographies of Violence in the North Caucasus of Russia, 1999-2007*, Institute of Behavioral Science, University of Colorado at Boulder, 2011, pp. 12-13., преузето са: http://www.colorado.edu/ibs/pec/johno/pub/NorthCaucasusViolence.pdf 14.05.2012.
[386] O'Loughlin J., Witmer F., „The Localized Geographies of Violence in the North Caucasus of Russia, 1999-2007", *Annals of the Association of American Geographers*, 101: 1, 2010., p. 185.
[387] Melvin N.J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 29.

Кабардино-Балкарије још од 1992. године и председавајућег у републичком Врховном савету совјета 1990-1991. године, заменио је Путинов кандидат Арсен Каноков крајем септембра 2005. године. Председника Северне Осетије Александра Цасокова месец дана након подношења оставке 31. маја 2005. године заменио је Тајмураз Масмуров.[388]

Одмах након ових смена, у фебруару 2006. године усвојен је и нови закон о антитероризму који регулише права и обавезе војске, надлежних агенција и других органа безбедности у превенцији и одговору на терористичке нападе. Реч је о *Закону о одупирању тероризму* (Федерални закон 35-ФЗ). Како се наводи у извештају Међународне кризне групе, овај закон представља централни правни акт којим се дефинишу кључни принципи, правна и организациона база, укључујући начин употребе оружаних снага.[389] Такође се истиче да овај закон представља значајно проширење *Кривичног закона* из 1998. године, где члан 205. дефинише терористички акт као: „...експлозију, пљевину и друге активности којима се застрашује популација или наноси значајна штета јавном добру, или друге тешке последице усмерене на процес доношења одлука државних власти или међународних организација као и претње да ће се такви акти спровести".[390] Закон из 2006. године проширио је постојећу дефиницију, при чему је РФ истовремено ратификовала и допунила законе како би били у складу са *Конвенцијом о превенцији тероризма* коју је установио Европски савет. Тероризам је од тада дефинисан не само као „пракса утицања на процес доношења одлука... тако што се прети цивилима или на било који други насилан начин", већ укључује и „идеологију насиља", односно заступање такве идеје, позивање на терористичке акције, правдање или промовисање такве акције, као и „било какво саучесништво у припремању и реализацији криминалног акта".[391]

Како примећују поједини аналитичари, нови закон испуњен је бројним иновацијама у односу на претходну легислативу. Најпре, он предвиђа постојање тзв. специјалних режима, нешто слично проглашењу ванредног стања.

---

[388] *Исто*, стр. 26-27.
[389] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 19.
[390] Наведено према: *Исто*.
[391] Civic Assistance Committee, *Russian society under control - Abuses in the fight against extremism and terrorism*, FIDH - International Federation for Human Rights, 2009., p. 5.

Специјални режими подразумевају проглашење одређених територија „зонама контратерористичких операција“ (КТО). Режим КТО нема временско или географско ограничење.[392] КТО се покрећу онда „када не постоје друге расположиве опције да би се угушила терористичка акција“[393] и не захтевају посебно одобрење Думе или Федералног савета.[394]

У оквиру овог закона посебно треба истаћи члан 11. који, покретањем КТО, дозвољава прислушкивање комуникацијских уређаја - најпре телефона, масовне контроле докумената, ограничавање кретања (на датој територији), забрану јавних демонстрација, улазак у приватне поседе без посебног налога, као и могућност релокације популације изван зоне КТО.[395] Осим тога, у зонама КТО дозвољена су хапшења без одлуке суда или посебних налога.[396] Члан 22. поменутог закона, дозвољава употребу смртоносне силе.[397]

Ипак, према мишљењу Клер Биг, једна од најважнијих карактеристика поменуте легислативе јесте то што она дозвољава руским безбедносним агенцијама да ликвидирају осумњичене међународне терористе ван руске територије.[398] Закон такође допушта војсци да обара отете летелице или потапа отета пловила, чак иако се на њима налазе таоци.[399]

Поједини аналитичари истичу велику компатибилност 35-ФЗ са другим законским актима. Приметно је да су други закони прилагођени амандманима како би били у сагласју са централним законом. Тако нпр. амандман на *Закон о одбрани* (који је усвојен у априлу 2006. године) допушта да оружане снаге РФ буду активиране у случају напада, не само за потребе заштите државне

---

[392] То значи да операција може „покрити“ било који регион, тј. простор, дефинисан према вољи руководиоца КТО, којег (такође по вољи) именује директор ФСБ. (Civic Assistance Committee, *Russian society under control - Abuses in the fight against extremism and terrorism*, op. cit., p. 6.)

[393] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency“, op. cit., p. 19.

[394] Civic Assistance Committee, *Russian society under control - Abuses in the fight against extremism and terrorism*, op. cit., p. 6.

[395] *Исто*, стр. 6. Безбедносне службе могу, али нису обавезне да врше релокацију цивилног становништва у зонама КТО, што може резултирати страдањем цивила уколико се нађу на линији ватре. (International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency“, op. cit., p. 20.)

[396] *Исто*, стр., 20.

[397] Међутим, не дефинише под којим условима је она оправдана. (*Исто.*)

[398] Такве акције ограничене су условима међународних уговора и споразума које је РФ потписала.

[399] Bigg C., „Russia: Duma backs antiterrorism bill in second reading“, *Radio Free Europe/Radio Liberty* (on-line), 23.02.2006. преузето са: http://www.rferl.org/content/article/1066061.html 23.12.2012

територије, већ и за потребе обављања полицијских операција.[400] Права у контексту коришћења војних снага допуњена су *Законом о федералним безбедносним агенцијама у РФ*, који допушта извођење војних операција ради „прикупљања информација о догађајима и акцијама које могу створити претњу од тероризма" и „идентификовања особа умешаних у спремање и почињење акта тероризма".[401] Амандмани донети на *Закон о медијима* одредили су као нелегалну активност „сваку дисеминацију материјала који садрже јавни позив на терористичке акције или јавно оправдање терористичких активности и друге екстремистичке материјале." У том контексту, у 35-ФЗ јасно је дефинисано да „јавни позив на терористичку активност или јавно оправдање или подржавање тероризма" бива кажњиво законском казном од 5 година затвора, што је у складу са амандманом на *Кривични закон* у члану 205-2.[402] Закон, такође, забрањује "ширење медијских информација о специфичним алатима, техникама и тактикама контратерористичких операција".[403] Практично, закон омогућава безбедносним службама да контролишу средства комуникације, док амандмани на *Закон о медијима* пружају могућност ограничавања рада новинара у зонама КТО, при чему руководећи официри могу диктирати процедуру прикупљања информација на терену па чак и забранити било какво извештавање из зоне КТО - односно затворити регион за спољне посматраче.[404] А када је у питању судски поступак за осумњичене, амандмани усвојени на *Закон о кривичном поступку* из 2008. године поједностављују процедуру успостављањем трочланих тимова судија при саслушању осумњичених. Поред тога, централни акт прописује да осумњиченима може бити одређен притвор од 30 дана без формалне оптужбе.[405]

---

[400] Civic Assistance Committee, *Russian society under control - Abuses in the fight against extremism and terrorism*, op. cit., p. 6.
[401] *Исто.*
[402] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 19.; Лев Левинсон у анализи актуелног закона скреће пажњу на то да се термин "подршка" може у датом контексту различито схватити, те навести државу на оптужбе против медијских кућа које нпр. само преносе јавности захтеве отмичара. (Levinson L., *Governance as a Counter-Terrorist Operation* – report to the public hearings on problems of terrorism, counter-terrorism and human rights held by the International Commission of Jurists with the support of Russian human-rights organizations in Moscow, 29–30 January 2007.).
[403] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 19.
[404] *Исто*, стр. 20.
[405] *Исто.*

Читав закон је, како истиче Нејл Мелвин, дизајниран као суплемент Путиновог председничког *Декрета о мерама за супротстављање тероризму* донетог 16. фебруара 2006. године, како би се створила нова „контратерористичка вертикала" којом би се употпунили и координисали федерални и регионални антитерористички напори и органи.[406] Декретом је створен и тзв. Национални антитерористички комитет, који је заменио Федералну антитерористичку комисију основану 2002. године, а која је, како сматрају многи аналитичари, била неактивно владино тело. Комитет чине: директор ФСБ, министри унутрашњих послова, одбране и правде, руководиоци Спољне обавештајне службе и Федералне гарде, главни тужилац, заменик руководиоца председничке администрације, водећи војни команданти и потпредседници оба дома парламента.[407] Комитетом председава директор ФСБ. Координацију, организацију и планирање употребе силе и команду над операцијама има Комитет, односно његови Федерални оперативни центри, те подружнице оперативних центара којима руководе републички директори центара ФСБ и антитерористичке комисије којима председавају главни руководиоци у регионима.[408] Према мишљењу Дениса Трифанова, ова иницијатива, заједно са многим другим реформама, била је сачињена тако да поједностави и усмери процес доношења одлука о антитерористичким питањима, посебно током кризних ситуација, и да побољша координацију између специјалних јединица из различитих федералних агенција.[409] У пракси, ФСБ је добио водећу улогу у антитерористичким операцијама, док су МоД и војска стављени у други план.[410]

---

[406] Melvin N.J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 33.

[407] *Исто.*

[408] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 21. Изузетак је Чеченија, која је тек 2009. године, односно након укидања антитерористичке операције у републици, добила свог федералног руководиоца, пре чега је надлежност била у рукама Министрства унутрашњих послова. („От МВД РФ руководство оперативным штабом в Чеченской Республике перешло к ФСБ", Главы и Правительства Чеченской Республики (on-line), 08.10.2009, преузето са: chechnya.gov.ru 01.10.2011)

[409] Trifanov D., „Russia boosts counterinsurgency efforts in North Caucasus", *Jane's Intelligence Review*, vol. 18, no. 2 (Feb.) 2006., pp. 34–37; Опширније о овоме у: McGregor A., „Russia reorganizes its war on terrorism", *Chechnya Weekly*, 2.11.2006.

[410] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 21.

Поред ових промена, и Министарство унутрашњих послова почело је са спровођењем реформи у региону СК. Од 2006. године, Регионални оперативни центар одговоран за антитероризам је расформиран и замењен серијом локалних оперативних центара широм Јужног федералног округа које су водили официри Министарства унутрашњих послова.[411] У крајњој линији, након ових промена није било више потребе за паралелним регионалним структурама, јер је читавим системом од тог момента управљао Национални антитерористички комитет.[412]

У складу са овим реформама, на изведбеном нивоу, руска централна власт се све више концентрисала на развој капацитета специјалних снага. Како је средином 2005. године најавио тадашњи министар одбране РФ, Сергеј Иванов, креиране су две бригаде специјалних снага за планинско ратовање у региону СК.[413]

Надаље, 2006. године објављена је званична листа 15 нелегалних организација којима је забрањено деловање на територији РФ.[414] Касније су листи придодате још две организације.[415] Прописана су три критеријума за проглашавање неке организације терористичком: 1) уколико иста ступа у активности усмерене на промену уставног система путем примене насиља или оружаним средствима (укључујући коришћење терористичких метода); 2)

---

[411] Чини се да је главни циљ ове промене био да се осигура контрола над контратерористичким операцијама у региону, односно да се избегну регионалне власти у процесу управљања тим оерацијама. (Melvin N.J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 34.)

[412] *Исто.*

[413] Претходно, у фокусу развоја војних снага били су повећање присуства регуларних трупа и побољшање способности ваздушних напада. Промена из 2005. године резултат је редефинисања и унапређења војне доктрине која је специјалну пажњу посветила асиметричном рату у складу са одлукама објављеним у Белој књизи одбране из 2003. године. (*Исто.* За опширније информације: „The Priority Tasks of the Development of the Armed Forces of the Russian Federation", *Russian Ministry of Defence* (on-line), доступно на: http://wwww.old.mil.ru/articles/article5005.shtml, као и Trifanov D., „Russia boosts counterinsurgency efforts in North Caucasus", op. cit.)

[414] Листу је још 14. фебруара 2003. године на захтев главног тужиоца саставио Врховни суд уз подршку Руске думе, а објављена је 28. јула 2006. године у листу Российская газета. (Према: Civic Assistance Committee, *Russian society under control - Abuses in the fight against extremism and terrorism*, op. cit., p. 8.)

[415] Процедура проглашења неке организације теористичком и њено стављање на листу састоји се из неколико корака. Најпре ФСБ прикупља информације о исламским покретима и организацијама. Уколико закључи да су неке од њих повезане са терористичким активностима и да представљају претњу националној безбедности РФ, ФСБ подноси захтев Канцеларији врховног тужиоца да се исте забране. На основу комплетних информација прикупљених од стране ФСБ, Врховно тужилаштво подноси захтев Врховном суду РФ. Уколико Врховни суд закључи да су информације комплетне и да оправдавају сумњу, он званично проглашава дотичну организацију нелегалном и забрањује јој рад на територији РФ. (*Исто.*)

уколико поседује везе са илегалним оружаним формацијама и другим екстремистичким организацијама које оперативно делују на територији РФ; и 3) уколико припадају организацијама које су проглашене терористичким од стране међународне заједнице или имају везе са њима.[416] Организације које су до сада проглашене терористичким и којима је забрањено деловање на територији РФ су: Врховна војна шура уједињених снага Кавказа (касније преименована у Главна шура Народне Републике Ичкерије)[417], Конгрес народа Ичкерије и Дагестана, Ал Каида, *Asbat al-Ansar*, Свети рат (Ал Џихад или Египатски исламски џихад), Група ислама (*Al-Gamaa al-Islamia*), Муслиманско братство, Странка исламског ослобођења, *Lashkar-i-Taïba*, Исламска група ((*Jamaat-i-Islami*), Талибански покрет, Исламска странка Туркестана (раније позната као Исламски покрет Туркестана), Друштво за социјалну реформу (*Jamiat al-Islakh al-Ijtimaï*), Друштво за препород исламског наслеђа (*Jamiat Ikhya at-Turaz al-Islami*), Кућа два свеца (*Al-Haramein*), Исламски џихад (*Mujahedeen Jamaat*), и *Jund ash-Sham*. Према високим званичницима ФСБ, свих 17 огранизација су на неки начин повезане са екстремистичким крилом Муслиманског братства које тежи да успостави глобални калифат, у чијем саставу би требало да се нађу и емирати у Централној Азији и Кавказу.[418]

Све спроведене промене перципиране су у РФ као велики успех, посебно ако се у обзир узму ликвидације или хапшења и процесуирања многих водећих џихадиста.[419] У периоду 2005-2007. године руске специјалне снаге под покровитељством ФСБ и Националног антитерористичког комитета успеле су да лоцирају и елиминишу или ухапсе и судски процесуирају бројне припаднике, али и лидере вехабијског покрета.[420] Најважнији догађаји у том смислу су елиминације двојице главешина џихадистичког покрета - Абдула Калима Садуљајева 2005. године и Шамила Басајева 2006. године. Треба, такође,

---

[416] Треба истаћи да листа не укључује оне организације коју су проглашене терористичким на међунарнодном плану уколико исте диретктно не угрожавају безбедност РФ. (*Исто.*)
[417] Овој огранизацији припадали су Амир Катаб и Шамил Басајев.
[418] *Исто*, стр. 8-9.
[419] Melvin N.J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", op. cit., p. 34.
[420] „Terrorists killed in Russian operations", *RIA Novovsti* (on-line), 13.07.2006., преузето са: http://en.rian.ru/russia/20060713/51302971.html, 05.02.2013.; и International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 26.

споменути да је, према подацима ФСБ, у 2005. години регистровано 257 терористичких акција на територији РФ, од којих 111 у Чеченији, а 77 у Дагестану. У 2006. години, број терористичких акција спао је на 152, од којих је 74 почињено у Чеченији, а 77 у Дагестану. У 2007. години укупан број теорористичких акција био је 41. У извештају Грађанског одбора за помоћ истиче се да је само у 2007. години разоткривено и осујећено 300 терористичких акција припреманих у Дагестану, Ингушетији, Чеченији и Стравопољу. Исте године, 896 људи је осуђено за „злочине повезане са терористичким и екстремистичким активностима".[421]

Поред наведеног, у оквиру антитерористичке кампање од 2006. године велика пажња поклоњена је и борби против финансирања тероризма.[422] Она је организована у три нивоа: прво, руска влада је формирала тзв. црну листу сумњивих индивидуа и организација којима се забрањује спровођење било какве финансијске трансакције на територији РФ; друго, наложено је свим финансијским институцијама да обавезно пријављују сумњиве трансакције; и, коначно, специјална пажња посвећена је незваничним трансферима новца, као и активностима одређених добротворних фондација. Према званичним изјавама, овај сегмент антитерористичке кампање био је врло успешан. Само у 2005. години пред суд је изнето више од 2500 случајева сумњивих банкарских рачуна (што је пет пута више него претходне године). Према подацима из 2006. године, против више од 1300 појединаца покренути су судски процеси, а 21-ој организацији су коначном одлуком суда забрањене финансијске активности.[423]

У суштини, известан успех централне власти у супротстављању исламском фундаментализму од средине прве деценије 21. века базира се на усвајању, развоју и спровођењу тзв. вишеслојног приступа, инкорпорирањем како федералних тако и регионалних ресурса, те примењивању истовремено „тврдих" и

---

[421] Од тог броја, 35-оро људи је осуђено за кривично дело *тероризам* (предвиђено чланом 205. Кривичног закона), затим 54-воро за кривично дело *свесно давање лажних информација о терористичкој активности* (члан 207), 5-оро за *покушај убиства политичке или јавне личности* (члан 277) и 59-оро за *организовање или учествовање у нелегалној оружаној формацији* (члан 208). (Civic Assistance Committee, *Russian society under control - Abuses in the fight against extremism and terrorism*, op. cit., p. 6.)

[422] Ова мисија поверена је Федералном бироу за праћење финансија (Rosfinmonitoring).

[423] *Исто*, стр. 7-8.

„меких“ метода.[424] Меке методе, обједињене су унутарполитичким и спољнополитичким ангажаманом. На спољнополитичком плану, оне подразумевају, пре свега, чланство РФ у Организацији исламске конференције (ОИК) у статусу посматрача (од 29. јуна 2005. године).[425] Њиме се, како наводи Роланд Данројтер, знатно поправио имиџ РФ у очима исламског света. Само неколико година раније, ОИК је представљао форум за жестоко критиковање руских акција у Чеченији.[426] Такође, опште је познато да су од тог момента реализовани бројни аранжмани између РФ и утицајних исламских држава, претежно на пољу безбедности, привреде (посебно енергетике), али и других кључних сектора.[427]

На унутарполитичком плану покренуте су мере које треба да олакшају централној власти да спроведе процес помирења у региону и реинтеграцију СК у различитим доменима социјалног и привредног живота са остатком Федерације. Једна од најважнијих иницијатива покренута је у децембру 2006. године када је руски председник основао Фонд за подршку исламској култури, науци и образовању, са годишњим буџетом од око 200 милиона рубаља (око 5 милиона евра) из којег ће се финансирати стипендисти, исламске манифестације, конференције, семинари, обележавање празника и муслиманска штампа.[428] Под покровитељством овог фонда 2008. године организован је летњи камп под називом „Кавказ је наш заједнички дом“ у Ставропољу, где су хришћанска и

---

[424] „Jihad in Russia: the Caucasus Emirate“, *Strategic Comments*, The International Institute For Strategic Studies, Volume 18, Comment 45 – December 2012., преузето са: http://www.iiss.org/publications/strategic-comments/past-issues/volume-18-2012/december/jihad-in-russia-the-caucasus-emirate/ 28.01.2013.

[425] Akhmetova E., „Rusija“, op. cit., str. 448.

[426] Удаљавање РФ од западних партнера, оличено кроз иницирање преговора са Хезболахом и Хамасом, додатни је фактор промене имиџа РФ у очима исламског живља како у земљи, тако и у иностранству. (Dannreuther R., „Islamic radicalization in Russia: an assessment“, op.cit., p. 119-120.)

[427] „Iran, Russia sign deal to boost energy cooperation“, *Azernews* (on-line), 16.02.2013, преузето са: http://www.azernews.az/region/49650.html 16.02.2013.; „Russia, Indonesia to boost economic cooperation“, *The Jakarta Post* (on-line), 20.11. 2010, преузето са: http://www.thejakartapost.com/news/2010/11/20/russia-indonesia-boost-economic-cooperation.html 13.02.2012.; Kalın İ., „Russia and the Muslim world: Unlikely allies?“, *SETA* (on-line), 01.02.2007., преузето са: http://setav.org/en/russia-and-the-muslim-world-unlikely-allies/yorum/345 12.02.2013.; „The Islamic Factor In Russian Foreign Policy“, *Cablegatesearch* (on-line), 06.03.2008, преузето са: http://www.cablegatesearch.net/cable.php?id=08MOSCOW630 12.02.2013.; „Putin's Call to Join OIC Helps Improve Russian Relations With Muslim World“, *Arab news* (on-line), 02.01.2004., преузето са: http://www.arabnews.com/node/242475 12.02.2013.; Safarov F., „Russia continues to maintain a steady pace to improve relations with the Muslim world“, *Vestnik* (on-line), 25.10.2012, преузето са: http://vestnikkavkaza.net/analysis/politics/32953.html 15.02.2013.

[428] Akhmetova E., „Rusija“, op. cit., str. 449.

муслиманска омладина учествовале у дискусијама, семинарима и спортским такмичењима.[429] Организација и спровођење оваквих догађаја резултат су израженије подршке централних руских власти традиционалном (суфитском) исламу. У том смислу, врло је индикативна изјава (тадашњег) председника Дмиртија Медведева приликом посете Великој џамији у Москви (15. јула 2009. године): „Ми смо држава многих етницитета и вера, а муслимани уживају поштовање и утицај у нашој земљи. Муслиманске верске организације дају значајан допринос очувању грађанског поретка, осигурању духовног и моралног вођства за огроман број људи и борби против екстремизма и ксенофобије".[430]

Да би продубила односе са традиционалним муслиманима, централна власт тежила је да на што више начина покаже позитивне аспекте своје сарадње са Главним муфтијством и покрајинским филијалама. Један од примера представља додељивање ордена „За заслуге отаџбини" четвртог реда главном муфтији Равилу Гаинутдину, 2. новембра 2009 . године. Орден представља признање његовом доприносу у пропагирању духовности и јачању хармоничних односа међу националностима РФ.[431]

Изградња све бољих односа централних власти са традиционалним муслиманима, са једне, и учвршћивање оданих регионалних апаратура, са друге стране, резултирало је априла 2009. године обустављањем антитерористичке кампање у Чеченији. Неприкосновени чеченски лидер и Путинов штићеник, Рамзан Кадиров, поздравио је ову одлуку Москве речима: „Лидери РФ коначно су потврдили чињеницу да је гнездо тероризма скршено, да су илегалне оружане групе неутрализоване и да су милитантне вође на чијој савести леже туга и патња хиљада људи уништени или приведени и предати судству... Чеченија је мирна територија која се развија, где ће отказивање антитерористичке операције само допринети промоцији економског раста у републици".[432]

Међутим, прокламација тзв. *Кавкаског емирата* 2007. године и поновно интензивирање терористичких активности почев од 2008. године, сугеришу да џихадисти нису одустали од борбе, те да ће, упркос томе што је антитерористичка

[429] *Исто*, стр. 463.
[430] *Исто*, стр. 448.
[431] *Исто*, стр. 449.
[432] Shapiro B., „Caucasus jihad: Terror tactics back on the horizon?", op. cit.

кампања у Чеченији званично окончана, контратерористичке акције широм региона ипак захтевати појачане напоре. Иако је у периоду од 2007. до 2010. године интензитет терористичких активности и генерално насиља у Чеченији опао, у суседним републикама, пре свега Игушетији и Дагестану, оне бележе стабилан раст.[433] Како објашњавају Џон О'Лофлин, Едвард Холанд и Френк Витмер, преливање насиља из Чеченије у друге републике региона представља нову реалност за безбедносну ситуацију на простору СК. Оно такође доводи у питање дугорочне капацитете стратегије коју је до сада примењивала власт у Кремљу супротстављајући се тероризму.[434] У том смислу, одговор централне власти није изостао. Заокруживање организационо-правне и тактично-оперативне платформе, усвајањем *Концепта о супротстављању тероризму у Руској Федерацији* 5. октобра 2009. године, јасно је истакло државне принципе, циљеве, методе, задатке и координационе механизме у супротстављању актуелној претњи.[435] Од наставка примене вишеслојног приступа, те креативности у комбиновању „тврдих" и „меких" метода, није се одустало. Истовремено, благовремено су имплементиране неке иновације на федералном нивоу. Тако је у јануару 2010. године успостављен нови федерални округ. Јужни федерални округ који је укључивао 13 република, подељен је на два дела - Јужни федерални округ (са 6 република)[436] и Севернокавкаски федерални округ (са 7 република).[437] Интересантно је да је на место федералног руководиоца Севернокавкаског федералног округа постављен пуковник Александар Клопонин, који се иначе

[433] O'Loughlin J., Holland E. C., Witmer F. D. W., „The Changing Geography of Violence in Russia's North Caucasus, 1999–2011: Regional Trends and Local Dynamics in Dagestan, Ingushetia, and Kabardino-Balkaria", *Eurasian Geography and Economics*, 2011., 52, No. 5, p. 6.; Опширније о овоме у: Kuchins A. C., Malarkey M., Markedonov S., *The North Caucasus: Russia's Volatile Frontier*, CSIS-Center for Strategic and International Studies, Washington DC, 2011.; као и CSIS-Center for Strategic and International Studies, „Violence in the North Caucasus", *Human Rights & International Initiatives*, Washington DC, 2008. и Saradzhyan S., „Russia's North Caucasus, The Terrorism Revival", *International Relations and Security Network*, *Belfer Center for Science and International Affairs* (on-line), 23.12.2010, преузето са:
http://live.belfercenter.org/publication/20636/russias_north_caucasus_the_terrorism_revival.html?breadcrumb=%2Fregion%2F130%2Fasia%3Fgroupby%3D0%26%3D%26filter%3D2010 05.02.2013.

[434] O'Loughlin J., Holland E. C., Witmer F. D. W., „The Changing Geography of Violence in Russia's North Caucasus, 1999–2011: Regional Trends and Local Dynamics in Dagestan, Ingushetia, and Kabardino-Balkaria", op. cit., p. 6.

[435] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 19.

[436] Дистрикт сада укључује: Адигеју, Астраханску Област, Волгоградску област, Републику Калмикију, Краснодарски крај и Ростову област.

[437] То су: Чеченија, Ингушетија, Дагестан, Стравопољ, Северна Осетија, Карачај-Черкезија и Кабардино-Балкарија.

сматра једним од најталентованијих економиста, банкара и менаџера.[438] Истовремено, Клопонин је именован за заменика председника владе, постајући тако репрезент и премијера и председника у региону СК, са овлашћењем да одузме власт републичким руководиоцима.[439] Ове промене сугеришу да је Кремљ схватио нужност промене досадашње „политике штапа", те да је прилагођавање ситуацији неопходно. То се, како истиче Војцјеч Горецки, може закључити на основу изјава (тадашњег) председника Дмитрија Медведева и (тадашњег) премијера Владимира Путина, који указују да је суштина нове тактике интензивнији развој Кавказа и давање приоритета горућим регионалним питањима попут сиромаштва, незапослености и корупције.[440] Руски председник је почетком 2010. године изјавио да Кавказом треба „управљати економским методама а не силом, да је тамо потребан менаџер, а не диктатор", те да „ера генерала-гувернера припада прошлости". У сличном тону, премијер је нагласио да је тежња централних власти да се социо-економско стање на Кавказу изједначи са просеком на федералном нивоу; да се регион учини примамљивим за стране инвестиције, креацију нових радних места; да се смањи незапосленост, побољша борба против криминала и осигура безбедност становништва.[441] Наравно, обећано уздржавање од ранијих метода којима се Москва служила у претходним годинама, неће изменити стратегијски циљ централне власти који се односи на стабилизацију региона.[442]

У прилог томе говори чињеница да је 2010. године ухапшен вођа Ингушетијског фронта *Кавкаског емирата*, Али Тазајев (позант као Емир Магас). Оно што је важно у вези са тим, јесте податак да је од његовог привођења приметан тренд опадања броја терористичких акција и пад смелости у њиховом извођењу, уз истовремено повећање успешности државних органа у проналажењу

---

[438] Алексеева А., „Александр Хлопонин стал полковником", *Комсомольская правда*, 10.07.2008.
[439] Обједињавање функција руководиоца федералног дистрикта и заменика премијера је новост у руској политици. Таква ситуација је омогућена усвајањем амандмана на два закона - *О влади Руске Федерације* и *О државној државној цивилној служби Руске Федерације* - од 22. јануара 2010. године. (Górecki W., „Managers instead of governor-generals?, Moscow's new tactics in the North Caucasus", *OSW Commentary*, Issue 36, Centre for Eastern Studies, Warszawa, 2010., p. 3.)
[440] *Исто*, стр. 1.
[441] *Исто*, стр. 3.
[442] *Исто*, стр. 1.

и елиминацији вехабијских главешина.[443] Према званичним подацима, већина „џихадских сениора" из Дагестана, Кабардино-Балкарије и Карачајево-Черкезије ликвидирана је управо у том периоду (после 2010. године).[444] Само у великој операцији из 2011. убијено је 16 водећих џихадиста међу којима су: лидер тзв. Дагестанског вилајета - Магомедали Вагабов, затим Бислан Гочијајев, Алхмад Малкаров и Аскер Џапујев (лидери из Карачајево-Черкезије и Кабардино-Балкарије). Осим њих, ликвидирани су и Супјан Абдуљајев (заменик Доке Умарова), као и Амир Камзат (лидер чеченске групе која је увежбавала бомбаше-самоубице учеснике напада на Демодедово).[445]

Поред тога, само у 2010. години за „злочине повезане са терористичким и екстремистичким активностима" осуђено је 233 лица, док су дугорочне затворске казне изречене у Ставропољу 2011. године за учешће у нападе у Назрану 2004. године[446], довољно говоре о одлучности надлежних органа у укупној контратерористичкој борби. Највећа пажња у оквиру КТО сада је усмерена на лоцирање и деактивацију тзв. ИЕН, обзиром да су управо оне постале најпопуларније оружје џихадиста. Према извештајима руског МВД-а, само од јануара до априла 2012. године 93 ИЕН је „очишћено" на простору СК. Годину дана раније, више од 10 лабораторија за илегалну производњу експлозива је уништено, а више од 500 експлозивних направа откривено и деактивирано.[447] Уједно, у оквиру КТО отпочела је ограничена примена беспилотних летелица (тзв. дронова). Њихово коришћење довело је до значајног успеха у марту 2011. када је у Сунџа дистрикту у Ингушетији дрон открио џихадистички камп и погодио га навођеним пројектилом, усмртивши при том 16 терориста.[448]

---

[443] „Главарь боевиков Тазиев сотрудничает со следствием", *Коммерсантъ* (on-line), 09.12.2010, преузето са: http://www.kommersant.ru/doc/1554367 12.06.2013.; „Магаса оставили в СИЗО", *Коммерсантъ* (on-line), 19.06.2012., преузето са: http://www.kommersant.ru/doc/1961467 10.06.2013.

[444] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 26.

[445] „Airstrike in Ingushetia: 16 militants killed", *Agentura.ru* (on-line), 29.03.2011, преузето са: http://www.agentura.ru/english/timeline/2011/airstrike/ 30.06.2013.

[446] Burger E. S., Cheloukhine S., *Counterterrorism in Areas of Political Unrest The Case of Russia's Northern Caucasus*, Springer, New York, 2013., p. 12.

[447] Треба напоменути да се нови модели ИЕН константно појављују. („Терроризм, мины и пропаганда", *Чекист..ru*, (on-line), 13.04.2012, преузето са: http://www.chekist.ru/article/4003 39.06.2013.)

[448] „Весь имарат одним ударом. В Ингушетии подводят итоги спецоперации", *Коммерсантъ* (on-line), 30.03.2011, преузето са: http://www.kommersant.ru/doc/1610758 10.06.2013. Употреба дронова ће се у будућности вероватно наставити и проширити. (International Crisis Group, „The North

Према најновијим доступним извештајима из РФ, у првој половини 2012. године убијено је 139 терориста од којих 16 лидера[449], док је у акцији из октобра исте године лоцирано и ликвидирано 313 терориста, међу којима 43 лидера.[450] Мада је *Кавкаски емират* успео да преживи ове губитке, применто је да су руске безбедносне снаге, како се закључује у извештају Међународне кризне групе, у последњих шест година знатно унапредиле своје капацитете, највише у домену координације, опреме, тренинга и људских ресурса.[451] У ствари, читава стратегија се константно дограђује. О томе је 2011. године веома експлицитно говорио тадашњи председник РФ, Дмитриј Медведев: „Извештавање у форми 'пребројавања лешева' је пут који не води никуда. Ми морамо да убијамо само оне који шире терор, али исто тако морамо да пробамо да их подучимо, да их реинтегришемо".[452]

Управо ова изјава приказује широк дијапазон тзв. комбиноване стратегије која се данас примењује у региону. „Тврде" методе примењују се и даље у свим републикама Севернокавкаског округа. Међутим, приметне су значајне иновације. У Дагестану се, нпр., у последње време велика пажња посвећује преговорима у току КТО. Најчешће се у те сврхе ангажују чланови породице џихадиста. Један од случајева успешног преговарања догодио се 14. октобра 2011. године када су се двојица џихадиста стационираних у приватној кући у Махачкали предали властима након разговора са члановима својих породица.[453] У марту 2012. године, председавајући локалне салафистичке организације за људска права *Правозащита* убедио је жену са двоје деце да напусти имање окружено специјалним снагама пред почетак једне од акција.[454] Успешни преговори вођени су и у Ингушетији. 29. јануара 2011. године председник републике лично је

Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 29.)

[449] „На Северном Кавказе с начала года было уничтожено 139 боевиков", *Росбалт* (on-line), 21.05.2012., преузето са: http://www.rosbalt.ru/federal/2012/05/21/983168.html 11.06.2013.

[450] „Hundred of Terrorists Killed in Recent Months", *RIA Novosti* (on-line), 16.10.2012, преузето са: http://en.rian.ru/russia/20121016/176672506.html, 29.07.2013.

[451] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 23.

[452] „Медведев о КТО: Уж точно 'отчет трупами' – это путь в никуда", *Комсомольская правда* (on-line), 05.07.2011., преузето са: http://www.kp.ru/daily/25714/914154/ 10.06.2013.

[453] „В Махачкале силовики сообщают о сдаче двух боевиков", *Кавказский Узел* (on-line), 15.10. 2011, преузето са: http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/194129/ 10.06.2013.

[454] „Калаш vs. авиаци", *Черновик* (on-line), 16.03.2012, преузето са: http://chernovik.net/content/novosti/kalash-vs-aviaciya 12.06.2013.

интервенисао у оквиру једне од КТО, убедивши, заједно са мајком, двадесетогодишњег Јунуса Мутсолгова да се преда властима. У другим републикама, пак, медијација није давала успехе или је чак била забрањивања од стране власти.[455]

Поред медијације, индикативна је и интензификација полицијских активности и значајно унапређење њиховог квалитета. Евидентан успех у домену превенције терористичких активности, посебно бомбашких напада овим путем забележен је у последњим годинама. 30. августа 2011. године три бомбаша-самоубице разоткривена су у покушају да нападну прославу у Грозном. Неколико месеци пре овог догађаја, полицајци су упели да спрече напад на Концертну халу у Грозном где је Рамзан Кадиров држао говор.[456]

Очигледно је да се контратерористичке активности у РФ спроводе не само са циљем елиминације или хапшења терориста, већ и са настојањем да се они враћају у нормалне и мирне животне токове помоћу амнестирања и применом других механизама. Ове „меке" мере нужно захтевају свеобухватну државну стратегију која ће успети да се пробије до срца и умова терориста и пружи им подршку путем побољшања економског развоја и владавине права; информисањем у функцији промовисања ненасилног решавања постојећих спорова, као и развијањем уверења о неефективности и неисплативости тероризма. Како је то 3. јула 2012. године истакао директор ФСБ, Александар Бротников, приоритет превентивног рада, заједно са безбедносним операцијама, треба да буде уклањање узрока и услова погодних за развој терористичке базе и регрутацију младих људи у редове џихадиста. Он је као изузетну, истакао важност дијалога између различитих фракција ислама.[457]

Тзв. „меке" мере варирају од републике до републике. Најмање либералне, односно оне које се држе традиционалног приступа у решавању проблема исламског фундаментализма у региону, резервисане су за Чеченију, док се најлибералније примењују у Дагестану. Између ових крајности налазе се методе

---

[455] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 24.

[456] „Источник в Минздраве Чечни: официальное число жертв теракта в Грозном занижено", *Кавказский Узел* (on-line), 22.09.2011, преузето са: http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/192947/ 13.06.2013.

[457] „НАК провел выездное совещание в Махчкале", *Российская газета* (on-line), 03.07.2012, преузето са: http://www.rg.ru/2012/07/03/reg-skfo/nak-anons.html 13.06.2013.

чија се имплементација спроводи у свим осталим републикама округа. Њихова заједничка карактеристика је тежња да се дерадикализује исламско становништво у региону коришћењем широког дијапазона активних мера.

Иновација у већини република је да се више не врши једноставна сегрегација муслиманског становништва по принципу: традиционални ислам (суфисти, сунити, ханефисти, шафисти) - салафистички вехабизам. Сада се поред традиционалиста у оквиру салафизма разликују две главне струје: умерени салафисти и радикални салафисти.[458]

Оваква подела у оквиру салафизма на СК постала је евидентна након што су поједини салафисти одбацили радикалне идеје. Најпознатији је пример Алија Јевтејева, који је, након што је и сâм био члан једног од џемата, одбацио радикализам и отишао на студије у Медину (Саудијска Арабија), а касније и у Каиро, на Универзитет Ал Азхар. По повратку, 2008. године, изабран је за муфтију Северне Осетије и сматран за једног од најобразованијих муфтија у региону СК. Његов избор на ову функцију подржале су и федералне власти, истичући да је нови муфтија добар пример дерадикализације. Јеветјев је успео да у џамије привуче знатан проценат муслиманске омладине, превасходно организацијом едукативних програма и константним истицањем да је оружана борба контрадикторна шеријату.[459] Оваква политика настављена је и након што је муфтија поднео оставку 2010. године.[460]

„Меке" мере дале су одређене резултате и у другим републикама новоформираног округа. Оне „најмекше" имплементиране су у Дагестану. По доласку на власт, 2010. године, нови председник Дагестана, Магомедсалам Магомедов, објавио је потребу иницирања дијалога са противницима, укључујући умерене салафистичке лидере, као и отворенију религијску политику и враћање побуњеника мирном животу.[461] Након објаве, салафисти су начинили први корак у том правцу и основали „Удружење научника Аклу-Суна". Оно је убрзо израдило

---

[458] Оваква подела прихваћена је у релативно кратком року у свим републикама Севернокавкаског дистрикта са изузетком Чеченије.

[459] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 8.

[460] Оставка је резултат медијске кампање против муфтије, због његове „радикалне прошлости". Наследио га је Кадимурат Гатсалов. (*Исто.*)

[461] Мамаев А., „Назад в будущее?", *Правозащита* (on-line), 12.02.2010, преузето са: http://www.memo.ru/d/32202.html 05.02.2013.

документ у којем је анализирана нестабилност у републикама и предложена „мапа пута“ за превазилажење постојећих проблема. Посебна пажња при томе је поклоњена репресији над муслиманима, затим потреби да се омогући несметано проповедање ислама, потреби за изградњом Џума џамија у неколико великих градова, инклузији салафистичких представника у Духовни савет, те изградњи исламских забавишта и школа и успостави шеријатских судова за оне који желе да их користе.[462] Поред тога, тзв. умерени салафисти основали су и НВО „Дагестан - територија мира и развоја“ коју представљају уважени не-фундаменталисти и грађански актери, при чему је покренут дијалог са представницима московских грађанских група.

Влада је подржала ове активности, укључивањем салафистичких лидера у свој програм оснивања „Комисије за асистенцију и адаптацију особа које су одлучиле да престану са терористичким и екстремистичким активностима“.[463] Априла 2011. године одржан је први цивилни дијалог који је поставио параметре за кооперацију у име не-насиља и толеранције и иницирао заједнички напор у проналажењу механизама којима би се превентивно деловало на младе у контексту њиховог одвраћања од терористичких и екстремистичких активности. Како се наводи у извештају Међународне кризне групе, почетак није био лак, али је одлучено да се проблем решава поступно. Салафистички лидер Камил Султанахмедов је том приликом предложио: „Ако нисмо спремни да се ујединимо, хајде бар да почнемо да славимо празнике заједно“. Два месеца касније, одржана је дводневна сесија у вези федералног председничког Савета за цивилно друштво и људска права. Током дела који се односио на побуњеничка питања, дагестански председник Магомедов учествовао је у дугој и значајној дискусији са салафистичким лидерима која је емитована на републичкој телевизији.[464]

Дијалог је после краћег прекида настављен 2012. године, када је дагестански муфтија Ахмад Абдулаев позвао локалне грађане и власти да буду толерантнији

---

[462] Сокирянская Е., Орлов О., „Новый курс Магомедова? - Ситуация с правами человека и попытки консолидации общества в республике Дагестан (Март 2010 - Март 2011)“, *Правозащита* (on-line), 04.09.2011, преузето са: http://www.memo.ru/d/126206.html 05.03.2013.

[463] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency“, op. cit., p. 9.

[464] *Исто*, стр. 10.

према фундаменталистима и да их не називају вехабијама. Такође, позвао је локалне имаме да не пријављују властима ко одлази у коју џамију, а полицајце да не прибегавају насилним средствима и илегалном кажњавању када се ради о „неконвенционалним муслиманима". Ово је, према Међународној кризној групи, веома важна изјава, с обзиром на то да је вехабизам званично забрањен, јер је секташки расцеп прилично дубок, те да већина полицајаца у републици припада традиционалном исламу.[465] Муфтија Абдулајев је касније продубио дијалог, позвавши учеснике да не оптужују једни друге да су куфари („неверници") и молио Алаха за опроштај у вези конфликта. Одлучено је да се формира посебан комитет за једнаком репрезентацијом научника из обе фракције, како би се решавали сви постојећи спорови.[466] Лидери „Аклу-Суне" рекли су да је такав дијалог покренут због тога што салафистичка заједница значајно расте и да је немогуће игнорисати је. Један од њих изјавио је: „Ми смо у сваком селу; има нас хиљаде, око 25% укупног броја верника. На Средњем истоку ислам тренутно студира 2000-2500 студената; они ће се вратити и сви придружити Аклу-Суни".[467]

Након што је један од најученијих суфиста и ментор муфтије Абдулајева, шеик Саид Афанди, подржао даљу сарадњу између традиционалних и нетрадиционалних муслимана, дијалог је постао рутина, свакодневни посао, углавном усмерен на унификацију подељеног локалног становништва. Суфистички и салафистички лидери радили су заједно на локалном нивоу, одлазили у удаљена планинска села, држали састанке са сеоским џаматима и објашњавали потребу да се превазиђе *шизма*.[468] Између осталог, на тај начин су успешно решени акутни конфликти између суфиста и салафиста око избора имама у Курушу. Локални експерти тврде да у областима у којима је Аклу-Суна активна, мање омладине се придружује екстремистима, а више њих преферира активности тзв. мирољубивог салафизма: „Одлив у планине јењава зато што се млади сада у потпуности придржавају своје религије, а ако протествују, онда они то чине мирним путем који дозвољава шеријат".[469]

---

[465] *Исто.*
[466] *Исто.*
[467] *Исто,* стр. 10-11.
[468] *Исто*, стр. 11.
[469] *Исто.*

Поред сарадње са суфистима и умереним салафистима, те подржавања њихове међусобне сарадње, државна власт покренула је и тзв. програме амнестирања.[470] У новембру 2010. године дагестански председник основао је 14-очлану комисију за рехабилитацију бораца. Слична тела основана су касније на локалном нивоу у скоро свим републичким рејонима.[471] Комисија је била задужена да размотри молбе оних терориста који се крију, а који су престали са борбеним активностима; затим да омогући правно и медицинско саветовање; реши нихов стамбени статус и проблеме запослења; и, уколико је потребно, изврши релокацију бивших побуњеника и чланова њихових породица. Њен посао такође укључује увид у кршење људских права од стране безбедносних снага и пружање помоћи особама које су осуђене за злочине повезане са побуњеништвом, а које су показале покајање. У пракси, комисија нема специјалне правне механизме који би подупрли њено деловање, због чега су њене одлуке саветодавне природе.[472] Ипак, она може гарантовати легитимност и транспарентност процеса предаје, који се сматра суштинским за оне особе које не верују извршним органима, истражним телима и судовима.[473]

Дагестанска комисија послужила је као модел и другим републикама. Нпр., септембра 2011. године основана је слична комисија у Ингушетији. Њу је предводио секретар Савета за безбедност, Ахмед Котијев. Њени задаци слични су оним у Дагестану, али је њено деловање мање јавно. Она користи неформалне методе у преговору са милитантима, укључујући родбинске везе. Котијев наглашава да је стратешки важно за такву комисију да се у свом раду више

---

[470] Они нису били нова идеја, обзиром да су први програми овог типа покренути у Чеченији још 1990-тих година. Они су, пак, условљавали побуњенике да се обавежу републичким властима, односно да пређу на страну централних или републичких снага. Такође, побуњеници који су убијали припаднике државних снага безбедности, нису имали право на амнестију. Програм је званично представљен као успех у периоду 2006-2007, када се између 430 и 470 побуњеника предало властима. Од тада, програм амнестирања у Чеченији није обнављан. (*Исто*, стр. 30.)

[471] Чланове комисије чинили су руководиоци државних служби и Истражног комитета, министар правде, министри националности и религије, републички омбудсман, председавајући адвокатске коморе Дагестана и имам централне џамије у Махачкали. („Правопримирительная практика", *Коммерсантъ* (on-line), 21.06.2012, преузето са: http://www.kommersant.ru/doc/1962777 14.06.2013.)

[472] „В Дербенте комиссия по адаптации боевиков к мирной жизни решила помочь двум жителям города", *Кавказский Узел* (on-line), 04.08.2011, преузето са: http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/190237/ 15.06.2013.

[473] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 30.

фокусира на реинтеграцију побуњеника који су већ одслужили своје казне.[474] Подаци говоре да је у периоду 2010-2011. године у Ингушетији реинтегрисано 15 милитаната.[475] У јануару, односно марту 2012. године, у Кабардино-Балкарији и Карачај-Черкезији такође су основане сличне комисије, међутим њихови резулати су до сада били скромни.[476]

За разлику од духовних вођа у Дагестану, Ингушетији, Северној Осетији и Карачај-Черкезији, који су тражили начине да на неки начин интегришу умерене салафисте и превазиђу секташку шизму, чеченски лидер, Рамзан Кадиров, све време сурово намеће суфитски ислам и захтева да званични клерици просвете „посетиоце џамија о опасном утицају вехабизма и екстремизма". Клерици у том смислу подржавају чеченског председника: „Влада коју предводи Рамзан Кадиров пружа колосалну подршку представницима свештенства, и ми не само да треба да будемо захвални, већ треба и да узвратимо". Како се наводи у извештају Међународне кризне групе, суфистички лидери отворено подржавају републичку власт, посебно током избора. За разлику од умерених изјава дагестанских муфтија, Кадиров од својих муфтија захтева да појачају своје напоре да заштите друштво од „страних елемената у ислам" и учврсте своју борбу против вехабизма, чији су следбеници „убијали посвећене муслимане, палили Куране и уништавали народну имовину".[477] У Чеченији, цивилни службеници и религијски лидери на различитим нивоима константно наглашавају важност заштите омладине од вехабизма као један од најважнијих метода у борби против тероризма и екстремизма. Дијалог са салафистима или њихова инклузија у републички религијски живот је строго забрањена.[478] Практично једина мека мера

---

[474] „В Ингушетии создана комиссия по адаптации боевиков", *Кавказский Узел* (on-line), 09.09.2011, преузето са: http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/192290/ 14.06.2013.

[475] „В Ингушетии проходит первый 'Кавказский форум' правозащитников", *Русская служба новостей* (on-line), 18.02.2012, преузето са: http://rusnovosti.ru/news/188356 16.06.2013.

[476] Комисија у Кабардино-Балкарији рехабилитовала је једну терористкињу у септембру 2012. године. Комисија у Карачајево-Черкезији је према одређеним изворима, креирана по „наредби одозго" и још увек није почела са радом. („Глава КБР создал комиссию по адаптации к мирной жизни экс-членов НВФ", *РИА Новости* (on-line), 24.01.2012., преузето са: http://ria.ru/society/20120124/547874931.html 17.06.2013.; „В КЧР создали Комиссию по реабилитации экс-членов НВФ", *Северо-Кавказский федеральный округ - СКФО* (on-line), 31.03. 2012, преузето са: http://skfo.ru/news/2012/03/31/V_KChR_sozdali_Komissiyu_po_reabilitacii_eks-chlenov_NVF/ 15.06.2013.

[477] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", op. cit., p. 12.

[478] *Исто.*

у којој је учествовала чеченска републичка власт односи се на организацију активности у којима учествују деца из свих републичких школа. Писма која деца напишу, у којима се побуњеници позивају да се врате кућама и својим породицама (обично око 25.000 писама), бацају се из хеликоптера у планинским регионима.[479]

Судећи према броју инцидената и смртних случајева, овај модел супротстављања радикалном салафизму показује се као најуспешнији, што се констатује у извештају Међународне кризне групе. У суштини, чеченски модел супротстављања радикалном салафизму заснива се на традиционалном приступу и конзистентан је са оним што федерална власт имплементира од 1999. године. Методе које је крајем свог председничког мандата предложио Медведев, нису прихваћене нити у Москви, нити од стране регионалних структура.[480] Ипак, заједнички, тј. општеприхваћени став свих државних органа, да суштина проблема лежи у највећој мери у економији региона, остаје на снази. У том смислу, одређени напори су већ учињени, а планови за будућност најављени. Опште је позната чињеница да је од почетка конфликта, СК примао огромне финансијске инјекције из централе.[481] Такође је опште познато да је регион одувек имао низак животни стандард (ако се изузме кратак период у 1950-им годинама). Велика незапосленост, низак степен привредног развоја и висок степен корупције која храни претходно, саставни су елементи карактера региона али и суштински чиниоци креирања услова за развој фундаментализма и екстремизма.

Централне власти биле су упознате са овим чињеницама, али до 2010. године никакав конкретан економско-центрични програм није био имплементиран. Тек након званичне обуставе антитерористичке акције у Чеченији, тадашњи премијер Владимир Путин наложио је израду регионалног економског плана који би за десетогодишњи период поставио темеље социо-економског развоја Севернокавкаског округа. План је израђен и усвојен под називом „Стратегија 2025“ и дефинише кључне трендове, мере и средства за

---

[479] „В чеченских горах с вертолетов сбросили тысячи детских писем“, *Росбалт* (on-line), 18.05.2012, преузето са: http://www.rosbalt.ru/federal/2012/05/18/982642.html 14.06.2103.

[480] International Crisis Group, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency“, op. cit., p. 32.

[481] До обуставе антитерористичке операције чеченски буџет је нпр. 95 процената био финансиран из централних резерви, што је износило око 2,48 милијарде US$ годишње. (Chaudet D., „When the Bear Confronts the Crescent: Russia and the Jihadist Issue“, op. cit., p. 46.)

постизање стабилног развоја и националне безбедности у свим републикама СК. „Стратегија 2025“ је израђена у складу са свим осталим стратешким документима РФ: Концептом дугорочног социо-економског развоја Русије до 2020., Концептом демографске политике Русије до 2025., Стратегијом националне безбедности до 2020., Транспортном стратегијом до 2030., Железничким развојем до 2030., Руском енергетском стратегијом до 2030. и Стратегијом воде до 2020. године.[482] Њеном применом треба да се обезбеди стабилан развој региона, побољшају животни услови и смањи незапосленост, али и унапреде интеретнички односи. Предвиђено је да се до 2025. године регионални бруто друштвени производ (БДП) повећа 1.7 пута; да се регионални фискални буџет учетворостручи, а просечна плата увећа за 1.5 пута. Поред тога треба да се створи 400.000 нових радних места, чиме би се стопа незапослености смањила са 16 на 5 процената.[483]

Међутим, поједини теоретичари сматрају да „Стратегија 2025“ није у сагласности са актуелном ситуацијом у региону. Она, према речима Сергеја Маркедонова, не узима у обзир политичку и безбедносну реалност на терену и као да намерно избегава помињање политике и религије.[484] Но, без обзира на критике, централна власт је наставила са економским опоравком региона. О томе сведочи и израда концепта „Высота 5642“ који је усмерен на развој туризма и зимских спортова у северозападном делу СК. Планира се да буде имплементиран у периоду од 7 година.[485]

Узимајући у обзир и даље активну терористичку активност, са једне, те комплексну мултидимензионалну антитерористичку стратегију централних власти која тежи да је искорени, са друге стране, осетљивост актуленог тренутка

---

[482] О детаљнијој анализи комплементарности „Стратегије 2025“ са осталим стратешким документима у: „The Strategy of Social-economic Development of the North Caucasus Federal District (NCFD) until 2025“, *Vestnik Kavkaza* (on-line), 07.10.2010, преузето са: http://vestnikkavkaza.net/analysis/society/6671.html 06.01.2013.

[483] „Russia issues strategy for North Caucasus development until 2025“, *Xinhua*, 10.05.2010, преузето са: http://news.xinhuanet.com/english2010/world/2010-10/05/c_13542609.htm 06.01.2013.

[484] Опширније у: Markedonov S., „The North Caucasus in Russia and Russia in the North Caucasus: State Approaches and Political Dynamics in the Turbulent Region“, in: Stephen Blank (ed), *Russia's Homegrown Insurgency: Jihad in the North Caucasus*, US Army War Colledge and Strategic Studies Institute, PA, 2012, pp. 99-117.

[485] Концепт планира изградњу 4 спортска центра и луксузна одмаралишта: „Мамисон“ у Северној Осетији, „Приељбрусје“ у Кабардино-Балкарији, „Аркхиз“ у Карачајево-Черкезији, и „Лаго-Наки“ у Адигеји (који се налази у Јужном Федералном Дистрикту). Укупна инвестиција планирана је у вредности о 12-14 милијарди US$, док ће радовима координирати државна компанија. (Górecki W., „Managers instead of governor-generals?, Moscow's new tactics in the North Caucasus“, op. cit., pp. 4-5.)

можда најбоље репрезентују речи председника Путина: „Нема места за грешке“.[486] Чини се да руска антитерористичка кампања константно мења свој облик и карактер, не одустајући од давно утврђеног циља - коначног искорењивања исламских фундаменталистичких и екстремистичких елемената.

4.3. Развој исламског фундаментализма на простору Западног Балкана

Свака фаза развоја исламског фундаментализма у региону ЗБ такође има своје карактеристике.

Деловање западнобалканских исламских фундаменталиста у периоду од продора ислама у регион до престанка постојања калифата

Џихад стиже на Балкан касније него на Кавказ - тек у 14. веку, непосредно након што су „Турци преузели барјак вере Мухамедове“[487], и утемељује ислам као важан фактор друштвено-политичког живота у региону који се задржао до данашњих дана.

У 13. веку, у западној Анадолији, група пограничних ратника, на челу са Ертургулом, основала је династију која је средином 14. века стала на чело снажне турске државе званe Османлијско Царство.[488] У ратном походу на запад, Османлије најпре 1326. године освајају Бурсу (у западној Анадолији), затим 1345. године прелазе Галипољски мореуз и продиру на Балкан, освајајући Бугарску, Македонију и велики део Грчке. Тачније, Македонија је покорена 1371., Бугарска 1422., Грчка 1460., а Србија, након Маричке (1371), односно Косовске битке (1389), напокон пада под пуну власт Османлија 1459. године када је освојено Смедерево.[489] Јужна и централна Босна освојене су 1463., Херцеговина 1465. и Албанија 1467. године. Неке периферне области, потпале су под Османлијску

---

[486] „Jihad in Russia: the Caucasus Emirate“, op. cit., p. 2.
[487] Хити Ф., *Историја Арапа*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1983., II издање, стр. 195.
[488] Тадашња ума састојала се од три веома утицајна исламска царства: Могулског, Сафавидског и Османлијског. (Баришић С., „Из нашег непосредног суседства: муслимани“, *Теме*, бр. 4., 2005., стр. 597.)
[489] Schwartz S., *The Heritage of Ottoman Islam in the Balkans*, paper presented to Indiana University Bloomington Conference „The Turks and Islam“, September 12, 2010., преузето са: http://www.islamicpluralism.org/1663/the-heritage-of-ottoman-islam-in-the-balkans 28.02.2013.; као и Милошевић З., „Независност Космета: историјско подсећање и нова питања?“, *Политичка ревија*, Година (XX) VII, vol. 15, бр. 1/2008., стр. 13. Београд је, пак, званично пао тек 1521. године. (Баришић С., „Из нашег непосредног суседства: муслимани“, оп. цит., стр. 599.)

власт тек касније - попут мањег дела Херцеговине (1483), обалског дела Албаније (1497), ЦГ (1499), северног дела Босне (1520-1528) и Хрватске (1527).[490]

Како наводи Мирољуб Јевтић, овај ратни поход за Османлије била је „инвазија у име ислама". Османлијско царство које је извршило напад на Балкан, наступило је као војнички исламски табор који под заставом светог рата - џихада шири славу ислама и под муслиманску власт доводи немуслиманске народе.[491]

Последица османлијске окупације Балкана, објашњава Зоран Милошевић, довела је до великог померања људи и народа од Босфора до Беча, док је њихова исламизација представљала окосницу процеса експанзије.[492] Ивана Аритоновић истиче да је, након што су крајем 14. века Османлије преузеле контролу над значајним сегментом полуострва, настала борба локалног становништва за очување националног и верског идентитета, будући да је исламизација постала *уобичајена* појава, првенствено на просторима данашњег КиМ, Албаније, БиХ. Ислам је наметан силом, мада је било људи који су га, свесни повластица које би имали као муслимани, добровољно прихватали.[493]

Управо ова констатација представља и данас отворену расправу између теоретичара и историчара потеклих како унутар, тако и изван Балкана. Објашњење мотива религијске конверзије утицало је, још увек утиче и чини се утицаће у будућности на утврђивање фактичког стања о томе да ли је исламизација на рубу Европе, у генералном погледу, историјски и чињенично оправдана појава или од стране средњевековних освајача „наметнути друштвени оквир" који и данас представља извор нестабилности путем кривотворења историјских факти и плодно тле за произвођење екстремних друштвено-религијских конструката.

У вези са тим, неки аутори сугеришу да исламизација није била принудна, већ да је популација исламских верника на простору Балкана углавном формирана преобраћањем широких размера (хришћана и припадника других вероисповести)

---

[490] Мањи део ЦГ (град-држава Дубровник) и јадранска обала Далмације су биле практично једине области које су успеле да задрже независност све до средине 16. века. (Minkov A., *Conversion to Islam in the Balkans, Kisve Bahasa Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730*, Tuta Sub Aegide Pallas 1683, Briel, Leiden, Boston, 2004., p. 29.)

[491] Јевтић М., „Албанија: од анархије до балканског идентитета", *Војно дело*, бр. 6, Београд, 2000., стр. 138.

[492] Милошевић З., „Независност Космета: историјско подсећање и нова питања?" оп. цит., стр. 13.

[493] Аритоновић И., „Неки узроци и последице друштвених сукоба на Косову и Метохији", *Баштина*, Приштина – Лепосавић, св.28, 2010., стр. 333.

из разноразних разлога, а најчешће мотивисано постизањем повлашћенијег друштвеног положаја у оквиру проширене муслиманске државе.[494] Такву тезу заступају они који теже да представе „османлијско уређење Балкана“ као „хетерогену структуру владајуће елите и потчињене раје“, па чак и као „ослобођење угњетених од стране локалних моћника“, а не као однос муслимана и немуслимана, иако и сами признају да је немогуће тврдити да дискриминације по том основу није било.[495]

Ипак, огромна већина аутора, попут Зорана Милошевића, сматра да је доласком Османлија на Балкан, уследила *агресивна исламизација* која није мењала само цивилизацијску, него и националну свест људи.[496] У модерној историји, балкански историчари из земаља са већинском хришћанском популацијом виде процес исламизације искључиво као негативан феномен. За њих, владавина Османлија представља „најтрагичнији период“ у историји балканских хришћанских држава, а процес исламизације „асимилацију и религијску дискриминацију“.[497] И док све више појединаца, попут Милана Вукомановића и Џона Еспозита, покушава да помири ставове који би објаснили суштину појаве и ширења ислама некаквом уопштеном тврдњом да се „на балканском полуострву, у цивилизацијском, али не и у теолошком смислу, развијао један самосвојни, аутентични *европски ислам*“[498], опште мишљење српских научника, како тврде Зоран Милошевић и Димитрије Богдановић, остаје непромењено. За њих: „Османлијска власт је уназадила српски народ, одузела му независност и слободу, лишила га државности, разбила му јединствено национално подручје, изменила цивилизацијски лик овог простора, доводећи у питање његов европски карактер. Она је уништила српску аристократију, одузела народу најбољу децу (насилном регрутацијом за јаничаре – „данак у крви“), прекинула природно кретање српског народа ка модерном друштву, осиромашила му земљу, а привреду, која се чак у полузависној Деспотовини налазила на линији

---

[494] Баришић С., „Из нашег непосредног суседства: муслимани“, оп. цит., стр. 599.
[495] *Исто*. О заблуди да су „Турци ослободили Србе Лазаревог угњетавања“ опширније у: Јевтић М., *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, Филип Вишњић, Београд 1993., стр. 50-55.
[496] Милошевић З., „Независност Космета: историјско подсећање и нова питања?“ оп. цит., стр.13.
[497] Minkov A., *Conversion to Islam in the Balkans, Kisve Bahasa Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730*, op. cit., p. 5.
[498] Опширнији преглед у: Вукомановић М., „Запад и ислам“, у: Милан Вукомановић, МаринкоВучинић, (Ур.), *Религијски дијалог: драма разумевања*, БОШ, Београд, 2003. и Еспозито Џ., *Оксфордска историја ислама*, Клио, Београд, 2002.

успона, пресекла и упропастила својим пљачкашким друштвено-економским системом“.[499]

У сваком случају, када се на уму има суштинска функција, односно одредница калифата - распростирање и победа „праве вере“ са циљем да сав свет, а поготово сви припадници овакве државе, приме ислам - онда мишљење Иве Андрића изнесено у његовом делу „Развој духовног живота у Босни под утицајем турске власти“ (1924), свакако говори о општој атмосфери у којој је извршавана религијска конверзија и у колико мери је елемент присиле био присутан. Како наводе Небојша Пантелић и Димитрије Богдановић, Иво Андрић с правом истиче да је у земљама које су освојиле Османлије као једини регулатор личног, друштвеног, материјалног и духовног живота важио ислам: „У условима које је ислам наметао, развијао се духовни живот не само оних који су га били прихватили, већ и свих осталих османских поданика, без обзира на то којој су вери припадали“.[500] Андрић наводи прописе из чувене збирке „Канун и раја“ (Збирка закона за рају), из 635. године у коме су главне тачке *Кануна* управо оне које најдубље задиру у морални и привредни живот хришћана.[501] О томе да ли

---

[499] Богдановић Д., *Књига о Косову*, САНУ, Београд, 1986., стр. 72.

[500] Богдановић Д., *Књига о Косову,* Војноиздавачки завод, Народна књига, Београд, 1999., стр. 96. и Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији“, *Политичка ревија*, Вол. 15, бр. 1, 2008., стр. 103-104.

[501] Према *Кануну* хришћанима и јеврејима је у покореним земљама забрањено да подижу манастире, цркве и испоснице; не смеју поправљати своје цркве; они који станују у суседству муслимана, своје куће морају поправљати једино у случају преке потребе; за потребе путника проширваће се капије манастира и цркава; свим странцима-намерницима указиваће се тродневно гостопримство; код себе неће имати „уходе“, а уколико такве препознају сместа ће их предати муслиманима; своју децу не смеју подучавати Курану; међу собом немају право да изричу пресуде; никога из своје средине не смеју спречавати да постане муслиман; према муслиманима понашаће се с поштовањем; устајаће приликом његовог (муслимановог прим. М.Ф.) уласка и препуштаће му почасно место „без гунђања“; у погледу одеће и обуће не смеју се носити као муслимани; не смеју учити арапски књижевни језик; не смеју јахати оседланог коња, носити сабљу, нити друго оружје, ни у кући, ни ван ње; не смеју продавати вино, нити носити дугу косу; не смеју своје име утиснути у прстен с печатом; не смеју носити широк појас; изван својих кућа не смеју јавно носити ни крст ни своје свето писмо; у својим кућама не смеју гласно и снажно звонити, већ једино умерено; у кућама могу само полугласно да певају; смеју само тихо да се моле за покојнике; муслимани могу да ору и да сеју по хришћанским гробљима ако она више не служе за сахрањивање; ни хришћани ни јевреји не смеју држати робове; не смеју да купе заробљене муслимане нити да завирују у куће муслимана; најзад, уколико би неки хришћанин или јевреј био злостављан од муслимана, овај ће за то платити прописану казну. Поред овога, верска дискриминација изражавана је на разне начине - осим строгих одредаба о ношњи и фризури, бербери, нпр., нису смели да бријују хришћане истим ножем којим су бријали муслимане; у купатилима су хришћани морали да имају посебно назначене прегаче и пешкире; при сусрету са муслиманом морали су да сјашу и да "украј пута" сачекају док муслиман не прође, и тек тада су смели поново да узјашу и да наставе пут. (Наведено према: Богдановић Д., *Књига о Косову (on-line* издање), преузето са:

поменути прописи спровођени у дужем временском року могу изопачити међуетничке и генерално међуљудске односе путем „(не)насилног наметања“ ислама, те променити свест о историјској тачности, не само појединаца, већ и читавих група, можда најупечатљивије говори суштински измењена природа некадашњих односа Албанаца и Срба, који су пре доласка Османлија у регион имали коректне односе[502], па чак у прво време џихадске најезде и ратовали заједно против муслиманских освајача.[503]

Суштина која се назире из укупне историјске грађе сугерише да некаква „додатна присила“ и није била потребна уколико се у обзир узму прописи из *Кануна* који су владали у оквирима балканског дела калифата. Они говоре да је османлијска власт почивала на закону дискриминације и апсолутне владавине ислама, са легалним могућностима да се у пракси спроводи насиље, појединачно или масовно, као и физичко уништење појединаца или читавих области.[504] То свакако оставља психолошку последицу на појединца и групу, којом се, како је показало време, у највећем броју случајева немилосрдно и систематски манипулисало. Томе је допринело стање у којем је *раја* већ по основним схватањима ислама, а још више по начину на који су се правила у пракси спроводила, доспела у привредно потчињен и завистан положај. Уз редовне порезе и друге дажбине, *раја* је подносила и све ванредне издатке у ратовима и покретима џихадских трупа ка њиховом настојању да се прошире даље према западу.[505] Порезе које су плаћали хришћани не само што су били несразмерно већи од оних које су плаћали муслимани, већ су утеривани на неправедан и недостојан начин. Друштвена неједнакост и морална запостављеност, ишле су, како напомиње Димитрије Богдановић, руку под руку са привредном потчињеношћу.[506]

---

http://guskova.ru/q?a=l&doc=/~mladich/Kosmet/knjiga_o_Kosovu/tursko_doba, преузето 12.02.2013.)

[502] Небојша Пантелић наводи да примарни додир српског и албанског народа није имао карактер сукоба, као што га српско-албански односи неће имати све до исламизације Албанаца у XVI веку. (Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији“, оп. цит., стр. 103.)

[503] Према неким изворима, Срби и Албанци су се заједно супротставили отоманској инвазији у Косовској бици. (Хондус П., „Могу ли Срби и Албанци живети заједно?“, *Безбедност западног Балкана*, бр.4, 2007., стр. 5.)

[504] Димитрије Богдановић, *Књига о Косову (on-line* издање), оп. цит.

[505] *Исто.*

[506] *Исто.*

Такав статус хришћанске и друге немуслиманске балканске *раје* није се мењао у периоду од 15. до 19. века, без обзира што неки од прописа нису били примењивани. У ствари, пропис који је хришћанима донекле нудио извесну сатисфакцију и правну заштиту (пропис који би казнио муслимана за злостављање немуслимана), у пракси није био примењиван. Такође, прописи о подизању манастира и храмова спровођени су делимично - у начелу се није могло подићи ново црквено здање, али су се оправка, па и фиктивна рестаурација могле постићи посебним султановим ферманом, уз огромне трошкове, тешкоће и опасности.[507] Тзв. данак у крви представљао је посебну пошаст за хришћански и посебно српски народ. Како наводи Димитри Китсикис, отимање хришћанске мушке деце и њихово претварање у елитну турску војску, познату као *јањичари* (на турском - нови војници)[508] била је пракса резервисана за балкански и кавкаски део калифата. Посебно су била интересантна деца из Албаније, Бугарске и Србије.[509] Њихов прелазак у ислам - да ли под присилом или самовољно, зарад бенефиција - додатно је умањио проценат хришћанског становништва у региону, те послужио и као акцелератор присилне миграције коју је практиковало вођство калифата у складу са увреженом логиком „чишћења Дар ел Ислама“ од неверника. Наиме, под притиском укупних околности, истиче Димитрије Богдановић, хришћани су напуштали своје куће и земљишта у равници и дуж друмова и повлачили се у планине, пресељавајући се тако у више, недоступне крајеве, док су муслимани заузимали њихове дотадашње положаје.[510] Од самог почетка Османлијске инвазије, кретање џихадских одреда или већих војних формација по српским и другим хришћанским земљама остављало је пустош - градови су разарани, цркве рушене и манастири паљени, дворови владара и властеле систематски и до темеља рушени, села пљачкана а народ убијан или одвођен у ропство, уколико се није склонио и иселио.[511]

---

[507] *Исто.*

[508] Поједини аутори тврде да је оригиналан превод термина *јањичари* у ствари *поклоњен живот* од кованице *Јан* - живот и *Нисар* - поклоњен. Робин Мекартур, Махомед Мостафа и Наим ал Кури напомињу да је другачије тумачење термина јањичари често коришћен као психолошка тактика утицаја на непријатеља, како би се исти „обмануо и у крајњој инстанци победио“. (MacArthur R., Mostapha M., al Khoury N., „The History of Jihad against the Croats and Slovenes (1389-1699)“, *History of Jihad (on-line)*, (недатирано) преузето са: http://www.historyofjihad.org/croatia.html 13.02.2103.)

[509] Опширније у: Kitsikis D., *Türk Yunan İmparatorluğu*, Simurg Kitabevi, Istanbul, 1996.

[510] Димитрије Богдановић, *Књига о Косову (on-line* издање), оп. цит.

[511] *Исто.*

У том смислу, освајање Македоније, једне од првих балканских земаља које су потпале под османлијску власт, произвело је значајне етничке промене и, у столећима дугом периоду, трансформисало демографску слику у земљи. У првим налетима џихадиста, много Македонаца је изгубило животе, посебно у оним областима које су се налазиле дуж стратешких праваца, тј. тамо где су се одвили значајни војни окршаји. Један део македонске популације која је преживела прве налете Османлијских освајача је заробљен и одведен у ропство. Неки су успели да побегну, док је одређен број депортован у Албанију, Малу Азију и другде. Многа македонска насеља су порушена, те су освајачи, како би обновили економију региона, охрабривали насељавање Турака на освојене просторе. Они су насељавани дуж битних саобраћајница и у плодним долинама. Консеквентно, прва насељавања забележена су одмах након освајачких похода, а касније је бројност насељеника рапидно расла.[512] Ендру Росос објашњава да су се многи Турци из Мале Азије доселили у Неврокоп, Струмицу, Радовиш, Кочане, Овче поле итд.[513] Методије Соколски закључује да је Македонија била један од балканских региона који су искусили најзначајнију муслиманску колонизацију.[514]

Када је реч о Србима, општа је констатација да је већ освајање јужних области српске државе, после Маричке битке и премештање средишта државне области даље на север, довело до прве веће сеобе српског живља.[515] Међутим, од већег значаја биле су, ипак, миграције после Косовске битке. Становништво се из јужних српских земаља тада селило у област Деспотовине. Како наводи Јован Цвијић, становништво из скопских и призренских крајева, са КиМ, исељавало се једним делом у моравску Србију, другим делом у Зету, Херцеговину и у Босну, а делимице и преко Саве и Дунава у јужнословенске земље у Аустроугарској. Пре

[512] Нпр., 1460. године у Велеској нахији, било је 5 турских села. Њихов број се утростручио у наредних 100 година. Муслиманска популација значајно је порасла и у урбаним центрима: 1455. године у Скопљу је живела 551 муслиманска и 339 хришћанских породица. Међутим, 1519. године хришћанских породица је било само 302, док је муслиманских било 717. У Кичеву је 1476. године живела 31 муслиманска породица и 186 хришћанских, где је у наредних 50 година, број муслиманских порастао на 111 док се број хришћанских смањио на 146. У Битоли, од 1460. до 1519. године број муслиманских породица се повећао са 295 на 756 итд. (Institut za nacionalna istorija, *Istorija na makedonskiot narod*, 3 vols., Skopje: Nova Makedonija, 1969., I, str. 235–36.)

[513] Rossos A., *Macedonia an the Macedonians, A History*, Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, California, 2008., pp. 51-52.

[514] Sokolski M., „Islamizacija u Makedoniji u XV i XVI veku", *Istoričeski Časopis*, knj. 22, Istorijski institut, Beograd, 1975., str. 86.

[515] Цвијић Ј., *Балканско полуострво*, САНУ, Београд, 1991., стр. 145.

пада Србије, пред опасношћу која се помаљала, масе Срба су се већ биле иселиле у Срем и Банат на поседе које су тамо имали српски деспоти и властела. Пошто су Турци заузели Смедерево и моравску Србију, многобројни исељеници из крајева око Крушевца, Београда и Смедерева одселили су се нарочито у Срем и у динарске земље, највише у Босну. Други, изгледа у мањем броју, населили су се у Банату, Бачкој, Барањи, по Славонији, опет поглавито на поседима српских деспота и властеле.[516]

Ситуација у БиХ била је нешто другачија, него у Македонији и Србији. Многи савремени аутори тврде да Османлијски освајачи нису примењивали исту логику у овом субрегиону Балкана као у осталим пределима. Освајање и исламизација БиХ трајала је више од 100 година, за разлику од силовитих удара који су задесили јужне и централне делове полуострва. У чланку под називом „Исламизација Босне"[517] групе аутора са канадског Универзитета у Калгарију, наводи се да је ширење ислама на Балкану имало неуједначен карактер, при чему се посебно истиче пример БиХ. Као најважнији разлог за то помиње се различит ниво привржености, односно посвећености верском опредељењу. Они, као и многи савремени историчари, истичу да народ у БиХ, био он католичке или православне оријентације, у суштини није био у толикој мери везан за хришћанство као што су то били народи у Хрватској и Србији.[518] Значајан део популације припадао је тзв. богумилима - засебној хришћанској црвки (секти) која је заговарала повратак изворном хришћанству и укидање црквене хијерархије. Управо је тај сегмент популације, који је како објашњавају бројни аутори, био практично ван утицаја било које црквене организације вишег нивоа (православне или католичке), први потпао под утицај ислама након доласка Османлија.[519]

Као други разлог исламизације у БиХ, наводи се лична корист појединаца. Како истиче Вилијам Локвуд, постоје докази о томе да је земљопоседничка аристократија средњевековних босанско-херцеговачких држава прешла на ислам

---

[516] *Исто*, стр. 146.

[517] The Applied History Research Group, *The Islamic World to 1600 - Islamicisation of Bosnia*, The University of Calgary, Canada, 1998, преузето са: http://www.ucalgary.ca/applied_history/tutor/islam/empires/ottoman/bosnia.html 12.02.2013

[518] *Исто.*

[519] Dvornik F., *The Slavs in European History and Civilization*, New Brunswick, 1962., p. 236. Опширније о томе у: Okic T., „Les Kristians (Bogomiles Parfaits) de Bosnie d'après les documents Turks inédits", *Südost-Forschungen*, 19, 1960, pp. 108–133.; Solovjev A., „Nestanak Bogumilstva: Islamizacija Bosne", *Godisnjak Istorijskog Drustva Bosne i Hercegovine*, no. 1, 1949.

не би ли сачувала своју економску и политичку надмоћ.[520] Но, без обзира да ли је исламизација у БиХ била на добровољној основи или присилна, суштина је да је тај процес трајао више од стотину година и да је био веома успешан. Осим у Албанији, муслимански народ у БиХ је након једног века од доласка Османлија постао већински, што се задржало до данашњих дана.[521] Под најездом џихадиста спас у даљој миграцији тражили су само они који нису желели да прихвате ислам. То су махом биле избеглице из Србије које су претходно доспеле у БиХ, затим један део домицилног босанско-херцеговачког православног корпуса и босански католици. Јован Цвијић објашњава да су после сукцесивног освајања Босне, Херцеговине и Зете настајале велике динарске сеобе - у Хрватску, Славонију и Срем, у Далмацију и у ЦГ.[522]

Међутим, џихадисти су наставили да напредују у скоро свим правцима. Њихов продор у БиХ и успостава јаких војних контигената на том простору, означили су наставак џихада, сада против католичке Европе, где је прва на списку за освајање била Хрватска. У неколико напада Османлије су успеле да заузму југозападни и централни део Хрватске. Католичко и претходно избегло православно становништво, повлачило се под најездом џихадиста у правцу севера. Исте методе као у Србији и Македонији, примењиване су и према хрватском становништву. Немилосрдни покољи непослушних били су свакодневница, као и отимање деце и одраслих. Један део угрожене популације побегао је чак у северну Мађарску и источну Аустрију. Они који су остали на освојеним просторима трпели су значајне губитке и понижења, свакодневну психо-физичку тортуру, при чему је један део хрватске популације (настањен у западном делу земље) био изложен присилној исламизацији.[523]

---

[520] Lokvud V., „Živo nasljeđe otomanskog carstva: Muslimani Bosne i Hercegovine koji govore srpsko-hrvatski", *Duh Bosne*, Svezak 4., Br. 4., Oktobar 2009., преузето са: http://www.spiritofbosnia.org/bs/volume-4-no-4-2009-october/living-legacy-of-the-ottoman-empire-the-serbo-croatian-speaking-moslems-of-bosnia-hercegovina/#note-562-1 02.02.2013.

[521] Од 1468-9. године попис становништва у БиХ који су извршиле Османлије говори да је у том тренутку било 185.000 хришћана и 1700 муслимана; до 1485. године, број хришћана спао је на 155.000 а број муслимана порастао на 22.000; 1520. године било је 98.000 хришћана и 84.000 муслимана, да би до 1600. године муслимани постали већина. (The Applied History Research Group, *The Islamic World to 1600 - Islamicisation of Bosnia*, op. cit.)

[522] Цвијић Ј., *Балканско полуострво*, оп. цит., стр. 146.

[523] Опширније о овоме у: Grgin B., „The Ottoman influences on Croatia in the second half of the fifteenth century", *Povijesni prilozi*, 23., pp. 87-104., 2002.; „Croats and the Ottoman Empire", *HercegBosna (on-line)* 01.12.2009, преузето са: http://www.hercegbosna.org/eng/history/croats-and-the-

Када је реч о позицији Албанаца у односу на џихадску претњу, њихов случај је специфичан. Историјски гледано, објашњава Миранда Викерс, Албанци су једини балкански народ чија национална свест није била обликована религијском афилијацијом, већ на основу језика. Пратећи њихову турбулентну историју, уочава се да су они са лакоћом пригрљавали различите религије (католичанство, православље или ислам), онако како је то служило њиховим актуелним интересима.[524] Када год би нека религијска струја преовладала у региону у којем су живели, они би се са лакоћом њој и приклонили и заступали је до „следеће најбоље прилике".[525] Тако је било и у време продора џихадиста на просторе где је живео албански народ средином 15. века. Да би поразио своје ривале у региону - српску породицу Балшића - један од албанских великаша, Карл Топиа, обратио се Османлијама за помоћ. Убрзо, џихадисти су умарширали у регион и поразили Балшиће, после чега су се Албанци окупљени око Топие заклели на верност султану.[526] Након тога, један значајан сегмент албанске популације примио је ислам. Међутим, интересантно је истаћи да су већина конвертита били мушкарци, док су жене, иако удате за муслимане, обично своју децу подизале у складу са хришћанским обичајима, задржавајући на тај начин могућност консолидације двеју вероисповести.[527] Првовремено одбијање да се у потпуности преузме исламски идентитет осликава дугогодишњи отпор Албанаца Отоманској доминацији.[528] Многи Албанци ратовали су од почетка најезде џихадиста па све до 17. века на страни немуслимана. Чак су се и неке албанске „потурице" које су испрва примиле ислам, окренуле против своје муслиманске сабраће и ратовале зарад националног ослобођења. Један од најпознатијих примера у том смислу, јесте Ђерђ Кастриоти, познатији као Скендербег.[529] Међутим, од краја 15., а

---

ottoman-empire/croats-and-the-ottoman-empire-96.html 13.02.2013.; MacArthur R., Mostapha M., al Khoury N., „The History of Jihad against the Croats and Slovenes (1389-1699)" op. cit.

[524] Уосталом, једна од најпознатијих албанских пословица гласи: "Где је моћ, ту је и вера." (Према: Павлица Б., „Албанска мањина у Републици Македонији - од међуетничких сукоба до албанског тероризма: 1991-2001", *Теме*, бр. 4 , 2004., стр. 344.)

[525] Vickers M., „Islam in Albania", *Balkans Series*, Advanced Research and Assessment Group, Defence Academy of the United Kingdom, UK, 2008., p. 1.

[526] „Albanian land under Ottoman domination, 1385-1876", *History of Albania*, US Library of Congress (online), 2013, преузето са: http://motherearthtravel.com/albania/history-6.htm 12.02.2013.

[527] Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., p. 2.

[528] Опширније о томе у: Vickers M., *The Albanians – A Modern History*, I.B.Tauris, London, 1995. (пог. 1. и 3.)

[529] Međunarodna krizna grupa, *Panalbanizam: Kolika je pretnja stabilnosti na Balkanu?- ICG Izveštaj za Evropu br.153,*Tirana/Brisel 25. februar 2004., str. 3.

интензивније од 17. века, Албанци масовно прелазе у ислам. Како наводи Небојша Пантелић, исламизација Албанаца је захватила прво феудалце, градско, па сеоско становништво. Исламизирано становништво је мењало свој социјални статус и економски положај, ослобађајући се разних дажбина и терета.[530] Ипак, све до самог краја 17. века, карактер исламизације Албанаца још увек није имао квалитативну тежину, чак ни када је омасовило њихово насељавање на просторе Старе Србије. О томе говоре записи појединих домаћих и страних путописаца да су нека локална муслиманска албанска племена и породице штитиле православне манастире и гробља, како од разбојника, тако и од владајућих џихадиста.[531]

Ситуација се драстично мења тек након пораза џихадиста код Беча 1683. године, односно након завршетка аустријске контраофанзиве 1699. године и потписивањем Карловачког мира. Чињеница да је аустријски контранапад стигао преко Угарске и Хрватске са дубоким продором моравским правцем све до Скопља, те да су Хрвати, Срби и католички Албанци учествовали као аустријска подршка, знатно је погоршала статус *паје* по повлачењу Аустријанаца који су након Карловачког мира своју војску преселили на друге фронтове (у Европи). Зоран Милошевић наводи да су због помоћи аустријској војсци посебно Срби били изложени систематичном терору и пљачки џихадиста.[532] Српски живаљ је на насталу ситуацију реаговао новим сеобама - великом под Арсенијем III Чарнојевићем (1690) када је у Аустрију прешло најмање 185.000 људи, а у малим и индивидуалним сеобама у скоро безброј примера.[533] Док су се Срби померали (поново) ка северу (на просторе данашње Војводине), у БиХ, Далмацију и Хрватску, простор КиМ насељен је великим бројем Албанаца из околних планинских подручја. Ова сеоба је за Србе имала двоструке последице – с једне стране их је, на КиМ, проредила, а са друге, преостале Србе дискриминисала.[534]

Поред Аустрије и Римокатоличке цркве, померања албанског националног корпуса подржавале су и Османлије. То је постало веома изражено непосредно

---

[530] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 103.
[531] Хондус П., „Могу ли Срби и Албанци живети заједно?", оп. цит., стр. 6.
[532] Милошевић З., „Независност Космета: историјско подсећање и нова питања?", оп. цит., стр. 15.
[533] Опширније о српским сеобама у зборнику радова посвећеном тристагодишњици велике сеобе Срба: *Сеобе српског народа од XIX до XX века*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1990.
[534] Аритоновић И., „Неки узроци и последице друштвених сукоба на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 333.

пред и након другог аустријско-турског рата (1717-1737) и друге велике сеобе Срба под Арсенијем IV Чарнојевићем - Шакабентом (1737). Наиме, увидевши стратегију Римске цркве, која је, користећи општу пометњу у региону, несељавала католичке Албанце у празна српска села на КиМ не би ли потчинила православну цркву, и Османлије почињу да подржавају насељавање Албанаца који су прихватили ислам. И не само то, већ их подстичу да чине насиље над Србима и осталим неверницима, пљачкају њихову имовину, отимају девојке, силују жене и дечаке... и заузимају њихове куће и имања.[535] Многи Албанци су тада у Османлијама видели користан бедем против Словена на северу и Грка на југу, што је, како се наводи у извештају Међународне кризне групе, подстакло опште идентификовање са Османлијама пре него са самим Албанцима.[536] Позивајући се на белешке католичког надбискупа Масарека, који је обилазио КиМ и повезане просторе у 18. веку, Димтрије Богдановић објашњава да су исламизирани албански колонизатори били већа претња за католике и православце од самих Османлија.[537]

У овом периоду, а посебно у другој половини 18. века, запажено је знатно ширење Албанаца и по територији западне Македоније.[538] По угледу на своје сународнике на КиМ, и албански муслимани у Македонији били су једнако окрутни према локалним „неверницима". О томе сведочи постојање „специјалних чета за пљачкање хришћана у крајевима преко којих су водили правци насељавања".[539] Како истиче Небојша Пантелић, исламизацијом, албански елемент није само доведен и утврђен у југословенским земљама, него је и

---

[535] Милошевић З., „Независност Космета: историјско подсећање и нова питања?", оп. цит., стр. 15.; Ћулибрк С., *Цвијићева социологија Балкана*, Институт друштвених наука/ Просвета, Београд, 1982., стр. 144-146.

[536] Međunarodna krizna grupa, *Panalbanizam: Kolika je pretnja stabilnosti na Balkanu?*, op. cit., str. 3.

[537] Богдановић Д., *Књига о Косову*, (1986), оп. цит., стр. 68-76.

[538] „Својим распоредом у простору западне Македоније Албанци су остварили веома подесан етнички положај, неупоредиво бољи од словенских Македонаца - широко се наслањају на сународнике у Албанији са западне стране; имају сународнике и са северне стране у Метохијско-косовској области; а постоји и албанска маса и на источној страни, у околини Скопља, Куманова и Титовог Велеса". (Трифуноски Ј., *Западна Македонија*, Зборник САНУ: Balcanica, 1977., св. 8, стр. 650-651.)

[539] Павлица Б., „Албанска мањина у Републици Македонији - од међуетничких сукоба до албанског тероризма: 1991-2001", оп. цит., стр. 342.

словенски елемент однарођен, албанизован. Исламизација је дала читав лик албанској колонизацији, те условила изглед и њен ток будућег развоја.[540]

Међутим, сâм крај 18. века окарактерисан је падом моћи џихадиста у балканском региону. Ахмет Алибашић у том смислу наводи да је још Карловачки мир био погубан за Османску државу, те да је практично наговестио почетак краја калифата на Балкану.[541] У времену пре склапања мира, а посебно након тога, устаници, познати у историји као хајдуци - у Србији, ускоци - у Хрватској и ајдуци - у Македонији, слабили су османску власт на територијама на којима су деловали и потискивали џихадисте према југу. Током 18., па све до почетка 19. века, моћ калифата наставила је да опада. Обједињени руско-аустријски напори да се џихадисти протерају из Европе, навели су вођство калифата на промену дотадашње стратегије деловања, што је за последицу имало креирање новог политичко-религијског амбијента на југу Балканског полуострва.

Наиме, после српских устанака почетком 19. века, примећује Милисав Лутовац, Османлије почињу да поклањају већу пажњу раније забаченим и споредним крајевима, обнављају стара и подижу нова упоришта за одбрану од „неверника“ и подстичу ширење ислама. У средиште интересовања Османлија тада долазе Нови Пазар и Пријепоље, Бијело Поље, Рожаје, Колашин, Плав итд. Наставља се подстицање исламизације, као и агломерација муслиманског становништва са разних страна на овом подручју, које тиме добија карактер војне крајине. Након насељавања муџахира (муслимана избеглих са ослобођених територија) из околних крајева ЦГ и БиХ, ствара се процес својеврсне хетерогенизације читаве области[542], а Новопазарски санџак, односно Рашка област, постаје последње геополитичко упориште калифата у региону, чијим би губитком џихадисти били практично „избачени из средишњег дела Балкана“.[543] Тактика је била да се исламизовани Албанци и други муслимани концентришу на овом подручју, не би ли се пресекла природна веза између ЦГ и Србије, на сличан начин као што је косовско-метохијски албански „клин“ пресекао природну и

---

[540] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији“, оп. цит., стр. 104.
[541] Алибашић А., *Атлас исламскога свијета*, оп. цит., стр. 572.
[542] Наведено према: Богдановић Д., *Књига о Косову (on-line* издање), оп. цит.
[543] Гиговић Љ., „Геополитички и геостратегијски значај Рашке области“, *Војно дело*, пролеће, 2010., стр. 119.

друштвену везу српског народа Моравске Србије са Македонијом.[544] Концентрација муслимана махом у Рашку област може се објаснити, како напомиње Љубомир Гиговић, њеним прворазредним геополитичким значајем као централне зоне на тзв. „босанском путу", јер су Османлије преко коридора Рашке области одржавале везу између централне власти Отоманске империје и Босне - на западу Царства - и преко Босне са суседним областима преко Уне и Саве.[545] Разуме се, истиче Димитрије Богдановић, примећено је и пресељавање католичког албанског становништва на овај простор, које су, како је већ поменуто, поред Османлија охрабривали и Аустријанци, али је његова даља судбина, даљи опстанак у области колонизације, пресудно, био условљен његовим примањем ислама. Ислам је, дакле, био одлучан чинилац за опсег и трајност албанске колонизације у југословенским земљама. Другим речима, исламизацијом је пресељени елемент учвршћен на новој земљи, а тиме је дат подстицај и замах читавој колонизацији - чак и кад се, за моменат, занемари политички фактор (планско насељавање вољом и силом државне власти). У крајњем исходу, уместо хомогених српских и македонских крајева, у датом субрегиону, добијени су компактни албански крајеви[546], који повезују западну Македонију, КиМ, Рашку област, Плав и Албанију.

Како показује историја, овај процес, свесно или несвесно, пробудиће националне амбиције Албанаца и постати практично предуслов настанка нове генерације џихадиста на овим просторима у будућности. На то указују многи догађаји који су уследили након коначног пораза Османлија, наговештеног најпре исходом Руско-турског рата (1877-1878) и одлукама Берлинског конгреса (1878), затим оснивањем и деловањем Призренске лиге (1878-1882), те окончањем Првог (1912-1913) и у мањој мери Другог балканског рата (1913), а апсолутно завршетком Првог светског рата (1914-1918) и укидањем калифата 1924. године.

У укупном периоду (од средине 19. века до 1924. године) Османлије су постепено губиле своје положаје на Балкану. Резултат Руско-турског рата, те ревидирање Санстефанског мира на Берлинском конгресу, довели су до

[544] Богдановић Д., *Књига о Косову (on-line* издање), оп. цит.
[545] Гиговић Љ., „Геополитички и геостратегијски значај Рашке области", оп. цит., стр. 119.
[546] Богдановић Д., *Књига о Косову (on-line* издање), оп. цит.

ослобођења Србије и ЦГ, док су Македонија и Космет остали под управом калифата. БиХ такође је остала у склопу султаната, али са могућношћу да буде анектирана од стране Аустроугарске (што је и учињено 1908. године).[547] Албанија је такође задржана у оквиру Отоманског царства. Управо по окончању Руско-турског рата и успоставе нових граница долази до модификације цихада на Балкану. После сваког од наредних сукоба у периоду од 1878.-1924. године, калифат је настављао да губи моћ и територије. Да би тај процес успорила и донекле задржала учешће у уређењу трансбалканског простора, централа калифата одлучила је да муслимански, претежно албански живаљ концентрише у неколико вилајета на југу полуострва. Истовремено, примећујући пад моћи калифата и општу политичку климу на Балкану, албански национални корпус, уз помоћ своје дијаспоре, започео је изградњу националног идентитета, најпре оснивањем Призренске лиге[548], уочи Берлинског конгреса, а потом и низом других активности[549], све до успостављања прве независне албанске државе (1912), како на штету суседа, тако и самог калифата.

Иако већина савремених историчара и истраживача из других научних области, готово све активности Албанаца у датом периоду карактерише као дејства са циљем изградње националне државе, поједини аутори ипак напомињу да је религијска компонента у датом процесу све време била присутна, некад

---

[547] Тачније, ревизијом Санстефанског уговора (којим је било планирано да БиХ да добије широку аутономију у оквиру калифата) на Берлинском конгресу је одлучено да БиХ остане формално у саставу Отоманског царства, али да на територију БиХ и Рашке области уђу аустро-угарске трупе како би "завеле ред и мир, тј. спречиле злочине над хришћанским становништвом". (Опширније о статусу БиХ након Берлинског конгреса у: Počasni konzulat BiH u Ukrajini, „Bosna i Hercegovina nakon kongresa u Berlinu“, *Historija*, 2010, преузето са: http://www.bhconsulate.org.ua/bs/bosnia-and-herzegovina/history/afte-berlin/ 05.05.2013)

[548] Призренска лига основана је 10. јуна 1878. године у Призрену са циљем уједињења свих Албанаца у један албански вилајет обједињујући тадашње отоманске вилајете - скадарски, косовски, битољски и јањински. Програм лиге био је конкретизован у неколико основних тачака: Албанци неће допустити да се њихове земље дају Србији, ЦГ, Грчкој или било којој другој држави; све области насељене Албанцима које су Србија и ЦГ овим ратовима отргле од Османлијског царства, да им врате; да се пошаљу дипломатске мисије у Европу, на Берлински конгрес и код дворова; да се Албанцима врати самосталност, да им се више не шаљу чиновници из Цариграда, већ да их они бирају сами (између себе); и да султан не тражи од њих више регрута и пореза. (Опширније о програму лиге у: Словић С., „Државноправни развитак и међународни положај Косова и Метохије од Берлинског конгреса до краја 20. века“, *Баштина*, Приштина - Лепосавић, св. 27, 2009., стр. 209-213.)

[549] 1899. године у Пећи је одржан састанак албанских првака из Метохије и Македоније познат под називом „Пећка лига“ или „Веça-Bes“. На овом скупу долази до супротстављања између оних поглавара који желе да КиМ и цела Стара Србија остану под турском влашћу и оних који су захтевали аутономију од Турске. (*Исто*, стр. 217.)

мање а некад више видљива. Тако нпр., Димитрије Богадновић сматра да је немогуће о Призренској лиги говорити искључиво као о неком аутентичном албанском националном покрету крајем 19. века. Чињеница јесте да се у круговима албанске емиграције тада јавила национална идеја - претежно на плану језичке и просветне еманципације, али локалне побуне и устанци у северној Албанији и у Старој Србији и Македонији немају с тим никакве везе, већ се заснивају на конзервативним идејама отоманско-шеријатског легитимизма и „старих" племенских аутономија.[550] Методе које су коришћене у процесу овладавања територијом, свакако поседују елементе џихадизма - „чишћење територије" од хришћана и других неалбанаца[551], те систематично психо-физичко злостављање (крађа, отмица, силовање, убиство, скрнављење сакралних споменика и сл.). О томе сведоче бројни документи, посебно они из периода од 1880. до 1908. године.[552] О веома израженом џихадском карактеру једног дела албанске популације говори и податак да је у освит Првог светског рата на простору Тиране и Драча накратко био проглашен тзв. *Албански исламски*

---

[550] Димитрије Богдановић, *Књига о Косову (on-line* издање), оп.цит. Како објашњава Срђан Словић, у првој етапи свог основања Призренска лига је била происламски и протурски оријентисана да би тек касније прешла у војнополитички савез за одбрану албанских права на територији која је сматрана „албанском земљом". (Словић С., „Државноправни развитак и међународни положај Косова и Метохије од Берлинског конгреса до краја 20. века", оп. цит., стр. 211.)

[551] Душан Батаковић и Небојша Пантелић наводе да се само у раздобљу од 1890. до 1899. године са Косова и Метохије иселило око 60.000 лица српске националности. (Батаковић Д., „Косово и Метохија: Историјско наслеђе и геополитичка ограничења", *Зборник радова са округлог стола Геополитичка судбина Косова и Метохије*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1999., стр. 368-369.; Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 104.) Према Јовану Цвијићу, до 1912. године тај број је повећан на преко 150.000. (Наведено према: Хондус П., „Могу ли Срби и Албанци живети заједно?", оп. цит., стр. 219–220.)

[552] Један од примера јесте писмо Владана Ђорђевића, председника владе и министра иностраних дела, упућено Стојану Новаковићу, посланику Краљевине Србије у Цариграду, од 15. априла 1898. У њему се напомиње се да је министарство засуто мноштвом података „о разним насиљима арбанским, чије последице прете да доведу до расељавања и уништења нашег племена у тим покрајинама Турске". Други пример представља нота 14 од 26. маја 1898. године турском министру иностраних дела, Тефик-паши, у којој српски посланик наглашава да је српска влада у току последње четири године (дакле, још од 1894. године) више пута скретала пажњу царској влади „на нереде и невероватна безбројна насиља, која непрестано чини непокорно и недисциплиновано арбанашко становништво, како на српско-турској граници, тако и у пограничним санџацима. Ови злочини и напади управљени су искључиво против хришћанског становништва српске народности, и изгледа да им је сврха, да тај народ истребе из тих крајева" - за неколико последњих месеци евидентирано је преко 400 злочина (убиства, паљевине, разбојништва, оскрвњења храмова, силовања, отмице, пљачкања, крађе читавих чопора), а све је то тек једна петина онога што се у ствари десило. (Наведено према: Димитрије Богдановић, *Књига о Косову (on-line* издање), оп. цит.)

емират, који додуше никада није добио међународно признање.[553] Како истиче Небојша Пантелић, терор Албанаца над немуслиманима није престајао ни током Првог светског рата, а свој врхунац достигао је нарочито за време повлачења српске војске преко Албаније крајем 1915. године, као и приликом гушења српског устанка у Топлици 1916-1917. године.[554]

Као што се може наслутити из ових неколико чињеница, поред тога што се о активностима Призренске лиге и сличних организација из периода до 1924. године у савременој историјској грађи углавном говори као о деловању албанског националног покрета, ситуација настала након Првог светског рата сугерише да је џихадски елемент „преживео" под окриљем општих сукоба у оквиру и на темељу којих су изграђене савремене балканске нације. Наиме, иако је калифат званично престао да постоји 1924. године, проџихадске струје нису. „Аманет" који су за собом оставиле Османлијске снаге, послужиће као идеолошка и политичко-религијска основа развоја џихадизма у његовој наредној (другој) фази, која ће трајати све до 1991. године. У датом периоду, џихадске фракције у региону промениле су начин деловања, прилагодиле га новонасталом окружењу и наставиле да утичу, некад скривајући се у оквире национално-револуционарне, па чак и народно-ослободилачке борбе, а некада врло отворено истичући жељу да се над балканским простором поново завијори зелена застава калифата.

Деловање западнобалканских исламских фундаменталиста у периоду од 1924. до 1992. године

Крај Првог светског рата и успостава модерних држава-нација на ЗБ означили су почетак нове фазе развоја џихадизма. Тада су на простору ЗБ формиране две државе: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (Краљевина СХС, касније Краљевина Југославија) и Краљевина Албанија.

---

[553] „The Great War, 1914 - 1919 (Russian Commonwealth)", *Althistory* (on-line), преузето са: http://althistory.wikia.com/wiki/The_Great_War,_1914_-_1919_%28Russian_Commonwealth%29 13.03.2013.

[554] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 104-105. Након рата, основане су још неке организације, попут Косовског комитета и Националног фронта Албанаца, све са циљем "чишћења и уједињавања" албанских територија". (Гаћиновић Р., „Косово и Метохија - изазови и одговори", у: Јован Ћирић (ур.), *Космет - Гордијев чвор*, Институт за упоредно право, Београд, 2008., стр. 30.)

Иако у свом називу, Краљевина Албанија не садржи некакав префикс *исламска*, нити се у имену државе помиње *калифат*, Миранда Викерс скреће пажњу на једну непобитну и веома важну чињеницу која осликава тадашње друштвено-религијско уређење албанске националне државе. Наиме, одмах по укидању калифата и проглашењу Републике Турске као секуларне државе, 1924. године у Тирани су установљене „две ривалне сунитске муслиманске групе Албанаца са лабавим неформалним репрезентативним телом у активним државним џамијама: салафистичка фракција, као антимодернистичка школа која промовише стриктну традиционалну исламску доктрину и ханефијска школа, која заговара традиционалну либералну интерпретацију ислама".[555] Салафистичку струју чинио је онај корпус муслиманског живља у Краљевини Албанији који је био незадовољан новоформираним политичким системом, насталим исходом Првог Светског рата, односно онај који је тежио обнављању калифата, са шеријатом као основним правним кодексом. Ова радикална фракција наставила је да живи у окриљу нове државе, стрпљиво ишчекујући повољан тренутак за активни(ји) ангажман.

Поред албанских џихадиста, радикални елементи наставили су да постоје и у Краљевини СХС. Незадовољни својом новом државом, многи муслимани су се тада организовали у банде које су пљачкале подручје Рашке области. Мирољуб Јевтић наводи да је један од најпознатијих бунтовника тог времена био Јусуф Мехонић, који је заједно са Хусеином Бошковићем угњетавао и пљачкао немуслимански живаљ у околини Бијелог Поља, а своју матичну државу доживљавао као непријатељску и хришћанску, те своју борбу као борбу за ислам, тј. за враћање исламске државе.[556] Било је и оних који су се организовали у политичке организације с циљем да преживи панисламска идеологија. У том смислу позната је политичка странка „Џемијет", основана 1919. године. Она је деловала на простору Космета и Македоније, а у своје редове окупљала Шиптаре, Турке и Србе муслиманске вероисповести.[557]

Деловање радикалних муслимана наставило се и када је Краљевина СХС променила име у Краљевина Југославија (1929). Џон Шиндлер истиче да је за то

[555] Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., p. 3.
[556] Јевтић М., *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, оп. цит., стр. 30.
[557] *Исто*, стр. 35.

највише заслужна била сама држава, тј, њена слабост да препозна џихадску претњу. Аутор објашњава да је у БиХ у то време дошло до поделе муслиманског корпуса на две фракције. Један део исламског живља артикулисао се у оквирима Југословенске муслиманске организације (ЈМО) и под вођством реис ул улеме Џемалудина Чаушевића настојао да крене модернистичким током. Ипак, већина конзервативнијих верника сматрала је његово деловање негативним по муслиманске интересе. Друга струја, инспирисана радикалним учењима која су долазила из неформалних кругова са централом у Египту, заговарала је панисламску оријентацију и тихо јачала током читавог међуратног периода.[558] О томе говори и Мирољуб Јевтић, када наводи да је у периоду између два рата на простору БиХ постојала јасно изражена панисламска политика чији је циљ био протеривање Срба, за које се сматрало да представљају главну претњу исламизацији.[559] Ове слабо познате чињенице, закључује Јевтић, оправдавају ставове тадашњих српских скупштинских посланика да се у БиХ одвија „прави верски рат".[560] Џон Шиндлер објашњава да је овај „верски рат" јачао у међуратном периоду инспиришући се политичким и религијским трендовима у ширем муслиманском свету: „Док су се ратни облаци надвијали над Европом, они (исламски фундаменталисти) су се тајно састајали да би ковали завере за пропаст неверничке државе и стварање исламског друштва и државе у Босни... То је била фантастична визија у суштини преузета од Муслиманске браће".[561]

Наиме, већ је крајем 1930-их година у БиХ постојала организована група радикалних муслимана са седиштем у Сарајеву која је у Муслиманској браћи видела узор који треба следити.[562] Иницијативу за њено формирање дали су „неки младићи који су стекли образовање на каирском универзитету Ал Азхар. Они су

---

[558] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, Službeni glasnik, Beograd, 2009., str. 27-28.

[559] Аутор се позива на изјаве двојице тадашњих скупштинских посланика: Милана Петковића и др Српка Вукановића. Први је 1937. године тврдио да се у БиХ врши злостављање Срба, при чему је истакао пример из 1935. године када је група од око 40 муслимана, после молитве у џамији, напала браћу Томиће у селу Горња Каменица. Јевтић објашњава да је овај догађај немогуће не повезати са скупом у џамији, што указује на његов верски карактер. Др Српко Вукановић је у истом контексту навео случај из 1936. године када је група муслимана у селу Врањевићи користила оружје како би растерала славске госте Василија Костовића. (Мирољуб Јевтић, *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, оп. цит., стр. 32.)

[560] *Исто.*

[561] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 27.

[562] *Исто.*

се тамо", како истиче Мирољуб Јевтић, „вероватно упознали са идејама исламске 'револуције' за коју се већ свесрдно залаго покрет Муслиманско братство".[563] Група је формално основана под именом Млади Муслимани (ММ), крајем марта 1941. године, у предвечерје нацистичке инвазије на Југославију.[564] Њихов оснивачки скуп је одржан у Сарајеву, у просторијама муслиманског друштва „Трезвеност", а њихов политички програм је сажето одређен као „практично остварење ислама". Попут Муслиманске браће, прихватили су изјаву отоманског великог везира Саид-паше Халима из 1917. године о томе да је „отаџбина муслимана свуда где влада шеријат". Они су званичан исламски клер сматрали у најбољем случају досадним, а у најгорем корумпираним, и залагали су се за непосредну акцију ради остварења својих циљева.[565] Од самог почетка младомуслимани су били блиско повезани са „Хидајет"-ом (Упут), локалном исламистичком публикацијом с репутацијом интелектуалног дискурса и утицаја на радикално расположене муслимане.[566]

Тренутак за њихов активнији ангажман дошао је 6. априла 1941. године када су силе Осовине напале Југославију. Држава се брзо распала под удруженим налетима Италије, Немачке и Мађарске. За унутрашње непријатеље Краљевине Југославије ово је била „права прилика". Како наводи Џон Шиндлер, силе Осовине су избрисале ову државу са лица земље, поделиле плен, а БиХ је прогутала (погрешно названа) Независна држава Хрватска - НДХ.[567] Ова новоформирана фашистичка марионетска државна творевина на челу са усташким покретом, имала је у плану да „очисти" територију од Јевреја, Рома и Срба који су представљали око 40% њеног укупног становништва.[568]

За босанско-херцеговачке муслимане, распад Краљевине Југославије представљао је извор наде, макар и стога што су усташе, бар у теорији, имале симпатије за ислам. Они (усташе) су се, објашњава Шиндлер, држали једне од чуднијих тачака хрватске ултра-националистичке идеологије и у босанско-

---

[563] Мирољуб Јевтић, *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, оп. цит., стр. 37.
[564] Мирољуб Јевтић наводи да одређени извори указују да је покрет настао још 1939. године. (*Исто*, стр. 95.)
[565] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 28.
[566] Trhulj S., *Mladi Muslimani*, Globus, Zagreb, 1992., str. 11.
[567] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 28.
[568] План је био да се трећина Срба протера у Србију, трећина преведе у католичанство, а остатак побије.

херцеговачким муслиманима видели не само Хрвате који су прешли на ислам, већ „најчистије Хрвате“ (тзв. хрватско цвеће). Због тога су се „удварали“ муслиманској елити и нудили уступке ради политичког и друштвеног снажења ислама, укључујући и постављање водећег муслиманског политичара Џафера Куленовића, новембра 1941. године, за потпредседника НДХ. Међутим, додаје Шиндлер, овакво „удварање“ је у великој мери било пука декорација. Усташе нису имале намеру да моћ деле са било ким, упркос томе што су муслимани подржавали велики део политике коју је заступао Анте Павелић. И то је вероватно било прихватљиво, пошто је подозрење према хришћанима, чак и према онима који су имали симпатије према исламу, било дубоко међу водећим муслиманима у БиХ. Фехим Спахо, реис ул улема у време када су усташе дошле на власт, био је прохрват, али је ипак износио аргументе против приближавања хришћанима и у својој пастви забрањивао да се улази у њихове богомоље. Уз то ограничење, муслимани су ипак у пуној мери учествовали у војним и полицијским акцијама са снагама усташког режима, што их је чинило саучесницима у геноциду који је вршила НДХ.[569]

Међутим, одмазде четника и комуниста, мотивисане спровођењем усташко-исламског геноцида, подстакле су један део муслиманске елите у БиХ да се код Немаца избори за повлашћенији статус како би: заштитила муслимане широм НДХ, издвојила их из ње и окупила у оквире засебне државне творевине унутар Трећег рајха. Тај процес помагао је велики муфтија Јерусалима, хаџи Амин ал Хусеини, који се заинтересовао за БиХ, видевши у њој могућности озбиљног муслиманско-нацистичког савеза, тврдећи у марту 1943. године: „Срца свих муслимана морају данас да се саосећају са нашом муслиманском браћом у Босни, која проживљава трагичну судбину“.[570] Обостране симпатије нациста и радикалних муслимана произвеле су рађање тзв. Ханџар дивизије - 13. добровољачке брдске дивизије јуришних СС-одреда, са панисламизмом као основном идеологијом. Младомуслимани су подржавали Ханџар дивизију и бодрили своје чланове да јој се прикључе.[571] Религија је била важан алат у

[569] *Исто*, стр. 28-29.
[570] *Исто*, стр. 30.
[571] Опширније о Ханџар дивизији у: Lepre G., *Himler's Bosnian Division: The Waffen-SS Handschar Division 1943-1945*, Schiffer, Atglen, 1997.

мотивисању ове фашистичке дивизије, толико да је нацистички естаблишмент ишао дотле да дозволи сваком батаљону да има свог имама и свака чета свог мулу. Штампале су се и књиге, као средство охрабривања исламске религије, и биле су дељене по рангу. Постоје подаци да је лично Адолф Хитлер сваком члану дивизије послао по привезак са закаченим минијатурним Кураном. „Ханџар" дивизија, заједно са 23. добровољачком брдском дивизијом „Кама", починила је бројне злочине против Срба у БиХ.[572]

У исто време, на простору КиМ, развијен под окриљем националистички инспирисаног иредентизма, прорадио је албански џихадизам. Док су у решавању „исламског питања" на простору БиХ и Рашке области учествовале НДХ и Немачка, на простору Космета и Западне Македоније на себе је то преузела Италија. У вези са тим, треба имати у виду да су Италијани још 1930-их година покушавали да подрију легитимитет Краљевине Југославије служећи се албанским иредентистичким тежњама. Радослав Гаћиновић подсећа да је 1935. године на Београдском универзитету формирана тајна студентска шиптарска организација „Беса", чији је основни циљ био „отимање" КиМ и прикључење Албанији. Идејне вође тајне терористичке организације били су Ћазим Блаца, Шаип Мустафа и Ибрахим Љутва, а њихов основни задатак био је да на универзитету створе атмосферу о неопходности стварања велике Албаније, да формирају оружане формације и у датом моменту крену са терористичким акцијама. Ову терористичку организацију је финансирало албанско и италијанско посланство у Београду. Од 1939. године почиње још јача и организованија активност шиптарског сепаратистичког покрета уз свестрану помоћ фашистичке Италије. Италија је, као што је познато, извршила окупацију и анексију Албаније 7. априла 1939. године, а гроф Ћано је већ у јулу исте године давао инструкције албанским емигрантима за организовање албанског иредентистичког покрета.[573] Коначно, декретом Краља Виктора Емануела III од 12. августа 1941. године, већина Космета и западне Македоније анектирана је у фашистичку креацију

[572]Трифуновић Д., *Глобална мрежа исламских фундаменталиста - модус операнди-модел Босна*, Документациони центар Владе Републике Српске, Бања Лука, Република Српска, БиХ, 2002., стр. 11-12.

[573] Гаћиновић Р., „Отимање Косова и Метохије", *Српска политичка мисао*, бр. 3-4., вол. 15., 2005., стр. 99-100.

„Велику Албанију“, која је била подређена италијанској круни.[574] Нови фашистички владари дозволили су косовским Албанцима да имају сопствену заставу и да користе албански језик у школама. Новоостварени национални симболи пробудили су ентузијазам албанског (већином) племенског и руралног становништва. Међутим, како истиче Душан Батаковић, косовски Албанци нису били вољни да ограниче своје активности само на културни и политички план. Они су такође отпочели спровођење свеукупне освете над Србима, због, како су се изјаснили, тлачења у време Краљевине Југославије.[575] Штавише, протеривање Срба пратио је програм иницран 1941. године који је подразумевао насељавање Албанаца из северне и централне Албаније у напуштена имања расељеног српског становништва. Миранда Викерс објашњава да је италијанска окупација охрабривала овај програм насељавајући на Космет око 72.000 Албанаца.[576] Улагани су максимални напори да се сви Албанци удруже у борбу против Срба.[577] Да би се осигурао исход постављеног задатка, у периоду од 1941-1943. године основано је више терористичких организација које су за циљ имале „чишћење територије“ од неалбанског живља. Процењује се да је албанска добровољачка милиција „Добровољци“ (*Vullnetarë*), коју су помагале и друге паравојне формације, за четири године рата убила око 10.000 Срба, претежно цивила. Крајем 1942. године, уз подршку окупатора, основана је такође и националистичка организација „Национални фронт” (*Balli kombetar*), чији су припадници, тзв. балисти, спроводили незапамћени терор над српским и црногорским становништвом.[578] Оснивању ове организације претходио је долазак Мустафе Кроје на КиМ. Као председник тзв. Косовске владе, он је у јуну 1942. године на састанку са албанским вођама јавно говорио о неопходности етничког чишћења Космета од српског становништва. У складу са куранском одредницом ослобођења Дар ел Ислама од неверника, Кроја је инсистирао да све староседеоце Србе треба прогласити колонистима и као такве их преко албанских и италијанских власти послати у концентрационе логоре у Албанију, а остале Србе

---

[574] Остатак Македоније припао је Бугарској.
[575] Bataković D. T., „Kosovo and Metohija:Serbia's troublesome province“, *Balcanica XXXIX*, Institute for Balkan Studies Serbian Academy of Sciences and Arts Belgrade, Belgrade, 2009., pp. 251-252.
[576] Vickers M., *Between Serb and Albanian. A History of Kosovo,* Hurst & Co, London, 1988., p. 123.
[577] Гаћиновић Р., „Отимање Косова и Метохије“, оп. цит., стр. 100.
[578] Наведено према: Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији“, оп. цит., стр. 105.

убијати. За четири године окупационе власти учињен је евидентан помак ка остваривању великоалбанског пројекта на простору КиМ. Албанци су континуирано чинили злочине према Србима, а све уз заштиту и помоћ окупационих сила. Према подацима које наводи Ивана Аритоновић, само за годину дана (до априла 1942.године), на јужним границама окупиране Србије накупило се око 60.000 избеглица.[579] Многи Срби су убијани, а посебно су масовно хапшени и уз примену тортуре убијани свештеници Српске православне цркве (СПЦ).[580]

Чак ни слом Италије 1943. године није зауставио албанске терористе. Симбиоза џихадизма и албанског национализма, отелотворена фашистичко-исламистичким партнерством, довела је до настанка тзв. Друге призренске лиге (по угледу на ону из 1878. године) и бројних нових терористичких организација, све у циљу конституције и проширења граница новонасталих државних творевина са џихадом као централном идејом. 16. септембра 1943. године, не само да је концепт „велике и чисте" Албаније настављен, већ је погром неалбанског становништва интензивиран. Проминентни косовски албански лидер, Ферат-бег Драга, свечано је 1943. године објавио да „је дошло време да се Срби истребе (!)", те да „више неће бити Срба под косовским сунцем".[581]

Под окриљем Друге призренске лиге, а са благословом немачке војно-обавештајне службе „Абвер", основана је организација позната под називом „Црна рука". Челници ових организација били су Џафер Дева, министар унутрашњих послова Албаније Исмет Криезму, Алибег Драга, Ибрахим Љутви, Вехби Фрашери, Бајазит Бојетини, Аћиф Бљута, Ахмет Даца, Ехтем Ферати и др. По споразуму са Немачком, Лига је добила наоружање и мобилисала око 50.000 добровољаца.[582] Крајем 1943. године створен је и специјални „Косовски пук" (*Regiment i Kosoves*), који је предњачио у етничком чишћењу КиМ. Најупечатљивији израз фашистичко-исламистичке симбиозе отелотворен је у лику 21. СС дивизије „Скендербег" која је формирана у пролеће 1944. године.

---

[579] Аритоновић И., „Неки узроци и последице друштвених сукоба на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 336.
[580] Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", *Политичка Ревија,* бр. 1, vol. 15, 2008., стр. 76-78.
[581] Bataković D. T., „Kosovo and Metohija:Serbia's troublesome province", op. cit., p. 252.
[582] Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 76-78.

Састављена од албанских снага (које су бројале негде око 12.000 војника са немачким командним кадром), дивизија „Скендербег“, чији су припадници носили немачке униформе, вршила је масакре над српским и црногорским становништвом.[583] Мирољуб Јевтић објашњава да, иако је Џафер Дева, организујући свој покрет јавно инсистирао на албанизму (јер је то био једини начин да у своје редове привуче Албанце-католике), он је ипак у разговору са људима у које је имао највише поверења, у више наврата истицао да је његов основни циљ стварање исламске државе.[584]

Регрутацију Албанаца - муслимана за дивизију „Скендербег“ нарочито је појачало деловање јерусалимског муфтије Хаџи Амин ал Хусеинија, који је инсистирао на служби у немачкој војсци као верској обавези муслимана. Да би се допринело учвршћивању панисламског јединства и указало на то да Албанци - муслимани не ратују само за себе већ „у име Мухамедово“ и читавог муслиманског света, у дивизију „Скендербег“ доведено је 90 Таџика и 50 Туркмена, што је требало да поспеши мобилизацију.[585] Осим тога, религиозни карактер ове дивизије (као и код дивизије „Ханџар“ у БиХ) потенциран је сталним исламским идеолошким уздизањем за које су се старали војни имами распоређени у јединице дивизије. Ови свештеници били су претходно обучавани у центру за оспособљавање имама у Немачкој.[586] Како наводи Мирољуб Јевтић, панисламска оријентација „Скендербег“ дивизије, манифестована је у првој акцији џихадског типа у којој су ликвидирани приштински Јевреји, маја 1944. године[587], а дивизија је наставила „свети рат“ 28. јула исте године, када су њени муџахиди поклали 380 људи (од тога 120-оро деце) у селу Ванице на Чакору и запалили 300 кућа.[588] У то време, један од највећих заговорника насилног искорењивања Срба са Космета и вођа „Албанског националног комитета“, Бедри Пејани, предлагао је великом муфтији Јерусалима Хусеинију план за стварање панисламске државне заједнице

[583] Батаковић Д., „Косово и Метохија: Историјско наслеђе и геополитичка ограничења“, оп. цит., стр. 380-381.
[584] Јевтић М., *Савремени џихад као рат*, Никола Пашић, Београд, 2001., стр. 319-320.
[585] *Исто*, стр. 322.
[586] *Исто*, стр. 321.
[587] Сви ови људи (281), напомиње аутор, су ухапешни и ликвидирани.
[588] *Исто*, стр. 322.

на Балкану. У такву творевину је, поред Албаније, требало да уђу и КиМ, западна Македонија, тзв. Санџак, БиХ и јужна ЦГ.[589]

Тачан број жртава на КиМ у Другом светском рату није познат. Према првим званичним, али непотпуним југословенским проценама, на КиМ је убијено 5493 особе, док се 28.412 води као нестало или повређено[590], док подаци америчких специјалних служби (*Office of Strategic Service*), говоре да су Албанци (само у првих пар година рата) убили око 10.000 и протерали 100.000 Срба.[591]

Подвизи „Скендербег" дивизије подстакли су Немце да покушају са сличним пројектима и на простору Рашке области, али је успех изостао. Међутим, иако планови креирања већег броја дивизија по угледу на „Скендербег" и „Ханџар" нису уродили плодом, сама тежња да се то учини поспешила је религиозни фанатизам, који је у наредном периоду наставио да се развија.[592] На то, такође, указује и чињеница да сан о *Балканском калифату* није нестао, чак ни када се ратна срећа окренула против Немаца. Позиви на „свети рат" против „неверника" у отвореној форми, нису били никаква реткост. Тако је нпр. Сокољ Доброши, члан „Балистичког комитета", уочи повлачења немачких трупа, упутио проглас албанском становништву у коме га јасно позива на „свети рат" - џихад против комунизма. Исти проглас потписали су Ћазим Блаца, Тахир Заими и други.[593] Оружана побуна која је отпочела у јесен 1944. године, угушена је у фебруару 1945. године.[594] Међутим, већ јула наредне године (1946) у шуми Липовица на Голеш планини, формирана је организација „Албанска национална демократска организација" (*Nacional Demokratike Shqiptare*), која је постала позната по интензивној примени насиља над неалбанским становништвом и службама безбедности на Космету.[595] Исте године, основана је и тзв. Трећа

---

[589] Упркос томе што је јерусалимски муфтија подржао план Пејанија, Немци су га тада одбацили. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, Филип Вишњић, Београд, 2007., стр. 201.)
[590] Bataković D. T., „Kosovo and Metohija:Serbia's troublesome province", op. cit., p. 252.
[591] Гаћиновић Р., „Отимање Косова и Метохије", оп. цит., стр. 100.
[592] Мирољуб Јевтић, *Савремени џихад као рат*, оп. цит., стр. 322.
[593] *Исто*, стр. 320.
[594] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 105.
[595] Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији",оп. цит., стр. 77-78.

призренска лига, са седиштем у Америци, са истоветним програмом као претходне две, а то је стварање „Велике Албаније“.[596]

Према подацима Рајка Видачића у књизи „О коренима сепаратизма и тероризма на Косову“ у сукобу са терористима-одметницима одмах након завршетка рата, погинуло је око 2000 припадника југословенских оружаних снага, а у периоду од 1948. до септембра 1960. године Албанија је изазвала 615 граничних инцидената у којима су убијена или рањена 34 југословенска граничара.[597] У вези с тим, потребно је подсетити да је након доласка комуниста на власт 1945. године, у Албанији започет опсежан пројекат државних власти како би се претежно муслиманско становништво (око 70%) образовало тако да разуме и прихвати нову социјалистичку идеологију, са циљем да се „поништи стара патријархална и конзервативна традиција“. Овај процес, покренут како би се дефинитивно укинула целокупна религијска пракса, кулминирао је 1967. године када је Албанија проглашена првом атеистичком државом на свету. Током владавине Енвера Хоџе, а посебно 1970-их година, дошло је до гашења већине од 1200 албанских џамија, али и 400 католичких и православних цркава, које су претворене у складишта, спортске хале или биоскопе. Само оне сакралне установе од великог архитектонског значаја, као што је нпр. Етем Бој џамија у Тирани, очуване су у виду националних споменика. Секуларни фестивали су постали замена за традиционалне религијске догађаје, верски поглавари сурово су гоњени, а малобројни који су преживели били су осуђени на тешку робију.[598] Међутим, поред тога што је и сама постала комунистичка држава, Албанија није одустала од пројекта проширења своје територије на уштрб свог суседа - комунистичке Југославије. Иако се разлог за неријатељство између две државе у литератури најчешће објашњава супротстављеношћу различитих струја у оквиру комунистичког блока, Титовим разлазом са Стаљином и сличиним разлозима, приметно је да је концепт „Велике Албаније“ наставио да живи без обзира на режимске промене, као и да панисламистичке организације никада нису престале

[596] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији“, оп. цит., стр. 105.
[597] Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији“,оп. цит., стр. 78.
[598] Vickers M., „Islam in Albania“, op. cit., p. 2.

да виде Албанију као исламску земљу и раде на „припреми терена за њену реисламизацију“.[599]

Свестан тих претњи, са тежњом да придобије Албанце на сарадњу, Јосип Броз Тито је одмах по окончању Другог светског рата, а затим и током читавог хладноратовског периода пружао различите уступке албанској националној мањини. Са друге стране, како објашњавају поједини аутори, доласком комуниста на власт, велики број исламских фундаменталиста у СФРЈ (БиХ, КиМ) као и Албанији, прикључио се комунистичком покрету не би ли на сваки начин сачувао тековине борбе за „исламску ствар“. Џон Шиндлер истиче да су се последњих месеци рата, чак и кључне фигуре Младомуслиманског покрета у БиХ, Алија Изетбеговић и Нациб Шаћирбеговић, нашле у партизанским униформама.[600] Ни албански џихадисти, коју су увидели да ће комунизам постати званична државна политика послератне Албаније, нису имали превише простора за израженији ангажман, те је њихово „стапање“ са комунистима било мотивисано, у највећој мери, заједничким циљем - радом на стварању „Велике Албаније“. Њихово прикривено џихадско деловање против новог југословенског режима, али и домаћег режима Енвера Хоџе, након Другог светског рата спроводило се „изнутра“, а са датом праксом наставило се током читавог хладноратовског периода. У том контексту, објашњава Душан Батаковић, албанска мањина на КиМ имала је круцијалну политичку улогу. Она је остала под окриљем комунистичке Југославије, али је са другим националистичким струјама које су орбитирале у комунистичким редовима делила снажне анти-српске интересе, високо компатибилне са главним идеолошким циљевима владајуће Комунистичке партије[601] као и џихадских фракција. Мирољуб Јевтић такође закључује да је завршетком Другог светског рата и доласком комуниста на власт, борба за муслиманску „Велику Албанију“ настављена, али да је због владавине комунизма на западно-балканском простору, у одређеној мери дошло до сужавања могућности за отворено ратничко џихадско деловање и да су на сцену ступиле друге форме.[602] Наставак „чишћења КиМ“ од неалбанаца, како примећују бројни

[599] Мирољуб Јевтић, *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, оп. цит., стр. 150.
[600] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., стр. 31.
[601] Bataković D. T., „Kosovo and Metohija:Serbia's troublesome province“, op. cit., p. 255.
[602] Мирољуб Јевтић, *Савремени џихад као рат*, оп. цит., стр. 323.

аутори, остао је приоритет за албанске џихадисте, а, иронично, тај процес помагала је и сама држава (СФР Југославија) доношењем одлука које су биле у сагласју са албанским иредентистичким тежњама.

Наиме, настојећи да приволи Албанију да приступи југословенској федерацији, комунистичка власт је најпре 6. марта 1945. године донела познату *Одлуку о привременој забрани повратка српских колониста протераних са Косова и Метохије*. Многе друге одлуке југословенских власти, попут доношења Устава из 1946. и 1974. године, ишле су „на руку" исламским фундаменталистима. Те одлуке, биле су директна или индиректна последица масовних протеста косовских Албанаца, од којих су најпознатији они из 1968. и 1981. године.[603] Истовремено, настављено је усељавање Албанаца из Албаније на КиМ и протеривање неалбанског живља, а у радним и партијским организацијама спроводила се „чистка" српских, црногорских и других „неподобних кадрова". Тачније, у периоду од 1948. до 1956. године, око 40.000 Албанаца дошло је у СФР Југославију[604], док је у периоду од 1941. до 1987. године, протерано 500.000 Срба и Црногораца.[605] Ивана Аритоновић и Срђан Шљукић објашњавају да је од 1945. до 1961. године на КиМ „етнички од Срба очишћено" 338 насеља. Само у периоду од 1966. до 1971. године протерано је 35.000, а од 1961. до 1989. године још 220.000 Срба.[606]

Тај процес био је ојачаван и неадекватном операционализацијом државне политике у развоју заосталог Космета. Радослав Гаћиновић истиче да је из федералног буџета (где су највећа издвајања долазила, парадоксално, из Србије) намењеног ревитализацији косметске привреде, новац који се сливао на КиМ у ствари био трошен на откуп српских кућа, под притиском Албанаца.[607] Аутор додаје да, иако су косметски Албанци током 1970-их година добили своју Академију наука, а пре тога два позоришта, научне институције, библиотеку КиМ

---

[603] Аритоновић И., „Неки узроци и последице друштвених сукоба на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 337.
[604] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 105-106.
[605] Поповић В., „Прошлост Косова и Метохије, упозорење за будућност", *Косово и Метохија - изазови и одговори*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997., стр. 404.
[606] Аритоновић И., „Неки узроци и последице друштвених сукоба на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 336.; Шљукић С., „Културни ресурси и сукоб: Косово између историје и морала", *Митови национализма и демократија*, Графомаркетинг, Нови Сад, 2009., стр. 119–152.
[607] Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији",оп. цит., стр. 80.

и културне центре, они ни најмање нису ценили напоре српских, односно југословенских власти, већ су те и многе друге погодности које су им биле на располагању искористили за остваривање својих сепаратистичких циљева.[608]

О томе говори и Небојша Пантелић, када наводи да је у раздобљу од 1979. до 1980. године на простору Космета знатно порастао број албанских терористичких група.[609] Према Радославу Гаћиновићу у датом периоду су се спроводиле припреме за масовне терористичке активности у иностранству уз конспиративну сарадњу са базом на КиМ. Јавно интензивирање насиља против СФРЈ почело је 1981. године и трајало све до њеног разбијања. Овај период карактерисала је појачана активност унутрашњег тероризма, а примењивале су се све методе психолошко-пропагандног деловања.[610]

Процес илегалног организовања терористичких група у датом периоду проширен је био и на Југословенску Народну Армију (ЈНА). Број терористичких аката албанских терориста према припадницима ЈНА у раздобљу од 1981. до 1988. године повећан је за 22 пута у односу на претходни осмогодишњи период.[611] Индоктринирани припадници албанске националне мањине одлазили су на одслужење војног рока у ЈНА са посебним задацима. Међу таквима, био је и војник Азиз Кељменди из Призрена, који је у гарнизону Параћин, 3.9.1987. године убио (рафалима из аутоматског оружја) 4 војника док су спавали, а петорицу тешко ранио.[612] То није био једини случај, али је свакако био наговештај онога што ће се догодити отпочињањем процеса разградње СФРЈ и упутио на помисао да, без обзира на мотиве сваког појединачног терористе, концепт „Велике Албаније" никако није постао ствар прошлости.

---

[608] *Исто*, стр. 80.

[609] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 106.

[610] Кључна ствар коју истиче Гаћиновић, јесте да је правна и политичка класификација појавних облика тероризма у то време одвраћала јавност од суштине косовског проблема, замењујући га разним еуфемизмима, попут термина: иредентизам, контрареволуција и сл. Аутор наглашава да се потпуно се из вида губи да је на Космету тада у току била ескалација унутрашњег тероризма. Ово је значајно истаћи, обзиром да су унутрашње терористичке организације имале значајну моралну и материјалну подршку терористичких организација из иностранства. У датом периоду, а посебно након 1981. године, широм света организоване су биле антијугословенске демонстрације, нарочито у Франкфурту, Паризу, Вашингтону, Бриселу. На КиМ се илегално наоружавало албанско становништво, а терористичке организације, уз прећутно одобравање власти на КиМ, вршиле су масовне прогоне Срба и Црногораца са њихових огњишта. (Гаћиновић Р., „Отимање Косова и Метохије", оп. цит., стр. 102-103.)

[611] Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији",оп. цит., стр. 79.

[612] *Исто.*

У прилог томе говоре и одређени подаци из раног послератног периода у југословенској Републици Македонији, које износи Бранко Павлица. Аутор објашњава да је албанска национална мањина, без већих проблема, успела да изнедри висок степен националних права, посебно у домену образовања и високог образовања Албанаца, као и телевизијске програме на албанском језику, часописе и другу литературу.[613] Иако се ово дешавало под окриљем националистичке борбе, односно наводне „борбе за остварење вишег степена људских и мањинских права", Јован Трифуноски напомиње да је „модел" по којем се она остваривала, готово истоветан „моделу" на КиМ, са препознатљивим џихадским карактером. Аутор подсећа да је после Другог светског рата, албанско становништво у пределу западне Македоније „по селима и варошима откупљивало земљу Македонаца, Турака и Торбеша који су се знатним делом исељавали. На тај начин вршено је живо унутрашње размештање албанског становништва по западној Македонији".[614] Западно од Вардара, како констатује Трифуноски, скоро да не постоји крај без већег или мањег броја муслиманско-арбанашког становништва: „Образовали су бројне крајине у околини Тетова, Гостивара, Кичева, Дебра, Струге. Поменуте области су углавном најнасељеније, јер у некима густина достиже више од сто становника на квадратни километар. То је резултат и познатог природног прираштаја". Аутор закључује да су таквим распоредом у простору западне Македоније, Албанци остварили веома подесан етнички положај, неупоредиво бољи од Словенских Македонаца, јер се широко наслањају на сународнике у Албанији са западне стране, као и сународнике са северне стране, у Метохијско-косовској области, а постоји албанска маса и на источној страни у околини Скопља, Куманова и Титовог Велеса".[615] Бранко Павлица објашњава да је, „у суштини, циљ 'косовских' и 'македонских' Албанаца, било и остало, високим природним прираштајем 'етничко запоседање', односно 'етничко чишћење', с једне стране, а насиљем, с друге, коначно остварити 'повраћај албанске етничке територије'".[616] Аутор закључује да је овакав распоред

[613] Опширније у: Павлица Б., „Албанска мањина у Републици Македонији - од међуетничких сукоба до албанског тероризма: 1991-2001", оп. цит., стр. 336-341.
[614] Трифуноски Ј., Западна Македонија, оп. цит., стр. 650-651.
[615] *Исто.*
[616] Павлица Б., „Албанска мањина у Републици Македонији - од међуетничких сукоба до албанског тероризма: 1991-2001", оп. цит., стр. 345.

албанског становништва у Македонији стратегијски у потпуности сагласан припремама за реализацију планова Прве, Друге и Треће призренске лиге, тј. креацију „Велике Албаније", јер је „оживљавање ислама на Балкану у демографском смислу (било и остало) у функцији те историјске идеје".[617]

У послератном периоду, осим Космета и Македоније, и у Бих је било приметно деловање са позиција исламског фундаментализма. Иако је држава (СФРЈ) након завршетка Другог светског рата на простору БиХ применила одређене репресивне мере према исламу у целини, она је ипак допустила организовање Југословенске исламске заједнице, коју је држала под контролом. Међутим, један део муслиманског корпуса није био вољан да сарађује са властима и наставио је да заговара идеологију исламског фундаментализма која је долазила од египатске Муслиманске браће. Делујући у тајности, ММ нису престали са пролиферацијом џихадских идеја. Једно од њихових најзначајнијих достигнућа, како наводи Џон Шиндлер, било је издавање часописа „Муџахид" (Свети ратник), чији је први број показивао непогрешиве знаке панисламистичког радикализма: позиве на џихад, дуге цитате из Курана, понављања текбира, осуде западњачких обичаја и песму „У џихад".[618]

Чак и када су уредници овог часописа, Алија Изетбеговић и Нецип Шећирбеговић, ухапшени у априлу 1946. године, џихадистичке струје нису биле сломљене. Означени као терористичка група, Младомуслимани били су гоњени и хапшени током наредне четири деценије. Ипак, по изласку из затвора, Алија Изетбеговић се вратио на чело ове исламске фундаменталистичке организације, чији су чланови наставили да се тајно окупљају у Танеровој џамији на Башчаршији у Сарајеву. Како објашњава Шиндлер, „у тишини су наставили да прихватају присталице идеја исламског фундаментализма које су излазиле из затвора и успостављали везе са Муслиманском браћом у Египту". Под Изетбеговићевим вођством, сарајевска група је одржавала и снажила везе са Муслиманском браћом преко тајних сусрета у више земаља и кришом уносила исламску литературу у Босну.[619]

---

[617] *Исто*, стр. 350.
[618] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 33.
[619] *Исто*, стр. 34-35.

Са друге стране, сматрајући да је исламски фундаментализам у великој мери „сломљен на суђењу из 1949. године", те да представља „старомодну и потрошену снагу", државна власт је постепено попуштала у целокупној репресији над исламом, што је џихадисте додатно охрабрило. Настала ситуација, која се повољно развијала за све југословенске муслимане, подстакла је радикалну струју на активнији ангажман.

Најпре је на генералном плану дошло до видне „реисламизације" у БиХ. Између 1950. и 1970. године, у БиХ је сагрђено 800 нових џамија, тако да је упркос ограничењима наметнутим после рата, 1970. године било више богомоља и имама него у периоду пре доласка комуниста на власт.[620] Муслимани су крајем 1960-их коначно и званично постали признати као нација.[621] Држава је тада дозвољавала штампање исламских текстова. Нпр. 1970. године појавио се „Препород", званични часопис за расправу о исламским идејама. Медреса при Гази Хурсев-беговој џамији у Сарајеву, поново је отворена, а 1977. године основан је Факултет за исламску теологију у Сарајеву да би попунио празнину у образовању насталу када је Комунистичка партија (КП) затворила босански Исламски институт (1946). Ова растућа толеранција према исламу, као део шире партијске стратегије, охрабрила је радикалне фракције на активнији ангажман, толико, да су поједини муслимански чланови КП почели да заговарају стварање засебне муслиманске републике у Босни (и Хецеговини), те признавање бошњачког језика као језика различитог од српскохрватског.[622]

Током 1970-их година, значајније су ојачале и тајне везе између босанских исламиста и њихове сабраће у иностранству. ММ су развили односе са водећим исламистима у Египту, али и другим арапским земљама. Једна од најважнијих била је са Суданом, преко Фатиха ал Хасанеина, који је стигао у Сарајево 1964. године као студент и остао у СФРЈ следећих двадесетак година студирајући медицину у БиХ и Београду. Повезан са водећим елементима исламистичког подземља у Картуму, ал Хасанеин је развио трајно пријатељство са

---

[620] 1930. године било је 1043 богомоље и 1090 имама, а 1970. године 1437 богомоља и 1300 имама. (Balić S., *Das unbekannte Bosnien: Europas Brücke zur imslamischen Welt*, Böhlau, Cologne, 1992., str. 21.)

[621] Танасковић Д., *Ислам и ми*, четврто допуњено издање, Партенон, Београд, 2010., стр. 81.

[622] Džaja S. M., *Die politische Realität des Jugoslawismus (1918-1991): Mit besonderer Berückichtigung Bosnien-Hercegowinas*, Oldenbourg, Munich, 2002., str. 235-246.

Изетбеговићем, које ће у наредном периоду постати и политички релевантно.[623] Такође, велика инспирација долазила је и из правца Ирана, након револуције из 1979. године и проглашења Исламске Републике Иран. Везе босанских исламиста и њихових „колега" са истока посебно су оснажиле почетком 1980-их година, када су Алија Изетбеговић и Омер Бехмен контактирали Техеран преко иранске амбасаде у Бечу.[624]

Кључ за везу између босанских и исламских фундаменталиста из других земаља представљала је „Исламска декларација", чије је писање Изетбеговић започео 1969., а завршио крајем 1980-их година. Због ње, односно оптужби за тероризам и сарадњу са непријатељима државе, Државна безбедност СФРЈ је похапсила водеће Младомуслимане 1983. године. Судски процес, претворен у медијски спектакл, уместо да „обезглави" босански исламски фундаменталистички покрет, омогућио је Изетбеговићу да јавно изнесе део својих идеја, истовремено, представљајући га политичким дисидентом којег „угњетава тешка рука тајне полиције".[625] Управо је овај моменат омогућио вођи Младих муслимана да се након изласка из затвора (1988), пред сâм сумрак СФРЈ, политички артикулише и наметне своје идеје широј, поприлично секуларизованој, муслиманској популацији у БиХ. У томе му је, како истиче Мирољуб Јевтић, у значајној мери помогла и званична Југословенска исламска заједница, као и савезништво са бошњачком дијаспором.

Пошто је била паралисана постојећим системом односа у оквиру СФРЈ, Исламска заједница (ИЗ), током комунистичког периода није могла отворено да делује на подизању свести маса на ниво који би омогућио комплетну трансформацију друштвених односа на принципима ислама. Ту су акцију на себе преузимали појединци попут Алије Изетбеговића. Тако је, објашњава аутор, дошло до недоговорене и сасвим спонтане „поделе посла". ИЗ је пропагирала и остваривала оне вредности ислама које би се најприближније могле назвати еклезијатским, тј. црквеним, а истовремено, никада није заборављала да каже да то није све, и да то није комплетан ислам. С једне стране, прихватала је наизглед оквире секуларне државе, а са друге, указивала да је све то само прилагођавање

[623] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 37.
[624] *Исто*, стр. 38.
[625] *Исто*, стр. 39.

условима у којима тренутно мора да делује. Између осталог, константно се наглашавало и верницима говорило како ислам није обична вера. У том смислу, Јевтић наводи пример познатог мислиоца Мугнија, чија је изјава објављена у „Гласнику" ИЗ: „Универзалност ислама је у чињеници да то није вера у традиционалном смислу речи упућена једној заједници. Он је филозофија живота. По томе се он разликује и од других вера и од нерелигиозних идеологија. Појам *дин* за ислам означава комплетан концепт, теорију, идеологију, филозофију, закон, пут и систем живота, усмеравајући човека у свему у космосу и спиритуалном свету од рођења па до смрти". Оваква дефиниција ислама, није само упозорење верницима, већ и позив на стварање услова за реализацију комплетне визије ислама, на акцију која има за циљ да промени друштвене услове у којима се делује, а то од верске поруке постепено почиње да се по својим последицама претвара у политичку.[626] Таквом политиком, закључује Јевтић, ИЗ је обављала свој део посла, јер је упозоравала вернике на „неправедност система" у којем силом прилика живе.[627] У томе је имала издашну подршку светских панисламистички оријентисаних организација, попут Светског исламског конгреса, Светске исламске лиге, познатије као Рабита (*Rabitat al-Alam-al-Islami*), Врховног савета за џамије, као и Исламског савета, тј. његовог оснивача - ОИК-а. Опште је позната чињеница да је Рабита деловала давањем великих финансијских средстава за стварање исламске инфраструктуре која је требало да појача исламизацију. Тако је, нпр., главни спонзор ове организације, краљ Фахд ибн-Абдул Азиз, поклонио 250.000 US$ за обнову Гази-Хусреф-бегове џамије у Сарајеву, а Рабита дала велика средства за отварање исламског теолошког факултета у истом граду. Слично је рађено и у другим градовима ЗБ: Загребу, Београду итд. Потребно је истаћи да *modus operandi* ових организација у периоду пре 1990-их година у БиХ, КиМ, Албанији и Рашкој области, био, како сведочи Јевтић, врло лукав, искључујући сваки екстремизам. Он је „освајао новцем и мирним методама, да би се, кад стекне снагу, једноставно и лако, без икаквог отпора, прогласио шеријатски државно-правни систем у некој земљи налик оном у Саудијској Арабији".[628]

---

[626] Мирољуб Јевтић, *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, оп. цит., стр. 97-98.
[627] *Исто*, стр. 98.
[628] *Исто*, стр. 129-184.

Са друге стране, уз помоћ бошњачке дијаспоре на челу са Адилом Зулфикарпашићем, Изетбеговић је у Цириху 1989. године основао политичку партију под називом Странка Демократске Акције (СДА). Иако испрва конструисана у сагласју са плановима Зулфикарпашића и његових истомишљеника зарад борбе за „бошњаштво", веома брзо се показало да Изетбеговић не одступа од иницијалних идеја које је изнео у „Исламској декларацији" која је практично постала политички програм СДА.[629] Објављена је званично тек 1990. године, изазвавши буру контроверзи.[630]

Већ на самом почетку Декларације: „Наш циљ - исламизација муслимана, Наша девиза - Вјеровати и борити се"[631] - наговештава на кога се она односи и у ком правцу треба да подстакне на деловање. По питању уређења државе Изетбеговић је био експлицитан: „Први и најважнији закључак, свакако је закључак о неспојивости ислама и неисламских система. Нема мира и коегзистенције између исламске вјере и неисламских друштвених и политичких институција... Полажући право да сâм уређује свој свијет, ислам јасно искључује право и могућност дјеловања било које стране идеологије на свом подручју. Нема дакле лаичког принципа, а држава треба да буде израз и да подржава моралне концепте религије".[632] Ставом да се: „Исламски поредак може остварити само у земљама у којима муслимани представљају већину становништва"[633],

---

[629] То се може наслутити из увида у „Циљеве", садржане као подпоглавље манифеста СДА са насловом „Врла муслиманска држава". У оквиру овог дела, између осталог, наводи се: „Територија коју ће Босанска армија контролисати после рата биће муслиманска држава; Муслиманска држава ће бити национална држава Бошњака, или муслимана (с грађанским правима за мањине). Свим грађанима ће бити гарантована потпуна правна једнакост, док ће ступањ социјалног благостања појединаца, поред властитог ангажовања, посебно зависити од ступња свесног прихватања и примене начела и духа исламске идеологије; Муслиманска држава ће имати исламску идеологију засновану на исламу, исламским верским, правним, етичким и друштвеним принципима; Људи који се покажу да су прави муслимани, свесни националисти и добри верници, природно ће имати више друштвених привилегија него они који устрајавају у опозицији; (Ислам неће бити наметан, у складу са учењем Курана) али ће дух идеологије бити систематски ширен и прожеће друштво на све могуће начине... немуслимански садржаји биће на маргинама производње и емитовања; Исламска идеологија ће тежити да постепено одбаци дуализам светог и секуларног, верског и политичког, који нам је наметнула секуларизована хришћанска Европа против наше воље; Истински ислам увек тежи да обухвати цело друштво у којем постоји, а с њим и његове политичке и друштвене структуре". (Наведено према: Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 81-82.)

[630] *Исто*, стр. 41.

[631] Izetbegović A., *Islamska deklaracija*, pdf izdanje u pripremi www.bosnamuslimmedia.com, 1430 hidž. god./2009., str. 5.

[632] *Исто*, стр. 25.

[633] *Исто*, стр. 39.

Изетбеговићева стратегија показала је свој дугорочни карактер.[634] Карактер странке описан је речима: „Борбу за исламски поредак и темељиту реконструкцију муслиманског друштва могу с успјехом водити само прекаљени и изграђени појединци, сврстани у чврсту и хомогену организацију. Ова организација није никаква политичка странка из арсенала западне демократије; она је покрет заснован на исламској идеологији".[635] У овом погледу, објашњава Дарко Трифуновић, Декларација не садржи идеје које би се могле назвати потпуно новим. Она је синтеза идеја које се све чешће чују на разним странама и које имају приближно општу важност у свим деловима света. Ипак, њена новост је у томе што тражи да се с идеја и планова пређе на организовану акцију за њихово остварење.[636]

Џон Шиндлер истиче да је улога Младих муслимана у оснивању и вођењу СДА била витална.[637] У јавности прикривени исламски фундаментализам у програму странке и вешто вођена маркетиншка кампања, као и чињеница да је процес демократских избора био новост за становнике БиХ - све заједно - утицали су да на изборима 1990. године Изетбеговић освоји власт у републици.

Од самог почетка, новопостављени председник приступио је прикупљању међународне подршке за своје фундаменталистичке планове. Тзв. спољни чинилац постао је изразито присутан на простору БиХ и послужио спровођењу Изетбеговићевих идеја. Џон Шиндлер, позивајући се на изворе Државне безбедности, наводи да је 1990. године у БиХ било 107 припадника и симпатизера Муслиманске браће, који су пружали прикривену подршку СДА и радикалној идеји у севернобосанским градовима и варошицама. Не мање алармантна била је и чињеница да је 606 иранских грађана боравило тада у СФРЈ, при чему су своје време махом проводили у БиХ.[638] Изетбеговић је 1991. годину провео у посетама пријатељским муслиманским земљама тражећи политичку и финансијску помоћ за босанске муслимане, почевши од Либије, Турске и Ирана. Посебно су биле значајне иницијалне посете Турској и Ирану. У Турској, Изетбеговић је још

---

[634] Мирољуб Јевтић, *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, оп. цит., стр. 105.
[635] Izetbegović A., *Islamska deklaracija*, op. cit., str. 47.
[636] Трифуновић Д., *Глобална мрежа исламских фундаменталиста - модус операнди-модел Босна*, оп. цит., стр. 96.
[637] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 45.
[638] *Исто.*

једном демонстрирао своје фундаменталистичке квалитете, одбијајући да посети гробницу Кемала Ататурка, оснивача модерне турске државе, а у Ирану је финансијску и другу подршку тражио (и добио), јер је иранско руководство проценило да ће помоћ бити потребна зато што постоји вероватноћа од избијања рата у БиХ.[639]

Када је већ било јасно да ће доћи до општег сукоба у републици, СДА је пруступио организацији својих оружаних снага. Под вођством Хасана Ченгића, основана је тзв. Патриотска лига, као муслиманска паравојна снага, чије је официре бирала странка. Њихов вођа био је познат под називом „летећи имам", јер је већину времена проводио обилазећи исламске земље у потрази за помоћ како би се ојачале паравојне формације. Подршка је стигла, у виду наоружања, најпре из Либана, а финансијски из Саудијске Арабије и Ирана.[640]

У исто време (почетком 1990-их), назнаке да ће се отворени џихад покренути такође су постале евидентне и на КиМ. Оружана побуна албанских екстремиста, подстакнута одлукама државних власти да се поврати суверенитет на читавој територији Републике. Србије (Р. Србије), отпочела је 22. јануара 1990. године извођењем терористичких акција, али је брзо угушена. Међутим, ови догађаји су утицали да албански екстремисти у наредном периоду отпочну интензивнију примену оружаног насиља, како би на тај начин скренули пажњу међународне јавности и битних субјеката међународне заједнице који ће се укључити у процес дезинтеграције СФРЈ.[641]

Како закључује Небојша Пантелић, сва терористичко-побуњеничка дејства албанских екстремиста против матичне државе пре 1990. године и након тога, одвијала су се у складу са теоријом о џихаду.[642] Узимајући у обзир мноштво

---

[639] *Исто*, стр. 46. Исламски фундаментализам СДА могао се почетком 1990-их препознати и по одређеним изјавама водећих људи те странке. Нпр., Џемалудин Латић, уредник *Препорода* и водећи идеолог СДА, осудио је "нерелигиозне муслимане" као "опасније за муслиманске вернике од четника". (Velikonja M., *Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina*, A&M Press, College Station, Texas, 2003., p. 277.)

[640] Да би се приказало до које мере су се радикални Иранци зближили са СДА, ваља истаћи изјаву иранског вође Рафсанџанија по одобрењу финансијске помоћи Изетбеговићу. Он је том приликом рекао да ће "од сада, државни буџет Ирана бити пројектован као да Иран има два милиона становника више но што их сада има". (Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 45.)

[641] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 106-107.

[642] *Исто*, стр. 107.

фактора широм ЗБ 1990. године, наредни, деценијски талас џихадизма умногоме се разликује од претходних. По томе, може се тврдити да период 1990-их година, праћен сломом СФРЈ, карактерише посебна фаза развоја џихадизма на Балканском полуострву, која ће трајати до отпочињања глобалног рата против тероризма 11.09.2001. године, у оквиру које су се џихадске снаге артикулисале током ратног вихора и чврсто поставиле координате свог будућег деловања.

Деловање западнобалканских исламских фундаменталиста у периоду од 1992. до 2001. године

Трећа фаза развоја џихадизма на Балкану, дакле, почиње дезинтеграцијом СФРЈ 1991., изласком Хрватске, Словеније и Македоније из СФРЈ, односно кулминира 1992. године ратом у БиХ. С обзиром на то да је већина западних (и других) медија рат у БиХ најширој јавности представила као националну револуцију и/или борбу за људска и мањинска права, те независну мултиетничку државу, потребно је указати на оне аспекте који сугеришу да је димензија исламског фундаментализма, која је била (и остала) потиснута из првог плана из различитих разлога (од којих су неки до данашњих дана остали неразјашњени), током читавог трајања рата и те како била присутна. О елементима џихадизма у босанском рату говори мноштво чињеница.

Поједини аутори истичу да је џихадски карактер рата постао препознатљив пред сâм почетак сукоба. Нпр., Предсједништво Удружења Илмија за БиХ 1992. године издало је годишњак „Таквим“ у огромном тиражу, тако да су исламисти могли да дођу до исламског фундаменталистичког писаног материјала у државним библиотекама и на тај начин постану тзв. просвећени муслимани. Једно поглавље овог дела, названо „Шта је џихад?“, међу осталима, изричито даје фундаменталистичке упуте: „Џихад у исламу није само борба у име Алаха. У стварности, ислам је револуционарна идеологија и програм који за циљ има промјену друштвеног система цијелог свијета и да га доведе у хармонију са својим одредбама и идеалима. Ислам жели уништити све државе и владе свуда овдје на Земљи које стоје у супротности са идеологијом и програмом Ислама, без обзира на државу или нацију која је на власти. Сврха ислама је да успостави државу на темељу своје идеологије и програма, без обзира која нација постаје

носилац ислама, или пак која нација је поткопана у процесу оснаживања идеолошке исламске државе".[643]

Ово, наравно, није био једини пример „десекуларизације босанских муслимана". Становиште ИЗ изнесено у часопису „Препород", такође је упућивало на џихадски карактер предстојећег рата у БиХ. У чланку под називом „Кратка упутства нашим борцима", са поднасловом „За вас нема страха", писало је: „У борбу крените с чистом намјером и с пуним поуздањем у Алаха - ако преживите, бићете газије (борци за ислам), ако погинете, бићете шехиди (мученици); У борбу, по могућству, крените с абдестом (ритуално прање пре молитве) и, обавезно, с Божјим именом у срцу и на уснама; Приликом напада на непријатеља, или сукоба с њим, изговарајте текбире (Алаху акбар); по могућности, уза се носите Куран."[644]

Још израженију улогу, ИЗ је добила доласком на њено чело новог реис ул улеме, Мустафе Церића, члана СДА и фундаменталистички оријентисаног муслимана који је наследио „неподобног" и „секуларнијег" Јакуба Селимоског. Церић је здушно подржавао процес реисламизације босанских муслимана и касније поздрављао долазак иностраних џихадиста са образложењем да је „Европа издала његов народ".[645]

О томе када је рат тачно почео, постоје подељена мишљења, али је његов џихадски карактер, ако не раније, најширем аудиторијуму постао више него очигледан децембра 1992. године. Тада су у Горажду, демонстрирајући велику бруталност, муслиманске снаге под вођством Хаџе Ефендића, локалним поглаваром СДА, на Никољдан побиле десетине српских цивила, а његова изјава након тог догађаја недвосмислено је указала на карактер акције: „Водимо свети рат и само су мртви Срби, добри Срби".[646] Џихадски карактер борби био је приметан и у многим другим акцијама. Како наводи превасходно цитирани Џон Шиндлер, верски мотивисани покољи вршени су над Србима у јулу 1992. године, када су у нападу на село Књици убијена 182 српска цивила, укључујући и

---

[643] Трифуновић Д., *Глобална мрежа исламских фундаменталиста - модус операнди-модел Босна*, оп. цит., стр. 12-13.
[644] Наведено према: Мирољуб Јевтић, *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, оп. цит., стр. 219.; и Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 81.
[645] *Исто*, стр. 83. и 102.
[646] Наведено према: *Исто*, стр. 73.

православног свештеника (за време службе). Неколико српских села нападнуто је јануара 1993. године на православни Божић, при чему је убијено 52 цивила, којима су, „да би изгледало курански", одрубљене главе.[647] Џихадски карактер напада био је препознатљив и над Хрватима у централној Босни током 1993. године.[648] У селу Милетићи, нпр., напад џихадиста снимљен је на видео-траци. Иста ситуација десила се и када је реч о Мањинама, Крижанићевом селу и Бухиној кући, где су - све укупно - џихадисти искасапили више од стотину људи, при чему је, при ликвидацији, примењивано ритуално одсецање глава. Успут, џихадисти су спаљивали или скрнавили католичке цркве и друге сакралне објекте.[649]

Иако је, као што се може приметити, у оквиру муслиманског корпуса у БиХ очигледно постојао одређени сегмент фундаменталистички оријентисаних босанских бораца, од посебног значаја за ексалацију исламског фундаментализма је присуство и деловање тзв. „интернационалних џихадиста". Наиме, многи ветерани Авганистанског рата и припадници Ал Каиде почели су да пристижу у БиХ по отпочињању сукоба. За те свете ратнике, како истиче Џон Шиндлер, грађански рат у Босни представљао је нови фронт у глобалном џихаду, фронт у Европи, који је пружао нову прилику за ширење екстремистичке вере проповедањем и ратом.[650] Њихова улога подигла је босански џихад на виши ниво. Џон Шиндлер наводи да је 1992. године у БиХ дошло више од 4000 страних џихадиста, већином припадника Ал Каиде, којима је на глобалном нивоу управљао Осама Бин Ладен.[651] Муџахедина је било из многих земаља и група, од којих су две највеће биле Исламска група и алжирска Оружана исламска група (Groupe Islamique Armé - GIA). Међу припадницима муџахединских групација било је и Турака, Египћана, босанских муслимана (који су се муџахединским јединицама придружили из верског заноса), али и чланова либанског Хезболаха.[652]

---

[647] *Исто*, стр. 89-90.
[648] Опширније о томе у: Margetić D., *Islamistički terorizam na jugu Evrope*, Vlastita naklada, Zagreb, 2006., str. 318-499.
[649] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 84-85.
[650] *Исто*, стр. 97.
[651] Међутим, поједина истраживања спроведена након рата, показују да је тај број вероватније био 5000-6000 страних џихадиста. (*Наведено према: Исто*, стр. 135.)
[652] Наведено према: *Исто*, стр. 100-101.

У сукоб су такође, мање или више посредно, биле укључене и поједине исламске државе, попут Саудијске Арабије и Ирана. Саудијци су деловали углавном преко финансијских организација и подржавањем Ал Каиде, док су Иранци, осим што су пружали подршку Хезболаху, у БиХ слали припаднике својих специјалних служби - Иранског министарства за обавештајни рад и безбедност (скр. перс. *VEVAK*) и Револуционарне гарде (скр. перс. *Pasdaran*).[653] Присуство муџахединских добровољаца легализовано је и озваничено 1. августа 1992. године, када је уједно озакоњена и Армија БиХ (АРБиХ). Закон је прецизирао да се особе које нису држављани БиХ, за време ратног стања могу придружити АРБиХ. Овај закон, иначе, представља амандман на Изетбеговићев председнички декрет од 14.04.1993. године у којем је одобрио давање официрских чинова недржављанима БиХ за време ратног стања.[654]

Иако је већина припадника АРБиХ била секуларна, у њеним оквирима постојале су јединице које су биле отворено џихадистичког карактера. У самом врху авангарде исламске револуције у Европи, као елитна јединица у оквиру АРБиХ, био је одред „Ел Муџахид", састављен већином од страних бораца, мада се и известан број босанских екстремиста придружио овом специјалном одреду, као и одређени број „преобраћеника" из Европе и Северне Америке.[655] Мисија „Ел Муџахида" била је ширење радикалног ислама пропагандом исто колико и борбом. Припадници „Ел Муџахида" били су искрене салафије, тј., вехабије чији су облици радикалног ислама били потпуно несхватљиви за већину Бошњака. Осим што су спроводили масовне и бруталне покоље над неверницима, бавили су се и отмицама српских и хрватских званичника. Посебно је за њих било важно да своје активности сниме камером, да би касније користили снимке у пропагандне сврхе ради прикупљања средстава за босански џихад широм света.[656]

Иако су званичници САД тврдили да немају везе са „Ел Муџахидом", подаци показују да је јединица била потпуно интегрисана у АРБиХ под

---

[653] Џон Шиндлер објашњава да иако су све групе помагале џихад у БиХ, приметно је да се између Саудијаца и Иранаца, у другој димензији, одвијао прави "исламски хладни рат" на Балкану о томе ко ће остварити премоћ након сукоба. (О присуству страних џихадиста и иранско-саудијском надметању у БиХ, опширније у: *Исто*, стр. 100-122.)

[654] Трифуновић Д., *Глобална мрежа исламских фундаменталиста - модус операнди-модел Босна*, оп. цит., стр. 95.

[655] Један од примера тзв. "беле Ал Каиде" јесте Американац Рандал Тод Роџер, познат као Исмаил Роџер који је 1994. године стигао у БиХ.

[656] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 137-139.

регистарским бројем - јединица 5689.[657] Осим „Ел Муџахида“, постојале су и друге јединице у оквиру АРБиХ које су 1992. године организовали локални екстремисти. Једна од њих била је „Ханџар“ дивизија, која је преузела име и етос некадашње озлоглашене „Ханџар“ дивизије јуришних СС-одреда из времена Другог светског рата. Имала је „нескривену фашистичку културу“, а у њеним редовима нашли су се „авганистански ветерани“, велики број албанских муслимана (махом са Космета) и Чечени (који су служили у многим јединицама АРБиХ током рата).[658] Међутим, према Џону Шиндлеру, најпознатија и најзначајнија џихадска јединица била је Седма муслиманска бригада АРБиХ, формирана средином новембра 1992. године око језгра босанских екстремиста који су служили у одреду „Ел Муџахид“. Финансирана из иностранства, Седма бригада је била „командни брод“ САД, прототип исламистичке бојне силе каква је требало да постане Изетбеговићева армија. Бригада је лако проналазила добровољце, а имами које је одобрила САД подвргавали су их интензивном курсу верско-политичке индоктринације. Програм је замишљен за стварање фанатичних муџахедина који ће бити пример „недовољно побожној војсци“ Сарајева. Зелени барјаци, плакати са куранским заповестима о џихаду и дубока мржња према немуслиманима, окруживали су бригаду - „морална чистота“ била је предуслов за припадност. Први заповедник бригаде, Халил Брзина, познат под називом „Ислам који хода“ (због његових „бинладеновских“ уверења), објаснио је карактер бригаде речима: „Наш мотив за борбу јесте борба у име Алаха“.[659] Како објашњавају поједини аутори, Алија Изетбеговић је директно издавао наредбе овој јединици, на тај начин заобилазећи ланац команде и остајући у „срдачним односима“ са муџахединским добровољцима међу којима су били међународно познати терористи попут Абу Ал Малија и других.[660] Џон Шиндлер закључује да је Седма муслиманска бригада отеловљавала милитантне врлине радикалног ислама о којима су маштали ММ још пре пола века. Попут „Ел Муџахида“, ова бригада је убрзо постала ноторна по ратним злочинима над хришћанским

[657] *Исто*, стр. 140.
[658] *Исто*.
[659] *Исто*, стр. 140-141.
[660] Трифуновић Д., *Глобална мрежа исламских фундаменталиста - модус операнди-модел Босна*, оп. цит., стр. 95.

цивилима, почевши од кампање против Хрвата у централној Босни 1993., па преко било ког места у којем се бригада затекла до завршетка рата 1995. године.[661]

АРБиХ основала је још две јединице које ће служити као ударне трупе у идеолошком и војном смислу - Девету и Четврту муслиманску бригаду. Обе су се састојале од бошњачких добровољаца. Девета муслиманска ослободилачка бригада, основана средином 1995. године, показала се једнако тврдокорном као и Седма бригада, а њен командант Сенахид Хаџић, изјавио је да „Алахово уже повезује људе који се боре, повезује муслимане", те да се он и његови људи, које је величао као „муџахединске витезове", не боре за мултиетничку БиХ: „Корени моје Девете су ислам, Куран".[662] Исто важи и за Четврту муслиманску лаку бригаду која је основана 1994. године, чији је вођа, имам Незим Халиловић, звани Мудериз (учитељ Курана) доживео скоро митску репутацију међу радикалним босанским муслиманима, који су се хвалили како су, предвођени „часним учитељем", „млади муџахедини" Четврте бригаде „нападали (непријатеља) са славом Алаха на уснама".[663] Било је јасно, како напомиње Шиндлер, да ће овакво слављење џихада утицати на босанско-херцеговачко политичко тело још дуго по завршетку рата, што је управо било оно што је САД желела.[664] Ипак, као и у ранијим фазама развоја џихадизма на Балкану, примарни циљ био је да се протерају „неверници", у чему су босанско-херцеговачки џихадисти забележили известан успех. Џон Шиндлер наводи да је за време рата око 140.000 Хрвата протерано или је побегло из својих домова.[665] Такође, услед налета муџахединских јединица, велики број Срба напустио је своја огњишта, што је довело до радикалног смањења њиховог броја у Сарајеву, Брези, Мостару, Коњицу, Купресу, Дувну, Ливну, Бихаћу, Бановићима, Завидовићима, Високом, Тешњу, Сребренику, Тузли, Зеници, Травнику, Олову, Маглају, Лукавцу, Какању, Градачцу, Гораждама, Грачаници, Доњем Вакуфу, Бугојну, Санском Мосту и другим местима. Према подацима које наводи Дарко Трифуновић, на овом

---

[661] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 141. О муџахединским ликвидацијама неверника (махом припадника Војске Републике Српске - ВРС) детаљно у: Трифуновић Д., *Глобална мрежа исламских фундаменталиста - модус операнди-модел Босна*, оп. цит., стр. 90-93.

[662] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 141-142.

[663] *Исто*, стр. 142.

[664] *Исто*.

[665] *Исто*, стр. 84.

подручју где је раније живело око 500.000 Срба, остало их је мање од 50.000.[666] Нека од ових места, попут Зенице, Бугојна и Завидовића, постаће упоришта вехабија и активни џихадски центри у којима ће се живети у складу са шеријатом.

О џихадистичкој природи рата, говори и чињеница да су одређени сегменти џихадских фракција још за време рата, а посебно након рата, нападали чак и оне „неверникe“ који су посредно помагали бошњачке циљеве. Џон Шиндлер, позивајући се на разне изворе, у својој књизи „Несвети терор - Босна, Ал Каида и успон глобалног џихада“ наводи низ примера напада џихадиста на (немуслиманске) припаднике оружаних снага УН стационираних у БиХ, истичући да су ови инциденти заправо најјасније назнаке џихадизма и показатељ правца његовог будућег деловања на ширем плану. У том контексту, Шиндлер је навео изјаву једног званичника УН, дату лондонском Тајмсу средином рата: „Кроз пет година, на овом месту ће постојати фракцијске групе - либанске, авганистанске, врло радикалне због онога чему су их учили и зато што не могу да се врате својим домовима. Ово је идеална локација са које могу предузимати терористичке акције у Европи, с властима које још дуго неће бити довољно јаке да их контролишу“.[667]

Нема сумње да је читавом процесу радикализације муслимана у БиХ у великој мери помогло и финансирање босанског џихада од стране појединих држава и разних међусобно повезаних исламских невладиних организација (ИНВО), које је настављено и након завршетка рата 1995. године. Међу најзначајнијим ИНВО биле су оне које је основала Муслиманска светска лига (*Muslim World League - MWL*), попут Међународне исламске организације за помоћ (*IIRO* или *Al-Hay'at al-Igatha al-Islamiyya al-Alamiyya - Igata*), Исламске фондације Ал Харамеин и са њом повезане Добротворне организације Ал Харамеин ал Месџид ал Акса, затим Фондација Муфавак (*Mufavak* - што значи „Благословена помоћ“), Управа за снабдевање (*Service Bureau* или *Makhtab al-Khidamat - MAK* из које је потекла Ал Каида), Агенција за помоћ трећем свету (*Third World Relief Agency - TWRA*), Организација за помоћ (*Al Kifah*, што значи „Борба“), Међународна организација за помоћ Таибах (*Taibah*), која је имала директне везе са породицом Осаме Бин Ладена и још двадесетак других

[666] Аутор истиче да је српско становништво истерано са преко 1200 локалитеа. (Трифуновић Д., *Глобална мрежа исламских фундаменталиста - модус операнди-модел Босна*, оп. цит., стр. 87.)
[667] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 142.

„хуманитарних и невладиних организација".[668] Те су организације, како објашњава Џон Шиндлер, од самог почетка имале изузетно блиске и пријатељске односе са САД и муслиманском владом. Издвајале су велике суме новца за финансирање босанског џихада, а помагале су и на многе друге начине. Наводи се нпр. да је само *TWRA* од 1992.-1995. године „опрала" 2,5 милијарди US$ међународне исламске помоћи и послала их САД.[669]

Осим финансијски, ове ИНВО су помагале и на друге начине, укључујући и организовање „увоза терориста" у БиХ под изговором да су хуманитарни радници и сл. Тако су на тло БиХ стигли неки од најозлоглашенијих међународних џихадиста, попут првог вође босанских муџахедина, Абу Абд ал Азиза[670], затим Ал Мутаза, Абу Табит ал Масрија, Абу Абдалах Лилија (познатији као Планински лав), Раби Ид Абд ал Ганија, Мухамеда Ал Завахирија (брат тада другог, а данас првог човека Ал Каиде), Насир Ахмад Абдала Ал Бархија (познатијег под називом Абу Џандал, који је касније постао Бин Ладенов телохранитељ), тврдокорног салафисте и „светог ратника првог реда", шеика Имада ел Мисрија и многих других. У БиХ су такође у више наврата боравиле и водеће личности Ал Каиде - Ајман Ал Завахири и Осама Бин Ладен, са босанским пасошем који му је издат у амбасади БиХ у Бечу.[671]

Осим интернационалних џихадиста и повезаних ИНВО и „хуманитарних организација", џихад у БиХ су директно помагале и неке исламске државе. Саудијска Арабија је само у току 1994. године послала 150 милиона US$ у БиХ. Саудијска Висока комисија за помоћ Босни, основана 1993. године, је сама поделила више од 400 милиона US$ за време рата.[672] Ипак, највећа новчана помоћ долазила је преко *TWRA*. Како преносе различити медији, *TWRA* је сваке недеље, за време трајања рата, званичницима САД у Бечу и Загребу предавала од 3-5 милиона US$.[673] Само за акцију названу „Зима 1994", *TWRA* је обезбедила 100 милиона US$, а исте године, као рамазански поклон Босни, свота од 50 милиона

---

[668] *Исто*, стр. 108. и 125.
[669] *Исто*, стр. 125.
[670] Позната је његова изјава дата по доласку у БиХ: "Као и у Авганистану, не желимо да будемо руководиоци, нити да будемо на високим положајима. Имамо само један циљ којем смо посвећени - победа или смрт." (Наведено према: *Исто*, стр. 101.)
[671] *Исто*, стр. 100-105.
[672] *Исто*, стр. 109.
[673] *Исто*, стр. 125-126.

US$ била је положена на рачун САД у Ерсте банци.[674] Подршка Ирана, како је већ наведено, долазила је у облику специјализованог особља и наоружања. Потребно је истаћи да је тзв. „ирански цевовод" функционисао уз помоћ неких балканских држава, попут Хрватске и Словеније уз прећутну подршку западних влада на челу са САД. Помоћ у оружју пружале су такође и Турска, Малезија и Бангладеш, тако што су вишак муниције намењен њиховим војницима који су служили у БиХ под окриљем УН, кришом продавали снагама босанских муслимана.[675] Примера има много, а надметање око тога која ће исламска држава остварити примат утицаја у БиХ након рата, САД је вешто користила.

Таква пракса настављена је и након рата 1995. године. Подаци које износи Аиреза Багерзадех говоре да су *TWRA* и Иран наставили финансирање исламских фундаменталиста у БиХ и након Дејтонског споразума. Да би помогли Изетбеговићу да победи на изборима 1996. године, Иранци су донирали 500.000 US$, док је Катарска телевизија поклонила милион US$ сарајевској телевизији, а *TWRA* финансирала САД све до 1998. године.[676] Све активности домаћих и страних исламских фундаметалиста требало је да помогну стварање „балканског исламистана". С обзиром на то да је Саудијска Арабија, директно или преко посредника (ИНВО), издвајала највећа средства, њен облик ислама - вехабизам - почео је да преовлађује у БиХ. Џамије и друге исламске сакралне институције, након Дејтона, биле су изграђиване или реконструисане „у стилу заливског кича омиљеног Саудијцима, али туђег Балкану". Ислам какав се проповедао у тим џамијама такође је био увезена, радикално нетолерантна саудијска државна религија која је разједала дух и ширила џихад где год би се појавила.[677]

Познато је да су унутармуслиманске нетрпељивости у БиХ постале евидентне одмах по доласку страних џихадиста. Опседнути ригидном разликом између „исправног" веровања у Алаха и „неверништа" - што практично значи сваке друге врсте ислама и, наравно, других религија - вехабије су стекле лошу репутацију ревносног проповедања своје вере и још снажније нетолеранције

[674] *Исто*, стр. 126-127.
[675] *Исто*, стр. 129.
[676] Bagherzadeh A., „L'ingérence iranienne en Bosnie-Hercégovine", u: Xavier Bougarel, Nathalie Clayer (eds), *Le nouvel islam balkanique: Les muslimans, acteurs du post-communisme (1990-2000)*, Maisonneuve, Paris, 2001., p. 405.
[677] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 210-211.

према свакој другој.[678] Многи ино-џихадисти, попут Ел Мисрија, сматрали су да су „заблудели и полусекуларни Бошњаци у канџама зла и да безмало и нису муслимани: било је потребно да се подуче истинском исламу". „Њиховој вери потребна је само крв мученика да би ухватила корена". У те сврхе, Ел Мисри је током рата управљао пољском медресом која је пружала вахабистичке поуке регрутима; током рата је деветнаест пута водио четрдесетодневну сесију, која се захтевала од оних који су желели да ступе у елитне јединице светих ратника.[679] Осим муџахединске интернационале лоциране у БиХ, многи водећи кругови глобалног џихадизма оптуживали су Бошњаке да нису прави муслимани, те да им је потребно још много поука из Курана како би то постали.[680] И док је значајан сегмент обичног становништва, као и неких водећих имама, попут Сенада Агића и др., презао од присуства вехабија у републици, фундаменталистички настројена верско-политичка елита на челу са Мустафом Церићем хвалила је допринос увезених муџахедина: „Ми смо позвали муџахедине у Босну", говорио је Церић и „сви би требало да им будемо захвални".[681] Величање увезених муџахедина и њихових обичаја одвијало се током и након рата, што су интернационални џихадисти, уз помоћ САД, користили за пролиферацију својих идеја. О вехабистичкој индоктринацији говори низ примера. Један од најпознатијих представља кампања САД на челу са Фикретом Муслимовићем, када је у Сарајеву организована својеврсна „модна ревија" која је требало да укаже на правилност облачења муслиманске омладине. „Манекенке" су том приликом биле одевене у авганистанске бурке, а главни уредник „Љиљан"-а и идеолог САД, Џемалудин Латић, објаснио је том приликом шта је циљ партије речима: „Мој закон не допушта женама да излажу своја тела... џихад је наш свети задатак".[682]

Иако је све време званичан став владајуће апаратуре била изградња мултиетничке БиХ, са индоктринацијом се, ако не под покровитељством онда макар прећутном подршком, наставило и након рата. Посебно је индикативан

---

[678] „Њихов верски, социјални и политички принцип своди се на паролу: Или ћеш бити вехабија или ћемо те убити, отети ти иметак и поробити укућане". (Наведено према: Мијалковски М., „Домети агресије селефија на неинтегрисаном делу Балкана", *Војно дело*, (јесен) 2011., стр. 400-401.)

[679] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 107.

[680] *Исто*, стр. 136.

[681] Lucic I., „Bosnia and Hercegovina and Terrorism", *National Security and The Future*, 3-4, No. 2, 2001., p. 126.

[682] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 164.

пример наметања тврдокорних салафистичких обичаја становницима Бочиња и Горње Гуче, у којима су придошле вехабије на силу завеле шеријат. Вехабијски обичаји - који су подразумевали клањање пет пута дневно, фереџе за жене, никакав алкохол или светогрђе и никакви додири са „неверницима" - били су главна обележја живота и у послератном периоду у овим „мини-џихадистанима".[683] На ширем плану, поједини имами су подучавали становништво како је Алија Изетбеговић „скривени дванаести имам кога је Алах послао да изведе босанске муслимане на прави пут", док су неки ишли дотле објашњавајући да је „Алија први до Мухамеда, онај који ће изрећи и остварити коначну истину".[684]

Вероватно инспирисана оваквим примерима, те ратним искуствима и укупним политичким и другим околностима насталим након завршетка сукоба, као најопаснија група у БиХ (која је испливала након Дејтона) артикулисала се Активна исламска омладина - АИО.[685] Као салафистички фронт који је заговарао радикални ислам и оружану борбу, АИО је зачета у Зеници 1995. године, а њено тврдо језгро чинили су ветерани одреда „Ел Муџахид". Већина су били Бошњаци, али су прихватили милитантне погледе и били надахнути Саудијском Арабијом која их је финансирала. Њен циљ је био „настављање у миру исламског буђења које је започето у рату... као и да ислам заузме место које му припада у животу појединаца, породица и друштва у целини, а да исламска омладина постане квалитетан фактор у муслиманском животу". У реализацији тог циља најзначајније место има *дава* (исламски позив - da'ava). У једном програмском материјалу АИО написано је: „Наш циљ је успостављање исламске државе у БиХ, која ће бити изграђена на шеријату, а најпогоднији узор нам је Саудијска Арабија. Да бисмо остварили овај циљ, мора бити промењен, поред осталог, школски систем у БиХ".[686] АИО је држала бројна предавања и едукативне скупове широм БиХ, док је њен сектор за медије дистрибуирао аудио и видео касете, ЦД-ове,

---

[683] *Исто*, стр. 214.
[684] *Исто*, стр. 165.
[685] Осим АИО, у послератном периоду у БиХ формирано је више других покрета и организација вехабијских опредељења, као што су нпр. удружење грађана „Џемалијет Фуркан", удружење грађана „Вахабити" или организација „Елбард Босна", посебно активна у Великој Кладуши, где се њене активности везују за име Османа Галијашевића, као и друге групације, од којих су неке директно повезане са Саудијском Арабијом. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 174.)
[686] *Исто*, стр. 173-174.

књиге, публикације и друге верске и пропагандне материјале. Таквом праксом успела је да за три године привуче неколико хиљада чланова и имала огранке у Травнику, Бугојну, Завидовићима, Високом и Сарајеву. Њена пропаганда потицала је директно из вехабистичких приручника, а младе Бошњаке, већином ратне ветеране млађе од 25 година, врбовала је у своје редове позивима на џихад. У индоктринацију коју је обављао АИО спадали су и курсеви из шеријатског права и „древног", тј. салафијског ислама.[687] Након доласка Аднана Пезе на чело АИО, салафистички карактер ове организације постао је више него експлицитан. Пезо је тврдо заступао став да: „Нема коегзистенције са католицима и православцима, као ни са муслиманима атеистима". Под његовим вођством група је започела са конкретнијим активностима. Најпре су припадници АИО облепили БиХ постерима који су тражили од муслимана да не славе „неверници" Божић и Нову годину, а 1996. године су насилно прекинули божићну поноћну мису у сарајевској католичкој катедрали. Једнако непопустљиви били су и према муслиманима који нису били одушевљени њиховим плановима потеклим директно из Ријада. Чланови ове салафистичке организације агитовали су против *мевлуда* (прославе Пророковог рођендана), што је популарна традиција међу босанским муслиманима коју су вехабисти сматрали јеретичком. Књига коју је издала организација под називом „Мали знаци судњег дана", објављивала је „предстојеће освајање Рима у џихаду", као и поновно освајање Истанбула „којим данас владају неверници". Са константним изјавама како је Куран њихов устав, група је подробније објаснила оно за шта се залаже на конференцији „О женама, религији и друштву" одржаној марта 1999. године на Универзитету у Сарајеву. Том приликом, АИО је изразила своју солидарност са женама у Авганистану под вођством талибана, истакавши да је права истина о Кабулу то да је „џихад ослободио Авганистанке од хришћанско-комунистичке агресије спасивши их тако масовних силовања, проституције и сиде", те да су „Авганистанке слободно одабрале свој статус под талибанима" и да би требало „да служе као узор за жене у Босни".[688] Осим конференција и јавних скупа на којима је величан салафистички облик ислама, АИО је имала и неколико медијских оглашивача: часопис *Saff*, који је почео да излази 1997. године и који је, поред пропагирања салафизма, уз

[687] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 215-216.
[688] *Исто*, стр. 216.

уобичајене осуде Запада, хришћана, Јевреја и Американаца, често изражаване језиком мржње, константно помињао „несрећно одбацивање калифата у Турској"; и радио *Naba*, који су 1993. године основали Хасан Ченгић и његов отац Халид.[689] Осим наведеног, АИО је нудила бесплатне „одморе" у кампу на Јабланичком језеру.[690] Камп је био финансиран саудијским новцем, са наменом да ствара нове муџахедине, тако што је нудио салафистичку индоктринацију и обуку у руковању оружјем и тактикама малих јединица. Постоје докази да је АИО примила више од 500.000 US$ од Саудијске Арабије, преко Саудијске високе комисије, Ал Харамеина и Таибех-а. АИО је само у периоду од 1999. до 2001. године добила 330.000 US$, а помагале су и Фондација за глобалну помоћ и Ал Фуркан, којег су 1997. године основали млади босански екстремисти.[691] Осим помагања АИО, током пет година након Дејтона, саудијским новцем обновљено је скоро 200 исламских богомоља.[692] Поновна изградња џамија била је веома важна за Саудијце, јер су, како објашњава Џон Шиндлер, оне служиле као центри џихада.[693]

Аутор објашњава да је радикални ислам постао дубоко укорењен у послератној БиХ, превасходно због тога што су традиционални суфитски редови, који су могли да понуде умерену алтернативу саудијском начину мишљења, ослабили под комунизмом и нису имали ранију виталност. Њих су „прегазили богати и агресивни салафисти. После Дејтона, дуге браде на мушкарцима и чадори на женама (што урбана Босна пре рата није познавала) постали су обичан призор на улицама Сарајева".[694] Томе је допринео и наставак кампање САД у току предизборних активности 1996. године. Познато је да су у току капмање у Чапљину, претежно хрватском граду, неки представници САД промовисали свој програм са транспарентима и паролама: „Куран је наш устав, џихад је наш пут, наше спасење". Осим наведеног, Изетбеговић је лично критиковао Телевизију Федерације зато што се у новогодишњем програму појавио Деда Мраз. Како наводи Шиндлер, претерано услужни наметљивци САД давали су упутства

[689] *Исто.*
[690] Сличан камп налазио се у близини Горње Гуче, али и другим локацијама.
[691] *Исто*, стр. 217.
[692] Од босанских 1700 џамија, у рату је било разорено или оштећено 1200.
[693] *Исто.*
[694] *Исто.*

школама и обдаништима да Деда Мраза избаце из свих прослава, док је Елвир Буцало, популарни сарајевски радио-водитељ, био претучен зато што је укључио „Вести о Деда Мразу“ у своју божићну емисију намењену деци. Овом антибожићном и генерално анти-хришћанском покрету, придружио се и реис ул улема, Мустафа Церић, рекавши да то није прихватљиво за муслимане.[695]

Посебан значај у послератном ширењу вехабизма у БиХ, осим СДА и већине званичног муслиманског клера, имали су и одређени појединци, попут Незима Халиловића, који је џамију Краља Фахда користио као оперативну базу за позивање радикалних муслимана на мржњу и насиље према „неверницима“. Његове проповеди, украшене популистичком демагогијом, куранским упутствима и антиамеричком реториком, привлачиле су „локалне обожаваоце талибана“, а Саудијци су здушно финансирали његове активности, укључујући и штампање и дистрибуцију пет хиљада примерака његових недељених проповеди за добробит оних који нису могли да присуствују; проповеди су често биле емитоване и путем Интернета како би стигле до што шире публике.[696] Стварањем нових паравана за наставак финансирања босанског џихада, попут Босанске инвестиционе организације - БИО, страни финансијери помогли су да покрети попут Халиловићевог постану реална снага у Сарајеву.[697] О томе сведочи чињеница да се, иако су бојна поља утихнула, а армије демобилисане, балкански џихад и даље водио. Мете су пре свега били муслимани који су се противили салафијским обичајима, немуслимани сматрани антиџихадистима, као и они који су покушавали да се врате у своје предратне домове, под заштитом Северноатланске алијансе (НАТО) која је спроводила Дејтонски споразум, али и странци. Према подацима које износи Оливер Потежица, само у 1997-ој години у БиХ извршена су 172 терористичка напада.[698] Већи део терористичких активности исламских фундаменталиста био је локалног карактера, при чему су најзаступљенија била пребијања локалног становништва због „неисламског понашања“, затим убиства

---

[695] *Исто*, стр. 209.
[696] *Исто*, стр. 211. и 218.
[697] *Исто*, стр. 215. и 218-219. Оливер Потежица наводи да су у то време спровођене веште пропагандне кампање. Нпр., студентима је нуђена сума од 300 марака уколико пусте и носе браде; брачним паровима је давано по 700 марака месечно ако мушкарац носи браду, а жена *хиџаб* (исламску мараму). Процењује се да је само АИО у датом периоду успевала годишње да привуче близу хиљаду нових следбеника. (Потежица О., *Вехабије - између истине и* предрасуда, оп. цит., стр. 177.)
[698] *Исто*, стр. 176.

и бомбашки напади на одређене особе или сакралне установе и приватне куће.[699] Терористи су углавном користили експлозивне направе и лако наоружање, али и противтенковске ракете за веће офанзиве (нпр. у случају напада на Краљеву Сутјеску, један од најстаријих фрањевачких манастира на Балкану), као и специјалне пушке-кишобране за дискретне ликвидације.[700] Циљеви напада били су мотивисани различитим тежњама, али са евидентном џихадистичком логиком која је у крајњем имала за резултат „чишћење територије од неверника", као и застрашивање популације у те сврхе. Упоредно су нападани српски повратници који су се у сагласности са Дејтонским споразумом враћали својим кућама, затим Хрвати у централном делу Федерације, чија је права такође регулисао поменути споразум, али и они муслимани који се нису придржавали салафијског учења. Понекад, као у случају покушаја атентата на папу Јована Павла II, у Сарајеву 1997. године, активности су покретане како би се показало да је БиХ део глобалног џихадског покрета.[701]

У другој половини 1990-их година, односно пред сâм крај прошлог века, исламско-фундаменталистичка елита БиХ, своју пажњу усмерила је на друга ратишта џихада: Чеченију и Космет. Док су неки ветерани исламистичких специјалних јединица напуштали Босну крајем 1995. године како би се прикључили чеченском џихаду (добар део њих је остао у републици захваљујући брачним везама са локалним муслиманкама), неки су, попут САД, своју пажњу усмерили на помоћ новонасталој Ослободилачкој војсци Косова - ОВК. Помоћ је интензивирана 1998. године, када је било јасно да је рат на Космету неизбежан. Међутим, терористичке активности на КиМ (и касније БЈРМ), припремале су се и спроводиле од почетка 1990-их година. Оне су биле наставак низа активности које су у дужем временском периоду предузимали „косовски" и „македонски" Албанци, чије је амбиције потхрањивала држава Албанија, не би ли се испунили циљеви зацртани још 1946., односно 1878. године.

Да би се у потпуности разумело деловање албанских џихадиста у Србији (односно Савезној Републици Југославији - СРЈ, Србији и Црној Гори - СЦГ) и

---

[699] Већину ових напада извршили су муџахедини, а неретко су били нападани и припадници међународних снага.

[700] Опширније о овоме у: Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 218-222.

[701] *Исто*, стр. 222.

Македонији (БЈРМ), потребно је претходно објаснити на који начин се узлет исламског фундаментализма након педесетогодишње владавине комунизма (поново) догодио у самој Албанији и како је она у последњој деценији 20. века, поред БиХ, (поново) постала „база" и један од „извозника" овог феномена на Балкану. Ту појаву, Миранда Викерс доводи у везу са чињеницом да је након пада комунизма 1991. и доласка на власт Демократске Партије 1992. године, у Албанији дошло до значајних социјалних промена. При томе, није се остварило очекивање да ће се финансијски капитал из западно-европских држава и САД након слома комунизма „слити" у земљу, што је изазвало разочарење Албанаца и отворило пут утицају арапских држава. Слоган „Ка Европи или исламу" почео је да окупира албанску јавност. Без консултација са парламентом, новоизабрани председник Албаније, Сали Бериша, разрешио је 1992. године постојећу дилему прикључујући Албанију ОИК-у. Од тог момента, сматра Викерсова, започиње продор арапског ислама у земљу. У месецима који су следили након прикључења Албаније ОИК-у, успостављена је тзв. Арапско-албанска банка у Тирани и још око 20-ак арапских исламских фондација широм земље. Иностране исламске организације, осим што су отпочеле свеобухватни програм реконструкције и изградње џамија, спонзорисале су путовања Албанаца у Меку у време хаџилука, па чак и финансијски стимулисале млађе нараштаје како би се повећала посећеност џамијама.[702] Стивен Шварц сматра да су се у овом периоду (одмах након пада комунизма) исламски фундаменталисти инфилтрирали у албанске џамије.[703]

На питање како је исламски фундаментализам тако брзо и снажно пронашао и утврдио упориште у албанском посткомунистичком друштву, одговор донекле пружа неколико података. Наиме, опште је позната чињеница да је већина албанског муслиманског становништва (неких 55 од 76 процената укупног албанског становништва) сунитског опредељења, док другу велику подскупину муслимана представљају Бекташи, махом шиити (око 15 процената укупног

[702] Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., p. 2.

[703] Schwartz S., „Arabs, Iranians, and Turks vs. Balkan Muslims", *The Weekley Standard Blog*, Center for Islamic Pluralism, 11.05.2012, преузето са: http://www.islamicpluralism.org/2033/arabs-iranians-and-turks-vs-balkan-muslims 18.05.2013. У неким албанским изворима наводи се да је кључна личност у процесу продора исламистичких идеја у Албанију био Насерудин ал Албани, избеглица из Албаније, са пребивалиштем у Јордану. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 212.)

муслиманског становништва).[704] Обе групе, додуше несразмерно, подстицане су на препород ислама и даване су им различите субвенције како би мотивисале становништво на обнову религијског живота након пада комунизма. У том смислу, највише средстава долазило је из иностраних исламских центара - Ирана и Саудијске Арабије и са њима повезаних организација. Надаље, од средине 1990-их година хиљаде младих сунитских муслимана из Албаније одлазило је на студије у арапске и азијске земље, што је било покривено стипендијама из иностранства. Многи од њих су се вратили у матичну државу са другачијим схватањем ислама у односу на уврежену ханефијску школу која је традиционално преовладавала на Балкану. Ови студенти утврдили су се у неколико џамија, медреса и у другим институцијама у Албанији са снажнијим смислом за исламски идентитет у односу на сениорски албански исламски клер, који је, како напомиње Миранда Викерс, генерално био мање упознат са куранским студијама и изворним исламским постулатима.[705] Новопридошли исламски фундаменталисти, уз евидентну подршку државних власти, деловали су на два начина: едукацијом имама и дистрибуцијом своје религијске литературе.[706] На тај начин, фундаменталисти су успели да се у великој мери систематски интегришу у албанске исламске институције и распирују идеје од џихадизму и панисламизму.

Иако многи аутори заступају став да се (агресивно) спољнополитчко деловање Албаније може објаснити на различите начине - у распону од борбе за национална права албанске мањине на Балкану до покушаја остваривања екстремно-националистичког програма тзв. Велике Албаније - при чему се у оба случаја тежи релативизовању религијске (исламске) димензије у датом деловању, евидентно је да се религијски аспект не може у потпуности избећи. Тај закључак произилази из чињенице да се у оквиру тих настојања у безброј случајева, ако не у првом, онда у другом плану, препознаје идеологија исламског фундаментализма. Другим речима, узимајући у обзир историју развоја албанске нације, чак и ако се

---

[704] Clayer N., „Islam, State and Society in Post-Communist Albania", in: Hugh Poulton, Suha Taji-Farouki, (eds), *Muslim Identity and the Balkan State*, Hurst&Company, London, 1997., p. 118.

[705] Такође је опште позната чињеница да се албански муслимани, а посебно Бекташи, нису строго придржавали појединих постулата исламске вероисповести као што су нпр.: апстинирање од алкохола, обавеза покривања тела и лица за жене и окретање ка Меки у току молитве. (Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., p. 3.) Опширније о овој теми у: Norris H.T., *Islam in the Balkans,* C. Hurst and Co, London, 1993. (поглавље 3.); као и Norris H. T., *Popular Sufism in Eastern Europe – Sufi Brotherhoods and the dialogue with Christianity and Heterodoxy*, Routledge, London - New York, 2006.

[706] Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., p. 3.

занемаре ставови који долазе од теоретичара из „неверничких земаља“, не може се изоставити чињеница да између џихадизма и албанског активизма, ако ништа више, постоји одређени степен синергије. Наиме, као и у претходним фазама развоја исламског фундаментализма на простору ЗБ, и у његовој трећој фази, још једном су планови локалних и интернационалних џихадиста и албанских националиста (који се широј јавности вешто представљају „борцима за људска и мањинска права“) у позитивној корелацији. О томе сведочи низ активности у периоду 1990-их година које је, у сагласју са принципима Дар ел Ислама и Дар ел Харба, предузимала Албанија у односу на своје суседе. Проширење граница албанске исламске државе и стварање тзв. Велике Албаније поново је постало актуелно када се наслутио распад СФРЈ, тј, након што су власти РС (СФРЈ) донеле одлуку о „враћању суверенитета Србије на целој територији републике“ 1989. године. Потврду о томе износи Милан Мијалковски, истичући да је у периоду од 1991. до 1997 године, Албанија у више наврата и на више различитих начина угрожавала територијални интегритет и суверенитет С(Ф)РЈ. Аутор истиче да је још 1990. године Албанија појачала агресивност према СФРЈ тако што је плански упућивала своје држављане да се населе у њој. Забележено је да је те године 1206 албанских грађана илегално прешло југословенско-албанску границу. Међу илегалним прелазницима било је, поред цивила, и официра, подофицира и војника албанске армије, као и десетина припадника албанске тајне службе Сигуримија, чијим је посредством Албанија желела да охрабри своју емиграцију на Западу и албанске сепаратисте у Југославији.[707]

Са истом праксом настављено је и наредних година, при чему је циљ био да се масовним притиском обезбеди попуштање југословенских власти, односно дозволи улазак држављанима Албаније у СФРЈ. У јуну и јулу 1991. године, упоредо са организованим упућивањем својих група грађана да пређу у СФРЈ, власти Албаније су уништавале граничне пирамиде, а неке од њих су покушавале да помере у дубину југословенске територије. Тежња да се „избрише“ граница, потврђује и одлука (тадашњег) председника Албаније, Рамиза Алија (07.08.1991.), да се албанска армија стави у стање приправности на северо-источним границама према Југославији. Од тог момента, како напомиње Мијалковски, најезда

[707] Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, Новинско-информативни центар „Војска“, Редакција посебних издања, Београд, 1999., стр. 77-78.

илегалних прелазника је енормно појачана.[708] Ова пракса није се мењала ни након ступања на власт Салија Берише 1992. године, па ни у време Реџепа Мејданија и Фатоса Наноа, који је дошао на чело Албаније 1997. године.[709] Напротив, Мијалковски истиче да су отпочињањем рата у БиХ, 1992., па све до његовог завршетка, 1995. године, албанске власти систематским покушајима тежиле да створе поуздане коридоре за убацивање терориста и наоружања са своје територије у СРЈ, односно наставиле да подстичу илегалне преласке својих грађана преко албанско-југословенске границе, изазивајући при том граничне инциденте, често са фаталним исходима на обе стране.[710] У том периоду, главни циљ био је да се наоружају сепаратисти на Космету, а све уз помоћ локалних политичких моћника и међународних џихадиста. У прилог томе говори Јозеф Бодански, који истиче да постоје бројни докази о повезаности иранске обавештајне службе, те Ал Каиде и Осаме Бин Ладена са режимом Салија Берише. Према Боданском, иранска обавештајна служба се почетком 1990-их година укључила у многе области друштвеног живота Албаније. Иран је у Албанији најпре успоставио финансијску инфраструктуру - почев од банака, институција за вођење званичне економије, до мреже хуманитарних организација. Иранска обавештајна служба је, потом, користећи успостављене институције, у Албанији организовала и обавештајно-агентурну мрежу и своје дејство усмерила према суседним и другим европским земљама.[711] Осим Ирана, како напомињу Небојша Пантелић и Милан Мијалковски, више хиљада Албанаца из Србије завршило је војно-терористичку обуку у Албанији, коју је финансирала и обучавала Ал Каида, као и други радикални исламисти.[712] Под окриљем организовања хуманитарне помоћи сиромашним Албанцима, Осама Бин Ладен је 1994. године, чак и посетио Албанију, при чему је, уз помоћ Салија Берише, том приликом оформио

---

[708] *Исто*, стр. 79.
[709] *Исто*, стр. 80.
[710] Опширније о томе у: *Исто*, стр. 80-83.
[711] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 109. Опширније о томе у: Bodansky Y., „Italy becomes Iran's new base for terrorist operations", *Defense & Foreign Affairs Strategic Policy*, vol 26, no 4-5, Apr-May 1998., p. 5-9 .
[712] То потврђује и Јирген Елзесер када напомиње да је још 1992. године у Албанији етаблирана мрежа ИНВО, при чему наводи успостављање *Међународне исламске организације за помоћ* у Тирани на челу са Мохамедом Завахиријем. (Елзесер Ј., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, Јасен, Београд, 2006., стр. 120.)

терористичку мрежу чије су главне операције вођене из Албаније, а регрутовао је и борце за сукобе на КиМ 1999. године.[713]

О албанској улози у развоју џихадизма на Балкану можда најсликовитије говоре изјаве (тадашњег) албанског шефа дипломатије из 1998. године који је у интервјуу листу „Коха Јоне" рекао да је „Албанија постала стециште исламских фундаменталиста"[714], као и бившег министра одбране Сафета Схулалија о томе да „...Бериша на борбе на Косову гледа као свети рат".[715] То потврђују и подаци америчке Централне обавештајне агенције (ЦИА), чији извештаји говоре да је Осама Бин Ладен обучавао око 500 муџахедина, пристиглих из 6 различитих земаља око појединих албанских градова који су се спремали за терористичке акције на КиМ и широм Европе.[716]

У сагласности са поменутим су и подаци о насртању Албаније на југословенску границу које је, несмањеним интензитетом, настављено и 1995. године. Само у првих 6 месеци, забележено је 24 граничних инцидената, при чему је албанска страна лицемерно покушавала да прикаже инциденте као српску заверу.[717]

Милан Мијалковски сматра да је потписивање Дејтонског споразума (1995) донекле утицало да албански терористи покажу извесну уздржаност у 1996. години када је забележено свега 7 граничних инцидената. Међутим, већ у 1997-ој години број граничних инцидената расте на 92, при чему је приметно да је поред илегалног трансфера људи, појачан и илегални пренос оружја и војне опреме.[718] То је несумњиво подстакла и побуна грађана Албаније против режима Салија

---

[713] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 109. и Мијалковски М., „Угроженост безбедности Западног Балкана албанским тероризмом", *Војно дело* 1/2004, стр. 151-152. Јозеф Бодански истиче да се процват везе албанског режима и међународних џихадиста може потврдити чињеницом да је један од главних кампова за обуку терориста био управо приватни посед Салија Берише у северној Албанији. (Bodansky Y., *Bin Laden's Balkan Connections*, The Centre for Peace in the Balkans, September 2001, преузето са: http://www.balkanpeace.org/index.php?index=/content/analysis/a09.incl 20.05.2013.)

[714] Мијалковски М., „Угроженост безбедности Западног Балкана албанским тероризмом", оп. цит., стр. 151-152.

[715] Елзесер Ј., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, оп. цит., стр. 118.

[716] Bodansky Y., *Bin Laden's Balkan Connections*, op. cit.

[717] Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 84-85. Исте године организован је и маневар „Бусати 95" дуж границе Албанија-Југославија, чиме су Албанци хтели да покажу спремност за могућу интервенцију према Србији „ако то буде требало" а да би се помогло „Републици Косово". (Бећић Г., „Сепаратизам - упориште албанског екстремизма", *Војно дело*, (јесен) 2012., стр. 152.)

[718] Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 85-86.

Берише, која је отпочела у јануару 1997. и трајала до јуна исте године.[719] Побуна је пружила прилику албанским сепаратистима на КиМ да се снабдеју већом количином наоружања. За време побуне, оружане снаге Албаније потпуно су се распале, док су грађани Албаније демолирали касарне и из складишта однели око 650.000 комада разноврсног оружја.[720]

Граница према СРЈ, коју албанска војска ни до тада није адекватно обезбеђивала, постала је још порознија. Од 12. до 14. марта 1997. године побуњеници су похарали, срушили и запалили безмало свих 55 караула колико их је било према југословенској граници. После тога Албанија је у потпуности престала да обезбеђује државну границу према СРЈ, а отварање ватре на граничаре Војске Југославије (ВЈ) постало је скоро свакодневна појава. Од тог момента, бројне терористичке групе јачине од 3 до двадесетак лица учестано су покушавале да насилно пређу албанско-југословенску границу. Анализа оружаних напада терориста на граничне саставе ВЈ у 1997-ој години указивала је на то да је остварена висока координација између албанских терориста из АП КиМ и њихових помагача и налогодаваца из Албаније. Они су у тој години успели да се снабдеју великом количином наоружања и муниције. У 1998-ој години, такви покушаји попримили су сва обележја агресије.[721] Истовремено, систематски су настављени и интензивирани покушаји пробијања границе из правца Албаније, као и трансфери наоружања (углавном лакшег, али и другог наоружања), али и двосмерни трансфери људства - оних који су са простора СРЈ упућивани на терористичку обуку у Албанију, и оних који су се после обуке упућивали на територију СРЈ.[722]

---

[719] *Исто*, стр. 86. Као разлог пада владе Салија Берише, често се наводи пропаст банкарског ланца Св. Антуна, после чега су избили вишенедељени нереди који су прерасли у општи хаос у држави. (Међународна кризна група, „Паналбанизам: колика је претња стабилности на Балкану?“, оп. цит., стр. 5.)

[720] Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 86. То потврђује и један од извештаја Међународне кризне групе у којем се наводи да је "у том периоду дошло до потпуног слома реда и закона, опљачкана су складишта албанске војске, а земља и њени суседи преплављени су с више од пола милиона опљачканог оружја. (Међународна кризна група, „Паналбанизам: колика је претња стабилности на Балкану?“, оп. цит., стр. 5.)

[721] Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 86-88.

[722] Подаци говоре да се у северној Албанији (Кукс, Крума, Влахна, Тропоја, Бајрам Цури) зависно од смештајних капацитета интензивно обучавало од 150 до више стотина терориста. Након обуке, они су се опремали, наоружавали и упућивали на територију СРЈ како би изводили терористичке акције. (Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији“, оп. цит., стр. 85.)

Исте године, увидевши да политичке и појединачне терористичке акције, те покушаји пробијања југословенске границе - све заједно - неће довести до остварења постављених циљева, руководство Албаније у сарадњи са међународним центрима моћи, приступило је одређеним активностима које се могу протумачити као надоградња постојећих. Наиме, ново руководство је наставило са уобичајеним активностима, али је тежило да додатно оснажи екстремистичке елементе у суседним земљама. О томе говори израда *Платформе за решење албанског националног питања* Албанске академије наука из Тиране од 20. октобра 1998. године, која је преведена на енглески језик и послата свим релевантним политичким органима у свету. Једини циљ Албанаца, по „Меморандуму", јесте њихово уједињење у јединствену самосталну албанску државу. Албанска академија наука доказивала је 1998. године у датом документу да је „уједињење свих етничких албанских територија у једну националну државу оправдана тежња свих Албанаца,,. У „Платформи" се полази од „чињенице" да су Албанци на Балкану практично подељени у пет држава и да је потребно њихово интегрисање. У њој се прецизно дефинишу великоалбанска стратегија, правци даљег деловања, циљеви и развој догађаја у региону.[723] Схватајући да им везе са међународним џихадистима могу штетити у прибављању подршке у разрешењу албанског националног питања од европских земаља и САД, албанске власти потрудиле су се да читаву ситуацију у својој матичној земљи и суседној СРЈ (и БЈРМ) прикажу као национално-ослободилачку борбу или борбу за људска права или права мањина, објашњавајући двосмерно илегално кретање терориста преко југословенско-албанске границе као кретање избеглица које траже спас у Албанији бежећи од српске агресије.[724] Истовремено, омогућавали су појединим лидерима ОВК, попут њиховог портпарола, Јакупа Краснићија, да се појављују на албанској националној телевизији и говоре о „уједињењу Албанца, слободи и независности Косова" и давали подршку на друге начине.[725] Како су 1999. године борбе на КиМ ескалирале и све већи број стварних и лажних албанских избеглица

---

[723] Бецић Г., „Сепаратизам - упориште албанског екстремизма", оп. цит., стр. 153. (Опширније о Платформи у: Дрецун М., „Унија албанских држава до 2010", *Глас јавности*, 01.03.2006.; Опширније о Меморандуму у: Стијовић З., *Космет моје сведочење*, „Јаворје", Младеновац, Београд, 2007., стр. 133–165.)

[724] Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 88.

[725] Наведено према: Међународна кризна група, „Паналбанизам: колика је претња стабилности на Балкану?", оп. цит., стр. 6.

одлазио из српске покрајине у Албанију и БЈРМ, међународна помоћ је стигла и НАТО је отпочео операције против СРЈ. Ваздушним нападима НАТО-а 1999. године СРЈ је коначно сломљена, а званична Албанија се након тога, а посебно након 2001. године и терористичких напада на САД, придружила глобалној борби против тероризма.

Међутим, оно што је започело на КиМ 1990-их и уз подршку Албаније кулминирало 1999. године, није суштински утицало на деловање џихадиста настањених на том простору. Њихови планови, иницирани 1990. године, наставили су да се развијају, одбацујући премису да се зауставе на угрожавању суверенитета СРЈ, проузрокованим доласком међународних снага, и тражењу политичког решења за своје „национално питање". Ојачани у ратном вихору крајем последње деценије прошлог века, косметски џихадисти показали су изражени степен агилности и упорности, не заустављајући се на остварењу *de facto* независности од СРЈ, тежећи даље ка успостави калифата на Балкану. Они су, „сливајући се" из Албаније, утврдили снажна упоришта на простору суседних земаља, првенствено СРЈ, настављајући да делују у складу са доктрином џихада.

Како наводи Радослав Гаћиновић, операционализација одлука Треће призренске лиге нашла се у завршној фази у првој половини 1990. године, када је и званично формирана ОВК.[726] Термин „Ослободилачка војска Косова" први пут се јавио почетком 1990-тих година. Политичка руководства свих утицајних албанских партија на КиМ у том тренутку дефинисали су заједничке циљеве деловања, формирајући „Национални фронт за ослобођење Косова". Наведена организација је у свом програму имала два правца деловања: први, да се политичким средствима решава проблем Космета; и други, формирање ОВК која би оружаним путем обезбедила стварање „Републике Косово".[727] Усвојивши „Декларацију о независности Косова" (2. јула 1990. године) и „Устав Републике Косова", албански екстремисти на Космету, на основу тих докумената образовали

[726] Постоје различита мишљења о месту стварања тзв. ОВК, а највероватније је да је то била Швајцарска. (Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 81.)

[727] Гаћиновић Р., „Отимање Косова и Метохије", оп. цит., стр. 104. Народни покрет Косова- ЛПК, основан је 17. фебруара 1982. године у Немачкој, под називом „Народни покрет за Републику Косова" (ЛПРК). (Лопушина М., *ОВК против Југославије*, Легенда, Чачак, 1999., стр. 343.)

су илегалне органе власти.[728] Почели су спроводити свеобухватне припреме за стварање оружане силе која ће бити способна да обезбеди креирање услова за отцепљење и формирање државе.[729] Наведени циљ требао је да се оствари кроз три фазе. У првој фази оснивале би се сепаратистичке организације, у другој би се вршило омасовљење „покрета", а у трећој предузимале оружане акције.[730] У оквиру прве две фазе (1991-1997), препознаје се неколико етапа у којима су албански терористи на КиМ спроводили усклађене политичке, финансијске, верске, пропагандне, образовне, криминалне, обавештајно-безбедносне и терористичке активности. У почетку, главна активност била је усмерена на стварање јаких терористичких организација и банди на принципима војне организације. Терористички акти били су усмерени према цивилима (претежно Албанцима), припадницима МУП-а и ВЈ, након којих би се терористи повлачили и сакривали у шумским и планинским пределима. Основни циљ ових активности било је јачање морала чланова терористичких банди и организација, придобијање нових присталица међу Албанцима, застрашивање оних Албанаца који су лојални матичној држави - Р. Србији, те да се светској јавности скрене пажња на „проблем Косова".

У овом раздобљу изведене су 134 терористичке акције, при чему је 41 лице убијено, а 74 теже и лакше рањено. Албански терористи су изводили акте насиља најчешће из заседа користећи разноврсно наоружање (најчешће пешадијско наоружање и бомбе).[731] Тај период је обележио осавремењивање терористичког деловања и стварање услова да од краја 1997. године класични тероризам прерасте у псеудогерилски покрет.[732] Због процене да су исцрпљена политичка

---

[728] Детаљније о томе у: Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 109. и 111.

[729] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 111-112.

[730] *Тероризам на Косову и Метохији и Албанија*, Бела књига, Савезно министарство за иностране послове СРЈ, Београд, 1998., стр. 184.

[731] Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, НИЦ Војска, Београд 2002., стр. 71-75., као и Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 119. Детаљан опис наоружања које су користили терористи приказан је у табели у: Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 76.

[732] Мијалковић С., Ђиновић Р., „Симбиоза организованог криминала, тероризма и политике на Косову и Метохији као изазов и претња националној и регионалној безбедности", *Косово - Гордијев чвор*, Институт за упоредно право, Београд, 2008., стр. 178. Детаљније о развојним етапама албанског теоризма на КиМ у: Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 71.

средства борбе за отцепљење и да су се створили повољни услови, 1998. године активирана је трећа фаза.[733] Томе је претходило јавно појављивање наоружаних и униформисаних припадника ОВК 29. новембра 1997. године у селу Лауша на сахрани убијеног терористе Хашита Геција, а у иностранству 10. децембра 1997. године у Бону, када је промотор био терориста Џафер Шатри.[734] Током те године, терористи су убили 32 а ранили 35 својих сународника, а на читавој КиМ су организовали уређење територије за дуготрајна герилска дејства, доводећи на присилни рад своје сународнике који нису желели да прихвате чланство у ОВК. Масовно су припремили фортификацијске објекте, саобраћајнице, бункере, подземне болнице са операционим салама, допремили наоружање, опрему, савремене системе веза, уз помоћ највећих светских експерата из области борбених дејстава, утврђујући планове за масовни напад на припаднике војске СРЈ и МУП-а Србије.[735] Крајем исте године представници ОВК су објавили и листу банака и бројеве рачуна на које су се уплаћивала финансијска средства за финансирање терористичких активности на КиМ, а помоћ је стизала из скоро свих западних земаља.[736] Све је указивало да ће 1998. година бити преломни моменат за дешавања на КиМ и ескалацију џихадизма на ЗБ.

Како објашњава Милан Мијалковски, постоје бројни докази о томе да припреме албанских екстремиста на Космету у периоду 1990. до 1997. и терористичко насиље које су испољили 1998. године (које још траје) одишу џихадом. Ту суштинску чињеницу у вези са тероризмом албанских екстремиста, која је истовремено и усклађено пропагирана и реализована у Републици Албанији и на Космету, регистровали су одбрамбени субјекти и снаге Србије и СРЈ, као и многи међународни невладини и владини субјекти, и о томе су, између осталог, обавештавали јавност. Нпр., тако је још у јулу 1998. године, информишући о крвавим збивањима на Космету, *New York Times* навео да су „многи чланови ОВК религиозни муслимани који у својим униформама носе

[733] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 118.
[734] Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 82.
[735] *Исто*, стр. 83.
[736] *Исто*, стр. 86.

Куран".[737] Иако су лидери косовских албанаца, Ибрахим Ругова и, вођа ОВК, Хашим Тачи, негирали сваку везу са муџахединима и Осамом Бин Ладеном, како би отклонили сваку сумњу америчких и европских партнера, обиље података демантује њихове изјаве. Позивајући се на изворе америчких обавештајних служби, *Washington Post* (19.05.1999) је писао о обукама албанских сепаратиста које је спроводио Осама Бин Ладен у камповима у Албанији и Авганистану. Осим тога, лидер Ал Каиде је помагао и у регрутовању исламских терориста за борбу против Србије. То недвосмислено потврђује изјава француског држављанина алжирског порекла дата за време суђења у Тирани 1998. године (био је оптужен за убиство Албанке атеисткиње) у којој је истакао да је у Албанију дошао са налогом Осаме Бин Ладена да мобилише, наоружа и обучи 300 муџахедина за борбу на Космету против Србије.[738] Такође је познато да је један од албанских џихадиста, Екрем Авдија, приликом регрутовања Албанаца за ОВК говорио да Албанци морају учествовати у светом рату како би „ослободили Косово од окупатора и припојили га великој исламској заједници".[739] Мијалковски истиче да су албански терористи на Космету доследно примењивали знања о џихаду усвојена у логорима Ал Каиде на северу Албаније.

Осим наведеног, веома је, са становишта исламског фундаментализма, индикативан и говор председника Исламске заједнице Косова, Рецепа Боје, одржан приликом заједничке молитве са хоџама, муфтијама и имамима, 10. јула 1998. године у Приштини. Том приликом, Боја је потенцирао верску обавезу муслимана у рату против Срба. Тачније, после молитве, преко разгласног уређаја џамије у центру Приштине, Боја је објавио 30-оминутну *фатву* издајницима (Албанцима муслиманске вероисповести лојалним Србији) и „свети рат" - џихад Србима.[740] Мијалковски сматра да је тај проглас требало да опомене оне Албанце који су били лојални матичној држави, те да повећа мобилизацију Албанаца у ОВК која је тада бројала неких 20.000 чланова, у борби против „безбожничке државе".[741]

---

[737] Према: Мијалковски М., „Угроженост безбедности Балкана албанским тероризмом", оп. цит., стр. 151.
[738] *Исто*, стр. 152.
[739] Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 107.
[740] Мијалковски М., „Угроженост безбедности Балкана албанским тероризмом", оп. цит., стр. 152.
[741] *Исто*, стр. 152.

У том тренутку, у оквиру ОВК налазило се више стотина тамнопутих муџахедина (познатих као „Авгани“), као и припадника тзв. беле Ал Каиде (муслимански фанатици из БиХ), који су били организовани у посебне муџахединске јединице.[742] Тако је нпр. поменути Екрем Авдију, иначе хоџа из Косовске Митровице, уз новчану помоћ Саудијске Арабије, још 1997. године формирао организацију под називом „Биро за исламски позив за Косово“ са седиштем у Косовској Митровици, а 1998. године основао муџахединску јединицу „Абу Бекир Сидик“, јачине 40 терориста, који су починили многе злочине над „безбожним Албанцима“ и српским цивилима у Дреници.[743] Осим „Абу Бекир Сидик-а“, у селу Рамоц (општина Ђаковица), у периоду од маја до септембра 1998. године, у саставу ОВК деловала је муџахединска јединица коју је чинило око 30 студената медресе из Приштине, Скопља, Тиране и арапских земаља, а која је била подељена у две групе (10-15 чланова), са називима „Браво-10“ и „Браво-20“. У дневнику једног припадника ОВК, под насловом „Муџахедини и Алахов пут“, између осталог пише: „Има их око 30 и сви носе браде. Студенти су у медреси исламских верских заједница... Долазак ових из медресе има јак одјек код овдашњег становништва и на јачању поверења у исламску веру“.[744] Поједине вође ових групација у оквиру ОВК јасно су током сукоба на КиМ наглашавале да воде џихад.[745] Нпр., Беким Мазреку у селу Клечка (општина Љипљан), где је убијено и масакрирано неколико десетина српских цивила, изјавио је да су команданти Фатмир Љимај, Гани Краснићи и Хисни Киљај говорили да сви Срби морају бити убијени да би њихова република била најбоља држава. Један од вођа, Аслан Клечка, био је специјално задужен да сваког дана као *шах* држи молитве и да терористе учи како да се клањају. Говорио је да ће сви Албанци после протеривања Срба бити најбољи муслимани и да католика међу Албанцима више

---

[742] У информацији под насловом „ОВК“ која је презентована припадницима Генералштаба оружаних снага САД у децембру 1998. године, између осталог, наведено је: „ОВК у Србији укључује око 1000 страних бораца из Албаније, Саудијске Арабије, Јемена, Авганистана, БиХ“. (Према: *Исто.*)

[743] Познато је да је Саудијска Арабија здушно подржавала албанске џихадисте, посебно непосредно пред отпочињање опште агресије у лето 1998. године. Само у Бону је код Šparkase банке на рачун BBLZ број 380500000, подрачун 85431, у лето 1998. године из Саудијске Арабије стигла је дознака у вредности од 7,000.000 немачких марака. (Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији“, оп. цит., стр. 86.)

[744] Према: Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 135.

[745] Мијалковски М., „Угроженост безбедности Балкана албанским тероризмом“, оп. цит., стр. 152-153.

неће бити - мораће да буду муслимани или ће бити убијени. Мијалковски напомиње да анализа заплењених докумената терористичке ОВК указује на то да је већина њених јединица израђивала нека документа према војничким правилима. Један од тих докумената била је и дневна заповест којом се у потпуности потврђује религиозна припадност, тј. посвећеност припадника ОВК, јер је два пута дневно - ујутру и после подне, у трајању од по 30 минута, била предвиђена молитва из Курана.[746] О џихадском карактеру ОВК и њеној повезаности са међународним џихадским центрима можда најрепрезентативније говори изјава Ибрахима Ругове, да су „припадници ОВК спремни да организују терористичке активности у име Осаме бин Ладена".[747]

За разлику од терористичких аката које су изводили до почетка 1998. године, када су се терористичке групе после изведеног акта насиља брзо повлачиле и нестајале, овога пута терористи су желели да се представе као „права војска", која је у стању да успешно изводи борбена дејства.[748] Према подацима МУП-а Р. Србије, албански терористи су у току 1998. године извели 1885 напада. У тим нападима је убијено 173 грађана, а тешко рањена 294 лица.[749] Тренд пораста насиља настављен је и наредне године. Само у периоду од 1. јануара до 24. марта 1999. године изведено је 308 терористичких напада при чему је убијено 88 лица.[750]

Међутим, иако добро опремљени, обучени и организовани, терористи нису успевали да поразе безбедносне снаге СРЈ, тј. Србије. Иностранa помоћ била је у

---

[746] *Исто*, стр. 153. Приказ копије овог документа у: Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 137.

[747] Елзесер Ј., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, оп. цит., стр. 127.

[748] Многе чињенице су указале на одличну припремљеност, а најважније су следеће: вође албанских екстремиста и терориста руководили су се проценом да је за њих повољна међународна ситуација; ставили су до знања да се више неће скривати већ да ће водити оружану борбу против снага безбедности Србије и СР Југославије; терористичка „ОВК" је истакла своју командну улогу над терористичким бандама и другим албанским екстремистима; усклађени су акти насиља; оркестрирана подршка од стране многих иностраних чинилаца; велика медијска подршка локалне албанске побуне допринела је ширењу побуне на Космету. (Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 121.) Ови подаци не треба да чуде, обзиром да је на исламској конференцији у Пакистану, октобра 1998. године „албански сепаратизам на КиМ проглашен за џихад" и муслиманске земље су позване да „помогну борбу за слободу на окупираним муслиманским територијама". (Наведено према: Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 205.)

[749] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 122.

[750] Вилић Д., Тодоровић Б., *Тероризам и нови светски поредак*, Графомарк, Београд, 1999., стр. 261.

том смислу пресудна у остваривању терористичких циљева. Да би на своју страну придобили што већи проценат међународне јавности, албански џихадисти вешто су се служили маркетиншким триковима. На Западу, користећи услуге најпознатијих лобистичких агенција на свету (*Ruder Finn*, *Hill*, *Edelman*)[751], они су успевали да се прикажу као „мученици" и „жртве српске агресије", док су на Истоку, код „своје браће по вери", рат на Космету искључиво приказивали као џихад. Како сумира Мијалковски, лидери албанских екстремиста су, на основу процене како ће реаговати њихови инострани заштитници, зналачки одређивали садржаје из програма властите илегалне или легалне организације које су саопштавали својим члановима, симпатизерима и јавности. Уколико је била реч о помагачима из исламских земаља, показивали су максималну ревност и необуздано подржавали џихад. Истовремено, били су веома опрезни и лицемерни када су заштитници биле хришћанске земље, што је постало нарочито изражено након 1998. године.[752] Успешност ове тактике доказана је увлачењем НАТО-а у сукоб, који је кулминирао бомбардовањем СРЈ и доношењем Резолуције 1244 ОУН, при чему је успостављено трајно присуство међународних безбедносних снага на територији КиМ.

Међутим, џихадисти ни тада нису престали са својим активностима, што потврђује њихова циљана активност спровођена за време и након бомбардовања СРЈ. Наиме, у време НАТО агресије на СРЈ, па све до 20. јуна 1999. године, активности албанских терористичких група биле су у највећој мери усмерене према јединицама ВЈ и МУП-а које су браниле државну границу према Албанији. Најчешћи облици активности албанских терориста били су постављање заседа и постављење минско-експлозивних средстава на путеве и мостове, а у том периоду извршена су 552 напада на безбедносне снаге МУП-а и ВЈ.[753] Џихадски карактер албанских терориста био је препознатљив и након завршетка НАТО кампање, односно доношења Резолуције 1244 Савета безбедности ОУН-а од 10. јуна 1999. године и доласком војне и цивилне Мисије УН на КиМ (Kosovo Force - КФОР и Привремена административна мисија УН на Косову - УНМИК). О томе говори

[751] Према: Гаћиновић Р., „Косово и Метохија - изазови и одговори", оп. цит., стр. 37.
[752] Мијалковски М., „Угроженост безбедности Балкана албанским тероризмом", оп. цит., стр. 150.
[753] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 123.

чињеница да се албански терористи нису зауставили на *de facto* поразу СРЈ и од стране међународне заједнице постављеном императиву проналажења политичког решења. Напротив, албански џихадисти наставили су да применом свеобухватног насиља врше протеривање неалбанског становништва са Космета, сада са измењеном организационом структуром, али са истоветним циљем „чишћења Дар ел Ислама од неверника". Само у периоду од 1. јуна 1999. године до 17. новембра 2001. године, извршено је 5.616 терористичких аката на КиМ, при чему је убијено 1.120, рањено 1.179, а отето 1.075 лица. Протерано је око 250.000 људи.[754]

Да би наставили и у географском смислу прошили своје активности на остале „албанске територије", како објашњавају Саша Мијалковић и Радослав Ђиновић, албански екстремисти већ у јесен 1999. године формирају нове терористичке организације и њихове војне формације. То су пре свега: Ослободилачка национална армија (ОНА); Ослободилачка војска Прешева, Бујановца и Медвеђе (ОВПМБ), Ослободилачка војска источног Косова (ОВИК), Ослободилачка војска Плава и Гусиња (ОВПГ); и Албанска национална армија (АНА).[755] Ове организације формирали су дојучерашњи припадници ОВК[756], а фокус њихових делатности се у периоду након 1999. године шири ка западној Македонији и дубље у СРЈ, у општине Бујановац, Медвеђа и Прешево. Како истиче Саша Митровић, поједини команданти ових организација прихватили су идеје радикалног ислама у оквиру наставка терористичког деловања према

---

[754] Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 162.

[755] Све ове терористичке организације имају тзв. војну и политичку структуру. Војну структуру чине активне, специјалне и резервне „војне формације" терористичких организација са вертикалном и територијалном структуром, и неким видом војног штаба, команде, врховног савета и политичких комесара. Активне формације су структуриране као дивизије (корпуси), бригаде (батаљони), водови и герилске јединице. Дивизије покривају шири геопростор КиМ и имају своја седишта у одређеним градовима. Свака дивизија (корпуса) састоји се из више бригада и батаљона који имају одређене зоне одговорности. Водови броје до сто људи и начелно имају политичког официра вода, заменика команданта вода, заменика политичког официра вода, начелника логистике вода, начелника везе вода, начелника војне администрације вода. Најзад, герилске јединице су најважније и најмање јединице које броје пет до десет људи, предвођене командантом герилске јединице. Герилска јединица има бар једног члана задуженог за везу. (Мијалковић С, Ђиновић Р., „Симбиоза организованог криминала, тероризма и политике на Косову и Метохији као изазов и претња националној и регионалној безбедности", оп. цит., стр. 179.)

[756] Један део припадника ОВК трансформисан је у Косовски заштитни корпус (КЗК) и Косовску полицијску службу (КПС). (Влада Републике Србије, *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, Београд, 2003., стр. 10., преузето са: http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/bela_knjiga1.pdf 05.05.2013)

немуслиманском становништву.[757] Нпр. терористичку организацију ОВПБМ, која практично представљала продужетак ОВК са КиМ, предводио је осведочени албански исламиста Ризван Ћазими, звани капетан Леши, који је ратно искуство стекао још у БиХ.[758] Ова организација је наставила са „чишћењем територије" у складу са доктрином џихада, примајући помоћ од исламске хуманитарне организације *El hilali*.[759] Центар њиховог деловања, односно идеолошке и верске индоктринације младих Албанаца, био је Велики Трновац, где су од 1999. до 2001. године боравила четворица муџахедина чији је задатак био да створе прво радикално исламску, а затим и антисрпску атмосферу, а потом изврше обуку младих Албанаца за диверзантске и терористичке акције против Срба и оснују терористичке команде.[760] У тзв. Копненој зони безбедности (КЗБ), у периоду од 9. јуна 1999. до 31. августа 2001. године, извршено је чак 1.160 терористичких напада и провокација. Атаковано је 976 пута на припаднике и објекте полиције, 155 пута на цивиле и у 36 случајева на чланове међународних мисија и организација.[761]

Опште је познато да чак и након што је после 7 месеци ОВПМБ расформирана, бивши припадници ове терористичке организације настављају са провокацијама и новим акцијама, и даље у складу са доктрином џихада, застрашујући локално немуслиманско али и албанско становништво, са циљем „чишћења територије од неверника" и припајања овог дела српске територије „одметнутом Косову". Многи од њих прелазе у састав АНА-е или „под њен кишобран" и настављају да делују широм КиМ, при чему се фокус борбе у овом периоду полако помера ка западном делу Македоније. Међутим, да би се на

---

[757] Митровић С., „Радикални ислам као могућа безбедносна претња Србији и Балкану", *Ревија за безбедност 2/11*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011., стр. 119.

[758] Галијашевић Џ., *Ера тероризмау БиХ*, Филип Вишњић, Београд, 2007., стр 158.

[759] „Islamske zemlje i reketaši skupljaju pare za teroriste", *Glas javnosti* (on-line), 06.03.2001, преузето са: http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2001/03/07/srpski/X01030601.shtml 27.05.2013.

[760] Албанска терористичка организација ОВПМБ поделила је подручје општина Бујановац, Медвеђа и Прешево у „северни", „централни" и „јужни" сектор. Опширније о томе у: „Islamske zemlje i reketaši skupljaju pare za teroriste", op. cit.

[761] Према подацима тадашњег Координационог тела за југ Србије, у нападима и провокацијама убијено је 18 припадника локалне полиције и 10 цивила, а 45 особа је киднаповано. У оружаним нападима, упадима и провокацијама, албански терористи употребљавали су махом аутоматско наоружање (у 140 случајева), митраљезе (у 85), снајперско оружје (у 48), ручне бомбе (у 7), ручне бацаче (у 20), као и минобацаче и бацаче граната „rpg-7" (у 62 случаја). (Ristović M., „Albanski teroristi Srbe mučili, pa ubijali", *Večernje Novosti* (on-line), 17.05.2012., преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.291.html:378721-Albanski-teroristi-Srbe-mucili-pa-ubijali 27.05.2013.)

целовит начин схватило интензивирање терористичких активности у тзв. ширем геопростору КиМ, потребно је осврнути се на развој догађаја који су претходили избијању отвореног сукоба у БЈРМ.

Са сличним моделом деловања попут оног у СРЈ, односно КиМ, Албанци почињу још непосредно уочи расписивања референдума о државноправном статусу Републике Македоније 1991. године. Наиме, албанска заједница се супротставила предлогу да се уставно дефинише као национална мањина, залажући се упорно за статус конститутивног народа у новој држави. Македонски Албанци су у овом периоду захтевали да се целовито решење „албанског питања" на простору некадашње СФРЈ, постигне стварањем „независног Косова". Такав статус би онда додатно био потврђен и стварањем дводелне македонске федералне државе, која би се састојала из албанског и македонског ентитета.[762] У том контексту, Албанци су током 1990-их година демонстрирали своје прохтеве различитим противуставним активностима: бојкотовањем пописа становништва из 1991. године; „непризнавањем" македонске независности; бојкотовањем референдума; „напризнавањем" Устава БЈРМ (17.11.1991); расписивањем, упркос забрани македонске Владе, референдума за аутономну републику „Илириду" са седиштем у Тетову (10-12. 01.1992); демонстративним истицањем заставе (и коришћењем других државних знамења) Републике Албаније у Тетову и Гостивару (1992, 1995, 1997); оснивањем тзв. Албанског Универзитета у Тетову у децембру 1994. године и сл.[763] Ове активности требало је да покажу колики је степен незадовољства албанске националне мањине у БЈРМ, проузрокован њеним наводним маргинализовањем и изолацијом у друштву. Тај процес помагале су и албанске политичке партије у земљи, а све под паролом „угрожавања мањинских и људских права".[764] Са друге стране, како објашњава Атанас Пановски, средином

---

[762] Đukanović D., „Postojeće političke prilike i međuetnički odnosi u Makedoniji", *MP 3-4*, septembar, 2003., str. 401.

[763] Павлица Б., „Албанска мањина у Републици Македонији - од међуетничких сукоба до албанског тероризма: 1991-2001", оп. цит., стр. 352.

[764] Бранко Павлица наводи да " Иако су до октобра 1994. године, две парламентарне албанске странке – Народна демократска партија (НДП) и Партија за демократски просперитет (ПДП) – коалициони партнери владајућег Социјалдемократског свеза Македоније (СДСМ), или, од 1998. године, до данас, Демократска партија Албанаца (ДПА) коалициони партнер ВМРО/ДПМНЕ и ДА, албанске политичке захтеве под плаштом „угрожених људских права и слобода", артикулишу систематски, у појединим тренућима еуфорично, лидери њихових радикалних партија (Џафери, Имери, Тачи, Красниђи, Османи и Сулејмани). Заправо, већ од македонског референдума

тих 1990-их година, Саудијска Арабија и други инострани спонзори исламског фундаментализма успели су да се инфилтрирају у македонску исламску заједницу (она носи назив Исламска верска заједница - ИВЗ) користећи њене унутарње поделе и генералну слабост новоосноване независне македонске државе. Представнике званичне ИВЗ, придошлице су одмах окарактерисале као старомодне, комунистички устројене клерике које више занимају бирократија и моћ, него сама религија.[765]

Међутим, за развој исламског фундаментализма у БЈРМ нису били заслужни само спољни фактори. Кристофер Делисо напомиње да је значајан сегмент џихадских фракција потекао изнутра. Многи сиромашни муслимани настањени у БЈРМ били су „гастарбајетери" и радили по европским земљама, махом Италији и Аустрији како би издржавали своје породице у матичној земљи. Управо је из ове радне емиграције израстао слој фундаментално оријентисаних муслимана, који су се посећивањем европских џамија у току свог боравка у иностранству, сусрели са радикалним исламом који су у Европу са собом донели арапски емигранти из Египта, Малезије, и сл. Неки од македонских радних емиграната, истиче Делисо, усвојили су стриктну вехабистичку доктрину и почели да „пуштају браде, облаче себе и своје ћерке и супруге према шеријатским правилима". Осим тога, не тако мали број македонских муслимана студирао је у Саудијској Арабији, Египту и БиХ.[766] Ипак, закључује Делисо, од средине 1990-их година појачава се прилив исламских фундаменталиста из иностранства, који кореспондира са нарастањем одсуства снажног и неоспорног националног јединства у БЈРМ. БЈРМ у том периоду постаје „мрежа интрига, у којој се представници различитих циљева, странака и земаља сукобљавају и сарађују". Међу тим актерима, између осталог, појављују се и исламске хуманитарне и друге невладине организације, посебно по избијању конфликта у оближњој БиХ и КиМ. Вехабијски прозелитизам тада почиње агресивније да делује, нудећи стипендије младим муслиманима за студије теологије у арапском свету, као и финансијску подршку младим клерицима ако

(8.9.1991.) па до фебруара 2001. године, започињу албански политички притисци - "иза парола о демократији и људским правима". (*Исто*, стр. 354-355.)

[765] Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, Naval Postgraduate School, Monterey, California, December 2011., p. 34.

[766] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, Praeger Security International, Westport, Connecticut • London, 2007., p. 75.

почну да пуштају браде и облаче своје жене и ћерке у складу са шеријатским правилима.[767] Врхунац инфилтрације представља финансирање ИВЗ кроз муфтијство у Тетову, као и медресу у Кондову, при чему је у замену за средства заузврат тражено да најбољи студенти буду послати на универзитете у Египту, Саудијској Арабији, Кувајту, Јемену, Катару, Ирану, Малезији и др. Када је почео овај процес, напомиње Делисо, одлив је био 7 до 8 ученика годишње, али се временом драстично повећао. По повратку са школовања, ови млади људи, сада упознати са страним облицима ислама, почели су да шире свој утицај у БЈРМ, тако што су омаловажавали старији клер, константно истичући њихово непознавање „правог ислама". Они су то чинили уз помоћ појединих имама у оквиру постојеће ИВЗ, попут Зенуна Берише. Од средине 1990-их година, а посебно након што је 2000. године доспео на чело ИВЗ, Бериша је око себе окупљао повратнике из арапских земаља који су заступали вехабизам, утврђујући на тај начин своје позиције, мобилишући позамашан број следбеника који су пратили новопридошле младе имаме. Како би одржали своју моћ и утицај, Бериша и његови следбеници често су прибегавали насиљу над осталим, секуларнијим имамима. Вехабисти су у почетку изазивали провокације ниског интензитета које су стратешки довеле до виртуелног преузимања скопске најстарије Јахја Паша џамије, а потом се наставило са израженијим ангажманом и насиљем уз помоћ разних ИНВО, попут *Bamiresia*, Исламски омладински форум и других, углавном стационираних изван територије БЈРМ.[768]

Ситуација коначно кулминира отпочињањем сукоба на КиМ, тачније након НАТО бомбардовања СРЈ, када је од појединих фракција расформираних ОВК и ОВПМБ, настала ОНА. Следећи скоро идентичан *modus operandi* попут ОВК на КиМ и ОВПМБ у општинама Медвеђа, Прешево и Бујановац, ОНА отпочиње своје деловање у БЈРМ. Њена активност, објашњава Бранко Павлица, започела је и финансирана је изван територије БЈРМ, са језгром базираним на КиМ и терористичким тренинг камповима у Албанији.[769] Како наводи Иво Бонац: „У фебруару 2001. године ветерани косовске ОВК који су долазили у БЈРМ, основали

---

[767] *Исто*, стр. 81.

[768] *Исто*, стр. 81-82. Опширније о деловању ИНВО у БЈРМ у: Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*op. cit., pp. 42-48.

[769] Павлица Б., „Албанска мањина у Републици Македонији - од међуетничких сукоба до албанског тероризма: 1991-2001", оп. цит., стр. 355.

су властиту варијанту Народне ослободилачке армије са истим почетним словима (УЧК на албанском). Са циљем да изнуди федерализацију БЈРМ, ОНА је почела са оружаним операцијама у тетовском региону. Док су се сукоби ширили, припадници ОНА су под своју контролу стављали све више територија и продрли све до предграђа Скопља и Куманова".[770] Почев од упада у Танушевце и још нека села на македонској северној граници, потом окупиравши део македонске територије (у околини Тетова и Куманова), наоружани Албанци успели су да остваре крајњи (политички) циљ - етнички чисте територије. Они су задржавали, премештали, протеривали, те - уз претњу силом - малтретирали, киднаповали цивиле, уништавали цивилне објеке (културне и црквене), употребљавајући при том „неоправдану употребу војне силе", те вршили друга тешка међународна кривична дела.[771] Џихадски карактер њиховог терористичког деловања осведочен је присуством бројних муџахединских група у оквиру ОНА-е и АНА-е. Према сазнањима Атанаса Пановског, до фебруара 2001. године, муџахедини су успоставили организацију која је имала два крила - политичко, којим је управљао шеик Ахмед Али Седан и војно, којим је руководио Мухамед Хадафан Гамили. Сматра се да је у периоду 2001-2002. године око 500 муџахедина, самостално или у оквирима АНА-е, оперативно деловало на простору БЈРМ. У региону Куманова, чланови муџахединске јединице „Имран Елези", која је бројала 100 бораца, били су размештени у селима Слупчане, Ваксинце, Матејче, Отља и Липково. У региону Скопља, џихадисти су учествовали у оружаним сукобима код села Танушевци, Брест, Малино и Арачиново. Муџахединске групе, такође су биле стациониране у скопском предграђу Гази Баба у августу 2001. године, које је предводио странац по имену Тали. Још једна група џихадиста била је смештена региону Тетова, у селима Бозовце, Вејче, Гајре и Порој.[772] Последице њиховог напада у периоду фебруар - јул 2001. године, сумира Улф Брунбауер, јесу „70 погинулих македонских полицајаца и војника, стотине рањених, више од 100.000 унутрашње расељених лица и око 70.000 растераних етничких Македонаца, као и привремена окупација дела територије БЈРМ".[773] Сукоб је уз посредовање

[770] *Исто.*
[771] *Исто*, стр. 356.
[772] Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, op. cit., pp. 36-37.
[773] Brunnbauer U., „Doch ein historischer Kompromiss? Perspektiven und Probleme der Verfassungreform in Makedonien", *Südosssteuropa*, 2001., 7-9, ss. 348-349.

међународне заједнице (ЕУ и НАТО) окончан тзв. Охридским споразумом 8. августа 2001. године.[774]

Овим се практично окончава трећа фаза развоја исламског фундаментализма на ЗБ и отпочиње његова последња, четврта фаза, када Ал Каида напада САД (11.09.2001), односно када САД проглашавају глобални рат против тероризма. Од тог тренутка, балкански џихадисти започињу формулацију свог коначног облика деловања - процес који траје још увек.

Деловање западнобалканских исламских фундаменталиста од 2001. године

Од друге половине 2001. године започиње процес који се може окарактерисати као „консолидација/обликовање регионалне (западнобалканске) џихадске инфраструктуре". Наиме, у последњих 13 година, на простору ЗБ полако долази до изградње јединствене регионалне инфраструктуре која треба да замени постојеће појединачне концепте „борбе за исламску ствар" и Балканско полуострво учини компактном платформом или тзв. „носачем авиона" за џихад против Европе. Иван Бабановски наводи да преко разних центара на Балкану из арапско-муслиманских земаља стижу команде и упутства да престаје деловање Албанаца са позиција паналбанизма: „Сада се прелази у вишу фазу деловања - на позиције панисламизма, пошто је панисламизам значајнији и далеко важнији за све муслимане света у правцу изградње једне свемуслиманске исламске државе, него што је то стварање тзв. Велике Албаније".[775] Новац у датом процесу и даље има главни утицај, а узевши у обзир да највише финансијских средстава (још увек) пристиже из Саудијске Арабије и/или са њом повезаних ИНВО, приметно је да вехабизам/салафизам почиње да преовлађује у региону као доминантни облик исламског фундаментализма.

---

[774] Опширније о Охридском споразуму у: Đukanović D., Političke prilike i međuetnički odnosi u Makedoniji, op. cit., str. 402-406.

[775] „Za deceniju ceo Balkan islamski", *Vestionline* (on-line), 12. 03. 2011., преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/123094/Za-deceniju-ceo-Balkan-islamski 04.06.2013.
То може бити разлог због чега су се формирале различите фракције у оквиру АНА-е. Како објашњавају Јирген Елзесер и Кристофер Делисо, у 2003. години дошло је до распеца АНА-е на три фракције, при чему је само једна је од њих наставила чврсто да сарађује са муџахединима. (Елзесер Ј., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, оп. цит., стр. 136.; Deliso C., „Is Albania Sponsoring 'Freedom Fighters' Next Door? And What Happened to the Balkan Mujahedin, Anyway?", *Antiwar.com (on-line)*, 30.10.2003., преузето са: http://www.antiwar.com/deliso/?articleid=1347 15.06.2013.).

У прилог таквој тези говори мноштво чињеница, без обзира што су све државе ЗБ одлучиле да се придруже глобалној антитерористичкој иницијативи САД. Нпр., придруживање званичне Албаније глобалном рату против тероризма приморало је многе ИНВО, али не све, да напусте земљу.[776] Деценијски развој салафизма у Албанији, како наводи Миранда Викерс, оставио је неизбрисив траг и показао свој потенцијал већ у првим годинама након отпочињања глобалног рата против тероризма.[777] То у великој мери потврђује још увек неразјашњено убиство челника Албанске исламске заједнице - АИЗ, Салија Тиварија, који је, према некадашњем шефу албанске обавештајне службе (*Shërbimi Informativ Shtetëror - SHISH*), Фатосу Клосију, „тежио да умањи страни исламски утицај". Познато је да је у време непосредно пре његовог убиства, Тивари често посећивао централу *SHISH*-а, тражећи заштиту власти од „младих исламских фундаменталиста". Клоси објашњава да је „већина њих била образована у Саудијској Арабији, Јемену и Судану у полу-војним институцијама и била обучена за руковање наоружањем и примену физичке силе... Они верују да их је њихово напредно познавање ислама учинило супериорнијим од старијих генерација, те се они осећају спремним да преузму (исламску) заједницу".[778] Многи од ових активиста-повратника виде исламску државу у Албанији као ултимативни циљ.[779]

Надаље, по успостављању Албанске муслиманске заједнице - АМЗ, која је заменила дотадашњу АИЗ, избио је унутрашњи сукоб између секуларнијих муслимана, заступника ханефијске школе и салафиста, на челу са Ермиром Гјињишијем, чије је активности, према појединим америчким извештајима, финансирала Ал Харамеин исламска фондација.[780] Након сукоба, који се водио поводом тзв. *meddh'bei* (правца мишљења човека добро упућеног у исламске верске обреде), како би се постојећа ханефијска школа мишљења заменила радикалнијом - салафистичком школом, преовладао је став умерених муслимана, што је додатно разгневило салафисте. Поједини салафисти прогласили су *фатву*

[776] Оливер Потежица тврди да данас у Албанији делује близу 100 ИНВО, међу којима је и IIRO. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 214-215.)
[777] Опширније у: Vickers M., „Islam in Albania", op. cit.
[778] Наведено према: Исто, стр. 5-6.
[779] Исто, стр.. 6.; Опширније о томе нпр. у: Jazexhiu O., „An Albanian educated in a madrasa in Malaysia", *Tema*, 14.01.2003.
[780] Ермир Гјињиши био је приведен због сумње за умешаност у убиство Салија Тиварија, али против њега није била подигнута оптужница и убрзо је пуштен на слободу. (Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., p. 6.)

(смртну казну) челницима АМЗ, Селиму Муци и Илиру Кули. Почетком 2005. године, не одустајући од својих намера у преузимању власти над АМЗ, дистрибуирали су памфлете у три тиранске џамије, захтевајући да Муца и Кула промене своје ставове у вези *meddh'bei*. Претње су стизале и путем анонимних телефонских позива, као и путем интернета.[781] Увидевши да не могу сломити отпор званичника АМЗ, салафисти су 2005. године основали сопствену религијску организацију под називом Муслимански форум Албаније - МФА, која је постала ривал званичној АМЗ. Централа МФА налази се у Скадру и има подршку неких припадника званичне АМЗ.[782]

Овакав развој догађаја, објашњава Миранда Викерс, произвео је ситуацију, која је, у складу са дешавањима у околним земљама, неизбежно омогућила филтрацију исламско-фундаменталистичког мисионарског активизма у забаченим деловима Албаније, махом у појасу албанско-косовско-метохијско-македонске границе. Један од инидикативних примера је град Булкиза, у којем су апсолутну већину (100% становништва) чинили Бекташи, а сада је тај проценат спао на 90%. Према локалним изворима, једна од саудијских ИНВО - Таибах - нуди новац Бекташима да би их мотивисала да се конвертују.[783] У те сврхе, нуде се и стипендије младим људима како би се школовали у Саудијској Арабији.[784] Слична ситуација је и у пограничном граду Перењаси, али и другим забаченим местима дуж албанске границе са Косметом и БЈРМ.[785]

Иако, попут многих других теоретичара, сматра да је претња од салафизма у Албанији минимална, Миранда Викерс ипак истиче да иста не сме бити релативизована. ИНВО које промовишу салафизам су званично затворене, али у

---

[781] *Исто*, стр. 7.
[782] *Исто*. Према подацима Грегорија Коплија, вехабитском паралелном верском заједницом данас руководи Абдел Сакир Аслам. (Наведено према: Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 212.)
[783] Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., p. 9.
[784] Иако још увек не постоје прецизне студије о тачном броју младих Албанца који су отишли на студије у различите исламске земље, према Саимиру Рушеку, председавајућем Одсеком за едукацију АМЗ, у 2006. години било је 1357 албанских студената у разним арапским земљама: Турској (350), Египту (206), Либији (42), Јордану (20), Малезији (50), УАЕ (14), Сирији (50), Либану (70), Катару (120), Оману (17), Јемену (78) и Саудијској Арабији (350). Треба нагласити да је ово званичан број студената у иностранству који је прошао кроз процедуру АМЗ. Према Државном комитету о култовима прави број њих је знатно већи. (Према: Nazarko M., „Historical Background to the Muslim Community in Albania", *NATO Advanced Research Workshop: Strengthening and Promoting Religious Tolerance and Co-existence in the Balkans and Beyond*, Tirana, September – October, 2006., p. 3-4.)
[785] Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., p. 9.

стварности оне су наставиле да оперишу под другим именима или под маском да њима управљају искључиво Албанци. Њихово деловање је практично невидљиво за многе и ослобођено је од било какве контроле власти.[786] И док неке од њих заиста пружају преко потребну помоћ сиромашним Албанцима, Дамиан Ћикнури тврди да „права агедна" већине ИНВО јесте ревитализација Албаније као исламске државе - процес који се одвија у три корака: на првом месту економским средствима, затим пропагирањем екстремних облика ислама и, коначно, успостављањем исламске владе.[787]

У том смислу, осим ИНВО, у пропагирању вехабизма у Албанији евидентна је и улога џамија. Према подацима које износи Кристофер Делисо, позивајући се на извештај листа *Defense & Foreign Affairs*, вехабије су до средине прошле деценије илегално изградиле око 140 џамија, махом у северној Албанији. Њих углавном спонзорише Фондација Краља Фахда из Саудијске Арабије. Према истом извору, као „спиритуални вођа" албанских вехабија означен је улема Абдул Сакир Аслам, Пакистанац који је добио азил 1997. године и који је само у 2005. години обезбедио средства за школовање више од 400 деце у исламским земљама, Он је, такође, повезан са иредентистичком групацијом „Чамерија" која тежи да отцепи северозападни део Грчке и припоји га Албанији. Према једном извештају, овај предводник албанских вехабија позвао је Албанце да се боре против грчке мањине у Албанији у име ислама.[788]

Око појединих вехабистичких џамија које функционишу изван контроле званичне АМЗ, окупљене су и разне фундаменталистичке секте. Једна од њих је „Шћемати Ахмадије" са извориштем у Кашмиру, која је у предграђу Тиране врло активна и која са претекстом интернационализације ислама тежи да становништву наметне ригидне, арапске верзије ислама. Њен активизам огледа се, као и код

---

[786] *Исто*. Оливер Потежица истиче да су верске организације попут „Форума муслимана Албаније", „Удружења исламских интелектуалаца" или „Асоцијације исламских добротворних организација" врло активне у промовисању тврдокорног ислама. Аутор наводи пример подизања споменика Мајци Терези у Скадру, због чега су поменута муслиманска удружења организовала масовне протесте широм Албаније. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 213.)

[787] Gjiknuri D., *Albania's Counter-Terrorism Policy Options: Finding a Strategy of Common Sense*, U.S. Naval Postgraduate School thesis, Monterey, 2004., p. 15.

[788] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 47.

многих њој сличних, у организацији кампова за младе, публикацији ригидних верских материјала и спровођењу тзв. културних курсева.[789]

Иако утицај оваквих организација за сада није попримио шире размере, закључује Миранда Викерс, број следбеника салафизма се временом повећава. На то свакако, ако не директно, онда посредно, има утицај ширења радикалног ислама у околним државама - БиХ, Србији и БЈРМ, где је, та претња знатно израженија.[790]

На такав став упућују и многи други теоретичари. Нпр., Атанас Пановски наводи да је након сукоба у БЈРМ 2001. године, те потписивања Охридског споразума и проглашења ОНА-е терористичком организацијом, исламски фундаментализам наставио да се развија.[791] У извештају Владе Р. Србије („Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији") истиче се да је „након разоружавања припадника ОНА у БЈРМ, у чијем саставу су били бивши чланови ОВК и ОВПМБ, тај процес, од самог почетка дезавуисан масовним преласком припадника ове организације у редове новоформиране АНА-е, и то без икакве процедуре, већ само променом амблема на униформи. На тај начин, терористи су наставили своје активности, без бојазни да ће сносити санкције међународне заједнице која је прогласила ОНА-у за терористичку организацију, што тада није био случај са АНА-ом".[792] Штавише, иако су многи политичари и аналитичари тада тврдили да таква организација не постоји, познато је да је око 100 муџахедина остало у земљи и било стационирано у Липкову, затим њих 40 у селу Отља, око 30 у Орашју, док је у јануару 2002. године група од око 20 муџахедина ушла на територију БЈРМ из правца КиМ и настанила се у Боговиђу.[793]

Осим тога, раскол унутар ИВЗ који је започео још 1990-их година између вехабија и умерених муслимана, појачао се након 2001. године. Најпре је, како објашњава Стивен Шварц, наоружана група вехабија заузела Храбати Теку у

---

[789] Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., p. 10. Око џамија се, како тврди Оливер Потежица, окупља и велики број издавачких кућа које штампају и дустрибуирају вехабијски верски и пропагандни материјал, као и видео касете, ЦД-ове, постављају материјале на интернет сајтове и сл. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 215.)

[790] Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., p. 13.

[791] Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, op. cit., p. 37.

[792] Влада Републике Србије, *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, оп. цит., стр. 18.

[793] Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, op. cit., p. 37.

Тетову, која представља једну од најпознатијих ралигијских установа бекташког реда либералних шиитских суфиста који до 2010. године нису званично били део ИВЗ.[794] Центар за исламски плурализам окарактерисао је тадашњу акцију вехабија као отворену агресију и увредљив акт културног и религијског вандализма, а вехабије као озбиљну терористичку претњу читавом региону.[795]

Међутим, много значајнији са позиција ширења вехбизма је конфликт унутар ИВЗ. Након што је 2003. године покушао на нелегитиман начин да обнови мандат руководећег ИВЗ на још пет година, те обезбеди масовни прилив вехбијских имама у систем ИВЗ, Зенун Бериша, који се до врха ИВЗ пробио још 1990-их година, је своје намере покушао да реализује употребом насиља. Пошто је фракција умерених имама спречила реизбор Берише, исти је са својим присталицама у више наврата, све до 2006. године прибегавао застрашивању секуларнијих челника ИВЗ и одбијао да призна изборни пораз. Интересантно је истаћи да кризна ситуација у оквирима ИВЗ и опасност која је долазила од вехабија у датом периоду, из неког разлога нису биле истицане у јавности или се њима није придавао већи значај.[796]

Тек је 2004. године француски експерт за контратероризам Клод Монике јавно изјавио да „у БЈРМ оперише од 10 до 100 особа које су опасне и повезане са терористичким организацијама".[797] У интервјуу за локалне медије Монике је рекао да Ал Каида има финансијске везе са локалним криминалом, при чему је оптужио Беришу да подржава радикални ислам, постављајући фундаменталисте на важне позиције у џамијама и амдинистрацији ИВЗ.[798] Француски екперт је додао да: „Бериша игра игру Саудијаца у успостављању фундаменталног ислама на Балкану".[799]

---

[794] Македонски бекташи представљају засебан гностички ред шиита који је добио назив по Хаџи Бекташи Велији, познатом турском писцу иранског порекла. (Schwartz S., „The Balkan front", *Weekly Standard*, No.10, 14.05.2007, преузето са: http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/013/612zecct.asp?page=2 05.06.2013.)

[795] Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, op. cit., p. 35.

[796] Опширније о овоме у: Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., pp. 82-84.

[797] Према: Исто, стр. 77.

[798] Deliso C., „Fissures in Balkan Islam", *The Christian Science Monitor* (on-line), 16.02.2006, преузето са: http://wwrn.org/articles/20443/?&place=balkans&section=islam 05.05.2013.

[799] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 84.

Исте године, група терориста је заузела село Кондово у новембру месецу и држала га под својом контролом све до јула наредне године. С тим у вези треба напоменути да је локални хоџа (Незвет) вернике отворено позивао да се придруже „светом рату" - џихаду који предводи Агим Краснићи: „Ово је свети рат - џихад и ми би требало масовно да се укључимо".[800] Цела ситуација кулминирала је у јуну 2005. године уочи избора муфтије скопске медресе у поменутом селу (Кондову). Том приликом вехабије су користиле ватрено оружје како би заплашиле и растерале окупљене имаме на скупу.[801]

Међутим, чак и када је Бериша схватио да не може да превагне у борби за руковођење ИВЗ, те након што се повукао из јавности, његове присталице већ су биле дубоко укорењене у систем ИВЗ и наставиле да промовишу вехабизам у џамијама и мердесама у којима су радили. Тако нпр., вехабисти стационирани у Јахја Паша џамији отворено су продавали ДВД-је са џихадским материјалима. Уједно, ова џамија била је, како указује Кристофер Делисо, и „нервни центар протеста од 10. фебруара 2006. године, одржаног поводом објављивања данског анимираног филма о Мухамеду. Тада је 5000 младих фундаменталиста насрнуло на данску амбасаду у граду и канцеларије часописа 'Време' који је објавио одштампане делове поменутог филма".[802]

Како наводи Пановски, конфликт између традиционалних муслимана и вехабија у БЈРМ прерастао је временом у својеврсни „рат џамија", а његову кулминацију представља инцидент у Иса Бег џамији из септембра 2010. године, када су током молитве муфтија Ибрахим Шабани, Африм Такири и Скендер Бузаку насилно истерани из објекта од стране групе људи коју је предводио Рамадан Рамадани, претходно суспендовани имам ИВЗ. То је, како објашњава Пановски, била прва директна и отворена конфронтација две фракције коју је препознала шира јавност. Након овог инцидента, први пут је јавно саопштено да неколико џамија није под контролом ИВЗ, већ под контролом радикалног ислама, између осталих: Јахја Паша, Султан Мурат, Хатунџик и Алаџа џамија.[803]

---

[800] Мијалковски М., Килибарда З., *Геополитика и тероризам*, Академија за дипломатију и безбедност, Научна Књига, Београд, 2006., стр. 211-212.
[801] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 83.
[802] ИВЗ званично није подржала протест. (*Исто*, стр. 84.)
[803] Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, op. cit., p. 41.

Руководећи ИВЗ реис ул улема Хаџи Сулејман Ефенди Рецепи је тада јавно захтевао од власти, албанских политичара и међународне заједнице помоћ у обрачунавању са вехабијама и позвао на израду мера како би се зауставило ширење радикалног ислама у БЈРМ.[804]

Ипак, и поред ових напора, страно финансирање вехабизма у БЈРМ је настављено, а слаби државни закони, односно њихово неадекватно спровођење, омогућили су исламским фундаменталистима да наставе и интензивирају своје активности. Тако нпр., неадекватна контрола „дивље градње" представља примарни механизам вехабистима у „обележавању територије".[805] Ова активност, као и многе друге, попут прања новца, трансфера терориста и пролиферације вехабијских материјала, финансира се још увек од стране многих ИНВО и хуманитарних организација настањених у БЈРМ или повезаних са локалним радикалним муслиманима. Међу њима поредњаче *Kalaya Shkup*, Омладински исламски форум (*Forumi Rinor Islam*), АИО, „Разбуди се", *IIRO*, Ал Харамеин, *Bamiresia* (коју финансирају саудијска *al-Waqf al-Islamia* и кувајтска *Revival of Islamic Heritage Society*) и др.[806]

О карактеру македонских вехабија у овој фази говори и припрема појединих ћелија за отворено терористичко деловање. Нпр., рација из 2007. године спроведена у Бродецу на северозападу БЈРМ, открила је наоружану групу локалних Албанаца која се припремала за дуготрајна борбена дејства. Поред огромне количине муниције (укључујући минобацаче, митраљезе, пушке и снајпере), пронађени су памфлети, документи и други муџахединski пропагандни материјали.[807] Отворено терористичко деловање забележено је и у 2008-ој години када је у јануару, приликом напада извршеног из аутомобила у покрету, један

---

[804] „ИВЗ бара Власта да се Справи со Вахабитите", *Utrinski Vesnik* (on-line), 21.09. 2010, преузето са: http://www.utrinski.com.mk/?ItemID=1C03292BF7F419409EEBB63526468F44 05.06.2013.

[805] Како наводи Кристофер Делисо, „дивља градња" џамија која се спроводи у забаченим пограничним деловима земље, али некада и у већим градовима у централним деловима БЈРМ, у великој мери утиче на одлив немуслиманског становништва из тих места. Позиви на молитве који долазе из таквих џамија, односно, веома агресивно визуелно и звучно истицање вехабијског присуства, посебно у местима где их раније није било, револтира локално становништво, те временом узрокује одсељавање немуслиманског живља, што је Делисо окарактерисао политички некоректним термином - посебним обликом тзв. соничног (етничког) чишћења - „*sonic cleansing*". Делисо истиче да је осим БЈРМ и КиМ, такав метод растеривања немуслиманског живља постао приметан и у индустријским предграђима појединих градова земаља ЕУ и САД. (Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., pp. 85-86.)

[806] Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, op. cit., pp. 42-49.

[807] *Исто*, стр. 39.

македонски полицајац убијен, а два рањена. Истрага је показала да су напад извршили некадашњи припадници ОНА-е, а сличан инцидент догодио се и у новембру исте године, када је такође један полицајац убијен, а два тешко рањена.[808] Међутим, догађај који је изазвао највише пажње и додатно „узбуркао" ионако напете међуетничке односе у БЈРМ, десио се 12. априла 2012. године. Тада су на Смиљковском језеру у околини Скопља џихадисти ритуално убили петоро насумично одабраних Македонаца. Обзиром да се инцидент догодио на Ускрс, оправдава јединствену оцену експерата из области контратероризма, да је циљ џихадиста било изазивање повода за масован сукоб Албанаца и Македонаца, који би представљао увод у нови балкански рат.[809] Таквом рату, како истичу поједини теоретичари, свакако би се придружили салафисти широм региона, као и неке арапске државе - пре свега Саудијска Арабија, Иран и Турска.[810]

Када је реч о Србији, деловање вехабија/салафија након 2001. године постало је приметно на читавој територији републике, што до тада није био случај, превасходно због тога што се, центар џихадског деловања временом преместио из Албаније на КиМ[811], а над паналбанистичком програмском идеологијом субрегионалних терористичких колективитета почела да преовлађује панисламистичка оријентација. Таква ситуација омогућила је креирање амбијента у којем су вехабије/салафије у последњој деценији проширили своје активности, па поред КиМ и општина Прешево, Бујановац и Медвеђа, почеле да израженије делују и у области Рашке, али и појединим градовима централне Србије. О томе говори низ чињеница.

Пре свега, одржавање избора за „Скупштину Косова" 17. новембра 2001. године и успостављање привремених „косовских" институција, није утицало на смањење деловања албанских терориста.[812] Напротив, они су наставили са извођењем терористичких аката на преостало српско и црногорско становништво,

---

[808] *Исто*, стр. 39-40.
[809] „На Балкану прети 5000 терориста", *Вечерње новости* (on-line), 08.05.2012, преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.291.html:378867-Na-Balkanu-preti-5000-terorista 10.06.2013.
[810] *Исто.*
[811] О томе нпр. у: *Тероризам на Косову и Метохији и Албанија*, оп. цит., стр. 14.
[812] Према Дамиру Фрасу и Франку Хералду, након доласка међународних снага на КиМ до 2003. године, убијено је око 2.500 Срба и других не-Албанаца. (Наведено према: Елзесер Ј., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, оп. цит., стр. 135.)

али све више и на припаднке међународних снага[813], а кулминација је достигнута 17. марта 2004. године, када је дошло до масовног насиља над неалбанским становништвом.[814] У тзв. косовској верзији „Кристалне ноћи", убијено је 19, повређено 954 особе, а уништено је и 72 возила УН.[815] Протерано је 4.012 Срба, етнички очишћено шест градова и девет села, а порушено је, запаљено или тешко оштећено 953 српских кућа и 10 друштвених објеката (школе, домови здравља и поште), док су посебно демолиране религијске установе - цркве, манастири и гробља.[816] Један од главних огранизатора овог насиља био је бивши припадник ОВК и ОНА, косовски Албанац, Самедин Џезаири из Призрена, звани „Хоџа", следбеник вехабизма близак Ал Каиди. Осим „Алахове војске" коју предводи Џезаири, у насиљу су учествовале и терористичке групације „Исламски ратници" и „Црни орлови".[817] У акцији је учествовала и терористичка организација „Абу Бекир Сидик" која је након 2001. године наставила да делује под вођством Екрема Авдијуа као део Косовског исламског бироа који сада има испоставе у свим већим градовима КиМ.[818]

Деловање вехабија/салафија на КиМ није престало ни након илегалног проглашења једностране независности тзв. Републике Косово 17. фебруара 2008. године. У прилог томе, између осталог, говори и протест одржан 2011. године у Приштини поводом најаве изградње католичке катедрале посвећене Мајци Терези. Тада су демонстранти отворено махали црним заставама које представљају симбол Ал Каиде и захтевали изградњу својеврсне „мега-џамије" у

---

[813] Нпр., само у периоду јануар-март 2003. године исламистичко-терористички колективитет АНА извео је више од 30 терористичких аката. (Опширније о томе у: Мијалковски М., „*Угроженост безбедности Западног Балкана албанским тероризмом*", оп. цит., стр. 159-162..)

[814] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 123-124.

[815] Како објашњава Милан Мијалковски, када је на КиМ 17. марта почело насиље, и када две муџахединске јединице које су биле стациониране у логору у Трпезу и Дреници нису успеле да дођу до Косовске Митровице, то су компензовале дејствима по припадницима СФОР-а и УНИМКА. Када се насиље стишало, у многим градовима на КиМ осванули су графити у којима се СФОР и УНМИК проглашавају окупаторима. („Ал Каида на Косову (2)", *Светосавље (on-line)*, 10.04.2004, преузето са:
http://www.svetosavlje.org/listarhiva/Home.aspx/Topic?topicId=10023 13.05.2013.)

[816] „Шест година од 'Кристалне ноћи' над Србима на Косову", *Пресс*, 17.03.2010.

[817] Елзесер Ј., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, оп. цит., стр. 135.

[818] „Ал Каида на Косову (2)", оп. цит. У Косовској Митровици, припадници „Абу Бекир Сидик" чак слободно патролирају заједно са припадницима тзв. КПС. („Vehabije u Mitrovici", *Kurir* (on-line), 29.01.2009., преузето са: http://www.kurir-info.rs/vehabije-u-mitrovici-clanak-24609 23.05.2013.)

центру Приштине.[819] О томе колико је вехабизам постао распрострањен на КиМ говори и податак да од укупног броја становника КиМ које износи 1.8 милион, чак 10% следи ово екстремно учење.[820] Само у Приштини постоји 100.00 следбеника вехабијског покрета.[821] Констатује се да су вехабије на Косову „не само верски, већ и социјални и политички покрет" и да тај покрет води приштински вехабијски имам Шефћет Краснићи, који је на КиМ данас оно што је Хитлер био у Немачкој 1933. године. Краснићијев џемат обухвата око 15 одсто Албанаца из Приштине, а уз њега постоје и други, мањи вехабијски џемати.[822] Њему на молитву долази око 10.000 Албанаца, а његов покрет не скрива идеолошке сличности са Ал Каидом и међународним џихадистичким покретом, чиме је, како објашњава Мијалковски, европски континент добио снажно терористичко упориште.[823] Један од представника вехабијског покрета са КиМ, Алберт Хазири Зејди, истиче да су они „на самом почетку развоја и да још увек немају одговарајућу инфраструктуру", и додаје: „За сада јесмо независни, али тежимо да наша организација заживи", објашњавајући да они немају никакве везе са тзв. званичном Исламском Заједницом Косова.[824]

Изградња поменуте инфраструктуре у периоду након 2001. године одвија се у највећој мери под покровитељством Саудијског комитета здружене помоћи за Косово. Као кровна организација, Саудијског комитета здружене помоћи за Косово окупља остале ИНВО које помажу ширење вехабизма, као што су Исламска хуманитарна фондација Ал Харамеин, *Al vakh al Islami*, Светски савез

---

[819] Schwartz S., „Kosovo Still the Balkan Front Line Against Radical Islam", *The Weekly Standrad* (on-line), 03.01.2013, преузето са: http://www.weeklystandard.com/blogs/kosovo-still-balkan-front-line-against-radical-islam_693589.html 13.06.2013.

[820] Мијалковски М., „Домети агресије селефија на неинтегрисаном делу Балкана", оп. цит., стр. 402.

[821] „Ко су вехабије?", *Радио Телевизија Србије - РТС (on-line)*, 29.10.2011., преузето са: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/981266/Ko+su+vehabije%3F+.html 13.06.2013.

[822] Мијалковски М., „Домети агресије селефија на неинтегрисаном делу Балкана", оп. цит., стр. 407. Значајнији се налазе у Призрену, Србици, Приштини, Бајгори, јужном делу Косовске Митровице, подручју Дренице, Урошевцу, Качанику, Пећи, Гњилану али и другим местима. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 203-204.)

[823] Мијалковски М., „Домети агресије селефија на неинтегрисаном делу Балкана", оп. цит., стр. 407. Један од примера представља и јако упориште вехабија које се окупљају у џамији „Џени Махала" у Призрену, а коју превдоди Мазлам Мазлуми. За њега се поуздано зна да је повезан са Ал Каидиним центрима у Скопљу и Тирани. Он је уједно и имам „Алахове Армије" у истом граду, а поседује везе и са Tablighi Jamaat-ом којем је циљ исламизација друштва. (Према: Дрецун М., *Алахови ратници - Балканска база глобалног џихада*, Драслар партнер, Београд, 2008., стр. 244.)

[824] Karajkov R., „The Young and the Old: Radical Islam Takes Root in the Balkans", *WorldPress.org* (on-line), 03.05.2006, преузето са: http://www.worldpress.org/Europe/2335.cfm 13.06.2013.

исламске омладине, *IIRO*, Глобална фондација за помоћ, Друштво за оживљавање исламског наслеђа, *Kaliri il Mileris* и др.[825] Под плаштом хуманитарног рада оне и данас финансирају наоружавање исламских фундаменталиста на КиМ, али и изградњу мреже верских објеката (џамија и медреса) у којима се спроводи мисионарски рад.[826] На територији КиМ верски објекти изграђени новцем Саудијске Арабије и других земаља достигли су импозантан број од четири стотине.[827] Уз то, све је већи број оних који заговарају вехабизам и указују на неадекватност секуларног Устава тзв. Републике Косово.[828]

Осим КиМ, вехабизам се све више укорењује и у јужном делу централне Србије, у општинама Медвеђа, Прешево и Бујановац. Реч је о неколико стотина вехабија размештених у готово свим албанским селима, као и у самом Прешеву и Бујановцу. Већина хоџа у том рејону проповеда вехабијско тумачење ислама. Вехабије су, како наводи Милован Дрецун, успеле да придобију значајан број хоџа у џамијама у Прешеву и локалним селима Миратовац, Ораовица, Црнотинце, Рајинце, затим у Великом Трновцу, Бујановцу и другим местима.[829] Поред њих, у Бујановцу делује и тзв. Селефи секта чији је штаб у Урошевцу (на КиМ). Секта сарађује са муџахединима и пружа им уточиште, регрутује и обучава младе људе за борбу и руковање експлозивом.[830] Међутим, главни војни стожер тамошњих

---

[825] Drecun M., „Al-Kaida na Kosmetu", *Glas javnosti (on-line)*, (недатирано), преузето са: http://www.glas-javnosti.rs/dodaci/vehabije-haraju-srbijom/al-kaida-na-kosmetu 27.08.2013.

[826] Митровић С., „Радикални ислам као могућа безбедносна претња Србији и Балкану", оп. цит., стр. 119.

[827] Влада Републике Србије, Министарство за КиМ, *Извештај о остваривању слободе религије или вероисповести на Косову и Метохији*, Београд, 28.04.2009.

[828] „Radikalni islam na Kosovu", *B92 (on-line)*, 29.01.2013., преузето са: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=01&dd=29&nav_category=640&nav_id=681792 13.06.2013.

[829] Дрецун М., *Алахови ратници - Балканска база глобалног џихада*, оп. цит., стр. 295-296.; Бранислав Оташевић објашњава да су неке од вехабистичких хоџа боравиле у Саудијској Арабији, која је њихов највећи помагач, док су неке биле припадници ОВК. Аутор наводи да су многе вехабије у региону наоружане и екстремне. Нпр., у верском већу једног села на подручју општине Прешево делује Албанац под називом Муџахедин, који је веома екстреман и припада „косовкој струји". У селу Инатовац, на административној линији са Косметом, делује јака група вехабија у којој је седам припадника који живе у Гњилану. У селу Рнатовац налази се група од пет вехабија који су наоружани, а у селу Међере делује наоружана група од седам вехабија. (Наведено према: Otašević B., „Regionalna islamska mreža", *ДАН (on-line)*, 22.04.2012, преузето са: http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Feljton&clanak=328715&datum=2012-04-22&naslov=Regionalna%20islamska%20mre%BEa 15.06.2013.)

[830] Дрецун М., *Алахови ратници - Балканска база глобалног џихада*, оп. цит., стр. 295-296. Ту су и многе друге групе које делују на ширем геопростору Космета, попут: Идеаљи, Скифери, БИА, Каштјела, Велики орлови, Црна рука, Орлово око, Црни орлови, Црни тигрови, Црне маске, Зјари,

албанских џихадиста представља ОВИК. Као наследница ОВПМБ, она је у свом саопштењу из 2001. године навела да ће „наставити да припрема устанак против Србије", а да распуштање свог претходика види „као издају".[831] До сада није успела да обезбеди масовност чланства.[832] Са друге стране, Бранислав Оташевић сматра да вехабијска мрежа на датом простору ипак представља важну карику у транзиту терориста ка КиМ и Рашкој области.[833]

Када је реч о Рашкој области, почетак вехабистичке активности везује се развој првих локалних вехабијских џемата у РС као и појаве, а затим и нарастања екстремистичке делатности индоктринираног локалног муслиманског становништва.[834]

Екстремизам локалних вехабија у Рашкој области постао је видан 2002., односно 2003. године када су у сарадњи са вехабијском организацијом АИО из БиХ пропагандно деловали према бошњачким сународницима ширећи мржњу према хришћанском становништву. За време хришћанског празника Божић (2003), у многим српским градовима - Нови Пазар, Тутин, Сјеница, Прибој, Пријепоље, Нова Варош и др. - растуран је летак АИО којим су „муслимани из 'Санџака' позвани да својим комшијама православцима не честитају Божић и друге празнике, и да не учествују у прославама", јер ће их у супротном „стићи проклетство" и „Алахова срџба".[835] Тада је регистрованих вехабија било око две стотине.[836] Годину дана касније, у свом извештају из 2005. године, Међународна

Акатана, Сигурија Вендит, Безбедност отаџбине, Национална застава и друге. (Влада Републике Србије, *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, оп. цит., стр. 17.)

[831] „Nova ilegalna albanska organizacija OVIK", *B92* (on-line), 19.11.2001, преузето са: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2001&mm=11&dd=19&nav_category=1&nav_id=54377 13.06.2013.

[832] „Црни анђели косовског пакла 'Тајни досијеи' (Први део)", *Бтв* (on-line), 20.11.2012, преузето са: http://www.vaseljenska.com/misljenja/crni-andjeli-kosovskog-pakla-tajni-dosijei-prvi-deo/ 13.06.2013.

[833] Otašević B., „Regionalna islamska mreža", op. cit.

[834] Треба напоменути да су у време 1990-их година поједине „Санџаклије" учествовале у рату у БиХ и биле прилично бруталне у извођењу акција над тамошњим српским становништвом. Они који су се вратили у Србију остали су повезани са АИО и представљају управо оно језгро исламске фундаменталистичке фракције која ће се „пробудити" након 2001. године. (Мијалковски М., „Терористи 'спавачи' у Србији и Црној Гори", *Војни информатор 1-2*, НИЦ Војска, јануар–април 2004., стр. 23-24.)

[835] *Исто*, стр. 23. Треба истаћи да су вехабије у циљу привлачења пажње, 25. септембра 2002. године у Сјеници организовале поворку од 10-ак аутомобила, на чијем је челу ношена муџахединска застава. (Трифуновић Д., et al., *Тероризам и вехабизам*, оп цит., стр. 305.)

[836] „Муџахедини у Србији", *Форум Рашке области* (on-line), 02.02.2004., преузето са: http://www.raskaoblast.com/forum/viewtopic.php?t=104 24.05.2013..

кризна група за спречавање конфликата у свету констатовала је како у „Санџаку" не само да постоје вехабије, већ да се вехабизам као екстремни исламски покрет, све више шири. По њиховим подацима на територији „Санџака", у том периоду, деловало је око 300 припадника вехабијског покрета.[837] Њихова пропагандна активност постала је агресивнија у наредним годинама. Посебно се у том смислу могу истаћи догађаји из 2006. године: паљење израелских, данских и америчких застава, при чему је дошло до насилних немира на новопазарском градском тргу у фербуару месецу, а затим и прекид концерта београдске групе „Балканика" на истом месту у јуну поменуте године, при чему су вехабије назвале овај музички наступ „шејтанским пословима".[838] Овакав облик психофизичког насиља био је у функцији пропагандне и индоктринарне делатности вехабија, али и планског вршења притиска на имаме и умерене муслиманске вернике у региону.[839] С једне стране урушавао се углед званичне исламске верске заједнице а, са друге, приказивала моћ покрета, чиме су се придобијали умерени муслимански верници за усвајање радикалног исламског учења, али и заплашивали Срби да напусте своје домове.[840]

Екстремистичко испољавање вехабија у Рашкој области достиже кулминацију марта 2007. године када је у околини Новог Пазара откривена и осујећена 15-очлана вехабијска терористичка група, предвођена Исмаилом Пренћићем (тзв. Пренћићева група), која је намеравала да ликвидира поглавара ИВЗ „Санџака", муфтију Муамера Зукорлића, те изврши оружане нападе на припаднике МУП-а Р. Србије и поједине привредне и верске објекте у том

---

[837] Međunarodna krizna grupa, „Srpski Sandžak: i dalje zaboravljen", *Izveštaj za Evropu*, br. 162., 08.04.2005., str. 25. Тадашњи директор Војно-безбедносне агенције, пуковник Момир Стојановић, констатовао је да на простору Рашко-полимске области и северу ЦГ делују две исламске екстремистичке групе - „Вехабије" и „Црвена ружа". („Муџахедини у Србији", оп. цит.) Данас се као водеће струје наводе фракције „Текфироваца" и „Нусретоваца". (Митровић С., „Радикални ислам као могућа безбедносна претња Србији и Балкану", оп. цит., стр. 120.)

[838] Трифуновић Д., et al., *Тероризам и вехабизам*, оп цит., стр. 305-308.

[839] У вршењу притисака на руководство ИВЗ Санџака, вехабије су имале и отворенију подршку појединих ИНВО. Тако је нпр., почетком септембра 2005. године, Рабита на једном скупу одржаном у Сарајеву условила давање значајних финансијских донација омогућавањем вехабијама да користе верске објекте у ИВЗ „Санџака". (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 195.)

[840] Врачар М., *Могућност ескалације вехабизма у тероризам у Републици Србији*, Магистарски рад одбрањен на Факултету безбедности, Универзитета у Београду, Београд, 2012., стр. 34-35.

граду.[841] Нешто касније исте године, у Новом Пазару откривена су још четири члана те новопазарске групе, предвођених Адисом Муричем (тзв. Муричева група). Након хапшења ових терористичких група, вехабије су се притајиле у Новом Пазару и Рашкој области, али њихово присуство је и даље изражено на том простору.[842] Муфтија српски, Мухамед Јусуфспахић, сматра да у Рашкој области тренутно делује око 300 вехабија, док подаци МУП-а Р. Србије из 2011. године показују да их има 70 радикланих припадника овог покрета са неколико стотина следбеника.[843]

У последње време, вехабизам је успео да се прошири и у централну Србију. Како наводе бројни медији, присуство вехабија уочено је у Београду, Нишу, Новом Саду и Суботици. У Београду, вехабије се окупљају у дорћолској џамији, а верници који се ту појављују нису са ових поднебља и вероватно је реч о особама из северне Африке или арапских земаља. Они се окупљају и у пар ресторана на Дорћолу као и Земуну на Војном путу.[844] Вехабија све више има у и Новом Саду и Суботици, али и у Нишу где их је и највише. У том граду појава првих вехабија везује се за Роме који су избегли са КиМ 1999. године. Према дневном листу „Политика", тврди се да је дошло до појачања њихове активности након мартовских догађаја на КиМ 2004. године, када је, иначе, спаљена нишка Ислам-агина џамија[845], а посебно након 2005. године, када је у том граду постављен нови имам који је стигао (преко Сарајева и Новог Пазара) директно из Саудијске Арабије у пратњи двадесетак вехабија који су уписали тамошње факултете. Према подацима којима располажу надлежне службе у Нишу, у том граду је половином 2007. године било 155 вехабија које су финансиране из исламских центара у Бечу. Припадницима вехабистичког покрета у Нишу који су спремни да понашањем и

---

[841] Према Саши Митровићу, група је планирала да постави експлозивне направе у објекте водовода, болинце и трафостанице у Новом Пазару, а као могуће мете напада у Београду одређене су: Народно позориште, Амбасада САД, зграда „Београђанка" и хотел „Парк". (Митровић С., „Радикални ислам као могућа безбедносна претња Србији и Балкану", оп. цит., стр. 122.)

[842] Наведено према: Врачар М., *Могућност ескалације вехабизма у тероризам у Републици Србији*, оп. цит., стр. 46.

[843] „Srbija na meti 70 radikalnih vehabija", *Press* (on-line), 30.10.2011, преузето са: http://www.pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/183983/Srbija+na+meti+70+radikalnih+vehabija.html 15.05.2013.

[844] „Vehabije i na Dorćolu", *S media* (on-line), 27.08.2010, преузето са: http://www.smedia.rs/vesti/vest/42323/vehabije-vehabizam-vehabije-u-Srbijidzihad-Milovan-Drecun-Aleksandar-Radic-Vehabije-i-na-Dorcolu.html 13.06.2013.

[845] „У Нишу 155 вехабија", *Политика* (on-line), 27.04.2007., преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/t26581.sr.html 13.06.2013.; „Вехабије и на Дорћолу", оп. цит.

облачењем демонстрирају своју веру, на располагању су средства од 300 до 400 еура месечно.[846] Срђа Трифковић сматра да „вехабијски покрет у Србији нема централизовану структуру са својим командно-контролним ланцем, већ да је реч о групама које делују на сопствену иницијативу, док је за један озбиљан покрет потребно да постоји организациона структура и ланац команде и контроле који досеже до неких спољних центара".[847]

Као што је раније напоменуто, присуство вехабија у ЦГ је такође установљено, а број следбеника овог покрета бележи тенденцију раста.[848] Агенција за националну безбедност ЦГ (АНБ) тврди да је регистровала нешто више од 100 исламских фундаменталиста, а реис Исламске заједнице у ЦГ, Рифат Фејзић, каже да се „број креће од 150 до 200, а понекад и више".[849] Према подацима АНБ, вехабије делују у североисточном делу ЦГ (Плав, Рожаје и Гусиње), али их има и у Подгорици, Улцињу и Пљевљима.[850] Њихове активности за сада су ограничене на одржавање скупова[851], повремене нападе на припаднике ИВЗ ЦГ[852], као и лобирање за афирмацију вехабизма, при чему новац има

---

[846] Према: Otašević B., „Regionalna islamska mreža", op. cit.

[847] „Санџак као буре барута", Радио-емисија, *Радио Слободна Европа*, Праг, Чешка, 2. мај 2007.; Генерал у пензији и бивши директор ВБА, Момир Стојановић, истиче да вехабије у Србији још увек делују у малим и затвореним групама које се финансирају кроз тајне рачуне и прикривене послове неких међународних ИНВО, као што је МАК (Mktar al Khidijant) са седиштем у Саудијској Арабији. (Stojanović M., „Priželjkuju republiku Sandžak", *Večernje novosti* (on-line), 04.11.2011., преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:352116-Momir-Stojanovic-Prizeljkuju-republiku-Sandzak 16.06.2013.)

[848] „Sve više vehabija u Crnoj Gori", *B92* (on-line), 20.11.2011, преузето са: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=11&dd=20&nav_category=167&nav_id=559267 15.06.2013.

[849] „Vehabije: Sveti rat po svaku cenu", *Večernje novosti* (on-line), 31.10.2011, преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:351467-Jasarevicu-mesec-dana-pritvora 15.06.2013.

[850] „Vehabije u Crnoj Gori veličaju bin Ladena", *Press* (on-line), 15.07.2007, преузето са: http://www.pressonline.rs/info/politika/15783/vehabije-u-crnoj-gori-velicaju-bin-ladena.html 15.06.2013. Поједини медији наводе да их има и у Беранама, Бјелом Пољу и Тузима. („Policija i ANB: U Crnoj Gori više od 150 vehabija, nema procjene opasnosti", *Vijesti* (on-line), 30.10.2011, преузето са: http://www.vijesti.me/vijesti/policija-anb-u-crnoj-gori-vise-150-vehabija-nema-procjene-opasnosti-clanak-44619 15.06.2013.) Оливер Потежица наводи да су у Плаву, Бјелом пољу, Улцињу и Тузима вехабије већ преузеле контролу над неколико џамија, као нпр. у селу Лозна, где су претходно претукли имама Рагиба Личину или Плаву, где обновљеном џамијом Султанија управља вехабија Сеад Јашавић. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 197.)

[851] Нпр, на Плаву је 2006. године одржан масовни скуп под називом „Шести сусрет омладине Санџака", за који поједини теоретичари сматрају да није био скуп муслиманске омладине, већ конгрес вехабија. Познато је да се вехабије често окупљају на острву у Плавском језеру и у Бабином Пољу. (Према: Otašević B., „Regionalna islamska mreža", op. cit.)

[852] Опширније о томе у: „Policija i ANB: U Crnoj Gori više od 150 vehabija, nema procjene opasnosti", op. cit.

значајну улогу.[853] У датом извештају АНБ упозорено је да на дужи рок постоји могућност коришћења ЦГ као базе за регрутовање терориста.[854] Иако се ИВЗ ЦГ званично, и у више наврата, дистанцирала од вехабија и осудила њихове акте[855], остаје отворено питање могућности изградње тзв. „паралелне (вехабијске) исламске структуре" у ЦГ.[856] У том смислу, како истиче бивши директор ВБА РС, Момир Стојановић, треба имати на уму, да је заједнички циљ српских и црногорских „санџачких" вехабија стварање „независне Републике Санџак".[857] Грчки аналитичар Јоанис Микеланос, тврди да би вехабије, након отцепљења такве творевине од ЦГ и Србије, захтевале њено припајање „унитарној исламској Републици БиХ".[858]

То не треба да чуди, обзиром да је, како напомиње Џевад Галијашевић, (неформални) центар вехабијског покрета, његових трансфера идеологије, људи и новца, управо Сарајево.[859] Наиме, иако је, по процени Оливера Потежице, након 2001. године финансирање „босанских" вехабија из иностранства у одређеној мери смањено, услед притисака западних и босанско-херцеговачких безбедносних

---

[853] Како наводи подгорички лист „Вијести", многи имами и муслимански верници сматрају да бројни муслимански младићи у ЦГ због неколико стотина еура месечно, по налогу својих газди, врше „антипропаганду традиционалног ислама". („Policija i ANB: U Crnoj Gori više od 150 vehabija, nema procjene opasnosti", op. cit.)

[854] „Vehabije u Crnoj Gori veličaju bin Ladena", op. cit.

[855] Morrison K., „Wahhabism in the Balkans", *Balkans Series 08/06*, Advanced Research and Assessment Group, Defence Academy of the United Kingdom, 2008., p. 10.

[856] Поједини теоретичари сматрају да је повезаност вехабија на Балкану кључна за даљу изградњу потребне терористичке инфраструктуре, те у том смислу наводе важност постојећег Исламског центра (са библиотеком) у Рожају, као једног од центара вехабизма у ЦГ. Упућени тврде да је свака џамија у Рожају повезана са једном на Космету. (Otašević B., „Regionalna islamska mreža", op. cit.)

[857] „Momir Stojanović: Priželjkuju republiku Sandžak", op. cit.

[858] У том смислу, грчки аналитичар каже да се у остваривању тог замишљеног циља вехабије већ користе пропагандним средствима, путем медија и посебно кроз веб-сајтове и форуме, покушавајући да врбују одређене појединце у „Санџаку", БиХ, као и муслиманским заједницама у ЦГ и другим земљама. („Vehabije žele samostalnost Sandžaka i spajanje sa BiH", *Vestionline* (on-line), 14.11.2011., преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/179330/Vehabije-zele-samostalnost-Sandzaka-i-spajanje-sa-BiH 16.06.2013.) Подршку за отваривање тог циља добијају и од појединих политичара са локала и из БиХ. („Sandžak pripojiti BiH ako se proglasi njen suverenitet na toj teritoriji", *Klix* (on-line), 16.08.2010, преузето са: http://www.klix.ba/vijesti/regija/sandzak-pripojiti-bih-ako-se-proglasi-njen-suverenitet-na-toj-teritoriji/100816135, 16.06.2013; „General Armije BiH prijeti Srbiji: Pripojit ćemo Sandžak Bosni", *Večernji list* (on-line), 04.05.2013, преузето са: http://www.vecernji.hr/vijesti/general-armije-bih-prijeti-srbiji-pripojit-cemo-sandzak-bosni-clanak-548458 16.06.2013.)

[859] „Galijašević: Sarajevo centar vehabijskog pokreta", *Nezavisne novine* (on-line), 04.11.2011, преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Galijasevic-Sarajevo-centar-vehabijskog-pokreta-113464.html, 16.06.2013.

служби, вехабизам ипак није престао да се шири и јача у тој земљи.[860] Према последњим испитивањима агенције *Prism Research*, око 3,3% муслимана у БиХ активно и дословно следи вехабијска учења, док анализа америчког дневног листа *Boston Gloub* наводи да је следбеника вехабизма у БиХ око 20%, углавном младих људи, људи без запослења и припадника средње и ниже класе.[861] У ширењу вехабизма у БиХ, највећу улогу после 2001. године имају имами-повратници, тј. они који су се након школовања у арапским земљама вратили у земљу и отпочели мисионарски рад.[862]

Систем деловања „одоздо", примењен и у свим другим републикама ЗБ, одвија се још увек уз помоћ ИНВО и појединих међународних исламских огранизација. Нпр., „Рабита" је 2002. године иницирала стварање „Конференције муслимана источне Европе", са седиштем у Сарајеву, а 15. јануара исте године, одржана је велика међународна конференција са темом „Јединство свих муслимана и њихово међусобно помагање", у центру „Краљ Фахд", такође у главном граду БиХ.[863]

У 2002. години такође је забележено и више насилних активности које су вехабије спроводиле над немуслиманима, али и другим муслиманима који се нису придржавали „правог ислама", како би се скренула пажња јавности.[864] Оно што је специфично за ову фазу развоја исламског фундаментализма, а посебно од 2003. године, јесте, дакле, отворено, радикално и агресивно иступање вехабија широм БиХ.[865] Тада све више долази до сукоба унутар муслиманског корпуса, односно између званичне ИВЗ БиХ и вехабиста. Подршка која је локалним вехабијама

---

[860] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 180.

[861] Према: *Исто*, стр. 183. Ако се узме да између 10 и 20% муслимана у БиХ следи вехабијска учења, то значи да је њихов број негде између 200.000 и 400.000 следбеника.

[862] Оливер Потежица упућује на податак да, иако је обим финансија ИНВО у БиХ последњих година приметно опао, финансирање није у потпуности престало, док је тренд слања младих на студије у арапске земље остао на истом нивоу. (*Исто*, стр. 180.)

[863] О каквом је међусобном помагању реч, можда најбоље говори демонстрација вехабија изведена широм републике поводом хапшења 6 Алжираца 2002. године, под сумњом да су повезани са тероризмом. Тзв. „алжирска група" након хапшења била је предата властима САД и пребачена у затвор у Гвантанаму. У Сарајеву и другим градовима, организовани су тада масовни протести поводом овог догађаја, а формиран је и посебан „Координациони одбор исламских омладинских организација" који је окупио: АИО, „Фуркан", „Босански академски клуб" и Удружење бораца „Фатих". (*Исто*, стр. 176. и 180.)

[864] Довољно је у том смислу истаћи један од случајева који се завршио фаталним исходом, када је муслимански екстремиста Муамер Топаловић усмртио три члана хрватске породице Анђелић, на католички Божић. Топаловић је био близак АИО. (*Исто*, стр. 180-181.)

[865] *Исто*, стр. 181.

стизала из центра у Бечу, којим руководе Мухамед Порча, Нецад Балкан (позантији као Абу Мухамед) и Аднан Бузар, умногоме је заоштрила поменуте сукобе.[866] Такав тренд наставио се и у наредном периоду, а до „тачке усијања" дошло је 2006. године, након што је покренуто питање одузимања држављанства „натурализованим муџахединима" (оним који су након рата у БиХ, остали да живе у републици).[867] Инциденти су постали све бројнији, а са вехабијама су повезивани, нпр., арсенали бомби и склониште са припремљеним тзв. самоубилачким прслуцима, откривени у босанским планинама 2005. године. Било је и покушаја „преузимања" неких објеката ИВЗ БиХ, а ојачали и све агресивнији поборници вехабијских учења директно су оспоравали верску власт ове организације као и традиционални ислам који практикује већина босанско-херцеговачких муслимана.[868] До кулиминације је дошло када је познати лидер муџахедина, вехабија и портпарол Удружења грађана „Енсарије" (које окупља исламске борце натурализоване у БиХ), Абу Хамза, директно у једној телевизијској емисији јавно оптужио ИВЗ у БиХ да „пропагира редуковани ислам" и да је „оптерећена својим комунистичким наслеђем".[869] Иако се касније, на заједничкој конференцији за штампу са Мустафом Церићем, извинуо улеми и муслиманском становништву, вехабије су остале да инситирају на чистоти ислама. Са друге стране, звничници ИВЗ, пре свих Мустафа Церић, наставили су да истичу нужност, односно важност „недељивости ислама". Наиме, како наводе поједини аутори, попут Дарка Танасковића и Мирољуба Јевтића, умешност у манипулацији јавним мњењем којим се служи Мустафа Церић, умногоме онемогућава сагледавање конкретног и јединственог става босанско-херцеговачке ИВЗ по питању вехабизма. Иако многи њени чиновници осуђују активности вехабија и других радикално настројених муслимана, поједини имами, а пре свих Мустафа Церић, често дају противречне изјаве о свом ставу према идеологији вехабиста. Нпр., у појединим интервјуима Мустафа Церић је величао џихад против „неверника", а у другим осуђивао насиље које су вехабије производиле. На

---

[866] Опште је позната чињеница да су ова лица уједно и вође тзв. текфирске фракције у ИЗ БиХ. („Vehabijska veza Beča i Gornje Maoče", *Politika* (on-line), 09.02.2010, преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/vesti-dana/Bech-veza-sa-bosanskim-vehabijama.lt.html 17.06.2013.)

[867] Укупно 367 лица је изгубило држављанство БиХ. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 182.)

[868] Наведено према: *Исто*, стр. 184.

[869] *Исто*.

Западу је истицао нужност дијалога између ислама и хришћанства, па се чак „самокандидовао" за евентуалног представника муслимана на европском нивоу, док је на истоку истовремено величао значај панисламизма.[870] Иако од краја 2012. године више није на челу ИВЗ БиХ, Церић је наставио са истом праксом, а његов утицај на јавно мњење још увек је снажан и наставља да изазива контраверзе.[871] Овакве противречности, директно или индиректно, показатељ су карактера и потенцијала западно-балканских (про)џихадиста и представљају својеврсни *modus operandi* заступљен у овој последњој, текућој фази развоја исламског фундаментализма у БиХ. То недвосмислено потврђује Јоанис Микелатос када истиче да су „у протеклим годинама неки кругови у ИВЗ градили непринципијелно савезништво са онима који оспоравају верске традиције босанских муслимана, покрећући тако лавину која се сручила низ босанске планине".[872] У тим планинама, вехабије и данас функционишу у оквирима џемата, у којима живе по шеријатским правилима и законима.[873] Повремено, они демонстрирају своја радикална уверења, не либећи се да употребе силу. Познато је нпр. да у појединим градовима БиХ (Мостару и Сарајеву) делује и тзв. шеријатска полиција, која, сходно тврдокорном исламском учењу, растерује младе парове из паркова, примењујући психо-физичко насиље.[874] Многе истраге спроведене последњих година, показале су да постоји велика упорност и решеност вехабија у џихаду против (државних) „безбожничких" власти. Нпр.,

---

[870] Опширније о овоме у: Танасковић Д., *Ислам и ми*, оп. цит., стр. 357-372, као и Јевтић М., *Религија - Изазов политичкој науци*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2010., стр. 13.

[871] Довољно је истаћи пример када је пред сâм крај службовања у ИВЗ БиХ донео *фатву* у којој, између осталог, оптужује поглавара ИВЗ Србије, Адема Зилкића, да доприноси интрамуслиманкој подели. („Fetva i rivalstva islamskih lidera", *Aljazeera* (on-line), 14.1.2012, преузето са: http://balkans.aljazeera.net/vijesti/fetva-i-rivalstva-islamskih-lidera 15.10.2013.)

[872] Наведено према: Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 184.

[873] Међу водеће вехабије, углавном се убрајају: Јусуф Барчић, Мухамер Штулановић (професор Исламске педагошке академије у Бихаћу), Насуф Абдусамед Бушатлић (члан Управног одбора листа *Saff*), Ахмед Адиловић, Шефик Курдић, Зухдија Адиловић (професор Исламске педагошке академије у Зеници), Семир Имамовић, Сафет Кудузовић, Мухамед Икановић, Абдумелик Башић, Семир Авдић, Сабахудин Албани (пореклом из БЈРМ, дошао у БиХ за време рата, покушава фатвама да утиче на јавно мњење), Аднан Пезо, Алмир Фочо (актуелни лидер АИО), Сенаид Имамовић, Сафет Дургути (лидер вехабија из Травника), Халид Тулић (познат по негативним ставовима према шиитима) и Мухамед Порча (лидер једног од најортодоксијих џемата у Европи). (Према: *Исто*, стр. 187.)

[874] „Šerijatska policija juri zaljubljene", *Mondo* (on-line), 01.06.2006, преузето са: http://www.mondo.rs/s19165/Info/Press_izbor/Beta-_Serijatska_policija_juri_zaljubljene.html 13.06.2013; „Šerijatska policija napala par u Mostaru?", *Blic* (on-line), 14.07.2010, преузето са: http://www.blic.rs/Vesti/Svet/198338/Serijatska-policija-napala-par-u-Mostaru 14.06.2103.

акција безбедносних служби БиХ, успешно је осујетила покушај извршења самоубилачких терористиких напада на дипломатска представништва у Сарајеву земаља чији војници су ангажовани у Авганистану, 2007. године, а затим и серију напада на катедралу у Сарајеву, фрањевачки манастир у Фојници, снаге НАТО-а у БиХ и контигент Оружаних снага БиХ предвиђен за упућивање у Авганистан. У рацији спроведеној у Горњој Маочи 2010. године, откривено је да се у многим вехабијским џематима спроводе опсежне припреме за терористичка дејства.[875] То свакако потврђује мноштво чињеница, између осталог и терористички напади на полицијску станицу у Бугојну, када је детонацијом експлозивне направе убијен један полицајац, а више особа рањено, и амбасаду САД, где је вехабија Мевлуд Јашаревић (иначе држављанин Р. Србије) приликом напада користио аутоматско оружје, услед чега је један полицајац тешко рањен. Оба терористичка напада догодила су се 2010. године.[876]

Све поменуто сугерише да ширење вехабијског учења из дана у дан снажи, пунктуални терористички напади постају смелији, а вехабије све одлучније и радикалније. Оба епицентра вехабизма на ЗБ - на КиМ и у БиХ - гравитирају сада ка Рашкој области, стање у БЈРМ у оквиру исламске заједнице остаје напето, а на

---

[875] О каквој је врсти џемата реч указује констатација и поруке њеног вође Нусрета Имамовића, саопштене у августу 2009. на једном скупу у том месту: „Горња Маоча је најбољи пример како се може радити и пуно урадити у прављењу исламске, шеријатске државе. Браћа у Горњој Маочи су најбољи пример одрицања оних који верују само у Алаха... Муслиман који верује у Алахов закон, а поштује и државне законе, само је напола муслиман. Тек када дубоко заневерује у све друге законе осим Алаховог, тек тада је прави муслиман". Поборници вехабизма су у неколико заселака тог места организовали живот по шеријатском праву, односно својеврсну „државу у држави". На прилазима своје „државе" успоставили су контролне пунктове, на којима су легитимисали сваку њима непознату особу, а унутар ње спроводили разноврсне делатности, тежишно верско-индоктринарне, и пропагандне и образовне (радила је школа према програму Јордана). Ту су долазиле и држале предавања вође неких џемата из Аустрије – Мухамед Порча (у више наврата позивао на стварање паралелне ИЗ у БиХ), Нецат Балкан (за сарајевски „Сафф", 2007. године, изјавио је да је „сваком муслиману џихад ... постао обавеза") и Аднан Бузар, а верује се и да су се ту скривале и особе које се због тероризма налазе на међународним потерницима.Током хапшења и претреса њихових просторија заплењено је 18пиштоља, 7 пушака, 30 оквира за пиштољ, 40 рачунара и лаптопова. Осим Горње Маоче, као вехабијска упоришта у БиХ, углавном размештена на међуентитетској линији Федерације БиХ и Републике Српске, помињу се: село Железно Поље код Зенице, Мехурићи код Травника, Каменица недалеко од Теслића и друга. (Према: Мијалковсски М., „Домети агресије селефија на неитегрисаном делу Балкана", оп. цит., стр. 405-406.) У тим џематима спроводе се разноврсне активности типа „излета" и боравка у природи где се организују извиђања, стрељаштва, борилачке вештине и слично... Практично, унија џемата је у ствари база вехабија за регрутовање кадра за потребе Ал Каиде. (Azinović V. i Bjelajac M., „Islamska radikalizacija - stvarnost ili fatamorgana?", *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 19.11.2007, преузето са:
http://www.danas.org/content/article/719739.html?page=1&s=1&x=1#relatedInfoCont%E2%80%A6 19.06.2013.)

[876] Мијалковски М., „Домети агресије селефија на неитегрисаном делу Балкана", оп. цит., стр. 411.

простору остатка Р. Србије и ЦГ развој вехабизма/салафизма полако и конспиративно наставља да се одвија. Дакле, досадашње деловање вехабија на ЗБ упућује на заокруживање џихадске регионалне мреже, а она ће у највећој мери зависити од уклапања, тј. синхронизације финансијско-политичко-идеолошког центра у Сарајеву са терористичко-милитантним језгом на Космету. У том погледу, као кровна организација западно-балканске терористичке мреже тежи да се наметне АНА, а као идеолошка водиља вехабијска елита у БиХ, оријентисана ка Бечу, односно Ријаду. Уколико се вехабијска структура у БиХ докаже као финансијско-политички и идеолошки центар вехабизма у региону, АНА-и остаје да се као „најјачи контигент Ал Каиде у Европи“[877] отелотвори у виду балканске главне, ударне терористичке војне силе. Њена инфраструктура сугерише да је то и те како могуће, гледано са огранизационог аспекта, а детаљно је описана у извештају „Тероризам и организовани криминал на КиМ“, који је објавила Влада Р. Србије.[878] Да АНА планира нове акције, потврђује скорашњи позив челника ове организације о мобилизацији чланова објављен почетком 2013. године.[879] Осим АНА-е, многобројни џемати раштркани по републикама ЗБ, такође представљају значајну потенцијалну војно-терористичку силу. Распоређени у

---

[877] „Terorizam u juznoj pokrajini deo je teroristicke internacionale (2) - Al Kaida na Kosovu“, *Светосавље* (on-line), 08.04.2004, преузето са:
http://www.svetosavlje.org/listarhiva/Home.aspx/Topic?topicId=10023 03.06.2013.

[878] У извештају се наводи да је АНА, настојећи да се наметне као кровна организација свих албанских терористичких група у региону, вршила опсервирање и праћење кретања и активности припадника полиције и војске, формирала штабове, допремала оружје за своје акције и складиштила га у посебне базе, мобилисала и обучавала чланове, те обезбеђивала њихово пребацивање до места извршења акције, као и повлачење на безбедну територију. Организована је по територијалном принципу, у „дивизије“, са штабовима. За КиМ и тзв. југ Србије, у области која се назива Дарданија, надлежна је тзв. дивизија „Адем Јашари“, са седиштем у Гњилану. У западној Македонији, односно Илириди, дејствује дивизија „Скендербег“, са штабовима у Дебру и Тетову, док дивизија „Малесија“ покрива истоимено подручје у ЦГ, са штабом у Улцињу и директно је везана за штаб у Скадру, а дивизија „Чамерија“ задужена је за јужну Албанију и северну Грчку. У стратешком погледу, АНА је опредељена за герилску борбу, са брзим ударима по војним и полицијским формацијама, са логистичком базом на КиМ, где се врши повлачење након ударних акција. Процене аналитичара о бројности припадника АНА-е иду од неколико десетина до неколико хиљада чланова. Познато је да су припадници ове терористичке организације опремљени лаким пешадијским наоружањем, ручним ракетним бацачима, лаким преносивим системима ПВО, минско-експлозивним средствима и електронском опремом. Делови АНА-е распрострањени су по целој Ервопи, будући да у многим земљама АНА има своје огранке, чији је основни задатак прикупљање новца за финансирање. (Влада Републике Србије, *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, оп. цит., стр. 17-20.)

[879] „Albanska nacionalna armija poziva na mobilizaciju svojih članova“, *Radio S* (on-line), 13.01.2013, преузето са:
http://www.smedia.rs/vesti/vest/106061/Kosovo-Albanci-ANA-KOSOVO-Albanska-nacionalna-armija-poziva-na-mobilizaciju-svojih-clanova-FOTO-VIDEO.html 19.06.2013.

мање или веће групе, „џаматлије“ могу деловати појединачно или у скупини, изводећи разне врсте терористичких дејстава - од самоубилачких бомбашких напада, до терористичких акција различитог обима и интензитета. Истраге надлежних органа показују да се за такве акције они увелико спремају.

Евентуално успешно уклапање политичко-индоктринарно-финансијског са милитантно-терористичким крилом западнобалканске џихадске фракције и синхронизовање њихове обједињене делатности, свакако би представљало озбиљну претњу не само по појединачне републике, већ по регион, па и по европски континент у целини. На ову чињеницу треба обратити посебну пажњу, обзиром да је комплементарно деловање два значајна упоришта вехабизма на ЗБ било приметно и у прошлости, о чему сведоче упоредни, а неретко и заједнички, напори исламских фундаменталиста из оквира бошњачког и албанског националног корпуса усмерени ка изградњи свеисламског ентитена у региону.[880] Осим бројних доказа о њиховој, додуше још увек недовољној интегрисаности на регионалном плану, али тенденцији да се ка њој иде, тренутно најупечатљивије можда говори настанак тзв. беле Ал Каиде - покрета који је већ попримио глобалне размере и који, поред тога што недвосмислено међусобно повезује локалне терористичке огранизације, умрежава исте са глобалном салафистичком терористичком инфраструктуром.[881] Умрежавање ће, такође, у великој мери зависити и од ефиксаности коришћења нових технологија, превасходно интернета. Поједини интернет сајтови намењени привлачењу нових чланова и размени мишљења међу вехабијама на простору ЗБ, као и њиховом повезивању са глобалним центрима џихада, већ постоје. У БЈРМ је популаран интернет сајт Monotheism.com, на коме се објављују материјали намењени специјално Торбешима као потенцијалним вехабијама. У БиХ популарни су: *Islamski.net putvjernika.com*, *islambosna.ba*, *www.spasenaskupina.com*, *www.najeebawaih.net*, *Bhmuslimmonitor.info* и многи други, док је за албанске џихадисте најинтересантнији *www.shiluck.org* и њему слични.[882] Обзиром да се у многим

---

[880] Опширније о томе у: Јевтић М., *Савремени џихад као рат*, оп. цит., стр. 51-62; Јевтић М., *Религија и политика - Увод у политикологију религије*, оп. цит., стр. 283-295.

[881] Опширније о тзв. белој Ал Каиди у: Мијалковски М., „Терористи 'спавачи' у Србији и Црној Гори“, оп. цит., стр. 21-26.

[882] Интересантно је истаћи нпр. да ОВПБМ није имала своју независну интернет страницу, већ су се информације о њој могле наћи на интернет порталима других терористичких организација које

џематима и илегално изграђеним џамијама широм ЗБ све више инсталирају и тзв. интернет-центри, може се претпоставити да ће се балкански џихадисти у већој мери ослањати на овај вид комуникације и користити интернет технологију при организовању својих активности у будућности.

Да ли ће се државе ЗБ успешно одбранити од вехабија/салафија, остаје отворено питање. Одговор ће зависити од мноштва фактора, а добрим делом биће одређен сагледавањем пропуста државе начињених у даљој и ближој прошлости и исправљањем грешака које су довеле до тога да вехабизам постане у неким деловима региона више, а у неким мање изражена, али свакако реална претња. У том смислу, поставља се питање - шта су државе предузимале од иницијалног продора џихадиста на ове просторе, тј. на које се све начине држава понашала како би се заштитила од исламског фундаментализма? Другим речима, како је дошло до тога да се вехабизам као најексплицитнији вид исламског фундаментализма укорени на простору ЗБ, те и данас представља веома изражену претњу, не само по националну, већ и по безбедност читавог региона?

4.4. Реаговање држава Западног Балкана на угрожавање с позиција исламског фундаментализма

Одговор западнобалканских држава на претњу с позиција исламског фундаментализма специфичан је у оквиру сваке од идентификованих фаза.

Реаговање држава Западног Балкана на претњу с позиција исламског фундаментализма у периоду од продора ислама у регион до престанка постојања калифата

Немањићка Србија, која је половином 14. века била најснажнија државна творевина на Балканском полуострву, први пут се сусрела са џихадском претњом 1371., у Маричкој, а потом 1389. године у Косовској бици.[883] Отпор који су Срби пружили Османлијама, заједно са другим народима, укључујући и Албанце, није био довољан да заустави продор џихадиста. Као што је већ наведено, већи део ЗБ

делују у оквиру овог простора. (Зиројевић Фатић М., „Злоупотреба интернета у сврхе тероризма", *МР 3*, 2011., стр. 427.)

[883] Треба напоменути да је пре доласка Османлија на Балкан, цар Стефан Урош IV Душан Немањић (1308- 1355), познатији као Душан Силни, према повељи из 1348. године био „цар и самодржац Србљем, Грком, Благаром и Арбанасом". (Богдановић Д., *Књига о Косову*, (1999), оп. цит., стр. 33.)

пао је под Османлијску власт до 1467., односно, у потпуности до 1527. године. Западнобалкански народи су под влашћу калифата остали укупно скоро 500 година.

За првих два века владавине џихадиста на ЗБ, услед тортуре коју су вршили над немуслиманима, дошло је до великих миграција хришћанског живља, махом према северу. У периоду од доласка Османлија на ЗБ, па све до почетка 19. века, отпор пружан џихадистима био је слаб. Са једне стране, постојале су организоване групе народа које су, окупљене око својих лидера (попут Скендербега), у почетним етапама ширења калифата успевале да на одређено време зауставе, односно успоре његову експанзију.[884] Са друге стране, мотивисани разноразним разлозима, а највише насиљем џихадиста, неретко уз подршку спољних агитатора, оформили су се устанички покрети широм региона - од ЦГ, преко Далмације и Подунавља, све до Старе Србије (Македонија, Рашка, КиМ). Припадници ових покрета били су познати под називом хајдуци или ускоци. Они нису били у могућности да ослободе територију од џихадиста, али су успевали да задају мање ударце калифату, слабећи га „изнутра" у дужем временском периоду, припремајући терен за општи устанак. У појединим тренуцима, када су европске силе покретале контра-офанзиве како би одбиле џихадисте да продру даље у европски континент, хајдуци би се, заједно са преосталим становништвом, придруживали европским војскама и посебно истицали у борби против калифата. У суштини, њихова тактика ратовања против џихадиста карактерише се као герилска борба са бројним специфичностима.[885]

---

[884] На подручју Албаније, Скендербег је 25 година успевао да одбија нападе Османлија на Кроју, све до своје смрти 1468. године. О Скендербеговом служењу под Османлијама, те његовом одметништву и бесомучној борби против доскорашњих господара, опширније у: Hodqkinson H., *Scanderbeg: From Ottoman Captive to Albanian Hero*, I.B. Tauris, London, 2005. Осим Скендернега, помињу се и други појединци и групе који су дизали локалне устанке. Банатски Срби су нпр. 1594. године под духовним вођством вршачког епископа Тодора Тиводоровића подигли устанак против Османлија, носећи на заставама лик Светог Саве, а забележен је и устанак херцеговачког војводе Грдана којег је помагао тамошњи митрополит Висарион. Оба устанка су била угушена. (Опширније о банатском устанку у: Вуловић В., *Устанак Срба у Банату 1594. године,* Рад Музеја Војводине, бр. 37-38, Нови Сад, 1995-1996.; Опширније о Грдановом устанску у: Grupa autora, *Istorijski leksikon Crne Gore*, knjiga 3, Daily Press-Вијести, Podgorica, 2006.)

[885] Опште је познато да су хајдуци били организовани у мале групе, да су нападали из заседа, те да су се по извршењу акција повлачили у шуме, односно брдовите пределе где османлијска војска није залазила често. Вођа групе звао се харамбаша, а хајдуци су имали и своје помагаче или јатаке, који су их у зимским периодима крили у својим кућама, како би поново, када дође топлије време, хајдуци наставили герилску борбу против османлијских освајача. (Опширније о хајдуцима и хајдучком покрету у: Samardžić R., *Hajdučke borbe protiv Turaka u XVI i XVII veku*, Prosveta,

Када је реч о српским хајдуцима, они су имали подршку СПЦ, која је, како објашњава Димитрије Богдановић, у том периоду била практично једина легална организација српског народа. Поседујући све елементе етнархије, она је постала политички предводник и јемац спрског живља и пружала му, осим практичне, духовну помоћ.[886] Посебно је била активна у проналажењу савезника код европских духовних и световних поглавара, али, додуше, у томе није имала већих успеха.[887] Хрватски ускоци, добијали су подршку држава са западне обале Јадранског мора и папске курије, док је већина хајдука на југу полуострва била локално организована и деловала без веће помоћи из иностранства.

Првих 200 година владавине џихадиста простором ЗБ обележено је константним напорима домицилног хришћанског становништва да се одупре контроли освајача. Отпор је растао у моментима када су ванбалканске силе покретале ратове против калифата, како би се одбраниле од џихадиста. Придружујући се хришћанској Европи у борбама против Османлија, западнобалкански народи су ратовали против калифата, покушавајући на тај начин да поврате своје тековине и поново успоставе своје независне државне творевине. Међутим, често је ефекат био супротан. Низ ратова које су, засебно или уједињеним снагама, против калифата водиле Аустрија, Русија и друге европске државе, увели су народе ЗБ у још неповољнији положај. Наиме, у току сваког већег сукоба, западнобалкански устаници ослобађали су територије. Њихови доприноси ервопским, а посебно аустријским напорима да се Османлије потисну са контитента, били су евидентни. Па ипак, када год би се неки од ратова окончао, и европске силе повукле, домицилни народи бивали би остављани и излагани тортури џихадиста. После сваког од европско-џихадских сукоба, а било

Beograd, 1952.; Petrović A., „The Role of Banditry in the Creation of National States in the Central Balkans During the 19th Century - A Case Study: Serbia", *Projekat Rastko* (on-line), 2003., преузето са: http://www.rastko.org.rs/istorija/xix/apetrovic-banditry_eng.html#_-Toc43729573 21.03.2013; На простору северне Хрватске, односно Далмације, деловали су ускоци. Такође облик гериле, са припадницима који су "ускакали" са италијанске стране јадранске обале на балканску страну, наносећи ударце османлијској војсци, бранећи на тај начин западнобалкански обалски појас. По извршењу акција повлачили су се назад на италијанску страну, али неретко и у друге државе, по чему су и добили назив. (Опширније о ускоцима у: Suvajdžić B., „Hajduci i uskoci u narodnoj poeziji - Istorijske pretpostavke za nastanak i razvoj hajdučkog pokreta", *Projekat Rastko* (on-line), 2003, преузето са: http://www.rastko.rs/knjizevnost/usmena/bsuvajdzic-uskoci.html 21.06.2013.)

[886] Она је, пре свега, у својим култовима и књижевним текстовима преносила поруку и развијала свест о временима хришћанске, слободне немањићке државе српског народа. (Богдановић Д., *Књига о Косову*, (1986), оп. цит., стр. 53. и 58.)

[887] *Исто*, стр. 58.

их је осам у периоду од 1526. до 1791. године[888], насиље би експонентно расло. Хришћански народи би се тада, или повлачили са аустријском војском на јужне границе њеног царства, познате као *Војна крајна*, одакле би се спремали за нови контранапад, или остајали у оквирима калифата где би настављали герилску борбу, али у све опаснијим околностима. Освета џихадиста над устаницима, бивала је суровија после сваког сукоба.[889]

Ретке су биле ситуације где би се након неког рата на локалу издејствовао некакав вид државности или аутономије. Као један од ретких примера, могао би се навести случај из 1718. године, када је после једне од аустријских контраофанзива (1683-1699) на простору западног дела централног Балкана формирана тзв. Краљевина (негде се спомиње Кнежевина) Србија. Као део Аустријског царства, овај ентитет постојао је до 1739. године, а његове границе бранила је тзв. хајдучка милиција.[890] Међутим, обновљени руско-турски сукоб (1735-1739) увукао је и Аустрију у рат, у којем је била поражена у бици код Гроцке и, по одлукама Београдског мира (18.10.1739.), била приморана да границе свог царства врати на Саву и Дунав.[891] Чак ни обједињени аутријско-руски напори иницирани крајем 18. века (1787-1791/2) нису значајније помогли хришћанском западнобалканском становништву у ослобођењу територија од џихадиста.

Са друге стране, поједини народи, попут Албанаца, на југу, и једног дела словенског корпуса, на западу региона, за време трајња ових ратова и миграција, потпали су под снажан процес исламизације и искористили пометњу како би се изборили за повољнији статус. Док је исламизација покореног словенског становништва на простору данашње БиХ трајала читавих 200 година, крајем 17-ог и посебито у 18-ом веку, проценат исламизованих Албанаца нарастао је за

---

[888] Од почетка османлијске агресије вођени су: Аустријско-турски рат (1526-1552), Аустријско-турски рат (1566-1568), Дуги рат (1593-1606), затим Аустријско-турски рат (1663-1664), Велики турски рат (1683-1699), Руско-аустријско-турски рат (1735-1739) и Аустријско-турски рат, у којем је на источном фронту против џихадиста ратовала Русија (укупно 1787-1792).

[889] Опширније о овоме у: *Исто.*

[890] Опширније о Краљевини Србији (1718-1739) у оквиру Хабзбуршке монархије у: Зиројевић О., *Србија под турском влашћу 1459-1804*, Српски генаолошки центар, Београд, 2007.; Ћоровић В., *Илустрована историја Срба*, књига четврта, Политика/Народна књига, Београд, 2006.; као и „Под турском влашћу", *Осечина (званични интернет сајт општине Осечина)*, 2005, преузето са: http://www.osecina.com/istorija/turci.htm 25.06.2013. У датом периоду, били су, такође, накратко од џихадиста ослобођени и поједини (северни и западни) делови Хрватске. (MacArthur R., Mostapha M., al Khoury N., „The History of Jihad against the Croats and Slovenes (1389-1699)", op. cit.)

[891] Београдски мир 1739. препустио је српски, а овај пут и католички албански народ, на милост и немилост Турцима. (Богдановић Д., *Књига о Косову*, (1986), оп. цит., стр. 63.)

релативно кратко време.[892] Њихов испрва антиисламски и антицихадски карактер, замењен је происламским и процихадским. Албанци су тада, уместо да се, попут својих предака (нпр. Скендербега) боре против освајача, њима придружили, па чак и вешто користили брзо стечену наклоност цихадиста зарад остварења својих националних циљева. За остале народе, а посебно Србе и њихов хајдучки покрет, ситуација се тиме знатно променила, а први показатељи тога јавили су се већ почетком 19. века.

У то време, Срби су у оквиру калифата били организовани у тзв. кнежинској самоуправи, где су уживали поједина самуправна права.[893] Након побуне дахија и успостављања њихове страховладе у Београдском пашалуку (тачан назив био је Смедеревски санџакат), Срби су отпочели са организовањем устанка.[894] Први српски устанак, као иницијални корак у тзв. Српској револуцији, почео је у фебруару 1804. године збором у Орашцу, где је за вођу устанка изабран Карађорђе Петровић. Устаници су до априла ослободили целу Шумадију, а 1806. године ослобођен је и Београд. Њима су се тада, осим Османлија, супротставили и исламизовани Албанци.[895] Након првих победа над царском војском, српска буна против дахија прерасла је у устанак против турске власти.[896] Устанак је добио

---

[892] Како што је раније поменуто, Албанци као народ никада нису имали сопствену државу, али су у датом периоду вероватно схватили да им примање ислама може обезбедити различите бенефиције у оквирима калифата, па чак и обезбедити посебан статус. Наравно, било је ту и других разлога, као што су лична корист појединца, политичке преваге међу покореним народима и сл.

[893] Кнежинска самоуправа је била производ последњег аустријско-турског сукоба (1787-1791) и укидања Пећке патријаршије као најважније српске установе у оквиру калифата.

[894] Почетком 19. века власт у Београду преузеле су дахије, одметници од турског султана, који су судили и пресуђивали по својој вољи. Стање настало услед њиховог терора подстакло је све слојеве српског становништва да се уједине. Дахије су јануара 1804. открили припреме Срба за побуну. Тада је извршен покољ многих виђенијих личности, познат као „сеча кнезова", након чега је званично отпочео устанак. (Опширније о томе у: Новаковић С., *Устанак на дахије 1804,* СКЗ, Београд, 1954.; Десница Г., *Стварање српске државе у револуцији (1804-1813)*, Ауторово издање, Београд, 1977.; Стефановић Карацић В., *Први и други српски устанак*, Просвета, Београд, 1947.)

[895] Димитрије Богдановић истиче да су ударне јединице у сузбијању националних покрета и устанака, од српског 1804. до грчког 1821. године, чинили управо албански муслимани. Срби су се са њима сусретали у неколико окршаја, код Краљева, Ниша и Сјенице. (Богдановић Д., *Књига о Косову*, (1986), оп. цит., стр. 103.)

[896] Карађорђе је 1804. године покушао да устанак прошири и на делове ЦГ, БиХ, а 1806. године операције устаничке војске усмерене су ка Старом Влаху, Босни и Метохији. У Старом Влаху је избио општи устанак, као и у Дробњацима (1805), Ровцима и Морачи. Устанци су избили још у Пироту, Нишу, Лесковцу, босанском Подрињу (1807), Босанској крајини (1809) и западној Бугарској (Видин и Софијски санџак). Устаници под командом Милана Обреновића избили су на линију Вишеград-Нова Варош, а Радич Петровић долином Ибра прошао је преко Рашке до Новог Пазара. Истовремено, шире се операције и преко границе београдског пашалука - у Топлицу и према Нишу, дакле у јужноморавски басен и према Косову. Још енергичније се српски устанак шири у овим правцима 1809. године. Савез са Русијом, која се тада налазила у рату против Турске,

значење националне револуције за ослобођење од вишевековног ропства и поновно успостављање државе Србије. Основе државности у устаничкој Србији постављене су оснивањем Народне скупштине, (*Правительствујушчи совјет*) и доношењем законика. Међутим, због напада Наполеона, Руси су били принуђени да ускрате неопходну помоћ устаницима и Османлије контраофанзивом из 1813. године поново заузимају Београд. После пропасти Првог српског устанка, српски народ нашао се у још горем положају него пре. Договор о амнестији српских бораца није испоштован, те се под обновљеном турском влашћу на челу са Сулејманом Скопљак-пашом, терор наставља. Многи Срби су тада поново спас потражили у Срему и Банату.

Дахијски начин владавине, обележен насиљем, угњетавањем и економском експлоатацијом, приморао је Србе да у пролеће 1815, године поново дигну устанак, познат под називом Други српски устанак, под вођством Милоша Обреновића.[897] У овој, другој, фази „српске револуције", иако су забележене значајане победе, оружани сукоби нису имали онај интензитет и размере као у Првом српском устанку. Због пораза Наполеона на европским ратиштима и могућности укључења Русије у српско-турски сукоб, по основу члана 8. тзв. Букурешког уговора, Порта је била приморана да започне преговоре са Србима. Преговори Маршали Али-паше и Куршид-паше са Милошем Обреновићем окончани су закључивањем усменог договора којим је прекинута оружана борба, али договор није испунио очекивања и циљеве постављене 1804. и 1815. године. Тако се борба за српске циљеве наставља, али у облику који одговара новонасталој ситуацији. Започињу дуготрајни дипломатски преговори уз помоћ Русије. Турска је споразум схватила као коначан прекид борбе и устанка, док је за Милоша Обреновића и устанике споразум представљао основу за даље проширење повластица и полазну тачку у даљим напорима за остварење коначних циљева устанка - рушења османлијске феудалне владавине и успостављање

Карађорђе је настојао да искористи за ширење устанка и операције према БиХ (Сјеница 5. маја, а Нови Пазар 18. јуна 1809). (*Исто*, стр. 102.)

[897] Други српски устанак је званично проглашен на народном збору у Такову 23. априла, где је вођа устанка тада изрекао чувене речи: „Ето мене, ето вас – рат Турцима!"

сопствене власти.[898] Подржаван од стране Русије, уз подмићивање турских државника, кнез Милош се изборио за три темељна документа о аутономији: Хатишериф и Берат из 1830. и Хатишериф из 1833. године. Овим актима Србија је стекла права на: слободу веорисповести, избор старешина, независну унутрашњу управу, повратак 6 нахија које је Карађорђе ослободио током Првог српског устанка, а које нису биле део Београдског пашалука; слободу трговине; подизање школа, болница и штампарија; забрану насељавања Османлија у Србију и право њиховог исељавања из Србије (осим у градовима са утврђењима). Бератом из 1830. године потврђен је кнез Милош као наследни кнез.[899] Како напомиње Димитрије Богдановић, неуспех Првог српског устанка из 1813. године не само да није зауставио овај широки ослободилачки покрет, који је настављен Другим српским устанком и стрпљивом дипломатском борбом за аутономију и независност, већ је исти проширио на друге, још увек поробљене делове српског народа, па и друге хришћане на Балканском полуострву.[900] Тачније, 1840-их година формулисан је и свеобухватни национални програм ослобођења српског народа и улога коју ослобођена Србија има да одигра у томе. Како се наводи у „Начертанију" Илије Гарашанина (1844), ослобођење свих Јужних Словена постало је главни циљ Србије, али „у оквиру ослобођења свих неосманлијских народа, и заједно с њима". У том смислу, Србија је пре свега тежила да обезбеди слободан трговински пут до Јадранског мора, како би се ослободила аустријске стеге, а то ју је упућивало на решавање албанског питања.[901] Срби су у више наврата покушавали да са католичким Албанцима успоставе чврсте односе, не би ли се заједничким снагама супротставили џихадистима.[902] Међутим, албанско

---

[898] Опширније о овоме у: Стефановић Карапић В., *Први и други српски устанак*, оп. цит.; Лилић Б., *Југоисточна Србија у периоду српске националне револуције (1804-1878)*, Институт за политичке студије, Београд, 2002.

[899] Опширније у: Ćorović V., *Istorija srpskog naroda - internet izdanje*, Janus, Beograd, 2001., преузето са: http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/index_l.html 02.07.2013.

[900] Богдановић Д., *Књига о Косову*, (1986), оп. цит., стр. 102.

[901] *Исто*.

[902] Тадашњи председник владе Србије, Илија Гарашанин, предложио је неколико идеја на који начин интегрисати Албанце у борбу против калифата. У једном мемоару кнезу Михаилу крајем 1860. године он указује на потребу да се ради на одвајању Албанаца од Турака, да не би они у случају устанка отежали дејство српско-грчког савеза. Привредна неразвијеност, културна заосталост и одсуство било каквог националног центра код Албанаца представљали су велику тешкоћу. Гарашанин тада још није био за независну Албанију. У разговорима са Грчком 1860. године усвојено је начело поделе Албаније: Србији северна Албанија са окрузима Драч и Елбасан, а Грцима Берат и Корча, но тај уговор није потписан. Нешто касније Гарашанин закључује да је

питање било је веома сложено, обзиром да је, путем исламизације, велика већина албанског народа била сврстана у редове непријатеља и тлачитеља, чија се власт имала рушити.[903]

Са друге стране, како објашљавају Робин Мекартур, Махомет Мостафа и Наим ал Кури, калифат је у то време (19. век) већ осетно губио трку са Европом и Русијом по питању развоја технологије, посебно војне, што је био мотив за покретање разних реформи.[904] Једна од првих реформи била је оличена у тзв. *Танзимату* или *Гихланском хатишерифу*, којим се први пут у Турској покушао увести правни поредак европског типа, уместо старог шеријатског поретка. Прокламована је неприкосновеност људског живота, части и имања; равноправност у начину разрезивања и скупљања пореза; заведен је нов систем скупљања регрута и служења у војсци. Многи албански бегови и муслимани словенског порекла, нису били вољни да прихвате ове реформе, те су се борили против централне власти „у име (очувања) старих права: са једне стране, за исламско (шеријатско) право, а с друге, за своје племенске аутономије патријархалног типа, које су постале нарушене новим системом плаћања пореза и регрутације". У вези с тим, Димитрије Богдановић посебно истиче да су „конзервативни у својој друштвеној и политичкој суштини, ови центрифугални покрети албанских муслимана били уперени и против хришћанског становништва, које је, наводно, криво што су укинута стара права и заведене реформе супротне традиционалном поретку. Велика комешања међу Албанцима, која су се претворила у стање хроничне анархије, погађала су српску и македонску *рају* на најтежи могући начин. *Раја* је тиме постала главни објекат овог непријатељства и, самим тим, главна жртва албанског антиреформног покрета". Од четрдесетих година 19. века талас насиља, који је са ликвидацијом албанских паша (Мустафа-паша, Махмуд-паша Ротул и Јашар-паша, 1835-1836) само за кратко време био заустављен, преплавио је српске земље новом

боље створити од Албаније независну државу, те у новим преговорима са Грчком предвиђа да рад на задобијању Албанаца буде заједнички, а после победе ће им се оставити слобода да одлуче хоће ли се организовати у засебну државу између Војуше и Дрима или ће се припојити Србији и Грчкој. Коначни текст уговора од 14. августа 1866. године предвидео је право свих народа који узму учешћа у борби за своје ослобођење да бирају између присаједињења Србији или Грчкој и независне државе, „чланице балканске конфедерације". (*Исто*, стр. 102-103.)

[903] *Исто*, стр. 103.

[904] MacArthur R., Mostapha M., al Khoury N., „The History of Jihad against the Croats and Slovenes (1389-1699)", op. cit.

силином.[905] Слична ситуација дешавала се и у Босни.[906] Незадовољни променом старог поретка, ови „домаћи џихадисти“ побунили су се против централне власти, демонстрирајући степен свог незадовољства насиљем над хришћанима.[907] Срби и сви остали западнобалкански хришћани, добили су тако, поред Османлија, нове непријатеље против којих су се морали борити.

Неподношљиво стање, узроковано огромним насиљем „домаћих џихадиста“, довело је до великог устанка српског народа у нишком вилајету у пролеће 1841. године. Устанак је захватио целу јужну Србију и западну Бугарску, а организационо је припреман у призренском, ђаковичком, пећком, новопазарском и приштинском пашалуку. Овај општи устанак, који је требало да укључи и католичке Албанце, сурово су угушили албански муслимани, а одмах након тога талас насиља албанских џихадиста над хришћанима се наставља. Посебно је била насилна кампања у Врању.[908]

Потребно је истаћи да у овом периоду Албанци све више насељавају просторе Старе Србије. Исламски албански корпус у томе помажу Османлије, а католичке Албанце Аустоугари, не би ли на тај начин ограничили јачање православаца. Велику улогу у томе имале су и Босна и Херцеговина. Такође, на уму треба имати и чињеницу да од половине 19. века интензивније почиње да се развија и национална свест код европских нација и тежња ка изградњи националних држава, због чега Аустроугарска мења свој дотадашњи став према Србима и труди се да у надолазећем рату против Османлија оствари значајан удео у контроли ЗБ. При томе, она означава БиХ, Рашку област и Космет као

---

[905] Богдановић Д., *Књига о Косову*, (1986), оп. цит., стр. 105.

[906] Како наводи Владимир Ћоровић, Босна је била једна од најконзервативнијих османлијских области. И то не као Албанија, из извесне горштачке борбености или племенске упорности, него са пуно свести о опасностима новотарења. Босански беговат чувао је, истина, наслеђене повластице и своје економске позиције с пуно љубоморе и гушио је у заметку сваки покушај социјалног олакшања, али његов отпор имао је и других мотива. Оне је зазирао од реформи, не толико што би био против сваког напретка, него што је веровао да се реформама користе само они елементи који желе да се ослободе османлијске власти и што оне значе уступке и слабост, која не види јасно опасности на терену, а посебно на граници. (Ćorović V., *Istorija srpskog naroda - internet izdanje*, op. cit.)

[907] Детаљан опис понашања словенских муслимана у Босни према хришћанима у 19. веку у: *Исто*. Детаљан опис понашања исламизованих Албанаца на простору Космета и Македоније у истом периоду у: Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, (1986), оп. цит., стр. 105-109.

[908] У случају Врања повод је био подизање хришћанске цркве. Овде је муслимански фанатизам ишао тако далеко да су српски младићи, привезани уз дрвеће, били печени на ватри. (*Исто*, стр. 105.)

субрегионе од стратешког значаја за јачање католичанства, односно ограничавање православља.[909]

То посебно долази до изражаја током тзв. Велике источне кризе, која је започела устанком у БиХ 1875. године и довела до још једног руско-турског рата (1877-1878). Пре него што су Руси објавили рат калифату, у Рајсштату су са Аустроугарима склопили споразум о подели интересних сфера на Балкану.[910] Русија је у том смислу морала да попусти у уговорима у Бечу и Пешти (у јануару и марту 1877. године), где је, као цену за њену неутралност, Аустроугарској признала право да може, када то пожели, да изврши окупацију БиХ.[911]

Ратна дејства Русије отпочела су нападом преко Румуније и Кавказа.[912] На бугарском ратишту, Османлије су биле потпуно сломљене и више нису биле у могућности да зауставе руско продирање. Када су Руси продрли на Балкан, калифат је, потпуно клонуо, затражио мир. Примирје је склопљено у Једрену 17. јануара 1878. године, а месец дана касније и мир у Сан Стефану.[913] Због незадовољства појединих европских сила, пре свих Британије, Санстефански мир је подвргнут ревизији на чувеном Берлинском конгресу исте године. Уз посредовање Немачке, на челу са канцеларом Ото фон Бизмарком, постигнути су договори око (прерас)поделе балканске територије. Србија, ЦГ и Румунија добиле су независност, али не у прижељкиваним границама.[914] БиХ, као и Новопазарски санџак, окупирала је Аустроугарска, с тим да је званично тај регион остао под

---

[909] Опширније о Угарско-српским односима у периоду након 1848. године у: Ćorović V., *Istorija srpskog naroda - internet izdanje*, op. cit.

[910] Љушић Р., *Историја за трећи разред гимназије општег и друштвено-језичког смера*, Завод за уџбенике, Београд, 2007., стр. 180.

[911] Опширније о томе у: Ćorović Vladimir, *Istorija srpskog naroda - internet izdanje*, op. cit.

[912] Николић К., Жутић Н., Павловић М., Шпадијер З., *Историја за трећи разред гимназије природно-математичког смера и четврти разред гимназије општег и друштвено-језичког смера*, Завод за уџбенике, Београд, 2009., стр. 9. Русији се у том рату се прикључују и Србија и ЦГ, у наставку борби започетих 1876. године. (Богдановић Д., *Књига о Косову*, (1986), оп. цит., стр. 110.) Подељена у пет корпуса, српска војска под командом генерала Саве Грујића покренула је офанзиву према истоку и југоистоку. Заузети су Кула, Прокупље, Пирот, Ниш, Лесковац, Врање, а део српске војске пробио се до Грачанице на Космету. (Љушић Р., *Историја за трећи разред гимназије општег и друштвено-језичког смера*, оп. цит., стр. 259-260.)

[913] Ćorović V., *Istorija srpskog naroda - internet izdanje*, op. cit.

[914] Србија је након конгреса добила четири округа: топлички, врањски, нишки и пиротски, а ЦГ: Бар, Плав, Подгорицу и Гусиње. Бугарска је постала аутономна кенежевина, привидно под управом Османлијског царства, а у стварности под ингеренцијом царске Русије. Од јужног дела санстефанске Бугарске, створена је Источна Румелија.

управом калифата, али са великим степеном аутономије. Простор Космета, Албаније и Македоније, такође је остао под управом калифата.[915]

С друге стране, како је већ наведено, пред сâм почетак Берлинског конгреса, почела се интензивније развијати албанска национална свест. Тај процес наставио се и након 1878. године.[916] Другим речима, у читавом периоду 1878. до 1912. године, Албанци су радили на томе да издејствују максималну аутономност за свој народ у оквирима калифата и у том циљу покретани су многи устанци, а њих је пратила интензивна дипломатска активност албанске дијаспоре. Тежња да се сви припадници албанског националног корпуса окупе у један јединствени вилајет резултирала је Великим албанским устанком (1912) и стварањем тзв. Великог албанског вилајета, што је довело до нових напетости на Балканском полуострву и условило отпочињање новог сукоба.[917]

Срби, Црногорци и други хришћански народи на Балкану сматрали су да ће изградња албанске државности, унутар или ван калифата, свакако угрозити њихове интересе. То ће бити један од основних разлога покретања Првог балканског рата (1912-1913). Окупљене у Балканском савезу, Србија, ЦГ, Грчка и Бугарска објавиле су рат Цариграду. Албанци окупљени у велики Албански вилајет стали су на страну Османлија и супротставили се српкој и црногорској војсци у њиховом продору кроз косовски део вилајета.[918] Дејствујући истовремено на четири фронта, армије чланица Балканског савеза успеле су да савладају бројчано слабије и стратешки лоше организоване снаге калифата, што им је омогућило да постигну брзу победу. Рат је окончан миром по којем је Османлијско царство било принуђено да се одрекне скоро свих својих територија на европском континенту.[919]

---

[915] Љушић Р., *Историја за трећи разред гимназије општег и друштвено-језичког смера*, оп. цит, стр. 259-260.; Ćorović V., *Istorija srpskog naroda - internet izdanje*, op. cit.

[916] Обзиром да је ислам као религија већ преовладавао међу Албанцима, он је чинио значајан фактор у њиховом националном организовању. О томе довољно сведочи деловање Призренске лиге.

[917] Опширније о албанском покрету и устанцима у: Богдановић Д., *Књига о Косову*, (1986), оп. цит., стр. 121-131.

[918] „Србија, Црна Гора и Косово – Преглед 1878-1914", *Пројекат Растко* (on-line), 29.11.2007, преузето са: http://www.rastko.rs/rastko/delo/11675 08.06.2013.

[919] Лондонски споразум закључен 30. маја 1913. године учинио је да се калифат одрекне свих својих европских провинција западно од линије Енос - Мидија. (Опширније о Првом балканском рату и његовом исходу у: Група аутора, *Први балкански рат (операције српске војске)*, књига 1, Историјски институт ЈНА, Београд, 1959.; Живојиновић Д. Р., „Велика Британија и српско питање на Берлинском конгресу 1878. године", *Братство, часопис друштва „Свети Сава"*, Београд,

Анализирајући целокупну балканску ситуацију са аспекта заштите западнобалканских држава од исламског фундаментализма, Први балкански рат се у великој мери може сматрати одсудном битком за ослобођење хришћанских територија од џихадиста. Истовремено, он представља увод у ширу геополитичку проблематику која се неће разрешити до 1924. године. Тачније, због инсистирања италијанске и аустроугарске власти на оснивању независне државе Албаније[920], те ограничавања српског и руског утицаја на Балкану, покренуће се још два рата. Други балкански рат, који је сукобио дојучерашње савезнике - Србију и Грчку против Бугарске око питања поделе Македоније - и накратко омогућио калифату да поврати један део изгубљених територија, продужиће конфликт на полуострву који ће кулминирати Првим светским ратом. Овај рат представља „последњи трзај калифата" на европском континенту, пошто се он (калифат) придружио *централним силама* и тиме на крају рата нашао на губитничкој страни. Након овог рата, на простору ЗБ, поред Краљвине Албаније, артикулисаће се и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (касније Краљевина Југославија), а калифат ће у потпуности престати да постоји.[921]

Реаговање држава ЗБ на претњу с позиција исламског фундаментализма у периоду од 1924. до 1992. године

Након 1924. године, отворено експонирани исламски фундаментализам се као претња губи из првог плана, а европски трендови изградње националних држава почињу да преовладавају у унутарполитичкој и спољнополитичкој пракси. Остаци џихадизма на ЗБ, сачувани у специфичном облику, одржавани кроз конспиративно деловање појединаца и група, остају прикривени у оквирима новоформираних држава (краљевина). Ти локални носиоци идеје џихада, постају нова врста изазова за системе безбедности тадашњих држава. Другим речима, након 1924. године долази до нове ситуације, где непријатељ покушава у већој мери да угрози државу „изнутра", радећи у тајности, што приморава државне

1997.; Николић К. „Лондонски пакт 1915. и границе Србије", *Пројекат Растко* (on-line), 08.09.2008, преузето са: http://www.rastko.rs/istorija/delo/11012 09.06.2013.

[920] Албанија је званично призната на конференцији у Лондону 1913. године. (*The Conference of London*, 1913, преузето са: *Texts and Documents of Albanian History* - http://www.albanianhistory.net/texts20_1/AH1913_2.html 30.10.2013.)

[921] Краљевина СХС ће окупити у једну државу Хрвате, Словенце и Србе а у њен састав ући ће и Стара Србија (КиМ и Македонија) и БиХ.

снаге безбедности да се на посебан начин супротставе датој претњи. У том смислу, у две новоформиране државе на ЗБ долази до развоја две различите ситуације.

Иако Краљевина Албанија читав међуратни период (1924-1939) није отворено показивала исламске фундаменталистичке тенденције, ислам је остао важан фактор у њеном функационисању. Са једне стране, врховна власт није гонила салафисте, нити је на било који начин ограничавала њихово деловање. Са друге стране, тежила је да на различите начине наменте идеју тзв. Велике Албаније, која би инкорпорирала одређене делове територије њених суседа - Краљевине Југославије и Грчке. На том пољу, константно је била у потрази са међународном помоћи, а највише ју је добијала од Италије. Уз италијанску подршку, албанске власти су још у периоду 1919-1920. године отпочеле убацивање терориста и диверзантских група у Југославију које су изводиле акте насиља против грађана и власти, а помагале су и организовање исламских политичких организација са иредентистичким циљевима, као што је „Џемијет".[922] Треба истаћи да за своје активности усмерене против Краљевине Југославије, Краљевина Албанија у овом периоду није тражила инспирацију у џихаду, макар не отворено. Па ипак, не може се превидети чињеница да су њене територијалне амбиције биле у складу са логиком светог рата.

У Краљевини Југославији, у међуратном периоду, фокус врховних власти био је на очувању државне целине, с обзиром на то да је убрзо по успостави Краљевине дошло до националних трзавица међу етничким скупинама - највише међу Хрватима и Србима - око тога ко ће преузети примат у руковођењу државом. Иако се исламски фундаментализам тихо развијао, највише на простору БиХ, држава није препознала ту претњу, те није предузимала потребне активности како би је искоренила или макар ограничила. Фокус југословенских врховних власти био је усмерен на то како очувати највећу државу на Балкану.[923] Како напомиње Џон Шиндлер, „власт у Београду показала се мање суровом и осветничком него што су то муслимани очекивали. Мада је спроведена већ одавно потребна аграрна реформа, која је ишла у корист хришћанских сељака, а на штету муслиманских

[922] Мијалковски М., Килибарда З., *Геополитика и тероризам*, оп. цит., стр. 195.
[923] Опширније о овој проблематици у: Ćorović Vladimir, *Istorija srpskog naroda - internet izdanje*, op. cit.

земљопоседника, сâм ислам никада није био нападан; муслиманске верске школе, удружења и богомоље нису биле угрожаване. Иако су босанско-херцеговачки муслимани несумњиво осећали губитак моћи, тешко да су били жртве, и мање су били разочарани Југославијом него њихови суседи у Хрватској. Показало се да је Београд, попут Беча пре њега, био заинтересован пре свега за стабилност и није имао никакве жеље да изазива метеже распирујући муслиманске страсти".[924] На КиМ је ситуација била нешто другачија. Тамошњи албански екстремисти деловали су још од 1919. што је настављено све до 1939. године. У првом периоду, тзв. *качаци* су успели да и део албанског становништва покрену на побуну, која је угушена брутално, здруженим ангажовањем Војске и Жандармерије Краљевине Југославије.[925] До осеке тероризма албанских екстремиста на Космету дошло је после амнестије свих одметника 1921. године, којом је гарантовано да сви који се врате својим кућама до 10. марта те године, неће бити кривично гоњени. Ипак, та мера Министарства унутрашњих послова имала је делимичан успех.[926] Тако је борба против одметника и терориста „укључена" у програм колонизације: имања одметника су одузимана, читаве породице су интерниране у посебне логоре. Репресалије су примењиване и на села ако су помагала качаке, или чак ако се само на њиховом подручју водила борба с качацима. Одметничким породицама конфискована је цела имовина, а куће су им понекад спаљиване. Села из којих се пружао отпор освајана су здруженим дејством војске и жандармерије, често уз учешће артиљерије.[927] Међутим, ни ове

---

[924] Основни проблем који је мучио Југославију између два рата била је претерано централизована и корумпирана бирократија. Током прве деценије од свог настанка, нова држава Јужних Словена била је предмет незадовољства свих народа који су раније били под Хазбурговцима. Међутим, међу босанским муслиманима било је мало спремности за конфронтацију са централним властима. Немајући контролу више над БиХ, прихватили су стратегију прилагођавања коју ће упражњавати и током будућих деценија, као најбољи начин да се остваре интереси муслимана и штите њихова права. (Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 26.)

[925] Тзв. лапска побуна (1920) захватила је села Прапаштица, Књина, Јабланица и Ариљача. (Милан Мијалковски, Зоран Килибарда, *Геополитика и тероризам*, Академија за дипломатију и безбедност, Научна Књига, Београд, 2006, стр. 195.) Сама турска реч "качак" значи - одметник од власти, али и разбојник, а то се двоје врло често спајало у једно, пошто акције качака нису биле герилског карактера него терористички и пљачкашки напади на установе власти и српско становништво. (Богдановић Д., *Књига о Косову*, (1986), оп. цит., стр. 152.)

[926] Мијалковски М., Килибарда З., *Геополитика и тероризам*, оп. цит., стр. 195-196.

[927] Богдановић Д., *Књига о Косову*, (1986), оп. цит., стр. 152. Треба истаћи да су власти Краљевине СХС претходно настојале да смире ситуацију путем компромиса са качачким вођама. Тзв. Амбасадорска конференција донела је одлуку да се формира „неутрална зона" на територији Краљевине СХС, те су југословенске власти ради компромиса са качацима одлучили да се из Краљевине СХС не улази у „неутралну зону", а качаци из те зоне, на територију Краљевине СХС.

мере југословенских власти нису дале жељене резултате. Деловање албанских исламских фундаменталиста је настављено, а убрзо је добило и политичку конотацију.[928] Држава је на то одговорила забрањивањем муслиманске организације „Џемијет" 1925. године (али је она наставила да постоји у илегали), а исте године откривена је и тајна албанска студентска организација „Беса" која је припремала терористичке нападе.[929] Па ипак, и поред свих акција југословенских органа безбедности, исламски фундаментализам је опстао у Краљевини Југославији и на простору ЗБ, што посебно долази до изражаја пред сâм почетак, а посебно током Другог светског рата (1939-1945).

Како објашњава Душан Батаковић, непосредно пред сâм почетак Другог светског рата, Београд је још једном покушао да реши кризу на југозападу државе. Постојао је план који је требало да се спроведе у сарадњи са Турском (у то време већ увелико секуларном државом). Наиме, 1938. године, између Краљевине Југославије и Турске, склопљен је аранжман о масовном пресељавању албанске и туруске популације са КиМ као и из Вардарске бановине (у Македонији) у Турску, али је план пропао због смрти Кемала Ататурка и пада кабинета Милана Стојадиновића 1939. године, затим нерешених финансијских питања са Анкаром и отпочињања Другог светског рата.[930]

Почетком највећег оружаног сукоба у историји, џихадисти су добили значајан подстрек широм света. На простору ЗБ, албански џихадисти нашли су се под покровитељством Италије, а они у БиХ, под патронажом Немачке, односно НДХ. Деловање јерусалимског муфтије хаџи Амин ал Хусеинија у јачању сибмиозе између нацизма и исламског фундаментализма, знатно је утицало на ситуацију у региону. Албанија је на рачун растргане Краљевине Југославије добила проширење територије које је било у складу са циљевима Призренске лиге из 1878. године. Такође, проглашена је и НДХ која је, под покровитељством Немачке, инкорпорирала БиХ и Срем. То значи да је за време рата, посебно након

„Неутрална зона" обухватала је села Јуник, Батушу, Молић, Морину, Бровину, Поношевац, Поповац, Шишман, а дефинитивно је укинута 20. децембра 1920. године. (Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 75.)

[928] Мијалковски М., Килибарда З., *Геополитика и тероризам*, оп. цит., стр. 196.

[929] *Исто.*; Bataković D. T., „Kosovo and Metohija:Serbia's troublesome province", op. cit., p. 250.

[930] *Исто*, стр. 251.

1943. године и пада фашистичке Италије, Албанија промовисала џихадистички концепт.

Са друге стране, босански џихад је „процветао" под покровитељством фашистичке НДХ, која је као независна држава у оквиру Трећег Рајха, помагала развој исламског фундаментализма и усмеравала га против непријатеља *сила осовине*. Другим речима, НДХ и тзв. Велика Албанија, не само да се нису штитиле од џихадске претње, већ су развијале и промовисале „свети рат против неверника", штитећи на тај начин сопствене интересе у склопу ширих нацистичких планова.[931]

За то време, српски, црногорски и македоноски живаљ био је подељен између две фракције које су се декларисале као снаге одбране југословенских интереса - четничког покрета и комунистичких партизана. Обзиром да је партизански покрет однео превагу, његова оружана формација, Народно-ослободилачка војска (НОВ), наметнула се као главна снага у борби против фашиста. Развијајући се од герилских група у високо организовану армију, НОВ је уз помоћ руске Црвене Армије до 1945. године ослободила све територије које су припадале некадашњој Краљевини Југославији и помогла успостављање Федеративне Народне Републике Југославије[932], тј. СФРЈ од 1963. године.[933]

Може се рећи да током Другог светског рата џихадисти нису били у фокусу пажње снага које су се декларисале и афирмисале као заштитници интереса југословенске државе. Они су за време сукоба сматрани саставницом ширег фашистичког покрета којем се треба одупрети и којег треба поразити. У том смислу, југословенски комунисти су покушали да са одређеним албанским

---

[931] Опширније о томе у: Šindler Dž.R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 28-33.; Јевтић М., *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, оп. цит., стр. 33-38.; Мијалковски М., Килибарда З., *Геополитика и тероризам*, оп. цит., стр. 197-199. и др.

[932] Првобитни назив је био Демократска Федеративна Југославија.

[933] Она је окупила Хрватску, Србију са Ким, Словенију, БиХ, Македонију и ЦГ. (Опширније о Другом светском рату и стварању СФРЈ у: Božić I., Čirković S., Ekmemić M., Dedijer V., *Istorija Jugoslavije*, Prosveta, Beograd, 1973., *Enciklopedija Jugoslavije*, Izdanje i naklada jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, 1971., Stanković Đ., *Srbija i stvaranje Jugoslavije*, Sl. Glasnik, Beograd, 2008., Čalić M. Ž., *Istorija Jugoslavije u 20. veku*, Clio, Beograd, 2013., Grupa autora, *Istorija naroda Jugoslavije*, Prosveta, Beograd, 1953., Miljanić G., *Kadrovi revolucije 1941-1945*, Obod, Cetinje, 1975., *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945: Od sloma stare Jugoslavije do Drugog zasedanja AVNOJ-a*, 1. knjiga, Vojni istoriski institut Jugoslovenske narodne armije, Beograd, 1957., *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941 -1945 : Od sloma stare Jugoslavije do Drugog zasedanja AVNOJ-a*, 2. knjiga, Vojni istoriski institut Jugoslovenske narodne armije, Beograd, 1957., Plenča D., Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku Drugog svjetskog rata, Institut društvenih nauka, Beograd , 1962.)

истомишљеницима 1943. године створе антифашистички савез.[934] Сматрајући да ће приволети албанске комунисте на послератну сарадњу, они испрва нису увидели какав је значај за њихове лидере имала идеја тзв. Велике Албаније.[935] О томе сведочи „Бујанска декларација" из 2. јануара 1944. године, када је одлучено да се КиМ припоји Албанији након победе комунистичке гериле.[936] Истина, ову идеју одмах је одбацило југословенско комунистичко руководство на челу са генералним секретаром Јосипом Брозом Титом. Тито је оценио да је „Бујанска Декларација" преурањена и штетна за заједничке комунистичке циљеве у тој одлучујућој фази рата.[937] Међутим, она никада није званично стављена ван снаге, нити су икада предузете одговарајуће мере против њених учесника. Штавише, неки од њих (Фадиљ Хоџа, Мехмед Хоџа, Џавид Нимани, Зећирија Реџа) награђени су партијским и државним функцијама[938], а било је и других пропуста. Наиме, иако су Титови партизани успешно угушили побуну с позиција џихадизма коју су незадовољни Албанци прогласили после истеривања Немаца (1944), она никада није била посебно и студиозно изучена, што указује на континуирану неопрезност југословенских власти.[939] Како истиче Милан Мијалковски, до отрежњења неће доћи све до 1990. године.[940]

У послератном периоду, на простору ЗБ конституисане су две комунистичке државе - Албанија и СФРЈ - обе са државном идеологијом која је религију генерално сматрала негативним друштвеним фактором. Како је већ наведено, у Албанији је након рата, а посебно 1967. године (када је иста проглашена првом атеистичком државом на свету), религија систематски гушена - џамије су рушене или претваране у друштвено корисне објекте, а верски поглавари осуђивани на тешку робију или убијани.[941] У том погледу, Албанија се одлучно штитила од џихадиста. Међутим, са друге стране, она никада није одустала од стварања тзв.

---

[934] Како наводи Душан Батаковић, развој комунизма у Албанији помогли су југословенски комнунистички инструктори попут Миладина Поповића и Душана Мугоше. (Batakovic D. T., „Kosovo and Metohija:Serbia's troublesome province", op. cit., p. 252.)
[935] *Исто*, стр. 252-253.
[936] Текст Бујанске декларације у: *Konferenca e Bujanit*, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërise, Instituti i Historisë, Tirana 1999.
[937] Batakovic D. T., „Kosovo and Metohija:Serbia's troublesome province", op. cit., p. 253.
[938] Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 17.
[939] У сламању побуне учествовало је 40.000 бораца НОВ-е, који су претрпели велике губитке - погинуло је њих 650, рањено око 1360 и нестало 1256.
[940] Мијалковски М., Килибарда З., *Геополитика и тероризам*, оп. цит., стр. 199.
[941] Опширније у: Vickers M., „Islam in Albania", op. cit.

Велике Албаније, тако да су идеје џихада успеле да преживе у оквирима онога што је представљао албански великонационални пројекат.[942]

У СФРЈ је ситуација била другачија. Поједине активности у смислу заштите државе од исламског фундаментализма су покренуте, а биле су фокусиране на КиМ и БиХ.

Нпр., према подацима Рајка Видачића у књизи „О коренима сепаратизма и тероризма на Косову", одмах након рата југословенски припадници служби безбедности ликвидирали су 6000 албанских терориста, а у периоду од 1948. до 1960. године у више стотина наврата бранили су се од напада из правца Албаније.[943] Истовремено, настојећи да одобровољи Албанију да приступи југословенској федерацији[944], комунистичка власт је 6. марта 1945. године донела познату *Одлуку о привременој забрани повратка српских колониста протераних са Косова и Метохије*.[945] Осим тога, југословенске власти нису учиниле ништа поводом досељавања Албанаца из Албаније на простор КиМ у периоду од 1948. до 1956. године.[946] То је знатно ојачавало деловање косметско-албанских терористичких група и утицало да држава развије неконзистентан припступ у решавању те проблематике. На највишем државном нивоу, доношени су амандмани на Устав који су ишли на руку албанским екстремистима. Држава је, између осталог, вероватно сматрала да ће таквим активностима утицати на примиривање ситуације на Космету и утицати на албанску мањину да одустане од демонстрација. Тако нпр. након доношења уставних амандмана 1968. године долази до избацивања имена *Метохија* из назива покрајине. Уместо да умири Албанце, ова одлука је учврстила њихово уверење да се притисцима на власт могу издејствовати одлуке којима би покрајина прерасла у републику. У том смислу

---

[942] У том смислу, Милан Мијлаковски објашњава да је, у суштини, режим Енвера Хоџе био веран продужетак исламског џихада ради стварања исламске „Велике Албаније". Поменути џихад је почео отворено да делује 1948. године, када су ликвидирани руководећи људи албанске комунистичке партије, иначе хришћани (Кочи Џордзе и Кристо Темељко - православци, те Ђорђи Бљуши и Тук Јакова - римокатолици). Након тога у руководству су преовладали Албанаци муслимани; 1972. године од 13 чланова Политбироа Комунистичке партије Албаније, њих 11 су били муслимани. (Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 158.)

[943] Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 78.

[944] Јосип Броз Тито, који је владао Југославијом од Другог светског рата све до смрти 1980. године, испрва се надао да ће у Југославију интегрисати не само Албанију, већ и Бугарску. (Међународна кризна група, „Паналбанизам: колика је претња стабилности на Балкану?", оп. цит., стр. 4.)

[945] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 105.

[946] Сматра се да је само у овом раздобљу у СФРЈ ушло 40.000 Албанаца. (*Исто*, стр. 105-106.)

покрећу се нове демонстрације. Исељавање Срба и других неалбанаца из покрајине се у датом периоду убрзано наставља, а држава није учинила ништа да овај процес заустави.[947] Напротив, у радним и партијским организацијама спроводи се „чистка" српских, црногорских и других „неподобних" кадрова, што додатно охрабрује екстремисте.[948] Као једна од највећих грешака државних власти у погледу супротстављања албанском екстремизму наводи се доношење Устава из 1974. године. С обзиром да је овим Уставом био прописан висок степен аутономије за покрајине, створене политичке околности подстакле су албански сепаратистичко-терористички покрет на операционализацију идеје о тзв. Великој Албанији.[949] Радослав Гаћиновић посебно истиче чињеницу да правна и политичка класификација појавних облика тероризма у то време одвраћа јавност од суштине „косовског проблема", замењујући га разним еуфемизмима, попут термина: иредентизам, контрареволуција и националистичко-сепаратистичко деловање, а потпуно се губило из вида да је на Космету била у току ескалација унутрашњег тероризма.[950]

Ипак, на оперативном нивоу, ситуација је била другачија. Само у периоду од 1979. до 1980. године, надлежни органи југословенског система безбедности успели су да разоткрију 6 терористичких група, док је од 1974. до 1981. године око 600 етничких Албанаца судски процесуирано и осуђено за сепаратистичке акције.[951] Само током 1981. године због деловања албанског сепаратистичко-терористичког покрета, кривично је одговарало 400 Албанаца, а у периоду од 1981. до 1986. године, због деловања у оквиру терористичких група, поднете су 1134 кривичне пријаве против лица албанске националности, при чему је осуђено 1042 лица. Против 5647 Албанаца поднете су прекршајне пријаве, а 3645 лица је

---

[947] Како истиче Душан Батаковић, тај процес се одвијао тихо, и иако су многи високи политички и војни званичници били свесни те чињенице, мали број њих се усуђивао да отоме говори јавно. Резултат је било етничко чишћење, које не само да је било толерисано, већ је било и охрабривано од стране комунистичког естаблишмента; српска популација на КиМ, упркос релативно високој стопи наталитета, драматично се смањила, скоро за половину - од 23.6% према цензусу 1948. године на 13.2% према цензусу из 1981. године.
(Batakovic D. T., „Kosovo and Metohija:Serbia's troublesome province", op. cit., p. 258.)

[948] Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 106.

[949] Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 78.

[950] *Исто*, стр. 78.

[951] Батаковић Д. Т., „Косово и Метохија: Историјско наслеђе и геополитичка ограничења", оп. цит., стр. 384.

упозорено због сарадње са припадницима сепаратистичко-терористичког покрета.[952] Када је реч о заштити система одбране, у времену од 1981. до 1988. године у ЈНА је откривена 241 илеглна група са 1435 припадника ЈНА албанске националности који су се спремали за најтеже облике насиља против сопствене државе.[953]

Међутим, због неусагласшености, односно неконзистентности Устава са датом претњом, оперативна дејства југословенског система безбедности нису успевала да у потпуности искорене постојећу претњу. До (закаснелог) отрежњења долази тек крајем 1980-их година када је Скупштина Р. Србије амандманима на Устав повратила суверенитет над КиМ који је 1974. године био окрњен.[954] Ова одлука само је још више разгневила албанске терористе који су покренули масовну оружану побуну 1990. године како би насилно одвојили КиМ и припојили је Албанији. На овај посебно агресиван бунт терориста, који је трајао од 22-31. јаунара 1990. године, југословенске снаге безбедности одговориле су енергичним акцијама у којима је ликвидирано 18 и рањено 54 лица. Том приликом идентификовано је 1347 учесника побуне и ухапшено 887.[955]

Када је реч о БиХ, послератна ситуација у овој југословенској републици разликовала се од оне на КиМ што је утицало на државне власти да се на посебан начин супротставе тамошњим исламским фундаменталистима. Одмах по завршетку рата, власт је била репресивна према исламу у целини, а наметнута ограничења била су свеобухватна. Држава је најпре (1946) укинула шеријатске судове, затим је, после 1946., затворила муслиманске школе (мектебе и медресе) и

---

[952] „Привредни преглед", *Југословенски економски дневник*, специјално издање, бр. 5/1989., стр. 60.

[953] Органи војне безбедности су у другој половини осамдесетих година извели већи број операција, које су спречиле операционализацију албанских терористичких замисли и планова. Ове операције војна безбедност је спроводила под шифром „Златар". (Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 79.) У датом периоду, због делатности које се санкционишу као кривична дела „контрареволуционарног угрожавања друштвеног уређења" из члана 114., непријатељске пропаганде из члана 133., и изазивања националне, расне и верске мржње, раздора и нетрпељивости из члана 134. тада важећег *Кривичног закона СФРЈ*, на Космету је оптужено 649 пунолетних и 72 малолетна извршиоца кривичних дела против уставног уређења и безбедности СФРЈ. (Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 70.)

[954] Скупштина Србије је 28. марта 1989. године донела Одлуку о проглашењу Уставног закона за спровођење амандмана о промени Устава СР Србије. На основу тога, Скупштина Србије, на заједничкој седници свих Већа, 28. септембра 1990. године, донела је Одлуку о проглашењу Устава СР Србије, којим је уређено да је територија Републике Србије јединствена и недељива (чл. 4) и да у Републици Србији постоје САП Војводина и САП Косово и Метохија, као облици територијалне аутономије (чл. 6), чиме је практично повраћен њен суверенитет. (Према: Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 106.)

[955] Мијалковски М., Килибарда З., *Геополитика и тероризам*, оп. цит., стр. 201.

удружења, да би 1950. године забранила дервишке редове и ношење фереџе.[956] Другим речима, комунистичка власт је на различите начине тежила да потисне религију из јавног живота.[957]

Осим тога, када је реч о радикалном исламу, истражне радње надлежних органа СФРЈ одмах по завршетку рата идентификовале су ММ као изражену исламско-фундаменталистичку претњу. Они су установили да ММ представљају борбену организацију која се спремала за оружану борбу.[958] Захваљујући упорном раду истражних органа, већ 1946. ухваћена је једна група, 1947. било је прво суђење у Зеници, а до 1949. године похапшени су сви чланови ММ-а. Четворица чланова ове групе осуђена су на смрт, а неколико стотина њих на казне затвора од једне до двадесет година.[959] Ово суђење довело је до осуде ММ-а и од стране званичне ИЗ у БиХ, која их је прозвала „терористичком организацијом".[960]

Многи су мислили да је суђење из 1949. године у потпуности сломило младомуслимански покрет, а појединци су чак истицали да „би била велика заблуда предимезионирати значај те клерикалистичке фашистичке групице". Штавише, покушај да се делатност везана за ММ минимизира, била је политика свих владајућих гарнитура у БиХ.[961] Због тога је, између осталог, фокус заштите државе са претње од исламских фундаменталиста преоријентисан на друге изазове, попут хрватског и српског национализма, што је учинило да од половине 1960-тих, а посебно током 1970-их година, држава донекле попусти са репресијама над исламом. Како објашњава Џон Шиндлер, било је ту и других,

---

[956] Šindler Dž., R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 32.

[957] Општи преглед изнет је у: Höpken W., „Yugoslavia's Communists and the Bosnian Muslims", in: Andreas Kappeler, Gerhard Simon, Gerog Brunner, Edward A. Allworth (eds), *Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*, Duke University Press, Durham, NC, 1994.

[958] То се, како наводи Мирољуб Јевтић, јасно видело из чињенице да су истражне службе само у једном складишту, између осталог, открише: тешки митраљез, два аутомата, шест пушака, динамит, каме и "боксере" за тихе ликвидације обележених личности. (Јевтић М., *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, оп. цит., стр. 39.)

[959] На смрт су осуђени Хасан Бибер, Халид Кајтаз, Омер Ступац, и Нусрет Фазлибеговић. (*Исто.*) Том приликом Врховни Војни Суд Југославије осудио је и Алију Изетбеговића на пет година затвора због многих тешких, подлих ратних злочина против српског народа и тадашње државе (пресуда се води по шифром 566/46, од 15. јуна 1946. године). (Према: Трифуновић Д., *Глобална мрежа исламских фундаменталиста - модус операнди-модел Босна*, оп. цит., стр. 12.)

[960] Резолуцијом из 1949. године ИЗ је ММ јавно осудила због „припремања терористичких напада како би се остварили гнусни и издајнички циљеви", и забранила муслиманима да ступају у њихове редове. (Trhulj S., *Mladi mislimani*, op. cit., str. 27-32.; 383-389.)

[961] Јевтић М., *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, оп. цит., стр. 39.

махом спољашњих разлога.[962] Све укупно, условило је да 1961. муслимани буду признати као засебна етничка група, а 1969. године званично су проглашени и једним од југословенских народа.[963] Држава је грешком сматрала да ће попустљивост према исламу у целини онемогућити поновни развој исламског фундаментализма. Међутим, он је, пре свега у облику илегалног ММ покрета, наставио да делује у тајности.

Иако су надлежне службе пратиле развој догађаја у оквиру ИЗ у БиХ, а посебно активности оних радиклани(ји)х муслимана, до конкретнијих акција државних власти у супротстављању овој претњи дошло је тек почетком 1980-их година. Протести Албанаца на КиМ из 1981. године подстакли су тада органе безбедности СФРЈ на превентивну кампању искорењивања исламског фундаментализма, најпре у војсци, а затим и у цивилним исламским институцијама. У томе су највећу улогу имале Контраобавештајна служба (КОС) и Служба Државне Безбедности (СДБ). КОС је водио прикривену борбу која је трајала неколико година и довела до демаскирања стотина шпијуна и саботера у војним редовима.[964] У наредном периоду, операције КОС-а биле су проширене и на бројне цивилне институције у БиХ. Поред СДБ која је држала под присмотром ИЗ, што је подразумевало и врбовање великог броја имама, КОС је надзирала студенте који су слати у иностранство, углавном на Средњи Исток, на исламске теолошке студије. Они су као агенти КОС-е прикупљали и прослеђивали

---

[962] Титов међународни престиж је растао 1950-их година захваљујући томе што је своју јеретичку марксистичку државу паметно сместио између Совјетског Савеза и Запада. Дипломатска моћ Београда је постала несразмерна величини земље. Титу је новоосновани покрет несврстаних био посебно близак с обзиром на његову филозофију „ни Исток, ни Запад", као и бројне прилике за фотографисање, а југословенски муслимани су у томе открили место за себе. Они су одједном постали мост између Југославије и онога што се однедавно називало „трећим светом", а то је био још један чинилац који је Југославију одвојио од остатка комунистичке Источне Европе. Тако је муслиманско порекло постало предност у партији и дипломатији. Са друге стране, било је и унутрашњих разлога. Партија је сматрала босанско-херцеговачке муслимане, из којих су сада били одстрањени радикални елементи, релативно малом претњом. (Према: Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 35.)

[963] Југословенски попис из 1971. године први пут је као опцију имао „Муслимане у етничком смислу". (*Исто*, стр. 36.)

[964] У БиХ је КОС водио Александар Васиљевић, начелник контрашпијунаже за сарајевску војну област средином 1980-их година, који се у акцијама ослањао на кадар одабраних официра КОС-а, углавном босанских муслимана проверено оданих партији, и имао успеха у откривању и разбијању радикалних исламских ћелија у редовима војске. Његов највернији подређени био је Фикрет Муслимовић. (Према: Alibabić M., *Bosna u kandžama KOS-a*, Behar, Sarajevo, 1996., str. 18-19.)

информације од значаја које су помагале у праћењу кретања и деловања босанских и страних исламских фундаменталалиста.[965]

Овако сакупљени докази о деловању радикалних муслимана, довели су до хапшења најистакнутијих чланова илегалног ММ покрета за који је већина јавности мислила да је ствар прошлости, односно да је у потпуности био сломљен на суђењу 1949. године.[966] На основу оптужби „за тероризам и сарадњу са непријатељима државе", марта 1983. године, суђено је тзв. исламским интелектуалцима, између осталих: Алији Изетбеговићу, Омеру Бехмену и Хасану Ченгићу.[967] Оптужени су добили казне затвора у укупном трајању од 90 година.[968] Међутим, иако је суђење довело до пресуда и по други пут „обезглавило" исламистичку мрежу у БиХ, оно је, како истиче Џон Шиндлер, за разлику од суђења из 1949. године, било главни јавни догађај који је Изетбеговићу и његовој сабраћи допустио да се прикажу као дисиденти које угњетава тајна полиција, што је изазвало сипматије међу исламским живљем у земљи и иностранству, чак и код оних муслимана који нису били присталице радикализма.[969]

По Изетбеговићевом изласку из затвора 1988. године (9 година раније него што је било предвиђено иницијалном пресудом) и оснивању СДА као новог политичког облика развоја исламског фундаментализма у БиХ (1989), КОС је наставила са контраобавештајним акцијама и успела да се инфилтрира у највише редове ове новоформиране политичке организације. Дакле, у овим последњим годинама постојања СФРЈ, када се исламски фундаментализам отелотворио у

---

[965] Сматра се да је КОС врбовала знатан број студената, углавном да шпијунирају своје колеге, што је било услов да буду послати на студије у иностранство. (Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 49-50.)

[966] Ретки су били они попут познатог муслиманског интелектуалца комунистичке оријентације и професора Факултета политичких наука из Сарајева, Хасана Сушића, који су упозоравали да „вехабије подстрекавају муслимане изван арапског света да се не мире са религиозним статусом у оквиру држава у којима су верска мањина, индиректно заговарајући чак и оружане сукобе". (Sušić H., „Arapski svet: juče, danas, sutra", *tematski broj Islam i savremeni svet časopisa Argumetni*, Rijeka, Jugoslavija, 1984., str. 25.)

[967] Међу поводима за хапшење тзв. исламских интелектуалца, између осталог, наводи се и објављена књига Алије Изетбеговића, *Ислам између истока и запада (1980)*, више чланака и других радова ухапшених. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 168.)

[968] Алија Изетбеговић је осуђен на 14, Омер Бехмен на 15, а Хасан Ченгић на 10 година затвора. (Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 39.) Врховни суд БиХ је Изетбеговића и његове сараднике осудио на затворску казну због грубог прекршаја по члану 136. став 3. Кривичног Закона СФРЈ (иницирање озбиљних непријатељстава према држави и у држави) и члана 133. став 1. КЗ СФРЈ (за извршено дело подстрекивања непријатељске пропаганде). (Према: Трифуновић Д., *Глобална мрежа исламских фундаменталиста - модус операнди-модел Босна*, оп. цит., стр. 12.)

[969] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 39.

облику снажног политичког ислама у БиХ, заштита државе од такве претње сводила се углавном на обавештајни и контраобавештајни рад надлежних служби, те покушаје да се поједини радикални муслимани, чланови СДА, заврбују како би се читав покрет ставио под какву-такву контролу федералних власти савезне државе.[970]

Међутим, општа клима у Федерацији почетком 1990-тих година, затим геополитичке промене на глобалном плану, укључујући пораст популарности Изетбеговићеве СДА у БиХ, као и дешавања на Космету, али и многи други разлози, попут тешке економске ситуације у земљи, те високог нивоа корупције у јавном сектору и сл., драстично су усложили ситуацију на терену и онемогућили надлежне службе да се на ефикасан и ефективан начин супротставе датој претњи. Томе је додатно допринео и рат са Хрватском, која се попут Словеније и Македоније, 1991. године одвојила од федерације.[971]

У ствари, када су се 1991. године Хрватска и Словенија одвојиле од Југославије, судбина БиХ постало је највиши приоритет КОС-е. Требало је спречити савез између босанских муслимана и Хрвата по сваку цену, јер би овај савез био фаталан по српску нацију у БиХ. На основу информација инсајдера, КОС је закључила да „посебно негативну улогу (у томе) може играти Алија Изетбеговић, који је неодлучан политичар склон исламском фундаментализму". Даље, КОС је извештавала да „његове (Изетбеговићеве) тврдње о цивилној држави треба схватити условно". Императив је био спречити СДА да образује оружане снаге, муслиманску армију којом би „према неким оперативним сазнањима командовао Алија Изетбеговић".[972] Практично, заштита (распадајуће) државе од исламског фундаментализма након првих демократских избора у републици, постала је борба против СДА и независности БиХ. У том смислу држава је покренула неколико акција са циљем спречавања независности БиХ и у томе имала ограничених успеха. Познате су операције БРАНА и РАМ. БРАНА је покренута 1990. године и, захваљујући пређутној сарадњи босанско-херцеговачког министра унутрашњих послова Алије Делимустафића, спречила је

[970] Ово је веома детаљно описано у: *Исто*.
[971] Ово је посебно утицало на ефикасност и ефективност ЈНА као најјачег гаранта очувања југословенске државе, обзиром да је у рату са Хрватском иста делимично побеђена, изгубила и државу и идеологију које су јој давале смисао. (*Исто*, стр. 56.)
[972] Према: *Исто*, стр. 57.

сарајевске власти да се дочепају веће количине оружја које је припадало Територијалној одбрани БиХ. Са друге стране, операцију познату под називом РАМ, покренула је средином 1990. године СДБ РС. Циљ је био да се наоружају Срби у БиХ, како би остварили премоћ у случају рата са босанско-херцеговачким муслиманима и Хрватима. РАМ је, како истиче Џон Шиндлер, био камен темељац шире стратегије Београда, којом би српско становништво БиХ остало у Југославији, чак иако се Хрватска и БиХ отцепе. Како је ову акцију водило тзв. „војно крило" СДБ и како већина генерала у оквиру ЈНА није била обавештена о њој или њеним детаљима, општа пометња на терену, проузрокована недостатком информација, учинила је да операција не достигне замишљене циљеве.[973]

Реаговање држава ЗБ на претњу с позиција исламског фундаментализма у периоду од1992. до 2001. године

Почетак рата означио је, у одређеном смислу, неуспех југословенских и српских власти у суочавању са датом претњом и увео државе ЗБ у нову фазу борбе против џихадиста, који су се у ратном вихору наметнули великом жестином на коју новонастале независне државе нису биле у потпуности спремне да адекватно одреагују. Разлог за то лежао је, пре свега, у чињеници да је рат у БиХ (1992-1995) најширој публици представљен као логичан наставак цепања СФРЈ - грађански рат између различитих етничких група због тежње за самоопредељењем. Истовремено, константно се у јавности инсистирало на умањењу значаја религијског елемента у датом сукобу, за шта су највише били заслужни поједини унутрашњи, али у већој мери, спољашњи фактори. Геополитичке преференције тадашње спољне политике САД, као и многих европских земаља, довеле су до заблуде да се од БиХ може направити пример у којем ће се приказати како међународни ангажман може успешно допринети борби за људска и мањинска права и права на самоопредељење, те како је могуће креирање нове европске државе у којој ће са осталима мирно коегзистирати секуларни(ји) европски муслимани. Снажна међународна медијска кампања додатно је допринела умањењу квалитета заштите југословенских државних

[973] Додатно, чак је и унутар КОС-е настало знатно неразумевање шта су тачно његови задаци на терену - да ли војска и тајна служба треба да онемогуће даље разбијање Југославије или да помогну да до тога дође у складу са условима прихватљивим Београду? (Према: *Исто*, стр. 58.)

интереса у целости, а посебно је утицала на то да се растући исламски фундаментализам у републици уклони из првог плана, те истовремено Срби демонизирају.[974] То је условило ситуацију у којој је заштита тзв. крње Југославије од исламског фундаментализма готово у потпуности занемарена на рачун „већих претњи" које су објашњаване разним геополитичким разлозима. Супротстављање џихадистима постојало је само у саставу укупних ратних дејстава, које је, у сарадњи са босанско-херцеговачким Србима, Београд спроводио у БиХ. У том смислу, деловање ЈНА, као најснажнијег гаранта југословенског суверенитета, није било на висини задатка, због чега БиХ није могла бити сачувана у оквиру тзв. крње Југославије. Власти у Србији су на сукоб тада у највећој мери гледале као на стратешко питање очувања српског националног корпуса у отцепљеној републици и своје капацитете усредсређивале на то како да се из конфликта „извуче" максимум за сународнике преко Дрине.[975]

Са друге стране Дрине, босански Срби су исламски фундаментализам Изетбеговића и САД одмах идентификовали као највећу претњу по свој опстанак у будућој независној држави. Познато је нпр. да су представници Српске демократске странке (СДС) на конференцијама за штампу у више наврата изјављивали да БиХ треба заштитити од исламског фундаментализма. У оквиру једне од тих конференција, представник босанских Срба, Радован Караџић, отворено је позвао Алију Изетбеговића да се „јавно одрекне своје Исламске декларације и да изјави да неће успоставити исламску државу у независној БиХ".[976] Међутим, узевши у обзир целокупну ситуацију, не чуди што се даље од тога није ишло. Чак ни када су поједине јединице ЈНА стациониране на подручју на којем живе босанско-херцеговачки Срби, попут 5. корпуса, преименоване у Крајишке бригаде, односно Војску Републике Српске (ВРС), никакав посебан фокус на заштити од претње каква је исламски фундаментализам, није био утемељен, иако се о њој константно у јавности говорило. Сузбијање те претње од стране ВРС, као и у случају ЈНА, огледало се кроз укупно борбено деловање у

---

[974] Опширно о овима темама у: Џатрас Џ., „Разумевање неразумљивог: америчка политика на Балкану, 1991-2005", *Српска политичка мисао*, број 3-4/2005, год. 12, вол. 15, стр. 27-34.; Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит.; Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит.; Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit.

[975] Опширније у: Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit.

[976] *Исто*, стр. 55.

оквиру општег грађанског рата и заштите српских територија у БиХ.[977] Другим речима, исламски фундаментализам, у оквиру општег сукоба, није био посебно третиран.

Са друге стране, како је наведено у претходном поглављу, централна муслиманска власт у БиХ, на челу са СДА и Алијом Изетбеговићем, тежила је да успостави независну БиХ као исламску државу на Балкану. У том процесу, не само да државу и народ није штитила од исламског фундаментализма, већ је на сваки начин настојала да тврдокорне шеријатске постулате инкорпорира у државни систем, а своју радикалну идеологију пренесе на што ширу популацију. У том смислу, СДА је легализовала џихадисте, пре свега, интегришући их у АР БиХ, али подржавајући их и на многе друге начине.[978]

Чак ни када су се међународне снаге укључиле у конфликт, дата претња, свесно или несвесно, није била идентификована, па тиме ни сузбијана. Како наводе Кристофер Делисо и Џон Шиндлер, постоје многи примери о томе да су међународне снаге помагале џихадисте на различите начине. Познато је да су припадници међународних снага који су дошли из појединих исламских земаља дотурали оружје и опрему потребну за наставак џихада. Са друге стране, припадници међународних снага који су долазили из европских земаља такође су помагали џихадисте. Делисо наводи пример о којем сведочи и видео снимак начињен током рата. На њему се јасно види како су припадници међународних снага ослободили групу џихадиста коју су претходно заробили припадници ВРС.[979]

Независна Република Хрватска такође није чинила значајније напоре да се сузбије исламски фундаментализам.[980] Штавише, њена територија коришћена је током рата како би се помагали џихадисти у борби против босанско-херцеговачких Срба, што је прилично иронично, обзиром да су Хрвати у БиХ у

---

[977] Опширније у: *Исто*.

[978] Опширнији приказ деловања СДА детаљно је приказан у претходном поглављу.

[979] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 10.; Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 129.

[980] Ретки примери хапшења тражених џихадиста били су спровођени углавном када су америчка ЦИА и друге тајне службе давале налоге за такве акције, као што је нпр. она из септембра 1995. године када је ухапшен и депортован Талал Фуад Касим, тражен због умешаности у Садатов атентат 1981. године. Хрватска полиција ухапсила га је на граничном прелазу са БиХ. (Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 34.)

великој мери страдали од руку исламских фундаменталиста. О финансирању џихада, испорукама оружја из исламских земаља и убацивању џихадиста на територију БиХ преко Хрватске говоре бројни извори.[981]

Први значајнији кораци у сузбијању исламског фундаментализма у БиХ дошли су тек склапањем Дејтонског споразума 1995. године. Споразум је подразумевао успостављање трипаритетне државне творевине која се састојала из Федерације БиХ, Републике Српске и дистрикта Брчко. Обзиром да је тиме успостављена Република Српска као ентитет, споразум би се могао протумачити као механизам заштите, јер се овиме брише илузија џихадиста о независној „Исламској Републици Босни".[982] Споразум је такође предвидео да сви муџахедини, тј. „увезени џихадисти", морају сместа напустити БиХ. На тај начин власт у БиХ била је приморана да приступи мерама сузбијања исламског фундаментализма. Међутим, САД, на челу са Изетбеговићем, „заобишла" је преузете обавезе тако што је издала велики број босанско-херцеговачких пасоша иностраним светим ратницима, учинивши их грађанима БиХ, што је по спораузуму значило да они не морају напустити земљу.[983] И ово није једини пример неквалитетне заштите БиХ од исламског фундаментализма. Наиме, иако је међународна заједница, на челу са САД, допринела да се у независној БиХ полако крене са искорењавањем исламског фундаментализма, послератна власт у републици, која се сада налазила под међународном патронажом, евидентно је правила више свесних пропуста у датом процесу. Како је већ објашњено у претходном поглављу, САД је након рата константно настојала да промовише

---

[981] Нпр.: „Bosna nije plodno tle za Iran", *BiH Dani*, br. 124. (on-line), 15.10.1999., преузето са: http://www.bhdani.com/arhiva/124/t247a.htm 12.09.2013.; Bajt Z., „Šverceri oružjem i ratni profiteri još su na vlasti u zemljama bivše SFRJ", *Forum* (on-line), 26.04.2012., преузето са: http://www.forum.tm/clanak/sverceri-oruzjem-i-ratni-profiteri-jos-su-na-vlasti-u-zemljama-bivse-sfrj-710 12.09.2013.; „Evropa se malo brine", *НИН* (on-line), 28.09.2001., преузето са: http://www.nin.co.rs/2001-09/27/19929.html 12.09.2013.; „Šta sve veže SDA i agenciju za pranje opljačkanog novca", *BiH Dani br. 122*, (on-line), 01.10.1999., преузето са: http://www.bhdani.com/arhiva/122/t223a.htm 12.09.2013.; Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit. и др.

[982] На конференцији одржаној на Фрушкој Гори 1997. године, српска научна јавност констатовала је, између осталог, да је постојање Републике Српске преко потребно, како Србији, тако и ЕУ, „због њене улоге у спречавању продора исламског фундаментализма у срце Европе". (Према: Biserko S., „Percepcija srpske elite dejtonske Bosne", *Duh Bosne*, Svezak 6, br. 4, Oktobar, 2011, преузето са: http://www.spiritofbosnia.org/bs/volume-6-no-4-2011-october/perceptions-of-serbia%E2%80%99s-elite-in-relation-to-the-dayton-agreement/ 23.07.2013.)

[983] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 200-201.; Мијалковски М., „Терористи 'спавачи' у Србији и Црној Гори", оп. цит., стр. 24.

идеју исламског фундаментализма међу грађанима, тежећи на тај начин да доврши изградњу унитарне исламске државе. Истовремено, она је била домишљата у одмеравању свог (не)деловања у оквиру контратерористичке борбе како би избегла да се отворено супротстави западним савезницима који су БиХ желели да остваре као секуларну мултиетничку државу. Због овакве ситуације, повремено су предузимане поједине активности на сузбијању исламског фундментализма, али је ипак много тога до 2001. године рађено како би идеологија џихадизма преживела. То је уједно изазивало револт многих грађана у БиХ, искрено посвећеним изградњи секуларне државе.[984] Другим речима, ова *јанусовска* политика заштите државе обележила је читаву другу половину 1990-их година у земљи и омогућила опстанак и ширење идеологије џихадизма по читавом региону, а и шире.

Зато не чуди чињеница да је највећи број активности на плану заштите државе од исламског фундаментализма, махом извршен под притиском међународне заједнице. Тако је нпр. 1996. године, услед притиска Клинтонове администрације, најпре распуштен одред „Ел Муџахид", али је само мали број припадника ове формације заиста напустио земљу. Надаље, након многих убистава извршених у послератном периоду, нису следила хапшења, иако су постојала сазнања да су њих извршили натурализовани „свети ратници".[985] Посебно је у том смислу индикативан пример рекације државе након таласа насиља око Травника 1998. године. Иако је годину дана касније притворено 8 џихадиста у вези са инцидентима, оптужбе нису биле доказане. У суштини, указује Џон Шиндлер, мали број муслиманских судова био је спреман да изриче пресуде о кривици „светих ратника".[986] Када се радило о изручивању осведочених терориста са пребивалиштем у БиХ другим државама, Сарајево је у највећем броју случајева одбијало да сарађује.[987] Неретка су била и помиловања осуђених

---

[984] У прилог томе речито говори реакција једног од најпознатијих сарајевских новинских уредника, који је БиХ под вођством САД назвао „европским ђубриштем за све врсте олоша, убица, терориста и авантуриста свих боја, који су стекли статус равноправних грађана ове земље уз 'селам' и 'текбир'". (Према: Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 220.)

[985] *Исто*, стр. 221.

[986] *Исто.*

[987] Један од примера је Ел Мисри, којег је требало испоручити египатским властима због умешаности у тероризам у Луксору (1997). Изручен је тек након 11. септембра 2001. године.

терористa.[988] Због оваквих случајева, закључује Шиндлер, постдејтонска БиХ је стекла лошу репутацију државе која штити тражене терористе.[989]

Сарадња међународних снага са Агенцијом за истраживање и документацију (АИД), која је настала од Муслиманске обавештајне службе (МОС), разумљиво, није била на завидном нивоу, а суђења након извршаваних хапшења завршавала су се, како је већ истакнуто, углавном, пуштањем оптужених на слободу услед недостатка доказа или из других разлога.[990] У суштини, ни међународне снаге безбедности нису могле много учинити на плану заштите постдејтонске БиХ од развоја исламског фундаментализма. Стабилизацијске снаге (СФОР) скоро да и нису имале удела у обуздавању муџахедина, а у оквирима НАТО-а постојало је евидентно незнање о чињеницама на терену. Због кратког рока службе припадника снага НАТО-а (најчешће су то били уговори од 6 месеци), није било оператвиног континуитета, што је, уз ограничено познавање језика и земље код војног особља САД и савезника, условило жалостан недостатак свести о радикалном исламу у БиХ након рата.[991] У истом контексту, као један од највећих пропуста, и власти у БиХ и тамо стационанираних међународних снага безбедности, треба навести помоћ коју су САД и радикални муслимани пружали покрету ОВК на Космету у другој половини 1990-их година.[992]

Међутим, помоћ косметским џихадистима није стизала само из једног извора. Тамошњи исламски фундаменталисти помагани су у највећој мери од суседне Албаније, где су се 1992. године догодиле значајне политичке промене. Наиме, одмах по одржавању првих демократских избора и доласку на власт, нови председник Албаније, Сали Бериша, направио је снажан политички заокрет у држави и довео је, практично преко ноћи, од комунизма до радикалног политичког ислама. Капитал из исламских земаља који се уливао у земљу био је

Након овог датума, Сарајево је изручило неколико терориста земљама у којима су били тражени због својих активности. (*Исто*, стр. 222-223.)

[988] Један од таквих примера је Сабер Лахмар који је 1997. године био ухапшен због припремања напада на амбасаду САД у Сарајеву. (*Исто*, стр. 223.)

[989] *Исто.*

[990] Поједини детаљи о томе изнесени су у: Трифуновић Д., *Глобална мрежа исламских фундаменталиста - модус операнди-модел Босна*, оп. цит., стр. 62.; као и Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit. str. 221-223.

[991] *Исто*, стр. 215.

[992] *Исто*, стр. 223-224.

оберучке прихваћен, а препород ислама у целини био је један од приоритета новоуспостављених државних власти.

Са новцем и бизнисменима са Блиског истока, у јеку масовне реисламизације албанског народа, у земљу су стигли и међународни џихадисти.[993] Идеја о „Великој Албанији" поново је актуелизована, само сада са израженом џихадском конотацијом.[994] У читавом периоду од 1992. до 1997. године, албанске власти константно су провоцирале југословенске граничаре, покушавајући да на тај начин изазову конфликт ширих размера.[995] Оне су истовремено охрабривале своје грађане (међу којима је било припадника војске и паравојних формација) да илегално прелазе границу и насељавају се на простору СРЈ, на КиМ.[996]

Другим речима, уместо да заштити своју државу од исламског фундаментализма, политички врх Албаније подстицао је радикализацију ислама, инкорпорирајући је у реализацију замишљеног великонационалног пројекта стварања тзв. природне Албаније, креирајући тиме уједно повољан терен за регионални развој џихадизма.[997] О томе, између осталих, говори и Јозеф Бодански, при чему истиче да постоје бројни докази о повезаности иранске обавештајне службе, те Ал Каиде и Осаме Бин Ладена са режимом Салија

---

[993] Опширније о томе у: Vickers M., „Islam in Albania", op. cit.; Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit.; Schwartz S., „Arabs, Iranians, and Turks vs. Balkan Muslims", op. cit.; као и Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит.

[994] Од почетка 1990-их година интензивиран је и прогон нелабанског становништва из Албаније, махом Срба и Црногораца. Мијалковски истиче да је само у марту 1991. године, више стотина Срба и Црногораца пребегло из Албаније у Србију због неподношљивих притисака на њих. Ови избегли неалбанци, изјављивали су по доласку у Југославију да Демократска странка Албаније у поредизборној кампањи не признаје „суживот" Албанаца са припадницима националних мањина и да пропагира етнички чисту и „Велику Албанију". (Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 158-159.)

[995] У том смислу, оне су се користиле разним активностима које су требало да обмане међународну јавност о дешавањима у граничном појасу. Нпр., мисија Албаније при УН је 15. априла 1994. године дистрибуирала у УН саопштење о одржавању антијугословенских демонстрација у Њујорку. Тог дана југословенски граничари са Карауле „Горожуп", спречавајући упад терориста из Албаније, убили су двојицу држављана Албаније који су ушли 150 метара на територију СРЈ. Поводом тог инцидента Министарство унутрашњих послова Албаније је 18. априла изнело отпужбе о „координираном изазивању граничних инцидената од стране Југославије", које су, наравно, биле неосноване и злонамерне. (Наведено према: *Исто*, стр. 83.)

[996] Опширно о томе у: *Исто*.

[997] Абу Омар, један од водећих исламских фундаменталиста који је у Албанији боравио 1990-их година, описао ју је као„сигуран хотел - земљу у којој исламски фундаменталисти верују да могу живети без страха од политичке репресије". (Према: Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 33.)

Берише.[998] Дамиан Ђикнури овај период (1991-1997) назива „фазом пасивне државне политике", јер је власт, уместо да се супротстави радикализацији ислама у земљи, свесно подржавала тај процес.[999] То је имало последице и по окружење. Албанија је у датом раздобљу: константно угрожавала југословенску границу, подржавала илегални трансфер Албанаца и наоружања на простор КиМ, наоружавала и на друге начине помагала терористе на КиМ (нпр. улога албанске обавештајне службе у стварању обавештајне компоненете ОВК), пружала уточиште и/или успостављала тесне везе са међународним терористичким колективитетима и појединцима осумњиченим за тероризам, успостављала на својој територији терористичке кампове и другу потребну инфраструктуру за несметано деловање џихадиста, те подстицала југословенске Албанце на побуну против матичне државе, помагала на друге начине креирање косметских терористичких колективитета, сакупљала финансије потребне за деловање терористичких група и појединаца, промовисала идеју тзв. Велике Албаније тј. уједињење свих „албанских територија" на Балкану.[1000]

Са друге стране, тежећи да добије наклоност западних земаља за своје великоалбанске циљеве, Албанија је 1995. године усвојила нови *Кривични законик*. Наиме, иако је на својствен начин помагала развој тероризма, Албанија је

---

[998] Bodansky Y., „Italy becomes Iran's new base for terrorist operations", op. cit., p. 5-9 . Како наводи Кристофер Делисо, док су они секуларнији званичници албанске владе чекали да се материјализује обећано „економско чудо" (које ће произаћи из финансија доспелих из исламских земаља), главнокомандујући албанском обавештајном службом SHIK и председавајући Исламском интелектуалном асоцијацијом Албаније, Башким Газидеде, „по цео дан је примао званичне делегације из арапског света, неретко одсупајући од својих законом прописаних обавеза, па чак и компромитујући, односно угрожавајући албанску националну безбедност". (Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 31.)

[999] Временски период власти Салија Берише, Ђикнури је назива и „фазом освешћења" (енг. „sanctuary phase"), односно фазом својеврсне изградње Албаније као „светилишта" за међународне џихадисте. Он сматра да је таква политика, анализирајући је са аспекта заштите државе од претње каква је исламски фундаментализам, била веома погрешна. (Gjiknuri D., *Albania's Counter-terrorism Policy Options: Finding a Strategy of Common Sense*, op. cit., pp. 51-53.)

[1000] Опширније о свакој делатности у: Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста* оп. цит.; Пантелић Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", оп. цит.; Елзесер Ј., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, оп. цит.; Мијалковски М., „Угроженост безбедности Западног Балкана албанским тероризмом", оп. цит.; Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", оп. цит; Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит; Мијалковић С., Ђиновић Р., „Симбиоза организованог криминала, тероризма и политике на Косову и Метохији као изазов и претња националној и регионалној безбедности", оп. цит.; Мијалковски М., Килибарда З., *Геополитика и тероризам*, оп. цит.;, као и многи други извори.

у члану 230. овог законика предвидела кривично дело тероризма.[1001] За ово дело прописана је казна затвора најмање петнаест година или казна доживотног затвора или смртна казна (!).[1002] Па ипак, на уму треба имати да је исте године потписан и Дејтонски споразум, те да је ово, како истиче Милан Мијалковски, донекле утицало да албански терористи и њихови спонзори покажу извесну уздржаност и, уједно, демонстрирају тзв. Западном свету да су и они заговорници борбе против тероризма.[1003] Ова „двострука игра" кључних структура албанских власти потрајала је до самог краја мандата владе Салија Берише. О томе, како истиче Мијалковски, сведочи чињеница да су, већ годину и по дана касније, албански терористи обновили и појачали терористичка дејства против СРЈ што су пред међународном заједницом правдали разним изговорима. За то време општа социјално-економска ситуација у Албанији се додатно погоршала.[1004] Девастација економије узроковала је на крају пад режима Салија Берише (1997) и општи хаос у држави.[1005]

До одређених промена долази тек 1998. године када на власт долазе солијалисти које предводи Фатос Нано. Чињеница да никаква хапшења исламских фундаменталиста за време претходног режима нису била спроведена, довела је до тога да међународна заједница Албанији додели етикету „склониште за

[1001] Према члану 230. *Кривичног законика* тероризам је дефинисан: „Дело које чини лице које предузме акт насиља управљен на живот или здравље људи или на њихове слободе, вршењем отимце неког лица или насиљем на јавно саобраћајно средство или тешким нарушавањем јавног реда, чиме се изазива страх и несигурност код грађана". У наставку се наводи да је „последица дела конкретна опасност по живот или здравље људи или њихове личне слободе, која се манифестује у изазивању страха и несигурности код грађана. Учинилац дела може да буде свако лице, а у погледу кривице, потребан је умишљај". (Наведено према: Jovašević D., Mitrović Lj., „Terorizam u međunarodnom i krivičnom pravu nekih zemalja", *Zbornik radova sa međunarodne stručne konferencije: Suprtostavljanje terorizmu - međunarodni standardi i pravna regulativa*, Vlada Republike Srpske, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava za policijsko obrazovanje, Visoka škola unutrašnjih poslova/Hans Zajdel fondacija, Kozara, 29-30. mart, 2011., str. 434-435.)

[1002] *Исто*, стр. 435.

[1003] То је, како је већ објашњено у претходном поглављу, и био један од облика прикривања терористичког деловања исламских фундаменталиста на простору ЗБ.

[1004] Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 85-86.

[1005] У том хаосу, наоружање из бројних војних складишта бива украдено, од чега је значајан део доспео на Космет. (*Исто*, стр. 86.; Елзесер Ј., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, оп. цит., стр. 118.; То потврђује и један од извештаја Међународне кризне групе у којем се наводи да је „у том периоду дошло до потпуног слома реда и закона, опљачкана су складишта албанске војске, а земља и њени суседи пореплављени су с више од пола милиона опљачканог оружја. (Међународна кризна група, „Паналбанизам: колика је претња стабилности на Балкану?", оп. цит., стр. 5.) Детаљан опис наоружања које је нестало из албанских војних магацина и касарни, дат је у: Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 293.)

терористе", која јој је, како истиче Дамиан Ђикнури, „донела више штете него користи", узевши у обзир укупне албанске интересе.[1006] Тежња новоизабраних власти да се приближе НАТО-у и ЕУ, те евентуално економски опораве државу и укључе је у евроатланске структутре, доводи до промене дотадашње „пасивне" безбедносне политике у „реактивну", у чијем се средишту наглашава антитероризам као један од државних прерогатива. Другим речима, схватајући тада да им везе са међународним џихадистима могу штетити у прибављању шире подршке у разрешењу албанског националног питања (највише од европских земаља и САД), власти у Тирани потрудиле су се да покажу међународној заједници да желе да се обрачунају са џихадистима, што је довело до уплива многих обавештајних служби западних земаља у Албанију. Са промењеном политиком према џихадистима, и у сарадњи са ЦИА-ом, у лето 1998. године албанске власти хапсе (без налога) и Египту изручују неке од водећих исламских фундаменталиста који су легално боравили у Тирани.[1007] Албанска влада је ове акције окарактерисала као „почетак једне нове ... сарадње са америчком владом, а посебно са ЦИА-ом и Федералним истражним бироом (ФБИ)".[1008] Акције су настављене и крајем године, када је ухапшен извесни Клод Кадер, који је за себе говорио да га је лично Осама бин Ладен задужио да набавља оружје и да регрутује борце за ОВК.[1009] У периоду од 1995.-1998. године, такође, забрањен је рад и већини „исламских хуманитарних организација" повезаних са тероризмом, али су неке наставиле да раде.[1010] Како објашњава Миранда Викерс, државна власт је

[1006] Gjiknuri D., *Albania's Counter-terrorism Policy Options: Finding a Strategy of Common Sense*, op. cit., p. 52.

[1007] Кристофер Делисо објашњава да је уплив иностраних обавештајних служби у Албанију постао посебно интензиван након што су египатске власти отпочеле међународни лов на терористе који су учествовали у атентату на њиховог председника. Како је Албанија тада била главно европско стециште џихадиста, ЦИА и египатска тајна служба, обећале су Албанцима помоћ у борби против Србије, тј. СРЈ, уколико им се изруче поједини терористи. (Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 32-33.) Међутим, као разлог промене албанске позиције може се навести и окончање рата у БиХ, те тежња западних држава да се иноџихадисти благовремено искорене из региона. Једна од важнијих акција догодила се 2. јула 1998. године када су уТирани ухапшена четири припадника исламистичке фундаменталистичке организације „Џихад": Ахмед ал Нагару, Мустафа Меџеду, Мухамед Ходи и Мухамед Хасан Махмуд. (Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*оп. цит., стр. 134.)

[1008] Bodansky Y., *Bin Laden: The Man Who Declared War on America*, Prima Lifestyles, New York, 1999., p. 212.

[1009] Елзесер Ј., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, оп. цит., стр. 127.

[1010] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 34.

након 1998. године „донекле успорила реисламизацију Албанаца“ и увела стриктни мониторинг над исламским асоцијацијама и фондацијама.[1011] Само у периоду од 1998. до 2000. године, ухапшено је и из Албаније депортовано више од 50 ино-џихадиста, а међународни тероризам је постао важан аспект безбедности, што је било истакнуто и у *Стратегији националне безбедности Албаније*.[1012]

Међутим, о томе колико су Албанци били посвећени и искрени у својој антитерористичкој борби, довољно говори неколико чињеница. Нпр., власт није прогонила Салија Беришу, који је након смене наставио да подржава џихадисте, дајући им на коришћење своје приватне поседе како би основали терористичке кампове.[1013] Тачније, нова социјалистичка власт није процесуирала никога из претходне власти, што је било прилично неуобичајено, узевши у обзир албански политички реваншизам. Она је такође дозволила да у фази преузимања власти нестану и многи обавештајни документи.[1014] Ипак, много важније је то да се, иако је нова влада прогонила увезене џихадисте и затварала им изворе финансирања, о интегрисаности исламских фундаменталиста у структуре АИЗ и подстрекивању пан-албанизма, уопште није говорило. Тачније, никаква стратегија о спречавању деловања салафиста у оквирима АИЗ и пролиферације пан-албанистичких идеја, није била осмишљена. На тај начин, џихадисти су несметано наставили да функционишу. Обзиром да су се, како је већ поменуто, интереси џихадиста и пан-албаниста одликовали високом комплементарношћу, може се претпоставити да су албанске власти вероватно сматрале да ће ови екстремни исламски елементи албанског националног корпуса распрострањеног у региону, прожети џихадском идеологијом, убрзати стварање тзв. Велике Албаније - идеје од које ниједна

[1011] Vickers M., „Islam in Albania“, op. cit., p. 4. Ово потврђује и Милан Мијалковски: „Хапшења Арапа у Албанији и испитивања која су предузели албанска полиција и амерички противтерористички експерти током 1998. године, те признање званичника те државе да су делатности муџахедина у њој попримиле забрињавајуће размере, наговештавају њихову строжу контролу“. (Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 134.)

[1012] Gjiknuri D., *Albania's Counter-terrorism Policy Options: Finding a Strategy of Common Sense*, op. cit., pp. 53-54.

[1013] Елзесер Ј., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, оп. цит., стр. 118.

[1014] Gjiknuri D., *Albania's Counter-terrorism Policy Options: Finding a Strategy of Common Sense*, op. cit., pp. 52-53.

албанска власт није одустала, а коју је социјалистичка и научно утемељила.[1015] Да би такву намеру прикриле, власти у Тирани су се користиле интензивним маркетингом. Он се састојао од ширења заблуда о томе да су права албанске мањине угрожена у суседним земљама, а да је антитероризам један од стварних албанских безбедносних приоритета. Маркетинг је свакако имао ефекта. Американци су најпре поздравили заокрет нових албанских власти у погледу борбе против тероризма, а њихов интерес за Албанију у наредном периоду је растао. Свесно или несвесно, али свакако непоштено према СРЈ, као и у случају БиХ, тежња Американаца да се најширој јавности прикажу као заштитници људских права и „добрих муслимана", мислећи да ће на тај начин компензовати „лошу политику према муслиманима у Сомалији, Ираку и Авганистану", створиће на званичном политичком нивоу „несвети савез" САД, Албаније и земаља извозница исламског фундаментализма, са циљем заштите права Албанаца у региону (првенствено на КиМ). Погрешно ће се утврдити да су Срби (поново) одговорни за још један проблем на ЗБ, због чега ће међународна хуманитарна интервенција бити оправдана и преко потребна.[1016] Са друге стране, да ли као последица непромишљености или као свесна и врло мудра одлука албанских власти да пруже могућност џихадистима да наставе да делују у пограничном појасу у име светог рата, обезбедила је подршку исламског света и ОИК-а у вези са будућим гласањем о статусу Космета. Другим речима, заштита Албаније од исламског фундаментализма, чак и након смене администрације Салија Берише, остала је практично на оном нивоу који је задовољавао америчке контратерористичке напоре и, истовремено, био вешто изнивелисан тако да не доведе у питање наклоност исламске коалиције у међународним форумима неопходне за предстојеће одвајање Космета од СРЈ. Таква пракса наставила се све до 1999. године када се НАТО укључио у конфликт, за време ког је званична Албанија пружала максималну подршку свим албанским ектремистима у региону, без обзира на њихове мотиве и религијску убеђеност.[1017] Тако је створено стање у

[1015] О научном утемељењу тзв. Велике Албаније у: Бецић Г., „Сепаратизам - упориште албанског екстремизма", оп. цит., стр. 153.

[1016] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 35.

[1017] Опширније у: Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит.; Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит.

којем чак и да је Албанија доласком Фатоса Наноа на власт била решен(ија)а да се обрачуна са џихадистима, за то већ било касно.[1018] Џихадисти су успели да се увуку у структуре званичне АИЗ, и прегрупишу у граничном појасу одакле су нападали албанске суседе. Штавише, крајем 1990-их година постали су један од „адута" свих укључених страна које су желеле да интензивирају сукоб у оближњој СРЈ са крајњим циљем креирања тзв. независног Косова.[1019]

Директна последица тога је да је СРЈ, односно Р Србија, недуго након рата у БиХ, постала суочена са новим налетом џихадиста, али не само споља, већ и унутар своје територије. До тога је једним делом дошло првенствено због несмотрености и недовољне упорности југословенских власти које, у дужем временском периоду, албанском становништву у земљи никада нису на ваљан начин објасниле погубност тероризма, заснованог на заблуди да је КиМ њихова „природна територија". Неразумна неодлучност (или немоћ) југословенских власти да принципијелно и доследно казне актере терористичко-побуњеничких дејстава, стварала је код албанских екстремиста утисак о оправданости насиља којем су прибегавали ради подривања матичне државе и подрстекавала их да га понове.[1020] Због тога, доношење *Одлуке о проглашењу Устава Р. Србије* од 28. септембра 1990. године није много утицало на албанске сепаратисте, који су, руковођени заблудом да не морају да уваже *Уставни закон* и *Устав Р. Србије*, илегално усвојили „Декларацију о независности Косова" (1990) и „Устав Косова" (1990). Реагујући на овај противуставни акт, Скупштина Р. Србије је на својој седници (1990) суспендовала Скупштину АП КиМ, а почевши од 1990. године Србија и С(Ф)РЈ, учиниле су огромне напоре да разбију илузије албанских сепаратиста. У томе би несумњиво успеле да се међународна ситуација није нагло погошала по српске интересе.[1021]

Како је већ поменуто, заблуда косметских терориста није била једина претња југословенској безбедности. Угрожавање безбедности долазило је и споља - од стране Албаније, која је тежила да потпомогне своје сународнике на КиМ.

[1018] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 35.
[1019] Опширније о томе у: *Исто*, стр. 36-41.; : Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 180-240.
[1020] Мијалковски М., „Угроженост безбедности Западног Балкана албанским тероризмом", оп. цит., стр. 154.
[1021] Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 20-21.

Имајући у виду грубо и систематско насртање Албаније на југословенску границу, Министарство за иностране послове Југославије је 29. јула 1994. године издало саопштење у коме је изразило забринутост због настављања албанске политике територијалних претензија, мешања у унутрашње послове, подстицање сепаратизма и изазивања граничних инцидената на југословенско-албанској граници.[1022] Међутим, инциденти су настављени и у наредном периоду, на шта су југословенски граничари успешно одговарали оштрим акцијама.[1023]

Због дешавања у оквиру конфликта у БиХ и потписивања Дејтонског споразума, албанско-југословенске напетости су на кратко утихнуле, да би сломом власти у Албанији 1997. године поново постале интензивне.[1024] Због опште пометње у суседној Албанији, југословенске власти одлучиле су да 16.03.1997. године затворе државну границу према Албанији, а степен приправности јединица ВЈ подигну на виши ниво.[1025]

Након 1997. године, Албанци интензивирају директне окршаје са југословенским граничарима са циљем угрожавања границе, али се све више усредсређују на пружање разних врста помоћи косметским терористичким колективитетима, те гранични инциденти настају у већој мери услед покушаја да се терористи и наоружање транспортују на простор СРЈ. Анализа оружаних напада на граничне саставе у 1997. години указивала на то да је остварена висока

[1022] Наведено према: *Исто*, стр. 83.

[1023] Ово је детаљно описано у: *Исто*, стр. 75-88. и Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 273. и 276. Због инцидента који се догодио 30.08.1995. године у 13.15 часова у рејону Карауле „Дејан Радановић", при чему је један војник ЈНА изгубио живот, Министарство иностраних послова СРЈ упутило је Албанији оштар протест, у коме се истицало да таква политика, не смо да угрожава југословенско-албанске односе, већ представља опасност за мир и безбедност у региону Балкана. (Наведено према: Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 85.)

[1024] Непосредно пред крах власти у Албанији, Савезно Министарство Иностраних Послова СРЈ упутило је (20.01.1997) ноту Амбасади Албаније у Београду у којој је, између осталог, наглашено да је „председник Албаније, Сали Бериша, на конференцији за штампу поводом новогодишњих празника, још једном изнео низ грубих оптужби на рачун СРЈ и уставних институција Р Србије". (Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 273-274.)

[1025] Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 86. У међувремену, СДБ Р Србије и Служба безбедности ВЈ систематски су потврђивале расположиве и прикупљале нове податке о илегалном војном организовању и обучавању терориста са КиМ на територији суседне Албаније, и то под покровитељством њене владе. (Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 274.)

координација између албанских терориста из АП КиМ и њихових налогодаваца из Албаније.[1026]

Због учесталости и жестине терористичких акција, те бројности терориста у одређеним групама које су покушавале да пређу границу из Албаније у СРЈ или из СРЈ у Албанију ради обучавања и снабдевања оружјем и муницијом, Влада СРЈ је 23. јула 1998. године донела *Одлуку о проширивању и утврђивању граничног појаса на појединим деловима државне границе*[1027], док су гранични састави ВЈ за то време показали врхунску стручност, професионалност и умешност у супротстављању терористима.[1028] Посебно у том смислу треба истаћи деловање припадника ВЈ у рејону Карауле „Кошаре", који су у првих 10 месеци 1998. године ликвидирали 134 и ухапсили 16 терориста, те запленили већу количину наоружања.[1029]

Међутим, покушаји масовнијег преласка терориста преко границе нису представљали једину безбедносну претњу по СРЈ. Терористи су у другој половини 1990-их година деловали и унутар територије СРЈ, на шта су власти СРЈ одлучно одговарале.

Још 1988. године, секретар Покрајинског СУП-а Косова, Рахма Морина, упозорио је југословенску јавност да су, „због албанске индоктринације и наше толеранције, на том подручју шовинизмом затроване десетине хиљада младих људи".[1030] Ојачани саставима одметнутих припадника ЈНА албанске националности и загрижених фанатика из албанске дијаспоре, они су, још од почетка 1990-их година, покушавали да се наоружају, како би, организовани у

[1026] Штитећи границу од илегалног уплива албанских терориста и наоружања, припадници Приштинског корпуса ВЈ запленили су у 1998. години више од 25.000 дугих цеви различитих типова и калибра, око 10.000 комада бомби и мина за ручне бацаче и минобацаче, више од пола милиона метака различитих калибара и неколико тона војне опреме. Заустављајући упаде из Албаније у СРЈ, припадници ВЈ су ликвидирали више стотина теориста, а неке су ухапсили. У периоду од 1. јаунара до 1. октобра 1998. године у сукобима са терористима, погинуло је 33, а рањено 96 граничара ВЈ. (Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 87-89.)

[1027] Гранични појас је од дотадашњих 100 метара, проширен на 5 километара по дубини, а ВЈ су дата овлашћења да унутар тог појаса поступа према правилу о граничној служби. Том одлуком прецизирано је да се цивили могу кретати у граничном појасу само уз посебне пропуснице, које ће се издавати једино онима чије су куће до 5 километара удаљене од граничне линије. (*Исто*, стр. 92.)

[1028] Детаљан опис појединих контратерористичких акција у току 1998. године описан је у: *Исто*, стр. 90-94.

[1029] Детаљно у: *Исто*, стр. 94-99.

[1030] Лучић Д., *Тајне албанске мафије*, Космос, Београд, 1988., стр. 182.

диверзантско-терористичке групе, изводили акције и озбиљније угрозили безбедност матичне државе. То потврђује чињеница да су још у току 1991. године органи МУП-а Србије од екстремних Албанаца одузели 400 пиштоља, 80 аутоматских пушака, 20 „Калашњикова", 10 аутомата, више десетина ручних бомби, минско-експлозивних направа и 10.000 комада разних врста муниције.[1031] Након тога, захваљујући активностима надлежних органа, у периоду од 1992.-1993. године, идентификовано је више припадника тзв. државне безбедности Косова са развијеним центрима у Приштини, Урошевцу, Призрену, Ђаковици, Гњилану, Косовској Митровици и Пећи, као и организатора параполицијских састава.[1032] Обим и садржај ангажовања албанских сепаратиста на стварању и наоружавању терористичких састава у целини су разоткривени у септембру 1993. године. Тада су припадници МУП-а Србије ухапсили коловође терориста.[1033] Међутим, на основу њихових исказа и заплењене документације, надлежне службе установиле су да су терористи завршили све припреме за формирање тзв. Војске Републике Косово, те да је део тог пројекта већ био реализован.[1034] Акције снага безбедности СРЈ су због тога настављене и наредне године, када је у општини Качаник, МУП Србије 14. априла 1995. године ухапсио 16 чланова илегалне организације албанских сепаратиста.[1035]

Ипак, хапшења и осуде чланова „министарства" и „генералштаба" имагинарне „Републике Косово", те чланова неколико терористичких група, нису одвратили албанске сепаратисте са КиМ од намере да наставе са формирањем терористичких састава.[1036] Напротив, они су ојачали своје активности, те од средине 1996., а посебито у 1997-ој и 1998-ој години демонстрирали своју повећану бројност, способност, организованост и фанатизованост против

[1031] Наведено према: Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 107.
[1032] Идентификовано је 133 лица - 71 у Приштини, 44 и Призрену, 7 у Пећи и 11 у Гњилану. (*Исто*, стр. 113.)
[1033] Припаднике централне/водеће групе терориста, Окружни суд у Приштини осудио је 15.07.1994. године на временске казне затвора од једне до седам и по година, а деветочлану групу из Пећи, тамошњи Окружни суд, осудио је на укупно 27 година и 6 месеци затвора. (*Исто*, стр. 108. и 110.)
[1034] *Исто*, стр. 108.
[1035] Између осталих, ухапшени су самозвани председника општине, члан „општинске владе", председник и секретар, два бивша референта за народну одбрану, председник исламске заједнице, посланик у „Скупштини Републике Косово", пет активиста и др. (*Исто*, стр. 112.)
[1036] У периоду од 1991. до 1997. године укупно је притворено 7.416 осумњичених, а од 1991. до 1998. године осуђено 2.896 лица. Детаљан приказ дат је у: Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 278-281.

безбедносних снага СРЈ. Одговор на те активности биле су контратерористичке акције. Поједине групе су биле ликвидиране, али су се напади константно настављали.

Антитерористичке јединице МУП-а Србије нису биле довољно јаке и оспособљене за такве обимне противтерористичке операције какве су спровођене у 1998. години, а због зачуђујућег схватања у Генералштабу ВЈ и државном руководству СРЈ да је неупутно ангажовати војску против терориста, који су, с обзиром на своју војну организованост и наоружаност, једино тако могли да се униште, догодило се то да су терористички састави ОВК (25.000 припадника) у јулу 1998. године „контролисали око 50% територије КиМ и већину главних саобраћајница".[1037] Будући да су састави МУП-а Србије и ВЈ који су били размештени на КиМ у оружаним сукобима успевали да разбију банде терористичке ОВК, али су их ретко потпуно уништавали, одлуку о извођењу већих противтерористичких операција требало је да донесе највише државно руководство. Међутим, на одлуку се неоправдано дуго чекало, односно донета је тек када је тероризам екстремиста попримио забрињавајуће размере.[1038]

У оквиру противтерористичке кампање 1998. године, припадници безбедносних снага СРЈ успели су успешно да разбију терористичке групе албанских и других џихадиста.[1039] Након 21. јула 1998. године, ВЈ успела је да појачаним мерама обезбеђења граничног појаса, готово у потпуности пресече чвор између косметских терориста и њихових савезника у Албанији. Синхронизовано, снаге МУП-а Србије разбиле су и истерале терористичке групе из њихових база у Малишеву, Ораховцу, Смоници, Овчареву, Ликовцу, те дуж комуникација Приштина-Пећ и Приштина-Призрен.[1040] Обрачун са групама терористичке ОВК трајао је од 25. јула до 29. септембра 1998. године. За то време, ликвидирано је неколико стотина терориста, док је живот изгубило 57 полицајаца

[1037] Детаљнији опис фактора који су изазивали конфузију врховног руководства и онемогућавали правовремено доношење квалитетних одлука у сузбијању албанског тероризма на КиМ, као и односа између надлежних служби и токова информација, приказан је у: *Исто*, стр. 296-301.

[1038] *Исто*, стр. 297.

[1039] Нпр., у акцијама спровођеним у периоду април-март 1998. године ликвидирано је више припадника босанско-херцеговачких муџахедина из састава „Црни лабудови", „Џамијски голубови" и „Жуте осе", а само у једној акцији на граничном прелазу „Кошаре" (18-19.07.1998) ВЈ ликвидирала је 20-ак терориста међу којима 15 ино-муџахедина пореклом из Јемена, Саудијске Арабије и БЈРМ. (Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр.132. и 135.)

[1040] Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 307.

и 22 припадника ВЈ, теже су рањена 102 полицајца и 17 војника, а лакше 53 полицајца и 22 војника, официра и подофицира ВЈ.[1041] Већ 22. септембра 1998. године у пет окружних судова на КиМ и у Окружном суду у Прокупљу спроведена је истрага против 927 Албанаца због тероризма и удруживања ради непријатељске делатности.[1042] До почетка 1999. године, због енергичних акција југословенских служби безбедности, увелико је спласнуо борбени морал терористе, док су присилно мобилисани „војници" масовно отказивали послушност; дошло је до осипања ОВК.[1043] Општи је утисак да би југословенске безбедносне снаге екстремизам косовских Албанаца сасвим сигурно искориниле и раније, само да нису биле сусздржане, између осталог, и због тога што су албански терористи имали свеобухватну иностарну подршку.[1044] Она је постала посебно изражена након пораза терористе 1998. године.[1045] Тачније, након офанзивних дејстава и великог успеха ВЈ у борби против албанских терористе, НАТО је ставио ваздухопловне снаге у приправност са претњом да ће масовним ваздушним ударима напасти СРЈ. Агресија НАТО-а је одложена, јер је споразумом „Милошевић-Холбрук" 8. октобра 1998. године договорено да СРЈ прихвати верификациону мисију Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) за Космет са око 2000 чланова на челу са америчким пензионисаним генералом Вилијамом Вокером, да се дозволи извиђачкој авијацији НАТО да

[1041] Вилић Д., Тодоровић Б., *Тероризам и нови светски поредак*, оп. цит., стр. 251-252. У периоду од 25. јула до 29. септембра 1998. године јединице Приштинског корпуса у садејству са снагама МУП-а Р Србије запленили су око 150 тона наоружања и муниције. (Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 84-85.)

[1042] У притвору се тада налазило 583, а у бекству 419 Албанаца. (Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 309.)

[1043] *Исто*, стр. 307.

[1044] Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 100.

[1045] У многим случајевима међународна заједница је пружала сваку врсту помоћи државама угроженим од тероризма, осим кад је у питању СРЈ. Према СРЈ, међународна заједница је својим активностима поспешивала тероризам и најодговорнија је за нарастање масовних терористичких активности на територији јужне српске покрајине. Савет безбедности је само вербално и то повремено осуђивао терористичке активности на територији СРЈ, као и понашање Албаније, а мноштво извора говори о уплетености тајних служби многих западних и других држава (пре свих САД и Немачке) које су помагале албанске терористе у агресији на СРЈ. (Нпр.: Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији",оп. цит.; Елзесер Ј., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, оп. цит.; Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит.; Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит.; Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit. и многи др.)

надгледа простор јужне српске покрајине и да се смањи бројно стање МУП-а Р. Србије и војске СРЈ на стање које је било пре марта 1998. године.[1046]

Потребно је истаћи да је пре притиска да се потпише споразум „Милошевић-Холбрук", тј. током читаве 1998. године, српска дипломатија у више наврата покушала да упозори Савет безбедности УН (СБ УН) о догађањима на КиМ, те утиче на развој ситуације кроз активно учешће у систему УН. У томе је остварила делимичне успехе. СБ УН доноси резолуције број 1160 (од 31.03.1998), 1199 (од 23.04.1998) и 1203 (24.10.1998), којима се позива на смиривање ситауције, оштру осуду тероризма, почетак дијалога о тражењу политичког решења за КиМ и поштовање обавезујућих правних оквира УН, али оне бивају константно кршене. Како износе Душан Пророковић и Јири Динстбир, целокупна дипломатска активност око КиМ у то време била је под утицајем америчке тајне дипломатије, која је путем међународних оргнизација (ОЕБС, НАТО) била усмерена на припрему војне интервенције против СРЈ.[1047] На терену, у периоду између 13. октобра 1998. и 31. јануара 1999. године, охрабрени подршком дела међународне заједнице, преостали припадници ОВК појачали су дејства против ВЈ и МУП-а Србије, а терористи потиснути у Албанију поново су почели са убацивањем на српску територију. Према „Белој књизи" Министарства Иностраних Послова СРЈ, у датом периоду терористи ОВК извршили су 677 напада и провокација, од чега 215 против цивила и 462 против полиције и ВЈ. Они су убили 48, а киднаповали 46 цивила, убили 17, а ранили 79 полицајаца и војника".[1048] Другим речима, примирје и демилитаризација послужили су за офанзиву ОВК под дипломатским кишобраном САД и уз логистичку помоћ НАТО.[1049] Српске снаге безбедности пружале су отпор, али је, као што је опште познато, укључење међународних фактора у дешавања на Космету преокренуло сукоб у корист албанске стране.

[1046] Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији",оп. цит., стр. 86.; Пророковић Д., *Косово: међуетнички и политички односи*, Геополитика, Београд, 2011., стр. 195.; Детаљне ингормације о споразуму у: Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 251-255.

[1047] Према: Пророковић Д., *Косово: међуетнички и политички односи*, оп. цит., стр. 195., опширније у: Dientsbier J., Daň z krve, *Lidové noviny*, Praha, 2002.

[1048] Министарство иностраних послова СРЈ, *Бела књига: Агресија НАТО-а против СР Југославије-Документа*, део први, Београд, 2000., стр. 81-87.

[1049] Душан Пророковић Д., *Косово: међуетнички и политички односи*, оп. цит., стр. 198.

НАТО интервенција против СРЈ отпочела је „конструисањем“ тзв. случаја Рачак.[1050] Тачније, 16. јануара 1999. године, шеф мисије ОЕБС-а, Вилијм Вокер, открио је наводни масакр у селу Рачак код Штимља. Милан Мијалковски, поред многих других, објашњава да постоје бројне чињенице о томе да је наводни масакр подметнута подвала од стране Албанаца и њихових ментора како би се легализовала војна интервенција против СРЈ, те да су за сво време трајања противтерористичке операције на КиМ припадници безбедносних снага СРЈ деловали у складу са свим важећим принципима и одредбама међународног хуманитарног права којим се уређује понашање учесника у оружаном сукобу и штите његове жртве.[1051] Након проглашења Вилијама Вокера непожељном особом у СРЈ, те неуспелих разговора око решавања „косовске кризе“ који су уследили у Рамбујеу, интервенција је отпочела 24. марта 1999. године, а завршила се 10. јуна 1999. године, када је СБ УН усвојио Резолуцију 1244. Дан раније у Куманову постигнут је Војно-технички споразум између међународних снага безбедности и влада СРЈ и Србије. Тим споразумом, између осталог, предвиђено је „размештање на Космету ефективних цивилних и војних трупа под контролом УН“, успостављање ваздушне и копнене зоне безбедности, те постепено повлачење снага СРЈ са Космета.[1052] Овиме је практично заштита дела територије СРЈ од растућег исламског фундаментализма, из ингеренција матичних снага безбедности, пренета на међународне снаге. Тачније, војне и полицијске снаге СРЈ и Србије повучене су са подручја КиМ, а покрајина је стављена под контролу међународних снага (*Kosovo Force* - КФОР) и новоформираних косовских снага безбедности: тзв. КЗК и КПС - обе попуњене бившим припадницима терористичке ОВК.[1053] Колико су оне имале успеха у сузбијању религијски

[1050] Детаљније о томе у: Chronicle Research Team, *The Road to War: The Massacre That Never Was*, The Lord Byron Foundation for Balkan Studies: The Kosovo Dossier, London England, Aiken, South Carolina, 1999., pp. 61-64.

[1051] Детаљан опис „сценирања“ Рачка приказан је у: Мијалковски М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, оп. цит., стр. 259-266., а о хуманости српских безбедносних снага у: *Исто*, стр. 309-312.

[1052] Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 170-171. КЗБ представља 5 км дубоку зону дуж административне границе између СРЈ и КиМ. У КЗБ је био дозвољен приступ само лако наоружаним полицијским снагама. (Marović M., Ejdus F., Kostić I., *Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, Balkanski centar za Bliski istok, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju - Misija u Srbiji, Beograd, decembar 2012., str. 16.)

[1053] Мијалковић С., Ђиновић Р., „Симбиоза организованог криминала, тероризма и политике на Косову и Метохији као изазов и претња националној и регионалној безбедности“, оп. цит., стр. 179.

мотивисаног тероризма, довољно говоре следећи подаци. Од доласка тзв. мировних снага, односно од 1. јуна 1999. до 17. новембра 2001. године, албански терористи на територији КиМ укупно су извели 5.616 терористичких напада, у којима је убијено 1.120, рањено 1.179, а отето 1.075 лица.[1054] Ови подаци не треба да чуде, имајући у виду заблуду међународних снага о томе да дојучерашњи албански терористи „преко ноћи" могу да се трансформишу у борце против тероризма. Та заблуда ће постати више него очигледна у тренутку када се конфликт буде проширио на југ централне Србије, као и западни део BJRM, где у оба случаја постоје необориви докази о повезаности КЗК и КПС са терористичким колективитетима ОВПМБ и ОНА.[1055]

Након што се рат на КиМ завршио, сукоби ниског интензитета преселили су се на територију општина Прешево, Медвеђа и Бујановац. Након краткотрајног затишја, Албанци са југа централне Србије поново актуелизују своју намеру да се тзв. Прешевска долина припоји „независном Косову".[1056] Присуство велике количине наоружања и одређеног броја искусних герилаца, ветерана ОВК, као и недостатак контроле у КЗБ из које су припадници ОВПМБ могли неометано да организују нападе, подстакло је терористе на реализацију поменуте идеје. Поред тога, надолазеће политичке промене у Београду, које су почеле поразом Слободана Милошевића на председничким изборима у септембру 2000. године, су, у политичком смислу, представљале прилику да се албанско питање на југу централне Србије стави на дневни ред пред нове власти.[1057]

[1054] Детаљан преглед инцидената пориказан је у: Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 162-167.

[1055] Детаљно о овоме у: Влада Републике Србије, *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, оп. цит., стр. 13-14.

[1056] Први пут ова идеја изнесена је на незваничном „референдуму"одржаном 1. матра 1992. године када се 97% грађана ових општина изјаснило за „културну и политичку аутономију са правом присаједињења тзв. Косову". (Marović M., et al., *Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, op. cit., str. 15.)

[1057] Након што је Слободан Милошевић признао изборне резултате после масовних демонстрација 5. октобра, уједињена опозиција у коалицији ДОС (Демократска опозиција Србије) направила је са Милошевићевим снагама прелазну републичку владу са роком трајања до парламентарних избора заказаних за 23. децембар 2000. године. У прелазној влади, ДОС је преузео контролу над МУП-ом. Избори су, као што је било очекивано, донели убедљиву победу ДОС-а и преузимање власти на свим нивоима државне управе. (Исто, стр. 16.)

Криза се заоштрава новембра 2000. године када ОВПМБ интензивира нападе на безбедносне снаге СРЈ и Србије.[1058]

До смиривања ситуације долази јануара 2001. године, када држава, са доминантно репресивно-реактивне, прелази на доминантно превентивно-проактивну антитерористичку стретегију, тј. када влада РС усваја програм за разрешавање кризе мирним средствима и најављује предузимање мера заштите од тероризма.[1059] У том циљу она је најпре предузела краткорочне мере које су подразумевале безбедносне, организационе, политичко-дипломатске, социјално-економске и информативне активности. Краткорочне безбедносне активности обухватале су: 1) ојачавање безбедносних снага и уређивање њихових положаја, што је терористе у многоме одвратило од даљих напада, 2) интензивирање ангажовања безбедносних снага на спречавању и сузбијању тероризма и других облика криминала, посебно организованог и 3) формирање специјалне екипе за контролу законитости рада полиције. Организационе краткорочне активности односиле су се на формирање Координационог тела савезне Владе и Владе РС за општине Бујановац, Прешево и Медвеђу ради усклађивања активности полиције, војске и других државних органа, као и за остваривање контаката са представницима КФОР-а и других међународних организација. Следствено томе, краткорочне политичко-дипломатске активности, поред наведених међународних контаката, обухватале су постизање договора српских снага безбедности и албанских терориста о мирном решавању кризе, који су потписали и представници КФОР-а.[1060] Краткорочне социјално-економске активности

[1058] Према српским подацима, од потписивања Војно-техничког споразума 9. јуна 1999, па до 31. августа 2001. године, на датом простору извршено је чак 1.160 терористичких напада и провокација, у којима је убијено 18 припадника локалне полиције и 10 цивила, а 45 особа је киднаповано; рањени су 61 припадник полиције, 25 цивила и 2 члана међународних организација. У датом периоду, српске безбедносне снаге открилe су 13 случајева постављања пресованог и пластичног ТНТ експлозива (углавном паковања од по 15 кг), као и 15 противтенковских мина. (Ristović M., „Albanski teroristi Srbe mučili, pa ubijali", op. cit.)

[1059] Стевановић О., Мијалковић С., Субошић Д., Млађан Д., „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији: Студија случаја 'Бујановац, Прешево и Медвеђа'", *Теме*, бр. 4 (октобар-децембар), 2012. стр. 1703. и Janjić D., *Kriza na jugu Srbije*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2005., str. 1., преузето са: http://www.bezbednost.org/Bezbednost/708/Kriza-na-jugu-Srbije.shtml 05.08.2013.

[1060] Стевановић О., et al., „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији: Студија случаја 'Бујановац, Прешево и Медвеђа'", оп. цит., стр. 1708. Сукоб је окончан потписивањем два одвојена споразума о прекиду ватре 12. марта 2001. године - једног између Србије и представника КФОР-а у месту Мердаре, а другог између ОВПМБ и специјалног

испољавале су се обезбеђивањем значајних финансијских средства за санацију проблема у комуналној, економско-привредној и друштвеној сфери живота грађана кризног подручја, што је допринело његовој ревитализацији. Упоредо с тим, краткорочне информативне активности тежишно су се односиле на формирање „Прес-центра" у Бујановцу, који је организовао редовно информисање и извештавање, евидентирање и праћење свих безбедносно-интересантних догађаја и појава на подручју општина Бујановац, Прешево и Медвеђа. Све то је резултовало стварањем услова за очување постојеће етничке структуре локалне популације.[1061]

Одржавање потписаних споразума и наставак рада на редукцији кризе у КЗБ било је предвиђено „Програмом за мирно решавање кризе у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа", који је у име владе Србије сачинио њен тадашњи потпредседник Небојша Човић. У складу са тзв. Човићевим планом влада је покренула сет дугорочних мера чији су кључни елементи били: распуштање, разоружавање и амнестија припадника ОВПМБ, повлачење ванредно ангажованих војних и полицијских снага, повратак избеглица, изградња мултиетничких институција уз поштовање људских права и економска ревитализација подручја.[1062] Садржај дугорочних мера био је исти као и у случају краткорочних, али је њихов редослед био другачији због одсуства хитности. У том смислу, дугорочне политичко-дипломатске мере обухватале су: 1) интеграцију Албанаца у државни и друштвени систем и поштовање њихових људских права у складу са европским стандардима[1063], 2) дипломатске напоре РС да се обезбеди међународни притисак на терористе изражен ставом, одлуком или другим актом СБ УН и других органа међународне заједнице о томе да је њихов циљ о аутономији, специјалном статусу или о променама граница РС неприхватљив, неостварив и неоправдан и да неће имати међународну подршку. У реализацији дугорочних дипломатских мера у разрешавању кризе на подручју општина Прешево, Бујановац и Медвеђа била је неопходна и међународна помоћ, због чега

изасланика НАТО-а у месту Кончуљ. (Marović M., et al., , *Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, op. cit., str. 16-17.)

[1061] Стевановић О., et al., „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији: Студија случаја 'Бујановац, Прешево и Медвеђа'", оп. цит., стр. 1708-1709.

[1062] Marović M., et al., , *Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, op. cit., str. 16-17.

[1063] Ово је предвиђено *Планом интеграције Албанаца у политички, државни и друштвени систем Републике Србије* (2001).

је остварена блиска сарадња са КФОР-ом, УНМИК-ом, Посматрачком мисијом Европске Уније (ЕУММ) и Високим комесеријатом УН за избеглице (УНХЦР), другим посматрачким мисијама и хуманитарним организацијама. Економско-социјалне дугорочне мере превенције тероризма обухватале су: 1) доношење и реализовање плана економске и социјалне ревитализације и развоја региона, укључујући и збрињавање расељених лица са КиМ, уз међународну финансијску помоћ[1064] и 2) повратак расељених лица у своја обновљена домаћинства. Безбедносне дугорочне мере обухватале су: 1) заштиту грађана, насеља и комуникација адекватним распоредом, опремљеношћу и мерама полиције, одржавање спремности за брз одговор на терористичке акције по потреби и одлуци надлежних органа, као и изналажење решења за превазилажење ограничења у интервенцији полиције и Војске у КЗБ (фазним укидањем КЗБ или сагласношћу команданта КФОР-а за улазак одговарајућих јединица полиције и војске у КЗБ у складу са Војно-техничким споразумом - ВТС)[1065]; 2) успостављање безбедности и мира у Лучанима и Великом Трновцу, уз верификацију међународне заједнице, преговарањем са терористима да напусте Лучане и Велики Трновац, да се расељена лица врате у те општине и да се комисијски изврши повраћај њихове имовине, као и да се деблокирају локални путеви које контролишу терористи[1066], 3) повлачење ванредно ангажованих безбедносних снага, уз повратак или останак редовне локалне полиције национално-мешовитог састава у насељима и редовних војних састава укључујући одговарајуће јединице према административној линији са КиМ и граничне јединице према Македонији; 4) имплементацију пројекта „Полиција у (локалној) заједници“ (ПуЛЗ) у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа и 5) амнестију од кривичне одговорности и пацификовање терориста, са потпуном слободом њиховог кретања уколико нису извршили кривично дело насиља.[1067]

[1064] Ово је предвиђено *Планом економског и социјалног развоја општина Бујановац, Прешево, Медвеђа и Врање* (2001).

[1065] Ово је одређено *Предлогом за укидање зона безбедности утврђених Војнотехничким споразумом* (2001).

[1066] Ово је био предвиђено *Планом успостављања безбедности и мира у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа* (2001).

[1067] У том смислу био је упућен и званичан *Позив Албанцима на дијалог за решавање кризе у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа.* (Стевановић О., et al., „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији: Студија случаја 'Бујановац, Прешево и Медвеђа'“, оп. цит., стр. 1710-1711.) *Закон о амнестији* свих бивших припадника терористичког

Организационе дугорочне мере превенције подразумевале су потпуну нормализацију рада државних органа и органа локалне самоуправе. Поред нормализације рада, то је подразумевало и њихов развој, модернизацију и доступност грађанима. Информативне дугорочне мере реализоване су кроз извесне медијске садржаје, којима се настојало да се придобије домаћа и светска јавност, а пре свега локално становништво, за мирно решавање кризне ситуације. Кроз информативне садржаје промовисана су људска права и слободе, политичко-дипломатска средства за решавање спорова, расељена лица позивана су да се врате у своје домове, позивани су инвеститори да улажу средства у економију југа централне Србије, осуђивани су појединачни случајеви политички мотивисаног насиља итд.[1068] Што се тиче ефеката предузетих мера у функцији превенције тероризма, најзначајније је истаћи да су оружани сукоби коначно престали 31.5.2001. године. Терористи су разоружани, њихове организације су распуштене, а фортификацијски објекти, предато наоружање и војна опрема су уништени. Највећи број њих амнестиран је од кривичне одговорности, чиме су отклоњени узроци угрожавања уставног поретка, државног суверенитета и територијалног интегритета РС и СРЈ. Успостављено је међусобно поверење и остварена је конструктивна сарадња снага безбедности СРЈ и РС са међународним безбедносним структурама. То је резултирало повратком домаћих снага безбедности у КЗБ и њиховим изласком на административну линију са АП КиМ, чиме је, унапређена безбедност и контрола прелажења административне линије.[1069]

Како закључују Марија Маровић, Филип Ејдус и Иван Костић, укупни безбедносни аспекти „Човићевог плана" релативно брзо су имплементирани, што је донело видљиве резултате у виду стабилизације безбедносних прилика. Ипак, преостали елементи, који се односе на интеграцију Албанаца у све државне

колективитета ОВПМБ Савезна скупштина СРЈ донела је 2002. године. (Miša Ristović, „Albanski teroristi Srbe mučili, pa ubijali", op. cit.) Закон важи за све који су оптужени за тероризам или удружени злочиначки подухват у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа, у вези са делима почињеним између јануара 1999. и маја 2002. године. (Ristić M., „Jug Srbije trpi posledice izbornih hapšenja", *BalkanInsight* (on-line), 08.06.2012, преузето са: http://www.balkaninsight.com/en/article/jug-srbije-trpi-posledice-izbornih-hapsenja 05.08.2013.)

[1068] Ово је било предвиђено *Планом медијске подршке мирном решавању кризе у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа* (2001). (Стевановић О., et al., „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији: Студија случаја 'Бујановац, Прешево и Медвеђа'", оп. цит., стр. 1711-1712.)

[1069] *Исто*, стр. 1712.

структуре и економски развој ових општина, доживели су делимичан успех. Иако је, истичу аутори, поред имплементације „Човићевог плана" и формирања Координационаог тела децембра 2000. године, учињено неколико позитивних корака ка бољој интеграцији албанског становништва (попут измене закона о локалним изборима, потписивања принципа и касније оснивања мултиетничке полиције и формирања Националног савета албанске националне мањине), ово подручје остало је у наредном периоду извор нестабилности, о чему сведоче континуирано присуство бројних безбедносних снага Р. Србије[1070], као и оружани инциденти након 2001. године који се спорадично дешавају.[1071]

Томе је вероватно допринела и ситуација на КиМ, обзиром да су новоуспостављени „косовски органи безбедности", уместо да помажу искорењивању тероризма, помагали исламске фундаменталисте у суседству, при чему је улога тзв. Косовске обавештајне службе *SHIK* (Shërbimi informativ i Kosovës) била најзапаженија. Како истиче Данијел Мирковић, оперативци *SHIK*-а учествовали су у формирању и наоружавању ОВПМБ од 1999. до 2001. године. У сарадњи са обавештајним службама НАТО-а, *SHIK* је на југ централне Србије неопажено убацио око стотину својих оперативаца који су организовали оружану побуну у КЗБ и ликвидирали већи број Албанаца са тог простора за које су сматрали да су агенти српских служби. По сличном сценарију, организовали су и оружану побуну на подручју западне Македоније.[1072]

Међутим, када је реч о BJRM, треба истаћи да су одмах по проглашењу њене независности 1991. године, имајући у виду значајну албанску популацију у земљи, врховне власти од самог почетка покушавале да пронађу одговарајући модел државне управе како би се одржала мултиетничност уз поштовање људских права и права мањина. У том смислу, Устав усвојен 17. новембра 1991. године (ревидиран 1992. године) и сви пратећи закони гарантовали су сва права и грађанске слободе свим грађанима BJRM.[1073] Па ипак, Албанци никада нису били задовољни својим статусом и константно су тежили ка остваривању већих права,

---

[1070] Незваничан податак је да у КЗБ делује око 500 припадника Жандармерије.
[1071] Marović M., et al., , *Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, op. cit., str.. 17.
[1072] Mirković D., „Tačijeva služba za likvidacije", *Akter* (on-line), 23.12.2012, преузето са: http://www.akter.co.rs/weekly/34-bezbednost/25369-ta-ijeva-slu-ba-za-likvidacije.html 05.08.2013.
[1073] Опширније о томе у: Павлица Б., „Албанска мањина у Републици Македонији - од међуетничких сукоба до албанског тероризма: 1991-2001", оп. цит., стр. 329-336.; као и Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 80.

а посебно су их, мимо контроле и одобрења централних власти у Скопљу, остварили у западном делу земље. „Јутарњи весник“ је у том контескту објавио информацију да је 1990. године у Тетову само 20 процената државних пореза и дажбина наплаћено. Надаље, исти лист истакао је да македонски политичари сматрају да Албанци нису лојални грађани, што, између осталог, доказују својим константним и демонстративним „презиром“ према легалним институцијама, „напуштањем“ посланичких места у парламенту и другим сличним примерима. А о дрскости и моћи албанских екстремиста, лист наводи да: „У западном делу земље, у којем влада десничарска ДПА Џаферија, званична власт у Скопљу нема баш никакве државне ингеренције. Полицијска власт је беспомоћна, тамо не влада правна држава, јер се македонски закони практично не примењују. Само је привид да је Република Македонија јединствена државна целина“.[1074] Безобзирност Албанаца према матичној БЈРМ беспрекидно се одвијала током читавог периода 1990-их година „скривена иза парола о демократији и људским правима“. Поједине активности државних органа да се зауздају екстремни македонски Албанци, не само да нису решили проблем, већ су погодовали даљем развоју албанског екстремизма и служили као оправдање за ширење заблуда које је стварао вешти албански маркетинг у међународном окружењу. Тај маркетинг су у знатној мери финансирале разне ИНВО, које су средином 1990-их година желеле да се устоличе у БЈРМ.[1075] Због опште лоше економске ситуације у земљи, те раскола унутар македонске ИВЗ, и тако омогућеног уплива и ширења исламских фундаменталиста у држави, надлежни органи нису могли много да учине на плану заштите државе од дате претње. Џихадисти су наставили са инфилтрацијом и тежили да своје идеје пренесу на што ширу исламску популацију у БЈРМ, те тиме дестабилизују државу.[1076]

[1074] Наведено према: Павлица Б., „Албанска мањина у Републици Македонији - од међуетничких сукоба до албанског тероризма: 1991-2001“, оп. цит., стр. 351.

[1075] Неке од ИНВО које су тежиле да отворе испоставе, тј. канцеларије у БЈРМ биле су IIRO, Саудијска висока комисија и Islamic Relief. Митевски, који је у то време био на челу специјалне контратерористичке групе македонског МУП-а (касније назване Обавештајна агенција), објашњава тадашњу ситуацију речима: „Зато што смо знали шта су (ИНВО) наумиле, трудили смо се на све начине да им опструирамо регистрацију у нашој земљи... због чега нас је један амерички званичник назвао 'недемократама'... а мене лично 'веома лошим комунистом'“. (Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 81.)

[1076] Опширније о томе у: *Исто*, стр. 73-92.

Вероватно због тога, али и из многих других разлога, албански екстремизам се није зауставио ни почетком новог века, те је од краја фебруара 2001. године у западном делу земље примењивано најгрубље физичко насиље као облик притиска за приступање изменама Устава БЈРМ.[1077] Рецимо, већ крајем јануара 2001. године у селу Теарцу погинуо је један македонски полицајац. „Била је то прва званична акција 'Народне ослободилачке армије', која је преузела одговорност за овај атентат, док је македонска влада порицала да постоји конкретна опасност".[1078] Македонске власти нису реаговале на адекватан начин ни када су у фебруару 2001. године ветерани косовске ОВК долазили у БЈРМ са циљем да терористичким дејствима изнуде федерализацију државе. Када су интензивнија терористичка дејства ОНА-е отпочела у тетовском региону било је видно да македонска армија није била дорасла овом изазову. Како тврди Бранко Павлица, док су се сукоби ширили и док су припадници ОНА-е стављали под своју контролу све више територија и продирали све до предграђа Скопља и Куманова, македонске снаге су показивале своју неефикасност и недисциплинованост.[1079] Осим тога, када су македонски губици почели да изазивају жестоке анти-албанске демонстрације и инциденте, што је довело до стања у којем су „на насиље Албанаца, Македонци одговарали насиљем са властите стране (Румница, Слупчане, Ваксинце)"[1080], полиција није учинила ништа да то насиље спречи.[1081]

Оваквом развоју догађаја у БЈРМ знатно је допринела и ситуација која се одвијала на КиМ након НАТО агресије. Заблуда о томе да се од расформиране ОВК могу изградити тзв. косовске безбедносне структуре, довела је до пролиферације тероризма и организованог криминала у региону што је имало за

[1077] Павлица Б., „Албанска мањина у Републици Македонији - од међуетничких сукоба до албанског тероризма: 1991-2001", оп. цит., стр. 355.
[1078] Наведено према: *Исто*.
[1079] *Исто*. Ово потврђује и Виктор Безрученко, када истиче да су на почетку сукоба, македноске снаге биле „потпуно неспремне да се изборе са изазовима албанске побуне у земљи". (Наведено према: „Analiza makedonskog konflikta", *Sense Tribunal* (on-line), 04.10.2007, преузето са: http://www.sense-agency.com/tribunal_%28mksj%29/analiza-makedonskog-konflikta.25.html?cat_id=1&news_id=5030 06.08.2013.)
[1080] Павлица Б., „Албанска мањина у Републици Македонији - од међуетничких сукоба до албанског тероризма: 1991-2001", оп. цит., стр. 355.
[1081] Brunnbauer U., *The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments*, Center for the Study of Balkan Societies and Cultures (CSBSC) University of Graz, Austria, Issue 1/2002., p. 3.

последицу даљу дестабилизацију, о чему говоре поједини документи.[1082] У том смислу, од стране међународних снага на КиМ направљени су бројни пропусти у решавању кризе на КиМ који су директно довели до ескалације насиља у западном делу БЈРМ.[1083]

До делимичног отрежњења је дошло тек 23. марта 2001. године када су македонске снаге безбедности покренуле широку акцију против ОНА-е на подручју Тетова и нанеле јој пораз. Након уласка припадника МУП-а БЈРМ у албанско село Љуботен, оружани сукоби су се проширили и на Скопску Црну Гору.[1084] У окршајима који су уследили, према наводима *Human Rights Watch*-а, убијен је већи број албанских цивила, а на стотине их је заробљено.[1085] Акције су настављене 9. јуна офанзивама на села Матејче и Слупчане, па потом и 22. јуна на Арачиново које је ослобођено 3 дана касније. Након спорадичних борби у јулу, конфликт се поново заоштрава у августу када албански терористи заузимају село Радуша, а македонска армија и полиција ослобађају Тетово, које касније бива изложено константним нападима терориста. Свеопшта ситуација биће акцелератор за бројне таласе спонтаних реакција гневних грађана и учиниће да македонски националисти наставе са насумичним нападима на имовину Албанаца у Скопљу и Битољу, наносећи при том велику материјалну штету. Трагични биланс вишемесечних оружаних сукоба албанских терориста са војним и

[1082] Између осталог, тајни извештај поднет генералном секретару ОУН Кофи Анану 29.02.2000. године, тврди да је КЗК, састављен од 5000 припадника, укључен у „криминалне активности – убиства, тортуру, вршење нелегалних полицијских активности, злоупотребу власти, кршење политичке неутралности и изазивање мржње". Уместо заслуга за 'одговор на природне катастрофе', због чега ОУН званично финансира активности КЗК, веза са организованим криминалом и политичким насиљем су постале јавна тајна на Косову. Порука тајног извештаја је да ОУН даје плате многим албанским екстремистима и гангстерима..." (Према: Ортаковски В., „Националне мањине у Републици Македонији", *Зборник радова Демократија и националне мањине*, Центар за истраживање етницитета, Београд, 2002., стр. 227-228.)

[1083] Један од примера представља Газим Острени, ранији командант ОВК, који је водио терористичке нападе у БЈРМ. Пре почетка оружане побуне, Острени је био плаћен од УН да помогне оснивање КЗК, а затим је био назначен за шефа Генералштаба КЗК. Према „Irish Times"-у, улога Остремија, као вође терориста, била је шок за представнике УН и НАТО на Космету. Наводни недостатак блиске супервизије (КЗК-а) омогућио је Остремију да командује албанским екстремистима у БЈРМ, под „претпоставком да је отишао на годишњи одмор". (*Исто*, стр. 228.) Откривено је, такође, иако је било предвиђено да се оружје расформиране ОВК преда КФОР-у, да је добар део тог наоружања завршио у Македонији. (Evanđelista A., „OVK u drugoj uniformi", *Večernje Novosti* (on-line), 26.05.2011, преузето са: http://www.novosti.rs/dodatni_sadrzaj/clanci.119.html:332007-OVK-u-drugoj-uniformi 06.08.2013.)

[1084] Đukanović D., „Postojeće političke prilike i međuetnički odnosi u Makedoniji", op. cit., str. 402.

[1085] Акција у Љуботену покренута је након што су осморица војника погинула од нагазне мине. (Brunnbauer U., *The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments*, op. cit., p. 3.)

полицијским снагама БЈРМ износи око 200 жртава, док је приближно 100.000 особа било принуђено да услед оружаних дејстава напусти своје домове.[1086]

Овакво стање, као и у случају КиМ, укључиће међународне факторе. Наиме, након разбуктавања сукоба, на иницијативу ЕУ и САД, почетком августа 2001. године започети су преговори између представника побуњеника и државних власти. Иако је од самог избијања конфликта било неколико иницијатива за мирно решење, оне нису уродиле плодом. Међутим, захваљујући двојци посредника - Франсоа Леотарду испред ЕУ и Џејмсу Пардјуу испред САД, у Охриду је 13. августа потписан *Оквирни споразум*, којим су заустављени оружани сукоби у БЈРМ.[1087] Пред алтернативом „грађански рат или историјски компромис", овај споразум (познатији као *Охридски споразум*) потписали су представници свих водећих политичких партија у БЈРМ. Он се састоји из 10 делова.[1088] У његовом првом делу јасно су утврђени основни принципи за мирно решавање кризе у БЈРМ (мирно решавање конфликта, поштовање суверености и територијалног интегритета БЈРМ, одсуство територијалне поделе за решење етничких питања, неговање мултиетничког карактера македонске државе, промене уставних решења у циљу његових усаглашавања са међународним демократским стандардима и развој локалне самоуправе), који су у даљем тексту (делови 2-9) разрађени по специфичним областима (ослобађање заробљеника и разоружавање албанских герилских група, развој децентрализоване власти, недискриминација и правна заступљеност, парламентарне процедуре, образовање и употреба језика, изражавање идентитета, начин спровођења уставних амандмана и додатни анекси). Интересантно је истаћи да су се албанске партије, потписнице овог споразума, још за време трајања сукоба, па и након његовог окончања, одрицале свог утицаја на побуњеничку ОНА-у.[1089] Ово је веома важна чињеница, с обзиром на то да, иако обе стране нису биле у потпуности задовољне аранжманом, за македонску страну, скоро никаква заштита од претње каква је исламски

[1086] Đukanović D., „Postojeće političke prilike i međuetnički odnosi u Makedoniji", op. cit., str. 402.
[1087] *Исто*.
[1088] Опширније о споразуму и сваком појединачном његовом делу у: *Исто*, стр. 403-406.; Brunnbauer U., *The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments*, op. cit., pp. 4-7.
Примерак Охридског споразума може се пронаћи на интернет адреси: http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf (последњи пут присупљено 07.08.2013.)
[1089] Đukanović D., „Postojeće političke prilike i međuetnički odnosi u Makedoniji", op. cit., str. 402-403.

фундаментализам није увршћена у споразум. Наиме, и поред тога што су након потписивања споразума, снаге НАТО-а надзирале процес демилитаризације ОНА-е у оквиру акције „Неопходна жетва", „тај процес је од самог почетка дезавуисан масовним преласком припадника ове организације у редове новоформиране АНА-е, и то без икакве процедуре, већ само променом амблема на униформи. На тај начин, терористи су наставили своје активности, без бојазни да ће сносити санкције међународне заједнице која је прогласила ОНА-у за терористичку организацију, што тада није био случај са АНА-ом".[1090] Управо ови, али и многи други фактори навели су појединце из академске јавности да се запитају „да ли је Охридски споразум пут ка коначном или привременом миру?".[1091]

Питање је, како се чини, још увек отворено, а терористички напад Ал Каиде на Њујорк и Вашингтон од 11.09.2001. године умногоме је променио начин сагледавања целокупне ситуације, првенствено на глобалном плану, што је утицало и на стање у регоину ЗБ. Због тога, период од септембра 2001. године (који још увек траје) мора се посматрати као засебна фаза у процесу заштите држава од исламског фундаментализма. У овој фази, у свим земљама ЗБ долази до постепене кристализације „савременог џихадизма" у облику вехабизма/ салафизма, те се активности држава на плану заштите од такве претње почињу да формулишу на другачији начин него раније. Тачније, свака држава у региону отпочела је од тог момента да израђује нове заштитне мере, које ће, у измењеним околностима, мање или више успешно, третирати дату претњу у складу са дешавањима на глобалном плану. То је процес који и данас траје и развија се, под константним притиском „геополитичке вртоглавице", која је постала прожета идејом антитероризма као својеврсном „новом светском идеологијом".

Реаговање држава ЗБ на претњу с позиција исламског фундаментализма након 2001. године

Конкретно, после терористичких напада на САД 11. септембра 2001. године долази до општег заокрета у свету у погледу заштите (државе) од џихадизма. Тадашњи председник САД, Џорџ В. Буш, објавио је глобални рат тероризму,

[1090] Влада Републике Србије, *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, оп. цит., стр. 18.
[1091] Đukanović D., „Postojeće političke prilike i međuetnički odnosi u Makedoniji", op. cit., str. 402.

имајући у првом плану тероризам који долази из исламског света. Ал Каида и њен главнокомандујући, Осама Бин Ладен, идентификовани су као „глобална претња број један", а контра-тероризам постао је безбедносни приоритет за многе државе у свету. Све то имало је јак одјек и на простору ЗБ. Западнобалканске земље почеле су од тог тренутка активније да се ангажују на искорењивању исламских фундаменталиста; додуше, неке више него друге.

С обзиром на то да су бројни теоретичари и практичари убрзо увидели везу између оружаних сукоба на Балкану и развоја глобалног џихада, посебна пажња америчке и светске јавности усмерила се на БиХ.[1092] Тамо је контратероризам након 11. септембра 2001. године постао врло осетљива тема и развијао се у специфичном маниру. Вероватно због тога што је администрација САД уложила много напора у то да на „балканским примерима" (БиХ, КиМ) покаже свету како она није некакав „нови крсташ" који се бори против ислама на глобалном плану, већ заштитник потлачених, било које да су вере, и заговорник мултиетничности, неки њени представници на Балкану желели су да умање значај БиХ у развоју и деловању глобалне џихадистичке мреже.[1093] Веома типична оцена у то време је била она коју је изнела Међународна Кризна Група (*International Crisis Group*) - истакнута НВО са дугом историјом активизма у прилог САД - о томе да опасност која долази од исламског екстремизма у БиХ и региону није велика као што неки теже да представе.[1094] Док је најуже руководство САД на челу са Изетбеговићем и даље инсистирало на томе да муџахедини и терористи „нису једно те исто", те истрајавало на одређеним ставовима из 1990-их година, огромна већина грађана БиХ и неки бошњачки политички званичници били су ужаснути терористичким чином Ал Каиде на тлу САД-а, и искрено забринути за имиџ БиХ у међународној

[1092] Потребно је истаћи да су Срби и Хрвати још деценију раније упозоравали на опасност која је долазила од џихадизма, те спрегу Ал Каиде и босанских исламских фундаменталиста, али се то углавном занемаривало у међународним центрима моћи.

[1093] Нпр. убзро после напада Ал Каиде на САД, командант СФОР-а у у БиХ, амерички генерал, Џон Силвестер, изјавио је да исламски екстремисти у БиХ не представљају „никакву претњу". (Према: Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 234.)

[1094] У једном од њених извештаја објављених одмах након терористичких напада на САД, наводи се следеће: „Важно је да питање исламског ектремизма на Балкану и са њим повезана опасност од тероризма не буду приказани као већи проблем него што стварно јесу". (International Crisis Group, „Bin Laden and the Balkans: The Politics of Anti-Terrorism", *ICG Report*, no. 119 (on-line), 09.11.2001., преузето са:
http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/119-bin-laden-and-the-balkans-the-politics-of-anti-terrorism.aspx 13.05.2013.)

заједници.[1095] Како је све више нових извештаја показивало да је БиХ и те како важан део међународне џихадистичке инфраструктуре, они чланови владајуће апаратуре у земљи који су и даље штитили џихадисте нашли су се под великим притиском. Са друге стране, одређени број истакнутих политичара, вероватно увидевши да ће истрајавање на „старим ставовима" зауставити даљи прогрес независне и мулитиетничке БиХ, направио је стратешки заокрет. Наиме, тежећи да БиХ прикаже као истински мултиетничку и демократску државу, а не некакву „терористичку базу џихадиста у Европи", све већи број босанско-херцеговачких политичара почео је да усваја снажну антитерористичку реторику, те своју земљу широкој јавности представља као релевантног и недвосмисленог партнера САД у борби против исламских ектремиста. Један од њих био је и Златко Лагумџија, тадашњи министар иностраних послова БиХ, који је крајем 2001. године изјавио да се: „...11. септембра 2001. године свет поделио на модерну цивилизацију и варварство и тероризам... БиХ је изабрала да буде савезник цивилизованог света. Одлучила је да буде део решења, а не део проблема... Због нас самих... изабрали смо страну."[1096] У том смислу, како наводи Еван Колман, дошло је и до значајних промена у врху САД: „...прва жртва босанске промене у односу на муџахедине био је бивши председник Алија Изетбеговић". Аутор објашњава да се Изетбеговић у знатној мери „заглибио у контраверзу" покушавајући очајнички да сакрије свој двоструки однос према муслиманским милитантима, због чега су његови дани поштованог политичара заувек прошли. Тачније, месец дана након терористичких напада на Њујорк и Вашингтон, он је престао да буде лидер најмоћније муслиманске националистичке партије у БиХ, наводећи личне здравствене разлоге за повлачење.[1097] Међутим, његов одлазак са чела САД није окончао везу између БиХ и међународних џихадиста. Изетбеговићев *аманет* је оставио далекосежне последице по босанско-херцеговачко друштво. То су

[1095] Нпр., бошњачки аналитичар и истраживач, Есад Хећимовић, подсећао је јавност да је својевремено говорио о датој претњи и указао на озбиљност ситуације у БиХ, речима: „Поздравили смо њихов долазак, пресрећни. У то време говорио сам свима који би хтели да ме саслушају да ћемо једног дана зажалити. На несрећу, нико ме није слушао". (Наведено према: Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 234.) Чак су и поједини имами, попут Сенада Агића, отворено и веома оштро јавно доводили у питање ауторитет вехабија и Осаме бин Ладена. (Према: *Исто.*)

[1096] Schwartz S., *The Two Faces of Islam*, Doubleday, New York, 2003., p. 191.

[1097] Kolman E., *Džihad Al Kaide u Evropi - Avgano-bosanska veza*, Udruženje diplomaca Centra Džordž Maršal, Berg, 2006., str. 193.

потврђивали и бројни нови извештаји и публикације релевантних аналитичара који су објашњавали да су везе између БиХ и међународних џихадиста веома снажне и указивали да су џихадисти и даље активни у републици. Због тога, као и због пораста антиамериканизма на верској основи у БиХ, владе западних земаља и органи УН почели су да предузимају радикалније кораке у сузбијању деловања џихадиста у БиХ. То је довело до тога да водеће владајуће структуре у БиХ интензивирају напоре у сарадњи са органима САД и помогну одређени број значајних и успешних препада на терористе у земљи.[1098] Најпре је прислушкивањем телефонских разговора између терориста у Сарајеву и вођа Ал Каиде у Авганистану дошло до петодневног затварања угрожених амбасада у Сарајеву, а потом је СФОР покренуо „низ малих препада" који су довели до хапшења неколицине џихадиста.[1099] Једном од важнијих акција сматра се она у хотелу *Холивуд*, када је 25. септембра СФОР ухапсио петорицу Ал Каидиних оперативаца, међу њима Јорданца Хамеда Абдел Рахима и Египћанина Ал Халима Хасама Хафагија, који су у року од 10 дана били депортовани у своје земље.[1100] Ова хапшења довела су до нових акција СФОР-а. Наиме, упркос америчким везама са владом Саудијске Арабије, дозвољено је било да се изврши упад у седиште саудијске Високе комије за помоћ, јер се „чинило да је она била место састајања и централна локација за неке људе које су (обавештајни агенти СФОР-а) пратили и посматрали". Уз помоћ италијанских карабињера стационираних са војном полицијом, Американци су ухапсили још двојцу осумњичених и запленили одређени број докумената.[1101] Како наводи Џон Шиндлер, документи су се показали „златним рудником и ударцем за Ал Каидину инфраструктуру у БиХ".[1102] Неколико дана касније, извршен је и упад на аеродром у Високом, који је представљао главну транзитну тачку муџахедина. Том приликом откривени су запрашивачи летине за које се претпоставља да су били намењени терористичким нападима. Осим тога, ти одавно потребни упади снага НАТО-а у Ал Каидине

[1098] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 179-180.
[1099] Kolman E., *Džihad Al Kaide u Evropi - Avgano-bosanska veza*, op. cit., str. 193-194.
[1100] *Исто*, стр. 194. и Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 237.
[1101] Kolman E., *Džihad Al Kaide u Evropi - Avgano-bosanska veza*, op. cit., str. 194.
[1102] Међу откривеним везама била је и она са Абу Зубаидом, једним од Бин Ладенових најповерљивијих сарадника који је координирао регрутовање муџахедина за рат у БиХ. (Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 237.)

фасаде у БиХ током јесени 2001. године открили су податак да се од 800 милиона US$ које је Саудијска Арабија после Дејтона дала босанским муслиманима, тј. САД, суми од 100 милиона US$ не можеући у траг. Како се наводи у листу *Wall Street Journal*, та огромна свома нестала је у лавиринту паравана и потпаравана које су Саудијци користили да би финансирали ширење исламистичког екстремизма и тероризма у БиХ, одскочној дасци за Европу.[1103] Накнадно су САД затражиле од владе БиХ да званично забрани локално деловање четири исламске хуманитарне организације, укључујући и саудијску Високу комисију.[1104] У периоду између 17. и 21. октобра надлежне службе БиХ ухапсиле су најмање 11 исламских милитаната повезаних са међународном северноафричком мрежом ћелија које су планирале ваздушне нападе на две америчке војне базе у БиХ: „Игл" (*Eagle*) и „Кемп Конор" (*Camp Connor*).[1105] Информација је добијена обавештајним прислушкивањем 16. октобра у Сарајеву. Тада је ухапшен и вођа Алжираца, Бенсајах Белкасем, иначе високи представник Бин Ладенове организације. Поједини представници САД осудили су тада ове претресе и хапшења као нелегалне и као кршење људских права, што су како истиче Шиндлер, понављале и неке западне НВО стациониране у БиХ које као да нису желеле да се разбије инфраструктура Ал Каиде у земљи.[1106] Међутим, водећи босанско-херцеговачки политичари и искрени секуларисти јесу. У том погледу Златко Лагумџија је у интервјуу од 30. октобра 2001. године нагласио да постоје кључне (иако споре) реформе и промене у вези босанско-херцеговачке, како домаће, тако и иностране политике: „Пре годину дана, власти су биле део проблема тероризма, а данас смо интегрални део решења".[1107] Американци су то поздравили и одали признање властима у БиХ за њихов дефинитиван заокрет у односу према Ал Каиди и муџахединима.[1108] Па ипак, како наводи Еван Колман, међународне обавештајне службе и антитерористички истражитељи били су

[1103] Наведено према: *Исто*, стр. 238.
[1104] Kolman E., *Džihad Al Kaide u Evropi - Avgano-bosanska veza*, op. cit., str. 194.
[1105] *Исто*.
[1106] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit. str. 238.
[1107] Наведено према: Kolman E., *Džihad Al Kaide u Evropi - Avgano-bosanska veza*, op. cit., str. 198.
[1108] Један официр НАТО-а је рекао: „Наша највећа победа је та што се босанска влада укључила и то активно... са нама су. Ни они не желе терористе у Босни". (Према: *Исто*, стр. 196-197.)

далеко од окончања свог посла у БиХ.[1109] То је постало очигледно почетком 2002. године. Наиме, ситуација у земљи била је посебно напета када је требало одлучити о судбини тзв. алжирске групе.[1110] Због њиховог слања у амерички војни затвор на Куби[1111], покренуте су биле демонстрације у Сарајеву које су убрзо прерасле у сукоб демонстраната са полицијом, али је полиција успела да их разбије у току ноћи.[1112] Међутим, џихадисти су наставили са претњама. Марта 2002. године, био је осујећен напад на америчку амбасаду у Сарајеву, а након неколико месеци, спречен је и атентат на команданта СФОР-а, генерала Џона Силвестера. Том приликом ухапшен је Аднан Карић из Зенице, за кога се тврди да је био повезан са џихадистима у неколико европских земаља.[1113] Исте године, на основу оптужби за тероризам и шпијунажу и учешће у вођењу иранске испоставе у Погорелици, ухапшени су и неки бивши припадници МОС-а (између осталих Бакир Алиспахић, Ирфан Љеваковић и Енвер Мујезиновић).[1114]

Овакав сплет околности, како објашњава Домагој Маргетић, довео је до промене укупне климе према боравку сумњивих особа у БиХ, осим у деловима средишње Босне и оним деловима у којима су муџахедини уживали снажну подршку. Муџахедини су, како истиче поменути аутор, почели да се осећају несигурно и незаштићено, па су своје активности због тога свели на минимум; њихови међусобни контакти, кретања, јавна појављивања и сл., битно су у том периоду редукована.[1115] Оливер Потежица наглашава да је за овај период (2001-

---

[1109] Један официр СФОР-а, упознат са недавним операцијама, коментарисао је: „Добро смо их потресли... разбили смо их, али има ту још доста да се ради". (Према: *Исто*, стр. 196.)

[1110] Тзв. алжирска група представљала је политички проблем за Вашингтон, јер Алжир није желео да прими људе који изазивају невоље, којима је после хапшења одузето босанско-херцеговачко држављанство. Американци нису били вољни да терористе предају босанско-херцеговачким властима које су допуштале да муџахедини након хапшења нестају под загонетним околностима, те су се одлучили да групу пребаце у војни затвор у Гвантанаму на Куби. (Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit. str. 238-239.)

[1111] Оно што је интересантно истаћи, јесте то да је депортација извршена уз сагласност владе БиХ, али са и уз изричиту судску забрану коју је изрекао Врховни суд. (Kolman E., *Džihad Al Kaide u Evropi - Avgano-bosanska veza*, op. cit., str. 196.)

[1112] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 239.

[1113] *Исто*, стр. 239.

[1114] *Исто*.

[1115] Margetić D., *Islamistički terorizam na jugu Evrope*, op. cit., str. 102. Еван Колман у том смислу тврди да се чак и представници Ал Каиде слажу да њихов екперимент у БиХ није ишао по плану. Упитан да ли ће Босна постати „следећи Авганистан" у скорије време, милитантни лондонски духовник и „авганистанско-босански ветеран", Абу Хамза ал Масри, одговорио је оклевајући: „Мислим да Босна има веома меке људе и у овом тренутку они су само збуњени. Њима се ислам свиђа, они га воле, али су збуњени настојањима Саудијске Арабије и ратом који Запад води против

2003) карактеристично смањивање активности хуманитарних и добротворних исламских огранизација у БиХ, од којих су многе забрањене, неке чак и на основу посебних одлука Комитета УН за спровођење санкција против Ал Каиде и исламистичких огранизација.[1116] На листи забрањених организација америчког Министарства финансија од 2002. године нашле су се: Ал Харамеин, Међународна организација за помоћ Таибах, као и Џемијет ел Фуркан.[1117] Тиме су се, како истиче Оливер Потежица, финансијске и материјалне донације из исламског света упућиване у БиХ знатно смањиле, што је проузроковало бројне последице, највише по живот „обичних људи", али и по привилегије и „захватања" тзв. елите босанско-херцеговачких муслимана.[1118] Због свих ових дешавања друштвено-политичка ситуација постајала је све напетија, док су се економске и социјалне прилике у земљи компликовале. Организовани криминал је у БиХ, као и широм простора некадашње Југославије, представљао највеће зло, искоришћавајући постојеће етничке и верске тензије. Социјалне разлике су почеле да се заоштравају, што је утицало на постепену радикализацију прилика и повремене тешке испаде на верској основи. У таквим околностима, снажна верска индоктринација није могла да остане без последица, што су потврдили поједини напади са кобним исходима, попут ликвидације трочлане хрватске породице на католички Божић 2002. године коју је извршио исламски екстремиста Муамер Топаловић. Судска истрага утврдила је да је Топаловић био близак салафистичкој организацији АИО и Фуркан. У овом периоду, инциденти на међуверској основи, али и међумуслиманској основи, постали су учесталији широм БиХ, а у њима су предњачили радикални муслимани, пре свега вехабије који су били најагресивнији. Као тачку поновног отвореног, радикалног и агресивног иступања вехабија у БиХ, Потежица одређује 2003. годину. Он тврди да су појачавању тензија допринела и бројна хапшења локалних муслимана оптужених за

ислама. Још увек су дезоријентисани". (Према: Kolman E., *Džihad Al Kaide u Evropi - Avgano-bosanska veza*, op. cit., str. 198.)

[1116] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 180.

[1117] Како истиче Џон Шиндлер, истражитељима је током истраге било веома тешко да утврде где престаје једна организација, а где почиње друга. (Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 240.)

[1118] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 180.

тероризам или везе са терористима.[1119] Те године усвојен је и посебан закон (*Кривични закон БиХ*), као и пратећи закони (*Закон о кривичном поступку*) којима су прецизирани: одређење тероризма као кривичног дела и поступак у процесуирању терориста. Од тада, кривично право БиХ познаје три кривична дела тероризма: 1) *тероризам* (члан 201. КЗБиХ[1120], члан 201. КЗ Ф БиХ[1121], члан 198. КЗ БД БиХ[1122] и члан 299. КЗ РС[1123]); 2) финансирање терористичких активности (члан 202. КЗ БиХ, члан 202. КЗ Ф БиХ, члан 199 КЗ БД БиХ и члан 301. КЗ РС); и 3) узимање талаца (члан 300. КЗ РС, члан 200. КЗ Ф БиХ, члан 197 КЗ БД БиХ).[1124]

Овај закон и његове допуне и измене, као и други релевентни кораци, учињени су у циљу смањивања опасности од ерупције исламског тероризма и претње од евентуалног избијања новог грађанског рата у БиХ. Па ипак, истиче Потежица, предузете мере и даље су у пракси пружале половичне резултате, што се посебно видело на примеру преиспитивања случајева давања држављанства муџахединима и кроз стална одлагања депортовања „босанских Авганистанаца".[1125] Иако су многе салафистичке организације, попут АИО, након 2001. године биле принуђене да своје активности сведу на минимум (и због пресецања финансија из иностранства) или да модификују облике свог деловања (због притиска домаћих и иностраних обавештајних служби), вехабизам није

[1119] *Исто*, стр. 180-181. Неки аутори, попут Џона Шиндлера, указују да је до тога довело и благо опадање интересовања САД за ситуацију у БиХ, те препуштање ингеренција над републиком Европској Унији. (Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 244.)

[1120] *Službeni glasnik BiH*, br. 3/2003; 32/2003; 37/2004; 54/2004; 61/2004; 30/2005; 55/2006; 32/2007; 8/2010

[1121] *Službene novine Federacije BiH*, br. 36/2003

[1122] *Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH* br. 10/2003 i 1/2004

[1123] *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 49/2003; 108/2004; 37/2006; 70/2006 i 73/2010. Треба напоменути да у *Закону о измјенама и допунама кривичног закона БиХ* из 2010. године, посебна пажња усмерена је на: Јавно подстицање на терористичке активности, врбовање ради терористичких активности, обуку за извођење терористичких активности и организирање терористичке групе. (Детаљно о томе у: *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 8/2010, преузето са: http://www.tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/Krivicni_zakon_BiH_izmjene_i_dopune_8_10_bos.pdf 15.08.2013.) Процедуру регулише *Закон о кривичном поступку БиХ*. (*Zakon o krivičnom postupku BiH*, 2003., Доступан на: http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/zakonodavstvo/zakoni/?id=3866, последњи пут прегледано 15.08.2013.) Све додатне информације могу се пронаћи на званичном интернет сајту Тужилаштва БиХ: http://www.tuzilastvobih.gov.ba/?opcija=sadrzaj&kat=4&id=40&jezik=b

[1124] Наведено према: Jovašević D., Mitrović Lj., „Terorizam u međunarodnom i krivičnom pravu nekih zemalja", op. cit., str. 435.

[1125] Само је 367 лица од укупног броја придошлих страних џихадиста „изгубило" држављанство БиХ након Дејтона. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 182.)

престао да се шири и јача у БиХ[1126] - све више у облику својеврсног и снажног „*идеолошког тероризма* који се повремено испољава на практичан начин“.[1127]

Обавештајна делатност надлежних служби и полицијске акције спровођене у складу са јасном законском подлогом, очигледно нису довољне да би се салафистичка пошаст искоренила. Јасмин Мердан упозорава да су вехабије постале „скривена претња“ пре свега босанско-херцеговачким муслиманима, те да вехабизам треба разумети пре свега као *идеолошку платформу за тероризам*. По њему, адекватан и квалитетан механизам заштите не лежи само у стратешком и оперативном превентивном или проактивном деловању служби безбедности, већ пре свега у едукацији. У том циљу, Мердан је основао невладину организацију Центар за превентиву тероризма (ЗАПРЕТ), чија је главна активност објашњавање идеја које заговарају вехабије.[1128]

Од 2006. године, вехабизам је као претњу по први пут у послераттном периоду препознала и ИВЗ. Међусобни сукоби и расправе о вехабијама озбиљно су угрозили ауторитет и саму институцију ИВЗ у БиХ. Због тога је у марту 2006. године Ријасет ИВЗ у БиХ био принуђен да донесе *Резолуцију о тумачењу ислама*, јер су, како је оцењено, уочене појаве „нерпимерене агресивности неких појединаца и група у тумачењу ислама које узнемирава муслимане“. Резолуцијом из марта 2006. године позвани су верски службеници у БиХ, али и у „Санџаку“, да буду доследнији у тумачењу институционалног тумачења ислама на темељима Курана. Међутим, овај документ није спречио даље продубљивање и заоштравање односа међу босанско-херцеговалким муслиманима. Ријасет ИВЗ је стога био принуђен да новембра 2006. године усвоји допуну којом је пооштрен текст

[1126] *Исто*, стр. 182-183.

[1127] Мијалковски М., „Домети агресије селефија на неинтегрисаном делу Балкана“, оп. цит., стр. 403. „Селефије и вехабије не прихватају дијалог, дискусију и друго мишљење од остатка муслимана (тај остатак представља преко 95 процената укупног броја муслимана), него настоје разним облицима терорисања сузбити дијалог и отпор, те не признају да постоје друге исламске школе... Они рабе и упражњавају два облика тероризма: идеолошки и практични... **Идеолошки тероризам** се очитава у оптуживању људи да су починили неверство или новотарију у вери, да су неистомишљеници, непријатељи Суннета и Божије једноће... **Практични тероризам** који има више обележја, као што су насиље над неистомишљеницима... зна прерасти у оружани сукоб као што се догодило у Пакистану, Авганистану, Јемену, Алжиру итд.“ (Али Секкаф Х., *Вехабизам/Селефизам – идеолошка парадигма и хисторијски коријени,* Сребрно перо, Сарајево, 2005., стр. 138.)

[1128] По њему, „вехабизам је вид индоктринације, због чега је једини начин његовог спречавања едукација и доктринација“. (Наведено према: Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 188.)

претходне резолуције. При томе је донета одлука да се оснује Комисија за праћење њене примене.[1129] Осим тога, позвана су сва удружења и организације са исламским предзнаком да до 31. марта 2007. године доставе Комисији за праћење примене резолуције своје годишње програме рада како би они били усклађени са општим начелима рада и деловања ИВЗ. Уследили су и други кораци ИВЗ, међу којима је био и сусрет тадашњег поглавара ИВЗ, Мустафе Церића, са Абу Хамзом, уочи ког се вехабија извинио улеми и подржао резолуцију. Потом се ИВЗ оградила од иступања ватрених противика вехабизма попут академика Решида Хафизовића, истичући да је против свих облика екстремизма.[1130] Но, ни то није обуздало трвења унутар муслиманске заједнице, што демонстрира пример покушаја насилног уласка присталица Јусуфа Барчића у „Цареву џамију" у Сарајеву крајем јануара 2007. године. Ипак, мора се признати да је, како закључује Оливер Потежица, „компромисна позиција коју је заузела ИВЗ у БиХ показала извесне резултате, јер се смањио број јавних полемика и инцидената у верским објектима. Свестан опасности од могућих раскола у верској и културној заједници босанско-херцеговачких муслимана, Мустафа Церић је у први план ставио нужност очувања јединства муслимана - запретио је (страним) вехабијама да морају да поштују ИВЗ БиХ, али је истовремено стао у одбрану њихових *људских права*".[1131]

Наведене мере заштите ауторитета и традиције ИВЗ, нису биле довољно ефективне о чему сведоче дешавања у протеклих неколико година. Тзв. пузећа инфилтрација - како је спору али постојану радикализацију муслимана у БиХ назвао 2003. године директор немачког БНД-а (*Bundesnachrichtendienst*), Аугуст Ханинг[1132] - у другој половини прве деценије 21. века, проузроковала је ситуацију

[1129] У Допуни резолуције, муслимани се позивају на јединство, док се осуђују „изјаве којима се омаловажава ИВЗ и врећа босанска улема" и сматрају непожељним у БиХ „сви они који на било који начин уносе немир у џамије под изговором спровођења праве вере". Ипак, у истом документу је од државе затражено „да поштује људска права свих својих држављана без обзира на веру, нацију и порекло", јер „није морално да се врши дискриминација према људима који су помогли босанским муслиманима". Овде је реч о питању обавезе депортовања муџахедина из БиХ на основу Дејтонског споразума, које је крајње осетљиво и непријатно питање за босанско-херцеговачке муслимане. (Наведено према: *Исто*, стр. 189.)

[1130] Том приликом ИВЗ је указала да није примерено називати великог верског реформатора Мухамеда ибн Абдел Вахаба „безумником из Нецда", нити је оправдано нападати краљевску породицу из Саудијске Арабије која је толико много помогла муслиманима у БиХ. (*Исто*, стр. 190.)

[1131] *Исто*, стр. 191.

[1132] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., 259.

у којој су се обистинила Мерданова предвиђања. Наиме, иако је влада БиХ од 2000. године основала неколико тела[1133], затим, усвојила низ закона и законских прописа у складу са међународним стандардима у превенцији и борби против тероризма, те развила стратегију за превенцију и борбу против тероризма (2006-2009)[1134], сви ови кораци очигледно нису довели до тога да се развој салафизма/вехабизма у БиХ заустави или макар ограничи. Напади џихадиста почетком друге деценије 21. века, попут оног на полицијску станицу Бугојно 27. јуна 2010. или на америчку амбасаду 28. октобра 2011. године, то недвосмислено потврђују.[1135]

Разлога за такву ситуацију има више. Светска економска криза која је наступила крајем прве деценије 21. века додатно је отежала ионако лошу економску ситуацију у земљи, стварајући погодно тле за развој екстремистичких идеја, најчешће заснованих на општем незадовољству и повећању разлика између друштвених слојева. Други битан фактор јачања исламског фундаментализма у БиХ представља неодговорност међународних фактора. У тренутку када је у БиХ било политичке воље да се џихадисти искорене, поједини чиновници међународне заједнице за мандатом у републици, попут Високог представника канцеларије ЕУ, Педија Ешдауна, понашали су се у најмању руку наивно и арогантно, поништавајући дотадашње напоре и постигнуте резулате у домену борбе против исламског фундаментализма.[1136] Како напомиње Џон Шиндлер, када је НАТО после 9 година званично окончао своје Стабилизационе снаге децембра 2004. године, предавши надзор над одржавањем мира ЕУ, његов успех је, у најбољем случају, био неуједначен. Другим речима, док је мир у републици заиста одржан

[1133] У питању су: Гранична полиција БиХ, Државна агенција за информације и заштиту - СИПА (до 2004. године била Државна агенција за истраге и заштиту), Суд БиХ, Канцеларија државног тужиоца БиХ, Управа за послове са странцима и Обавештајно-сигурносна/безбедносна агенција БиХ (ОСА), од којих су многа од тела у оквиру надлежности Министарства сигурности БиХ. Према наводима Стејт Департмента САД, „неке од ових агенција имају више ауторитета на папиру, него у стварности". (US Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 5 - Country Reports: Europe and Eurasia Overview/Bosnia and Herzegovina*, April 28, 2006, преузето са:http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2005/64342.htm#bosnia 16.08.2013.)

[1134] Стратегија за превенцију и борбу против тероризма се може пронаћи на интернет сајту Министарства сигурности БиХ (http://msb.gov.ba)

[1135] О нападима детаљније у: Мијалковски М., „Домети агресије салафиста на неинтегрисаном делу Балкана", оп. цит.; „Napad na američku ambasadu u Sarajevu, više povrijeđenih, napadač ranjen", *Nezavisne novine* (on-line), 28.10.2011, преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Napad-na-americku-ambasadu-u-Sarajevu-vise-povrijedjenih-napadac-ranjen-Video-Foto-112448.html 12.09.2013.

[1136] Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str. 243-244.

захваљујући пре свега напорима САД, учињено је веома мало на обнови и помирењу, и та сфера је препуштена радикалима и екстремистима свих боја, пре свега Ал Каиди. Кад год би нове међународне структуре отпочеле мандат у БиХ, коментар би испрва био увек исти: „У Босни нема терористе" или „О постојању терористе нема доказа". Када би се показало супротно, међународни представници би тврдили да су посао обавили „најбоље што су могли". Да ли су такве изјаве биле непормишљене или неискрене, не може се са сигурношћу одредити; да су биле погрешне, у то нема сумње[1137]

Међутим, фактори који доприносе даљем развоју и јачању вехабизма/салафизма у БиХ, не долазе само споља, већ и изнутра. Наиме, државно-правни противтерористички систем још увек карактерише мноштво пропуста и неусклађености на различитим нивоима, од стратегијско-организационог до оперативно-изведбеног. Како се наводи у једном од последњих извештаја америчког Стејт Департмента, иако је влада БиХ учинила много на плану развоја антитерористичких мера, укључујући и доношење нове Стратегије за превенцију и борбу против тероризма (2010-2013) која треба да исправи недостатке претходне (2006-2009), један од највећих изазова представља врло комплексан систем безбедности у БиХ. Тачније, највећи изазов лежи у координацији различитих служби чије се ингеренције и надлежности преклапају. То је највидљивије у Сарајеву, где најмање три различите полицијске снаге имају значајну улогу у одговору на терористичке инциденте: СИПА, полиција на националном нивоу, Сарајевска кантонална полиција и Федерална полиција. СИПА има водећу улогу у одговору на терористичке нападе, док главну улогу у истрази и процесуирању има канцеларија Државног тужиоца.[1138] Оваква организација консеквентно утиче и на оперативно извођење акција. Нпр., приликом напада Мевлида Јашаревића на Америчку амбасаду у Сарајеву, било је потребно чак 30 минута да неко одреагује и заустави напад, односно разоружа и ухапси нападача.[1139] Неефикасност система заштите огледа се и у томе што су,

---

[1137] *Исто*, стр. 263-264.

[1138] US Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, Country Reports on Terrorism 2011, *Chapter 2. Country Reports: Europe and Eurasia Overview/Bosnia and Herzegovina, July 31, 2012*, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195543.htm 16.08.2013.

[1139] Дурмановић С., „Џихад у Сарајеву", *Нова српска политичка мисао* (on-line), Београд, 29. октобар 2011., преузето са: http://www.nspm.rs/komentar-dana/dzihad-u-sarajevu.html 17.08.2013.

након забране АИО 2007. године, њени чланови наставили да делују у оквиру других организација.[1140]

Међутим, као један од највећих проблема заштите БиХ од исламског фундаментализма, јавља се његова дубока укорењеност у друштвеном систему. Тачније, иако га не промовишу отворено, поједине државне структуре посредно помажу његово „одржавање у животу", пре свега допуштајући да се успешне акције, које резултирају хапшењем потенцијалних или осведочених терориста инспирисаних екстремним идејама, заврше судским пресудама са благим казнама за преступнике или чак одбацивањем оптужби на основу различитих објашњења. Постоје бројни примери, попут хапшења групе вехабија из општине Бугојно, који су, након што су ухапшени, били пуштени да се бране са слободе уз ограничење кретања. Штавише, Суд БиХ им је потом и укинуо та ограничења, дозволивши им на тај начин да неометано наставе са својим „мисионарским радом".[1141] Када су касније били осуђени, казне су износиле свега четири и по године затвора за Ријада Рустемпашића, те по три године и четири месеца за Абдулаха Ханџића и

[1140] У тој групи су, између осталих, Билал Боснић, Недим Харачић и Аднан Пезо. Џевад Галијашевић напомиње да шест салафистичкких организација, које је забранио Комитет за противтероризам Савета безбедности УН, у БиХ делују под другим именима. „У тим канцеларијама у Сарајеву, Зеници, Тузли, Бихаћу су остаци покрета муџахединских формација из одреда Ел Муџахид и Седме муслиманске бригаде из Зенице". („Ekstremisti u Bosni kao kod kuće" , *Vestionline* (on-line), 14.03.2013, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/299241/Ekstremisti-u-Bosni-kao-kod-kuce 18.08.2013.)

[1141] Та група се, иначе, доводи у везу са припремањем терористичких напада и недозвољеним држањем оружја. Током истраге утврђено је да су планирали да нападну неке католичке богомоље у БиХ, па чак и зграду Владе Р Српске. („Teroristi slobodno krstare Bosnom", *Vestionline* (on-line), 05.11.2011, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/177077/Teroristi-slobodno-krstare-Bosnom 19.08.2013.) Овде треба истаћи и инцидент који се догодио у Бугојну, када су непозната лица ножем напала и повредила Аднана Чушевића, једног од најбитнијих сведока Тужитељства БиХ у поступку против Хариса Чаушевића и других оптужених за напад на полицијску станицу у Бугојну, а такође и сведока у предмету против Ријада Рустемпашића и Абдулаха Ханџића, који су се упркос правоснажној пресуди, у датом моменту налазили на слободи. Аутомобил који је коришћен у бекству након напада на Аднана Чаушевића, регистрован је на поменутог Рустемпашића. („Maskirani napadači napali i izboli svjedoka protiv terorista iz Bugojna", *Hercegovina.info* (on-line), 07.10.2012, преузето са: http://hercegovina.info/vijesti/vijesti/crna-kronika/maskirani-napadaci-zboli-svjedoka-protiv-terorista-iz-bugojna 18.08.2013) Такође, треба напоменути да је након овог догађаја извршена полицијска акција која је резултирала хапшењем петорице вехабија на подручју Сарајевског, Зеничко-добојског, Тузланског и Унско-санског кантона осумњичених за кривично дело јавног подстицања на терористичке активности, а у вези са претходно поменутим нападом на сведока Тужитељства. Судска истрага је у току, али су осумњичени и у овом случају пуштени да се бране са слободе. То, како истиче Џевад Галијашевић, „представља још једну срамоту за безбедносне агенције БиХ". (Према: „Vehabije uhapšene, slikane pa puštene", *Вечерње новости* (on-line), 11.10.2012., преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:400862-BiH-Vehabije-uhapsene-slikane-pa-pustene 12.09.2013.)

Едиса Велића.[1142] Случај Нусрета Имамовића, који је хапшен у више наврата[1143], али до сада није ниједном био осуђен[1144], представља можда најрепрезентативнији случај неефективности надлежних органа у БиХ.

У вези са таквом праксом, члан Заједничке комисије за одбрану и безбедност Парламента БиХ, Саша Коштарац, оцењује да је сасвим јасно да постоје екстермне исламске групе у БиХ, али не постоји политичка воља, пре свега на нивоу федерације, да то питање буде стављено на дневни ред како би се кроз законе и институције решавало за добробит грађана. Док се то не деси, упозорава Коштарац, „питање је дана када може да се деси још који терористички акт у БиХ".[1145] Члан експертског тима југоисточне Европе за борбу против тероризма и организованог криминала, Дарко Трифуновић, сматра да је безбедносна ситуација у БиХ, годину дана после терористичког напада на америчку амбасаду у Сарајеву, погоршана и да је главни проблем вехабизам који подржавају неки бошњачки лидери. Он тврди да „сви политички кругови који су подржавали и доводили муџахедине у БиХ и који политички подржавају ту мрежу и данас, видљиви су на територији БиХ; ништа се није променило."[1146] Председавајући Заједничке

[1142] „Vehabije kao na godišnjem odmoru", *Vestionline* (on-line), 25.05.2013, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/315698/Vehabije-kao-na-godisnjem-odmoru 19.08.2013.

[1143] Тако је било и приликом његовог хапшења у оквиру полицијске акције „Светлост", 2. фебруара 2010. године у Горњој Маочи. Ова акција, у којој је учествовало 600 полицајаца, спроведена је на основу наредби Тужилаштва и Суда БиХ, ради откривања и кривичног процесуирања особа осумњичених за кривична дела: угрожавање територијалне целине БиХ, напад на уставни поредак БиХ и изазивање националне, расне или верске мржње, раздора и нетрпељивости. Непосредно пре, током и након ове акције, политички и верски врх Федерације БиХ није јасно осудио деловање вехабијског покрета, полиција током акције није претражила бункере из времена ЈНА у којима се како се сумњало налазила велика количина наоружања и муниције, већ је само одузела оружје пронађено у кућама, а тужилаштво је направило лошу квалификацију кривичних дела (ухапшенима на терет није ставило кривично дело тероризам). Такође се сумња да је неко из полиције раније јавио вехабијама да сакрију оружје. (Према: „Ко су вехабије?", op. cit.)

[1144] „Ponovo hapšenja u Gornjoj Maoči", *H-Alter* (on-line), 25.01.2012, преузето са: http://www.h-alter.org/vijesti/europa-regija/ponovo-hapsenja-u-gornjoj-maoci 19.08.2013. Последњи претрес села Горња Маоча извршен је након напада Мевлида Јашаревића на амбасаду САД у Сарајеву 28. октобра 2011. године. Из СИПА-е је потврђено да су пронађени докази предати Тужилаштву БиХ. Истрага је у току. („Policijska akcija u Gornjoj Maoči: Uhapšen Nusret Imamović, vođa vehabija", *Nezavisne novine* (on-line), 25.01.2012., преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Policijska-akcija-u-Gornjoj-Maoci-Uhapsen-Nusret-Imamovic-vodja-vehabija-Foto-125289.html 12.09.2013.)

[1145] „Ekstremni islam najveća pretnja u BiH", *Vestionline* (on-line), 01.06.2013, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/317468/Ekstremni-islam-najveca-pretnja-u-BiH 18.08.2013.

[1146] „BiH: Vehabije zaštićene ko beli medvedi", *Vestionline* (on-line), 29.10.2012, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/265426/BiH-Vehabije-zasticene-ko-beli-medvedi 18.08.2013. У том смислу, треба истаћи да на проповеди пензионисаног генерала АРБИХ и бившег команданта 7. муслиманске бригаде, а сада имама у сарајевској Сарач Исмаиловој џамији, Халила Брзине,

комисије за одбрану и безбедност парламента БиХ, Душанка Мјакић, истиче да, иако хапшења вехабија представљају охрабрење, власти у БиХ су далеко од стварног покушаја да се изборе са тероризмом.[1147]

Осим тога, на сузбијање ширења радикалних верзија ислама битно утиче и званични став представника ИВЗ. Наиме, иако су, како је напоменуто, одређене резолуције против екстремиста (свих облика) усвојене, јасан став ИВЗ против вехабизма/салафизма и даље не постоји. За то је у највећој мери заслужна улога поглавара ИВЗ. Како је већ наведено у претходном поглављу, бивши врховни реис ул улема, Мустафа Церић, не само да ни у једном моменту није заузео недвосмислен антивехабистички став, већ је неретко давао изјаве у јавности које су директно охрабривале исламске фундаменталисте или их помагао на друге начине.[1148] Константно „тражење копмпромиса" са вехабијама кроз „позиве на јединство свих муслимана", очигледно није довољно да би се спречили исламски фундаменталисти у наметању својих идеја босанско-херцеговачкој муслиманској популацији. То је, на идеолошком плану борбе против џихадизма, један од највећих пропуста, јер, како наводи познати новинар „Ослобођења", Шефко Хоџић, „главну реч данас воде 'домаће вехабије'... и стога је вехабизам потребно сагледати у реалном контексту ислама у БиХ".[1149] Другим речима, вехабизам представља идеалну подлогу за идеолошки тероризам, а то је оно што представља највећу опасност, те је ангажман ИВЗ у сарадњи са невладиним и владиним сектором од пресудног значаја за искорењивање исламског фундаментализма из републике, а томе свакако нису доприносиле реисове непримерене или двосмислене изјаве.

редовно долази актуелни члан Предсједништва БиХ, Бакир Изетбеговић. („БиХ и Рашка област највећа пријетња радикалног ислама", *Фронтал.рс* (on-line), 08.05.2011, преузето са: http://izbori.frontal.rs/index.php?option=btg_novosti&catnovosti=12&idnovost=6453 18.08.2013.)

[1147] „BiH: Vehabije uhapšene, slikane pa puštene", op. cit.

[1148] Позната је његова изјава дата у Лондону: „Мали џихад је завршен пре више година и ми смо га, неки од нас су га, преживели. Сад треба да поведемо већи, други џихад, интелектуални и образовни... Ви, муслиманска заједница (Ума) широм света, помогли сте нам у мањем џихаду, а сад нам је потребна ваша помоћ у овом интелектуалном". (Танасковић Д., „Сви реисови џихади", *Печат* (on-line), 27.06.2010., преузето са: http://www.pecat.co.rs/2010/06/mustafa-ceric-svi-reisovi-dzihadi/ 18.08.2013.) Такође, постоје основане сумње да је у процесу суђења тзв. погореличкој групи, вршио притисак на истражног судију Јасминку Путицу која је изненада поднела оставку и повукла се са овог случаја. (Šindler Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, op. cit., str.. 259.)

[1149] Према: Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 191.

Са друге стране, неки позитивни кораци су учињени. Да би се унапредило праћење људи који улазе у БиХ, Гранична полиција је инсталирала нову компјутеризовану базу података и софтверски систем како би поспешила прикупљање информација о путницима. Нови систем требало би да путем Државне полицијске информационе мреже умрежи свих 55 граничних прелаза и сва 4 аеродрома (Сарајево, Тузла, Мостар и Бања Лука). Тај нови систем ће омогућити Граничној полицији да приступи другим базама података, као што су базе Министарства безбедности, Службе за односе са странцима и Интерпола, како би се спроводиле потребне провере.[1150] У складу са тим, најављена је и израда јединственог регистра сумњивих лица. Главни разлог зашто је потребан овакав регистар је у томе што су различите агенције БиХ располагале различитим пописом осумњичених, што је отежавало њихово праћење.[1151] Када је у питању борба против финансирања тероризма, БиХ је члан Експертског комитета који се бави евалуацијом противмера за прање новца и финансирања тероризма (*Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism*, познат под називом *Moneyval*), а 9. новембра 2011. године Савет министара БиХ донео је одлуку која омогућава замрзавање економских ресурса и фондова појединаца или ентитета који се налазе на листи санкционисаних коју су прописале УН. Осим тога, како се наводи у извештају америчког Стејт Департмента, регионална сарадња са Хрватском и Србијом бележи побољшање, а службе безбедности БиХ регуларно сарађују са службама САД и ЕУ. Усклађен је *Кривични закон БиХ* са стандардима УН и ЕУ у домену антитероризма[1152], а 2013. године оформљена је и тзв. Ударна група за борбу против тероризма.[1153] Тренутно се води неколико судских процеса против исламских фундаменталиста, а изречено је и неколико правоснажних пресуда.[1154]

[1150] US Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, Country Reports on Terrorism 2011, *Chapter 2. Country Reports: Europe and Eurasia Overview/Bosnia and Herzegovina*, *July 31, 2012*, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195543.htm 16.08.2013.

[1151] Istraga o vehabijama i u Srbiji i Hrvatskoj, *Vestionline* (on-line), 15.11.2011, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/179748/Istraga-o-vehabijama-i-u-Srbiji-i-Hrvatskoj 18.08.2013.

[1152] US Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 2. Country Reports: Europe Overview - Country Reports on Terrorism 2012/Bosnia and Herzegovina,* May 30, 2013, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2012/209981.htm 18.09.2013.

[1153] Ударна група представља наставак активности које БиХ предузима на јачању капацитета за борбу против тероризма које се спроводе од 11.09.2001. године, када је основан Комитет за борбу против тероризма, те каснијих активности формирања ударних и оперативних група за борбу

Поред наведеног, у последње време, покренуте су и поједине активности од стране представника религијских група у БиХ. У Међурелигијском савету, главне верске групације у БиХ (муслимани, православци, католици и јевреји) раде заједно на промоцији толеранције у циљу конфронтације екстремизму. Важан сегмент њихових активности занива се на спровођењу програма размене младих теолога из теолошких едукативних институција и промоцији „радионица" за средњошколце како би се унапредио међурелигисјки дијалог и промовисала толеранција.[1155] Све наведено, сугерише да постоји друштвена свест и воља на даљем раду у заштити државе од претње каква је исламски фундаментализам, али истовремено и много проблема. Према последњем извештају америчког Стејт Департмента, највећи проблем, између осталог, тренутно јесте буџетски изазов и фрагментирани безбедносни и законодавни сектор, што координацију безбедносних служби чини тешком.[1156] Како ће се све одвијати у будућности, зависи од бројних унутрашњих, али и спољних фактора.

Када је реч о Албанији, учвршћење вехабистичких структура у земљи највише је сметало САД. С обзиром на то да је Албанија, као и БиХ, за САД била

против тероризма које су покренуте након 2004. године. („Oformljena Udarna grupa za borbu protiv terorizma", *Klix* (on-line), 03.07.2013, преузето са: http://www.klix.ba/vijesti/bih/oformljena-udarna-grupa-za-borbu-protiv-terorizma/130703112 11.12.2013.)

[1154] Због сумње да су планирали самоубилачке терористичке нападе на дипломатска представништва у Сарајеву земаља чији су војници ангажовани у Авганистану, 10. јануара 2007. године осуђени су: Мирсад Бекташевић, на 15 година затвора; Абдулкадир Цесур, на 13 година и четири месеца затвора; Бајро Икановић, на 8 година затвора; Сенад Хасановић, на две и по године затвора; и Амир Бајрић, на 2 године затвора. (Мијалковски М., „Домети агресије салафиста на неинтегрисаном делу Балкана", оп. цит., стр. 413.) 6. септембра 2012. године Апелациони суд БиХ потврдио је првостепену пресуду из новембра 2011. године Ријаду Рустемпашићу, Абдулаху Ханџићу и Едису Велићу осудивши их на казне затвора од 3-4 године. 20. новембра 2012. године изрекао је првостепену пресуду Зијаду Дервишевићу, Амелу Сеферу и Саши Бонићи, који су због кривичног дела тероризма и поседовања нелегалног наоружања осуђени на 8, 7 и 6 година затвора. (US Department of State, *Chapter 2. Country Reports: Europe Overview - Country Reports on Terrorism 2012/Bosnia and Herzegovina*, op. cit.) Мевлиду Јашаревићу, који је иницијално осуђен на 18 година затвора због тероризма, Апелациони суд је 2013. године укинуо пресуду и захтева да се судски процес против опруженог понови, због, како се наводи, неправедног суђења. Додатно, првостепена пресуда, којом су двојица помагача, Емрах Фојница и Муниб Ахметспахић ослобођени оптужби остала је на снази. („Jašareviću ukinuta presuda, ponovo mu sude", *Vestionline* (on-line), 11.07.2013, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/328054/Jasarevicu-ukinuta-presuda-ponovo-mu-sude 18.08.2013.) За напад на полицијску станицу у Бугојну, један од оптужених, Аднан Харачић, признао је кривицу и осуђен је на 14 година затвора. („Za teroristički napad na policijsku postaju u Bugojnu Haračić dobio 14 godina zatvora", *Index* (on-line), 12.07.2012, преузето са: http://www.index.hr/vijesti/clanak/za-teroristicki-napad-na-policijsku-postaju-u-bugojnu-haracic-dobio-14-godina-zatvora/625456.aspx 18.08.2013.)

[1155] US Department of State, *Chapter 2. Country Reports: Europe Overview - Country Reports on Terrorism 2012/Bosnia and Herzegovina,* op. cit.

[1156] „Ekstremni islam najveća pretnja u BiH", op. cit.

секуларна држава умерених европских муслимана, непосредно након 11/09 америчка администрација почиње да врши значајнији притисак на албанску владу да интензивира своје активности на плану антитероризма. Поједини званичници америчке владе изјављивали су тада да постоји дефинитивна веза између учесника терористичког напада на САД и исламских екстремиста стационираних у Албанији.[1157]

Како би оповргле такве исказе и показале да су врло привржене америчкој глобалној антитерористичкој кампањи, те да им је важно партнерство са САД, албанске власти су приступиле одређеним активностима. Најпре су 2002. године израдиле *Национални акциони план за борбу против тероризма* (НАПАТ) и кренуле са његовом имплементацијом.[1158] Међутим, како истиче Дамиан Ђикнури, иако је НАПАТ предвидео неке есктремне превентивне мере заштите, попут провере сваког грађанина са Блиског истока који има пријаву пребивалишта у Албанији, имао је и мноштво недостатака. Аутор сматра да се у изради плана није довољно пажње посветило темељној анализи претње. Тачније, осим што се у преамбули документа помиње снажна посвећеност борби против тероризма, сама претња скоро да није дефинисана, а занемарују се и њени извори. Интерни актери се уопште не помињу и нагласак је на међународном џихадизму. Не помиње се ни пан-албанизам ако извор исламског фундаментализма, иако су моге стране институције увиделе импликације које покрет изазива и затражиле од албанске владе да учини конкретније акције поводом овог питања. Организовани криминал као један од извора претње, такође није адекватно анализиран. Овакав став, сматра аутор, вероватно има везе са интерном албанском политиком и неслагањима албанских политичара око националног питања, али свакако истиче мане актуелног анитерористичког плана. У том смислу, план такође није дефинисао координацију актвиности између министарстава и служби надлежних за његово спровођење.[1159] Закључак Ђикнурија је да НАПАТ не представља јасну стратегију: „Он је више производ спољног притиска него темељна процена

[1157] Gertz B., „Hijackers Connected to Albanian Terrorist Cell", *Washington Times*, 18.11.2001., преузето са: http://www.balkanpeace.org/index.php?index=article&articleid=13580 24.03.2013.
[1158] United States Department of State, *U.S. Department of State Country Reports on Terrorism 2004 - Albania*, 27.04.2005., преузето са: http://www.refworld.org/docid/468107ebc.html 22.08.2013.
[1159] Gjiknuri D., *Albania's Counter-terrorism Policy Options: Finding a Strategy of Common Sense*, op. cit., pp. 56-57.

проблема. Он одсликава, са једне стране, оклевање албанске политичке елите да се обрачуна са овим деликатним питањем, а са друге, потребу да се нешто учини не само како би се задовољила сопствена потреба за безбедношћу, већ како би се одговорило на спољне притиске."[1160]

Притисак је у највећој мери долазио од САД, које су 2002. године захтевале од Албаније да затвори поједине локалне ИНВО, међу њима Ал Харамеин, Ал Фуркан, Саудијску високу комисију и албански огранак босанско-херцеговачке вехабијске организације АИО.[1161] У духу тих препорука, албанске власти су забраниле рад неких џихадских филијала: Ал Харамеин, Светске исламске организације за помоћ, Удржења за оживљавање исламског наслеђа, Ал Муфавак и Ал Вакф.[1162] У 2003-ој години албанске власти су потписале и све релевантне ковенције УН које се тичу (анти)тероризма.[1163] Такође, 19. јуна исте године Парламентарна скупштина је донела *Закон о превенцији прања новца*[1164], а 15. јула 2004. године и *Закон о противтерористичким мерама*.[1165]

Међутим, све ово није помогло да се сузбије џихадска претња, која је све више долазила, како је Ђикнури напоменуо, из локалних извора, првенствено из оквира званичне АИЗ у којој су салафисти стекли значајна упоришта. Тежећи да преузму АИЗ, делујући „изнутра", салафисти су покушали у више наврата да свргну једног од најутицајнијих представника АИЗ, Салија Тиварија. Тивари је испрва успео да се одупре и правовремено упозори надлежне органе да су му статус и живот угрожени.[1166] Надлежне службе тада нису предузеле ништа како

[1160] *Исто*, стр. 59.

[1161] Треба истаћи да је Ал Харамеин затворен тек 2003. године. (Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 46.)

[1162] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 214.

[1163] Gjiknuri D., *Albania's Counter-terrorism Policy Options: Finding a Strategy of Common Sense*, op. cit., p. 58. Списак свих конвенција може се пронаћи у: *Исто*, стр.. 101.

[1164] Овај веома строг закон је, према мишљењу екпертског комитета Савет Европе, укључио многе одредбе против финансирања тероризма, те приближио албанску легислативу међународним стандардима. Осим тога, Банка Албаније је потом утврдила Радну групу како би пратила све финансијске активности секундарних банака и њихову усклађеност у верификацији клијената. (The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER), *Profiles on Counter- Terrorist Capacity - Albania*, Council of Europe, April 2010., p. 6., преузето са: http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/Source/country_profiles/CODEXTER%20Profiles%20_2010_%20Albania%20updated.pdf 25.08.2013.)

[1165] Закон је донет у сагласју са резолуцијама УН и регулативом Савета Европе када је реч о специфичним превентивним и рестриктивним мерама усмерених против особа или ентитета са везама са тероризмом. Закон регулише области као што су: полицијска и правосудна сарадња, безбедност транспорта, хуманитарна помоћ, те економска и финансијска политика. (*Исто*, стр. 6.)

[1166] Наведено према: Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., pp. 5-6.

би заштитиле Тиварија. Када је нешто касније отворено изјавио да жели да умањи страни исламски утицај у АИЗ, нити АИЗ, нити држава, нису успеле да му сачувају живот. Његово убиство ни до данас није разјашњено.[1167]

Но, без обзира на ова дешавања, САД су похвалиле напоре нових албанских власти. У једном извештају Стејт Департмента САД (2004), наводи се да је Албанија након 2001. године: подржавала америчку свеобухватну атнитерориститчку акцију, размењивала информације и истраживала терористичке групе и њихове активности, притварала или протеривала индивидуе осумњичене за везе са тероризмом или покушајима да се изазове религијска нетолеранција.[1168]

Па ипак, изгледа да укупни напори социјалистичке владе нису били довољни да она опстане на власти. У периоду од 1997. до 2005. године у земљи је дошло до израженог пораста корупције и организованог криминала што је довело до општег незадовољства народа и узроковало пад владе коју је предводио Фатос Нано. Тада се на чело државе враћа осведочени исламски фундаменталиста Сали Бериша, који наставља са „двоструком игром" започетом 1990-их година, вешто балансирајући између контратерористичких напора САД и планова глобалне џихадске структуре.

Схватајући да је за реализацију пројекта тзв. Велике Албаније неизоставна подршка најмоћније државе на свету, Бериша се упорно труди да удовољи свим захтевима везаним за борбу против тероризма који пристижу из Вашингтона. О томе сведоче бројни извештаји. Нпр., када је реч о спречавању изградње тзв. паралелне верске структуре, албанске власти су, у сарадњи са АИЗ, успеле да постигну одређене успехе. Према извештајима објављеним на прашком интернет сајту *Transitions Online*, салафисти су за деценију и по успели да распростране свој утицај у Албанији, „користећи НВО, попут Муслиманског форума Албаније, како би осталим муслиманима приближили свој начин упражњавања вере".[1169]

[1167] Сматра се да су га убили салафисти блиски Ал Харамеину, обзиром да се непосредно пред смрт обратио једном од сарадника Ал Харамеин фондације, Емиру Гјињишију, изневши му своје планове у вези уређења АИЗ. Гјињиши је био ухапшен, али је због недостатка доказа убрзо ослобођен. (Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 46.)

[1168] United States Department of State, *U.S. Department of State Country Reports on Terrorism 2004 - Albania*, op. cit.

[1169] Karajkov R., „The Young and the Old: Radical Islam Takes Root in the Balkans", op. cit.

Таквим приступом могли су неометано да наставе са својим активностима, али и да утичу на образовање, те индоктринацијом младих Албанаца кроз образовни систем, спроведу своју мисију. Пошто званична АИЗ није имала довољно средстава за развој исламског школства, као ни држава, богати салафисти су у том сектору видели своју шансу. Такву њихову намеру, албанске власти су успеле да осујете. Наиме, убрзо након што је Осама бин Ладен дао средства Ал Кадију и Адбулу Салаху за отварање медесе у Кукешу, као и новац за куповину земљу у северној Албанији, због њихових веза са међународним терористима, оба Арапина су се нашла на црној листи УН из 2005. године. Непосредно пре овога, албанске власти су блокирале 33 банковна рачуна у 3 различите комерцијалне банке и замрзле средства и инвестиције са којима је Салех имао везе. Званична АИЗ је после тога предложила властима отварање Исламског универзитета у Албанији, као механизма превенције одлива младих студената у арапске земље и начина да се заустави њихова даља индоктринација.[1170] Наредне године, у априлу месецу, албанска Дирекција за борбу против „прања новца", замрзла је још неколико десетина рачуна ИНВО и исламских фондација, тако да се број замрзнутих рачуна разних сумњивих организација и појединаца у 2006-ој години попео на 63. Између осталих, замрзнути су рачуни Јорданца Абдула Латиф Салеха који је блиско сарађивао са саудијским бизнисменом Јасином ал Кадијем, затим рачуни Фондације за глобалну помоћ, Тајиба интернешенел и других. Нешто касније, албанска влада је конфисковала имовину више ИНВО и повела истрагу против Јорданца Хамзе Абу Рајена (повезаног са Јасином ал Кадијем), Дејвида Хикса (аустралијског Талибана који се 1999. године борио на КиМ), Арапско-албанске исламске банке (за коју се сматра да је основана новцем Ал Каиде), затим Фефад банке, Удружења Ал Фарук и других. А у јулу исте године, албански МУП донело је посебну инструкцију о стављању под контролу Албанаца који студирају на Блиском истоку, као и особа арапског порекла које долазе у Албанију по разним основама.[1171]

Осим тога, како се наводи у извештају Америчке амбасаде у Тирани (2009) и америчког Стејт Департмента (2010), албанске власти су направиле значајне кораке и на плану сарадње са релевантним међународним организацијама у сфери

[1170] Vickers M., „Islam in Albania", op. cit., pp. 10-11.
[1171] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 214.

борбе против тероризма, а посебно у домену пресецања канала финансирања те претње.[1172] То је потврдио и извештај Комитета експерата за тероризам (*The Committee of Experts on Terrorism - CODEXTER*) из априла 2010. године. У извештају Комитета се наводи да су албанске власти, почев од 2001. године, константно радиле на унапређењу законског оквира за борбу против тероризма, те начиниле максималне напоре како би се поспешила међународна сарадња у истом домену. У том смислу, највише пажње у овом периоду било је посвећено изради амандмана и допуни *Кривичног закона*, посебно када је реч о надлежностима различитих служби, затим процедуралним законима, тј. правилима која се тичу истражног процеса, заштите сведока и сведока-сарадника, процесу конфискације финансијских средстава, те превентивним мерама и међународној сарадњи.[1173] У поменутом извештају се такође наводи да је 19. маја 2009. године Парламент Албаније усвојио нови *Закон о превенцији прања новца и финасирања тероризма* који треба да унапреди борбу против прања новца и финансирања тероризма.[1174]

Према истом извештају, актуелну безбедносну структуру надлежну да се бори против тероризма у Албанији сада чине: Савет за националну безбедност[1175], Међуминистарски национални координациони одбор[1176], МУП и Главна полицијска канцеларија[1177], затим Главна дирекција за спречавање прања новца (у Министарству финансија)[1178], а осим њих у раду учествују и Државна обавештајна агенција, Војно-обавештајна агенција, Царинска служба и Министарство

[1172] Опширније у: Embassy of the United States, Tirana, *Country Reports on Terrorism 2009 - Albania*, 05.08.2010, преузето са: http://tirana.usembassy.gov/10pr_0809.html 15.08.2013. и United States Department of State, *Country Reports on Terrorism 2010 - Albania*, 18.08.2011, преузето са: http://www.refworld.org/docid/4e52483ba.html 25.08.2013.

[1173] Детаљније о реформама у свакој од наведених области у: The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER), *Profiles on Counter- Terrorist Capacity - Albania*, op. cit., pp. 1-5.

[1174] Овај закон је, према мишљењу експертског комитета, у потпуној сагласности са међународним стандардима и олакшава кооридинацију свих државних институција, банкарског сектора, осигуравајућих компанија, коцкарница и касина или приватних копманија, које се баве финансијским трансакцијама, покретном и непокретном имовином на територији Албаније, као и средствима донетим у Албанију или средствима које кроз њу транзитирају. (*Исто*, стр. 6.)

[1175] Представља саветодавно тело председника републике надлежно за утврђивање планова и циљева који се тичу безбедности и оружаних снага.

[1176] Основан је 2003. године и бави се координацијом рада министарстава и агенција надлежних за борбу против тероризма.

[1177] Одговорне за очување и заштиту јавног реда, превенцију и истрагу свих форми криминала и тероризма, у сарадњи са тужиоцима. У својим оквирима имају и тзв. Судску полицију, као и Антитерористичку радну групу и Дирекцију за економски криминал.

[1178] Одговорна за координацију рада између финансијских институција надлежних за спречавање прања новца.

правде.[1179] Оваква организација са поменутом законском регулативом, довела је до остварења конкретних резултата. Према једном од последњих извештаја америчког Стејт Департмента, Албанија је постигла позитивне ефекте у неколико сектора. У том смислу, као најзапаженија, истиче се улога Граничне службе, за коју се каже да је у знатној мери повећала степен безбедности на граничним прелазима и широким подручјима између званичних граничних прелаза, као и да је успшено организовала тзв. лутајуће патроле у планинским пределима дуж границе, што је резултирало запаженим бројем хапшења терориста и криминалаца. У истом извештају се наводи да је влада Албаније затражила да се ревидира *Кривични закон* у делу који се односи на антитероризам, и установила *Нацрт закона о заплени цивилне имовине стечене путем криминалних активности*. Ово би, према Стејт Департменту, требало да допринесе унапређењу Кривичног закона, обзиром да су амандмани на претходни закон донети према препорукама Финансијске акционе радне групе (*Financial Action Task Force - FATF*) и Комитетом експерата о евалуацији мера за спречавање прања новца и финансирања тероризма. У извештају се такође истиче напредак у спровођењу закона. Наиме, 22. децембра 2009. године, Првостепени суд за тешка кривична дела прогласио је кривим Хамзу Абу Рајана за скривање средстава којим се финансира тероризам. Рајан је осуђен на 4 године затвора и новчану казну од 6000 US$. Такође, 10. децембра 2010. године, због „јавног подстицања и пропагирања терористичких аката" на форуму интернет сајта *AlbSelafi.net*, Суд у Драчу је на 5 година затвора осудио локалног имама Артана Криста, који је 2002. године радио за Ал Харамеин фондацију. Међутим, као највеће достигнуће албанских власти спомиње се замрзавање средстава намењених финансирању тероризма. До краја (фискалне) 2010. године, влада је администрирала заплењена средства у вредности од 6.848.893 US$, а конфисковала средства у вредности од 851.998 US$. На крају, додаје се да је Албанија начинила огроман прогрес у сузбијању

[1179] У оквиру Министарства правде, најважнија је улога Врховног тужиоца који је задужен за истрагу и саслушања лица оптужених за тероризам. Такође, постоји и Директорат, специјално задужен за борбу против организованог криминала и тероризма. У оквиру Министарства правде налазе се и два специјална суда, основана 2003. године: Суд за тешка кривична дела и Врховни апелациони (другостепени) суд - који се разликују од „нормалних" судова. (Опширније о свему у: *Исто*, стр. 6-7.)

финансирања тероризма и наставила да развија сарадњу за регионалним и мултилатералним организацијама задуженим за борбу против тероризма.[1180]

Међутим, све поменуто не доприноси уверењу да је Албанија истински решена да се избори са џихадистима, посебно уколико се у обзир узме инсистирање Салија Берише на стварању тзв. Велике Албаније. Невољност албанских власти да се озбиљније укључе у решавање проблема паналбанизма, остаје огроман и веома озбиљан проблем са несагледивим последицама, не само по албанску државу, већ и по читав регион. Као један од извора исламског фундаментализма, паналбански покрет, односно илегалне групације које га одржавају у животу (попут АНА-е и других) и њихови покровитељи, остају директна претња свима на ЗБ. Судећи по томе да неки елементи албанске политичке и академске структуре неуморно заговрају идеју стварања тзв. природне Албаније, остаје отворено питање - да ли актуелна власт на челу са Салијем Беришом уопште жели да се супротстави овој претњи или не, тј. да ли је спремна да се у потпуности обрачуна са џихадистима или тежи да елиминише само оне који јој угрожавају партнерство са САД, док занемарује оне који раде у прилог стварања тзв. Велике Албаније? Узимајући у обзир чињеницу да је актуелни премијер одмах по доласку на власт омогућио повратак Бешкима Газидеде у државне структуре, довољно говори о наведеном.[1181] Овакви потези власти у Тирани, без обзира на позитивне резултате који су остварени, не само да представљају неадекватан приступ решавању проблема џихадизма на Балкану, већ омогућавају његов даљи развој. То су приметили многи балкански и инострани екперти. У том контексту, веома је индикативна изјава једног бившег британског обавештајног агента који је био задужен да прати интернет активности албанских џихадиста. Он је приметио да се од половине прве деценије 21. века коришћење криптографије снажно повећало у комуникацијама између албанских

[1180] United States Department of State, *Country Reports on Terrorism 2010 - Albania*, op. cit.

[1181] Према неким извештајима европских обавештајних служби, некадашњи директор SHIK-а је за време егзила (1997-2005) био у вези са Ал Каидом и турском обавештајном агенцијом МИТ. У једном од извештаја се наводи да је Газидеде, за време док је боравио ван Албаније, имао блиске сусрете са косовским Албанцем Ђавитом Халитијем, као и Јорданцем Абдулом Латифом Салехом, осведоченим салафистом који је мистериозно нестао из Албаније 2002. године. Такође се помиње да је Салех „пратио Осаму бин Ладена током његових посета Албанији и Косову, преко Турске", а после отишао на Космет како би развио терористичку базу, као и да је Халити на неки начин био умешан у убиство Тиварија 2002. године. (Опширније о томе у: „Kosovo SHIK, Directly Linked with Albanian SHIK Intelligence Organization, Prepares for 'Big Push' for Kosovo Independence", *Defense & Foreign Affairs*, January 16, 2006.)

џихадистичких група, те да је „МИ6 због тога морао 2006. године да дуплира своје присуство у Тирани, у склопу повећања укупних обавештајних капацитета у балканским операцијама".[1182] Осим тога, и поред приметних напора албанских служби, у земљи још увек делује близу 100 ИНВО које настављају да финансирају „свети рат" у региону.[1183] Таква ситуација свакако отежава атнитерористичке акције околних земаља, првенствено Србије и БЈРМ, које се налазе на директном удару албанских и других џихадиста.

Конкретно, Србија се након 2001. године са активностима џихадиста практично сусреће на неколико различитих „фронтова": КиМ, јужном делу централне Србије, односно у КЗБ, Рашкој области и остатку Србије.

Пошто је потписала Резолуцију 1244, споразум са НАТО-ом и ВТС са КФОР-ом, Србија је изгубила способност да сама штити један део своје територије, тј. своју јужну покрајину од различитих безбедносних изазова, ризика и претњи, укључујући џихадизам. Повлачењем српске полиције и војске, цивилна мисија припала је међународним снагама УН, тј. Привременој административној мисији Уједињених нација на Косову (УНМИК), док је за безбедност био задужен КФОР.[1184] О томе колико су КФОР и УНМИК имали успеха у сузбијању претњи, а посебно џихадизма, довољно говори неколико података који су изнети на петогодишњицу њиховог присуства.[1185] Међународне снаге као да нису желеле да уоче џихадске методе које су терористи спроводили пред њиховим очима, те уједно одбијали да озбиљно схвате безбедносне процене Београда о стању на КиМ.

[1182] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 49.

[1183] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 214-215.

[1184] Детаљнији преглед надлежности међународних снага инсталиран након повлачења српских, тј. југословенских снага безбедности у: Пророковић Д., *Косово: међуетнички и политички односи*, оп. цит., стр. 210-219.

[1185] Како истиче Живадин Јовановић, од 1999. до 2004. године на територији КиМ извршено је 7.757 терористичких напада против Срба и других неалбанаца, убијено је 1.252, рањено 2.237 и отето 1.150 лица. Спаљено је или порушено 150 српских цркава и средњовековних манастира, спаљено преко 2.000.000 књига на српском језику, порушено преко 6.000 српских надгробних споменика, порушено или спаљено око 30.000 и узурпирано око 77.000 кућа и станова Срба, и то све у периоду када је међународна војна мисија бројала око 20.000 официра и војника, а цивилна око 15.000. (Јовановић Ж., *Косовско огледало*, Београдски центар за свет равноправних, Београд, 2006., стр. 150.) Вредност спаљених кућа и станова Срба и Црногораца, без земљишта и пратећих објеката процењена је на око 5.350.000.000 € (пет милијарди и триста педесет милиона евра). (Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 87.)

Поред власти у Београду, на дату претњу указивали су и поједини албански званичници на КиМ. Један од водећих албанских политичара на КиМ, Ибрахим Ругова, је у више наврата (25.09.2001. и 17.10.2001.) упозоравао светску јавност да ОВК скрива базе међународних терориста, те да су припадници ОВК спремни да организују терористичке акте да би подржали Осаму Бин Ладена, а да су такође спремни и за деловање на међународном нивоу.[1186] Ругова је био један од ретких албанских политичара на КиМ који је схватао да џихадизам представља веома озбиљну претњу по безбедност, без обзира на будући статус КиМ. Са друге стране, привремене институције тзв. Републике Косово, којима су доминирали Албанци (председник, влада и парламент), не само да нису спречавале прогоне и терорисање Срба и других неалбанаца, већ су давале прећутно одобрење за извођење свакаквих злочина над нелабанским становништвом, како би се Дар ел Ислам очистио од неверника.[1187] У једном извештају КПС-а после 2001. године посебно се истиче да, иако се активности вехабија шире, те да је вехабијски покрет подједнако опасан као и други видови ектремног милитантног ислама, он не представља непосредну опасност, будући да на КиМ нема широке димензије.[1188] Сличне оцене долазиле су и од припадника међународних снага стационираних на КиМ, као и званичника из разних земаља, упркос чињеници да су они, како истиче Душан Пророковић, били од почетка упознати са том претњом.[1189] Међу западним аналитичарима, ретки су били они који су, попут Јосефа Боданског, константно указивали на тенденцију минимизирања значаја ширења џихадистичких и исламистичких утицаја на КиМ и пренаглашавања значаја секуларног албанског национализма.[1190]

Колико је Београд у том смислу био немоћан, КРОФ и УНМИК (у најбољем случају) незаинтересовани, а Албанци који су управљали привременим институцијама на КиМ и џихадисти решени да очисте „своју нову државу“ од „неверника“, довољно сведочи догађај од 17. марта 2004. године.[1191] Неадекватан

[1186] Мијалковски М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, оп. цит., стр. 63.
[1187] Batakovic D. T., Kosovo and Metohija:Serbia's troublesome province, op. cit., pp. 266-267.
[1188] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 204.
[1189] Пророковић Д., *Косово: међуетнички и политички односи*, оп. цит., стр. 220-221.
[1190] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 205.
[1191] Том приликом, како је већ наведено, убијено је 19 особа, од тога 8 Срба и 11 Албанаца, док се двоје Срба још увек воде као нестали. За два дана свеопштег насиља, повређене су 954 особе, укључујући и десетине припадника међународних снага који су се ипак сукобили са терористима,

одговор међународних снага на овај терористички чин џихадиста може се објаснити њиховом неспремношћу или невољношћу да предупреде трагични догађај. Како истиче Душан Пророковић, за целокупан период 1999-2004, УНМИК је био одговоран за стање на КиМ и морао је да спречи овакве ствари, уместо константног понављања како се „безбедносна ситуација на Косову поправља".[1192] Тек су након мартовског погрома поједини представници међународних снага отворено признали да је дошло до озбиљних пропуста у реализацији постављених циљева и заштити свих грађана покрајине.[1193] Терор албанских екстремиста формално су тада осудили СБ УН и неки европски званичници, док је Парламентарна скупштина Савета Европе то учинила посебном Резолуцијом коју је усвојила 29. априла 2004. године.[1194] После погрома, ухапшено је 270 Албанаца, а 143 особе су осуђене - већина на новчане казне - док су 67 њих осуђени на казне затвора. Међународни тужиоци и судије процесуирали су 7 случајева уништавања цркава и 17 особа осудили на казне затвора од 21 месец до 16 година, док су једну особу ослободили оптужби. Међутим, главне актере из политичких структура и џихадисте из редова бивше ОВК, нису ни хапсили.[1195] Уместо да их јавно разоткрију, припадници УНМИК-а заташкали су сазнања о деловању исламских фундаменталиста и терориста и њиховом јачању да се не би узнемирила међународна заједница, јер би, како истиче Милован Дрецун, објављивање чињеница о томе да је на КиМ створена јака база исламског џихада и тероризма могло да буде снажан аргумент против независности јужне српске покрајине.[1196]

До делимичног отрежњења долази тек након што су „процурела" одређена документа НАТО-а која су недвосмислено указала на постојање сазнања о

штитећи Србе и њихову имовину, а уништена су и 72 возила УН-а. Протерано је 4.012 Срба, од нелабанаца „очишћено" 6 градова и 9 села, а порушено, запаљено или тешко оштећено 935 српских кућа и 10 друштвених објеката. Посебна мета терориста били су духовно наслеђе и градитељска баштина српског народа. („Šest godina od 'Kristalne noći' na Kosovu", *Glas javnosti* (on-line), 17.03.2010., преузето са: http://www.glas-javnosti.rs/clanak/politika/glas-javnosti-17-03-2010/sest-godina-od-kristalne-noci-na-kosovu 27.08.2013.)

[1192] Пророковић Д., *Косово: међуетнички и политички односи*, оп. цит., стр. 221.

[1193] Командант јужног крила НАТО-а, амерички генерал Џереми Џонс изјавио је поводом трагичног догађаја: „Ово је етничко чишћење Срба". (Гаћиновић Р., „Насиље на Косову и Метохији", оп. цит., стр. 87-88.)

[1194] „Šest godina od 'Kristalne noći' na Kosovu", op. cit.

[1195] *Исто.*

[1196] Drecun M., „Al-Kaida na Kosmetu", op. cit.

џихадским активностима у покрајини, и након што су поједини припадници међународних снага почели отворено да истичу да је проблем са џихадистима постао огроман изазов за безбедност КиМ и региона. У поверљивој анализи НАТО-а и КФОР-а под називом „Косово у фокусу интересовања исламских екстремиста", КиМ је означена као транзитна рута за екстремисте који из исламских заливских земаља иду у Европу користећи порозне, тј. слабо обезбеђене границе покрајине. У анализи се такође истиче да Космет представља и потенцијлно подручје за регрутовање исламских екстремиста, чему посебно погодује мноштво младих муслимана који су без економских шанси. Као примарни центар исламског фундаментализма наведен је Призрен, а као један од главних људи за ширење екстремизма, Екрем Авдију из јужног дела Косовске Митровице.[1197]

Осим оваквих докумената, о џихадској претњи на КиМ, сведочили су и поједини политичари и припадници међународних снага. Тако је нпр. амерички сенатор Пат Робертс, тадашњи председник Комисије за безбедност Сената, 2004. године изјавио да САД поседују доказе о повезаности ОВК са Осамом бин Ладеном.[1198] А бивши амерички маринац, екперт из области безбедности и шеф обавештајне службе ОЕБС-а (1999-2004), Томас Гембл, је крајем 2006. године рекао да је „Косово постало највећи резервоар потенцијалних војника џихада" и да „Ал Каида улаже огроман новац за њихово придобијање. На Косову сам схватио", истакао је Гембл, „да је операција ширења радикалног ислама много већа и компликованија него што сам могао и да замислим". Према обавештајним сазнањима ОЕБС-а, које је Гембл саопштио, терористичка мрежа на Космету стекла је огромну оперативну моћ.[1199] Након тога, припадници међународних снага покренули су одређене активности на сузбијању џихадиста. Најпре су припадници америчких снага КФОР-а 2007. године за руководство КПС-а организовали семинар „Вахабити на Косову". Амерички експерти су том приликом указали да је вехабизам у великом успону у јужној српској покрајини, као и да ће „за пет година, Косово постати најзначајније упориште ове исламске секте у

[1197] *Исто.*
[1198] „Ал Каида на Косову (2)", оп. цит.
[1199] Према: Drecun M., „Al-Kaida na Kosmetu", op. cit.

Европи".[1200] После тога, уследила су и хапшења појединих салафиста. КФОР је ухапсио 11 чланова Саудијског комитета здружене помоћи због повезаности са Ал Каидом[1201], као и два лица албанске националности због минобацачког напада на српски манастир крајем марта 2007. године.[1202]

2008. године нелегално је проглашена тзв. Република Косово. Припадници међународних снага тежили су да помогну надлежним органима тзв. Републике Косово, како би се унапредили косовски антитерористички капацитети. У том смислу, 2009. године усвојена је Национална стратегија (тзв. Републике Косово) за борбу против тероризма, која је важила до 2012. године. Она је, по оцени „косовских власти", допринела подизању институционалних капацитета потребних за спречавање и борбу против тероризма, стварању одговарајућих механизама, организовању људских ресурса и физичке инфраструктуре.[1203] Како се наводи у једном извештају америчког Стејт Департмента из 2011. године: „Република Косово је уз помоћ САД направила прогрес када је реч о антитерористичкој легислативи. Министарство правде Републике Косово је у кооперацији са саветницима локалног одељења америчког Министарства правде израдила и доставила косовком парламенту нови *Кривични закон* са бројним члановима који се односе на санкционисање терористичких аката, финансирање тероризма и подршку тероризму. Нови закон је знатно повећао и казне за злочине повезане са тероризмом. Тзв. косовски паламент такође је усвојио три закона, који ће, када се обједињено примене, омогућити косовским властима да у бољој мери контролишу државну границу и обрачунају се са лицима које могу подстаћи терористичке активности. *Закон о граничној контроли*, када се буде имплементирао, довешће до утврђивања Центра за интегрисано управљање границама и учврстиће кооперацију између различитих државних сектора. Тај закон уједно промовише регионално партнерство и јача способност владе у примени постојећих закона, омогућавајући примену казнених мера против

[1200] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 210.
[1201] Према: Drecun M., „Al-Kaida na Kosmetu", op. cit.
[1202] „UNMIK oštro osudio napad na srpski manastir na Kosovu, KFOR uhapsio dva osumnjičena lica", *SETimes* (on-line), 01.04.2007., преузето са:
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bs/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2007/04/01/nb-02
25.08.2013.
[1203] Vlada Republike Kosova, *Nacionalna strategija Republike Kosova protiv terorizma (2012-2017)*, Pristina, Jun, 2012., str. 8.

појединаца који угрожавају косовску границу. *Закон о странцима* и *Закон о азилу* требало би да поједноставе процедуру добијања статуса азиланта на Косову, али и олакшају Косовској полицији да утврди идентитет странаца који су означени као лица која имају везе са терористичким активностима. Сви ови закони, у крајњој линији, требало би да учине систем отпорнијим на злоупотребе од стране индивидуа које покушавају да илегално уђу на територију Косова или транзитирају у треће земље".[1204]

У извештају се такође напомиње: „Косовске власти су у протеклом периоду блиско сарађивале са међународним снагама; од Америчко-европске команде су као донацију добиле одређени број мобилних уређаја за праћење биометријских података, као део иницијативе да се идентификују познати или осумњичени терористи и лица која подржавају терористичке активности. Тренинг програми које на Косову спороводе САД, подржани донацијама у опреми, побољшали су квалитет Косовске царине и Косовске граничне полиције када је реч о детекцији и заплени илегалног наоружања и других незаконитих материјала на граничним прелазима. На организационом плану треба истаћи да је дошло до реорганизације косовских антитерористичких јединица. Конкретно, Контратерористичка јединица Косовске полиције је модификована и сада се зове Одељење за контратероризам. Иако је Одељење оперативно у домену сакупљања и размене информација са другим секторима у оквиру КП, укључујући Граничну полицију и Царину, ипак, остаје потреба да Одељење унапреди сарадњу са другим релевантним владиним агенцијама и религијским заједницама. Када је реч о превенцији и сузбијању финансирања тероризма, косовске власти су усвојиле *Закон о превенцији прања новца и финансирања тероризма* 2010. и имплементирале га 2011. године. Некадашњи Центар за информације о финансијама који је фунакционисао у оквиру УНМИК-а преименован је у Јединицу за информације о финансијама у ингеренцији косовске владе. У Приштину је 2010. године, такође, дошао и специјални тим из САД са задатком да помогне косовским службама у праћењу сумњивих финансија".[1205]

[1204] US Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 2. Country Reports: Europe and Eurasia Overview, Country Reports on Terrorism 2011 - Kosovo*, July 31, 2012, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195543.htm 25.08.2013.
[1205] *Исто.*

У закључку извештаја се посебно истиче да је тзв. Влада Косова развила неколико иницијатива како би унапредила регионалну сарадњу по питању контратероризма, највише са суседима у вези безбедности граничних прелаза. У том смислу, активно је сарађивала са Албанијом, БЈРМ и ЦГ, како би успоставила заједничке информативне центре и развила оперативну сарадњу кроз функционисање заједничких патрола. Посебно су везе развијене са Албанијом, са којом се планира да читава гранична безбедност буде успостављена на заједничкој основи. Преговори о томе отпочели су и са ЦГ.[1206]

Као један од резултата имплементације нове стратегије и промене законског оквира, може се споменути велика полицијска акција из 2010. године. Наиме, у мају те године, тзв. Косовска полиција је у околини Призрена ухапсила 5 чланова ИНВО „Синћерити". Акција у којој је учествовало 120 полицајаца, спроведена је непосредно након полицијске рације у Горњој Маочи (БиХ). Полиција је ухапсила исламске фундаменталисте: Албанце - Хадита Мифтарија и Арменда Календарија, као и држављане БиХ - Мустафу Имерија, Исајла Скендерија и једног од вођа вехабијског покрета у БиХ, Идриза Биљбанија. Они су лишени слободе након што су физички напали пореског инспектора, који је, према наводу медија, у слободно време делио Библије по Призрену.[1207]

Влада тзв. Републике Косово је средином 2012. године усвојила нову *Националну стратегију против тероризма (2012-2017)*. Њоме се наглашава да су: „Реализовани (антитерористички) механизми већ функционални, али је неопходно њихово даље ојачање".[1208] Према овом документу, структуру „државног" система надлежног за борбу против тероризма чине: МУП[1209], Косовска обавештајна агенција[1210], Министарство косовских безбедносних снага[1211], Министарство

[1206] *Исто.*

[1207] „Vehabije iz Gornje Maoče uhićene na Kosovu", *Dnevni list* (on-line), 24.05.2010., преузето са: http://www.dnevni-list.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=10046:vehabije-iz-gornje-maoe-uhiene-na-kosovu&catid=1:dogaaji&Itemid=2 18.08.2013.

[1208] Vlada Republike Kosova, *Nacionalna strategija Republike Kosova protiv terorizma (2012-2017)*, op. cit., str. 8.

[1209] Кроз своје механизме помаже у пружању информација и предузима активности у превенцији, заштити, гоњењу и реагује на све терористичке активности.

[1210] Тело које прикупља, анализира и дистрибуира информације у вези терористичких активности које се одвијају на штету безбедности тзв. Републике Косово и глобалне бзебдности.

[1211] Кроз своје механизме помаже локалне институције у спречавању тероризма, док њене јединице активно учествују у заштити и реаговању на потенцијалне терористичке нападе.

финансија[1212], Национални координатор за борбу против тероризма[1213], Секретеријат национаног координатора за борбу против тероризма[1214], Министарство правде[1215], полиција[1216], тужилаштва и судови[1217], затим Министарство за образовање, науку и технологију[1218], Министарство културе, омладине и спорта[1219], Министарство за локалну самоуправу[1220], Косовкска агенција за заштиту од зрачења и нуклеарну сигурност (КАЗЗНС).[1221] Осим ових институција, антитерористичке напоре подржавају и: Међународни програм помоћи у области истраге криминалних радњи (*International Criminal Investigative Training Program - ICITAP*)[1222], затим Мисија владавине права Европске уније на Косову и Метохији (*European Union Rule of Law Mission - EULEX*)[1223] и ОЕБС.[1224] Како се истиче у стратегији, актуелна организација у складу је са постављеним стратешким циљевима (превенција, гоњење, заштита, припрема и реаговање) и

[1212] Ово министарство преко својих механизама остварује функцију контроле роба и лица на граничним прелазима и на територији Косова, те доприноси превенцији трансфера, идентификацији, извештавању, истрази и блокади финансијских средстава повезаних са финансирањем тероризма.

[1213] Национални координатор је одговоран за координацију налдежних органа, праћење и извештавање о спровођењу политике, активности и акција које се односе на борбу против тероризма.

[1214] Основни задатак, тј. активност Секретеријата је да прикупи информације од других институција у циљу анализирања и процене, те припреме аналитичких извештаја за Националног координатора.

[1215] Ово министарство развија политику, омогућава припрему и спровођење закона.

[1216] Полиција предсатавља институционални механизам у оквиру Министарства унутрашњих послова, који се бави спречавањем терористичких аката и гоњењем осумњичених повезаних са тероризмом.

[1217] Ове институције одговорне су за истрагу, кривично гоњење терориста, њихово адекватно кажњавање, конфисковање имовине и имовине стечене путем спровођења терористичких активности.

[1218] Министарство игра важну улогу у спречавању тероризма путем образовања, наставног плана и програма, међупрограмских приступа и разних тзв. *off* програма.

[1219] Министарство културе, омладине и спорта у борби против тероризма, има улогу у организовању активности (кампање) сензибилизације са младим и неформалним групама у циљу подизања свести о опасностима од тероризма.

[1220] У борби против тероризма ово министарство учествује преко локалних механизама и помаже у идентификовању елемената који би могли да доведу до терористичких активности, те активно учествује у спречавању и припреми одговора на терористичке активности.

[1221] Врши имплементацију и промоцију сталних мера које гарантују сигурност од нуклеарног и радиоактивног зрачења.

[1222] Помаже у професионалном и транспарентном развоју институција за спровођење закона у циљу заштите људских права, борбе против корупције и смањења опасности од тероризма.

[1223] Главни циљ Еулекса је да се помогну и подрже „косовске власти" у области владавине права, посебно у области рада полиције, правосуђа и царине.

[1224] ОЕБС је задужен за праћење владавине закона и развоја независних институција, развој јавног сектора (полиција, царина, коректвине установе).

Уставом Косова, *Кривичним законом Косова* и *Законом о кривичном поступку*, као и другим законским и подзаконским актима.[1225]

Доношење ове стратегије у сагласности је са оценама последњег извештаја америчког Стејт Департмента (2013) о наставку рада „косовских власти" на развоју антитерористичких капацитета. У извештају: „Косовска влада усвојила је и нови *Кривични закон* и *Закон о кривичном поступку* у децембру 2012. који је ступио на снагу 1. јануара 2013. године. Допуњени *Кривични закон* у знатној мери проширује спектар злочина повезаних са тероризмом, тј. омогућава гоњење терористе по већем броју основа. Закон, такође, омогућава гоњење терористе чак и када терористички чин није спроведен до краја (што раније није био случај). Проширени *Закон о кривичном поступку* предвиђа интегрисани процес конфискације, како би се осугурало да финансијска и друга средства повезана са извршењем криминалних радњи буду конфискована. Штавише, закон омогућава да се доказни материјали из других земаља појаве на косовским судовима, те предвиђа спровођење међународних контратерористичких истрага на Косову".[1226]

У извештају се посебно истиче напредак у судском процесуирању џихадиста. У децембру 2012. године, тзв. Врховни суд Косова потврдио је пресуду Амиру Сопи. Он је годину дана раније проглашен кривим и осуђен на 10 година затвора по основу две оптужбе за тероризам. Сопа је осуђен због испаљивања гранате на канцеларију Окружног суда у Приштини 2003. године и због тога што је претио смрћу бившем председнику општине Приштина у име АНА-е. Истог мецеса, тзв. влада Косова је извршила екстрадицију Шукрија Алије у БЈРМ, којег су 2011. године македноске власти осудиле у одсуству због криминалних радњи и веза са терористичким организацијама.[1227]

Па ипак, иако је забележен евидентан напредак у јачању антитерористичких капацитета и постигнути одређени резултати (хашења и пресуде), у извештају се напомиње да „косовске власти" морају још много тога да ураде како би се

[1225] Опширније о томе у: Vlada Republike Kosova, *Nacionalna strategija Republike Kosova protiv terorizma (2012-2017)*, op. cit.

[1226] US Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 2. Country Reports: Europe Overview, Country Reports on Terrorism 2012 - Kosovo*, May 30, 2013, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2012/209981.htm 29.08.2013.

[1227] *Исто*.

изборише са терористима. Као ограничавајући фактор, између осталог, наводи се и то да тзв. Република Косово још увек није чланица *Moneyval*-а, те су потребне додатне допуне антитерористичког закона о финансијама. Осим тога, актуелна политичко-безбедносна ситуација у „држави" онемогућава развој независних, односно самосталних „косовских служби" за борбу против тероризма, превасходно због великог присуства међународних актера.[1228] Њихово деловање на територији „независне Републике Косово" отежава демонстрирање ауторитета „косовских органа безбедности". У извештају се такође наглашава да, иако је „Косово" остварило напредак у контроли границе, посебно након што је са Србијом 2012. године постигло договор о интегрисаном управљању границом, она још увек остаје порозна, највише на местима која се налазе између званичних контролних пунктова.[1229]

Међутим, много већи проблем представља чињеница да је „косовски систем безбедности" у великој мери компромитован, што је постало више него очигледно још 2003. године. Наиме, 12. априла 2003. године косметски џихадисти извршили су напад на железнички мост у Ложишту. Том приликом погинуло је неколико терориста. Међу идентификованима су и два припадника КЗК-а, Ислам Бериша и Хамизи Бехрами. Како објашњава Антонио Еванђелиста, по завршетку рата на КиМ, око 5.000 припадника расформиране ОВК је само „прешло" у нову структуру КЗК-а и КПС-а: „Генералштаб и сав командни персонал, само је променио име, тако да је нуклеус ОВК практично остао нетакнут".[1230] То у великој мери не улива поверење да су „званичне косовске власти" вољне или макар спремне се обрачунају са џихадистима. О томе додатно сведочи чињеница да у Косовској Митровици, вехабије, тачније припадници илегалне групације

[1228] На ову чињеницу указао је и актуелни министар унутрашњих послова тзв. Републике Косово, Бајрам Рецепи. Он тврди да су сумње у вези поштовања људских права појединих грађана „Косова" спречиле да се одлучније делује против, како их је назвао, „исламистичких хардлајнера". Он је објаснио да је током његовог мандата као „премијера Косова", било покушаја да се усвоји закон против радикалних секти, али да су то спречили "интернационалци", службеници УНМИК-а. У том смислу, Бецет Шаља, шеф једне од организација за заштиту људских права на Космету, оценио је да су ЕУ и УН потцениле опасност екстремизма: „Данас су интернационалци овде, али ће поново поћи, и остављају нас са бомбом која откуцава". („Islam 'bomba koja otkucava' na Kosovu", *Akter* (on-line), 29.01.2013., преузето са: http://www.akter.co.rs/27-drutvo/29202-radikalni-islam-bomba-koja-otkucava-na-kosovu.html 30.08.2013.)

[1229] US Department of State, *Chapter 2. Country Reports: Europe Overview, Country Reports on Terrorism 2012 - Kosovo*, op. cit.

[1230] Evanđelista A., „OVK u drugoj uniformi", op. cit.

„Абу Бекир Сидик“, слободно патролирају заједно са припадницима тзв. Косовске полиције.[1231]

Разлог што међународне снаге безбедности не реагују на оваква дешавања, и што нису, како тврди Винко Ђурић, ефикасне и ефективне у њиховом сузбијању, вероватно је тај што су се у управу УН и кључне делове КФОР-а инфилтрирали разни синдикати албанског организованог криминала повезаних са терористичким организацијама. Ову оцену потврдио је и Суад Булић, бивши начелник полиције у Новом Пазару, наводећи да су међу трговцима људима и припадници међународних снага на КиМ.[1232]

Иако у оквиру државних структура тзв. Републике Косово постоје политички чиниоци који се труде да скрену пажњу на проблем џихадизма у покрајини[1233], тамошња власт на челу са бившим припадницима ОВК, очигледно не жели или нема снаге да се обрачуна са наведеном претњом. То потврђују разни примери, између осталог и пуштање двојице оптужених за покушај убиства два српска дечака у Косовској Митровици да се бране са слободе. Оба нападача припадају групи „Б13“ из организације која се зове „Чувари Бошњачке Махале“. Ова терористичка организација је настала 2011. године, а поједини извори тврде да ужива подршку актуелних албанских власти.[1234]

Посебан део проблема је и тај што је ИЗ на КиМ, тј. у тзв. Републици Косово, подељена. Иако већина косметских имама практикује сунитски ислам у суфитском облику, све је више оних који заговарају вехабизам. У томе им, како истиче Стивен Шварц, умногоме помаже Наим Тернава, водећи сунитски клерик од 2003. године који је веома „наклоњен вехабијама“. Посебно је у том смислу била приметна његова улога у агитовању за изградњу мега-џамије у центру

[1231] „Vehabije u Mitrovici“, op. cit.

[1232] Đurić V., „Talibanizacija Kosova i Metohije“, *Глас јавности* (on-line), 26.07.2013., преузето са: http://www.glas-javnosti.rs/dodaci/vehabije-haraju-srbijom/talibanizacija-kosova-i-metohije 15.08.2013.

[1233] Представљајући своју политичку партију ААК у „Косовском парламенту“ 8. јула 2011. године, поводом демонстрација исламских фундаменталиста у Приштини због захтева да се у центру града изгради мега-џамија као противтежа изградњи католичке катедрале у част Мајке Терезе, Бурим Рамадани је оштро осудио екстремисте и упозорио све укључене да су учесници протеста носили заставе Ал Каиде. Рамадани је тада изјавио: „Потребно је оживљавање социјалног притиска на оне који покушавају да подрију традиционалне вредности косовског друштва, тј., оне који теже да наметну тврдокорне исламистичке норме понашања и екстремне доктрине“. (Schwartz S., „Kosovo Still the Balkan Front Line Against Radical Islam“, op. cit.)

[1234] „Дечаке изболи терористи из групе ’Б13’!“ , *Втв* (on-line), 24.04.2013., преузето са: http://www.vaseljenska.com/vesti-dana/decake-izboli-teroristi-iz-grupe-b13/ 30.08.2013.

Приштине, коју већинско албанско становништво назива „тржни центар са минаретом“.[1235]

Поред тога што већина становништва исламске вероисповести на КиМ не жели да прихвати салафистичка учења, што, између осталог, репрезентује и изгласавање *Закона о забрани ношења вела у државним школама*[1236], џихадска идеологија ипак наставља да се шири. Невољност, неодлучност или неспремност „косовских власти“ да се суоче са том претњом, те одбијање да се о њој више говори у оквиру ИЗ и широј јавности, умногоме помажу џихадистима да наставе са пролиферацијом екстремних идеја.[1237] Како наводи социолог религије са Универзитета у Приштини, Исмаиљ Хасани, разлоге за друкчије практиковање ислама треба тражити најпре у „друштвеним променама“. Хасани објашњава да је на виделу „ектремни део ислама који не конфронтира само друге вере, него и вернике у оквиру ислама... Ако исламска верска заједница није спремна, није кадра да предузме мере, не да врши надзор над верницима, него да омогући нове садржаје људима да осећају себе као активни део ИВЗ, онда постоји могућност за испољавање екстермних понашања верника“[1238], чему свакако доприносе порозност границе и тешка економска ситуција.[1239]

Да ли ће тзв. Република Косово смоћи снаге (и воље) да се избори са исламским фундаменталистима, остаје да се види. Међутим, то ће, осим свега наведеног, у највећој мери зависити од односа привржености косметских Албанаца постулатима Призренске лиге и идеји стварања „Велике Албаније“, са једне стране, и тежњи да се тзв. држава Косово приближи евроатланским демократским вредностима, са друге.

За разлику од КиМ, где власти Србије немају легитимитет да заштите своје државне интересе, у јужном делу централне Србије, тј. КЗБ, ситуација је

[1235] Schwartz S., „Kosovo Still the Balkan Front Line Against Radical Islam“, op. cit.

[1236] Schwartz S., „Kosovo Bans Islamic Headscarf and Religious Instruction in Public Schools“, *The Weekley Standard* (on-line), 07.09.2011, преузето са: http://www.weeklystandard.com/blogs/kosovo-bans-islamic-headscarf-and-religious-instruction-public-schools_592759.html 30.08.2013.

[1237] Поједини медији сматрају да највероватније „због мира у кући“ представници ИВЗ Косова избегавају да говоре на ову тему. („Vehabije na Kosovu“, *DW* (on-line), 23.11.2008., преузето са:http://www.dw.de/vehabije-na-kosovu/a-3810708-1?maca=ser-rss-ser-all-1494-rdf 30.08.2013.)

[1238] „Akcija protiv vehabija na Kosovu“, *DW* (on-line), 25.05.2010., преузето са: http://www.dw.de/akcija-protiv-vehabija-na-kosovu/a-5605034-1 30.08.2013.

[1239] „Radikalni islam 'bomba koja otkucava' na Kosovu“, *Akter* (on-line), 29.01.2013., преузето са: http://www.akter.co.rs/27-drutvo/29202-radikalni-islam-bomba-koja-otkucava-na-kosovu.html 30.08.2013.

другачија. Наиме, 2002. и 2003. године забележено је више инцидената који су претили да прерасту у обновљени сукоб.[1240] Појединци сматрају да је један од разлога за ескалацију насиља у КЗБ тај што је 2003. године накратко био заустављен политички процес решавања кризе у том подручју. Томе треба додати да ни током 2004. године није било значајних активности владе коју је предводио Војислав Коштуница и њеног Координационог тела. Један од разлога за овај прекид су, између осталог, тадашњи политички сукоби између премијера и председавајућег Координационим телом, Небојше Човића, као и неуспешна настојања владе да постави другачију, ефикаснију државну структуру за управљање кризом у овом делу Србије.[1241]

Од 2005. године оружани напади се смањују, а тензије се углавном испољавају политички. Тако је, нпр., убиство Албанца (који је хтео илегално да пређе границу) од стране припадника Војске Србије (ВС) 2005. године, изазвало масовне протесте локалног албанског становништва, као и хапшење тзв. Гњиланске групе 2008. године у Прешеву.[1242] Након тога, стање у КЗБ остаје стабилно све до краја 2011. године када долази до заоштравања политичке и безбедносне ситуације на северу КиМ. Како наводе бројни домаћи и страни аналитичари и експрети, политичко-безбедносна ситуација у општинама Прешево, Медвеђа и Бујановац уско је повезана са дешавањима на КиМ. Још средином 2003. године, припадници УН полиције на КиМ констатовали су да је, од новембра 2000. године, почело ширење активности албанских екстремистичких група на јужни део централне Србије и север БЈРМ, при чему се територија КиМ користи као уточиште и база из које се спроводе дестабилизујуће операције.[1243] То додатно потврђује ситуација до које је дошло након пласирања

[1240] Marović M., et al., *Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, op. cit., str. 17. Како наводе „Вечерње новости", пред сам крај 2002. године, у Кончуљу је нападнута полицијска патрола, а напади су поновљени још два пута јануара наредне године. У фебруару 2004. године терористичке активности су се појачале, посебито у Бујановцу где је 4. фебруара убијен припадник Безбедносно-информативне агенције (БИА), Селвер Фазлију. Крајем тог месеца, постављена је и противтенковска мина на путу Брезница-Муховац, када је погинуо припадник Жандармерије Милан Вујовић (29), а двојица његових колега лакше повређени. Потом је у Прешеву пронађена и демонтирана експлозивна направа са сатним механизмом која би, да није откривена, изазвала стравичне последице, пре свега по децу прешевске средње школе „25. мај". (Ristović M., „Albanski teroristi Srbe mučili, pa ubijali", op. cit.)

[1241] Janjić D., *Kriza na jugu Srbije*, op. cit., str. 5.

[1242] Marović M., et al., *Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, op. cit., str. 17.

[1243] Влада Републике Србије, *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, оп. цит., стр. 14.

идеје о „подели Косова“ као потенцијалног начина да се реши коначни статус покрајине. Тада је поновљен захтев албанских политичара из општина Прешево, Медвеђа и Бујановац да се између „независног Косова“ и Србије изврши размена територија. Њихов захтев је био да се ове три општине уједине са „државом Косово“, уколико се север КиМ, претежно насељен српским становништвом, „припоји“ Србији.[1244]

Да би деловала превентивно, те елиминисала сецесионистичке тежње незадовољних Албанаца, државна власт је у другој половини прве деценије 21. века предузела низ економских и других мера. Оне се заснивају на *Стратегији развоја југа Србије* из 2000. године у којој се износи виђење да је економски развој предуслов за стабилност.[1245] Предузете мере имале су за циљ појачавање социјалне интеграције на овом подручју и унапређивање људске безбедности. Нпр., *Законом о локалној самоуправи* из 2007. године предвиђено је оснивање општинских савета за бзебедност и савета за међунационалне односе. Према оценама начелника полицијских станица у поменутим општинама, савети за безбедност су се показали као изузетно користан канал комуникације са локалним становништвом.[1246] Поред тога, усвојен је и *Закон о националним саветима националних мањина* 2009. године са циљем да се мањинске заједнице оснаже и добију инструменте који би им омогућили остваривање мањинских права у култури, образовању и употреби матерњег језика. Додатно, од 2011. године, у општинама на југу Србије отворена је и канцеларија заштитника грађана, како би се грађанима из ових општина учинили доступним механизми за остваривање људских права. Истовремено, и ВС у овом подручју почела је да мења свој

[1244] Marović M., et al., *Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, op. cit., str. 18.

[1245] Данијела Ненадић из Службе Координационог тела је тада изјавила да ће се „применом Стратегије обезбедити економска стабилност и просперитет ових општина и побољшање животног стандарда грађана, што су основни предуслови“. Она је додала: „Координационо тело, односно Служба Координационог тела се не бави безбедношћу на начин на који је то био случај непосредно после сукоба на југу Србије. Безбедношћу се бавимо на потпуно другачији начин, односно, ми користимо приступ 'меке безбедности', тј. улажемо напоре како бисмо спречили евентуалне нове сукобе и како бисмо помогли да се у Прешеву, Бујановцу и Медвеђи изгради друштво у којем ће припадници свих мањинских заједница и других заједница које живе на југу, моћи несметано да уживају сва своја грађанска права“. (*Исто*, стр. 25.)

[1246] Радне групе у оквиру ових савета омогућиле су представницима државе да заједно са локалном заједницом идентификују изазове људској безбедности као и мере које су неопходне за њихово отклањање. Радне групе основане су у оквиру савета и посвећене су: насиљу у породици, безбедности младих, наркоманији, саобраћајној безбедности, корупцији, међуетничким тензијама и другим важним темама, а допринеле су развоју безбедносних политика које су прилагођене потребама локалног становништва. (Опширније о томе у: *Исто*.)

приступ, најпре кроз унапређивање цивилно-војних односа и подизање поверења локалне заједнице у ВС. У том циљу, 2007. године отворена је канцеларија за цивилно-војне односе како би помогла ВС у побољшању комуникације са цивилним структурама у подручју.[1247]

О тренутном стању на југу централне Србије, мишљења аналитичара су подељена. Једни сматрају да је актуелно стање безбедности у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа стабилно, са малом вероватноћом ескалације тероризма у обиму као 2000. године. Према њима, приметне су само повремене провокације појединаца, као и њихово организовано криминално и терористичко деловање.[1248]

Други су мишљења да је током 2012. године дошло до поновног погоршања безбедносне ситуације, будући да је после неколико година релаксације уследила серија узастопних оружаних напада на полицијски пункт у селу Добросин.[1249] Оваква дешавања, сматрају они, не утичу позитивно на ситуацију у субрегиону и могу довести до поновне ескалације насиља. У прилог томе говори чињеница да су Албанци, иако учествују у локалним изборима и локалним огранима власти (као и у раду Народне скупштине Р. Србије од 2007. године), веома незадовољни актуелном ситуацијом, у чему џихадисти налазе основ за наставак терористичких активности. Један од показатеља је, између осталог, и усвајање нове декларације свих албанских одборника у скупштинама општина Прешева, Бујановца и

[1247] Током интервјуа, бивши министар одбране, Драган Шутановац, је овако објаснио приступ у изградњи цивилно-војних односа: „То је југ Србије где је у једном делу већинско албанско становништво... где смо посебан акценат придавали тој цивилно-војној сарадњи и враћању поверења у Војску Србије јер је оно што се дешавало 1990-их година потпуно разбило тај однос". Војска је такође, понудила и неке своје капацитете на коришћење локалном становништву. Она је отворила своја игралишта за локалне фудбалске клубове, као и војне болнице за прегледе цивила, док су њени лекари упућивани у удаљена села у КЗБ. (*Исто*, стр. 25-26.)

[1248] Стевановић О., et al., „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији: Студија случаја 'Бујановац, Прешево и Медвеђа'", оп. цит., стр. 1712.

[1249] Напади су изведени у мају, јуну и октобру 2012. године. (Marović M., et al., *Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, op. cit., str. 18.) Треба истаћи да су српске службе безбедности тада ухапсиле петорицу некадашњих припадника ОВПМБ због наводних ратних злочина почињених током сукоба 2001. године: Елхамија Салихија, Мустафу Лиманиија, Шерифа Абдирија, Недира Сефединија и Севдаија Емурлахија. („Hapšenja za ratne zločine na jugu Srbije", *BalkanInsight* (on-line), 04,05,2012., преузето са: http://www.balkaninsight.com/rs/article/hapsenje-za-ratne-zlocine-na-jugu-srbije 01.09.2013.) Ухапшени су нешто касније пуштени на слободу, јер је, како је наведено у изјави Тужилаштва за ратне злочине, била почињена грешка у тумачењу *Закона о амнестији* из 2002. године. („Jug Srbije trpi posledice izbornih hapšenja", *BalkanInsight* (on-line), 08.06.2012., преузето са: http://www.balkaninsight.com/en/article/jug-srbije-trpi-posledice-izbornih-hapsenja 01.09.2013.)

Медвеђе почетком марта 2012. године.[1250] Албанци се у декларацији жале на дискриминацију, неспоровођење „Човићевог плана“ у дело и неефикасност Координационог тела, али и позивају на потребе локалног албанског становништва за културном, верском и политичком аутономијом, које су јасно изражене на референдуму из 1992. године.[1251] Ситуација је, према мишљењу аналитичара, посебно отежана након политичких трзавица насталих поводом постављања споменика погинулим припадницима српске војске и полиције, односно након што су некадашњи припадници ОВПМБ средином новембра такође подигли споменик палим припадницима ове терористичке организације. То је знатно подигло тензије у Београду и повећало подозривост према Албанцима, посебно уочи обележавања албанског дана државне заставе 28. новембра.[1252] Уважавајући чињеницу да се интензитет насиља знатно смањио у односу на 2000. годину[1253], ови аналитичари оцењују да је безбедносна ситуација у КЗБ „ипак остала ровита са неугашеним потенцијалом за дестабилизацију“.[1254]

Осим КЗБ, Србија се са ширењем вехабистичког покрета суочила и у пределу Рашке области. Као што је раније поменуто, у Рашкој области, присуство вехабија је најизраженије у Новом Пазару, затим у Тутину и Сјеници, али их у мањем броју има и у Новој Вароши, Пријепољу и Прибоју. Занимљиво је истаћи да иако су вехабије на том простору Р. Србије присутне још од босанко-херцеговачке кризе средином 1990-их година, на опасност њиховог деловања указано је много касније. Тек је јануара 2004. године, на ову претњу први јавно упозорио тадашњи директор Војнобезбедносне агенције (ВБА), Момир Стојановић. Он је том приликом истакао да у Рашкој области делује вехабијски покрет са око 200 припадника и да је њихов број у сталном порасту.[1255] Недуго

[1250] Ова декларација се заснива на „Платформи о специјалном статусу Прешевске долине“, коју су албански одборници скупштина Прешево, Медвеђа и Бујановац усвојили у јануару 2006. године. Овом платформом захтевана је, између осталог, децентрализација власти и демилитаризација југа Србије. Уколико ови захтеви не би били поштовани, политика албанске заједнице би била прилагођена резултатима из референдума из 1992. године по којем су се Албанци из Прешевске долине определили за припајање „држави Косово“. (Наведено према: Marović M., et al., *Sukob percepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, op. cit., str. 18.)

[1251] *Исто*.

[1252] *Исто*.

[1253] За разлику од 2003. и 2005. године, када је број оружаних инцидената прелазио 10 (по години), од 2008. до 2012. године, медији бележе 1-3 инцидента годишње, а за 2011. годину ниједан.

[1254] *Исто*, стр. 5.

[1255] „Муџахедини у Србији“, оп. цит.

након тога, половином марта 2004. године, на претњу од вехабија упозорио је и тадашњи министар унутрашњих послова, Драган Јочић.[1256] Годину дана касније, у свом извештају из 2005. године, на присуство вехабија упозорила је и Међународна кризна група за спречавање конфликата у свету. Она је констатовала како у тзв. Санџаку, не само да постоје вехабије, већ да се вехабизам као екстремни исламски покрет све више шири. Према њиховим подацима, на територији тзв. Санџака, у том периоду деловало је око 300 екстремиста.[1257]

Оправданост ових упозорења на такву врсту претњи потврдило је агресивније и нескривено деловање локалних „санџачких" вехабија током 2005. и 2006. године, које се јавило као последица утицаја многобројних унутрашњих и спољних фактора, али и као резултат слабости система државе, па и саме, иначе подељене ИЗ у Србији која није била довољно одлучна да се супротстави овој претњи.[1258] Као један од фактора јачања вехабизма у Рашкој области Оливер Потежица види раздвајање Србије и ЦГ 2006. године.[1259]

Испрва, мањи инциденти, као што је нпр. систематско нападање љубавних парова у аутомобилима на периферији Новог Пазара (тзв. шеријатска полиција) или физичко малтретирање имама које су спроводиле вехабије, нису били пријављивани полицији због страха од одмазде и могуће компромитације у јавности, те полиција није значајније деловала. Међутим, након прекида концерта групе *Балканика* и оружаног сукоба вехабија и припадника „ИЗ Санџака" у Араб џамији, полиција је у сарадњи са БИА-ом покренула опсежни оперативни рад. Резултат рада било је разоткривање кампа за тренинг вехабија који се налазио у околини села Жабрен, на обронцима планине Нинаја, 30 км од Новог Пазара. Полиција је том приликом ухапсила 14-очлану терористичку групу, предвођену Исмаилом Прентићем (тзв. Прентићева група), која је намеравала да ликвидира поглавара ИВЗ „Санџака", муфтију Муамера Зукорлића, те изврши оружане нападе на припаднике МУП-а Р. Србије и поједине привредне и верске објекте у

[1256] Говорећи пред иностраним парламентарцима у Скупштини СЦГ, министар је указао да у појединим градовима у Рашкој области постоје вехабије које је окарактерисао као један од највећих безбедносних ризика за Србију. Он је додао да постоји довољно чињеница да се каже како се једна група спрема и обучава за нешто и истакао како не би волео да је то нешто тероризам. (Наведено према: Трифуновић Д., et al, *Тероризам и вехабизам*, оп. цит., стр. 279.)

[1257] Međunarodna krizna grupa, „Srpski Sandžak: i dalje zaboravljen", op. cit., str. 25.

[1258] Трифуновић Д., et al, *Тероризам и вехабизам*, оп. цит., стр. 279.

[1259] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 193.

том граду. У кампу су пронађене велике количине оружја, и војне опреме, пластичног експлозива са сатним механизмима, оружје различитог типа и намене, гас-маске, униформе, мапе, санитетски материјал, храна, канистери са водом и горивом, као и остали предмети и артикли који су указивали на намеру дужег боравка и војну обуку.[1260] Нешто касније, септембра исте године, у Новом Пазару откривена су још четири члана те новопазарске групе, предвођених Адисом Муриђем (тзв. Муриђева група).[1261] Две године касније (2009), Судско веће Посебног одељења Окружног суда у Београду, осудило је 12 новопазарских вехабија на више од 60 година затвора за удруживање ради противуставне делатности, тероризам и планирање убиства главног муфтије ИЗ у Србији, Муамера Зукорлића. Групи вехабија се на терет ставља и формирање кампа за војну и терористичку обуку.[1262] Другој групацији вехабија, коју је полиција лишила слободе септембра 2007. године, тзв. Муриђевој групи, иницијална пресуда је потврђена одлуком Апелационог суда 2010. године. Четворица вехабија оптужених за злочиначко удруживање и припремање терористичких акција у Србији, осуђени су на укупно 27 година затвора.[1263]

Након затишја у периоду од краја 2007. до 2011. године, полиција је поново реаговала, пошто су власти у БиХ спровеле рацију у терористичком кампу Горња Маоча, као реакцију на терористички акт Мевлида Јашаревића. Због сумње да су новопазарске вехабије у блиској вези са Мевлидом Јашаревићем, полиција

[1260] Трифуновић Д., et al, *Тероризам и вехабизам*, оп. цит., стр. 311-312. Према неким изворима, група је планирала да постави експлозивне направе у објекте водовода, болинце и трафостанице у Новом Пазару, а као могуће мете напада у Београду одређене су: Народно позориште, Амбасада САД, зграда „Београђанка" и хотел „Парк". (Митровић С., „Радикални ислам као могућа безбедносна претња Србији и Балкану", оп. цит., стр. 122.)

[1261] Наведено према: Врачар М., *Могућност ескалације вехабизма у тероризам у Републици Србији*, оп. цит., стр. 46.

[1262] Вођа групе новопазарских вехабија, Сенад Рамовић, осуђен је на 13 година затвора. На казне затвора од 8 година осуђени су Јасмин Смаиловић и Аднан Хот. Фуан Хоџић је осуђен на 7 година и 6 месеци, а на по 7 година, Мирсан Прентић и Ерхан Смаиловић. На затворске казне у трајању од 3 године добили су Сенад Вејселовић и Вахид Весељовић, на 2 и по године Хусеин Чуљак, Алдин Пулић и Дамир Бербо. 6 месеци затвора добио је Бекта Мемеић, док су Мехмедин Кољшин и Сафет Бећировић ослобођени оптужбе. Против Нецада Мемића се води одвојен поступак. („Osuđene vehabije iz Novog Pazara", *RTS* (on-line), 03.07.2009, преузето са: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/71693/Osu%C4%91ene+vehabije+iz+Novog+Pazara.html 03.09.2013.)

[1263] Пресуда је потврђена Адису Муриђу и Бајраму Асланију који су осуђени на казне затвора у трајању од по 8 година, Нецаду Булићу осуђеном на 7 година затвора и Енесу Мујановићу кога је Окружни суд у Београду осудио на 4 године затвора. („Potvrđena presuda vehabijama iz Novog Pazara", *Kurir* (on-line), 03.07.2010, преузето са: http://www.kurir-info.rs/potvrdena-presuda-vehabijama-iz-novog-pazara-clanak-43123 03.09.2013.)

(Жандармерија и Служба за борбу против тероризма Управе криминалистичке полиције - УКП и Управа Полиције) је у сарадњи са БИА-ом, претресла 18 објеката на подручју Новог Пазара, Тутина и Сјенице и привела 17 особа.[1264] Директор полиције, Милорад Вељовић је затим навео да ће се накнадно проценити да ли ће бити потребе за привођењем још људи. Ипак, нових хапшења није било, а приведене вехабије су након саслушања пуштене на слободу.[1265]

Колико је вехабизам који долази са КиМ, из КЗБ и Рашке области опасан по Р Србију, довољно говори податак да су надлежне службе идентификовале присуство ових исламских фундаменталиста и у другим деловима земље. Ширење вехабијског покрета сада се одвија и у свим већим градовима државе: Београду, Нишу, Новом Саду и Суботици. Безбедносне службе Р. Србије констатовале су њихово присуство и активно прате њихово деловање.[1266]

Према оценама појединих политичких и верских званичника, „улогу и број различитих верских покрета не треба ни прецењивати ни потцењивати". Они се слажу да „проблем са вехабијама постоји, али нема такве размере које су му приписане у појединим медијима", као и да „њихово деловање представља већу опасност по ИЗ него по државу".[1267] Због тога је веома важно указати на став и активности које је ИВЗ у Србији спроводила у односу на вехабије. У том смислу, посебно је значајно истаћи понашање председника Мешихата ИВЗ у Србији и „санџачког" муфтије, Муамера Зукорлића. Како сматрају поједини домаћи и

[1264] У току претреса, пронађено је 18 компјутера и лап-топ рачунара, око 1.800 ЦД-ова, око 30 аудио касета и око 50 смс картица. Полиција је пронашла и видео камеру са 17 видео касета, 5 војних униформи, 3 већа ножа, једну сабљу, неколико бејзбол палица, као и „литературу која описује и пропагира идеје радикалног вехабизма". МУП Србије је претходно повећао степен безбедности амбасаде САД у Београду и дуж целе улице Кнеза Милоша у којој има и других дипломатских представништава. („Hapšenje vehabija", *Novi Magazin* (on-line), 29.10.2011, преузето са: http://www.novimagazin.rs/vesti/mup-srbije-privodi-u-akciji-protiv-vehabija 03.09.2013;

[1265] „Vehabije puštene nakon saslušanja", *B92* (on-line), 29.10.2011, преузето са: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=10&dd=29&nav_category=16&nav_id=553340 03.09.2013.

[1266] На подручју које покрива Полицијска управа у Нишу регистровано је присуство вехабија и у вези са тим полиција активно сарађује са БИА-ом. Установљено је да се сваког петка у 12 часова, у центру Ниша, у Ислам-агиној џамији, окупља више десетина, па и стотина исламских верника, а да се међу њима вехабије могу лако препознати, најпре по изгледу и облачењу. (Трифуновић Д., et al, *Тероризам и вехабизам*, оп. цит., стр. 303-304.) Према подацима којима располажу надлежне службе у Нишу, у том граду је половином 2007. године било идентификовано 155 вехабија које сарађују са вехабијама у Новом Пазару и које се финансирају из исламских центара у Бечу. Њихово присуство регистровано је и у другим градовима у Србији, али за сада, осим мониторинга њихових активности, надлежни органи нису предузимали конкретније акције. (Otašević B., „Regionalna islamska mreža", op. cit.)

[1267] Детаљније о томе у: Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 195.

иностранu аналитичари и експерти из области антитероризма, његова улога у последњој деценији по овом питању била је од пресудног значаја, окружена бројним контраверзама. Са једне стране, муфтија је у више наврата упозоравао на процес радикализације који је захватио „санџачке" муслимане и погубност вехабистичке идеологије.[1268] Са друге стране, поједини аналитичари, попут Грегорија Коплија, председника Асоцијације за међународне стратешке студије из Вашингтона, мишљења су да је управо поменути муфтија „тајни духовни вођа вехабија на Балкану". У својој анализи из 2003. године, овај амерички експерт је образложио своје тврдње тиме да је Зукорлић био оснивач две екстремне организације: „Исламска помоћ за Косово" и „Заштитници ислама". Копли је посебно истакао да, иако је муфтија у евидентном сукобу са локалним вехабијама, он својим активностима истовремено подржава вехабијски покрет. Он је објаснио да је муфтија константним спровођењем интензивне верске индоктринације локалних муслимана, без јасне и недвосмислене осуде вехабија, све време латентно подржавао вехабијске идеје, чиме је обезбеђивао прилив позамашних новчаних средстава из Саудијске Арабије. Она су се пре свега користила за изградњу медреса и високо-образовних институција у којима се на дуже стазе ствара неопходан школован кадар за пропагирање и утемељење радикалног исламског учења и идеологије међу „уснулим муслиманским верницима Новог Пазара". У том смислу, Копли посебно истиче значај Интернационалног универзитета у Новом Пазару и Муџахир-џамије у Суботици.[1269] Амерички аналитичар закључује да се оваквим деловањем, на дугорочном плану, остварује промена свести локалног муслиманског становништва, односно уводи систем вредности који се битно разликује од традиционалног. То неминовно доводи до стварања све већих разлика у мултинационалној и мултиконфесионалној

[1268] Нпр.: „Ako mi stradamo, stradaće i država (Intervju: Muamer Zukorlić)", *Kurir* (on-line), 29.03.2007., преузето са:
http://arhiva.kurir-info.rs/arhiva/2007/mart/29/V-02-29032007.shtml 25.12.2013.

[1269] По питању Интернационалног универзитета у Новом Пазару, Копли истиче: „Институција је само привидно отворена као нормална високошколска установа, и предвођена је исламским муфтијом са недовољно потребним образовањем. Ова модерна институција, која прокламује нормално образовање, свој прави карактер открива у властитом симболу, вехабијско-селефијском симболу *дава* - отвореном Курану са излазећим сунцем изнад њега. Исламски универзитет је познат као центар радикалне исламске мисли, обзиром да је у октобру 2003. године тамо дистрибуирана веома радикална исламска литература, поготово она која заговара конфликт са Западом. Симбол *дава* указује да се универзитет финансира претежно од Саудијске Арабије". (Наведено према: Трифуновић Д., et al, *Тероризам и вехабизам*, оп. цит., стр. 301.)

заједници Рашке области, чиме се изазива дубока међусобна подељеност и потенцијал избијања сукоба у одређеном тренутку. Наведени инциденти то свакако потврђују. Додатни је проблем што лидери ИЗ у Новом Пазару дуго времена нису описивали те догађаје као акте са верском позадином, већ као револт и реакцију одређеног броја санџачке омладине на социјалне проблеме и угрожену егзистенцију. Порука која је тако слата публици служила је за континуирано оптуживање државе Србије за угрожавање верских и националних права мањинског бошњачког народа, чиме се међународној заједници тежило (и још увек тежи) представити постојање тобожњег проблема ове мањинске заједнице у Србији, а све у циљу добијања културне и административне аутономије, те касније и територијалне самосталности тзв. Санџака, налик „косовском сценарију". Са друге стране, деловањем вехабија упућује се јасна порука и локалном српском становништву, чиме се поспешује осећај страха и постепено исељавање са овог простора. Изазивањем оваквих инцидената, уз званично ограђивање од њих, уједно се проверавала спремност државе да реагује на овакве ситуације. Политиком прикривене субверзије, с једне стране, и привидне сарадње са властима државе Србије, са друге, лидери „ИЗ Санџака" били су у положају да контролишу ситуацију у овом региону. Стога се деловање лидера ИЗ Санџака у датом периоду може са великом сигурношћу описати као деловање које је прибегло *такијаху*.[1270] Оваквим планским и дугорочним деловањем, „ИЗ Санџака" се опредељује за промишљеност и поступност, што је битно разликује, али и сукобљава са групама локалних вехабија. Међутим, то никако не значи да су радикалне групе верника, односно вехабије, одбачене од стране „ИЗ Санџака". Напротив, оне имају важну улогу у ширењу исламске идеологије, при чему су веома употребљиве у појединим околностима, местима и временским тренуцима.[1271]

[1270] Према: *Исто*, стр. 298-304. Појам *такијах*, сами муслимани дефинишу на следећи начин: „Један од најчешће погрешно схваћених видова шиизма јесте прибегавање прикривању или *такијах*. Шире значење овог појма, избегавање или клоњење од свих опасности, овде није од утицаја. Пре свега, наш циљ је разматрање оних врста прикривања при коме човек скрива своју религију, или поједине од својих верских обичаја, у околностима кад би то створило извесну или вероватну опасност, услед деловања оних који се противе његовој религији, или посебним религијским обичајима". (Наведено према: Јевтић М., *Религија - Изазов политичкој науци*, оп. цит., стр. 110.)

[1271] Првооптужени међу 14-орицом ноавопазарских вехабија из 2007. године, Сенад Рамовић, дуго времена је био лични телохранитељ муфтије Муамера Зукорлића. Због тога, Дарко Трифуновић се

Но, без обзира на ове противречности, може се констатовати да ИВЗ и њен лидер, или нису вољни или нису спремни да се на адекватан начин суоче са вехабистичком претњом. Такву констатацију донекле потврђује и извештај Међународне кризне групе из 2005. године. У извештају се наводи да „санџачки" муфтија има мало реалних могућности и средстава да се ефикасније супротстави ширењу вехабизма. То је постало више него очигледно када је Рабита почетком септембра 2005. године на једном скупу у Сарајеву условила давање значајних финансијских донација омогућавањем вехабијама да користе верске објекте ИВЗ у Санџаку.[1272]

Због очигледне ескалације опасности која долази од вехабија, те немоћи ИВЗ да нешто учини по том питању, као и одсуства значајнијег НВО сектора који би могао да помогне у заштити државе и грађана од погубности вехабистичке идеологије и праксе путем цивилног ангажмана и едукације, држава је наставила са развојем мера које ће увећати њену способност да се избори са датом претњом. Пре свега, власти Србије су 2009. године усвојиле нову Стратегију одбране у којој је тероризам препознат не само као претња националној безбедности, већ и регионалној и глобалној. При томе, посебно се спомиње верски ектремизам као изражена претња националним интересима Р. Србије.[1273] У документу се посебно истиче да је тероризам повезан са верским екстермизмом.[1274]

Као основне јединице задужене за борбу против тероризма, одређене су Специјална антитерористичка јединица (САЈ) и Противтерористичка јединица (ПТЈ). Оне се налазе под ингеренцијом МУП-а.[1275] Осим њих, у противтерористичком систему земље, налазе се и друга министарства и агенције,

---

пита: „Да ли је званичан став Муамера Зукорлића заиста искрен или се односи само на одређене и поједине припаднике вехбаијске организације са којима је дошао у лични сукоб; и каквог је карактера тај сукоб, обзиром да се поуздано зна да је вођа локалне групе вехабија био веома близак муфтији?" (Трифуновић Д., et al, *Тероризам и вехабизам*, оп. цит., стр. 298. и 304.)

[1272] Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 195.

[1273] Према: Влада Републике Србије, *Стратегија одбране Републике Србије*, Београд, 2009., стр. 7.

[1274] Влада Републике Србије, *Стратегија националне безбедности*, Београд, 2009., стр. 10.

[1275] У оквиру МУП-а у контексту борбе против тероризма делују и УКП (Служба за борбу против организованог криминала, Служба за прикривене операције, Дивизија за праћење и истрагу тероризма, Оперативна и аналитичка јединица), Одељење за међународну оперативну полицијску сарадњу (Национални централни биро за INTERPOL, Национална јединица за EUROPOL, ИТ дивизија, Дивизија за билатералну и мултилатералну сарадњу), Гранична полиција и Жандармерија, као и Сектор за кризне ситуације и Градска полиција. (Наведено према: Према: The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER), *Profiles on Counter- Terrorist Capacity - the Republic of Serbia*, Council of Europe, March 2012., p. 4., преузето са: www.coe.int/terrorism 11.09.2013.) За више информација: http://www.mup.gov.rs/

попут: Царинске службе и Одељења за спречавање прања новца у оквиру Министарства финансија, затим Савета за националну безбедност и одбрану, Министаства правде, Специјалног тужиоца, Директората полиције, БИА-е, те Министарства одбране и посебно њених војних обавештајних агенција (ВОА и ВБА) и др.[1276]

Иако у Србији у последње две године нису забележени терористички напади, нити су покренути судски процеси у вези са терористичком делатношћу, државна власт је наставила са развојем противтерористичких капацитета и антитерористичке законске регулативе. У том смислу, државни органи Србије наставили су блиску сарадњу са службама и агенцијама из САД, што потврђују и извештаји америчког Стејт Департмента, у којима се напомиње и да је унутарвладина кооперација између надлежних служби, министарстава и агенција, такође унапређена. Осим тога, Србија је учествовала у антитерористичком тренингу који је финансирала влада САД.[1277]

Како се наводи у појединим извештајима, посебно значајна је и константа законска хармонизација са стандардима ЕУ коју српске власти сматрају приоритетом. У тим извештајима се додаје да, иако Србија није препознала „Републику Косово" као суверену државу, те у том контексту не постоји сарадња са „косовским властима", одређени напредак је учињен, јер је посредничку улогу на остварењу неких сегмената кооперације у области контратероризма на себе преузео Еулекс. Србија је, такође, наставила да сарађује и са свим релевантним међународним телима и организацијама у домену борбе против међународног тероризма, посебно када је реч о превенцији његовог финансирања (чланство у *Moneyval* -у).[1278]

[1276] Према: The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER), *Profiles on Counter- Terrorist Capacity - the Republic of Serbia*, op. cit., p. 4.

[1277] У октобру 2012. године чланови специјалних јединица из 14 земаља Југоисточне Европе (ЈИЕ) обавили су контратерористичку вежбу у специјалној антитерористичкој бази у близини Београда. Вежба је била део међународног контратерористичког семинара, у оквиру којег су два инструктора ФБИ држала предавања из области спасавања талаца. Усавршавање српских експерата у САД један је од важних елемената америчко-српске сарадње. (US Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 2. Country Reports: Europe Overview - Country Reports on Terrorism 2012/Serbia*, May 30, 2013, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2012/209981.htm 18-09-2013.)

[1278] Треба истаћи да су власти Р Србије још 2005. године усвојиле *Стратегију за борбу против прања новца и финансирања тероризма* која је 2008. године допуњена. (*Службени гласник РС*, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07 и 65/08). Кривично дело прања новца санкционисано је чланом 231. *Кривичног законика* (*Службени гласник РС*, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09 и 111/09), а кривично

Када је реч о законској регулативи, кривично дело тероризма инкриминисано је у члану 213. *Кривичног законика.*[1279] На овај *Законик* поднети су амандмани (које је одобрила влада Србије и поднела на гласање у Народну скупштину). Они ће омогућити хармонизацију законске регулативе Р. Србије са Конвенцијом о превенцији тероризма Савета Европе из 2005. године (која је ратификована 2009. године) и Оквирном одлуком о борби против тероризма Савета ЕУ из јуна 2002. године (која је допуњена 2008. године). Према допуњеном *Кривичном законику Р. Србије*, постојећи оквир ће се проширити, те ће укључити додатних 5 дела које ће се сматрати актима тероризма: јавно подстрекивање терористичких аката, регрутовање и тренинг за обављање терористичких аката, употреба смртоносних направа, оштећење или уништење нуклеарних постројења и терористичка завера.[1280] Поред допуне законске регулативе, власти Србије су

дело финансирања тероризма чланом 393. *Кривичног законика.* (Опширније о томе и институцијама надлежним за борбу против прања новца и финансирање тероризма у: Народна банка Србије, *Борба против прања новца и финансирања тероризма у Републици Србији*, недатирано, доступно на: http://www.nbs.rs/internet/cirilica/55/55_7/55_7_2/index.html 07.09.2013.) Након тога, у јуну 2011. године Савет Европе и ЕУ одржале су у Србији конференцију високог нивоа о Превенцији прања новца и финансирања тероризма. Производ конференције било је, између осталог, покретање Пројекта против прања новца и и финансирања тероризма у Србији, тзв. MOLI-Serbia Project. Активности на том плану су настављене, те се у јулу исте године, на дводневној „радионици" у Београду, састало више од 80 контратерористичких специјалиста у организацији УН-овог Контра-терористичког извршног Директората (*UN Counter-Terrorism Executive Directorate*), Центра за спровођење закона југоисточне Европе (*Southeast European Law Enforcement Center*), Регионалног савета за сарадњу (*Regional Cooperation Council*) и Канцеларије УН-а за дрогу и криминал (*United Nations Office on Drugs and Crime - UNODC*). Дискусија је била фокусирана на питање финансирања тероризма у ЈИЕ и везама између организованог криминала и финансирања тероризма. (Детаљније о свему у: US Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 2. Country Reports: Europe and Eurasia Overview, Country Reports on Terrorism 2011 - Serbia*, July 31, 2012, доступно на: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195543.htm 25.08.2013.) До 2013. године, како је истакао тадашњи премијер Србије и министар унутрашњих послова, Ивица Дачић, Србија је потписала споразуме са 29 земаља и ратификовала све међународне споразуме и конвенције потребне за заједничку борбу против тероризма и организованог криминала. (Према: „Uskoro strategija za borbu protiv terorizma", *Akter* (on-line), 18.03.2013., преузето са: http://www.akter.co.rs/29-bezbednost/34490-uskoro-strategija-za-borbu-protiv-terorizma.html 07.09.2013.)

[1279] Jovašević D., Mitrović Lj., „Terorizam u međunarodnom i krivičnom pravu nekih zemalja", op. cit., str. 440.

[1280] То уосталом потврђују и извештаји америчког Стејт Департмента, нпр: US Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 2. Country Reports: Europe Overview - Country Reports on Terrorism 2012/Serbia,* op. cit. Битна измена *Кривичног законика* у овој области односи се и на кривично дело финансирања тероризма. Из измена овог дела јасно произилази да се под финансирањем тероризма подразумева давање средстава с циљем да се она користе или знајући да ће се користити у сврху вршења тероризма или за финансирање терористичке групе и појединца који имају за циљ вршење тероризма. Дакле, наведеним изменама под финансирањем тероризма се подразумева и давање или обезбеђивање средстава, на пример плаћање трошкова становања и исхране индивидуалног терористе или терористичке групе без обзира на то да ли је терористичко

почетком 2013. године најавиле и израду Стратегије за борбу против тероризма.[1281] Овакве активности српских власти вероватно су мотивисане упозорењима аналитичара из области безбедности који указују да Србија мора бити на опрезу када је реч о деловању вехабија у региону.[1282] Осим тога, показало се да вехабије настављају са својим активностима, због чега је степен припремљености српских антитерористичких снага на врло високом нивоу. О томе сведочи и хапшење групе терориста у селу Босута у околини Аранђеловца у августу 2013. године.[1283]

Када је реч о ЦГ, она се након разилажења са Србијом (2006), односно изласка из савезне државе (СЦГ), први пут самостално суочила са вехабистичком претњом.[1284] Од половине 2005. године полиција и Агенција за националну безбедност (АНБ) помно су пратиле и евидентирале све припаднике вехабијског покрета, прикупљале податке о њиховом деловању и начину организације.[1285] То је постало очигледно 2006. године када је црногорска полиција, у оквиру акције

дело извршено или не. („И претња тероризмом кривично дело", *Политика* (on-line), 25.01.2012., преузето са:
http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/I-pretnja-terorizmom-krivicno-delo.sr.html 07.0.2013.)

[1281] „Pravimo strategiju za borbu protiv terorizma", *Kurir* (on-line), 18.03.2013., преузето са: http://www.kurir-info.rs/dacic-pravimo-strategiju-za-borbu-protiv-terorizma-clanak-701759 07.09.2013.

[1282] Албуновић М., „Србија на опрезу због Ал Каиде", *Политика* (on-line), 08.05.2011., преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Srbija-na-putu-Al-Kaide.sr.html 07.09.2013.; Vukosavljević D., „Terorizam preti i Srbiji i regionu", *Политика* (on-line), 08.07.2011., преузето са:
http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Terorizam-preti-i-Srbiji-i-regionu.lt.html 07.09.2013.;
Дурмановић С., „Раст вехабијског покрета у БиХ", *НСПМ* (on-line), 22.06.2011., преузето са:
http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/rast-vehabijskog-pokreta-u-bih.html
07.09.2013.; Блохин Т., „Косовски терористи прете Србији ратом", *Глас Русије* (on-line), 16.01.2013., преузето са: http://serbian.ruvr.ru/2013_01_16/Kosovski-teroristi-prete-Srbiji-ratom/ 07.09.2013. и многи други.

[1283] Приликом хапшења, пронађено је и одузето више комада оружја, бомби и муниције. („Uhapšene vehabije usred Šumadije", *Telegraf* (on-line), 06.08.2013., преузето са:
http://www.telegraf.rs/vesti/798463-uhapsene-vehabije-usred-sumadije 07.09.2013.)

[1284] Потребно је истаћи да су на опасност од ширења вехабијског покрета у ЦГ још октобра 2003. године указивали Рифат Фејзић, реис ИВЗ у ЦГ, Ислам Шабовић, председник Одбора ИВЗ у Плаву и Рамо Куртагић, председник Одбора ИЗ у Рожајама. (Према: Мијалковски М., „Терористи 'спавачи' у Србији и Црној Гори", op. cit., стр. 23.)

[1285] Осим АНБ и МУП-а ЦГ у сузбијању тероризма у ЦГ као најважнија тела јављају се: Управа полиције, полиција, тј. њене специјалне јединице (САЈ, Посебна јединица полиције - ПЈП и Група за антитерористички преглед - АТП), Гранична полиција, Царинска служба, Министарство одбране, односно Војска ЦГ, Виши суд, Врховни државни суд и Тужилаштво, Министарство финансија, Управа за спречавање прања новца и финансирања тероризма, Одбор за одбрану и безбедност при Скупштини ЦГ и др. (Према: Uprava za sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma (CG), *Četvrti izveštaj o sprovođenju strategije za prevenciju i suzbijanje terorizma, pranja novca i finansiranja terorizma za period 2010-2014. godine za period 1. jun - 31. decembar 2012.*, 24.01.2013, преузето са:
http://www.aspn.gov.me/pretraga/119006/Usvojen-izvjestaj-o.html 10.09.2013.)

назване „Орлов лет“, ухапсила 17 чланова терористичке организације (међу којима су и три америчка држављана) под сумњом да су у периоду од 2004. до 2006. године планирали и припремали терористичке акте са циљем да створе посебан албански регион у ЦГ. У тој намери радили у спрези са албанским удружењем из Детроита (САД) и бившим припадницима ОВК од којих су имали финансијску подршку и преко којих су уносили оружје у ЦГ.[1286] Претрагом терена, полиција је пронашла и одузела велику количину ватреног оружја, оруђа, експлозивних средстава и муниције различитог калибра. Мањи део одузетог оружја и других средстава пронађен је у кућама осумњичених, док је већина пронађена сакривена у пећини, у месту званом Попрати.[1287] Полицијском истрагом дошло се до конкретних података о организацији ове групе, њеној хијерархијској структури, са јасно дефинисаном поделом посла и активностима унутар организације, стратегом и вођом, намерама прерастања у паравојну формацију, финансирању, контактима, активностима на регрутовању чланова и набавци оружја са дефинисаним циљевима на угрожавању уставног уређења и безбедности ЦГ.[1288] Ухапшене терористе је Виши суд у Подгорици осудио 2008. године казном затвора у укупном трајању од 51 године и месец дана због припреме оружане побуне у Малесији и недозвољеног држања оружја и експлозивних материја, односно због тога што су на организован начин вршили удруживање ради противуставних делатности и припремања дела против уставног уређења и безбедности ЦГ.[1289]

[1286] „Slučaj 'Orlov let': kazna za sve optužene“, *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 05.08.2008., преузето са: http://www.slobodnaevropa.org/content/article/1188702.html 09.09.2013.

[1287] У операцији су одузете: 3 аутоматске пушке, 3 пушкомитраљеза, 2 полуаутоматске пушке, 2 ловачке пушке калибра 12 мм, 2 карабина калибра 7,9 мм, 1 италијанска пушка „М 48“, 5 ручних ракетних бацача „зоља“, 1 револвер „магнум 357“, 4 пиштоља (2 марке „берета“ и 2 марке „бровинг“), 100 бомби, 5 противтенковских мина, 5 сандука муниције, као и разна друга војна опрема и лажна документа. („Црногорска полиција о детаљима операције 'Орлов лет'“, *Политика* (on-line), 12.09.2006., преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/Politika/t6460.sr.html 09.09.2013.)

[1288] Утврђено је да су терористички напади на религијске објекте и неке јавне личности на подручју Малесије били планирани за 11. септембар 2006. године. („Црногорска полиција о детаљима операције 'Орлов лет'“, оп. цит.) Детаљнији преглед планираних терористичких активности црногорских вехабија у: „Detalji iz dnevnika Antona Siništaja, uhapšenog u akciji 'Orlov let'“, *Serbianvoice* (on-line), (недатирано), доступно на: http://www.serbianvoice.eu/modules.php?name=News&file=print&sid=825 последњи пут прегледано 09.09.2013.

[1289] „Pola veka zatvora za uhapšene u akciji 'Orlov let'“, *Глас јавности* (on-line), 05.08.2008., преузето са: http://www.glas-javnosti.rs/aktuelne-vesti/2008-08-05/pola-veka-zatvora-za-uhapsene-u-akciji-orlov-let 09.09.2013. Пресуда је потврђена 2009. године од стране Апелационог вијећа Суда ЦГ. (Према: „Podgorica: Potvrđene kazne za akciju Orlov let“, *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 31.07.2009,

Међутим, иако је поменута акција показала да црногорске службе активно прате потенцијалне терористе и делују превентивно, поједини аналитичари сматрају да то није довољно како би се ефективно сузбила дата претња. Они истичу да је неспорно да надлежни органи у ЦГ имају одређена сазнања на ту тему, али да је ретко предочавају јавности.[1290] Са тиме се у одређеној мери слажу и поједини опозициони политичари који су мишљења да највећа одговорност лежи на ИЗ ЦГ.[1291]

Када је реч о ИЗ ЦГ, њен главни реис, Рифат Фејзић, тврди да она не одобрава деловање вехабија, али такође напомиње да је држава та која треба да процени колико су припадници тог покрета опасни по стабилност у земљи.[1292] Са друге стране, директор Управе црногорске полиције, Веселин Вељовић,

---

преузето са: http://www.danas.org/archive/news/20090731/500/500.html?id=1789667 09.09.2013.) Треба напоменути да *Кривични законик Р ЦГ* предвиђа три кривична дела тероризма: 1) тероризам, у чл. 365. КЗ РЦГ, 2) међународни тероризам, у чл. 447. КЗ РЦГ и 3) финансирање тероризма, у чл. 449. КЗ РЦГ. Последњом изменом *Кривичног законика* (Сл. гласник ЦГ бр. 40/2008) предвиђено је и кривично дело - узимање талаца, у чл. 448. (Milić S., „Savremeni standardi borbe protiv terorizma u Crnoj Gori", *Zbornik radova sa međunarodne stručne konferencije: Suprtostavljanje terorizmu - međunarodni standardi i pravna regulativa*, Vlada Republike Srpske, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava za policijsko obrazovanje, Visoka škola unutrašnjih poslova/Hans Zajdel fondacija, Kozara, 29.-30. mart, 2011., str. 573.)

[1290] Otašević B., „Regionalna islamska mreža", op. cit. Милован Дрецун сматра: „Парадоксално је да црногорска власт и даље не схвата озбиљност проблема када је у питању вехабистички покрет који је темељни основ Ал Каидине мреже на овом подручју. Иако је још пре две године упозорено да јача вехабистички покрет у ЦГ, где је Рожаје примарни центар деловања, ништа није предузето како би се то зло искоренило. Ако се опет буду прећуткивале чињенице о опасности вехабизма у ЦГ, онда ће њени грађани опет доживети изненађење као са хапшењем терористичке групе у акцији 'Орлов лет'. Свако прећуткивање и занемаривање деловања милитантних исламских фундаменталиста је саучесништво у дестабилизацији ЦГ и региона". (Према: „Vehabije utočište našli na Plavskom jezeru", *Novinar* (on-line), 07.05.2007., преузето са: http://www.novinar.de/2007/05/07/vehabije-utociste-nasli-na-%E2%80%93-plavskom-jezeru.html 09.09.2013.)

[1291] Небојша Медојевић, који је иначе члан Одбора за одбрану и безбедност Скупштине ЦГ, тврди да вехабије постају све израженији проблем у земљи: „Чињеница је да у ЦГ број припадника овог радикалног исламског покрета рапидно расте. Драго ми је да смо, као Одбор, добили одређене информације и коначно скренули пажњу снагама сигурности и јавности на овај феномен, који сваког дана све више и више расте, као и да га држава свим својим средствима неодговарајуће третира". Медојевић је додао да проблем стога треба решавати како са сигурносног, тако и са правног аспекта, те да највећа одговорност лежи на ИЗ ЦГ: „Најважнија је порука ИЗ ЦГ. Колико је та институција у нашој земљи слаба, толико је вехабијски покрет јак. Ако имате 300 фанатика у једној земљи, које идеолошки можете употребити или злоупотербити од стране разних структура и власти, онда имамо озбиљан проблем. Зато држава не сме да ћути и све њене структуре морају се бавити овим проблемом - на нивоу сигурности, на едукацији и превенцији, али и на јачању ИЗ ЦГ. Надам се да су људи из ИЗ ЦГ и државе схватили да се не може мирно и пасивно посматрати како ова пошаст расте и развија се на нашем простору". („Sve više vehabija u Crnoj Gori", op. cit.)

[1292] „Vehabizam ne prijeti državi, ali je problem Islamskoj zajednici", *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 26.11.2011., преузето са: http://www.slobodnaevropa.org/content/vehabizam_ne_prijeti_drzavi_ali_je_problem_islamskoj_zajednici/24402824.html 09.09.2013.

објашњава да је полиција упозната са авкитностима вехабија, али истиче да од 2006. године није забележен ниједан инцидент који би омогућио конкретнију акцију надлежних органа.[1293]

Међутим, како се наводи у извештајима владе ЦГ, одређене активности на плану сузбијања тероризма су покренуте. Наиме, црногорске власти су 2010. године усвојиле први стратешки документ који дефинише оквир деловања ЦГ у борби против тероризма. Реч је о *Стратегији за превенцију и сузбијање тероризма, прања новца и финансирања тероризма за период 2010-2014. године*. Она предвиђа успостављање стандарда у борби против тероризма, израду и имплементацију потребних мера на плану превенције те претње, заштите од те претње и кривично гоњење и процесуирање окривљених.[1294] Посебан сегмент Стратегије посвећен је спречавању прања новца и финансирања тероризма. У том контексту, влада ЦГ је добила признање *Moneyval*-а који је оценио да је ЦГ остварила евидентан напредак у овој области, али и указао да је потребно да се постојећи закон који регулише ову област треба изменити, посебно у делу који се односи на обавезу обвезника да прате клијента, прибављање и проверавање њихових података, као и чување евиденције о прикупљеним подацима.[1295]

У закључку извештаја Управе за спречавање прања новца и финансирања тероризма, истиче се да је ЦГ била, те да ће остати посвећена унапређењу сарадње

[1293] „Vehabije utočište našli na Plavskom jezeru", op. cit. Вељовић је касније додао да полиција нема сазнања да у ЦГ постоји опасност од терористичких напада вехабија, али да ће интензивно пратити њихово деловање: „За сада не располажемо подацима који би указивали на реалну опасност од радикализације њихових активности". Директор црногорске полиције је такође изјавио да ће Управа полиције „по процени" предузимати оперативне и друге мере на откривању и спречавању евентуалног незаконитог деловања вехабија. Он је рекао да је полиција регистровала „неколико физичких напада" вехабија на припаднике ИВЗ у ЦГ и додао да се не зна колико тачно вехабија има у ЦГ, али се процењује да их је „на десетине". („Prentić sahranjen kao sveti ratnik", *Глас јавности* (on-line), недатирано, преузето са: http://www.glas-javnosti.rs/dodaci/vehabije-haraju-srbijom/prentic-sahranjen-kao-sveti-ratnik 10.09.2013.)

[1294] Према извештају Управе за спречавање прања новца и финансирање тероризма, одређени резлтати су до 2012. године постигнути, док су неки тренутно у фази реализације. Опширно о свим мерама које предвиђа Стратегија, нивоу реализације њихове имплементације и предстојећим корацима у: Uprava za sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma (CG), *Izvještaj o sprovođenju strategije za prevenciju i suzbijanje terorizma, pranja novca i finansiranje terorizma za period 2010-2014. godine*, 18.08.2011., преузето са: http://www.aspn.gov.me/vijesti/107866/IZVJEsTAJ-O-SPROVOdENJU-STRATEGIJE-ZA-PREVENCIJU-I-SUZBIJANJE-TERORIZMA-PRANJA-NOVCA-I-FINANSIRANJE-TERORIZMA-ZA-PERIOD-2010-201.html 09.09.2013.

[1295] Uprava za sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma (CG), *Crna Gora napredovala u borbi protiv pranja novca i finansiranja terorizma*, 07.12.2012, преузето са: http://www.aspn.gov.me/uprava/118123/Crna-Gora-napredovala-u-borbi-protiv-pranja-novca.html 09.09.2013.

са институцијама у у иностранству, у циљу планирања и спровођења заједничких активности у региону и на међународном плану. О томе, како се наводи, сведочи континуиран рад на јачању противтерористичких капацитета кроз усаглашавање стандарда, измене закона, едукацији људских ресурса и других видова сарадње са међународним институцијама.[1296]

Са друге стране, и поред видних напора црногорских власти да се изборе са претњом која долази од вехабија, изазова има много. Поједини теоретичари примећују да се ЦГ тренутно налази у тзв. инкубационој фази, те да је најважније утврдити одакле се вехабијске групације финансирају. Они сматрају да извор њиховог финансирања долази од организованог криминала и повезаности криминалних група из региона са вехабијским покретом.[1297] Са друге стране, надлежни органи тврде да је тешко утврдити одакле им стиже новац, али да се неке трансакције стално прате.[1298] Ово је веома важно, обзиром да је повезаност вехабија са криминалним организацијама из српског дела тзв. Санџака евидентирана, затим да је опште познато да су након антитерористичке акције у Новом Пазару многе вехабије пребегле у ЦГ, а да је тзв. Санџак кључни геополитички сегмент у реализацији вехабијских циљева у ширем плану. Тачније, како напомињу бројни аутори, попут Јиргена Елзесера, Јосефа Боданског, Ивана Бабановског, Хамида Алгара, Џевада Галијашевића и других, вехабије ЦГ третирају као „недостајућу карику" у балканској фази џихада.[1299] То потврђује и поседњи скуп вехабија на Плавском језеру из 2012. године. Надлежни органи пропратили су овај скуп, а пре овог догађаја добили су и одобрење Тужилаштва да прате и прислушкују све евидентиране учеснике. Обзиром да их је највише било из Новог Пазара, јавности се обратио и реис ИЗ ЦГ следећим речима: „Позваћемо те људе натраг у ИЗ, јер недавни догађаји у Новом Пазару могли би да буду опомена да се то не понови и код нас у ЦГ. ИЗ ће учинити све да упути те људе на прави пут. Ако је у Новом Пазару заиста пронађено оружје, како је то

[1296] Uprava za sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma, *Izvještaj o sprovođenju strategije za prevenciju i suzbijanje terorizma, pranja novca i finansiranje terorizma za period 2010-2014. godine*, op. cit.

[1297] „Vehabije na severu Crne Gore", *Вечерње новости* (on-line), 05.08.2013., преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:447583-Vehabije-na-severu-Crne-Gore 09.09.2013.

[1298] „Око 150 вехабија у Црној Гори", *Политика* (on-line), 30.10.2011., преузето са: http://www.politika.rs/vesti/najnovije-vesti/Oko-150-vehabija-u-Crnoj-Gori.sr.html 09.09.2013.

[1299] Otašević B., „Regionalna islamska mreža", op. cit.

објављено у медијима, онда то нема никакве везе са исламом. То је тероризам и то тако треба третирати и јасно казати".[1300]

У том смислу, Одбор Скупштине ЦГ за безбедност и одбрану је закључио да вехабије представљају безбедносни изазов и да тајна полиција несмањеном посвећеношћу треба да надзире њихово деловање[1301], али да нема процену о томе колико је ова фракција ислама опасна по безбедност у ЦГ.[1302]

Чињеница да ИЗ ЦГ тражи од државе да иступи и изрази јасан став по питању ширења и деловања вехабијског покрета, очигледно указује на то да сама нема адекватне механизме да се са претњом избори на ефикасан начин. Са друге стране, одсуство НВО сектора у едукацији јавности о погубностима овог феномена у ЦГ, те још увек присутно непостојање свих потребних мера у превенцији развоја вехабизма, упућују на слабост ЦГ да се квалитетно супротстави поменутој претњи. Даљи развој механизама, њихово усклађивање са међународним нормама, а посебно изградња партнерства са ИЗ ЦГ и НВО сектором, остају основни изазови за владајућу државну апаратуру.

Када је реч о БЈРМ, она је након 2001. године наставила да се суочава са радикалним муслиманима.[1303] Иако је Охридски споразум зауставио оружани конфликт, он није окончао проблем радикализације ислама у земљи.[1304] Расформиране терористичке фракције убрзо су се политички организовале, а АНА, као наследница ОНА-е, наставила је са спровођењем пунктуалних терористичких акција, значајно потпомогнута финансијама и људством из албанске дијаспоре и арапског света.[1305]

Појачан уплив иноцихадиста евидентиран је 2004. године, када је Европска полицијска мисија потврдила присуство око 100 локалних и иностраних вехабија

[1300] „Vehabije utočište našli na Plavskom jezeru", op. cit.
[1301] „Vehabizam ne prijeti državi, ali je problem Islamskoj zajednici", op. cit.
[1302] „Око 150 вехабија у Црној Гори", оп. цит.
[1303] Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, op. cit., p. 37.
[1304] Клод Монике је 2004. године у интервјуу за локалне македонске медије посебно истакао да је исламизам (како је он описао радикални ислам, прим. М. Ф.) много опаснији од тероризма: „Нас брину обе претње, али мислимо да је исламизам много опаснији на дуже стазе. Терористи не могу да победе, али исламисти могу, тако што ће изиграти заједнице и поделити свет на муслимане и немуслимане, што је иначе чист и очигледан циљ Муслиманске браће". (Наведено према: Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 77.)
[1305] „Црни анђели косовског пакла 'Тајни досијеи'", оп. цит.

који су се кретали по планинским селима на граници БЈРМ са Албанијом.[1306] Према бившем официру тзв. *PROXIMA*-е[1307], међу њима је било вехабија из Саудијске Арабије, Јемена, Јордана, Египта, Марока и других арапских земаља.[1308]

Иако је о њиховом присуству прикупљен позамашан материјал, укључујући фотографије и копије пасоша, македонске власти овоме нису давале превише значаја.[1309] Разлог за то највероватније јесте што је у периоду након окончања оружаног сукоба у БЈРМ, и потписивања Охридског споразума, приоритет новоизабраних власти била стабилизација безбедносне ситуације између две етничке групације, затим политичка хармонизација и економски опоравак - аргуметни које су све политичке партије у БЈРМ у том периоду заговарале. Акценат је био на испуњавању циљева Охридског споразума, пре свега повратка расељених лица у своје домове, повратка македонских безбедносних снага у конфликтно подручје, обезбеђивања финансијске подршке међународне заједнице, спровођења закона који се односе на националне мањине, посебно права Албанаца, и изградње међуетничког поверења, па тек онда јачање безбедности у земљи и окружењу.[1310] Осим тога, разлог је могао бити и тај што је за разоружавање албанских џихадиста по потписивању Охридског споразума био

[1306] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 76. Европска полицијска мисија наследник је (иначе прве) војне мисије ЕУ, којој је претходило три узастопне војне мисије НАТО-а: *Essential Harvest*, *Amber Fox* и *Allied Harmony* - спроведене у периоду од 2001. до 2003. године. Њихов циљ је био да помогну ублажавању тензија, разоружају албанске терористе, омогуће заштиту међународних посматрача који су надгледали примену мировног плана и пруже помоћ влади у осигуравању стабилности на македонској територији. (Према: „Završena mirovna misija EU u Makedoniji", *VOA* (on-line), 15.12.2003., преузето са: http://ba.voanews.com/content/a-29-a-2003-12-15-13-1-85870342/667692.html 10.09.2013.; NATO, *NATO Operations and Missions*, (недатирано) преузето са: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52060.htm 20.01.2013.; и Reljanović M., *Evroatlanski odnosi i borba protiv terorizma*, decembar, 2005., преузето са: http://www.bezbednost.org/Bezbednost/610/Evroatlamnski-odnosi-i-borba-protiv-terorizma.shtml 17.01.2013.)

[1307] PROXIMA (EUPOL PROXIMA) је име полицијске мисије ЕУ у БРЈМ.

[1308] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 76.

[1309] Треба напоменути да је деловање АНА-е било евидентирано још јануара 2003. године када су припадници ове терористичке организације напали канцеларију албанске, како су је назвали, „колабораторске" политичке партије Демократске уније за интеграцију. Њихово кретање било је забележено и у фебруару исте године у близини Тетова. (Đukanović D., „Postojeće političke prilike i međuetnički odnosi u Makedoniji", op. cit., str. 410.)

[1310] Детаљније о томе у: Међународна кризна група, „Паналбанизам: колика је претња стабилности на Балкану?", оп. цит., стр. 17-19. и Đukanović D., „Postojeće političke prilike i međuetnički odnosi u Makedoniji", op. cit., str. 409-411.

задужен НАТО, а не македонске службе безбедности, те што су албански џихадисти од расформиране ОНА-е, врло брзо, лукаво успоставили АНА-у као ударну групу за терористичке акције.[1311]

Иако су неки аналитичари упућивали на деловање (новообразованих) екстремних исламских група, тек је у децембру 2004. године пажњу власти и јавности на опасност од вехабија успео да скрене француски експерт за антитероризам, Клод Монике. У интервјуу за локалне медије, он је упозорио да „у БЈРМ постоји између 10 и 100 људи који су опасни и повезани са терористичким организацијама и који користе БЈРМ као склониште", с чиме се, иначе, слажу и поједине европске безбедносне агенције.[1312] Македонске безбедносне службе су након тога појачале надзор над вехабијама. У септембру 2005. године два високо котирана оперативца македноских служби безбедности изјавили су да неки грађани малезијске националности у групама од 10 до 20 лица посећују села у којима живе Торбеши, као и да су то чинили у последње две године у местима настањеним Албанцима, попут Скопља, Тетова и Гостивара. Речено је да они, „када се на путу до европских земаља зауставе на македонској територији, ту остављају новац и упутства од страних финансијера". Оперативци су, такође, изнели сазнања да су ти радикални муслимани најчешће лица која су протерана из европских земаља због екстремистикчих активности. То је потврдио и бивши директор македноске безбедносне службе, Зоран Митевски, објашњавајући да је „БЈРМ заиста постала транзитна зона за стране исламисте, како прозелитере, тако и очајнике који покушавају да се спасу европских безбедносних служби". Подсетио је да су муџахедини из БиХ који су пребегли у Албанију, користили БЈРМ као транзит.[1313]

Ове информације упутиле су македонске власти да се значајније супротставе џихадској опасности и том смислу предузети су одређени кораци. Најпре је у оквиру преузимања обавеза поводом тражења чланства у ЕУ, 2005. године, дошло до усвајања одређених стандарда. Они су садржани у тзв. Националном програму

[1311] АНА до 2003. године није имала статус терористичке организације. (Влада Републике Србије, *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, оп. цит., стр. 18.)
[1312] Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., p. 77.
[1313] *Исто*, стр..77-78.

за преузимање *Acquis Communautaire*[1314], при чему домен антитероризма регулише сегмент под називом „Способност да се преузме обавеза која произилази из чланства“ (Поглавље 24 - Правда, слобода и безбедност).[1315] Они су послужили као адекватна основа за даљи развој законске контратерористичке регулативе. Тако је, нпр., 2009. године усвојена Прерађена национална стратегија борбе против прања новца и финансирања тероризма.[1316] Она представља резултат напора македонских власти у испуњењу међународних стандарда у сарадњи са *Moneyval*-ом, тј., прихватањем препорука ове организације. У складу са тим, *Закон о спречавању прања новца и других прихода стечених криминалом* из 2004. године је допуњен, те је 2008. године усвојен *Закон о спречавању прања новца и других криминалних прихода и финансирања тероризма*.[1317] Годину дана касније, ратификована је и *Конвенција* (ЕУ) *о прању, тражењу, заплени и одузимању прихода стечених криминалом и о финансирању тероризма* (потписана 2005. године).[1318]

Када је реч о кривичном праву, у складу са *Стратегијом о реформи кривичног законодавства* из 2008. године, усвојене су допуне и измене *Кривичног*

[1314] *Acquis Communautaire* је француски термин за „правне тековине (ЕУ)".

[1315] Активности предвиђене овим документом систематизоване су према приоритетима: хармонизација легислативе у области борбе против тероризма, напредовање у кооперацији и размени података са EUROPOL-ом и EUROJUST-ом у вези са истрагама терористичких аката и јачање институционалних капацитета за борбу против тероризма. (Према: The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER), *Profiles on Counter- Terrorist Capacity - "the former Yugoslav Repzublic of Macedonia"*, Council of Europe, March 2010, p. 1., преузето са: www.coe.int/gmt 10.09.2013.)

[1316] Њоме су предвиђени циљеви: превенција употребе финансијског система за потребе прања новца и финансирања тероризма, хармонизација легислативе са ЕУ и важећим међународним стандардима у вези превенције прања новца и финансирања тероризма, хармонизација домаћих закона за законима ЕУ, ефективност међу-институционалне сарадње, ојачање међународне сарадње и подизање јавне свести о потреби спречавања прања новца и финансирања тероризма. (*Исто*, стр. 1.)

[1317] IBA - Anti-money Laundering Forum, *The Lawyers Guide to Legislation and Comilience - Macedonia*, 26.02.2010, преузето са: http://www.anti-moneylaundering.org/europe/Macedonia.aspx 10.09.2013. Према овом закону „финансирање тероризма“ укључује активности које се односе на обезбеђивање или прикупљање средстава на било који начин, директно или индиректно, незаконито и свесно, са намером да се употребе или са сазнањем да ће се употребити у целости или делимично због предузимања активности повезаних са тероризмом дефинисаних у *Кривичном законику* или било коју другу активност предузету са намером да се изазове смрт или озбиљно повређивање цивила или било ког лица које не учествује у оружаном конфликту, када је сврха такве акције, према њеној природи или контексту, да застраши популацију или да примора владу или међународну организацију да нешто учини или не учини. (The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER), *Profiles on Counter- Terrorist Capacity - "the former Yugoslav Repzublic of Macedonia"*, op. cit., p. 4.)

[1318] *Исто*, стр. 8.

законика 2009. године.[1319] У овом сектору имплементирани су међународни стандарди како би се побољшао легални оквир по неколико питања, између осталог: конфискација имовине и прихода, кривична одговорност правних лица, злочини повезани са тероризмом, привредни криминал и сајбер криминал. Осим ових мера, у припреми је и *Закон о кривичном поступку*, који би према експертима из *CODEXTER*-а требало да допринесе активнијој улози јавног тужиоца, а предвиђене и тзв. специјалне истражне мере.[1320] Како би унапредила своје институционалне и оперативне капацитете, заокружујући један део правног оквира, држава је 2008. године усвојила и нови *Закон о пресретању комуникација*.[1321]

Све измене и допуне, као и други усвојени документи, у сагласности су са *Националном безбедносном стратегијом* (2008) и *Стратегијом одбране* (2010) које дефинишу тероризам као појаву која има највећи утицај на политику националне безбедности БЈРМ и која представља константну, стварну и озбиљну претњу која угрожава мир и безбедност државе и света.[1322] Држава се због тога организаовала тако да у постојећим околностима на најбољи начин одговори актуелним изазовима, ризицима и претњама.[1323]

[1319] Измене и допуне представљају наставак развоја законске регулативе од 1996. године. Све измене и допуне *Кривичног закона* објављене су у Службеном гласнику БЈРМ: 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06 и 73/06. Последње измене из 2008. и 2009. године допуњују кривична дела тероризма, па поред постојећих - припрема за извршење кривичног дела, чл. 18., тероризам, чл. 313., удруживање ради непријатељске делатности, чл. 324., казна за припрему за извршење кривичног дела, чл. 326., казна за најтеже облике злочина, чл. 327., терористичко организовање, чл. 394-а и међународни тероризам, чл. 419. - додате су и допуне чл. 394: тероризам у чл. 394-б и финансирање тероризма у чл. 394-в., затим, ширење расистичких и ксенофобичних материјала путем рачунарских система, чл. 394-г, који је у сагласности са чл. 251-а, развој и убацивање компјутерских вируса, чл. 251-б, компјутерска превара, као и чл. 379-а, фалсификовање путем рачунара, те злочини против човечности, чл. 403-а, отмица авиона или брода, чл. 302., угрожавање сигурности авио-саобраћаја, чл. 303. и узимање талаца, чл. 421. У складу са чл. 5., 6. и 7. Конвенције Савета Европе о превенцији тероризма, јавно позивање на извршење терористичког акта, регрутовање и тренинг за извршење терорстичких аката, такође су укључени у допунске амандмане (чл. 394-а, 394-б, 394-в). (Наведено према: *Исто*, стр. 2-4.)

[1320] Опширније о томе у: *Исто*, стр. 3-4.,.

[1321] Представља допуну *Закона о пресретању комуникација* из 2006. године и зове се *Закон о изменама и допунама Закона о пресретању комуникација*. (*Исто*, стр. 4.)

[1322] *Исто*, стр. 1.

[1323] Према постојећој организацији, најважнију улогу у сузбијању тероризма у БЈРМ, осим Министарства одбране (у делу који се односи на обезбеђивање војних магацина и пружања информација цивилном сектору о деловању терористе или потенцијалних терориста), имају Канцеларија за превенцију прања новца и финансирања тероризма, МУП (посебно Јединица за борбу против прања новца и финансирања тероризма, ПЈП и САЈ), Одељење за обавештавање о криминалистичкој делатности, Министарство правде, Канцеларија јавног тужиоца за организовани криминал и корупцију, Царинска служба, Пореска служба, Финансијска полиција

Према свим извештајима америчког Стејт Департмента (2005-2009), БЈРМ се карактерише као поуздан партнер у антитерористичкој борби и истиче се њен напредак у развоју контратерористичких капацитета.[1324] У извештају *CODEXTER*-а из 2010. године, такође се хвали остварени напредак на развоју законодавства у области антитероризма, побољшање интер-агенцијске кооперације и остварени ниво регионалне и међународне сарадње БЈРМ са релевантним међународним агенцијама и организацијама.[1325]

О томе колико је БЈРМ посвећена борби против тероризма, говоре и неке спроведене контратерористичке операције. Наиме, 7. новембра 2007. године спроведена је операција под називом „Планинска олуја". Операцију је је извела специјална јединица „Алфа" у селима Бродец, Весала и Вејце у близини Тетова, на подручју Шар-планине. У операцији је убијено 7 и ухапшено 69 албанских терориста. Операција је спроведена да би се ликвидирала терористичка група са Космета која је угрожавала безбедност БЈРМ и вршила провокације ка македонским снагама у претходних неколико месеци.[1326] Поред огромне количине муниције (укључујући минобацаче, митраљезе, пушке и снајпере), пронађени су памфлети, документи и други муџахединski пропагандни материјали.[1327] Годину

(која се налази у оквиру Министарства финансија) и Национална банка Македоније (Према: IBA - Anti-money Laundering Forum, *The Lawyers Guide to Legislation and Comilience - Macedonia*, op. cit. и United States Department of State, *2009 Country Reports on Terrorism - Macedonia*, 05.08.2010., преузето са: http://www.refworld.org/docid/4c63b63627.html 10.09.2013.) Већина шефова ових министарстава и служби налази се у Одбору за превенцију прања новца и финансирања теоризма. (The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER), *Profiles on Counter- Terrorist Capacity - "the former Yugoslav Repzublic of Macedonia"*, op. cit., p. 5.)

[1324] Опширније у: United States Department of State, *U.S. Department of State Country Reports on Terrorism 2005 - Macedonia*, 28.04.2006., преузето са: http://www.refworld.org/docid/46810829c.html 10.09.2013; United States Department of State, *U.S. Department of State Country Reports on Terrorism 2006 - Macedonia*, 30.04.2007, преузето са: http://www.refworld.org/docid/46810864c.html 10.09.2013; United States Department of State, *Country Reports on Terrorism 2007 - Macedonia*, 30.04.2008., преузето са: http://www.refworld.org/docid/48196cb3c.html 10.09.2013.; United States Department of State, *Country Reports on Terrorism 2008 - Macedonia*, 30.04.2009, преузето са: http://www.refworld.org/docid/49fac6959.html 10.09.2013.; United States Department of State, *2009 Country Reports on Terrorism - Macedonia*, op. cit.

[1325] Посебно се истиче значај склапања аранжмана са ОЕБС-ом, НАТО-ом, EUROJUST-ом (2009) и EUROPOL-ом (2007), те потписивање релевантних уговора, као што је *Закон о међународној сарадњи по питању криминалних радњи* или одређених конвенција и протокола УН-а. (Опширније о томе у: The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER), *Profiles on Counter- Terrorist Capacity - "the former Yugoslav Repzublic of Macedonia"*, op. cit., p. 6-7.)

[1326] „Eight Albanians dead in clash with Macedonian police", *B92* (on-line), 07.11.2007., преузето са: http://www.b92.net/eng/news/region-article.php?yyyy=2007&mm=11&dd=07&nav_id=45182 11.09.2013.

[1327] Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, op. cit., p. 39.

дана касније ухапшени су осуђени на укупно 192 године затвора због тероризма, напада на полицију, непријатељске активности и илегално поседовање оружја и експлозивних средстава.[1328] Ипак, највише пажње привукла је операција након петоструког убиства код Смиљковског језера надомак Скопља 12. априла 2012. године. У овој операцији, познатој под називом „Монструм", ухапшено је 20 припадника различитих радикалних исламистичких група, претресено 26 објеката, при чему је пронађена већа количина наоружања. У операцији је учествовало 800 полицајаца.[1329] Један од ухапшених, осуђен је на 6 година затвора због илегалног поседовања оружја.[1330] Неки од осумњичених за овај напад, попут Шуркија Алије, ухапшени су на КиМ. Његова екстрадиција у БЈРМ спроведена је 2012. године, где је пребачен на издржавање казне затвора од 3 године због малтретирања имама из ИВЗ БЈРМ 2005. године, а испитује се његова повезаност са масакром на Смиљковском језеру и другим делима повезаним са насилним испољавањем радикалног ислама.[1331] Судски процес за остале учеснике и процес екстрадиције за оне који су ухапшени ван територије БЈРМ се ишчекују.

Ове операције, између остаог, показују одлучност македонских власти и снага безбедности да се обрачунају са исламским фундаменталистима у земљи, али оне такође указују да је упорност вехабија веома велика, те да ће бити потребни већи напори како би се искоренила претња. То потврђују и поједини извештаји који пристижу из међународне заједнице, и који уједно препоручују даље смернице у изградњи и јачању контратерористичких капацитета.[1332] Чињеница да се вехабизам и даље развија у земљи, указује да све спроведене

[1328] Према: „Makedonija osudila grupu Albanaca na 192 godine zatvora", *RTS* (on-line), 11.07.2008., преузето са: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/5395/Makedonija+osudila+grupu+Albanaca+na+192+godine+zatvora.html?email=yes 11.09.2013.

[1329] „Akcija Monstrum: Pronađeno oružje i propagandni materijal OVK", *Nezavisne novine* (on-line), 01.05.2012, преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/ex-yu/Akcija-Monstrum-Pronadjeno-oruzje-i-propagandni-materijal-OVK-139302.html 11.09.2013.

[1330] „Prva presuda uhapšenom zbog masakra kod Smiljkovskog jezera", *Blic* (on-line), 22. 06. 2012, преузето са: http://www.blic.rs/Vesti/Svet/329693/Prva-presuda-uhapsenom-zbog-masakra-kod-Smiljkovskog-jezera 11.09.2013.

[1331] „Uhapšen 'mozak' ubistva u Makedoniji", *RTS* (on-line), 05.12.2012., преузето са: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1224134/Uhap%C5%A1en+%22mozak%22+ubistva+u+Makedoniji.html 11.09.2013.

[1332] Нпр.: The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER), *The former Yugoslav Republic of Macedonia Progress report1 and written analyses by the Secretariat of Core Recommendations*, 30 September 2011.

реформе и сви уложени напори, очигледно нису довољни да обуздају џихадску претњу, а ситуацију додатно отежава и немоћ ИВЗ. Како је већ описано у претходном поглављу, раздор у оквиру ИВЗ, као и генерална подељеност ИЗ у држави, знатно олакшавају салафистима да раде на учвршћивању својих позиција. Иако је званична ИВЗ успела да суспендује поједине радикално оријентисане имаме, тзв. рат џамија, који је кулминирао у последњој деценији између „традиционалиста" и вехабија, оставио је по њу (ИВЗ) велике последице.[1333] Због слабости званичних клерика да им се одупру, вехабије су успеле да се инфилтрирају у систем ИВЗ, па чак и узурпирају многе џамије. Посебно је алармантно сазнање да вехабије константно и убрзано раде на изградњи сопствене инфраструктуре. Активности које је у последњој деценији спроводила ИВЗ, тј. њени представници, нису имале позитиван ефекат. То је и разумљиво, обзиром да је њен председавајући од краја 1990-их до 2003. године, Зенун Бериша, био главни прокламатор салафистичке идеологије.[1334] Немоћ ИВЗ сликовито описује неколико чињеница. Показујући своју забринутост поводом пенетрације вехабија у поједине верске објекте у земљи, „Центар за исламски плурализам" је 2008. године послао писмо у електронској форми Амбасади САД у Скопљу и председнику БЈРМ у којем је истакао: „Ми снажно протествујемо поводом инвазије вехабија на Хараби Теку у Тетову и позивамо америчке дипломатске ауторитете, који прате терористичке активности на Балкану, да изврше притисак на македонску власт како би их што пре избацила из објекта, служећи се и силом ако је потребно, као и да се објекат заштити од евентуалних нових насртаја".[1335] У септембру 2010. године, главни муфтија ИВЗ, реис-ул-улема Хаџи Сулејман ефендија Реџепи, јавно је од албанских политичких лидера и међународне заједнице затражио помоћ у обрачунавању са вехабијама и позвао на доношење конкретних мера да се заустави ширење радикалног ислама у БЈРМ.[1336] А поводом дешавања уочи исламског празника у августу 2011. године, када су неке ИНВО прикупљале прилоге у име хуманости без одобрења или сагласности ИВЗ, иста им

[1333] Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, op. cit., pp. 41-42.
[1334] Опширно у: Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit., pp. 82-84.
[1335] Center for Islamic Pluralism, *Urgent Call for Protest Against Wahhabi Aggression in Macedonia*, Washington/London/Koln, 11.03.2008, преузето са: http://www.islamicpluralism.org/427/urgent-call-for-protest-against-wahhabi-aggression 11.09.2013.
[1336] Panovski A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, op. cit., p. 33.

је послала писмо у којем је указала да сакупљање *заката* спада у ингеренције ИВЗ. Како није успела да реши проблем самостално, правду је потражила на суду.[1337]

Све наведено говори да, иако су македонске власти учиниле огроман напредак на пољу успостављања и јачања контратерористичких капацитета, држава, као и ИВЗ, мора још много напора да направи како би се претња која долази од исламских фундаменталиста на адекватан начин санкционисала. Даље јачање поменутих мера и изградња партнерства са ИВЗ у заједничкој борби против вехабија, представљаће највећи изазов. Осим тога, оно што знатно отежава контратерористичку борбу, јесте и изразито лоша економска ситуација у земљи. Опште је позната чињеница да висока незапосленост и низак животни стандард у комбинацији представљају плодно тле за развој свих облика ектремизма.[1338] У том смислу за суморан опис актуелне бзебедносне ситуације у држави може послужити изјава једног од представника цивилног сектора, новинара и лидера НВО „Цивил", Ћабира Дерале: „Колико је стабилна безбедносна ситуација у Македонији? Стабилна је до поноћи, а после тога не знам."[1339]

За разлику од свих осталих земаља ЗБ, Хрватска је у доста повољнијој ситуацији. Иако се географски налази у датом региону, она је на сваки други начин од њега истовремено „дистанцирана". Као држава са преовлађујућим становништвом католичке вероисповести и специфичним историјским наслеђем, она не представља плодно тле за развој исламског фундаментализма. По економским и другим стандардима евидентно одскаче од осталих западнобалканских држава, што уједно потврђује и њен недавни пријем у ЕУ. Као чланица најпрестижније европске организације и чланица НАТО-а, она је више саставни део евроатланске заједнице, него део „турбулентног западнобалканског подручја". Тачније, она је за разлику од својих суседа постала у потпуности „збринута". Та њена геополитичка одредница сугерише да се она не може више посматрати као сегмент балканског порпишта џихада. То, наравно, не искључује

[1337] *Исто*, стр. 42.
[1338] О актуелном стању у БЈРМ и утицајима економске ситуације по безбедност, нпр. у: Tomovska I., „Macedonia 2001 and Beyond: New or Old War?", *HUMSEC Journal*, Issue 2, 2008.
[1339] Према: *Исто*, стр. 85.

могућност да се она са џихадистима суочи у неком другом контексту, али тај контекст се у овом тренутку не може више директно повезати са ЗБ.

❖

Као што се може приметити, на деловање „светих ратника“, али и држава које теже да се од њих заштите, у видној мери утиче и геополитички амбијент у којем се њихов активизам развија. У том погледу, региони СК и ЗБ врло су специфични, због чега је развој исламског фундаментализма и проблематику заштите држава од те претње на овим просторима потребно сагледати кроз геополитичку призму.

5. ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ РАЗВОЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА И ПРОБЛЕМАТИКА ЗАШТИТЕ ДРЖАВЕ

Околности у којима делују исламски фундаменталисти, и у којима се држава-мета од њих штити, у великој мери зависе од укупног геополитичког контекста, тј. супротстављености различитих геополитичких агенди. Џихадисти теже да реализују импозантан геополитички пројекат - изградњу мега-калифата, како би се у крајњој инстанци обрачунали са „неверницима" на глобалном плану. У остварењу тог циља, они се суочавају са низом различитих изазова у сваком од региона у којем делују, те је њихов геополитички „мастер план" тренутно усложен одређеним бројем регионалних, односно суб-регионалних (под)пројеката.[1340]

То у знатној мери компликује позицију државе-мете, која је, суочена са џихадском претњом, оптерећена веома сложеном геополитичком матрицом. У анализи геополитичког амбијента у свом ужем и ширем окружењу, она, поред „уобичајених" геополитичких субјеката, константно на уму мора да има и све оне актере који учествују у реализацији пројекта изградње мега-калифата. Другим речима, препознавање геополитичког поретка, мора да узме у обзир и геополитички дискурс који проистиче из деловања актера који теже изградњи мега-калифата. Једино се на тај начин може утврдити стабилан геополитички код државе-мете, који ће у крајњој инстанци произвести одговарајуће геополитичко понашање, односно определити најефикаснији и најефективнији начин супротстављања тој претњи.

У суштини, анализирајући целокупну ситуацију кроз геополитичку призму, увиђа се да и на џихадисте и на државе-мете утиче веома комплексан сет међународних односа, прожет „савременом геополитичком вртоглавицом", у највећој мери условљеном актуелном (хипер)глобализацијом.

[1340] На уму треба имати чињеницу да џихадисти некада делују као илегалне не-владине, односно не-државне организације, а некада скривени у оквире државних, над-државних и других легалних система.

5.1. Геополитика „калифата“ у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана

Геополитички пројекат исламских фундаменталиста може се окарактерисати као вишеслојан. У најширем обиму, он подразумева изградњу мега-калифата. На нижем, регионалном плану, присутни су регионални пројекти - изградња регионалних ентитета, најчешће емирата или мини-калифата, који ће се касније инкорпорирати у „исламску супер-државу“. Осим њих постоје и субрегионални геополитички пројекти, условљени специфичном унутар-регионалном динамиком који теже да достигну регионални или пан-регионални ниво.

Џихадски „мастер план“

Геополитичке амбиције исламских фундаменталиста у регионима СК и ЗБ произилазе из онога што се може назвати „глобалним“ или „мастер планом“. Он подразумева „стварање/обнову глобалног калифата“. Уважавајући поделу света на Дар ел Ислам и Дар ел Харб, основу тог плана чини идеја да се све муслиманске земље могу и морају „ослободити од неверника“, те спојити у шеријатску мега-државу која ће се простирати „од Индонезије до Марока“.[1341] „Мастер план“ би требало да се оствари испуњавањем три основна циља: Тахрир (ослобођење), Тавхид (уједињење) и Килафа (калифат, тј. обнова калифата).[1342] Другим речима, потребно је најпре ослободити, односно „од неверника очистити“ све земље које је у неком тренутку освојио калифат или које су се предале легитимном калифату, тј. оне чије је становништво одређено време било под влашћу калифата.[1343] Пошто земља буде ослобођена, или за време ослобађања, све муслиманске територије морају поново бити сједињене унутар јединствених граница.[1344] Када земља буде ослобођена од „неверника“ и уједињена, најважнији задатак биће обнова калифата. Поновно успостављање наследне власти биће сигнал да се реанимира

[1341] Овај план је у *Исламској декларацији* својевремено потврдио и Алија Изетбеговић. (Izetbegović A., *Islamska deklaracija*, op. cit., str. 3.)

[1342] Фарес В., *Џихад у будућности - Терористичке стратегије против Америке*, оп. цит., стр. 88.

[1343] Треба напоменути да џихадисти сматрају да је свака земља која је била под исламском државом, исламска.

[1344] Салафитски џихадисти хоће да укину све границе између „лажних ентитета“ свих муслиманских земаља, почев од Арапског полуострва и целог Блиског истока, па све до Марока на западу и Индонезије на истоку.

спољни џихад (према Дар ел Харбу) и омогући покретање фатаха (освајања).[1345] Како „мега-калифат" представља дугорочан пројекат, у циљу његове изградње паралелно је покренуто и неколико регионалних (под)пројеката.

Регионални планови - изградња регионалних мини-калифата и емирата

У процесу стварања мега-калифата, региони СК и ЗБ играју значајану улогу из неколико разлога: 1) оба региона су у одређеним временским периодима била под управом калифата; 2) у оба региона је заступљена значајна муслиманска популација; и 3) оба региона налазе се на граници ислама са тзв. Западним светом и представљају „капију за улазак у Европу" - логично место одакле би *фатах* могао бити поново покренут. Као такви, они представљају идеална упоришта за остваривање регионалних амбиција, тј., идеална „прелазна решења" у процесу стварања „исламске супер-државе". Осим тежње да се на овим просторима изграде привремени регионални ентитети, ови региони уједно служе и као „склоништа" за међународне џихадисте, затим „резервоари" из којих се регрутују нови борци (посебно тзв. бела Ал Каида), али и као транзитно подручје за „свете ратнике" који путују до предвиђеног одредишта.

Историјска позадина два региона пружила је основ џихадистима да се активније ангажују у реализацији својих краткорочних, средњерочних и дугорочних планова на овим просторима. Последњи талас сукоба, који се догодио 1990-их година, довео је до економске девастације, чији се ефекти осећају и данас. Због таквог стања, популација која живи на овим просторима постала је подложна радикалним утицајима, посебно онима који долазе из оквира исламског света. Узимајући у обзир и друге проблеме који оптерећују актуелну ситуацију (етнички конфликти, социјални проблеми, међудржавни спорови, снажно присуство спољних фактора и сл.), џихадистима није тешко да позамашним финансијама утврђују џихадску базу на овим просторима, врше пролиферацију радикалних идеја, врбују нове кадрове, те изводе терористичке нападе - све у циљу реализације наведених планова. Иако су финални џихадски циљеви начелно исти у оба региона, ситуација на терену се битно разликује.

[1345] *Исто*, стр. 88-89.

На простору СК регионални концепт је постао заокружен 2007. године проглашењем тзв. *Кавкаског Емирата*. На његовом челу се налази *емир* који одржава контакте са џихадским „централним компјутером". Међутим, овај ентитет нема ниједно обележје државности. Наиме, иако је прогласио своје постојање, дефинисао географски простор за који се сматра надлежним, утврдио своје задатке и циљеве и структуру управе, њега није признала ниједна држава, нити званична међународна организација. Он представља својеврсну „виртуелну републику"[1346] и практично постоји само „на интернету".

Извор: „Kavkaski Emirat – Putinov tajni rat", *Put Vjernika* (on-line) 12.06.2012., преузето са: http://www.putvjernika.com/U-zizi/kavkaski-emirat-putinov-tajni-rat.html 12.12.2013.

Мапа 1. Тзв. *Кавкаски Емират*

Па ипак, то не значи да *Кавкаски Емират* нема велики значај у укупној џихадској агенди. Поред наведених атрибута карактеристичних за многе друге, мање или више структуиране, „регионалне саставнице мега-пројекта", *Кавкаски Емират* представља важно упориште џихадиста на „северној граници" ислама са тзв. Западним светом. Он се налази у оквирима РФ, територијално највеће државе у Евроазији, која, гледајући је у целини, има предоминантно православну популацију. Међу важне карактеристике овог ентитета убраја се и то што он

[1346] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", op. cit., p. 3-4.

представља једини северни пролаз ка Европи, који се недовезује на Јужни Кавказ и, преко Каспијског мора, на Централну Азију, где оперише неколико снажних џихадских организација.[1347] Као такав, он се јавља у облику некаквог „истуреног одељења", способног за нападе у ширем региону. Осим што његова „војска" делује на простору СК, она често излази из оквира *Емирата* и припрема и/или предузима терористичке нападе на територији РФ и ЕУ.

Иако је антитерористичка кампања централних власти РФ званично окончана 2009. године, терористичке активности емиратских „светих ратника" демонстрирају колике су границе издржљивости овог ентитета и указују на то да он ипак одолева притисцима. Каква ће организациона структура *Емирата* бити у будућности, односно, у каквом облику ће он функционисати, тешко је предвидети. За сада, *Емират* наставља да јача своју „виртуелну" мрежу, упорно се супротстављајући знатно снажнијим снагама РФ.

Када је реч о ЗБ, ситуација је доста сложенија. Наиме, на простору ЗБ за сада не постоји некакав изразито исламски ентитет. Међутим, поједини теоретичари, попут Кристофера Делиса, сматрају да се такав ентитет тренутно налази у фази изградње, односно да је на помолу формирање тзв. *Балканског калифата* или *Балканистана*.[1348] Он је условљен реализацијом неколико изукрштаних суб-регионалних пројеката: стварањем унитарне муслиманске БиХ, креирањем „Велике Албаније" и, у одређеном смислу, успоставом тзв. *Зелене трансверзале*, скр. *Зетра*.

Суб-регионални пројекти - резултати ефективног такијаха или вечита историјска заблуда?

Када је реч о геополитици исламског фундаментализма у региону ЗБ, актуелна ситуација резултат је низа историјских дешавања, превасходно потраге за идентитетом појединих западнобалканских народа, која практично траје и

[1347] Опширније у: Трифуновић Д., et al., *Тероризам и вехабизам*, оп. цит., 2011., стр. 150-160.; Münster A., *Growing Islamic Extremism in Central Asia and the Caucasus –Situation and Outlook*, Russia and Eurasia Programme, Chatham House, 2012.

[1348] Опширније у: Deliso C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, op. cit. Треба напоменути да је то план који датира још из Другог светског рата, а који је реанимиран 1992. године када је Ахмед ибн Нафија из Мекe уочи рата у БиХ позвао исламске земље да се укључе у џихад речима: „Пред нама је успостављање калифата на Балкану, јер је Балкан пут ка освајању Европе... Знајте, према томе, браћо, да време ради за нас. Калифат је пред вратима". („На Балкану прети 5.000 терориста", op. cit.)

данас. Изградња држава-нација или, како их је Роберт Купер ословио, „модерних држава", у овом региону никада заправо није до краја била окончана. Последица тога је веома комплексна геополитичка матрица у чијим се оквирима још увек „граде" државе поникле из рушевина дезинтегрисане СФРЈ.

Пошто не прихватају постојеће међународно признате границе, џихадисти су последњих деценија на различите начине тежили да изграде исламску државу на Балкану. Због тога, на простору ЗБ данас препознајемо неколико главних субрегионалних џихадских фракција, које су међусобно повезане учешћем у реализацији „мастер плана".

Једна фракција припада оној групи џихадиста који су сматрали да ће интензивирање сукоба у БиХ довести до стварања унитарне исламске државе на том простору, базиране на принципима шеријата. Истина, много труда је било уложено у тај пројекат. Међутим, потписивањем Дејтонског споразума (1995) и формирањем секуларне Републике БиХ и Републике Српске као њеног саставног ентитета, џихадске тежње су блокиране. Активности које џихадисти сада спороводе у Републици БиХ сведене су на покушај одржавања и јачања веза са појединим сегментима званичне власти и вођење тзв. „идеолошког рата" - спровођење низа активности у циљу застрашивања неверника, одржавање и „оплемењивање" џихадске мреже у држави и одржавање веза са „централним компјутером", директно или преко његових регионалних филијала. Одржавање и јачање сарадње са „саборцима" из региона, такође је један од њихових приоритета. Посебан значај у том смислу има кооперација са исламским фундаменталистима у Рашкој области у Р. Србији. Њихово умрежавање у највећој мери подржавају међународни џихадски центри, односно државе-извознице џихада. Помоћ Саудијске Арабије и других постала је пресудна, обзиром да званичне власти у БиХ не могу да им пруже подршку на нивоу у којем су то чиниле током последње деценије 20. века. Глобални рат против тероризма објављен 2001. године довео је до повећаног притиска на владајућу структуру у БиХ и утицао да веза власти и исламских фундаменталиста у земљи у одређеној мери ослаби. Па ипак, тај повећани притисак није успео да их одврати од њихових намера. Напротив, они су наставили са својим активностима, прилагођавајући их актуелној ситуацији. Одржавање и јачање мреже џамата, спровођење

повремених/пунктуалних терористичких напада и деловање на идеолошком плану, неке су од кључних одлика њиховог тренутног *modus operandi*.

Друга значајна фракција исламских фундаменталиста делује у оквирима нечега што се назива „пројекат стварања Велике Албаније", односно, реанимација „великог Албанског вилајета" из времена Отоманског калифата.[1349] „Албански вилајет" био је први облик државности за Албанце, те је очигледно створио снажан ефекат код албанске популације, чија је вековна потрага за идентитетом остала веома привржена идеји панисламизма. То, између осталог, недвосмислено потврђује и приступање Албаније ОИК-у почетком 1990-их година, као и општа реисламизација популације у земљи покренута након пада комунизма. Међутим, много сликовитије о томе говори актуелни геополитички пејзаж ЗБ у којем савремена Албанија има веома важну улогу. Она се јавља у облику „субрегионалног геополитичког играча", чије активности на унутарполитичком, а посебно на спољнополитичком плану, у значајној мери утичу на регионални геополитички амбијент. У циљу „обједињавања свих албанских територија у једну државу", она тежи да изазове постојећи међународно-правни поредак и деловањем на дијаспору у региону произведе сецесију делова територије суседних држава насељених Албанцима. Оне би требало да се након одвајања од матичних држава, у одређеном моменту, припоје Републици Албанији, стварајући тако „природну Албанију", базирану на некадашњем *вилајету*. Овакав концепт у потпуности је у складу са доктрином џихада. Међутим, у циљу реализације овог плана, џихадисти скривени у владајућој апаратури званичне Албаније, понашају се веома лукаво, прикривајући чињеницу да је „окупљање албанских територија под један кров", у ствари, креирање регионалног мини-калифата. Како би придобили наклоност шире међународне заједнице за остварење тог пројекта, они у први план истичу проблем угрожавања људских и мањинских права Албанаца у суседним државама, те потребу да се они на сваки начин морају заштитити. Џихад се уопште не спомиње. У циљу прикривања стварних намера, албански џихадисти се служе веома снажим маректингом у складу са доктрином такијаха. Иако је овај облик прикривања стварних планова карактеристичан за све западнобалканске

[1349] Како је већ наведено, тзв. Велика Албанија би у јединствену државу требало да окупи јужни део ЦГ, западни део БЈРМ, КиМ и општине ПМБ (које су у саставу Србије), северо-западни део Грчке и саму Албанију.

џихадисте, код албанских је убедљиво најизраженији и најкомплекснији. О томе сведочи чињеница да чак и када се у јавност изнесе идеја „о окупљању Албанаца у јединствену државу", такав концепт се по правилу разматра као ентичко питање, односно проблем етничке, а не религијске групе. Међутим, очигледно је да инсистирањем на паналбанизму и другим активностима које воде успостави „Велике Албаније", ова држава истовремено ствара веома погодан амбијент за развој радикалних идеологија, првенствено оних које долазе из оквира ислама. То су, између осталог, констатовали и поједини теоретичари албанског порекла.[1350] По свему судећи, историјско наслеђе албанског народа и његово, очигледно, још увек нерешено идентитетско питање, у знатној мери помажу да се одржи синтеза која постоји између паналбанизма и панисламизма и иду на руку онима који теже да од Албаније, односно „Велике Албаније", створе прву унитарну исламску државу на Балкану. Успех у том настојању је, у складу са тренутним околностима, врло известан, с обзиром на то да је комплементарност џихадизма и панлабанизма толика, да се два концепта, посматрајући их у постојећем геополитичком кључу, скоро и не могу јасно раздвојити.[1351] И не само због тога. Актулени планови евроатланске заједнице, која је простор ЗБ предвидела као своју интересну сферу и решила да га организује према сопственим замислима, у одређеној мери, одвијају се у корист присталица џихада. О томе најрепрезентативније говори пример изградње тзв. Републике Косово. Штавише, евроатланска заједница, на челу са САД, имала је пресудан утицај у изградњи овог нелегалног ентитета. Вођена заблудом да „спасава измучени албански живаљ од тираније српских власти", она је у великој мери помогла да тзв. Косово 2008. године једнострано прогласи независност. Свесна шта чини или не, међународна заједница је својим активностима заправо помогла албанским џихадистима да оснују квази-државу у региону и тиме направе иницијални искорак у циљу изградње својеврсног мини-калифата. Истине ради, након објављивања глобалне анититерористичке кампање 2001. и бројних терористичких напада у јужној српској покрајини који су кулминирали погромом над Србима 2004. године, међународна заједница је

[1350] Нпр.: Gjiknuri D., *Albania's Counter-terrorism Policy Options: Finding a Strategy of Common Sense*, op. cit.

[1351] Инспирација за стварање „Велике Албаније" упориште у великој мери проналази у џихаду, а финансије и други облици подршке у циљу остварења тог пројекта, који пристижу из арапских земаља-држава извозница џихадизма, то свакако потврђују.

покренула одређене активности како би се „нова држава“ очистила од исламских фундаменталиста. Међутим, иако је извршила евидентан притисак на „косовске власти“ да се обрачунају са том претњом, резултати су далеко од задовољавајућих. Многобројни извори потврђују да је на КиМ све више присталица радикалног исламског учења.[1352] Они се условно могу поделити у две групе. Једну представљају осведочени салафисти који тренутно чине део владајуће структуре тзв. косовске државе. Служећи се такијахом, као и њихови истомишљеници у Албанији, они се труде да „балансирају“ између сучељених интереса „централног џихадског компјутера“ (који тежи изградњи балканског калифата), са једне стране, и захтева „евроатланских ментора“ (који у својим геополитичким плановима виде тзв. Косово као секуларну државу), са друге. Другу групу представљају џихадисти који су након нелегалног проглашења „независности Косова“ остали изван владајућих структура и који у последње време све чешће подсећају своју „браћу на власти“ на то који им је заправо био заједнички циљ. У том смислу, они на различите начине опомињу косовски (али и албански) „државни апарат“ да кредити финансијера џихада не смеју бити потрошени искључиво у корист и за благодет измучених Албанаца, већ првенствено у славу ислама и џихада. То недвосмислено потврђују наређења и упутства која преко разних џихадских центара из арапских земаља пристижу у Албанију и на „Косово“. У њима се наводи да је време да престане деловање Албанаца са позиција паналбанизма, те да је потребно прећи у наредну фазу деловања - са позиције панисламизма, пошто је он значајнији и далеко важнији за

[1352] „Sve više vehabija na Kosovu?“, *DW* (on-line), 25.05.2010, преузето са: http://www.dw.de/sve-vi%C5%A1e-vehabija-na-kosovu/a-5605586 06.12.2013.; „Balkan u raljama vehabija - Džihad vreba sa Kosova“, *Akter* (on-line), 17.11.2013., преузето са: http://akter.co.rs/weekly/34-bezbednost/print-61218-d-ihad-vreba-sa-kosova.html 06.12.2013.; Ђурић V., „Talibanizacija Kosova i Metohije“, op. cit.; Филимонова А., „Албанске вехабије и косметски Срби“, *Србин.Инфо* (on-line), 03.07.2013., преузето са:
http://srbin.info/2013/07/03/ana-filimonova-albanske-vehabije-i-kosmetski-srbi/ 06.12.2013.; „Al-Alawi: Među Albancima na Kosovu postoje ekstremistički elementi“, *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 08.11.2012, преузето са: http://www.slobodnaevropa.org/content/al-alawi-medju-albancima-na-kosovu-postoje-ekstremisticki-elementi/24765320.html 06.12.2013.; Xharra A., *Raskol među vjernicima: Uznemirenost na Kosovu zbog širenja konzervativnog islama*, Balkan Fellowship for Journalistic Exsellence, Priština, Skoplje i London, 2012, преузето са:
http://fellowship.birn.eu.com/en/fellowship-programme/fellowship-programme-2%C3%A5aa2-areticl-raskol-medu-vjernicima-uznemirenost-na-kosovu-zbog-sirenja-konzervativnog-islama 06.12.2013.; „Tri razloga širenja Vehabija na Kosovu“, *Fokus* (on-line), 09.01.2011, преузето са:
http://focusnewsinfo.wordpress.com/2011/01/09/tri-razloga-sirenja-vehabija-na-kosovu/ 06.12.2013.

све муслимане него што је то стварање „Велике Албаније“.[1353] То важи и за Албанце у осталим државама региона: ЦГ и БЈРМ (па и Грчкој), али и све муслимане широм ЗБ који следе радикални ислам. Да ли ће и колико брзо албански и други „прикривени“ балкански џихадисти заузети агресивнији став, остаје отворено питање. Одговор на њега у сваком случају зависи и од извесности реализације замисли која их може евентуално све објединити.

Извор: „Велика Албанија у уџбеницима географије“, *Србел.нет* (on-line), 22.03.2013., преузето са: http://www.srbel.net/2013/03/22/velika-albanija-u-udzbenicima-geografije/ 12.10.2013.

Мапа 2. *Тзв. Велика Албанија*

Наиме, осим „Велике Албаније“ и унитарне БиХ, постоји и трећи, шири план, који би, условно речено, могао да заокружи укупне салафистичке напоре у региону. Реч је о *Зеленој трансверзали* (*Зетра*). *Зетра* има неколико међусобно

[1353] „Za deceniju ceo Balkan islamski“, op. cit.

повезаних значења. Једно дефинише дугорочни пројекат успостављања географски непрекинутог ланца већински муслиманских заједница, од Турске на југоистоку до Цазина на северозападу.

Извор: Tanasković D., *Islam i mi*, оп. цит., стр. 277.

Мапа 3. *Тзв. Зелена трансверзала - Зетра*

Друго означава процес јачања етно-религијске самосвести муслимана на наведеном подручју, уз истовремено: ширење географског простора њихове демографске доминације; успостављање, ширење и јачање ентитета под муслиманском политичком контролом; јачање исламског идентитета већинске заједнице унутар тих ентитета, са упоредним смањивањем броја и маргинализацијом немуслиманских група у њима; и ескалацију политичких захтева, са крајњим циљем успостављања суверене државности ентитета са муслиманском већином и њиховог отцепљења од немуслиманских држава.[1354]

Овоме треба додати и то да се *Зетра* појављује у облику својеврсне „џихадске магистрале“ која треба да послужи ефективнијој инфилтрацији „светих ратника“ у Европу, а у последње време служи и као „оквир регрутне базе“ за

[1354] Трифковић С., „Зелена трансверзала, цензурисана реалност“, *Геополитика* (on-line), недатирано, преузето са: http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/analiza/124-zelena-transverzala-cenzurisana-realnost 04.13.2013.

врбовање тзв. беле Ал Каиде. Посматрајући је у складу са наведеним значењима, *Зетру* за сада више треба схватити као „упутство" за вођење балканског џихада, а мање као пројекат изградње некаквог „џихадског државотворног ентитета". Међутим, узимајући у обзир дешавања на другим „фронтовима џихада", посебно на СК, могућност да *Зетра* у ближој или даљој будућности постане нешто више од „упутства", не треба олако одбацити. Наиме, иако стварање унитарне исламске државе на простору БиХ и креација „Велике Албаније" тренутно делују као засебни пројекти, они свакако поседују способност надградње и интеграције, и не нужно тим редоследом. Управо је *Зетра* та која представља „нацрт за њихов развој".

Међутим, иако се тренутно може окарактерисати више као „суплементарни концепт", односно једна врста „водиље" или „рецепта" за западнобалканске џихадисте, а мање као конкретан геополитички конструкт, *Зетра* ипак поседује потенцијал да постане „опипљивија". Наравно, препреке на том путу постоје, превасходно због тога што она нема ону врсту „базичног институционалног утемељења" као што је имају поменути „потпројекти". У њиховом случају „формални институционални оквир" већ постоји[1355] у којем џихадисти своје активности спроводе према стратегији „Муслиманског братства", настојећи свим силама да кроз постојећи систем радикализују друштво и државу приступом „од дна према врху". Па ипак, ако се у догледно време у том настојању не постигне задовољавајући резултат, на ред би могле доћи активности у складу са другачијом стратегијом. У том случају, *Зетра* би се могла појавити као прихватљив концепт, с тим што би онда морала да дефинише чврсто успостављену организациону (инфра)структуру (укључујући и јединствени регионални управљачки апарат) и пронађе реалан начин да превазиђе одређене слабости које се тичу проблема територијалног дисиконтинуитета.[1356] Уколико би у томе успела, она би могла да обједини субрегионалне џихадске напоре и евентуално поприми својеврсни „етнитетски карактер", односно афирмише се као некакав „прототип *Балканистана*", макар и „на интернету". Наравно, томе би требало да претходи и

[1355] Албанија и БиХ су међународно признате државе, а тзв. Косово је на путу да постане.
[1356] Детаљније о проблематици успостављања *Зетре* у: „'Zelena transverzala' od Arabije do Foče", *Otvoreno.ba* (on-line), 17.08.2010, преузето са:
http://otvoreno.ba/vijesti/svijet/9398--zelena-transverzala-od-arabije-do-foce 04.12.2013.

одлука „централног компјутера“ о покретању опште регионалне офанзиве. Оваква пројекција није неоснована и добија посебан значај и смисао уколико се ситуација, уместо са регионалног, анализира са панрегионалног нивоа.

Панрегионални ниво анализе са освртом на проблематику имплементације јединствене стратегије „централног џихадског компјутера“ у различитим регионима

Иако су џихадски планови у два удаљена региона обједињени „мастер-планом“, за чију се реализацију новац и други облици подршке сливају из истих центара, замишљени (краткорочни и средњерочни) регионални циљеви постижу се на евидентно различите начине.

На простору СК тренутно постоји један конкретан џихадски енетитет, где је свима веома јасно „ко су џихадисти, а ко не“. Таква ситуација проистекла је из чињенице да је борба за шеријатску „Независну Чеченску Републику Ичкерију“, доживела пораз. Наиме, од 1992. до 2007. године тзв. Независна Чекенска Република Ичкерија представљала је институционални оквир за џихадисте. Они су у том периоду деловали у складу са стратегијом „Муслиманског братства“, тежећи да се инфилтрирају у државни систем и радикализују га изнутра. Међутим, ова стратегија је од старта била осуђена на пропаст, превасходно због тога што су џихадисти од самог почетка били веома нетолерантни према суфитским муслиманима због чега су им они пружали жесток отпор. Јаз између две фракције једноставно није могао бити превазиђен. После деценију и по „лутања“, а посебно након губитка водећих личности севернокавкаског џихада, салафисти у региону су одлучили да је време да се „изађе“ из државног оквира и сарадње са осталим сепаратистима и крене у реализацију независног, искључиво џихадског пројекта. Резултат стратешког заокрета оличен је у креацији *Кавкаског емирата* 2007. године. Ова „виртуелна република“ је државну структуру заменила интернетом, те борбу за независност и проширење територије тзв. Независне Чеченске Републике Ичкерије одбацила зарад остварења ширег, регионалног пројекта. Севернокавкаски џихадисти су увидели да је симбиоза етно-сепаратизма и џихадизма у њиховом случају неодржива, пре свега због непомирљивости са суфитском религијском праксом. Одлучни у томе да изградња њихове „државе“

не садржи другу форму ислама осим тврдокорне, определила их је да начине „корак даље“ и отисну се још једном у илегалу, али сада са јасним ставом о томе ко им је све непријатељ. Одлучили су да не сарађају ни са ким, осим са „џихадским централним компјутером“. Помоћ им сада у највећој мери пристиже из Саудијске Арабије и са њом повезаним џихадским фондовима. Своју замишљену државу покушавају да граде на терену, „чистећи од неверника“ делове територије за које сматрају да им припадају.

Овакав облик изградње *Емирата* знатно је теже остварити, јер је изгубљена „базична институционална основа“, те се нова практично мора конструисати испочетка. У ту сврху, они се служе свим расположивиим средствима - од индоктринације омладине, до извођења терористичких напада. Иако су у својим настојањима веома упорни, о чему сведоче бројни и константни терористички напади широм региона, али и РФ, *Кавкаски емират*, ипак, делује као знатно „слабији концепт“ од тзв. Независне Чеченске Републике Ичкерије, посебно након доласка Рамзана Кадирова на чело Чеченије. Његова бескомпромисна анти-вехабистичка кампања која се спроводи уз максималну подршку централних власти и у сарадњи са челницима осталих севернокавкаских република, умногоме је отежала позицију „светих ратника“ и реалну афирмацију *Емирата*.

Са друге стране, џихадисти у региону ЗБ, још увек истрајавају на симбиози џихадизма и етно-сепаратизма. Изасланици „централног џихадског компјутера“, који су се слили у регион средином 1990-тих година, проценили су да већина балканских муслимана неће „на брзину“ и у потпуности прихватити тврдокорна салафистичка учења. Због тога су заговорници мега-калифата одлучили да превише не „притискају“ локалну муслиманску популацију, како не би дошло до контра-ефекта. Управо због оваквог приступа, балкански џихадисти и данас делују скривени у оквирима државних или државотворних система, користећи се вешто *такијахом* све док не дође погодан тренутак за проглашење тзв. *Балканистана*. Међутим, као што је раније објашњено, „централни џихадски компјутер“ у последње време све више инсистира на одбацивању устаљеног обрасца понашања и позива на „устанак балканских панисламиста“. Албански џихадисти би, по свему судећи, у томе требало да одиграју кључну улогу. Да ли ће до развоја неке верзије „северноквакаског сценарија“ доћи и на Балкану,

незахвално је процењивати. Не само због комплексности западнобалканске геополитичке матрице, већ и због низа других фактора, који се налазе ван регионалног комплекса. Они потичу управо из различитих међународних џихадских центара, при чему сваки од њих има другачије планове за изградњу мини-калифата.

Наиме, док над *Кавкаским емиратом* за сада преовлађује утицај саудијских планера џихада, на Балкану је ситуација далеко сложенија. У овом региону постоји неколико „спонзора светог рата", међу којима су најзначајнији: Иран - који подржава Албанце, Турска - која стоји иза бошњачких џихадиста, као и Саудијска Арабија - која подржава све који су екстремни.[1357] Њихови планови нису увек комплементарни, а интереси на Балкану, неретко су опредељени њиховим односима у другим за њих значајним регионима као и тежњом сваке појединчне фракције да се наметне као доминантна на глобалном плану. Осим тога, балканска историјска заоставштина, колико помаже, толико и одмаже изградњу јединственог регионалног џихадског ентитета. Симбиоза етничког и верског која је последњих 5 векова прожимала развој (и разградњу) балканских држава и данас има значајан утицај на формирање геополитичког пејзажа овог региона, па самим тим утиче и на џихадску агенду. Као географски најближа региону у односу на друге државе-извознице џихада, Турска се, нпр., никада није одрекла амбиција о увлачењу читавог Балкана у своју интересну сферу. Последњи калифат, којим су управљали Отомани, држао је цео Балкан у свом окрилју неколико стотина година. По укидању последњег калифата, и проглашењу Турске секуларном републиком, Балкан је постао „препуштен неким другим струјама", али Турци никада нису престали да теже да на неки начин поново поврате утицај у региону. О томе најбоље говори концепт „Стратегијска дубина" (тур. *Stratejik Derinlik*), који је развио актулени министар спољних послова Турске, Ахмед Давутоглу. „Стратегијска дубина" позива на реанимацију турског утицаја у свим областима које су некада биле под управом Отоманског калифата, што се препознаје као политика неосманизма, којом Турска жели да поново успостави сферу утицаја од Централне Азије, преко Кавказа, све до Балканског

[1357] „На Балкану прети 5.000 терориста", оп. цит.

полуострва.[1358] Иако је такав концепт заснован на етно-лингвистичким и историјским постулатима, он поседује и снажну религијску конотацију. Наиме, иако је Турска данас секуларна република, многи извештаји истичу да је у тој земљи, у последње време, а посебно у последњих неколико година, дошло до интензивне верске радикализације муслиманске популације. Осим тога, актулена политичка номеклатура, од самог доласка на власт, тежи да религију „врати" у први план друштвеног живота.[1359] У ком правцу ће се друштво у Турској развијати, остаје да се види. Са друге стране, мноштво активности које спроводи у циљу обнове утицаја у ширем региону, за сада је у сагласности са логиком обнове калифата. О њеним активностима на простору ЗБ сувишно је говорити. Довољно је рећи да је турска стратегија за Балкан веома комплексна, а у појединим моментима и агресивна, о чему сведоче бројни извори. Када је реч о турској политици у региону СК, неки иницијални кораци на интеграцији овог простора у турску сферу утицаја, недавно су начињени. Како се наводи на интернет порталу самог *Кавкаског емирата*, било би пожељно да поред арапског, постоји још један званичан језик емирата. Та позиција резервисана је, како се истиче, за „отомански језик". Процењујући да је турска политика „сазрела" и постала „самосталнија" у односу на уже и шире геополитичко окружење, вођство *Емирата* је одлучило да је дошло време да се „изволовани СК", значајније повеже са својом сабраћом у Турској. Ово би, према лидерима *Емирата*, могао бити први корак.[1360]

У коликој мери ће ово усложити односе између међународних џихадских центара на простору СК и ЗБ, не може се са сигурношћу проценити. Међутим, чини се да централни џихадски апарат није у потпуности јединствен по питању начина реализације „мастер-плана", бар када је реч о „привременим решењима" у ова два региона. Проблеми који проситичу из надметања за место „првог међу једнакима" у исламском свету, директно утичу на развој стратегија у регионалним поприштима џихада. Иако их све везује жеља за формирањем шеријатске супер-државе, испреплетеност различитих приступа у остварењу такве тежње, не може а

[1358] Општиније о томе у: Танасковић Д., *Неоосманизам - повратак Турске на Балкан*, Службени гласник Републике Српске/Службени гласник Републике Србије, 2010.

[1359] „Turkey's 'creeping Islamisation' divides nation", *The Telegraph* (on-line), 15.07.2007, преузето са: http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1557535/Turkeys-creeping-Islamisation-divides-nation.html 05.12.2013; Yesilada B., Rubin B. (eds), *Islamization of Turkey under the AKP Rule*, Routledge, 2011.

[1360] Kurazo A., „Ottoman language for Caucasus Emirate", *KavkazCenter.com* (on-line), 05.02.2011, преузето са: http://www.kavkaz.org.uk/eng/content/2011/02/15/13555.shtml 05.12.2013.

да не утиче на актулена „привремена“ регионална (па све више и панрегионална) геополитичка решења. Турска свој приступ у оба региона базира на политици неоосманизма и настоји да још увек не раздваја ентичко од верског. Саудијска Арабија своје присуство доказује позамашном финансијском подршком свима који је очекују и тежи да вехабизам наметне као водиљу у креацији *Балканистана*, баш као што је то учинила на Кавказу. Иран, пак, акценат ставља на ефективност и ефикасност свог обавештајног сектора, с тим да је у случају СК веома обазрив, с обзиром на то да је његов приступ овом региону у видној мери условљен саудијским утицајем на локалне џихадисте, са једне, и лукративним аранжманима са РФ, са друге стране.

Да ли ће, ове (пан)регионалне стратегије кључних међународних џихадских фракција, узимајући у обзир општу „геополитичку вртоглавицу“, пронаћи начин да остану „синхронизоване“ или ће нека од њих остварити примат над осталима, зависиће од мноштва фактора. За сада је приметно да међу њима, бар када је реч о ова два региона, нема отвореног ривалства, вероватно због тога што су оба простора стратешки важна за остварење „мастер-плана“. Штавише, џихадисти на Кавказу су већ одабрали свој пут, док су њиховим саборцима на Балкану још увек на располагању бројне „привремене“ опције. Која ће преовладати, време ће показати.

5.2. Геополитички аспекти заштите држава-мета од исламског фундаментализма у регионима Северног Кавказа и Западног Балкана

Према свему судећи, пројекат изградње мега-калифата је веома сложен концепт. Његов геополитички код је веома уопштен, што актерима који учествују у његовој реализацији пружа одређени степен слободе у изради геополитичких (пот)пројеката, односно њиховом спровођењу. Другим речима, геополитичко понашање субјеката - учесника реализације џихадског „мастер-плана“, резултат је симултаног спровођења већег броја различитих геополитичких пројекта и потпројеката који су обједињени око једне велике идеје. За државу-мету, то представља значајно оптерећење, јер је геополитички дискурс који произилази из таквог понашања, најблаже речено, мултидимезионалан. Анализа геополитичког поретка стога мора уважити ову карактеристику, како би се утврдио геополитички

код из којег ће произаћи одговарајући пројекти за потребе заштите од такве претње. На тај начин утврђено стратешко упориште, определиће геополитичко понашање државе-мете, односно, омогућити разраду даљих, тактичких и оперативних планова, потребних за проактивно и реактивно деловање у циљу превенције, елиминације или макар умањења утицаја поменуте претње.

Када је реч о РФ, она је у последње време донела читав низ стратешких одлука на интерном и екстерном плану које су детерминирале њену актулену међународну позицију. Тачније, она је у последње две деценије у великој мери изменила своје геополитчике циљеве, односно прилагодила их актуелним дешавањима у свом ближем и ширем окружењу.

На унутрашњем плану, руководство РФ је у неколико наврата спроводило структурне промене, чиме је успостављен ефикаснији начин управљања државним системом. Регион СК је у том смислу неколико пута доживео реорганизацију. Према последњој измени, успостављен је Севернокавкаски федерални округ који обухвата читав регион, а за руководећег је постављен заменик премијера којем су подређени председници република у округу. Оваквом административном шемом, власт над регионом је у видној мери централизована, што је допринело вишем степену ефективности и ефикасности у доношењу и спровођењу одлука, посебно у моментима појаве кризних ситуација.

Осим тога, руководство РФ је редефинисало и спољашње (егзогене) геополитчке циљеве. Наиме, након дезинтеграције СССР-а, Русија је своје амбиције прилагодила савременим околностима. Она у најнижем нивоу тренутно има статус регионалне силе, али је приметно да су њене амбиције знатно веће. Она тежи да поврати део „старе славе“, тј. статус „велике силе“ и наметне се као „панконтинентални играч“ и један од предводника евроазијских интеграција. Таква замисао, поткрепљена мноштвом геополитичких атрибута, пружа јој простор за „широк маневар“, превасходно због тога што има улогу или оснивача или учесника бројних наддржавних организација које делују на нивоу Азије. Једна од таквих организација јесте и ОИК. Остварење чланства у ОИК-у, знатно је утицало на поправљање имица Русије у очима исламског света које је било нарушено током ратова у Чеченији. Поред чланства у ОИК-у, РФ је, тежећи да задржи контролу над републикама насељеним претежно муслиманским

становништвом, у региону Централне Азије иницирала успостављање неколико аранжмана у области економије и безбедности. Она је уједно и покретач или учесник бројних других иницијатива на азијском континенту, које јој, између осталог, служе као „стратешки оквири" када је реч о односима са појединим арапским државама-извозницама џихада. Осим тога, РФ је последњих година потписала и велики број билатералних споразума са азијским државама у којима преовладава исламско становништво. У том смислу, веома значајне су везе са Ираном. Економски прагматизам две државе утицао је на то да Русија пронађе заједнички интерес са једном од најрадикалније расположених држава у свету и тиме, не само умањи могућност конфтонтирања са њом, већ постигне и висок степен кооперације око важних стратешких питања.[1361] Упоредо са тим, интензивирани су и односи са Турском. Преплитање геополитичких циљева две државе у региону Кавказа и Централне Азије за сада не производи негативне последице. Њихова комплементарност постигнута је пре свега кооперацијом у области енергетике, али и другим важним секторима, при чему руководства обе државе истичу важност даљег развоја стратешке сарадње.[1362]

Међутим, у ширем окружењу постоје и оне исламске државе са којима РФ још увек није пронашла модалитет односа који би послужио као превентивни механизам када је реч о претњи са позиција исламског фундаментализма. То се пре свега односи на Саудијску Арабију. Као главни спонзор глобалног џихада, Саудијска Арабија још увек представља велики изазов за администрацију РФ. У прилог томе најбоље говори реакција појединих представника Саудијске Арабије по избијању конфликта у Сирији, односно, противљења Русије да подржи војну интервенцију једног дела међународне заједнице са циљем обарања режима

[1361] О односима РФ и Ирана опширније у: Cornell S. E., „Iran and the Caucasus: The Triumph of Pragmatism over Ideology", *Global Dialogue*, Vol 3, No. 2–3, Spring/Summer 2001.; Asisian N., „Russia & Iran: Strategic Alliance or Marriage of Convenience", *Small Wars Journal*, 23.11.2013.; Weitz R., „Russia and Iran: A Balancing Act", *The Diplomat*, 21.11.2013.

[1362] Опширније о томе у: Kınıklıoğlu S., *The anatomy of Turkish-Russian Relations*, Sakıp Sabancı International research award/The Brookings Institution, (недатирано), преузето са: http://www.brookings.edu/comm/events/20060523sabanci_3a.pdf 07.12.2013.; Iskit T., „Turkey: A New Actor in the Field of Energy Politics?", *Perceptions: Journal of International Affairs,* Vol 1, 1996.; Warhola J., Mitchell W., „The Warming of Turkish-Russian Relations: Motives and Implications", *Demokratizatsiya*, Vol. 14, Issue 1, Winter, 2006.; Torbakov I., *Making sense of the Current Phase of Turkish-Russian Relations*, The Jamestown Foundation, October 2007; Menkiszak M., „Towards a strategic partnership? Turkish-Russian relations at the turn of the twenty-first century", *CES Report* , Centre for Eastern Studies (CES) 2008.

Башара ал Асада. Према појединим изворима, током разговора са председником РФ, Владимиром Путином, саудијски принц Бандар бин Султан отворено је запретио Русији да ће се, ако не престане са подржавањем сиријског режима, суочити са новим таласом насиља у региону СК. Како наводи британски *UK Telegraph*, саудијски принц, који је уједно и руководилац саудијског обавештајног сектора, упозорио је руског председника да ће, ако не дозволи да САД и њени савезници интервенишу у Сирији, Саудијска Арабија подстаћи чеченске џихадисте да изведу терористичке нападе током Зимске олимпијаде у Сочију 2014. године.[1363] Иако терористичких напада није било, овакав вид комуникације између два азијска гиганта, показује са каквим је све изазовима РФ суочена у актуелној борби против џихадиста.

Како се може уочити, изазова има много, а укупна „геополитичка вртоглавица", која карактерише реалност савремених међународних односа, указује да је наставак активности на дограђивању геополитичког кода, не само нужан, већ и опредељујући уколико се жели постићи остварење пројектованих циљева, посебно када је један од тих циљева повратак статуса „велике силе".

Када је реч о региону ЗБ, геополитичка матрица је вишеструко усложена. За западно-балканске државе, анализа геополитичког поретка мора садржати неколико „слојева". Стање је такво, превасходно због тога што је Балкан одувек представљао својеврсну „геополитичку раскрсницу" различитих интереса, која на те интересе никада није била имуна. Другим речима, због географске позиције и њеног значаја за шире међународне односе заинтересованих актера, балканске државе су ретко када могле изграђивати самосталан геополитички код, онај који је у потпуности отпоран на спољне утицаје. С обзиром на чињеницу да је регион привлачио и још увек привлачи пажњу многих међународних субјеката, државе које га настањују биле су и остале принуђене да у израду својих геополитичких циљева инкорпорирају и поједине циљеве спољних моћника, односно интегришу сопствене са пројектима споља. Неки од кључних пројеката су: интеграција региона у оквире евроатлантске заједнице, коју заговарају САД и ЕУ; затим,

[1363] „Russia is ordering a massive military strike against Saudi Arabia in the event that the West attacks Syria", *Before it's news* (on-line), 30.08.2013, преузето са: http://beforeitsnews.com/middle-east/2013/08/russia-is-ordering-a-massive-military-strike-against-saudi-arabia-in-the-event-that-the-west-attacks-syria-2453880.html 08.12.2013.

пројекат изградње калифата, који теже да остваре Турска, Саудијска Арабија и Иран; али и пројекат промоције успостављања евроазијских интеграција, који је недавно покренула РФ. Пошто пројеката, очигледно, има више и како су веома различити, па чак и супротстављени, посматрајући ситуацију са аспекта заштите државе-мете, западно-балканске земље налазе се, најблаже речено, у веома незахвалној позицији. Управо због тога, стање у региону понекад личи на својеврсну „геополитичку шизофренију". У оквиру заштите државе од исламског фундаментализма, таква ситуација се у највећој мери односи на понашање БиХ и Албаније, које теже да се приближе евроатлантској заједници (ЕУ и НАТО), док, истовремено, видно сарађују са носиоцима геополитичког пројекта изградње мега-калифата. Са друге стране, државама које упорно покушавају да се позиционирају на начин који би допринео ефективнијој заштити од џихадске претње, тај процес им, осим ових њихових суседа, онемогућавају и они који су објавили глобални рат тој претњи, али из разлога везаних за друга питања - недовршеног процеса разградње СФРЈ и заоставштине тог процеса везане за проблем поштовања приципа људских, верских и осталих мањинских права. Наравно, цела конфигурација прожета је и другим интересима, што све чини додатно комплекснијим. Другим речима, практично је немогуће разврстати све нивое и изворе утицаја, као и пратеће облике, пре свега због њиховог преплитања. То последично утиче и на сагледавање, односно класификацију последица тих утицаја, што знатно отежава проналажење начина за њихову елиминацију или макар ублажавање. За овај, још увек „незбринути регион", односно државе које га настањују, може се констатовати једино то, да се оне налазе у ситуацији у којој су принуђене да апсорбују све екстерне утицаје, који се након „варења" у овом нетипичном вакууму, пресликавају на екстерном плану, првенствено кроз њихово геополитичко понашање.

❖

Сублимирајући наведено, све указује на то да је управо геополитички ниво анализе онај који указује на кључне факторе који суштински утичу на понашање укључених актера, односно на целокупан однос чинилаца који опредељују развој

ситуације „на терену“. Стога, уколико се на основу анализе сличности и разлика у погледу деловања исламских фундаменталиста у регионима СК и ЗБ, као и у погледу реаговања РФ и западно-балканских држава на такав облик њиховог угрожавања, желе извести целовити закључци, геополитичка парадигма мора бити уважена.

6. СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У ДЕЛОВАЊУ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА У РЕГИОНИМА СЕВЕРНОГ КАВКАЗА И ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Да би се извели потпунији закључци о сличностима и разликама у деловању исламских фундаменталиста у регионима СК и ЗБ компаративну анализу је потребно извршити у оквиру сваке од идентификованих фаза: 1) прве фазе, чији се почетак поклапа са продором ислама на ове просторе, а завршава са престанком постојања калифата 1924. године; 2) друге фазе, од 1924. до 1992. године; 3) треће фазе, од 1992. до 2001. године; и 4) четврте фазе, која траје од 2001. године.

Сличности и разлике у њиховом деловању у оквиру сваке од фаза могу се сагледати на основу опсервације неколико кључних аспеката као што су: брзина ширења џихадске идеологије (брзо, споро или неуједначеном брзином); отвореност џихадског деловања (јавно или прикривено); правац деловања (изнутра или споља); интензитет деловања (агресивно или умерено); начин регрутације џихадиста (добровољно или под присилом); тип џихада (офанзивни или дефанзивни); амбиције џихадиста (деловање са радикалним или ограниченим циљевима); џихадске активности (милитантне и немилитантне); начин организовања џихадиста; снаге џихада (сви они који на било који начин учествују у џихаду - носиоци функција: од планера, преко организатора, до извршиоца); тип наоружања (конвенционално, неконвенционално или импровизовано); мете напада; извор финансирања џихада и последице које је њихово деловање произвело.

Сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста у периоду од продора ислама на ове просторе до престанка постојања калифата

У склопу околности релевантних за испољавање сличности и разлика у деловању исламских фундаемнталиста на СК и ЗБ посебно значајна је чињеница да је ислам стигао на СК још у 7., а на простор ЗБ тек у 14. веку. Ово представља основни генератор суштинских разлика у деловању џихадиста. Наиме, будући да је ислам већ одавно био распрострањен у региону СК када је Царска Русија кренула у освајање тог простора (у 16. веку), севернокавкаски џихадисти су се

прихватили улоге браниоца ислама од „неверника“ у лику руских освајача. Према томе, може се рећи да је џихад у овом случају имао одлике дефанзивног/одбрамбеног рата. Са друге стране, ислам је на Балкан стигао у 14. веку, када је калифат покренуо *фатах* ка западу, те је џихад на овом простору био део великог освајачког подухвата. Ово указује на базичну различитост џихадизма у два одвојена региона, која је, у највећој мери, определила и његов развој, односне његове карактеристике. О томе говоре бројни подаци.

Пре свега, ширење исламске фундаменталистичке идеологије одвијало се различитом брзином. На простору СК ширење џихадске идеологије било је значајно успорено непроходним планинским тереном, а на ЗБ израженим отпором локалне „неверничке“ популације. Иако су џихадисти у оба региона деловали отворено, јавно показујући своје намере, треба напоменути да је у овом периоду код западнобалкаснких џихадиста дошло до утемељења тзв. доктрине *такијаха*, која ће у каснијим фазама постати препознатљива карактеристика њиховог функционисања. Надаље, и у једном и у другом региону џихадисти су деловали из два правца - споља и изнутра. С једне стране, калифат је константно угрожавао границе Руског царства. С друге стране, када се Руско царство проширило на СК, џихадисти који су се нашли унутар његових граница, тежили су да његов легитимитет оспоре изнутра, подижући бројне буне и устанке, односно *газавате*. Када је реч о ЗБ, калифат је у своје оквире инкорпорирао читав регион, а исламизовану популацију користио у сврху контроле неисламског становништва, тј. ефикаснијег функционисања калифата и његовог даљег ширења.

У оба региона, џихадисти су били веома агресивни, тежећи да у потпуности наметну тврдокорна шеријатска правила. За севернокавкаске „свете ратнике“ то је био начин да се окупе око једне идеје како би се супроставили руским освајачима. За џихадисте на простору ЗБ, агресивно наметање шеријатског система је представљало механизам за сламање отпора освојених народа, како би калифат несметано функционисао. Поједини народи на ЗБ су под снажним притисцима усвојили шеријатски систем, пре свега, како би преживели, али неретко и да би постали „повлашћени грађани“ исламске државе, односно остварили одређене бенефиције које је доносио статус „верника“.

Одређене сличности и разлике између џихада на СК и ЗБ приметне су и у погледу циљева „светог ратовања". Наиме, ширење граница калифата, упоредо са даљом исламизацијом домицилног становништва, односно „чишћењем" Дар ел Ислама од „неверника" и уређењем друштва по шеријатским правилима, били су својствени џихадистима у оба региона. Оно што је специфично за СК, јесте да је у склопу остваривања општих циљева, тежиште било на одбрани од „неверника" и очувању исламске праксе. Са друге стране, у региону ЗБ, осим истрајавања на општим циљевима, временом су се развили и неки „изведени" пројекти, попут стварања независне албанске државе инспирисане џихадском идеологијом. На то је у највећој мери утицала дугогодишња џихадска кампања и бројни изазови са којима се калифат суочавао на овом простору.

Због другачијег облика џихада, тј. различитих мотива за његово покретање, у два региона приметна су и поједина одступања у конкретним активностима које су џихадисти спроводили. „У славу џихада", у оба региона вођени су ратови, оружане борбе, те подизане буне и устанци. Карактеристично за ЗБ, било је широко заступљено физичко и психичко злостављање уз претњу оружјем и употребом оружја.[1364] Најчешће је вршено у циљу присилне исламизације локалне популације или прикупљања бројних пореза ако су „неверници" одбијали да плате. Када је реч о немилитантним активностима, оне су у оба региона подразумевале: спровођење шеријатског права, проповедања имама, те дистрибуцију џихадске литературе, али и прикупљање „данка у крви". Интересантно је, нпр., истаћи да је овај вид „пореза" карактеристичан искључиво за ова два региона.[1365]

Према начину организовања џихадиста, калифат је представљао основну структуру у оба региона, при чему је кавкаски део калифата био организован у канате, а балкански у санџакате.[1366] Калифат је имао своју војску и тзв. специјалне чете. Међутим, због ширења Руског Царства, севернокавкаски џихадисти су били

[1364] Злостављање „неверника" у свим облицима било је „стандардна џихадска активност" на простору ЗБ, а подразумевало је пре свега силовања, крађе, отмице, скрнављење сакралних „неверничких" установа и споменика и сл., чиме је често узрокована и присилна миграција немуслиманског становништва.

[1365] Опширније у: Kitsikis D., *Türk Yunan İmparatorluğu*, op. cit.

[1366] Треба напоменути, да су пре успона Османлијског царства (у 14. и 15. веку) на простору СК, џихадисти били организовани у оквиру разних ентитета, попут Прабугарског царства и Златне хорде.

принуђени да се временом реорганизују, те су оснивали разна „братства“ и „муслиманске комитете“, како би наставили џихад у оквиру Руског царства.

Главну снагу џихада представљала је управа калифата на челу са султаном и везирима, док је нападе изводила војска, тј. специјалне чете. Након што су Руси освојили СК, покретачка снага џихада постало је вођство многобројних исламских ентитета који су се артикулисали у оквирима Руског царства. У случају ЗБ, осим калифата, снагама џихада треба сматрати и поједине елементе исламизованих заједница (Албанаца и народа у БиХ), јер су се они временом оформили као најзначајнија џихадска ударна сила на овом простору.

Када је реч о извору финансирања џихада, за то се у највећој мери бринула управа калифата. У оба региона џихад је финансиран новцем прикупљеним од пореза, али и од средстава заплењених током војних кампања. Када је СК потпао под руску власт, тамошњи џихадисти били су принуђени да „свети рат“ финансирају из сопствених извора.

У погледу последица које су произашле из прве фазе развоја исламског фундаментализма у два региона, могу се такође уочити одређене сличности и разлике. Последице карактеристичне за оба региона су: исламизација једног дела домицилне популације; учвршћивање ислама и његових радикалних верзија; интрарегионална и трансрегионална алокација становништва; економска девастација и велики број жртава. Оно што је специфично за СК, јесте да је дошло и до: изградње националних идентитета са исламском основом и успостављања исламске већине у региону. За то време, на простору ЗБ: активирани су национални сентименти са исламском интерпретацијом, заувек је промењен европски карактер региона и формирана је Албанија, као прва независна балканска држава са већинском муслиманском популацијом.

Табела 3. *Сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста за време постојања калифата*

ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ПРОСТОР СЕВЕРНОГ КАВКАЗА	ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ОБА РЕГИОНА (СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)	ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ПРОСТОР ЗАПАДНОГ БАЛКАНА
	Временски оквир	
од 7. века -	- до 1924 године.	од 14. века -
	Према брзини ширења џихадске идеологије	
	споро	
	Према откривености	
	јавно	+ такијах
	Према правцу деловања	
	изнутра и споља	
	Према интензитету деловања	
	агресивно	
	Према начину регрутације	
	добровољно	и присилно
	Према облику џихада	
дефанзивно		офанзивно
	Према циљу	
- одбрана од „неверника" - очување исламске праксе	- проширење граница калифата - „чишћење" Дар ел Ислама од „неверника" - исламизација народа - уређење друштва по шеријатским правилима	- стварање независне албанске државе
	Према активностима:	
	милитантне активности	
	- рат - устанци/буне - оружане борбе	- психичко и физичко злостављање уз примену оружане силе
	немилитантне активности	
	- спровођење шеријатског права - проповедања имама - дистрибуција исламске литературе - узимање „данка у крви" (присилна регрутација)	- злостављање и облици насиља (силовања, отмице, крађе, скрнављење сакралних споменика и установа) - присилна миграција
	Према начину организовања	
- „братства" и мисимански комитети - други ентитети	- калифат (канати и санџакати) - војска и специјалне чете	
	Према типу наоружања	
	- конвенционално наоружање	
	Према мети напада	
- против комуниста (од 1917. године) ←	- против „неверника"	→ - против западно балканских народа - против спољних „неверничких сила" (Аустроугарска)
	Према снагама џихада	
- Пра булгарско царство - Златна хорда - исламски ентитети у оквиру Руског царства	- управа калифата - оружане снаге (војска и специјални одреди)	- делови појединих народа који су прихватили ислам (део Албанаца и народа на простору БиХ)
	Према извору финансирања	
- исламске заједнице унутар Руског царства	- изнутра: централа калифата (порез и ратни плен)	
	Према ефектима / последицама деловања	
- изградња националних идентитета са исламском основом - успостављање исламске већине у региону	- исламизација једног дела популације региона - утврђивање ислама и његових радикалних верзија - интрарегионална и трансрегионална алокација становништва - економска девастација региона - велики број жртава са обе стране	- активација националних сентимената са исламском интерпретацијом - промена европског карактера региона - нестанак Немањићке Србије и изградња независне албанске државе

↓

крах калифата 1924. године

Сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста у периоду од 1924. до 1992. године

Друга фаза развоја исламског фундаментализма у регионима СК и ЗБ отпочела је падом калифата (1924) и трајала је до 1992. године. У оквиру ове фазе, џихадска идеологија се у оба региона ширила веома споро, при чему је углавном прихватана на добровољној основи. У периоду који је трајао скоро седам деценија, џихадисти настањени у ова два локалитета деловали су, у највећој мери, умереним интензитетом, притајено и дефанзивно. Изузетак, у том смислу, представљају поједини периоди када су западнобалкански „свети ратници" прелазили у офанзиву, иступали јавно и били веома агресивни. До таквих ситуација долазило је углавном када су се на Балкану догађале значајне геополитичке промене, у оквиру којих су локални џихадисти покушавали да остваре своје циљеве. То се нпр. догодило за време Другог светског рата (1939-1946), када су западнобалкански „свети ратници", приклањајући се фашистичким плановима, покушали да издејствују стварање независне шеријатске државе на Балканском полуострву. При томе су се, пре свега, окомили на своје земљаке и дојучерашње суседе како би „очистили територију од неверника". Подршку у томе добијали су споља, како од Сила осовине (Италије и Немачке), тако и од многих арапских земаља које су тежиле да обнове глобални калифат.[1367]

Након победе антифашистичке коалиције и успоставе комунистичких власти у СФРЈ, џихдасти из оба региона били су приморани да своје замисли усагласе са насталом реалношћу. У том смислу, њихови заједнички циљеви били су: очување „џихадске базе" у региону; миграција/релокација[1368]; инфилтрација, салафитска индоктринација и привлачење што већег броја следбеника око идеја салафизма из оквира исламског корпуса, те њихово „груписање" око разних „џихадских центара"; подривање суверенитета матичних држава; успостављање веза са

[1367] Додуше, треба се подсетити да су Силе осовине покушале да и са муслиманским становништвом СК направе некакав аранжман сличан овом на простору Балкана, али су их руске власти у томе на време спречиле.

[1368] Миграција, тј. релокација има различит контекст посматрајући два региона. На простору СК она је подразумевала повратак депортованих муслимана из Казахстана и Сибира које је Стаљин присилно релоцирао за време Другог светског рата због оптужби за колаборацију са фашистима. У региону ЗБ, она се односила на постепено насељавање албанског становништва на територију СФРЈ.

„џихадском интернационалом“ и појединим арапским земљама - извозницама џихада; као и очување и промовисање идеје о обнови калифата.

Међутим, поред стремљења ка овим општим циљевима, и западнобалкански и северно-кавкаски „свети ратници“ били су посвећени остваривању неких посебних циљева, карактеристичним за простор на којем су деловали. За џихадисте на ЗБ од посебног значаја било је изграђивање националних идентитета са исламском основом, из чега је проистекло упорно настојање да се изгради независна исламска држава на овом простору, уз непрестано служење *такијахом*. За то време, џихадистима у региону СК пошло је за руком да остваре једини циљ који се у датим условима могао остварити, а то је успостављање привремених исламских ентитета, тј. тзв. Кадар зона.

Овако постављени циљеви определили су и начин деловања џихадиста током овог периода. Оружани инциденти и ликвидације појединаца и група, били су заступљени у оба региона. Међутим, због другачијих околности које су настајале током значајних геополитичких комешања на простору ЗБ, као и због својеврсне агилности у односу на та комешња, балкански „свети ратници“ имали су прилику да учествују и у ратним сукобима, а повремено су дизали и оружане побуне против матичне државе.

Ситуација се донекле разликује и када је реч о немилитантним активностима. Док су у пределу СК џихадисти радили на организовању „Кадар зона“, на Балкану су се упорно трудили да населе „неверничку земљу“, користећи за то сваку прилику и сва расположива средства. У суштини, и једни и други су: успостављали и јачали везе са џихадском интернационалом и појединим арапским земљама, затим, школовали нове генерације „светих ратника“ у тим земљама, примењивали физичко насиље над „неверницима“ кад год би им се за то пружила прилика, промовисали идеологију џихада, дистрибуирали салафитску литературу, регрутовали нове чланове, демонстрирали или на сваки други начин вршили политичко-пропагандну промоцију салафизма и тако стварали амбијент за отпочињање новог џихада. Инфилтрација у оквире званичне ИВЗ, такође је била од великог значаја.

У оба региона, џихадисти који су успели да се инфилтрирају у оквире звничне ИВЗ, запосели су одређене џамије и медресе и деловали „изнутра“.

Међутим, било је и оних који су се трудили да изграде и ојачају „паралелне структуре“, оснивајући разне псеудо-исламске огранизације и исламске политичке странке. У пределу СК, поред „Кадар зона“, свети ратници су се окупљали и око сеоских џамата и братстава. Због различитих геополитичких околности, западнобалкански џихадисти су оснивали и национално-религијске организације, а у појединим тренуцима успевали су да креирају и државотворне ентитете (у оквиру Трећег Рајха), који су имали своје војне и паравојне формације. Осим тога, оснивали су и терористичке групе.

Главне снаге џихада у овом периоду, у оба региона, били су: појединци и групе са терена, затим интернационални џихадисти који су „локалцима“ давали подршку[1369], поједине политичке странке, национално-религијске групације, разне псеудо-исламске организације, земље-извознице џихада, па чак и криминалне групе. За разлику од СК, у региону ЗБ, у појединим моментима деловале су и друге џихадске снаге, у виду спонзора „светог рата“. То су пре свега биле Италија и Немачка, које су у то време активно помагале џихад на Балкану. Њихова подршка у изградњи државотворних исламских ентитета и војних и правојних формација у овом региону била је кључна за џихадисте. Осим тога, треба напоменути да је активизам албанских екстремиста пре и после рата, у Краљевини Југославији, односно СФРЈ, подржавала званична Албанија.

У овом периоду, „свети ратници“ су користили конвенционално и „традиционално“ наоружање, при чему су мете били „неверници“, углавном комунисти, као и Црвена армија са којом су се у једном тренутку сукобили у оба региона. Специфичност у том погледу представља пракса џихадиста на СК, који су као легитимне мете означили и тзв. „слабе муслимане“, односно суфисте који нису хтели да прихвате тврдокорна салафистичка учења. За разлику од СК, на простору ЗБ у овом периоду није било унутар-муслиманских сукобљавања.

Када је реч о финансирању „светог рата“, може се рећи да је оно, као што је то уобичајено, било двојако - „споља“ и „изнутра“. На простору СК џихад су финансирали разни појединци и групе, док су на простору Балкана то чиниле и

[1369] У региону СК то су углавном били џихадисти из Централне Азије, а на простору ЗБ разне међународне џихадске организације, попут „Муслиманске браће“, као и поједине арапске земље, али и међународне исламске организације попут ОИК-а и др. (О спољној подршци западнобалканским џихадистима опширније нпр. у: Јевтић М., *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, оп. цит.)

појединe структуре државних власти. При томе, значајнији је био новац који је долазио споља, од међународних џихадских организација и држава-извозница исламског фундаментализма.

Деловање џихадиста у овој фази, оставило је многобројне последице у оба региона. За разлику од смањења броја исламских верских објеката, карактеристичног за почетак ове развојне фазе џихадизма, пред њен крај, дошло је до правог бујања исламске верске инфраструктуре. За то је у великој мери било заслужно исламско политичко ангажовање и деловање исламских фундаменталиста инфилтрираних у оквире званичне ИВЗ. Тзв. исламски препород, проузроковао је интензивирање етничких, националних и религијских сентимената и утицао на јачање спреге исламизма и национализма. Томе је, свакако, допринело и уплитање спољних фактора, који су, укључујући и друге чиниоце, довели до пропасти комунизма и дезинтеграције федералних држава на овим просторима.[1370] Креирање повољних услова за отпочињање новог џихада на пепелу дезинтегрисаних федерација подстакло је идеју о стварању независних исламских ентитета на овим просторима и увело народе СК и ЗБ у разарајуће грађанске ратове.[1371]

[1370] На простору ЗБ, након пропасти Краљевине Југославије и Краљевине Албаније, распала се и СФРЈ, а у региону СК, дезинтегрисао се СССР.

[1371] Осим спољне подршке, за то је у пределу СК била веома заслужна увтрђена „паралелна структура“, док је на ЗБ то омогућила остварена интрарегионална алокација муслиманског становништва спроведена у виду „насељавања неверничке земље“.

Табела 4. *Сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста у периоду од 1924. до 1992. године*

ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ПРОСТОР СЕВЕРНОГ КАВКАЗА	ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ОБА РЕГИОНА (СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)	ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ПРОСТОР ЗАПАДНОГ БАЛКАНА
	Временски оквир	
	од 1924. до 1992. године	
	Према брзини ширења џихадске идеологије	
	споро	
	Према откривености	
	притајено	*и јавно + такијах*
	Према правцу деловања	
	изнутра и споља	
	Према интензитету деловања	
	умерено	*и агресивно*
	Према начину регрутације	
	добровољно	
	Према облику џихада	
	дефанзивно	*и офанзивно*
	Према циљу	
- креирање привремених исламских ентитета - „Кадар зоне"	*- очување „џихадске базе" у региону („преживљавање")* *- подривање суверенитета матичне државе* *- миграција и релокација* *- инфилтрација, салафитска индоктринација и привлачење нових следбеника салатизма из оквира исламских корпуса* *- „груписање" исламских фундаменталиста око разних „џихадских центара"* *- успостављање иницијалних веза са „џихадском интернационалом" и арапским државама - извозницама исламског фундаментализма* *- очување и промовисање идеје о обнови калифата*	*- изградња исламске државе* *- стварање спреге џихадизма и нацизма* *- изградња националних индентитета са исламском основом (Муслиманска нација у БиХ)* *- обмањивање*
	Према активностима:	
	милитантне активности	
	- оружани инциденти *- ликвидације појединаца и група*	*- рат* *- оружане побуне*
	немилитантне активности	
- успостављање „Кадар зона"	*- школовање у земљама - извозницама џихада* *- успостављање веза са „џихадском интернационалом" и земљама - извозницама џихада* *- физичко насиље без употребе оружја* *- проповедање имама* *- дистрибуција џихадске литературе* *- регрутација (на добровољној основи)* *- сви облици политичко-пропагандног деловања, укључујући демонстрације* *- инфилтрација салафиста у званичне структуре ИВЗ* *- стварање амбијента за отпочињање џихада*	*- насељавање „неверничке" земље* *- друге активности **
	Према начину организовања	
- братства *- сеоски џемати* *- „Кадар зоне"*	*- делови структуре званичних ИВЗ* *- паралелне структуре (псеудо-исламске организације)* *- џамије и медресе* *- политичке странке* *- исламске фундаметалистичке групе*	*- делови државне структуре Краљевине Албаније/комунистичке Албаније* *- банде* *- војне и паравојне формације* *- државотворни ентитети у оквиру Трећег Рајха* *- национално-религијске организације* *- терористичке групе*
	Према типу наоружања	
	- конвенционално и „традиционално" наоружање	
	Према мети напада	
- против „слабих муслимана" (суфиста) ←	*- против „неверника"*	→ *- против западнобалканских народа*
	(комуниста и Црвене армије)	

наставак табеле на следећој страни

наставак табеле са претходне стране

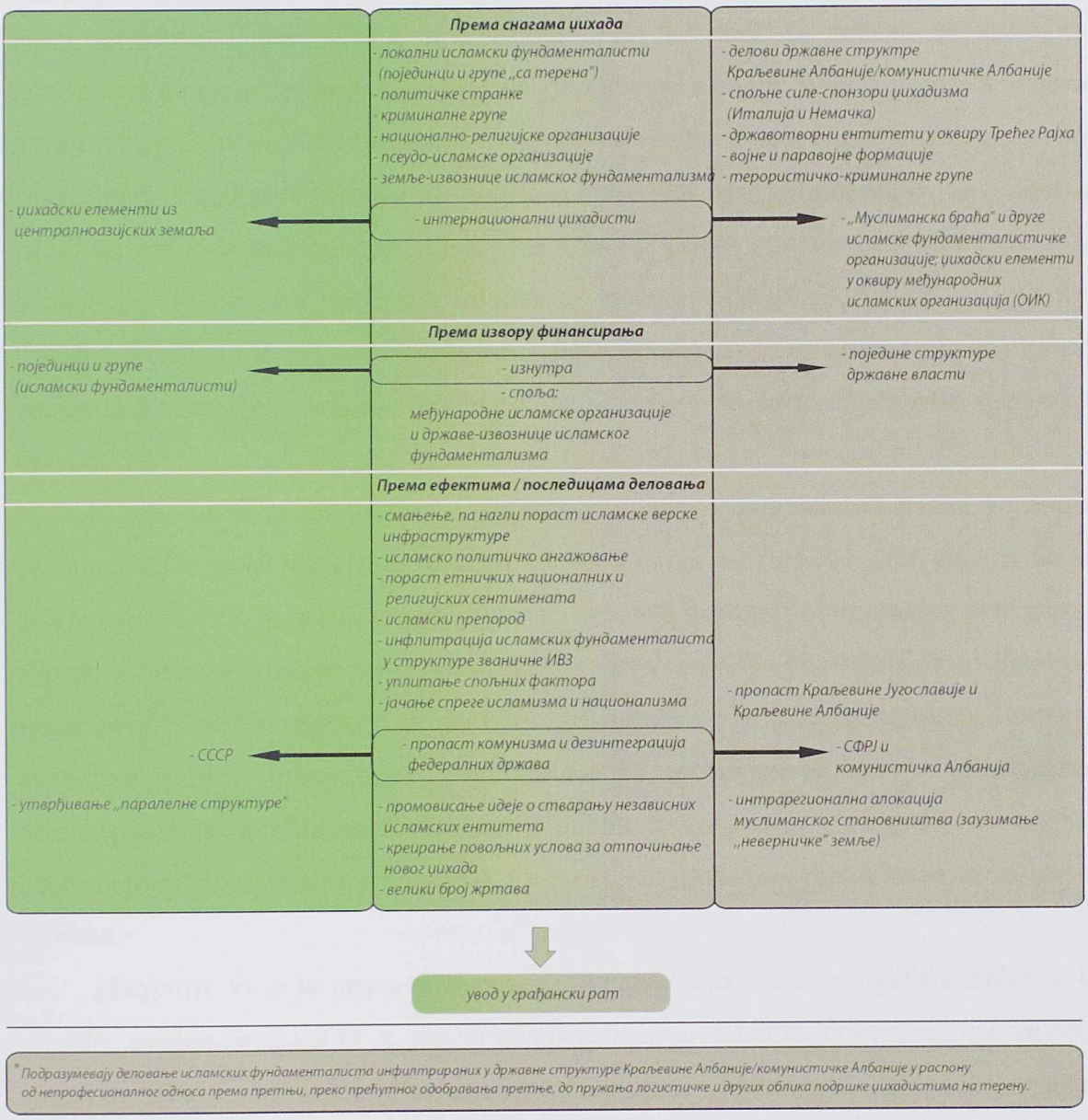

* Подразумевају деловање исламских фундаменталиста инфилтрираних у државне структуре Краљевине Албаније/комунистичке Албаније у распону од непрофесионалног односа према претњи, преко прећутног одобравања претње, до пружања логистичке и других облика подршке џихадистима на терену.

Сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста у периоду од 1992. до 2001. године

У овој фази развоја исламског фундаментализма у регионима СК и ЗБ, џихадска идеологија се ширила неуједначеном брзином, што је праћено видним разликама у деловању џихадиста. На простору СК, џихадисти су деловали јавно, док су се на Балкану смењивали периоди јавног и притајеног иступања у складу са доктрином *такијаха*. Напад на државу - мету спроводио се синхорнизованим напорима изнутра и споља. Изнутра су деловали локални џихадисти, а споља им

је пристизала позамашна подршка из интернационалних џихадских центара у виду људства, финансија и наоружања. На Балкану су имали и значајну политичку подршку која је долазила из различитих извора. У оба региона „свети ратници“ су били веома агресивни, тако да је у овом периоду џихад био изразито офанзивног карактера. Многи од нових следбеника придруживали су се „светом рату“ на добровољној основи, док су неки на тај начин покушавали да спасу свој живот, јер је на оба простора дошло до појаве унутар-муслиманског сукоба између салафиста и суфиста. Међутим, треба истаћи да је на простору СК он био знатно израженији и отворенији него на Балкану, па је и определио карактер џихада.

У том смислу, сличности и разлике у деловању џихадиста у два удаљена региона, најбоље се могу уочити сагледавањем њихових циљева. Они који су били заједнички за оба региона подразумевали су: међународно повезивање џихадиста и јачање веза са „централним џихадским компјутером“; „чишћење територије од неверника“; инфилтрацију и јачање исламског фундаментализма у оквиру званичне ИВЗ; подривање суверенитета матичне државе; салафитску индоктринацију и привлачење нових следбеника; миграцију и релокацију; вођење „светог рата“; регрутацију тзв. беле Ал Каиде; и изградњу независних исламских држава.

Међутим, када је реч о последњем од наведених циљева, треба истаћи да је између севернокавкаских и западнобалканских џихадиста постојала суштинска разлика. Она се огледала у томе што су се први определили да одмах изграде својеврсни мини-калифат у региону, тежећи да национализам као фактор грађанског рата у што краћем року постисну из првог плана. У том смислу, кључан је био спор око *фитне*, након којег су се севернокавкаски џихадисти, у другој половини 1990-их година, определили да ојачају паралелне структуре и створе регионални салафитски покрет, док је борба за „независну Чеченију“, потиснута у други план.

На простору ЗБ, џихадисти су се одлучили за другачији приступ. Изградња независних држава са исламском већином, која је у основи темељена на праву народа на самоопредељење, била је синхронизована са џихадском инфилтрацијом у њихове структуре, као и у структуре постојећих република, па се веза између

исламизма и национализма наметнула у виду стратешког кључа. У том контексту, појавило се неколико наизглед неповезаних агенди. На простору „крње Југославије" циљ је био стварање независне државе са већинском исламском популацијом коју је благовремено требало радикализовати. У Албанији, која је већ постојала као независна држава, било је потребно извршити инфилтрацију у државне структуре и створити услове за проглашење шеријата. Осим тога, на темељу идеје о тзв. Великој Албанији, план је био да се територије суседних земаља које насељавају Албанци припоје матици. Истовремено, било је потребно искористити општу кризу у региону и изградити и умрежити паралелне структуре, за случај да салафитска индоктринација наиђе на отпор, тј., да неки од циљева не буду благовремено остварени. Све ове планове требало је на крају интегрисати у једну целину, како би се успоставила тзв. Зелена трансверзала, тј. да би се „отворио" џихадски коридор ка Европи, те наставио *фатах*. При томе, служење *такијахом* је било од суштинског значаја за остварење свих планова.

До усвајања и имплементације оваквог концепта је вероватно дошло због тога што су интернационални џихадски центри проценили да би присилно и агресивно наметање тврдокорних салафитских правила, углавном умереним балканским муслиманима, у кратком року, довело до контра-ефекта. Осим тога, оваква процена била је условљена и значајним ангажманом САД и ЕУ у региону, које су тежиле, да на пепелу дезинтегрисане СФРЈ, створе независне секуларне републике у којима ће „умерени европски муслимани" мирно коегзистирати са осталим народима. Пошто су непосредну подршку за изградњу нових држава добијали од међународних џихадских центара, а посредну од евроатлантске заједнице, западнобалкански „свети ратници" су били приморани да балансирају између два блока, што је у великој мери определило карактер њиховог укупног деловања. Међутим, иако је служење *такијахом* било од кључног значаја за остварење замишљених циљева, оно их није одвратило од извођења бројних милитатних активности које су биле карактеристичне и за њихове саборце на Кавказу, тако да у том погледу између њих нема великих разлика.

На оба простора џихадисти су: водили „свети рат"; изазивали велики број појединачних и масовних оружаних инцидената; подизали оружане побуне против матичне државе; вршили ликвидације појединаца и група; изводили

терористичке нападе, отмице и тзв. „удари и бежи акције". Једину битну разлику у овом погледу представља то што су, за разлику од балканских, кавкаски џихадисти, осим наведеног, изводили и самоубилачке бомбашке нападе и стварали талачке кризе. Уместо *такијаха*, они су акценат ставили на *шехидизам*, не скривајући се иза маркетинга о угрожавању људских и мањинских права, већ јасно показујући да по сваку цену желе да изграде независну шеријатску државу.

О томе убедљиво сведоче немилитантне активности које су у овој фази спроводили. Наиме, убрзо након окончања Првог чеченског рата, на простору СК је дошло до интензивног јачања паралелних структура и промовисања џихадизма као покрета који превазилази границе тзв. Независне Чеченске Републике Ичкерије. Осим непомирљивости са суфистима, на то их је у великој мери подстакло и проглашење независне Исламске Републике у округу Цумади (у Дагестану), коју су сматрали првим јасним кораком у процесу изградње емирата.

Са друге стране, немилитантне активности џихадиста у региону ЗБ одвијале су се у неколико нивоа. Пошто су схватили да већина балканских муслимана није склона салафизму, џихадисти су на разне начине покушавали да своју браћу по вери полако „подуче правом исламу". Основна активност, у том смислу, била је адекватано дозирана салафитска индоктринација. Она је започела оснивањем „пољских медреса" на босанско-херцеговачким ратиштима, да би се, када се рат завршио, пренела у медије, па чак и на модне писте, тежећи да обухвати што већу популацију новоуспостављене државе. Упоредо са тим, у другом нивоу, вођена је вешта маркетиншка кампања уз константно служење *такијахом*, како се не би изгубила већ стечена наклоност знатног дела међународне заједнице у конституисању БиХ као независне републике, која би се затим благовремено уредила према шеријатским правилима. У том смислу, као једнако важна, одвијала се изградња паралелне структуре широм региона, потребне, за случај да инфилтрација у оквире званичне ИВЗ и индоктринација популације наиђу на отпор.

Таква пракса није била резервисана само за босанско-херцеговачке муслимане. Она је била посебно изражена у земљама које су насељавали албански џихадисти. За изградњу паралелних структура, они су помоћ, у највећој мери, добијали из два извора: од саме Албаније, у којој су инфилтрирани џихадисти, од

1992. године, изнутра радикализовали државу и од интернационалних џихадиста, односно земаља-извозница џихада. Не мање важна била је подршка оног дела међународне заједнице на који је утицала снажна маркетинг кампања о угрожавању људских и мањинских права Албанаца у региону, спровођена у складу са *такијахом*.

Осим ових специфичних активности, севернокавкаски и западнобалкански џихадисти спроводили су и друге, које се могу окарактерисати као „универзалне". То су пре свега: школовање „светих ратника" у земљама-извозницама џихада; јачање веза са ино-џихадистима; пружање уточишта интернационалним „светим ратницима"; физичко насиље над неверницима и „слабим муслиманима" (деловање тзв. шеријатске полиције); регрутовање нових чланова; организовање проповеди и извођење разних облика салафистичке обуке, укључујући и обуку за извођење терористичких акција (унутар и ван региона); дистрибуирање џихадске литературе; инфилтрација у званичне структуре ИВЗ; спровођење снажне политичко-пропагандне кампање; и прикупљање финансијских и других средстава из интернационалних џихадских кругова; те стварање „амбијента страха".

У складу са постављеним циљевима и условима њиховог остваривања, примењивани су одговарајући облици организовања. Наиме, и једни и други, оснивали су политичке и псеудо-исламске организације, а као своје базе користили џамије и мердесе, едукативне центре, разне институте и друге образовне институције. У оба региона постојале су терористичке групе које су имале своје кампове[1372], а присутно је било и деловање бројних локалних и међународних ИНВО које су финансирале џихад. При томе, као оквир за организовање џихадиста служиле су територијало-административне заједнице са већинском исламском популацијом, односно делови државних и псеудо-државних система у које су се они инфилтрирали. У том погледу, између два региона постоје значајне разлике. Иако су на оба простора синхронизованим деловањем интерних и екстерних фактора успостављени неки нови државолики ентитети, они

[1372] На СК то су биле: Исламска легија, Дагестанска имамова армија бораца за слободу, као и Јединица Мациса за успостављање мира у Ичкерији и Дагестану; а на ЗБ: ОВК, ОВПМБ, ОВПГ, које су касније интегрисане у ОНА, односно АНА.

су се по много чему разликовали, а те разлике су у великој мери определиле облик организације локалних џихадиста.

Када је реч о Балкану, приметно је неколико модалитета. Први представља Алабанија која је у овој фази већ постојала као независна међународно призната држава. Као што је познато, џихадисти су искористили кризу која је настала падом комунизма и 1992. године извршили инфилтрацију у државне структуре, након чега су покушавали да радикализују друштво делујући „изнутра". Тек крајем 1990-их година и одласком са власти кључних личности које су подржавале пролиферацију салафизма, „свети ратници" су већу пажњу поклонили изградњи паралелних структура. Међутим, они су у међувремену оживели идеју стварања тзв. Велике Албаније, чиме су утицали на настанак нових облика сопственог организовања, пре свега, ослонцем на делове територије суседних држава насељених Албанцима. Делујући у складу са *такијахом*, албански џихадисти су неуморно тврдили да се национална и верска права Албанаца крше широм ЗБ. Снажна маркетиншка кампања допринела је да евроатлантска заједница 1999. године војно интервенише на КиМ и успостави међународни мониторинг над том српском покрајином. Иако у овом периоду није дошло до проглашења „независности Косова", успостављен је систем који је онемогућио напоре власти у Београду да се на квалитетан начин изборе са џихадистима, што је, са друге стране, пружило могућност „светим ратницима" да пронађу начин да се адекватно организују. Као и у случају других џихадских пројеката на Балканском полуострву, албански џихадисти су се одлучили да спрегом национализма и исламизма, служећи се константно *такијахом*, благовремено остваре независност КиМ од Србије, претварајући је полако у „независну исламску републику". Оваква стратегија је вероватно била инспирисана моделом који је опробан БиХ, где је у изградњи ове независне државе, осим џихадиста, учествовала и евроатлантска заједница. БиХ је у веома кратком року добила међународно признање, па су џихадисти највероватније проценили да би концепт који је искоришћен у овом случају, био веома погодан када је реч и о КиМ. Сличан сценарио покушали су да спроведу и на простору општина Прешево, Медвеђа и Бујановац, затим Плав и Гусиње у Црној Гори, као и у западном делу БЈРМ. Међутим, иако су успели да створе кризу у поменутим подручјима, они

ипак нису постигли напредак у остварењу циљева какав је забележен на КиМ. Пошто су то увидели, џихадисти су се одлучили да уместо инфилтрације у постојеће оквире, акценат ставе на развој паралелних структура.

За разлику од ситуације на Балканском полуострву, тзв. Независна Чеченска Република Ичкерија никада није добила међународно признање, нити је на њеној територији успостављен међународни мониторинг.[1373] Другим речима, севернокавкаски „свети ратници" нису имали подршку спољног фактора у обиму у којем су то имали њихови западнобалкански саборци. Евроатлантска заједница није желела да интервенише на руској територији, и ово представља кључну разлику када је реч о ситуацији у два одвојена региона у овој фази, јер је спољни, а посебно евроатлантски фактор, имао значајну улогу у развоју џихадизма на овим просторима и тиме на (не)посредан начин определио основне облике организовања „светих ратника" и утицао на распоређивање џихадских снага. Наиме, у оба региона основне снаге џихада представљали су: локални и интернационални џихадисти, арапске државе-извознице џихада, ИНВО (локалне и међународне), истакнути појединци, политичке странке, разне псеудо-исламске организације, радикални имами инфилтрирани у оквире званичне ИВЗ и посебно повратници са исламских студија из арапског света, терористичке групе, радикални џемати, криминалне групе, национално-религијске организације, припадници тзв. Беле Ал Каиде, делови структуре новооснованих државоликих ентитета, њихове војне и паравојне формације, специјалне јединице, поједини медији, поједине финансијске институције и међународне исламске организације.

Оно што је у овом погледу специфично за ЗБ у односу на СК, јесте да су џихадске снаге чиниле и поједине структуре међународно признатих држава региона, чије су активности, посредно или непосредно, подржавале и поједине структуре међународних безбедносних снага које су биле стациониране у региону, као и многе „неверничке земље" које су биле у заблуди да од систематске агресије спашавају угрожене балканске муслимане. Такође, веома важну улогу у виду посредних снага џихада, имале су и реномиране маркетиншке куће, које су допринеле ширењу поменутих заблуда, тј. оне које су џихадисти користили у обмањивању међународне јавности у складу са доктрином *такијаха*.

[1373] Иста ситуација била је и у случају тзв. Исламске Републике у округу Цумади.

Све ово утицало је и на мете напада. Севернокавкаски џихадисти су као примарне мете, у овој фази, означили све „неверника" - од федералних, тј. републичких власти, до тзв. слабих муслимана. За разлику од њих, западнобалкански „свети ратници" су за своје мете бирали најпре немуслиманске народе у региону, а затим и међународне снаге. Других мета у овом периоду нису имали, вероватно због уверења да ће џихадисти који су се инфилтрирали су државне структуре Албаније и БиХ помоћи вођење светог рата, те да би сукобљавање са „слабијим муслиманима" умањило шансе за изградњу регионалног калифата.

У нападу на означене мете, џихадисти у оба региона користили су конвенционално, традиционално, али и специјално наоружање. У подручју СК, као једно од главних оружја у „светом рату" појавиле су се импровизоване експлозивне направе (ИЕН), док су у региону ЗБ коришћене тзв. пушке-кишобрани за „дискретне ликвидације".

Џихад у оба региона финасиран је изнутра и споља. Новац из интерних извора потицао је од тзв. џихадског пореза или из донација истакнутих појединаца. Спољни извори су били значајанији и налазили су се најчешће у арапским земаљама или у ИНВО. Неке од ИНВО деловале су на оба простора, а најпознатије међу њима су: *IIRO*, Ал Харамеин, БИФ, као и Комитет за помоћ Чеченији и Косову. Осим ИНВО, у оба региона деловале су и разни форуми и удружења, Ал Каида преко својих филијала, али и међународне исламске организације, попут ОИК-а. Једину разлику у погледу финансирања џихада на ЗБ и СК, представља то што су балканске џихадисте, на разне начине, финансијски помагале и многе „неверничке земље", сматрајући да на тај начин спречавају угрожавање људских, мањинских, верских и других права појединих народа у региону.

Сва дешавања у овој турбулентној фази развоја исламског фундаментализма у регионима СК и ЗБ произвела су бројне последице. У најширем смислу, у оба региона је дошло: до пораста броја верских објеката (званичних и паралелних); затим, до политичко-религијске консолидације џихадиста; повећаног присуства ино-џихадиста; демонстрације моћи „светих ратника" и немоћи државе; остваривања дела замишљених циљева џихадиста; уплитања спољног фактора у

унутар-регионална и унутар-државна питања; кулминације сепаратистичких тежњи; економске девастације региона; миграције и присилне миграције становништва; јачања веза локалних џихадиста са „централним џихадским компјутером“; успостављања базе за *фатах* ка Европи; пролиферације криминалних активности; великог броја жртава; продора вехабизма као преовлађујућег облика салафитског ислама на ове просторе; разграничења између „правих“ и „слабих“ муслимана; и креирања повољних услова за наставак џихада. У региону СК је дошло до утврђења регионалне терористичке мреже и одлагања одлуке о коначном статусу Чеченије до 2001. године. На простору ЗБ: запоседнут је део „неверничне територије“; дошло је до јачања салафизма/вехабизма у оквирима званичне ИВЗ; отварања нових жаришта џихада; зачетка афирмације регионалне терористичке мреже и мреже џамата; пропасти „крње Југославије“; уплитања „неверничких сила“ у сукобе, са повољним исходом за џихадисте; артикулације нових националних идентитета са „исламском базом“; зачетка стварања тзв. Велике Албаније; те угрожавања суверенитета и територијалног интегритета државе - мете. Међутим, најважнија последица деловања џихадиста у регионима СК и ЗБ, јесте креирање услова за отпочињање „послератног џихада“.[1374]

[1374] „Послератни џихад“ отпочео је након окончања ратова у регионима СК и ЗБ и подразумева наставак борбе за изградњу калифата другим средствима. Позивајући се на изјаве некадашњег реис ул улеме Мустафе Церића, Дарко Танасковић објашњава да је тај „послератни џихад“ пре свега „интелектуални“ и „образовни“. (Танасковић Д., „Сви реисови џихади“, оп. цит.) Међутим, „послератни џихад“, по свему судећи, подразумева и друга средства и методе, све у циљу остварења џихадских замисли.

Табела 5. *Сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста у периоду од 1992. до 2001. године*

ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ПРОСТОР СЕВЕРНОГ КАВКАЗА	ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ОБА РЕГИОНА (СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)	ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ПРОСТОР ЗАПАДНОГ БАЛКАНА
	Временски оквир	
	од 1992. до 2001. године	
	Према брзини ширења џихадске идеологије	
	неуједначено	
	Према откривености	
	јавно	*и притајено + такијах*
	Према правцу деловања	
	изнутра и споља	
	Према интензитету деловања	
	агресивно	*и умерено*
	Према начину регрутације	
	добровољно и присилно	
	Према облику џихада	
	офанзивно	
	Према циљу	
- изградња емирата ←	*- изградња исламских држава*	→ *- изградња независних република са исламском већином*
- јачање паралелних структура и стварање регионалног салафитског покрета	*- међународно повезивање џихадиста и јачање веза са „централним џихадским компјутером"* *- „чишћење територије од неверника"* *- инфилтрација и јачање исламског фундаментализма у оквиру званичне ИВЗ* *- подривање суверенитета матичне државе* *- салафитска индоктринација и привлачење нових следбеника* *- миграција и релокација* *- џихад* *- регрутација тзв. беле Ал Каиде*	*- инфилтрација салафиста у државне структуре (спрега исламизма и национализма)* *- стварање и умрежавање паралелних структура* *- „отварање" тзв. Зелене трансверзале*
	Према активностима:	
	милитантне активности	
- самоубилачки (шехидски) бомбашки напади *- талачке кризе*	*- рат* *- оружани инциденти (масовни и појединачни)* *- оружане побуне* *- ликвидације појединаца и група* *- терористички напади* *- отмице* *- „удари и бежи акције"*	
	немилитантне активности	
- наставак јачања паралелних структура *- проглашење независних исламских ентитета (тзв. Независна Чеченска Република Ичкерија; Исламска Република у округу Цумади)* *- промовисање регионалног џихада*	*- школовање у земљама - извозницама џихада* *- јачање веза са „џихадском интернационалом" и земљама-извозницама џихада* *- прижање уточишта ино-џихадистима* *- физичко насиље над „неверницима" и „слабим муслиманима" (шеријатска полиција)* *- регрутација нових чланова* *- организовање проповеди и извођење разних облика салафистичке обуке, укључујући и обуку за извођење терористичких акција (унутар и ван региона)* *- дистрибуција џихадске литературе* *- инфилтрација у званичне структуре ИВЗ* *- спровођење снажне политичко-пропагандне кампање* *- прикупљање финансијских и других средстава из интернационалних џихадских кругова* *- стварање „амбијента страха"*	*- специфична салафистичка индоктринација („пољске медресе"; „модне ревије")* *- вођење веште маркетинг кампање уз константно служење такијахом* *- изградња паралелне структуре* *- успостављање независне БиХ* *- друге активности **
	Према типу наоружања	
	- конвенционално и „традиционално" наоружање	
- импровизоване експлозивне направе (ИЕН) ←	*- специјално наоружање*	→ *- „пушке-кишобрани" (за дискретне ликвидације)*

наставак табеле на следећој страни

наставак табеле са претходне стране

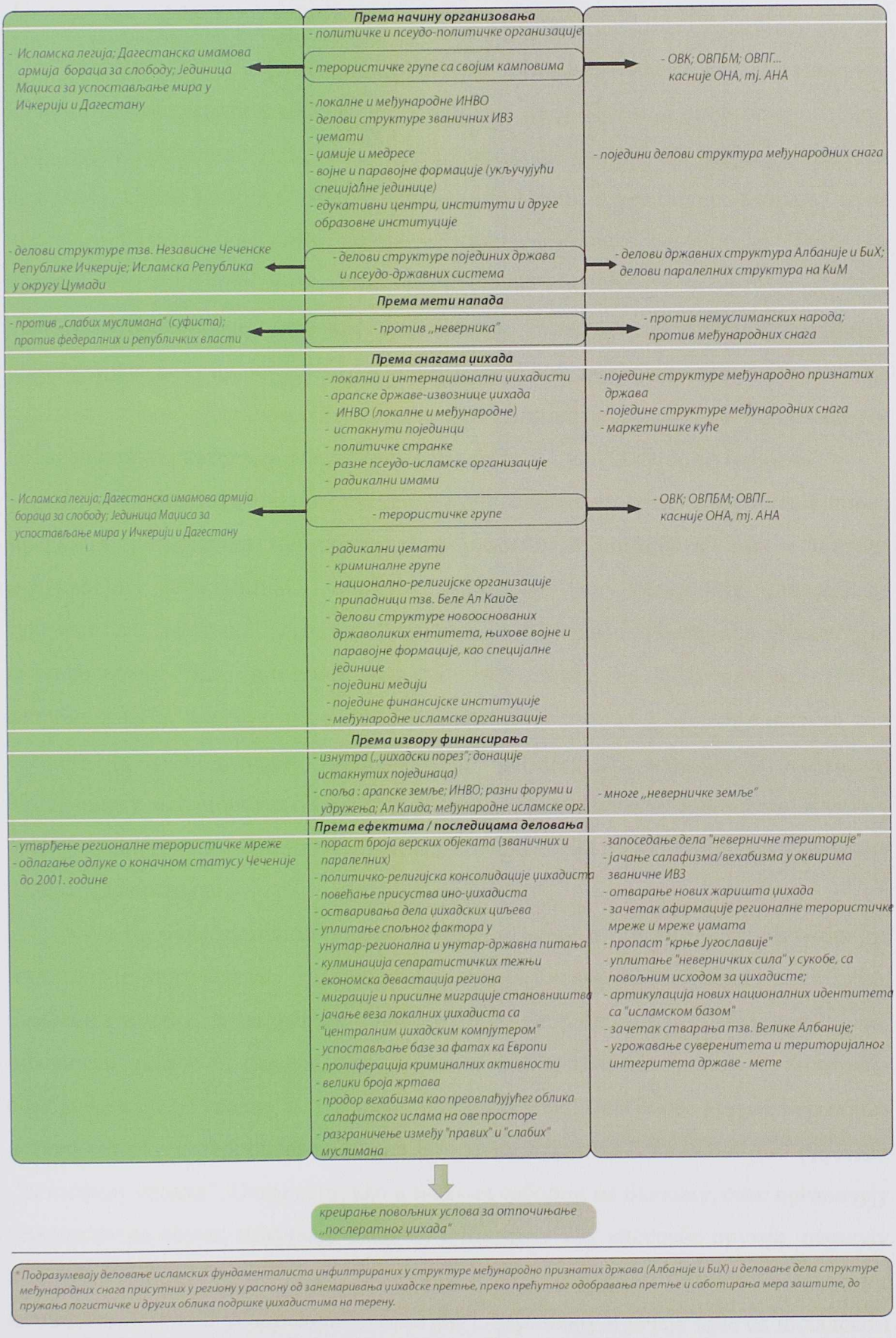

* Подразумевају деловање исламских фундаменталиста инфилтрираних у структуре међународно признатих држава (Албаније и БиХ) и деловање дела структуре међународних снага присутних у региону у распону од занемаривања џихадске претње, преко прећутног одобравања претње и саботирања мера заштите, до пружања логистичке и других облика подршке џихадистима на терену.

Почетак ове фазе развоја исламског фундаментализма означава се као почетак тзв. послератног џихада, који још увек траје. Као и за претходну, и за ову фазу, карактеристично је да се џихадска идеологија на ЗБ и СК шири различитом брзином. „Свети ратници" делују наизменично јавно и притајено, с тим да је на простору Балкана још увек веома изражено служење *такијахом*. Напад на државу-мету спроводи се синхронизовано споља и изнутра, при чему се смењују периоди агресивног и умереног испољавања. Нови „свети ратници" углавном приступају џихаду на добровољној основи, мада има случајева када се регрутација спроводи и под присилом. Џихад је, у оба региона, истовремено офанзивног и дефанзивног карактера, у складу са уверењем да је „напад најбоља одбрана".

Његови основни циљеви су: јачање вехабијског покрета и оснивање нових заједница; регионална мобилизација и релокација џихадиста, као и њихова међународна флуктуација; „чишћење територије" од „неверника"; подривање суверенитета матичне државе; регрутација и јачање „Беле Ал Каиде"; и интензивирање тзв. интернет џихада. При томе, на СК, акценат је на реорганизацији, односно регионалној афирмацији џихада и ширењу насиља ван региона, те на подстицању *шехидизма*. У региону ЗБ, нагласак је на даљем обмањивању међународне заједнице, у складу са *такијахом*; јачању вехабизма у оквиру званичних ИВЗ; наставку изградње паралелних структура и успостављању Зелене трансверзале.

Како би испунили замишљене циљеве, и једни и други предузимају бројне милитантне активности: терористичке акције, атентате, оружане и посебно бомбашке нападе, те изоловане оружане инциденте. Осим ових, севернокавкаски џихадисти изводе и: отмице, стварајући најчешће талачке кризе; самоубилачке бомбашке нападе; заседе; и тзв. удари и бежи акције. Када је реч о немилитантним активностима, севернокавкаски „свети ратници" чине све како би одржали „амтосферу страха". Осим тога, као и њихови саборци на Балкану, они: организују терористичке обуке; изазивају насилне инциденте без употребе оружја; школују нове генерације следбеника у арапском свету; спроводе читав низ интернет активности како би унапредили „свети рат"; одржавају и јачају везе са џихадском

интернационалом; регрутују нове чланове; подржавају рад „шеријатске полиције“; врше проповеди у којима величају борбу против „неверника“ и промовишу салафизам; спроводе џихадску индоктринацију путем разних курсева; дистрибуирају џихадске материјале (аудио, видео и штампа); финансијски стимулишу активне и потенцијалне џихадисте како би проширили мрежу салафистих џамата; те на разне начине политички-пропагандно делују. Поред ових активности, западнобалкански џихадисти спроводе и низ других, у циљу обезбеђивања подршке делова структуре појединих држава региона[1375] и очувања независности држава и државоликих ентитета насталих у претходној деценији, служећи се при том вештом маркетинг кампањом у складу са доктрином *такијаха*. Осим честих протеста и демонстрација, у појединим местима у региону, они спроводе и тзв. сонично (ентичко) чишћење, које је постало карактеристично и за неке европске градове чија је периферија насељена исламском популацијом.

У овој фази развоја џихадизма, у оба региона, основане су бројне салафитске заједнице, превасходно у виду џамата, који по потреби прерастају у терористичке кампове у којима се обучавају џихадске групе пред полазак у акцију. Осим тога, џихадисти имају и своје џамије и медресе, едукативне центре, институте и друге образовне институције, као и псеудо-политичке организације. Они, такође, делују и кроз разне ИНВО (локалне и међународне), које финансирају џихадске интернет сајтове, док у појединим случајевима наступају и као појединци, најчешће при извођењу терористичких акција за које су потребне карактеристике, тј. способности тзв. вука самотњака.

Осим ових, постоје и облици организовања који су специфични за сваки појединачни регион. Наиме, џихадисти на СК су још крајем 1990-их одустали од тзв. Независне Чеченске Републике Ичкерије, заменивши је званично 2005. године *Кавкаским фронтом*, као ширим, регионалним форматом. *Кавкаски фронт* је убрзо био надограђен, односно, постао је милитантни део структуре *Кавкаског емирата*, проглашеног 2007. године. Другим речима, *Кавкаски емират* сада управља *Кавкаским фронтом* као основном ударном силом у региону,

[1375] Подршка делова структуре појединих држава региона подразумева, између осталог, и саботирање мера заштите од претње с позиција исламског фундаментализма, пре свега кроз: „изливање“ информација пре извођења полицијских рација, ометање судских процеса у којима се суди џихадским терористима и досуђивање благих казни џихадистима за извршавање терористичких аката.

специјалним шехидским групама, међу којима се посебно истичу Црне удовице, као и „батаљонима“, попут „Ногаја“ и других, устројених по етничкој линији.

Са друге стране, један од основних облика организовања у региону ЗБ и даље представљају делови структуре појединих држава и државоликих ентитета, при чему је посебна пажња, од 2008. године, посвећена тзв. независном Косову. Иако вредно раде на инсталацији паралелних система, балкански џихадисти, за разлику од своје северно-кавкаске сабраће, још увек нису одустали од деловања „изнутра“. Другим речима, они нису прогласили настанак регионалног емирата или калифата. Разлога за то има више. Највероватније је да су проценили да за такав корак још увек нису испуњени сви неопходни услови, односно да не треба занемарити позамашну спољну подршку у реализацији неких националних пројеката. Негујући симбиозу национализма и исламизма, са једне стране, а злоупотребљаваујући благонаклоност евроатлантске заједнице према локалној исламској популацији, са друге, западнобалкански „свети ратници“ су се организовали тако да из целокупне ситуације извуку максимум за реализацију сопствених циљева. Вешто балансирајући између интереса евроатлантске заједнице и „централног џихадског компјутера“, они још увек успевају да интегришу националне интересе у локалу са џихадским регионалним и глобалним циљевима. У том смислу, тзв. Косово представља најрепрезентативнији пример њихове стратегије и, у складу са њом, одабраног начина организовања. Другим речима, „Косово“ се јавља у облику пивоталног субрегионалног пројекта, који најбоље одсликава синкретичку форму џихада насталу у овом региону у последње две деценије. Опредељење светих ратника да се истраје на деловању кроз државне, односно државолике системе, уз истовремену изградњу паралелне структуре, репрезентује „дводимензионалност џихадског модела организовања“. Конкретно, уколико се деловањем „изнутра“ не остваре жељени разултати или ако се ситуација у једном тренутку на било који начин окрене у корист противника џихада, тај модел омогућава да правовремено успостављена паралелна инфаструктура осигура наставак „светог рата“ и проглашење калифата. За сада, међутим, веза између формалих и паралелних структура и даље постоји, а о томе, између осталог, најбоље сведочи нескривена тежња многих да се успостави „Велика Албанија“, при чему „независност Косова“ представља први корак.

Управо због тога, веома важним џихадским снагама у овом региону треба превасходно сматрати: поједине делове државних и државоликих структура, политичке странке, разне национално-религијске организације, поједине делове структуре звничних ИВЗ у региону, као и неке делове структуре међународне заједнице. Заједно са осталим снагама - локалним и интернационалним џихадистима; џематима; арапским државама које делују преко својих филијала; ИНВО; псеудо-политичким и верским организацијама; појединцима; терористичким групама и паравојним формацијама; криминалним групама; многим повратницима са исламских студија из арапских земаља; „белом Ал Каидом"; појединим финансијским институцијама и међународним исламским организацијама - оне представљају кључну снагу балканског џихада која повезује све његове елементе у целину и опредељује укупан карактер светог рата у региону. Ово је веома важно истаћи, с обзиром на чињеницу да на простору СК главну снагу џихада не представљају државне или државолике структуре, већ самопроглашени *Кавкаски емират* са својим *Фронтом*, „батаљонима" и специјалним (шехидским) групама.

Собзиром на то да се у оба региона џихадисти, начелно, боре против свих „неверника", њихове мете су, пре свега: органи власти, безбедносне снаге и инфраструктура државе-мете; цивили; „слаби муслимани" и посебно клерици званичне ИВЗ; верски објекти „неверника" и друге „меке" цивилне мете. Међутим, треба истаћи да је јаз између „правих" и „слабих" муслимана у региону СК знатно израженији него на простору ЗБ. Кавкаски џихадисти су још од почетка 1990-их година показали да по питању „правог ислама" нема компромиса или преговора. „Слаби" муслимани су за њих испочетка чак били много важнија мета него власт и безбедносни систем државе-мете. Ни данас они не одустају од наметања „правог ислама", али су, због реорганизације и других фактора, одлучили да им примарна мета буду федералне и републичке власти, безбедносне снаге РФ и посебно њихове летилице, транспортна инфраструктура, па тек онда сви остали. У вези са тим, вредно је истаћи да је почетком 2012. године један од челника *Кавкаског емирата*, Абу Усман, прогласио мораторијум на убијање цивила, сматрајући да то штети репутацији емирата.

Са друге стране, балкански џихадисти су тек у последњој деценији почели значајније да показују своју нетрпељивост према „слабим“ муслиманима. Окршаја између вехабија и „умерених“ муслимана какви су се догодили последњих година, није било ни у време ратних сукоба и опште конфузије на терену која је владала 1990-их година. Вероватно да су тада, рачунајући на политику двоструких аршина, џихадисти проценили да би за њих било исплативије да не улазе у директан конфликт са „слабим“ муслиманима и међународном заједницом, већ да теже испуњењу замишљених циљева, скривајући своју праву природу, делујући притајено и имајући у виду дугорочнији и шири план. Опредељујући се за овакву стратегију, за њих је примарна мета била „крња Југославија“, а затим и остале неверничке земље са већинском немуслиманском популацијом. Тек од друге половине 1990-их година, када су проценили да је време за активнији ангажман, они за мете проглашавају и међународне снаге и амбасаде њихових држава у региону. Репертоар мета значајније се шири у последњој фази деловања, а посебно од 2003. године. Најчешће у виду „шеријатске полиције“, они све чешће почињу вербално и физички да опомињу клерике званичних ИВЗ у региону да је време да прихвате „прави“ ислам. Таква пракса се последњих година све више примењује и на цивиле, без обзира које су вере и то се дешава у свим државама региона, укључујући и тзв. Републику Косово.

Када је реч о средствима којима се користе џихадисти при извођењу напада, поред конвенциоаналног и „традиционланог“ наоружања, све већи значај придаје се модерној теле-комуникационој технологији, укључујући и интернет. Севернокавкаски џихадисти користе и специјална оружја, попут: импровизованих експлозивних направа, посебно оних са даљинским управљањем; и екплозивних прслука, намењених за самоубилачке мисије.

У погледу извора финансирања џихада, генерално посматрано, нема суштинских разлика између СК и ЗБ. И севернокавкаске и западнобалканске џихадисте финансирају: криминалне групе; локалне и иностране ИНВО; истакнути појединци; разни форуми и удружења; арапске државе-извознице џихада; и Ал Каида (на различите начине). Разлика је у томе што су џихадисти у региону СК у већој мери ослоњени на унутрашње изворе финансирања. Наиме, „централа“ емирата, осим што убира „џихадски порез“, све чешће прикупља

новац и путем откупа од отмица. Другим речима, севернокавкаски џихадисти су у односу на своје саборце на Балкану, мање зависни од спољашњих „финансијских инјекција".

С обзиром на чињеницу да се у оба региона одвија својеврсна трансформација џихада, последице које она изазива по окружење су бројне. У оба региона је дошло до успостављања вехабизма као преовлађујућег облика исламског фундаментализма, што привлачи велики број ино-муџахедина на ове просторе. Наставак запоседања „неверничке" територије и њено „чишћење" и даље представљају примат за џихадисте. Уплетеност спољних фактора у унутар-регионална питања још увек је веома изражена, а џихадисти упорно демонстрирају своју вољу. Дошло је до проширења мреже џамата, што омогућава наставак активности на подривању суверенитета матичне државе. Присутне су, такође, и миграције становништва. Регионална џихадска база за нападе на Европу знатно је ојачала, те је „атмосфера страха" у оба региона присутна.

На простору ЗБ заокружује се регионална џихадска мрежа, тј. формирају бројни услови потребни за имплементацију регионалног џихадског концепта. Све више јача јаз између „правих" и „слабих" муслимана, а даље инсистирање на реализацији „Велике Албаније" ствара погодне услове за отпочињање нових ратова на Балкану. Формирање *Балканистана* намеће се као следећи логичан корак.

У пределу СК, регинонална џихадска мрежа је до краја концептуализована, о чему сведочи постојање *Кавкаског емирата*. Одбрана емирата представља приоритет, а на помолу је афирмисање пан-регионалне терористичке мреже, која тежи да „прелије" насиље на остатак РФ, односно интензивира џихад ван региона СК и повећа број жртава.

Табела 6. *Сличности и разлике у деловању исламских фундаменталиста од 2001. године*

ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ПРОСТОР СЕВЕРНОГ КАВКАЗА	ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ОБА РЕГИОНА (СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)	ДЕЛОВАЊЕ ИСЛАМСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ПРОСТОР ЗАПАДНОГ БАЛКАНА
	Временски оквир	
	од 2001. године	
	Према брзини ширења џихадске идеологије	
	неуједначено	
	Према откривености	
	Наизменично јавно и притајено	*+ такијах*
	Према правцу деловања	
	изнутра и споља	
	Према интензитету деловања	
	агресивно и умерено	
	Према начину регрутације	
	добровољно и присилно	
	Према облику џихада	
	офанзивно и дефанзивно	
	Према циљу	
	- јачање вехабијског покрета и оснивање нових заједница - регионална мобилизација и релокација - међународна флуктуација џихадиста - „чишћење територије од неверника" - подривање суверенитета матичне државе - регрутација и јачање "Беле Ал Каиде" - интензивирање тзв. "интернет џихада". - реорганизација, тј. регионална афирмација џихада и ширење насиља ван региона - подстицању шехидизма	*- даље обмањивање међународне заједнице у складу са такијахом - јачање вехабизма у оквиру званичних ИВЗ - наставак изградње паралелних структура - изградња тзв. Велике Албаније - унитаризација БиХ - успостављање тзв. Зелене трансверзале*
	Према активностима: ***милитантне активности***	
- отмице и талачке кризе; - самоубилачки бомбашки напади; - заседе - „удари и бежи акције"	*- терористичке акције - атентати - оружани (посебно бомбашки) напади - изоловани оружани инциденти*	
	немилитантне активности	
- одржање „атмосфере страха"	*- организовање терористичких обука - изазивање насилних инцидената без употребе оружја - школовање нове генерације следбеника у арапском свету - спровођење низа интернет активности како би се унапредио „свети рат" - одржавање и јачање веза са „џихадском интернационалом" - регрутација нових чланова - подржавање рада „шеријатске полиције" - вршење проповеди у којима велича борба против "неверника" и промовише салафизам - спровођење џихадске индоктринације путем разних курсева - дистрибуција џихадских материјала (аудио, видео и штампа); - финансијска стимулација активних и потенцијалних џихадиста у циљу проширења мреже салафистих џемата - разни облици политичко-пропагандног деловања*	*- низ активности у циљу обезбеђивања подршке делова структуре појединих држава региона и очувања независности држава и државоликих ентитета насталих у претходној деценији - вођење вешто маркетинг кампање уз константно служење такијахом - „сонично енитчко чишћење" - друге активности **
	Према начину организовања	
- тзв. Независна Чеченска Република Ичкерија (до 2005. године) - „Кавкаски фронт" (од 2005. до 2007. године) - „Кавкаски емират" (од 2007. године) са „Кавкаским фронтом" као основном ударном силом у региону, специјалним шехидским групама (Црне удовице и „батаљони" устројени етничкој линији)	*- салафитске заједнице, џемати и терористички кампови - џамије и медресе - едукативне центре, институте и друге образовне институције - псеудо-политичке организације - ИНВО (локалне и међународне) - џихадски интернет сајтови - појединци („вукови самотњаци")*	*- делови структуре појединих држава (Албанија и БиХ) и државоликих ентитета (тзв. Република Косово - од 2008. године) - политичке организације*

наставак табеле на следећој страни

наставак табеле са претходне стране

	Према типу наоружања	
- специјално наоружање (ИЕН; експлозивне направе са даљинским управљањем и „експлозивни прслуци");	- конвенционално и „традиционално" наоружање - модерна теле-комуникациона технологија, укључујући интернет	
	Према мети напада	
- против федералних власти	- против „неверника" (републичких органа власти; безбедносних снага; инфраструктуре државе-мете; цивила; „слабих муслимана"; клерика званичне ИВЗ; верских објеката „неверника"; других „меких" цивилних мета)	- против међународних снага и амбасада њихових држава у региону
	Према снагама џихада	
- Кавкаски емират са својим „Фронтом", „батаљонима" и специјалним (шехидским) групама	- локални и интернационални џихадисти - џемати - арапске државе-извознице џихада (преко својих филијала) - ИНВО - псеудо-политичке и верске организације - појединци - терористичке групе и паравојне формације - криминалне групе - многи повратници са исламских студија из арапских земаља - „Бела Ал Каида"; - поједине финансијске институције и - међународне исламске организације	- поједини делови државних и државоликих структура - политичке странке - разне национално-религијске организације - поједине структуре звничних ИВЗ у региону - поједине структуре међународне заједнице
	Према извору финансирања	
- "централа" емирата, путем убирања „џихадског пореза" и откупа од отмица	- изнутра (криминалне групе; локалне ИНВО) - споља: (донације истакнутих појединаца; поједине арапске државе-извознице џихада; разни форуми и удружења; иностране ИНВО; Ал Каида (на различите начине)	
	Према ефектима / последицама деловања	
- концептуализација регионалне џихадске мреже	- утемељење вехабизма као преовлађујућег облика исламског фундаментализма - присутност ино-муџахедина - уплетеност спољних фактора у унутар-регионална/унутар-државна питања - проширење и ојачање мреже џемата - миграције становништва - ојачање регионалне џихадске базе за нападе на Европу	- заокружење регионалне џихадске мреже, - формирање бројних услова потребних за имплементацију регионалног џихадског концепта - повећање јаза између "правих" и "слабих" муслимана - реализована почетна етапа на пројекта " изградње „Велике Албаније" - стварање погодних услова за отпочињање нових ратова на Балкану

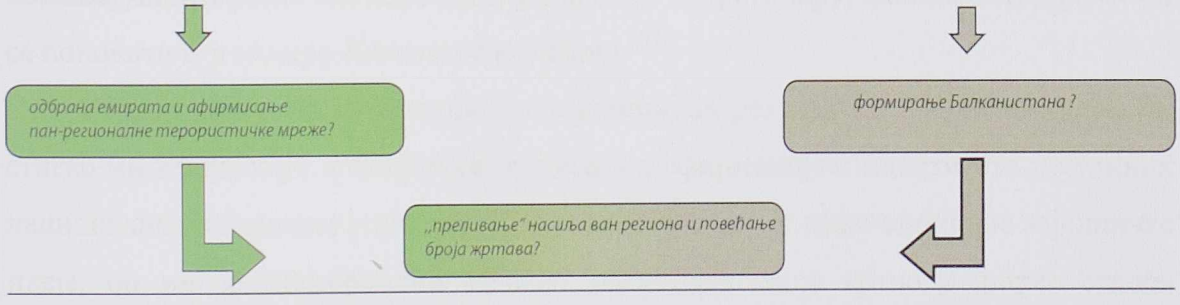

* Подразумевају деловање исламских фундаменталиста инфилтрираних у структуре међународно признатих држава (Албаније и БиХ) и државоликих ентитета (тзв. Република Косово), као и деловање дела међународне заједнице у распону од занемаривања џихадске претње, преко пређутног одобравања претње и саботирања мера заштите, до пружања логистичке и других облика подршке џихадистима на терену.

Прикладан модел за сажето приказивање ове компаративне анализе представља концепт који је, анализирајући побуњеништво на СК, 2011. године представио Џефри Предмор. Овај аналитички оквир обухвата три кључна аспекта које су теоретичари одредили као неопходне за успех побуњеништва. Први аспект уочио је још 1975. године Ендру Мек и он се односи на питање воље побуњеника. Наиме, воља је дуго сматрана критичним фактором успешности војних операција.[1376] Иако Предмор истиче да је воља севернокавкаских џихадиста да инсталирају емират на руској територији одувек била велика, њу је знатно ослабио недавни раскол у оквиру џихадског покрета који је постао евидентан 2010. године. Предмор објашњава да је жеља једног броја водећих чеченских џихадиста да се прогласи посебан емир за Чеченију, јасан показатељ слабости севернокавкаског џихадског покрета, тј., да је то знатно ослабило укупну снагу Емирата. Оваква ситуација, примећује он, додатно је усложена и амбицијама неких локалних сепаратиста који су почели да се истичу у Дагестану и Ингушетији. Непостојање чврсте институционалне структуре и иступи појединих команданата, могли би, објашњава Предмор, у будућности да доведу до значајнијег слабљења *Кавкаског емирата*, баш као што је дошло до генералног слабљења џихадског покрета након сукоба у Чеченији 1999. године. Тада су централне руске власти, подстичући етно-националне сентименте, успеле да придобију један део чеченских сепаратиста и окрену га против џихадиста, обећавајући им разне погодности. Према овом теоретичару, слична ситација може се поновити и у оквиру *Кавкаског емирата*.[1377]

Када је реч о ЗБ, ситуација је сложенија. За разлику од СК, ислам је на ЗБ стигао много касније и ширио се упоредо са афирмацијом идентитета појединих националних заједница у локалу. Док је настојао да их веже око једне заједничке идеје, он им је истовремено пружао могућност да у вртлогу ширег сукоба изграђују сопствени национални идентитет. Као такав, ислам је схваћен и прихваћен као саставни елемент развоја културе тих народа, а његов екстремни облик постао је лајтмотив у процесу изградње неких националних држава у региону. Тај процес, како се чини, ни до данас није окончан, па се питање воље за

[1376] Опширније о томе у: Mack A., „Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict", *World Politics* 27, no.2, 1975.
[1377] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", op. cit., pp. 11-13.

победом у светом рату још увек не може јасно раздвојити од воље за изградњом засебне националне државе. Другим речима, процес који се већ одиграо на простору СК, где су се национални интереси јасно раздвојили од верских, на Балкану тек предстоји да се одвије. Колико је то олакшавајућа, а колико отежавајућа околност за балканске џихадисте, не може се са сигурношћу установити. Судећи по томе да у последње време из разних џихадских центара на Балкан пристижу упутства да је тренутак да се са позиција паналбанизма пређе на позиције панисламизма, чини се да би се у релативно кратком року могло сазнати колика је заиста воља да се у региону прогласи емират и ко ће у том подухвату учествовати. С обзиром на податак да је у оквиру АНА-е већ дошло до расцепа на три различите фракције, од којих само једна чврсто сарађује са џихадском интернационалом, све упућује на закључак да балканске џихадисте тек очекује истински тест посвећености џихаду, али да њихову вољу не треба ни прецењивати, ни потцењивати.

Други важан аспект за анализу џихадизма у регионима СК и ЗБ, представља питање стратегије. Иван Арегвин-Тофт сматра да је избор стратегије од пресудног значаја за победу у рату. Он истиче да две стране у конфликту, у најширем смислу, имају две базичне стратегије: директну и индиректну. Снажнији актер (држава) обично побеђује када обе стране одаберу исту стратегију (директну против директне или индиректну против индиректне). Међутим, ако супротстављене стране одаберу различите стратегије, онда слабија страна (побуњеници) има знатно веће изгледе за победу. Нпр., уколико слабија страна одабере герилску борбу (као облик индиректне стратегије), она може победити снажнијег супарника који је одабрао конвенционални војни приступ (као облик директне стратегије). Са друге стране, снажнији актер може повећати шансе за победу уколико почне благовремено да мења своју стратегију, односно почне да примењује стратегију коју је одабрао непријатељ.[1378]

Анализирајући ситуацију у региону СК, може се увидети да се сваки сукоб џихадиста са државом завршавао њиховим поразом, превасходно због

[1378] Наведено према: Col. Jeffrey C. Predmore, The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?, *Strategy Research Project*, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA, United States Army, US, 2011, pp. 7-8. Опширније о томе у: Arreguin-Toft I., „How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict", *International Security* 26, no. 1, Summer 2001, pp. 99-111.

опредељења обе стране за конвенционални војни приступ. Тако је било још од првих *газавата*, па све до Првог чеченског рата. У складу са тим, Џефри Предмор указује да је успешност џихадиста у Првом чеченском рату била у великој мери темељена управо на добро одабраној стратегији. Герилски стил ратовања који су „свети ратници" применили у овом сукобу био је супротан у односу на конвенционални војни приступ који је одабрало тадашње руководство РФ. Међутим, за разлику од одабраног приступа у овом сукобу, у оквиру Другог чеченског рата, џихадисти нису мењали своју стратегију, док је централно руско руководство своју променило, што је довело до пораза џихадиста. Чак ни након проглашења *Кавкаског емирата* 2007. године, џихадска стратегија се није битно изменила. Она се и даље базира на герилској борби, комбинованој са терористичким активностима. Како сматра Предмор, иако проглашење Емирата подразумева значајно проширење џихадских циљева, оно није довело до неких битнијих стратегијских промена када је реч о вођењу оружаних борби. Оно, за њега, више представља „потез очајника", него темељну надградњу постојећих стратегијских решења, пре свега због тога што Емират тренутно нема начин да прибави средства потребна за директнији стратегијски приступ.[1379]

Када је реч о Балкану, ситуација је битно другачија. У првом налету на Балканско полуострво, џихадисти су били снажнија страна и извојевали су победу користећи конвенционални војни приступ. Након вишевековне борбе против локалних „неверничких" герилаца, који су касније успели да се организују и придобију значајну спољну подршку, џихадисти су претрпели пораз и калифат је престао да постоји, што указује да њихова стратегија није била у складу са променама на терену. У каснијим сукобима, а посебно током и након распада СФРЈ, „свети ратници" су углавном примењивали индиректну стратегију и, уз подршку спољних ментора, успевали су да остваре одређене успехе. Таква пракса наставила се до данас. Међутим, за разлику од њихових сабораца на СК, веома важан елемент западнобалканског џихадског приступа, од 1990-их, било је служење *такијахом*, које је пружало погодну подлогу за спровођење одабране стратегије. Као што је познато, западнобалкански „свети ратници" су од почетка сукоба у СФРЈ, али и непосредно пре тога, тежили, и још увек теже, да

[1379] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", op. cit., p. 11.

међународној заједници скрену пажњу на наводно систематско угрожавање права муслимана у региону. Користећи се вештом маркетиншком кампањом, успели су да придобију значајну војну и политичку подршку за остварење својих циљева. Они су одабрали герилски стил ратовања, комбинован са терористичким активностима, који је био комплементарно спровођен са ограниченим војним интервенцијама спољних актера. Обмањивање евроатлантске заједнице да се на Балкану не тежи успостављању калифата, већ формирању независних секуларних држава са исламском већином, послужила им је да у поседњој деценији остваре ограничени успех. Њихова актуелна стратегија и даље подразумева индиректан приступ, најчешће испољен у виду пунктуалних терористичких акција, а служење *такијахом*, још увек је присутно. Да ли ће у скорије време доћи до промене ове стратегије, и усвајања нове, те благовременог проглашења некаквог мини-калифата, остаје да се види.

Међутим, веома је важно уочити да чак и када постоји изражена воља побуњеника за победом и када је одабрана одговарајућа стратегија, то није довољно да би победа слабије стране била загарантована. Са тиме се слаже и Џефри Рекорд, који тврди да трећи и најважнији аспект успеха побуњеништва, представља управо остварени ниво спољне подршке. У својој књизи „Победити Голијата: зашто побуњеништво побеђује", Рекорд истиче да су изражена воља и одржива стратегија веома важни аспекти успеха побуњеништва, али да је спољна подршка, ипак, од суштинског значаја.[1380] То потрђује и једна студија коју су 2010. године спровели истраживачи РАНД корпорације. Анализом активности 30 различитих побуњеничких покрета, истраживачи су утврдили да на исход конфликта у највећој мери утиче: способност побуњеника да привуку опипљиву подршку (која се огледа у кадровима, финансијама, материјалу и информацијама); те њихова сналажљивост у проналажењу безбедног уточишта.[1381]

Када је реч о џихадистима у региону СК, још од пада калифата 1924. године, они нису имали значајну спољну подршку. Таква ситуација одржала се све до отпочињања Првог чеченског рата. СК је тада привукао велику пажњу џихадске

[1380] Детаљније у: Record J., *Beating Goliath: Why Insurgencies Win,* Washington DC, Potomac Books, 2007., pp. 23-66.
[1381] Детаљније о томе у: Paul C.,. Clark C. P, Grill B., *Victory Has a Thousand Fathers: Sources of Success in Counterinsurgency,* RAND Corporation, 2010.

интернационале и бројни ино-муџахедини дошли су у регион да помногну своју сабраћу. Са њима су пристигле и финансије, оружје и друга средства које су донирале арапске земље-извознице џихада. Чак је и шира међународна заједница сматрала да Чеченима треба пружити макар моралну подршку, како би се ослободили руског јарма и остварили право на самоопредељење. Међутим, након Другог чеченског рата, а посебно након догађаја у Беслану, морална подршка међународне заједнице је у потпуности нестала и чеченски сепаратисти проглашени су делом глобалне терористичке мреже повезане са Ал Каидом. У овом периоду нестала је и подршка „џихадске интернационале", која је пажњу усредсредила на ратишта у Ираку и Авганистану. *Кавкаски емират*, тренутно, отворено не подржава ниједна држава, али га ипак финансирају организације повезане на неки начин са Ал Каидом и Саудијском Арабијом. Допремање оружја нема стабилне канале, али џихадисти успевају да га прибаве користећи услуге одређених криминалних група у региону. Проналажење безбедног уточишта такође је постало проблем, јер су власти РФ учиниле све како би онемогућиле џихадисте да се прегрупишу у суседним земљама. Другим речима, севернокавкаски „свети ратници", иако опстају, у великој мери препуштени су сами себи.[1382]

Када је реч о ЗБ, ситуација је битно другачија. Као што је већ поменуто, западно-балкански џихадисти су кроз историју у више наврата успевали да пронађу спољног ментора како би испунили своје циљеве. То је било приметно и током Другог светског рата, када је дошло до савеза између фашизма и исламизма и када је на кратко оживела тзв. Велика Албанија. Међутим, запаженији успех дошао је тек почетком 1990-их година, када су „свети ратници" успели да придобију подршку, не само арапских земаља-извозница џихада, већ и шире међународне заједнице. Служећи се *такијахом* и спроводећи вешту маркетиншку кампању, они су успели да увере САД и ЕУ да су права муслимана у региону угрожена, те да је потребно извршити војну интервенцију како би се заштитила. Пошто интервенција сама по себи не би била довољна, у региону би затим требало успоставити независне државе са већинском исламском популацијом. Заведена џихадском „стратегијом обмањивања", евроатлантска заједница је, као

[1382] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", op. cit., pp. 13-16.

што је познато, пружила подршку локалним муслиманима, најпре кроз стварање БиХ средином 1990-их година, док тренутно помаже на реализацији „независног Косова". Ово је веома важно истаћи, јер ови ентитети, иако су званично секуларног карактера, за џихадисте представљају само „прелазна решења". Тежња за успостављањем тзв. Велике Албаније и константни покушаји да се створи криза на југу централне Србије и у Рашкој области, те западном делу БЈРМ и на југу ЦГ, у многоме оправдавају такву тврдњу. Уколико евроатлантска заједница, свесна шта чини или не, настави да им пружа подршку, постоји озбиљна шанса да џихадисти успеју у намери да у неком тренутку у будућности прогласе тзв. *Балканистан*. Томе се свакако надају Саудијска Арабија и многе друге арапске државе, које својим штићеницима на Балкану још увек шаљу позамашна финансијска средства, баш као што су то чиниле 1990-их година. Другим речима, ако се нешто ускоро не промени, њихов успех, бар према студији РАНД-а, биће више него известан.

Као што се може приметити, сличности и разлика у развоју исламског фундаментализма у два одвојена региона има много и оне су опредељене бројним факторима. Међутим, осим наведених, значајан фактор развоја џихадизма, јесте и реакција државе на такву претњу будући да се ради о међусобно повезаним појавама. Због тога, ради потпунијег сагледавања генезе и перспектива исламског фундаментализма као облика угрожавања државе, веома је важно анализирати мере и активности које су државе ЗБ и РФ (у региону СК) предузимале и предузимају у циљу сузбијања ове претње.

7. СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У ОДГОВОРУ РУСИЈЕ И ЗАПАДНОБАЛКАНСКИХ ДРЖАВА НА ПРЕТЊУ ОД ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА

Да би се извели потпунији закључци о сличностима и разликама у супротстављању РФ и западнобалканских држава исламским фундаменталистима, компаративну анализу је потребно извршити у оквиру сваке од идентификованих фаза: 1) прве, чији се почетак, када је реч о СК, поклапа са отпочињањем руске експанзије у 16. веку, односно продором џихадиста ка Европи, средином 14. века, када се ради о ЗБ; 2) друге, која је отпочела падом калифата 1924. и трајала до 1992. године; 3) треће, коју означава период од 1992. до 2001. године; и 4) четврте, која траје од 2001. године.

Сличности и разлике у деловању држава против исламских фундаменталиста у оквиру сваке од фаза могу се сагледати на основу опсервације неколико кључних аспеката као што су: облик заштите (офанзивно или дефанзивно деловање); циљеви заштите; степен аутономности деловања државе (аутономно, надзирано или инструисано/дириговано); карактер мера заштите („меке“ или „тврде“); организација заштите (у склопу општег безбедносног деловања или специјализована заштита); тип наоружања; и ефекти које је деловање државе произвело.

Сличности и разлике у одговору држава на претњу од исламског фундаментализма пре пада калифата

У склопу околности релевантних за испољавање сличности и разлика у одговору државе на претњу од исламског фундаментализма, посебно је значајно то што СК до 16. века није био саставни део руске државе. Он је потпао под руску власт тек након покретања опште војне кампање у циљу проширења Руског царства која је трајала готово четири века. За разлику од СК, западнобалкански народи сусрели су се са џихадистима још у 14. веку, када је калифат отпочео *фатах* ка Европи. Док је деловање Руског царства у пределу СК било офанзивно, западнобалкански народи су у иницијалном сусрету са „светим ратницима“ били принуђени да заузму дефанзивни став. Ова чињеница представља кључну разлику када је реч о реаговању државе на претњу с позиција исламског фундаментализма

и суштински је определила даљи развој догађаја у овим регионима. О томе говори мноштво показатеља.

Нпр., када је реч о Руском царству, осим проширења територије, основни државни циљеви у то време били су: консолидација и уређење царевине и успостављање (државне) контроле над исламом. На другој страни, за западнобалканске народе једини циљ је био: одбрана територије и заштита народа. Међутим, оно што је веома интересантно и што представља још једну од базичних разлика, јесте то да су поједини народи на Балканском полуострву у најезди џихадиста препознали шансу за стварање, односно изградњу нових нација/држава. Као што је познато, многи Албанци и поједини делови народа у БиХ, проценили су да ће им добровољно прихватање ислама омогућити да задрже богатство, остваре бројне бенефите, па чак и издејствују одређени степен аутономије. Таква ситуација онемогућила је успостављање јединственог става међу Балканцима према џихадској претњи, што је локалне „неверника" који су одбијали да се покоре Османлијама и прихвате ислам, довело у незавидну позицију. Због такве ситуације, „неверници" западнобалкански живаљ није могао самостално да се супротстави џихадистима, те је њихова борба за ослобођење углавном морала да се спроводи уз помоћ, а неретко и према инструкцијама спољних сила заинтересованих за регион. За разлику од њих, Руси су деловали самостално, у складу са својим могућностима и укупним геополитичким околностима.

Да би се супротставила исламским фундаменталистима, руска држава је примењивала како „меке", тако и „тврде" мере. „Тврде" мере биле су: затварање џамија, мердеса и мектеба; присилно покрштавање; асмимилација; колонизација; присилна миграција; успостављање специјалних анти-исламских факултета, али и ликвидација клерика, група и појединаца; војне операције против *газавата* и рат. „Меке" мере биле су: успостављање специјалних територијално-административних аранжмана; привредна реформа и комасација; културна и верска русификација; промовисање *џедидизма*; допуштање „повратка у ислам" претходно присилно покрштених; пружање органичене аутономије; (ре)интеграција муслимана у систем државне управе; „конфесионализација"; интеграција шеријатског права у државни империјални систем; и оснивање

муфтијства под контролом државне управе. Након октобарске револуције 1917. године, нова власт је као „меке" мере примењивала: колективизацију привреде; ограничавање улоге шеријатских судова; прикупљање оружја локалне муслиманске популације и ослабљивање моћи религијских поглавара.

Са друге стране, обзиром да је калифат успео да апсорбује читав ЗБ, народи овог регионa били су принуђени да у склопу „тврдих" мера: подижу буне и устанке; постављају заседе; воде герилску борбу против освајача; а у тренуцима када су у региону интервенисале спољне силе, учествују у укупним ратним дејствима. „Меке" мере које су у овом периоду предузимали, сводиле су се на: „јатаковање", односно пружање подршке устаницима; пропагандно деловање Српске православне цркве; проналажење савезника у борби против џихадиста ван региона ЗБ; преговарање са Портом; па чак и подмићивање представника Порте. Иако је примена ових мера временом довела до остварења одређених успеха у борби против џихадиста, укупне напоре отежавала је чињеница што је један део народа на ЗБ: прихватио ислам и шеријат; промовисао џихадску идеологију; пружао логистичку и другу подршку џихадистима; па чак и ратовао против „неверника" како би изградио нацију/државу са „исламском основом". Ово је веома важно истаћи, с обзиром на то да је, упркос поразу калифата у Првом балканском рату, исламска идеологија на Балканском полуострву ипак преживела. Другим речима, иако је простор ЗБ након Првог балканског рата био ослобођен од стеге џихадиста, идеја „светог рата" успела је да опстане у националној свести Албанаца, оличена у њиховој тежњи да обнове некадашњи Албански вилајет, односно створе тзв. Велику Албанију. О томе говоре и тзв. качачке побуне покренуте непосредно након формирања Краљевине СХС и Краљевине Албаније. 1920. године власти Краљевине СХС покренуле су низ мера како би елиминисале претњу. Најпре су активиране „тврде" мере, као што су здружене оружане акције Војске и Жандармерије на простору КиМ, а након што је већина побуњеничких упоришта разбијена, покренут је програм амнестирања качака, као „мека" мера. Пошто „меке" мере нису дале очекиване резултате, држава је обновила примену „тврдих" мера и одметничким породицама конфисковала имовину, а када је деловање албанских екстремиста попримило политичку конотацију, држава је одговорила забрањивањем појединих исламских политичких организација.

Међутим, наведене мере нису успеле да одврате албанске џихадисте од реализације пројекта тзв. Велике Албаније, чак ни када је дошло до пропасти калифата 1924. године, те је дубока укорењеност џихадске идеологије у албанској националној свести наставила да представља основни „камен спотицања" у проналажењу јединственог става у региону по питању заштите од џихадске претње. Стога се деловање оног дела албанског национаног корпуса и дела народа у БиХ који су прихватили џихадску идеологију може окарактерисати као анти-заштита.

Насупрот томе, у РФ је од самог почетка владао јединствен став о значају опасности која долази од исламског фундаментализма. Осим општих мера безбедности које је Руско царство примењивало у свом деловању, приметна је примена и „специјалних" мера, усмерених искључиво на сузбијање ислама, па у склопу тога и његових радикалних верзија. Одлука о оснивању Одсека за конверзију, доношење *Закона о верској толеранцији* и *Одлука о оснивању специјалног Одбора за борбу против ислама*, само су неки од примера. На другој страни, западнобалкански „неверници" као да нису у потпуности схватили значај пролиферације и снагу џихадске идеологије. Иако је њихова борба против Османлија свакако била „борба између хришћана и муслимана", чини се да западнобалкански народи нису успели да препознају неке базичне елементе „светог рата" и благовремено их и на адекватан начин сузбију. Понашање једног дела Албанца и дела народа у БиХ, довољно говори о томе. Истине ради, осим амбиција неких локалних група и појединаца, на успех укупне анти-џихадске борбе свакако је утицала и веома сложена балканска геополитичка матрица у оквиру које су спољни фактори представљали веома важну интервентну варијаблу.

Ефекти мера заштите у овој фази огледају се у следећем . У пределу СК, Русија је успела да сломи џихадски покрет отпора и потресе „исламску базу", стваљајући северно-кавкаске муслимане под стриктну државну контролу. Са друге стране, у региону ЗБ, Немањићка Србија доживела је потпуни крах, да би се тек неколико векова касније уместо ње појавиле нове државе - Кнежевина/Краљевина Србија, Краљевина СХС (касније Краљевина Југославија) и Краљевина Албанија. Иако су оне биле темељене на принципима који у основи

нису почивали на религији, екстремни видови ислама успели су да преживе и у њиховим оквирима. Другим речима, иако је калифат престао да постоји 1924. године, у региону је створена снажна „исламска база“, која је у наредном периоду призводила нове генерације фундаменталистички настројених муслимана.

Табела 7. *Сличности и разлике у одговору држава на претњу од исламског фундаментализма пре пада калифата*

ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА РУСИЈУ (У РЕГИОНУ СЕВЕРНОГ КАВКАЗА)	ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА ОБА РЕГИОНА (СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)	ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА ДРЖАВЕ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА*
	Временски оквир	
од 16. века -	*- до 1924 године.*	*од 14. века -*
	Према облику заштите	
офанзивно		*дефанзивно*
	Према циљу заштите	
- освајање/проширење територије - консолидација и уређење царевине - успостављање државне контроле над исламом		*- одбрана територије и заштита народа*
	Према степену аутономности деловања	
аутономно		*уз помоћ спољних сила - инструисано*
	Према карактеру мера заштите	
специјалне мере	*„меке" и „тврде" мере заштите - широк спектар мера*	
	Према организацији анти-џихадског деловања	
у склопу општег освајачког похода - специјализовано		*У склопу општег народно-ослободилачког рата*
	Према типу наоружања	
	Конвенционално наоружање	
	Према изазваним ефектима - последице заштите	
- потресање исламске базе у региону и стављање ислама под контролу државе		*- крах Немањићке Србије и успостављање Краљевине Југославије и Краљевине Албаније - стварање снажне исламске базе у региону*

*Анти-заштита - У погледу реаговања на претњу с позиција исламског фундаментализма на простору ЗБ карактеристично је присуство својеврсне „анти-заштите". Информације о носиоцима контрапродуктивног деловања на простору ЗБ, њиховим циљевима и карактеристикама „анти-заштитиних мера" у овој фази приказане су у табели 3. : Сличности и разлике у деловању севернокавкаских и западнобалканских исламских фундаменталиста у периоду пре пада калифата на страни 398.

Сличности и разлике у одговору држава на претњу од исламског фундаментализма у периоду од 1924. до 1992. године

Другу фазу заштите држава од исламског фундаментализма у регионима СК и ЗБ означава период који је започео падом калифата (1924) и трајао до 1992. године. У овој фази и РФ и западнобалканске државе заузеле су дефанзивну позицију, с тим што је у региону ЗБ у појединим моментима долазило и до

офанзивног деловања у склопу ширих геополитичких промена. Очување, тј. заштита и уређење државе били су основни циљеви у оба региона. Међутим, услед турбулентних геополитичких дешавања, у одређеним тренуцима, на Балкану су били присутни и други циљеви као што су: спречавање разградње постојећих држава; ослобођење државне територије; и изградња/стварање нових држава.

Осим интерних чинилаца, постављени циљеви су у великој мери били одређени улогом спољних фактора. За разлику од Совјетског савеза који је деловао аутономно, специфична геополитичка позиција Балкана онемогућавала је западнобалканским државама да мере заштите спроводе без директног или индиректног учешћа спољних актера. Улога Немачке и Италије у подгревању амбиција локалних џихадиста током Другог светског рата то више него довољно демонстрира. Са друге стране, о томе сведочи и улога совјетске Црвене армије, као и савезника, који су помогли да дође до победе анти-џихадских, тј. анти-фашистичких снага у Другом светском рату. Дакле, када је у питању степен аутономности анти-џихадског деловања државе, посматрајући ситуацију у два региона, може се констатовати да је Совјетски савез у овој фази деловао самостално, а западнобалкански народи, као и у прошлости, били принуђени да државу штите на начин који је био у сагласности са интересима спољних моћника, како савезника, тако и противника.

Када је реч о карактеру мера заштите, у оба региона примењивале су се „тврде" и „меке" мере, с тим да је на простору ЗБ до примене конкретнијих мера дошло тек након отпочињања Другог светског рата. СССР је стартовао са „тврдим" мерама. Непосредно по успостављању комунистичке власти оне су обухватале усвајање и примену бројних анти-исламских закона у склопу опште анти-религијске кампање. Укидање шеријатских судова и империјалног система муфтијства, неки су од најупечатљивијих примера. У склопу „меких" мера, Совјетска власт је учинила низ корака како би ограничила деловање муслимана у целини. У том смислу, она је најпре, уместо арапског писма, увела латиницу и ћирилицу, а у периоду након 1929. године више пута је вршила административно-територијално преуређење региона са разним облицима друштвеног

инжењеринга. Почев од 1930-тих у региону је постављала лидере одане искључиво Москви.

У то време, државе на простору ЗБ биле су оптерећене другим безбедносним изазовима, па актулене власти религији нису поклањале превише пажње. Истине ради, у Краљевини Југославији је 1925. забрањено деловање неких исламских политичких станака, а 1929. године разоткривена је иредентистичка организација *Беса*. Тада је, иначе, владало уверење да се проблем иредентизма може решити релокацијом албанске и турске популације у Турску (1939), али нека значајнија стратегија сузбијања исламског фундаментализма није била прусутна. Слична ситуација била је и у суседној Краљевини Албанији, која је према радикалним муслиманима имала углавном пасиван однос, јер је у центру пажње имала неке друге приоритете.

Ситуација се, међутим, драстично променила отпочињањем Другог светског рата. Као што је познато, у тренутку када су Силе осовине заузеле Балкан, хрватски национални корпус изашао је из састава Краљевине Југославије, апсорбовао један део њене територије и формирао НДХ. Користећи насталу ситуацију, „џихадска интернационала", која је склопила савез са фашистима, трудила се да реанимира балканске џихадске сентименте и успостави калифат на полуострву. Уз подршку Немачке она је успела да муслиманима у оквиру НДХ издејствује специјалан статус, а уз помоћ Италије започела је стварање тзв. Велике Албаније. Ово је веома важно приметити, зато што ово указује да су Албанци под патронажом Италије, као и народи окупљени у НДХ под патронажом Немачке, уместо да се супротставе фашистима и „светим ратницима", у ратном периоду: пружали подршку џихадистима, саботирали мере заштите, па чак и активно учествовали у џихаду. Другим речима, њихово деловање у том периоду представља својеврсни облик анти-заштите. Међутим, „централни џихадски компјутер" није успео до краја да реализује свој план. У склопу опште народно-ослободилачке борбе, локалне снаге отпора прикључиле су се анти-фашистичкој коалицији и уз њену помоћ герилским стилом ратовања победиле агресора, након чега су у региону формиране две независне комунистичке државе - Албанија и СФРЈ.

Након окончања оружаних борби са џихадистима у оквиру народно-ослободилачког рата, комунистичка власт у новој југословенској држави (СФРЈ) поново се суочила са исламским фундаменталистима. Због неугасиве жеље Албанаца да формирају тзв. Велику Албанију, она је била принуђена да у послератном периоду брани државну границу од налета екстремиста из Албаније и разбија демонстрације албанских сепаратиста у земљи. За разлику од Краљевине Југославије, комунистичка власт у СРФЈ идентификовала је религију као један од највећих изазова за стабилност државе и региона и у склопу свеопште антирелигијске кампање предузела низ „тврдих" мера. Укидање дервишких редова и увођење забране ношења фереџе, само су неке од њих. У послератном периоду, и у СССР-у: затваране су или рушене џамије, мердесе и мектеби; укидани шеријатски судови, екстремни муслимани хапшени, судски процесуирани, па чак и ликвидирани, а њихова имовина конфискована.[1383]

Паралелено са „тврдим" мерама, примењиване су и бројне „меке" мере. Поред спровођења аграрне реформе и колективизације привреде, у оба региона обавештајна и контра-обавештајна делатност биле су пресудне за откривање „државних непријатеља" у које су се убрајали и екстремни верници. Међутим, у СССР-у власт је акценат убрзо ставила на проналажење начина да се севернокавкаски муслимани реинтегришу у совјетско друштво. У том смислу, најпре је основан Духовни савет муслимана, а након тога (1957) извршена рехабилитација присилно расељених лица које је Стаљин за време Другог светског рата депортовао у Сибир и Централну Азију. Такав однос државе према исламу потрајао је све до 1980-их година када је наступила општа економска и социјална криза и када је неконтролисана либерализација допринела да исламски фундаменталистички сентименти за кратко време ојачају, на шта је држава непрофесионално одреаговала. Схватајући да ће препород ислама угрозити стабилност СССР-а, власт је покушала да ограничи деловање екстремних муслимана доношењем *Резолуције о појачавању мера против ислама*. Пошто

[1383] Треба напоменути да је у послератном периоду на простору СК у једном тренутку (1957) дошло и до погрома над муслиманским живљем, који је након присилне релокације 1943. године рехабилитован, тј. којем је врховна државна власт СССР-а дозволила да се врати у регион. Погром је дакле извршен од стране цивилног становништва, а не од стране легитимних државних снага безбедности, те је упитно да ли се ово може сматрати мером заштите државе, али је свакако важно за разумевање целокупне атмосфере у региону у оквиру ове фазе заштите државе.

увођење ове мере није пружило очекиване резултате, предложено је креирање Конфедерације кавкаских народа (1990). Ни ова мера није довела до жељеног ефекта. СССР је већ био у великој социјално-економској кризи и убрзо је доживео крах.

Развој ситуације у региону ЗБ после Другог светског рата био је нешто другачији. Док су на простору БиХ углавном примењиване „тврде" мере заштите, оне су на КиМ избегаване. Штавише, да би одобровољила Албанију да се прикључи југословенској федерацији, комунистичка власт СФРЈ начинила је бројне уступке албанској националној мањини. Осим што је давала партијске и државне функције осведоченим сепаратистима и екстремистима, она је донела и *Одлуку о привременој забрани повратка расељених српских колониста* у покрајину (1945), те усвојила уставне амандмане како би смањила постојеће тензије између Албанаца и Срба на Космету (1968). Међутим, то није било све. Једну од најконтраверзнијих „меких" мера представљало је усвајање новог Устава 1974. којим је ограничен суверенитет Савезне Р. Србије на КиМ. Ова одлука била је велико охрабрење за џихадисте широм региона, што је, између осталог, утицало на то да крајем 1980-их година дође до свеопште кризе на ЗБ. Неефикасности одбране од исламског фундаментализма на ЗБ допринело је и деловање званичне Албаније, која је после Другог светског рата, као и пре њега, упорно истрајавала на идеји реанимације „албанског вилајета" из времена Отоманског калифата и на разне начине угрожавала суверенитет и територијални интегритет СФРЈ. Иако је 1967. године званично постала прва атеистичка земља на свету, њено руководство није на адекватан начин ограничило деловање религијских фанатика. Штавише, тежња за „окупљањем свих албанских територија под један кров" учинила је да став Албаније према исламском фундаментализму буде углавном пасиван, тј. у најмању руку непрофесионалан. Он је варирао од занемаривања претње, преко неутралног односа према претњи, до прећутног одобравања претње. Другим речима, осим општих анти-религијских закона и мера, комунистичка власт Албаније је кроз тежњу да оствари своје територијалне амбиције, ако не злупотребљавала, онда барем занемарила одлучност и фанатичност оног дела популације који је био привржен џихадској идеологији. То је свакако дошло до изражаја након краха комунизма у земљи почетком 1990-их година и доласка на

власт оних који су Албанију желели да приближе исламском свету. Када је реч о СФРЈ, инспирација коју су екстремни Албанци и муслимани у БиХ црпели из џихада, по свему судећи није била на квалитетан начин препозната од стране државних органа. Чак ни када је републичка власт Р. Србије 1989. године усвојила амандман на Устав из 1974. године и повратила суверенитет савезне државе на КиМ, џихад није био у фокусу безбедносне опсервације. Специјалне операције које су власти у Србији покренуле по отпочињању грађанског рата у БиХ (РАМ и Брана) такође нису биле усмерене на џихадску претњу. У суштини, осим појединих законских и других мера које су биле спровођене у склопу општег анти-религијског деловања, СФРЈ није развила кохерентну анти-џихадску стратегију. Она је активности џихадиста перципирала као иредентистичко-сепаратистичку делатност мотивисану етничком нетрпељивошћу, а не као „свети рат". Амбиције које је комунистичко руководство преточило у неке од државних циљева, умногоме су скренуле пажњу са проблема исламског фундаментализма, што су албанске власти и локални џихадисти свакако искористили, а што је изашло на видело тек када је СФРЈ захватио низ грађанских ратова 1990-их година. Једно је сигурно - иако није најзначајнији фактор распада СФРЈ, исламски фундаментализам свакако је био један од дестабилишућих елемената на који државе ЗБ нису правовремено и на адекватан начин реаговале.

Са друге стране, комунистичко руководство Совјетског савеза је од самог почетка увидело да религија може бити дестабилишући фактор и по успостављању СССР-а тежило да пронађе адекватан приступ у контроли севернокавкаских муслимана. О томе сведоче бројне „тврде" и „меке" мере примењиване у периоду од 70 година, од којих су многе биле усмерене на ограничавање ислама и његових радикалних облика. Међутим, иако је државни управљачки апарат у вишедеценијском периоду развијао и примењивао бројне опште и специјализоване заштитне мере, генерални крах комунизма који се догодио крајем прошлог века и социјално-економска слабост државе, онемогућиле су га да квалитетно реагује на џихадску претњу. Ревитализација исламских фундаменталистичких сентимената била је практично незаустављива. Другим речима, немоћ државе да се избори са значајнијим проблемима и спречи

рапад СССР-а, одразила се и на аспект њене заштите од ове претње, која је у периоду 1990-их година произвела мноштво разорних ефеката.

Табела 8. *Сличности и разлике у одговору држава на претњу од исламског фундаментализма у периоду од 1924. до 1992. године*

ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА РУСИЈУ (У РЕГИОНУ СЕВЕРНОГ КАВКАЗА)	ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА ОБА РЕГИОНА (СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)	ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА ДРЖАВЕ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА *
	Временски оквир	
	од 1924. до 1992. године	
	Према облику заштите	
	дефанзивно	*и офанзивно*
	Према циљу заштите	
	- очување/заштита државе	*-спречавање разградње постојећих држава - ослобођење државне територије -изградња/стварање нових држава*
	Према степену аутономности деловања	
аутономно		*у односу на интересе спољних фактора (савезника и противника)*
	Према карактеру мера заштите	
специјалне мере (широк спектар мера)	*„меке" и „тврде" мере заштите*	
	Према организацији анти-џихадског деловања	
	у склопу опште анти-религијске кампање	*у склопу општег народно-ослободилачког рата*
	Према типу наоружања	
	конвенционално наоружање	
	Према изазваним ефектима - последице заштите	
- распад СССР-а	*- крах комунизма и распад социјалистичких федерација - увод у грађански рат*	*- распад СФРЈ*

* *Анти-заштита - У погледу реаговања западнобалканских држава на угрожавање с позиција исламског фундаментализма карактеристично је присуство својеврсне „анти-заштите". Она се у овој фази односи на контрапродуктивно деловање дела државне структуре Краљевине Албаније/комнистичке Албаније у распону од непрофесионалног односа према претњи, преко прећутног одобравања претње, до пружања логистичке и других облика подршке џихадистима на терену.*

Сличности и разлике у одговору држава на претњу од исламског фундаментализма у периоду од1992. до 2001. године

Реаговање РФ и западнобалканских држава на претњу од исламског фундаментализма у овом периоду било је наизменично дефанзивно и офанзивно, а основни циљеви били су: заштита и очување државе/државне територије; стабилизација и контрола ситуације у земљи; очување суверенитета и државног интегритета, односно повратак суверенитета над отцепљеним републикама. После распада СССР-а, за руководство РФ приоритет је био спречавање сецесије

Чеченије, јер се сматрало да би њена независност покренула читав низ сепаратистичких покрета и довела до даљег распарчавања руске државе. На простору ЗБ, након распада СФРЈ, тежило се очувању тзв. крње Југославије, а када се и она распала, за новоформиране државе у региону најважнији циљ био је: очување државног суверенитета и територијалног интегритета. Специфичан случај представљају: делови државне структуре у БиХ, које су, делујући у сагласју са „централним џихадским компјутером", покушавале да створе унитарну исламску државу у региону; и руководство Албаније, које је, базирајући своје деловање на идеологији џихада, тежило да обнови „Албански вилајет" из времена Отоманског калифата, тј. изазове сецесију делова територије својих суседа и створи тзв. Велику Албанију.

Карактеристично за ову фазу, јесте то да су у овом периоду и РФ и државе ЗБ почеле деловање с позиција исламског фундаментализма да препознају као терористичку активност, што раније није био случај. Међутим, и у овом погледу БиХ и Албанија представљају изузетак. Оне су, служећи се доктрином *такијаха*, декларативно биле против тероризма, док су, истовремено, здушно помагале џихадисте и сарађивале са „џихадском интернационалом".

Када је реч о степену аутономности антитерористичког деловања, ситуација на ЗБ и СК се битно разликује. Док је РФ деловала самостално, западнобалканске државе нашле су се под израженим притиском екстерних фактора који су се директно умешали у сукобе у региону. Кроз читав период, антитерористичко деловање држава ЗБ било је под константним надзором једног дела међународне заједнице, некада конципирано у складу са предложеним сугестијама, али чешће инструисано, односно дириговано од стране спољних сила.

Што се тиче карактера мера заштите, евидентно је да су се у оба региона наизменично примењивале „тврде" и „меке" мере, што је било условљено развојем ситуације на терену. Почетком ове фазе, РФ се првенствено ослањала на „меке" мере којима је требало да се предупреди процес распадања државе, тј. спречи сецесија северно-кавкаских република. У том циљу, усвојени су бројни закони и предузете друге мере и активности у функцији централизације власти. У склопу тих мера извршене су одређене промене у територијално-административном уређењу, при чему су одлуком Врховног суда 1992. године

раздвојене Чеченија и Ингушетија. Међутим, ове активности само су још више разгневиле сепаратисте у региону и практично биле повод за отпочињање грађанског рата, на шта је централна власт реаговала серијом „тврдих" мера. Конкретно, 1994. године донета је одлука о слању војних трупа у регион што је био увод у оружане сукобе великих размера - односно Први чеченски рат. Пошто су федералне снаге претрпеле велике губитке, Москва је била принуђена да пристане на повлачење војске из Чеченије (1996), а затим и да потпише договор у Касјавурту који је Чеченима пружио *de facto* независност (1996). Након тога, уследио је поново период доминације „меких" мера, када је акценат био на усвајању нових стратешких и доктринарних докумената, укључујући и нову концепцију националне безбедности РФ (1997). У оквиру доградње правне основе за борбу против исламског фундаментализма важан моменат представља усвајање амандмана народне скупштине Дагестана на *Федерални закон о слободи савести и религијском организовању* (1997) са циљем да се заустави јавно деловање салафиста и спречи „преливање" насиља из Чеченије у Дагестан. Другим речима, дошло је до препознавања салафизма као извора безбедносне претње. У складу са тим, усвојен је и *Федерални закон РФ о борби против тероризма* (1998). Будући да ове мере нису одвратиле џихадисте од намере да наставе „свети рат" и прошире насиље на Дагестан, централна власт се поново латила „тврдих" мера. Наиме, 1999. године, покренута је општа војна кампања на СК, овога пута квалитетно организована и професионално изведена као опсежна контра-терористичка операција, у оквиру које су многи џихадисти ликвидирани или ухапшени и процесуирани. Рат је званично окончан 2001. године када је објављен крај војних операција, односно када су ингеренције над КТО пренете са МоД РФ на ФСБ.

Наизменична примена, тј. комбиновање „тврдих" и „меких" мера било је присутно и у региону ЗБ, али у знатно другачијим околностима за шта је пре свега заслужна политика руководства БиХ и Албаније. Наиме, након што су Словенија, Хрватска и Македонија прогласиле независност, тежило се очувању тзв. крње Југославије. У том циљу спровођене су: многе „меке" мере, које су подразумевале дипломатске, политичке и друге активности; али и неке „тврде", у виду специјалних операција (Брана и РАМ). Међутим, оне нису дале очекивани

резултат, јер су још пре почетка грађанског рата на простору СФРЈ на руководећа места у БиХ доспели исламски фундаменталисти који су тежили да створе независну унитарну исламску државу на Балкану. Другим речима, уместо да штити државу од џихадиста, руководство Федерације БиХ спроводило је низ „меких" и „тврдих" мера како би креирало шеријатску државу у региону. Оно је: на разне начине тежило да у државни систем инкорпорира тврдокорне шеријатске постулате; пропагандно деловало у циљу наметања радикалне исламске идеологије; сарађивало са тајним службама земаља - извозница џихада; оснивало оружане формације џихадиста; пружало логистичку и другу подршку џихадистима који су учествовали у оружаним борбама; и служило се *такијахом* како би убедило међународну заједницу да се на простору БиХ не води „свети рат". Са друге стране, руководство Републике Српске је пред сам почетак рата безуспешно покушавалао да путем медија скрене пажњу шире јавности о опасности развоја исламског фундаментализма у земљи. Током рата, за „тврде" мере против џихадиста у виду оружаних дејстава одговарала је Војска Републике Српске (ВРС).[1384] Након завршетка рата (1995), када је формирана независна Република БиХ, ентитетске власти Републике Српске нису имале пуно простора за активнији ангажман по питању заштите државе од џихадске претње.[1385] Артикулисање квалитетне државне заштите у највећој мери ограничавао је ново-успостављени државни систем са централом у Сарајеву, као и понашање највиших представника Републике. Штавише, део републичке власти на челу са Алијом Изетбеговићем, наставио је после завршетка рата да сарађује са „централним џихадским компјутером" и помагао „свете ратнике" у земљи. Они су најпре „легализовани", односно интегрисани у државу тако што су им додељени пасоши, да би им касније била пружена подршка при отварању експозитура ИНВО у земљи. Осим тога, Изетбеговићева власт је: била веома склона помиловању осуђених терориста; одлагала или избегавала обавезе преузете Дејтонским споразумом; радо прихватала капитал који је долазио из земаља - спонзора џихада; па чак и пружала подршку ОВК на КиМ. Тек од средине 1990-их

[1384] Одбрану српског народа у БиХ подржавале су власти у Београду, које су на разне начине помагале сународнике преко Дрине.

[1385] Практично, једину заштитну меру од исламских фундаменталиста представљало је само формирање Републике Српске као званичног ентитета у оквиру Републике БиХ, на основу Дејтонског споразума (1995).

година, она је под снажним притиском САД 1996. године распустила одред Ел Муџахид и депортовала поједине ино-џихадисте. Гледано у целини, током овог периода, у БиХ скоро да и није било значајних нити „тврдих“ нити „меких“ мера одбране од исламског фундаментализма, тако да се понашање тадашњег руководства у БиХ такође може окарактерисати као својеврсни облик анти-заштите.[1386]

Сличан образац анти-заштите следило је и руководство Албаније. Када је дошло до краха комунизма, уместо да државу и народ штити од утицаја радикалног ислама, нова албанска власт је покренула низ активности како би земљу уредила по угледу на тврдокорне исламске државе Блиског истока.[1387] До одређених промена у понашању албанских државних структура долази тек након ескалације кризе у земљи и отпочињања масовних протеста албанског становништва који су узроковали пад владе Салија Берише (1997). По доласку на власт, нова „социјалистичка влада“ почиње да потенцира значај анти-тероризма и Албанију покушава да приближи евроатланским интеграцијама.[1388] У том циљу, израђује се нова стратегија националне безбедности Албаније и отпочиње са применом неких „тврдих“ мера, као што су: увођење мониторинга над ИНВО и екстрадиција ино-џихадиста матичним земљама. Међутим, иако је „социјалистичка влада“ показала одређени ниво свести и одговорности када су у питању међународни терористи, она је у великој мери занемарила значај

[1386] Својеврсном анти-заштитом може се окарактерисати и понашање Републике Хрватске током ратних дешавања на простору БиХ. Она је, како је познато, допуштала „џихадској интернационали“ да преко њене територије новцем, оружјем и другим средствима снабдева џихадисте у БиХ и на тај начин посредно помагала „свети рат“ у региону.

[1387] Да би остварила свој циљ, она је: спроводила низ мера у циљу препорода ислама у земљи; привлачила капитал и људство из земаља - извозница џихада; промовисала идеју о изградњи тзв. Велике Албаније; земљу прикључила ОИК-у (1992); охрабривала грађане на илегалан прелазак југословенске границе и насељавање на простор КиМ; пружала логистичку и другу подршку стварању регионалне џихадске структуре на Балкану; радила на оснаживању радикалних исламских идеја у оквиру пројекта стварања „Велике Албаније“; јачала везе са Ал Каидом и другим структурама „џихадске интернационале“; наоружавала ОВК на КиМ; пружала помоћ при успостављању обавештајне компоненте ОВК; пружала уточиште осведоченим локалним и ино-џихадистима; помагала успостављање терористичких кампова у земљи и региону; охрабривала Албанце на КиМ на побуну против СРЈ; сакупљала финансије за реализацију пројекта „Велике Албаније“; пружала подршку ИНВО у отварању експозитура у земљи; служила се *такијахом* у обмани међународне заједнице да се у региону не припрема „свети рат“, већ да су права Албанаца угрожена широм Балкана; и на многе друге начине утицала на оснаживање џихадских елемената у земљи и окружењу.

[1388] О томе, између осталог, сведочи јачање сарадње албанских безебносних структура са безбедносним службама неких европских земаља и успостављање специјалних веза са ЦИА и ФБИ.

„домаћих" екстемиста. Наиме, она није процесуирала ниједног од припадника претходне власти који су директно или индиректно помагали „свети рат". Штавише, она је у односу на свог претходника отишла корак даље и научно утемељила идеју „Велике Албаније". Истовремено, спроводила је снажну маркетинг кампању са циљем прикривања веза са џихадистима који су пожртвовано радили на утемељењу велико-албанског пројекта. Осим избегавања израде стратегије о спречавању деловања „домаћих" салафиста, наставила је са пружањем подршке косметским „светим ратницима" пре, за време, и након НАТО бомбардовања СРЈ. Такво понашање албанских и босанско-херцеговачких државних структура у великој мери је отежало ситуацију другим државама у региону - СРЈ и БЈРМ, које су се као мете џихадиста нашле су се у незавидној позицији.

Главни фронт отпора налету локалних и међународних исламских фундаменталиста био је на КиМ и на југу централне Србије. Безбедносне структуре СРЈ су у периоду 1992.-1993. године разоткриле неколико терористичких група на КиМ. Војска СРЈ (ВСРЈ) је често улазила у оружане сукобе са терористичким групама које су упадале са територије Албаније. „Меке" мере СРЈ у том периоду биле су углавном дипломатско-политичког карактера, као што је упућивање протестних нота Албанији (у више наврата: 1994; 1995; 1997). Када је реч о „тврдим мерама", осим оружаних акција ради ликвидације терористичких група, затим, хапшења и пресуда, доносиле су се и одлуке о: затварању државне границе (1997); подизању степена приправности ВСРЈ (1997); и проширивању, тј. утврђивању граничног појаса на појединим деловима државне границе према Албанији (1998). Истовремено, СРЈ је у више наврата покушавала да кроз систем УН укаже на озбиљност џихадске претње. Међутим, као што је познато, ове мере нису зауставиле нападе „светих ратника". Штавише, вешто спроведена маркетинг кампања албанских џихадиста довела је 1999. године до бомбардовања СРЈ од стране НАТО-а, при чему су „свети ратници" остварили значајну стратешку предност. Иако су се снажно одупирале неколико месеци, безбедносне структуре СРЈ нису биле у стању да истовремено одговоре на ваздушне нападе НАТО снага, који су се спроводили по читавој територији државе, и терористичке акције албанских ектремиста на Космету. СРЈ је била

принуђена да у складу са Резолуцијом СБ УН 1244 и ВТС из Куманова повуче све снаге безбедности са КиМ и суверенитет над покрајином препусти администрацији УМНИК-а.

Осим на КиМ, СРЈ се са претњом исламског фундаментализма суочила и на територији општина Прешево, Медвеђа и Бујановац. Као што је познато, након окончања сукоба на КиМ, „свети рат" „прелио" се на југ централне Србије. На ту претњу југословенске снаге безбедности одговориле су одлучним „тврдим" мерама којима је успостављено стање „контролисане нестабилности" са значајним конфликтним потенцијалом. Ситуација се, међутим, суштински променила након смене власти у Београду 2000. године. „Тврде" мере и репресивно-реактиван приступ, заменила је превентивно-проактивна анти-терористичка стратегија. Она је почивала на примени краткорочних и дугорочних мера које су биле организоване у пет категорија: безбедносне; организационе; политичко-дипломатске; социјално-економске; и информативне мере. Применом оваквог приступа, новоизабране југословенске власти успеле су да задрже суверенитет над овим делом државне територије, превасходно због тога што су на квалитетан начин перципирале све аспекте безбедносне претње и артикулисале и спровеле свеобухватну антитерористичку стратегију, која је, за разлику од стратегије која је била примењивана у претходном периоду, била конципирана у сагласности са међународном заједницом и највишим антитерористичким стандардима. Другим речима, она је представљала адекватну комбинацију појединих „тврдих" и читавог склопа квалитетно изнивелисаних „меких" мера.

Када је реч о одговору БЈРМ на претњу с позиција исламског фундаментализма треба подсетити да је та држава формирана тек 1990-их година и да је била оптерећена бројним проблемима. У таквој ситуацији, вероватно у настојању да не испровоцирају погоршање унутрашњих међунационалних односа, власти у Скопљу су се релативно дуго понашале као да не постоји опасност од деловања с позиција исламског фундаментализма. Практично једина мера заштите од те претње била је активност обавештајних служби у циљу опструирања регистрације ИНВО у држави. У суштини, све до опточињања оружаних борби са „светим ратницима" 2001. године, држава или није озбиљно схватила опасност коју је представљала пролиферација исламског фундаментализма међу албанским

становништвом или јој је недостајало храбрости да се с тим суочи. После иницијалног шока, те након освешћења и спровођења одлучних акција македонских безбедносних снага уз примену оружане силе, међународна заједница се, као и у случају СРЈ, умешала у унутар-државни конфликт. Резултат тога било је закључивање Охридског споразума (2001) и спровођење процеса демилитаризације припадника терористичке огранизације ОНА у оквиру НАТО акције назване „Неопходна жетва".

Као што се може приметити, од пресудног значаја за процес и исход заштите западнобалканских држава од претње с позиција исламског фундаментализма била је улога међународног фактора. Међународна заједница је у овом периоду примењивала бројне „тврде" и „меке" мере, али је контекст у оквиру којег је деловала у великој мери занемарио значај џихадске претње. Другим речима, у оквиру укупних дешавања на Балкану 1990-их година, „свети рат" за међународну заједницу није био у фокусу безбедносне опсервације. Од централног значаја за њу, било је питање заштите људских и мањинских права, пре свега исламске популације у региону. Тежећи да своју лошу репутацију на Блиском истоку донекле побошља ангажаманом на Балканском полуострву, она је свесно или несвесно онемогућила артикулацију квалитетне и аутономне заштите држава региона од џихадске претње. Наравно, свему је знантно допринела веома комплексна интра-регионална динамика која је настала распадом СРФЈ. САД и ЕУ су процениле да решење за геополитичке проблеме ЗБ треба да се заснива на изградњи неколико независних држава конципираних у складу са стандардима „демократизације западног типа", верујући, или правећи се да верују, да је то сигуран пут ка стабилизацији региона. Мере које су у то име предузимане, такође се могу поделити на „меке" и „тврде", с тим да у оквиру и једних и других постоје оне које су претњу с позиција исламског фундаментализма узеле у обзир и оне које то нису, па чак и оне које су ишле на руку џихадистима. Неке од најзначајнијих „меких" мера које је међународна заједница на челу са САД и ЕУ примењивала у овом периоду биле су: спровођење међународне маркетиншке кампање демонизовања Срба као највећих криваца за трагедију у БиХ и на простору КиМ; пружање помоћи властима у БиХ у циљу изградње независне државе; посредовање при изради и усвајању Дејтонског споразума (1995); вршење

дипломатско-политичког притиска на власти у БиХ у циљу испуњавања преузетих обавеза утврђених Дејтонским споразумом (депортација ино-џихадиста и распуштање одреда Ел Муџахид); усвајање Резолуција 1160, 1195 и 1203 за КиМ (1998); усвајање споразума Милошевић-Холбрук о прихватању верификационе мисије на КиМ (1998); спровођење тајне дипломатије САД кроз системе ОЕБС-а и УН-а усмерене на припрему војне интервенције против СРЈ; „конструисање" случаја Рачак (1999); усвајање Резолуције 1244, потписивање ВТС, успостављање КЗБ и преузимање ингеренција над КиМ (1999); формирање КЗК и КПС; пружање подршке властима СРЈ у циљу спречавања кризе на простору општина Прешево, Медвеђа и Бујановац (2001); стварање спреге са албанском КШИК са циљем убацивања терориста у БЈРМ; усвајање Охридског споразума (2001); и успостављање војних и цивилних мисија ради надзора ситуације у региону и контроле испуњавања обавеза преузетих потписаним споразумима. Међу „тврдим" мерама издвајају се: дотурање наоружања и муниције џихадистима у БиХ; ослобађање џихадиста у БиХ које је током рата заробљавала ВРС; НАТО бомбардовање СРЈ (1999); и спровођење НАТО мисије „Неопходна жетва" у БЈРМ (2001).

Осим што говоре о широком распону мера које је међународна заједница примењивала у региону ЗБ, ови подаци истовремено указују на ниво инволвираности међународног фактора у дешавањима на овом простору, тј. на обим и значај његове улоге у артикулацији мера заштите западно-балканских држава од претње с позиција исламског фундаментализма. Они су убедљив доказ да је, за разлику од ситуације на простору СК, у региону ЗБ, спољни фактор имао опредељујући утицај на квалитет заштите држава од џихадске претње.

Значајне разлике и сличности између СК и ЗБ уочљиве су и у погледу организације анти-џихадског деловања. У том смислу, нема сумње да је руководству РФ било познато да се још крајем 1980-их и посебно почетком 1990-их година идеологија исламског фундаментализма знатно проширила међу севернокавкаском популацијом. Па ипак, чини се да су у његовом фокусу били други проблеми. Суочена са изузетно тешком економском ситуацијом, власт је покушала да спроведе низ реформи како би ревитализовала државу. Међутим, ефекти реформи били су далеко испод очекиваних. Поједине републике, које су

се након дезинтеграције Совјетског савеза нашле у оквирима РФ, нису биле задовољне својим статусом. Као што је познато, власти у Чеченији желеле су независност и 1994. године објавиле су џихад савезним властима. У тежњи да у кратком року поврате суверенитет, савезне власти су на чеченску побуну одговориле на неадекватан начин, потпуно занемарујући карактер и суштину „светог рата" и џихадске тактике, због чега су претрпеле пораз. Након тога, процењујући да би чеченска побуна могла послужити као инспирација за покретање низа сепартистичких покрета на територији РФ, централна власт је благовремено ревидирала своју безбедносну стратегију када је реч о овој претњи, при чему је џихадским тактикама поклонила заслужену пажњу. Она је чеченске побуњенике оквалификовала као терористе, јер је схватила да тероризам представља једну од највећих претњи по суверенитет и државни интегритет и у складу са тим покренула нову офанзиву. У сагласности са анти-терористичком доктрином, отпочело се са применом мера које су уважавале карактер и специфичности претње. Стога, може се констатовати да је у овом периоду дошло до зачетка израде „специјалних" мера заштите, односно да Други чеченски рат представља својеврсну „прелазну фазу" у развоју заштитних мера, чија је примена у видној мери успела да сузбије џихадску претњу и доведе до повратка суверенитета савезних власти над Чеченијом, што је иницијално и био циљ.

Приступ одбрани од исламског фундаментализма у земљама ЗБ био је у одређеној мери другачији, превасходно због тога што је процес дезинтеграције СФРЈ условио различите приоритете за независне републике. Савезно руководство „крње Југославије" није перципирало џихад као претњу, јер је било окупирано очувањем „крње федерације", а затим и заштитом српског народа у отцепљеној БиХ. БиХ и Албанија, како је већ објашњено, не само да нису имале никакву анти-џихадску стратегију, већ су током читавог периода 1990-их година настојале да опструирају напоре осталих који су тежили да се заштите од џихадске претње. Са друге стране, заштита СРЈ од претње с позиција исламског фундаментализма налазила се у склопу очувања државног суверенитета и територијалног интегритета, тј. у оквиру општег безбедносног деловања. Слична ситуација била је и у нестабилној БЈРМ, где је приоритет био стабилизација стања у држави, с тим да су државне власти, све до избијања оружаних сукоба са

албанским екстремистима, константно занемаривале значај и утицај радикалног ислама на локалну албанску популацију. На овакав став западнобалканских држава према исламском фундаментализму у великој мери утицало је и присуство међународних снага. Уместо исламских фундаменталиста, највећу претњу за евроатланску заједницу представљало је понашање руководства СРЈ и Р. Србије, због чега је, уместо да помогне државама региона да се заштите од џихадиста, она у неколико наврата чак здушно помагала „свете ратнике" како би остварила сопствене замисли. Другим речима, хаотична ситуација, која је простор Балкана потресала готово читаву деценију, довела је до успостављања значајног међународног присуства у региону, које, у склопу општег политичко-безбедносног деловања у циљу стабилизације ситуације на полуострву, анти-терористичкој, а посебно анти-џихадистичкој борби, није придавало велики значај, све до напада Ал Каиде на Њујорк и Вашингтон.

Различити приступи и различити капацитети одбране од претње с позиција исламског фундаментализма имали су за последицу различите ефекте одбране. Коначан резултат деловања РФ против џихадске претње на простору СК, био је пораз исламских фундаменталиста и повратак суверенитета централних власти над Чеченијом. Међутим, иако су централне власти победиле у Другом чеченском рату, џихадска претња није била у потпуности елиминисана. Десетковани „свети ратници" „расули" су се по региону настојећи да организују контранапад. С обзиром на то да су ова дешавања коиндицирала са покретањем глобалног рата против тероризма на челу са САД, за руководство РФ то је означило могућност развијања кохерентније регионалне против-терористичке стратегије која би, у складу са најсавременијим стандарима, на одговарајући начин могла артикулисати израду и имплементацију ефективнијих „тврдих" и „меких" мера у обрачуну са севернокавкаским џихадистима у будућности.

За западнобалканске државе, међуанродно пристуство било је пресудно за остварење резултата заштите од џихадске претње, а одразило се и на укупне ефекте. Након веома турбулентне деценије, геополитички пејзаж ЗБ суштински се изменио. Деловање спољног фактора утицало је на стварање неколико нових држава и отварање многих питања. Осим независних република - Словеније, Хрватске и Македоније, створена је и независна Република БиХ и у оквиру ње

ентитет Република Српска. СРЈ је изгубила суверенитет над КиМ, али је успела да обузда кризу у јужном делу централне Србије. Посредством међународне заједнице криза је решена у западној Македонији, али је, због реанимације идеје о „Великој Албанији", њена будућност, као и будућност КиМ, доведена у питање. Наравно, на целокуопну ситуацију у оба региона значајно је утицао и терористички напад на САД који се догодио 11. септембра 2001. године, наговештавајући почетак нове фазе у односу држава према џихадској претњи, не само у регионима СК и ЗБ, већ и на међународном плану.

Табела 9. *Сличности и разлике у одговору држава на претњу од исламског фундаментализма у периоду од1992. до 2001. године*

ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА РУСИЈУ (У РЕГИОНУ СЕВЕРНОГ КАВКАЗА)	ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА ОБА РЕГИОНА (СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)	ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА ДРЖАВЕ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА *
	Временски оквир	
	од 1992. до 2001. године	
	Према облику заштите	
	наизменично офанзивно и дефанзивно	
	Према циљу заштите	
- спречавање сецесије Чеченије	*- Очување/заштита државе* *- стабилизација и контрола ситуације у земљи* *- очување суверенитета и државног интегритета, односно повратак суверенитета над отцепљеним републикама*	*- очување "крње Југославије"*
	Према степену аутономности деловања	
аутономно		*надзирано, инструисано/дириговано*
	Према карактеру мера заштите	
специјалне мере	*наизменично „меке" и „тврде" мере заштите*	
	Према организацији анти-џихадског деловања	
	- у оквиру општег безбедносног деловања *- у склопу опште антитерористичке борбе*	
	Према типу наоружања	
	конвенционално наоружање	
	Према изазваним ефектима - последице заштите	
- повратак суверенитета централних власти над Чеченијом и очување територијалне целовитости РФ *- почетак развијања кохерентне регионалне контратерористичке стратегије*	*- почетак „Глобалног рата против тероризма"*	*- губирак суверенитета СРЈ над КиМ, обуздавање кризе на југу централне Србије* *- независност БиХ и успостављање ентитета Република Српска* *- отварање питања независности КиМ и целовитости БЈРМ* *- реанимација идеје о „Великој Албанији"* *- успостављање снажног међународног присуства у региону*

* *Анти-заштита - У погледу реаговања западнобалканских држава на угрожавање с позиција исламског фундаментализма карактеристично је присуство својеврсне „анти-заштите". Она се у овој фази односи на контрапродуктивно деловање дела структуре међународно признатих држава на ЗБ (Албаније и БиХ) и дела структуре међународних снага присутних у региону у распону од занемаривања џихадске претње, преко прећутног одобравања претње и саботирања мера заштите, до пружања логистичке и других облика подршке џихадистима на терену.*

Сличности и разлике у одговору држава на претњу од исламског фундаментализма у периоду после 2001. године

Као и у претходном периоду, РФ и земље ЗБ на претњу с позиција исламског фундаментализма реагују наизменично офанзивно и дефанзивно, у складу са ситуацијом на терену, али и у складу са снажном подршком на коју је широм света наишла објава глобалног рата тероризму. Као примарни циљеви заштите препознају се: очување државне целовитости; смиривање тензија у кризним подручјима; и нормализација међурелигијских односа.

За РФ од кључног значаја су: успостављање реда и мира у Чеченији; општа стабилизација СК; и спречавање „преливања" насиља на остатак РФ. На простору ЗБ, циљеви супротстављања исламском фундаментализму, прилично су издиференцирани. За Србију, они су пре свега у знаку настојања да се поврати суверенитет над КиМ и спрече кризе у јужном делу централне Србије и Рашкој области. За БЈРМ приоритет је нормализација међуетничких односа, а за ЦГ смиривање интрамуслиманских тензија које су се појавиле на југоистоку земље. Са друге стране, поједине земље у региону, иако су се придружиле свеопштој борби против тероризма, за најважније државне циљеве, поставиле су неке који у великој мери ограничавају, тј. отежавају регионалне анти-џихадске напоре. То се пре свега односи на власти Албаније и тзв. Републике Косово, које теже изградњи „Велике Албаније", али и власти у Сарајеву, које, путем централизације државног управљачког система, настоје да створе унитарну БиХ, подривајући на тај начин Дејтонски споразум. Иронично је што директну или индиректну подршку за остварење замишљених циљева власти ових држава још увек добијају од оног дела међународне заједнице, који се, под утицајем џихадске „стратегије обмањивања", 1990-их умешао у регионалне конфликте, сматрајући да штити права муслимана, а од 11. септембра 2001. године одлучно супротставио „централном џихадском компјутеру" на глобалном плану. Другим речима, без обзира на то што је након терористичких напада на САД читав свет постао свестан колико је исламски фундаментализам опасан по националну и међународну безбедност, део међународне заједнице наставио је са активностима на Балкану започетим 1990-их, процењујући да ће даље распарчавање онога што је остало од некадашње Југославије, без обзира на консеквенце које то може

произвести, ипак представљати најбоље решење када је реч о безбедности региона. Истине ради, глобални рат против тероризма је евроатланској стратегији за ЗБ додао једну нову категорију, чија је последица, осим приближавања западнобалканских држава НАТО-у и ЕУ, била и изградња анти-терористичке инфраструктуре у региону према најсавременијим стандардима. У склопу остварења ширих планова, међународна заједница је предузела низ мера како би организационо уредила, технолошки и оперативно унапредила и на друге начине осавременила антитерористичке капацитете у локалу. Па ипак, осим остварења одређених стандарда који се тичу успостављања ефикасног система борбе против финансирања тероризма и спровођења појединих акција које су резултирале хапшењем одређених терориста и доношењем правоснажних судских пресуда, међународни ангажман у оквиру општег безбедносног деловања на ЗБ није уврстио неке кључне факторе који представљају извор џихадске претње на локалу. Тачније, иако је на поједине државе региона након 2001. године извршила притисак да се значајније ангажују на сузбијању џихадских терориста, међународна заједница се углавном фокусирала на сузбијање међународних „светих ратника", док је локалне изворе исламског фундаментализма, и у овој фази, као и у претходној, у великој мери занемарила. Осим наведеног, она још увек сматра да, у складу са постојећом стратегијом, у БиХ може изградити ефикасну секуларну, мултиконфесионалну и мултинационалну државу у којој ће у миру са осталима живети искључиво „европски муслимани", иако је евидентно да је у последњој деценији број следбеника вехабизма у републици значајно порастао. Поред тога, она као да не примећује да један од главних извора исламског фундаментализма у региону представља пројекат стварања „Велике Албаније". Тежња евроатланске заједнице да по сваку цену КиМ одвоји од Србије и од покрајине створи „независну Републику Косово", практично показује, са једне стране, колика је заправо слабост или кратковидост њене укупне, а посебно антитерористичке стратегије на Балкану, а са друге, колико такав концепт ограничава развој независних националних безбедносних стратегија држава у региону и могућност да се оне операционализују. То је оно што генерише суштинске разлике између СК и ЗБ у погледу аутономности анти-џихадског деловања. Наиме, без обзира на то што је влада РФ за последњу деценију и по

потписала бројне међународне антитерористичке конвенције и тако потврдила да је активан партнер међународне заједнице у глобалној борби против тероризма, у региону СК руски безбедносни систем делује апсолутно аутономно. За разлику од РФ, западно-балканске земље се још увек налазе под сталним надзором међународне заједнице, те је њихово деловање када је реч о заштити од џихадске претње, скоро у потпуности зависно од спољног утицаја. Тежећи да контролише ситуацију на Балкану, међународна заједница константно инструише државне власти у региону о томе на који би начин требало организовати безбедносну инфраструктуру, па и уредити сâм регион, при чему и даље долази до наметања одређених решења. Пројекат изградње „независног Косова" један је од најупечатљивијих примера и уједно један од највећих парадокса када је уопште реч о борби против тероризма.

Као што се може приметити, зачуђујућа пракса међународне заједнице - која неке државе ЗБ из различитих разлога фаворизује, а легитимна права појединих ограничава - одражава се на развој антитерористичких капацитета и могућност њихове употребе. Управо због тога, неке суштинске разлике између РФ и западнобалканских држава применте су и са аспекта карактера мера заштите. Разумљиво, у оба региона примењују се „тврде" и „меке" мере заштите. За извршавање „тврдих" мера и на СК и на ЗБ ангажују се специјалне војне и полицијске снаге, као и безбедносне службе. Разлика је, међутим, у томе што на простору ЗБ, осим локалних безбедносних снага, делују и међународне снаге које изводе или надгледају одређене антитерористичке акције. У оба региона, надлежни органи: прислушкују комуникацију; прате и евидентирају кретање потенцијалних и осведочених терориста; врше претресе; разоткривају терористичке кампове, магацине нелегалног наоружања и терористичке планове; хапсе и судски процесуирају терористе. Саставни део антитерористичких акција су ликвидације терориста као „најтврђи"/најрепресивнији облик заштите. Наравно, учесталост ликвидација је знатно већа на СК него на ЗБ, с обзиром на чињеницу да севернокавкаски џихадисти, бар за сада, чешће ступају у отворени оружани конфликт са „неверницима" него њихова западно-балканска сабраћа. Осим тога, власти РФ џихадски тероризам третирају као једну од најважнијих унутар-државних безбедносних претњи и, као што је наведено, у његовом

сузбијању делују у потпуности аутономно. Са друге стране, западнобалканске државе су још увек општерећене проблемима наслеђеним из 1990-их година, при чему планови спољних фактора за решавање тих проблема, између осталог, значајно утичу и на афирамцију и ниво употребе локалних оперативних антитерористичких потенцијала. Другим речима, скоро сваку већу антитерористичку акцију државе ЗБ морају спроводити у складу са упутствима или одобрењем међународне заједнице због опасности да ефекти такве акције не покрену читав низ политичких и других реакција и доведу до настанка кризе и обнављања конфликта у региону. Уосталом, то у одређеном смислу потврђују они, који отворено истичу да присуство међународних снага на ЗБ представља велико оптерећење, тј. ограничавајући фактор када је реч о спровођењу оштријих мера против џихадиста.

Када се ради о „меким" мерама, и РФ и западнобалканске земље израдиле су и усвојиле националне антитерористичке стратегије, које прате допуне и измене: шире законске регулативе (кривични закони, закони о кривичном поступку и тд.); и докумената из области националне одбране и безбедности. Посебан акценат је на борби против финансирања тероризма, о чему сведоче бројни усвојени закони и донете одлуке на националном и међународном плану. И РФ и западнобалканске земље потписнице су већег броја међународних конвенција, одлука и других докумената из области антитероризма, а чланице су и многих међународних организација које се баве том проблематиком.[1389] Међутим, иза

[1389] Свака од поменутих држава има успостављено неко државно тело задужено са кооридинацију антитерористичких напора, које је код неких држава независно тело основано од стране владе, а код неких основано да делује у оквиру појединих министарстава. Осим тога, свака држава има и специјализоване агенције, које покривају широк спектар делатности са циљем сузбијања тероризма и његовог финансирања, као и специјалне антитерористичке оперативне јединице у оквиру полиције или војске. (Опширније о томе у: *Delegation of the Russian Federation to the Vienna Negotiations on Militry Security and Ams Control*, The Conflict Prevention Centre, Vienna, 17.04.2013.; *Republic of Macedonia - Inforamtion Exchange on the Code of Codnuct of Politico-MilitaryAspects of Security*, Organization for Security and Co-operation in Europe Secretariat, Vienna, 11.04.2013.; *Inforamtion Exchange on the Code of Codnuct of Politico-MilitaryAspects of Security*, Permanent Mission of the Republic of Albania to the International Organizations, Vienna, 16.04.2013.; *Bosnia and Herzegovina - Questionnaire on the Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security*, Permanent Mission of Bosnia and Herzegovina to the United Nations Office at Vienna, OSCE and other Interntional Organizations, Vienna, 15.04.2013.; *Montenegro - Questionnaire on the Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security*, Permanent Mission of Montenegro to the United Nations Office at Vienna, OSCE and other Interntional Organizations, Vienna, 13.05.2013.; *Serbia - Exchange of Information on the OSCE Code of Codnuct of Politico-MilitaryAspects of Security*, Permanent Mission of Serbia to the United Nations Office at Vienna, OSCE and other Interntional Organizations, Vienna, 21.06.2013.)

јединственог декларативног опредељења за учешће у свеопштој борби против тероризма, крију се значајне разлике у погледу тог опредељења у пракси.

Прво, у РФ постоји висок ниво свести о претњи с позиција исламског фунаментализма и јединствен став да је та претња веома опасна, не само по регион СК, већ и по целу РФ. Због тога, државне власти су након Другог чеченског рата, а посебно након покретања глобалног рата против тероризма (2001), проблему приступиле на свеобухватан начин. Унапређење атнитерористичке стратегије 2006. године, довело је до увођења тзв. „вишеслојног приступа" - адекватне комбинације „тврдих" и „меких" мера и обједињавања федералних и регионалних ресурса. Наравно, нагласак је сада на „меким" мерама које подразумевају читав низ активности на социо-економском и едукативном плану у сарадњи са званичним исламским ауторитетима из региона и цивилним сектором. Посебно су у том смислу значајни економски програми „Стратегија 2025", усвојена 2010. и „Высота 5642", усвојена 2012. године, које би требало да убрзају економски опоравак региона, а које истовремено показују да је држава чврсто опредељена да пронађе дугорочно решење за СК.

На ЗБ, пак, осим усвајања законске регулативе из области анитероризма, сарадње са међународним огранизацијама, склапања одређених међудржавних споразума и оснивања одређеног броја НВО које покушавају да укажу на погубност џихадске идеологије по регион, још увек нису у довољној мери присутне неке значајније „меке" мере, које би могле да допринесу сузбијању развоја исламског фундаментализма. Разлози за то почивају превасходно у чињеници да западнобалканске земље нису у могућности да издвоје за то неопходна финансијска средства. Осим тога, на нивоу региона не постоји чврст и јединствен став о томе на који начин се треба односити према проблему ширења исламског фунаментализма. Оно што постоји, јесте искључиво декларативан став западнобалканских држава о потреби јачања регионалних антитерористичких капацитета, али се при томе веома ретко говори о исламском фундаментализму као о једном од извора терористичке претње. Свака јавна расправа о проблему исламског фундаментализма, скоро по правилу са собом повлачи отварање многих нерешених међуетничких и међуверских питања, што онемогућава израду кохерентне регионалне антитерористичке, односно анти-џихадистичке стратегије

и, у том смислу, неких „специјалних“ мера за сузбијање џихадске претње. Међутим, основни проблем разради ширег спектра „меких“, али и „тврдих“ заштитних мера на простору ЗБ представља снажно присуство међународне заједнице. Наиме, иако активно учествује у борби против терориста, о чему сведоче бројне активности[1390], она истовремено не одустаје од тога да реализује сопствене циљеве у региону, односно да овај простор уреди према сопственим замислима, што битно ограничава деловање држава на локалу. Осим тога, међународна заједница као да не примећује да наметање неких унутар-регионалних решења не уважава одређене безбедносне аспекте, посебно када је реч о џихадској претњи. Пораст броја следбеника вехабизма на КиМ забележен после доласка међународне мисије у покрајину, а посебно након нелегалног проглашења „независности Косова“ 2008. године, између осталог, довољно говори о томе. Поред поменутог, о томе сведочи и ситуација у БиХ, чија је независност такође резултат међународног ангажмана. О томе говори чињеница да, иако су званичне власти у БиХ изнеле јасан став о терористима и џихадистима, када су 2001. године „стале на страну цивилизованог света“, одређени делови државне структуре, ипак, још увек подржавају или макар прећутно одобравају деловање исламских фундаменталиста. „Изливање“ информација пре извођења полицијских рација, ометање судских процеса у којима се суди џихадским терористима и досуђивање благих казни џихадистима за извршавање терористичких аката, само су неки од показатеља. Поред тога, Република БиХ не представља кохерентан систем који на квалитетан начин обједињује постојеће и потенцијалне антитерористичке капацитете, превасходно због честих унутардржавних трвења између ентитетских власти. Целу ситуацију додатно оптерећују и несмотрене изјаве неких представника међународних тела, који, уместо да помогну да се пронађе адекватан начин за превазилажење свих унутар-државних проблема у БиХ (којих има много) и изгради ефикасан безбедносни систем, некада и сами доприносе појачавању разних криза, што свакако охрабрује

[1390] Овде се пре свега мисли на међународне војне, полицијске и цивилне мисије, које су се проблематиком анититероризма бавиле у склопу општег безбедносног деловања на простору БиХ, КиМ и БЈРМ током последње две деценије, али и општој антитерористичкој кампањи која се на државе ЗБ одразила на разне начине (усвајање међународних стандарда у борби против тероризма, прогон међународних џихадиста у региону и сл.).

радикално настројене групе и појединце. Међутим, БиХ није једини случај. Огромно оптерећење изради и имплементацији потребних мера представља и понашање актуелних власти у Албанији. Након пада социјалистичке владе, политичари склони исламском фундаментализму успели су да се врате на чело државе, а са њима у државне структуре и неки осведочени џихадисти, попут Бешкима Газидеде. Поред тога, албанске власти никада нису одустале од пројекта стварања тзв. Велике Албаније, чак ни након што су неки албански теоретичари указали на то да је управо пан-албанизам један од најзначајнијих извора исламског фундаментализма у региону. Делујући „изнутра", албански џихадисти константно раде на опструирању анти-џихадистичких напора, пре свега служећи се *такијахом*, како би сваку активност у погледу сузбијања албанског џихада окарактерисали као етнички анимозитет. Осим што показује да на простору ЗБ у државним структурама неких земаља још увек слободно делују појединци и групе склоне радикалним интерпретацијама ислама и што је служење *такијахом* још увек неразоткривено, све наведено уједно објашњава да ангажман међународне заједнице по питању сузбијања тероризма у овом региону није довољно разрађен и да се то директно одражава на укупно стање на терену. Другим речима, међународна заједница проблем развоја исламског фундаментализма у свим његовим облицима на овом простору не види као један од безбедносних приоритета, бар за сада. Она у фокусу и даље има реализацију пројеката покренутих пре деценију и по, који су усредсређени на: окончање процеса дезинтеграције некадашње Југославије; општу стабилизацију региона; и његову интеграцију у евроатланске структуре. Активности које се спроводе у том циљу, значајно утичу на укупно понашање држава региона и у великој мери отежавају артикулисање адекватних националних анти-џихадских стратегија, па самим тим и израду некакве јединствене регионалне стратегије, која би на кохерентан начин умрежила израду и имплементацију квалитетне комбинације „тврдих" и широке лепезе „меких" мера, консолидујући националне планове са међународним, имајући при том у виду целокупан регионални комплекс и све безбедносне аспекте везане за њега.

Све то одражава се на организацију анти-џихадског деловања на ЗБ, која се због тога (мада не само због тога) знатно разликује од оне коју примењује РФ на

СК. Као и у претходном периоду, целокупан приступ претњи с позиција исламског фундаментализма на простору ЗБ налази се у сенци међународног ангажмана, који овој претњи не придаје заслужени значај, већ делује по принципу „успутног реаговања", имајући у фокусу друге приоритете.[1391] У таквом амбијенту, западнобалканским државама не преостаје ништа друго, осим да на претњу с позиција исламског фундаментализма реагују у складу са међународним плановима, дакле, у оквиру општег безбедносног, тј, антитерористичког деловања према евроатланским стандардима.

Са друге стране, РФ је у области СК показала висок ниво свести о проблему развоја исламског фундаментализма. Укупна антитерористичка стратегија коју примењује у овом региону, вешто је изнивелисана комбинацијом „тврдих" и „меких" мера. „Тврде" мере су конципиране тако да се у оквиру њиховог спровођења обезбеди: испуњење најсавременијих антитерористичких стандарда, потпуна аутономност деловања и висок ниво ефикасности и ефективности.[1392] Истовремено, „меким" мерама, власти у РФ су у великој мери „изоловале" салафизам као један од најважнијих извора тероризма и њиховом применом значајно редуковале пролифеарацију овог облика ислама. Успостављање разних видова сарадње са муслиманском популацијом на локалу, поспешивање сарадње са локалним клерицима и стављање нагласка на толеранцију, проналажење начина да се салафисти мирним средствима одврате од терористичких активности и економски опоравак региона, само су неке од тих мера. По свему судећи, може се констатовати да су власти РФ пронашле одговарајући модел супростављања џихадизму, креирајући свеобухватну анти-терористичку стратегију, прожету бројним социо-економским мерама усмереним на искорењивање сиромаштва, незапослености, нетолеранције и свих других фактора који утичу на ширење

[1391] О томе сведочи чињеница да се у контексту антитерористичке борбе притисци међународне заједнице на државе региона појачавају углавном када је потребно зауставити деловање неких међународних „светих ратника" који су активни на локалу, односно оних који могу или већ представљају изражену безбедносну претњу за државе евроатланске заједнице, док активности локалних салафиста често пролазе некажњено или чак неопажено. Ретки су случајеви, попут оног из 2007. године, када су припадници америчких снага КФОР-а за руководство КПС-а организовали семинар „Вахабити на Косову" и недвосмислено указали на пораст броја присталица радикалног ислама, односно опасност коју они представљају по безбедност региона.

[1392] Интересансно је истаћи да у склопу КТО органи безбедности РФ све чешће употребљавају и високо-технолошко наоружање, као што су беспилотне летелице, познатије као *дронови*.

радикалних исламских идеологија, реагујући, истовремено, врло одлучно када је потребно применити оружану силу.

Као што се може приметити, ефекти постигнути деловањем РФ и западнобалканских држава на претњу с позиција исламског фунаментализма су бројни и различити. РФ је потврдила свој суверенитет над Чеченијом и у значајној мери сузбила деловање џихадиста на простору СК и видно успорила ширење радикалних исламских идеологија. Наравно, севернокавкаски „свети ратници" нису у потпуности елиминисани, али је држава успела да осмисли адекватан модел који је претњу с позиција исламског фундаментализма значајно редуковао.

Са друге стране, државе ЗБ као да се налазе у својеврсном „зачараном кругу", где много тога у највећој мери зависи од става међународне заједнице. Када је реч о џихадској претњи, подаци показују да се број следбеника салафизма на овом простору у последњој деценији значајно повећао. Међутим, чини се да је мало оних који су тренутно искрено забринути због тога. Пружање међународне подршке у остварењу „независности Косова", један је од највећих парадокса „балканске слагалице". Узимајући у обзир све што је поменуто, може се констатовати да су ефекти реаговања западнобалканских држава на претњу с позиција исламског фундаментализма далеко од позитивних. Стање у БЈРМ је још увек критично, Р Србија није успела да поврати суверенитет над КиМ *de facto* изгубљен 2008. године, док су у Рашкој области и општинама Прешево, Медвеђа и Бујановац, као и на југоистоку ЦГ, вехабије све присутније и њихово деловање видљивије. У Албанији, БиХ и тзв. Косову, „свети ратници" и њихови симпатизери још увек опстају у државним структурама, на шта међународна заједница као да не обраћа пажњу. Процена да међу 500.000 следбеника вехабизма на Балкану има око 5000 спремних да се у сваком тренутку упусте у терористичка дејства, наводи на закључак да државе, као и међународна заједница, нису на професионалан начин приступиле овој проблематици и да тренутно стање на Балкану, у најмању руку, треба схватити као забрињавајуће.

Табела 10. *Сличности и разлике у одговору држава на претњу од исламског фундаментализма у периоду после 2001. године*

ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА РУСИЈУ (У РЕГИОНУ СЕВЕРНОГ КАВКАЗА)	ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА ОБА РЕГИОНА (СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)	ЗАШТИТА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА КАРАКТЕРИСТИЧНА ЗА ДРЖАВЕ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА *
	Временски оквир	
	од 2001. године	
	Према облику заштите	
	офанзивно и дефанзивно	
	Према циљу заштите	
- успостављање реда и мира у Чеченији *- општа стабилизација СК* *- спречавање "преливања" насиља на остатак РФ*	*- очување државне целовитости* *- смиривање тензија у кризним подручјима* *- нормализација међурелигијских односа*	*- приближавање евроатланским структурама* *- повратака суверенитета РС над КиМ* *- нормализација међуетничких односа у БЈРМ* *- смиривање интрамуслиманских тензија у ЦГ*
	Према степену аутономности деловања	
аутономно		*надзирано, инструисано/дириговано*
	Према карактеру мера заштите	
специјалне мере *(широк спектар мера)*	*„меке" и „тврде" мере заштите*	
	Према организацији анти-џихадског деловања	
- специјализовано	*- у склопу општег безбедносног деловања* *- у склопу општег антитерористичког деловања*	
	Према типу наоружања	
високотехнолошко наоружање (дронови)	*конвенционално наоружање*	
	Према изазваним ефектима - последице заштите	
- потврђен суверенитет над Чеченијом *- значајно сузбијено деловање џихадиста и успорено ширење радикалних исламских идеологија*		*- пораст броја следбеника салафизма широм региона* *- проглашена „независност" тзв. Републике Косово* *- „тињајуће кризе" широм региона* *- непромењен став међународне заједнице у погледу локалних извора исламског фундаментализма*

* *Анти-заштита - У погледу реаговања западнобалканских држава на угрожавање с позиција исламског фундаментализма карактеристично је присуство својеврсне „анти-заштите". Она се у овој фази односи на контрапродуктивно деловање дела структуре међународно признатих држава на ЗБ (Албаније и БиХ), дела структуре државоликих ентитета (тзв. Република Косово) и дела међународне заједнице у распону од занемаривања џихадске претње, преко прећутног одобравања претње и саботирања мера заштите, до пружања логистичке и других облика подршке џихадистима на терену.*

Наведене сличности и разлике између РФ и земаља ЗБ у погледу њиховог реаговања на претње с позиција исламског фундаментализма веома добро кореспондирају са резултатима компаративне анализе по моделу Џефрија Предмора, који као релевантне димензије за опсервацију овог феномена препоручује: вољу, стратегију и спољну подршку.

Код опсервације воље државе да се избори са претњама које доноси исламски фундаментализам, јасно се уочавају суштинске разлике између СК и ЗБ. Наиме, још од 16. века, када је освојила СК, Русија се суочавала са побунама

локалног исламског становништва. Све до пада калифата (1924), она је истрајно настојала (дакле, показивала вољу) да пронађе одговарајући модел односа са локалном популацијом. У том циљу, примењиван је широк спектар мера. Неке мере су биле репресивне, а неке срачунате на то да се севернокавкаски народи без присиле интегришу у руски империјални систем. Другим речима, руски двор је по сваку цену желео да овај простор задржи у оквиру царевине. Слична ситуација била је и у време владавине комунизма. Тежећи да искорене религију из јавног живота, совјетски комунисти су на простору СК спроводили низ репресивних мера, што је посебно дошло до изражаја током Другог светског рата, када је, због бојазни да би се севернокавкаски муслимани могли приклонити нацистима, Стаљин присилно преселио око пола милиона Чечена и припадника других народа у Сибир и Централну Азију. Москва је остала чврсто опредељена очувању контроле над СК и након пропасти СССР-а. Па ипак, начин на који је руско руководство реаговало на нелегално проглашење независности тзв. Чеченске Републике Ичкерије, није резултирало позитивним исходом. Јавност у РФ била је подељена око начина решавања чеченске кризе. Значајан део популације није одобравао акције своје владе. Домаћи притисак, али и неприпремљеност савезних безбедносних снага у суочавању са чеченском кризом, довео је до склапања споразумног решења Москве са џихадистима, тј. до *de facto* независности тзв. Чеченске Републике Ичкерије. Међутим, пошто су чеченски „свети ратници" насиље „прелили" на суседни Дагестан и отпочели серију терористичких напада на цивиле, негативан став према џихадистима постао је широко прихваћен у јавности. Москва је убрзо покренула нову офанзиву, одлучна да поврати контролу над отцепљеном републиком и стабилизује регион. Од тог тренутка, воља централних власти да у потпуности искорене џихадску претњу, све је израженија. О томе, између осталог, довољно убедљиво сведочи и изјава председника РФ из 2009. године, који је том приликом истакао да „ситуација на СК представља најважније питање домаће политике".[1393] Актуелне власти РФ су свесне да уколико не зауставе „свети рат" на СК и не спрече пролиферацију радикалних верзија ислама широм земље, то лако може узроковати отварање нових кризних

[1393] „Presidential Address to the Federal Assembly of the Russian Federation", (*Официјелни интернет сајт председника Руске Федерације*), 12.11.2009, преузето са: http://eng.kremlin.ru/transcripts/297 13.03.2014.

жаришта у држави, пре свега у Башкористану и Татарстану. За сада, све указује на то да централно руководство РФ показује спремност и висок ниво воље, свести и одговорности када је реч о џихадској претњи, а подршка коју тренутно ужива у земљи и иностранству када је реч о њеном сузбијању, сугерише да се то неће променити у будућности.

За разлику од Руса, западнобалкански народи суочили су се са џихадистима још у 14. веку када је калифат покренуо *фатах* ка Европи, па је њихова позиција од самог старта била другачија. Наиме, до краја 15. века Османлије су освојиле скоро цело Балканско полуострво, а средњовековне западнобалканске државе престале су да постоје. У том смислу, о вољи државе да се заштити од претње с позиција исламског фундаментализма, у периоду постојања калифата, не може се говорити. Са друге стране, воља покорених „неверника" да се ослободе џихадске власти, била је веома изражена - отпор је пружан неколико векова. Изморен спољним притисцима и интерним кризама, калифат је коначно крахирао 1924. године. Међутим, с обзиром на то да су по доласку џихадских освајача делови појединих народа у региону добровољно прихватили ислам и остали привржени идејама „светог рата", питање решености да се након пада калифата на Балкану искорене радикална исламска учења, било је у најмању руку проблематично. Другим речима, кроз читаву историју, воља једних да се држава заштити од деловања с позиција исламског фундаментализма и екстремистички елементи елиминишу из региона, била је спутавана израженом тежњом других да се на простору ЗБ успостави шеријат, тј. обнови калифат. Додатни проблем представљало је и то што нико од актера укључених у регионална збивања није сматрао да развој исламског фундаментализма представља једну од највећих претњи по безбедност региона, док су неки од спољних фактора, попут Немачке и Италије за време Другог светског рата, чак подржавали џихадска настојања. Слична ситуација влада и данас, при чему питања заштите религијских, мањинских и других људских права и окончања процеса дезинтеграције некадашње СФРЈ заузимају много више пажње него питање заштите региона од деловања с позиција исламског фундаментализма. У суштини, све упућује на то да на простору ЗБ за сада не постоји довољно изражена воља да се реши овај

проблем. Да ли ће и када ерадикација исламског фундаментализма коначно доћи „на дневни ред", остаје отворено питање.

Ситуација у регионима СК и ЗБ такође се разликује и по другом елементу модела Џефрија Предмора - стратегији одбране државе од деловања с позиција исламског фундаментализма.

У том погледу, Царска Русија је у сукобу са севернокавкаскм џихадистима од самог почетка користила директну стратегију према принципима конвенционалног војног деловања. С обзиром на то да је у сукобу увек била јача страна, она је сваки покушај побуњеника да угрозе суверенитет државе успешно сузбијала. Ситуација се драстично мења тек 1994. године, када руководство тзв. Независне Чеченске Републике Ичкерије проглашава независност од РФ. Руско руководство сматрало је тада да ће се „проверени" конвенционални приступ показати као „прави одговор".[1394] Као што је познато, савезне власти покренуле су тада конвенционални војни напад, очекујући брзу и лаку победу. Међутим, свесни ограничених ресурса, чеченски џихадисти одабрали су стратегију герилског ратовања и нанели тежак пораз федералним безбедносним снагама, неприпремљеним за тај облик борбеног деловања, што је довело до остварења *de fakto* независности Чечније. Три године касније, због „преливања" насиља из Чечније у Дагестан, централно руководство је променило стратешки приступ и обновило војну кампању у региону. Спроводећи је у виду опсежне контратерористичке акције, оно је одабрало индиректну стратегију и на герилску тактику џихадиста одговорило на адекватан начин. Обзиром да су обе стране користиле индиректан приступ, савезне снаге, које су биле знатно јаче, професионално огранизоване и добро припремљене, остариле су победу. Индиректна стратегија коју је Москва применила у Другом чеченском рату, остала је на снази до данашњих дана, али је временом константно надограђивана, тј. усавршавана. Она данас подразумева квалитетно избалансиран приступ који се заснива на комбинацији „тврдих" и „меких" мера, обликованих тако да у склопу укупне анти-терористичке стратегије одговоре на све аспекте џихадске претње.

[1394] О томе, између осталог, сведочи и изјава тадашњег министра одбране Павела Грачева, који је непосредно пред почетак Првог чеченског рата тврдио да се "Грозни може заузети за два сата са једним падобранским пуком". (Erlanger S., „Russians Step Up Attacks on Rebels", *New York Times*, 23.12.1994., преузето са:
http://www.nytimes.com/1994/12/23/world/russians-step-up-attack-on-rebels.html 24.12.2013.)

Када је реч о ЗБ, одабир стратегије спроводио се у суштински другачијим околностима од оних који су владали на простору СК. Као што је познато, западнобалкански народи били су принуђени од самог почетка да се бране од налета џихадиста, тј. да у односу на претњу заузму дефназивни став. У првом сусрету са „светим ратницима", на конвенционални војни напад „неверници" су одговорили истом мером. Калифат је очигледно био снажнија страна у сукобу, јер је успео да победи „неверникe" и после неколико одлучујућих битака освоји готово читав Балкан. Како би се ослободили од власти Османлија, покорени народи ЗБ схватили су да морају да промене свој стратешки приступ, односно да ослободилачку борбу базирају на герилској тактици. Па ипак, у тренуцима када су се европске силе сукобљавале са џихадистима на балканском простору, локални побуњеници су се прикључивали конвенционалним војним кампањама спољних актера, надајући се да ће нека од спроведених офанзива довести до коначног ослбођења. Практично, кроз читаву прву фазу супоростављања џихадским освајачима, западнобалкански народи су комбиновали директну и индиректну стратегију, уважавајући околности на терену. Са таквим приступом наставило се и у наредним фазама. Међутим, као што је познато, примена „комбиноване стратегије" није увек доводила до жељених резултата. Осим контрапродуктивног деловања одређених делова појединих западнобалканских народа у погледу заштите држава региона од претње с позиција исламског фундаментализма, на то су у великој мери утицали и планови спољних актера.

Дакле, као што се може приметити, чак и када државе имају висок ниво воље и добро разрађену стратегију, коначан исход супротстављања побуњеништву у највећој мери зависи од степена спољне подршке коју одређена страна у сукобу има. И у том смислу, ситуација у регионима СК и ЗБ, драстично се разликује. Руске власти су у региону СК, још од његовог освајања у 16. веку, деловале у потпуности аутономно. Таква ситуација задржала се и током дезинтеграције СССР-а. Наиме, иако је један део међународне заједнице 1990-их година указивао да савезно руководство угрожава права Чечена, те да им на неки начин треба помоћи, руска стратегија успела је да ограничи спољни утицај. Успостављајући контролу над медијима и представљајући чеченски конфликт као део глобалне кампање против тероризма, власти РФ успеле су да: „утишају"

опозицију у земљи која се противила спровођењу одлучних операција руских снага у региону и амортизују међународни притисак који је долазио од појединих држава и невладиних организација. Штавише, након бруталних терористичких аката у Москви и Беслану, ниво међународне подршке руској централној власти за решавање „џихадског проблема", значајно је порастао. Осим тога, савезно руководство је ограничило значајнији уплив наоружања у регион и успешно спречило џихадисте у намери да пронађу уточиште у околним земљама, пре свега у Грузији и Азербејџану.[1395] Поред наведеног, Москва одржава коректне политичке односе са већином средњеисточних земаља, тј. онима које би потенцијално могле да обезбеде људство, новац и наоружање за севернокавкаске џихадисте. Уосталом, РФ тежи да се у међународној заједници прикаже као медијатор између Истока и Запада, при чему подржава Хамас и Хезболах у нади да ће тим активностима придобити наклоност муслиманског света.[1396] Она је уједно и члан ОИК-а, што јој је већ донело одређене дивиденде.[1397] У суштини, власти РФ теже да остваре утицај у муслиманском свету представљајући себе као некога ко: разуме ислам, има значајну исламску популацију и толерантан став према исламској религији у целини. Овакав приступ руских власти очигледно је довео до остварења жељених ефеката, пре свега, због тога што је успео да редукује непријатељски став муслимана према РФ који се појавио отпочињањем Првог чеченског рата.[1398]

Са друге стране, чини се да западнобалканске државе-мете џихадиста у последње две деценије нису перципирале значај утицаја спољног фактора и благовремено израдиле одговарајући спољно-политички приступ у том смислу. Ово је веома важно истаћи, с обзиром на чињеницу да су, посматрајући историјске токове, интереси спољних сила често ишли на штету појединих народа

[1395] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", op. cit., p. 15.

[1396] Malashenko A., „The Islam Factor in Russia's Foreign Policy", *Russia in Global Affairs*, vol 5, no. 3, 2007., pp. 161-162.

[1397] Нпр., ОИК је донео одлуку да не подржи резолуцију којом се пружа подршка чеченској независности. (*Исто*, стр. 166.) Осим тога, руске власти успеле су да ограниче и деловање чеченске дијаспоре, насељене претежно у Турској. Како објашњава Маирбек Вачагаев, турске власти су забраниле сакупљање и трансфер финансија намењене чечнским побуњеницима. (Vatchagaev M., „Dokka Umarov Suffers Setback in Turkey", *North Caucasus Analysis,* 10, Issue 9, 06.03., 2009, преузето са: http://www.justicefornorthcaucasus.com/jfnc_message_boards/analysis_opinion.php?entry_id=1236377700&comments=comments 24.02.2014.)

[1398] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", op. cit., p. 16.

у региону, без обзира на то што им је борба против џихадиста била заједнички циљ. Нпр., још у време постојања калифата, Аустроугарска је настојала да у процесу протеривања „светих ратника“ са Балкана, истовремено регион уреди према сопственим замислима. Резултат тих настојања било је увлачење шире међународне заједнице у решавање тзв. Источног питања и креирање независне албанске државе као потпуно новог ентитета. Нешто касније, за време Другог светског рата, нацисти су такође тежили да преуреде геополитички пејзаж региона, пре свега реанимирајући идеју о „Великој Албанији“ и пружајући издашну подршку исламским фундаменталистима у оквиру НДХ. Спољна подршка „неверницима“ дошла је тада од савезничких снага и они су успели да сузбију деловање џихадиста у оквиру општег народно-ослободилачког рата. Након тога, вешто балансирајући између комунистичког Истока и капиталистичког Запада, СФРЈ је током читавог хладноратовског периода одржавала добре односе са тзв. трећим светом у који су се убрајале неке од најзначајнијих исламских земаља. Овај период карактерише веома квалитетан спољнополитички ангажман југословенске администрације, која је одговарајућим димпломатским активностима успевала да предупреди сваки покушај екстерног угрожавања њеног суверенитета и територијалног интегритета. Међутим, крахом комунизма, „свети ратници“ су преузели иницијативу и успели да обману међународну заједницу да су Срби највећи кривци за све балканске невоље, а да су права муслимана широм региона угрожена. Квалитетан спољнополитички концепт СРЈ који је ово требало да спречи, из различитих разлога је изостао, па су џихадисти успели да остваре ограничени успех: разбијена је СФРЈ; формирана је независна Република БиХ; и отворено је питање независности КиМ. Руководство СРЈ као да није схватило значај пада Берлинског зида и увидело да је дошао крај биполарној подели света. Практично, стратегија џихадиста која је почивала на доктрини *такијаха*, и довела до својеврсне „замене теза“ о томе ко заправо представља изражену претњу у региону, онемогућила је угрожену СРЈ да значајније утиче на став међународне заједнице. Чак ни након покретања глобалне антитерористичке кампање, државе-мете нису успеле да се реорганизују и осмисле квалитетнији спољно-политички концепт у придобијању екстерне подршке за решавање „џихадског питања“. Другим речима, џихадска

манипулација чињеницама била је толико квалитетна да је сваки напор нападнутих држава успевала у старту да анулира. Слична ситуација одвија се и данас, иако постоји опште сазнање да џихадски покрет из дана у дан у овом региону све више јача. Државе угрожене исламским фундаментализмом још увек не успевају да сузбију илегалан трансфер оружја, новца и људства, при чему поједине структуре неких земаља у региону и даље пружају уточиште џихадским терористима или на друге начине помажу њихове активности. Истовремено, међународне снаге стациониране у региону, целокупну ситуацију и данас посматрају кроз призму процеса дезинтеграције СФРЈ, при чему активности на плану сузбијања џихадизма примењују у склопу опште антитерористичке стратегије, неуважавајући неке базичне карактеристике претње на локалу. Узимајући у обзир чињеницу да спољни фактор неће напустити ЗБ докле год не реализује замишљене циљеве, на државама угроженим претњом с позиција исламског фундаментализма остаје да покушају да пронађу одговарајући стратешки концепт који би на плану спољно-политичког деловања успео да скрене пажњу међународне јавности на озбиљност џихадског проблема у региону. Тиме би се целокупна ситуација могла преокренути на штету „светих ратника". Међутим, да би се то догодило неопходно је да политичке елите на Балкану претходно достигну висок ниво свести и одговорности и покажу изразиту вољу и умешност у суочавању са укупном политичко-безбедносном ситуацијом у региону, за шта ће, како се чини, бити потребно још времена.

Као што се може приметити, разлика у реаговању између РФ и држава ЗБ има много и оне су опредељене бројним факторима. Најважнији међу њима је тај што је РФ успела да предупреди мешање спољног фактора у унутар-регионална, односно интра-државна питања и тиме створи услове за примену самосталног ангажмана када је реч о сузбијању џихадске претње. Штавише, она је у оквиру међународне заједнице успела да артикулише значајну подршку за решавање питања севернокавкаског „светог рата". Са друге стране, државе ЗБ у томе нису успеле, па је услед тога спољни фактор, као преовлађујући интервент, наметнуо сопствена решења. Она за сада нису довољно квалитетна, о чему најбоље сведочи повећање броја присталица радикалних верзија ислама последњих година. Осим наведеног, за разлику од РФ, на нивоу ЗБ не постоји јединствен став о концепту

супростављања овој претњи. С обзиром на то да делови званичних државних структура неких земља у региону директно или индиректно још увек подржавају деловање „светих ратника", за западнобалканске државе-мете веома је тешко да заједничким снагама или самостално пронађу концепт чијом би се применом међународна заједница значајније анимирала и посветила решавању „џихадског проблема".

У суштини, све показује да СК никада није имао међународни значај који карактерише простор ЗБ, па је Москва, како објашњава Џефри Предмор, паметно користила ту релативно „бенигну геополитичку ситуацију". Осим нацистичке Немачке, гледајући кроз историју, ниједна сила није била у могућности да у овом региону примени конвенционални војни приступ, што је централном руководству РФ пружило могућност да квалитетно организује своје ресурсе.[1399] Са друге стране, Балкан је одувек представљао својеврсни облик „микрокосмоса" којим су се могла објаснити шира геополитичка питања. У великој мери, таква ситуација влада и данас, те је веома извесно да ће коначно решење „балканске слагалице" и будућност „светог рата" у највећој мери зависити од међусобног односа сила које се налазе далеко ван западнобалканског региона, а чији се интереси укрштају на овој важној трансконтиненталној геополитичикој раскрсници.

[1399] *Исто*, стр. 12.

8. ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА У РЕГИОНИМА СЕВЕРНОГ КАВКАЗА И ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Каква ће бити динамика џихада у регионима СК и ЗБ у будућности, зависи од мноштва фактора. Једним делом она је предодређена временским оквиром предвиђеним за реализацију глобалног циља „централног џихадског компјутера", а истовремено и регионалним специфичностима на терену у складу са којима се разрађују посебни планови за сваки регион.

Наиме, познато је да глобални циљ џихадиста представља исламизација читавог света. О томе говори тзв. „План 3000", према којем постоје две основне фазе реализације глобалног циља. У првој фази предвиђено је благовремено успостављање свеисламске државе од Атлантика и Шпаније, до Урала, како би се муслимани повезали у јединствену целину. Након што она буде формирана, у другој фази, до 3000. године, предвиђено је проглашење глобалног *фатаха*, односно исламизовање читавог света, при чему би хришћани и припадници других вера, практично, били ликвидирани.[1400] Да би се овај план благовремено остварио, џихад се симултано спроводи на више различитих ратишта. О томе довољно говоре дешавања у многим регионима широм замишљене Уме, од Кашмира и Ксинђанга, преко Авганистана и Блиског истока, до Балкана и Кавказа. У сваком од ових региона, влада другачија динамика, те су за потребе реализације џихадског мастер-плана, временом развијени посебни (под)планови, који су условљени специфичним историјским околностима и актуелним карактеристикама на терену.

У пределу СК, као што је познато, 2007. године успостављен је тзв. *Кавкаски емират*. Он представља последњи израз џихадских тежњи да се на овом делу територије РФ успостави шеријатска држава која ће касније бити припојена глобалној Уми. Основно питање које се у том смислу поставља, јесте - да ли овај „виртуелни" џихадски ентитет поседује довољан капацитет да се временом афирмише као (исламска) држава, односно да ли постоји реална могућност да се он заиста одвоји од матице и конституише у виду самосталног државо-творног

[1400] „Balkan će biti islamizovan do 2020." , *Blic* (on-line), 12. 03. 2011., преузето са: http://www.blic.rs/Vesti/Politika/241019/Babanovski-Balkan-ce-biti-islamizovan-do-2020 10.01.2014.

система? Много је оних који сматају да то није могуће, тј, да до реализације таквог сценарија неће доћи, бар када је реч о блиској будућности. Као оправдање за такав став, наводе се бројни разлози. Нпр., Џефри Предмор истиче да *Кавкаски емират* представља искључиво „виртуелну републику", која „постоји само на интернету", односно „само у мислима и срцима џихадиста и њихових ментора". Другим речима, Емират нема инфраструктурну основу и институционалну утемељеност какву је имала тзв. Независна Чеченска Република Ичкерија, те њему тек предстоји изградња базичних претпоставки државности. Предмор напомиње да проглашење Емирата, заправо, представља „чин очајника" у покушају да се (ре)анимирају глобални џихадски сентименти, те (ре)генерише интересовање „централног компјутера" за регион, који је знатно опао у последњих 15 година. Осим тога, он сматра да истрајавање севернокавкаских џихадиста на герилској стратегији, комбинованој са терористичким активностима, указује на неефикасност Емирата у прикупљању ресурса потребних за примену директнијег стратегијског приступа. Додатно оптерећење његовом функционисању, представља и недавни раскол који се појавио између емира и команданата на терену.[1401] Према мишљењу Михаила Лонгвинова, све указује на то, да је, у оквиру џихадског покрета, (поново) дошло до колизије између „националиста" и „транснационалиста", те да је неслагање једног броја команданата са начином на који управља централа *Емирата*, одраз његове слабости.[1402] Ипак, чини се да је кључни недостатак *Кавкаског емирата* одсуство значајније спољне подршке. Наиме, иако иностране финансије и друга средства успевају да пронађу пут до севернокавкаских „светих ратника", и иако међународна подршка, која им пристиже од арапских земаља-извозница џихада, у последње време бележи пораст, све је то далеко од нивоа спољне подршке из 1990-их година, када су борбе предводили Катаб, Басајев и други свети ратници који су блиско били повезани са Ал Каидом.[1403]

Узимајући у обзир све наведено, Предмор закључује да севернокавкаским џихадистима не преостаје много простора за ангажаман. Аутор сматра да ће се

[1401] Опширније у: Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", op. cit.
[1402] Logvinov M., „The Caucasus Emirate - Origins, ideological orientation and risk status", op cit., pp. 7-8.
[1403] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", op. cit., p. 14.

активности џихадиста у наредном периоду углавном базирати на: успостављање „џепова контроле“ у региону; остваривање подршке или неутралности локалне популације; застрашивање и/или ликвидирање руских државних званичника; и привлачење пажње џихадске интернационале, извођењем смелих терористичких напада широм РФ. Одржање виталности Емирата, биће, како предвиђа Предмор, један од најважнијих сегмента њихове укупне стратегије, све док пажња „централног компјутера“ не буде поново (пре)усмерена са других ратишта на СК.[1404] Другим речима, уколико не поврати интересовање џихадске интернационале и не привуче значајнију спољну подршку, *Кавкаски емират* нема велике шансе да опстане, чак ни у облику у којем сада постоји. Са друге стране, Бенџамин Шапиро сматра да ће се севернокавкаски џихадисти, у наредном периоду, у највећој мери усмерити на оспоравање легитимитета републичких и федералних власти. Он процењује да ће војници *Кавкаског емирата* покушати да поткопају интегритет појединих државних представника у региону, првенствено Рамзана Кадирова, који тврди да су „салафисти побеђени и да је Чеченија мирна земља, у којој ће убрзо доћи до знатног економског раста“.[1405] Сличног става је и Михаил Лонгивнов, који објашњава да је подривање легалних чеченских структура „био и остао најважнији циљ управе Емирата“. О томе, између осталог, довољно говоре напади на породичну кућу Рамзана Кадирова у августу 2010. и Чеченски парламент у октобру исте године.[1406] Иако извођење терористичких напада широм РФ и одржање „атмосфере страха“ неће резултирати великим победама или освајањем територије, Шапиро закључује да примена овакве стратегије може довести у питање легитимититет државних званичника, односно њихове изјаве о актуелној безбедносној ситуацији у региону. Тиме би се, како истиче аутор, пољуљало поверење јавности у владајуће елите, чиме би позиција државе била значајно компромитована.[1407] Осим тога, Предмор подсећа да број православних Руса у региону константно опада, док утицај ислама - у свим постојећим облицима - наставља да расте.[1408] Поједини извори говоре да је, осим

[1404] Исто, стр. 5-6.
[1405] Shapiro B., „Caucasus jihad: Terror tactics back on the horizon?“, op. cit.
[1406] Logvinov M., „The Caucasus Emirate - Origins, ideological orientation and risk status“, op cit., p. 86.
[1407] Моги се слажу да се слична стратегија Ал Каиде тренутно примењује у Ираку. (Shapiro B., „Caucasus jihad: Terror tactics back on the horizon?“, op. cit.)
[1408] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?“, op. cit., p. 16.

„умерених" муслимана, чак и један број православних хришћана последњих година прихатио салафизам и постао део севернокавкаске џихадске терористичке мреже.[1409] Према званичним подацима, активних џихадиста има између 200 и 500.[1410] Међутим, обзиром да их толико бива ухапшено или ликвидирано сваке године, поставља се питање - колики је заправо њихов број? Судећи по томе да салафитска заједница бележи раст и у другим деловима РФ (у региону око реке Волге, затим Башкористану и Татарстану), не може се са сигурношћу проценити колико се тачно екстремних салафиста тренутно спрема за терористичке нападе. Како истиче Ронан Кинан, вођство *Емирата* још од 2011. године на разне начине покушава да анимира око 14 милиона руских муслимана, који живе ван региона СК, да се придруже џихаду.[1411] Да ли ће у томе успети, показаће време, док напади џихадиста у Бостону, планинским одмаралиштима око Сочија и Волгограду, из 2013. године, сугеришу да војници *Кавкаског емирата* неће олако одустати од својих замисли.[1412]

Међутим, иако све поменуто указује да ће севернокавкаски џихадисти највероватније наставити са пролиферацијом насиља (унутар и ван региона), тежећи да успоставе независну шеријатску државу на СК, Џефри Предмор сматра да три фактора, потребна да би се остварио замишљени циљ - воља, стратегија и спољна подршка - тренутно нису довољно изражени. Упрокос дугогодишњем настојању да од „виртуелне" створе реалну државу, представници *Кавкаског емирата* до сада нису успели да пронађу довољно снаге и одвоје се од РФ, те је мало вероватно да ће у томе успети у будућности.[1413]

[1409] „Zakat funded Russian bombings", *Money Jihad - Combating terrorist financing* (on-line), 12.04.2010., преузето са: https://moneyjihad.wordpress.com/tag/north-caucasus/ 11.01.2014.; Shlapentokh D., „Russian Converts Join North Caucasian Resistance", *CACI Analyst* (on-line), 22.08.2012, преузето са: http://old.cacianalyst.org/?q=node/5823 11.01.2014.; Keenan R., „Tatarstan: The Battle over Islam in Russia's Heartland", *World Policy Institute* (on-line), (недатирано), преузето са:http://www.worldpolicy.org/journal/summer2013/tatarstan-battle-islam-russias-heartland 11.01.2014.

[1410] Logvinov M., „The Caucasus Emirate - Origins, ideological orientation and risk status", op. cit., p. 90.

[1411] Keenan R., „Tatarstan: The Battle over Islam in Russia's Heartland", op. cit.

[1412] Осим тога, треба истаћи да је њихово учешће у рату у Сирији, такође значајно, посебно након што су, на северу те државе, нелегално прогласили независни исламски мини-калифат у којем влада шеријат. („Ruski džihadisti osnovali kalifat u Siriji", *Naslovi.net* (on-line), 28.10.2013, преузето са:http://www.naslovi.net/2013-10-28/vesti-online/ruski-dzihadisti-osnovali-kalifat-u-siriji/7576394 16.01.2014.)

[1413] Predmore J.C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", op. cit., p. 19.;

Када је реч о простору ЗБ, актуелна ситуација је знатно сложенија. Као што је познато, у овом региону „централни џихадски компјутер“ тежи реализацији неколико повезаних пројеката, који су развијени под „кишобраном“ тзв. Зелене трансверзале. Сви ови пројекти садржани су у планском документу Ал Каиде насловљеном „Балкан 2020“. Како објашњава Иван Бабановски, овај план, у најширем смислу, предвиђа да се, преко исламских хуманитарних организација и одређених политичких структура муслиманских и албанских етничких група, до 2020. године, цео Балкан исламизује и послужи као „носач авиона“ за нападе на Европу.[1414] Будући да до краја деценије није остало много времена, тешко је поверовати да ће џихадисти успети у намери да у потпуности остваре свој циљ. Међутим, то не значи да ће одустати од замишљених „подпројеката“, тј. од реализације неких етапних циљева. Напротив, актуелна ситуација на терену, а посебно недавна дешавања, сугеришу да ће западнобалкански свети ратници наставити са својим активностима у тежњи да постану део глобалне Уме. Њихову вољу не треба потцењивати, посебно ако се у виду имају поједине процене, које указују да следбеника вехабијског учења у региону тренутно има готово 500.000, а да је, од тог броја, 5000 њих спремно да се одмах укључи у терористичка дејства.[1415] Независно од тога да ли је процењени број вехабија на неинтегрисаном делу Балкана прецењен, потцењен или реалистичан, имајући на уму да су пре двадесет година то били само појединци, одражава важан помак у реализацији плана џихадиста на имплементацији исламистичке државе на Балкану.[1416] Другим речима, иако можда у кратком року неће успети у намери да успоставе жељени *Балканистан*, то не значи да ће њихова борба за унитарну БиХ, отцепљење делова територије Србије, ЦГ и БЈРМ и стварање „Велике Албаније“ престати да се одвијају. Извођење пунктуалних терористичких напада на неверника широм региона и промовисање салафистичких вредности у сваком облику и у свакој прилици, довољно говоре о томе. С обзиром на то да не постоји јединствена регионална институционална инфраструктура и јасно утврђен командни ланац, као и то да подршку добијају од појединих делова структуре неких држава

[1414] „Balkan će biti islamizovan do 2020.“, op. cit.
[1415] „На Балкану прети 5000 терориста“, оп. цит.
[1416] Мијалковски М., „Домети агресије селефија на неинтегрисаном делу Балкана“, оп. цит., стр. 402.

региона, џихадисти на ЗБ још увек истрајавају на симбиози исламизма и национализма, тако да је врло вероватно да ће њихова стратегија, прожета доктрином *такијаха*, као и до сада, наставити да се развија у складу са ситуацијом на терену. Наравно, развој те стратегије пратиће, или диктирати, ниво спољне подршке, која је била, и која ће остати, кључни фактор њиховог успеха.

Када је реч о БиХ, треба подсетити да су након њеног конституисања као независне, међународно признате државе (1995), џихадисти са овог простора највећи део своје пажње усмерили на радикализацију муслиманског становништва. Међутим, схватајући да њихове идеје након 2001. године више не уживају подршку дела званичних власти федерације, као што је то било 1990-их, они су се усредсредили на изградњу и јачање паралелних структура. Ширењем и оснажењем мреже џамата, али и стварањем и одржавањем „атмосфере страха", спровођењем пунктуалних терористичих напада, они теже да покажу како не одустају од стварања шеријатске државе у региону. Напади на полицијску станицу у Бугојну, из 2010., и америчку амбасаду у Сарајеву, из 2011. године, то недвосмислено потврђују. О њиховом актуленом стратешком приступу говоре и подаци МУП-а РС, у којима се наводи да само у пограничним међу-ентитетским областима тренутно делује између 2000 и 3000 вехабија, које се труде да легалним откупом земљишта населе територију у околини Бањалуке.[1417] Међутим, каква их будућност очекује, тј., који ће бити њихови приоритети у наредном периоду, тешко је проценити. Са једне стране, чини се да су губитком израженије подршке дела званичних државних структура БиХ, коју су уживали у време Алија Изетбеговића, доспели у својеврсни *status quo*. Изгледа да је отпочињање глобалног рата против тероризма (2001) знатно пореметило њихове планове да у БиХ благовремено прогласе шеријат, тј. да ову секуларну републику, у релативно кратком року, претворе у унитарну исламску државу. Додатно оптерећење њиховом ефикасном деловању против „неверника", представља и интерна динамика унутар босанско-херцеговачког вехабијског покрета.[1418] Са друге

[1417] „U RS deluju 3.000 vehabija!", *Press RS* (on-line), 20. 06. 2012, преузето са: http://pressrs.ba/sr/vesti/vesti_dana/story/18158/U+RS+deluju+3.000+vehabija!.html 12.01.2014.

[1418] Наиме, иако се вехабије доживљавају као јединствена и монолитна заједница, према изворима МУП-а Републике Српске, они су данас један од исламистичких покрета са највећим бројем унутрашњих фракција. Те фракције су, како се наводи, настале као последица унутрашњих размимоилажења и идеолошких трвења у матичним покретима међународних исламских

стране, поједини аналитичари тврде да је вехабијски покрет у БиХ заступљенији него у било којој другој држави у региону. Према званичним подацима МУП-а БиХ, рачуна се да је број вехабија на територији Федерације, током 2012. године, износио више од 100.000.[1419] Осим тога, процењује се да је поред 3,3 % муслимана у земљи, који активно и доследно следе вехабијско учење, још 12,9 % склоно да га прихвати.[1420] Базе џихадиста у последње време јачају у околини Бихаћа; сезонски логори опстају у Челебићу, Лисичићима и другде, а кампови за терористичку обуку још увек делују у Травнику, Бугојну, Цазину и Великој Кладуши.[1421] Ови подаци сугерушу да вехабизам у БиХ, иако за сада представља безбедносни изазов са елементима претње, поседује значајан потенцијал да у једном тренутку прерасте у изражену и отворену претњу, не само за БиХ, већ и за регион, посебно ако се у обзир узме чињеница да је пажња босанско-херцеговачких светих ратника већ неко време фокусирана на дешавања у Рашкој области у суседној Републици Србији.

Наиме, након напада српског држављанина, Мевлида Јашаревића, на америчку амбасаду у Сарајеву (2011), бечки дневник *Пресе* објавио је да се упориште радикалног вехабизма, из БиХ, преселило у тзв. Санџак.[1422] Неки аналитичари сматрају да се чвршће повезивање босанско-херцеговачких џихадских структура са џаматима у Рашкој области спроводи са циљем отцепљења овог дела РС и његовог спајања са БиХ.[1423] Упоришта за овакве тврдње проналазе се у све чешћим изјавама појединих политичара у региону, који истичу да тзв. „Санџак има историјско утемељење", те самим тим „и право на ширу аутономију", па чак „и отцепљење од Србије".[1424] Рачунајући да ће стварање кризе допринети разбуктавању бошњачких сепаратистичких тежњи у Рашкој

заједница, где су босанско-херцеговачке вехабије само експоненти и заступници доминантних струја. (Према: *Исто.*)

[1419] Filimonova A., „Balkanska baza vehabija uz podršku Amerike(1)", *Novi Standard* (on-line), 20.08.2013, преузето са: http://www.standard.rs/ana-filimonova-balkanska-baza-vehabija-uz-podrsku-amerike-1.html 13.01.2014.

[1420] Међутим, Оливер Потежица истиче да је тај проценат много већи, обзиром да резултати актулених истраживања нису довољно поуздани. (Потежица О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, оп. цит., стр. 183.)

[1421] Filimonova A., „Balkanska baza vehabija uz podršku Amerike(1)", op. cit.

[1422] „Sve više vehabija na Balkanu", *Kurir* (on-line), 28.10.2011., преузето са: http://www.kurir-info.rs/sve-vise-vehabija-na-balkanu-clanak-119360 12.01.2014.

[1423] „Vehabije žele samostalnost Sandžaka i spajanje sa BiH", op. cit.

[1424] „Sandžak pripojiti BiH ako se proglasi njen suverenitet na toj teritoriji", op. cit.; „General Armije BiH prijeti Srbiji: Pripojit ćemo Sandžak Bosni", op. cit.

области, џихадисти очигледно прижељкују проглашење суверенитета БиХ на овом делу територије РС.[1425] Истине ради, могућност да до тога дође, са сада је минимална. Званични подаци указују да у Рашкој области тренутно делује мање од 100 активних вехабија, које су се знатно притајиле након хапшења „Муриђеве" и „Прентићеве" групе. Ипак, њихов потенцијал не треба потцењивати, посебно ако се у виду има важност Рашке области са аспекта укупних панисламистичких тежњи везаних за Балкан, као и чињеница да, осим Бошњака, вехабијски ислам, из године у годину, следи и све већи број албанских муслимана, који рачунају на своју „санџачку сабраћу" у свеопштој борби против неверника. Наиме, иако је општеприхваћено мишљење да Сарајево представља „регионални центар балканског џихада"[1426], званични подаци говоре да је развој вехабизма у оквиру албанског националног корпуса, распрострањеног широм региона, достигао забрињавајуће размере.

На КиМ њихов број тренутно износи нешто више од 10 процената од укупно 1,8 милиона албанског становништва. Подаци говоре да само у Приштини има 100.000 следбеника вехабијског покрета[1427], а, као што је познато, у овом граду делује вехабијски џемат Шевћета Краснићија који је високо организован. Упућени сматрају да би се, једним јавним позивом имама Краснићија, овај џемат, дословно преко ноћи, могао претворити у наоружану паравојску, односно милицију.[1428] Осим тога, џихадисти све гласније истичу неадекватност секуларног Устава тзв.

[1425] Јоанис Микалетос објашњава да вехабије у Србији и БиХ, комбинујући „меку" и „тврду" силу, теже да направе властити територијални простор, како би остварили циљеве и у исто време реализовали планове сачињене у Саудијској Арабији и на другим местима, а који позивају на исламизацију европских територија. При томе, аутор истиче да вехабије, у том процесу, одбацују социјалне вредности и норме, те покушавају да створе реалност наметањем воље. („Vehabije žele samostalnost Sandžaka i spajanje sa BiH", op. cit.)

[1426] „Вехабије ће напасти и Србију", *Правда* (on-line), 04.11.2011, преузето са: http://www.pravda.rs/2011/11/04/dzevad-galijasevic-vehabije-ce-napasti-i-srbiju/ 13.01.2014.

[1427] „Ко су вехабије?", оп. цит.; „Kosovska bačva baruta: EU uvodi protektorat na Kosovu kako bi spriječila međubalkanski rat", *Necenzurisano.com* (on-line), (недатирано), преузето са: https://groups.google.com/forum/#!topic/cro-news/f4eroF56U0U 13.01.2014.

[1428] Сваког петка овај џемат посети 10.000 верника, чиме је он заслужио епитет „највећег муслиманског џемата на Балкану". Будући да на клањања долазе одрасли мушкарци, сматра се да овај џемат окупља око 80.000 људи, јер на сваког мушкарца који долази на клањање, долази „једна или више жена" и „петоро до шесторо деце". („Nova balkanska kriza (2): Shećet Krasnići na čelu vehabijske paravojske izaziva rat na Kosovu", *Necenzurirano.com* (on-line), (недатирано), преузето са: https://groups.google.com/forum/#!topic/cro-news/9-MnDtuflSA 16.01.2014.)

Републике Косово и инсистирају на имплементацији ширих верских права у постојеће законодавство.[1429]

Иако за себе тврде да су „на самом почетку развоја и да још увек немају одговарајућу инфраструктуру“[1430], њихова жеља за што скоријом успоставом „Велике Албаније“ више је него изражена, тако да је сасвим сигурно да ће њихове активности у наредном периоду бити усмерене ка остварењу тог циља. На то, између осталог, указују и последње изјаве неких водећих џихадиста који позивају на ескалацију кризе широм региона.

Један од њих је осведочени косовски исламиста, Самедин Џезаири, који је маја 2012. године изјавио: „Недавно сам имао састанак са бившим командантима ОВК и на том састанку смо размотрили могућност поновног активирања, са циљем да покренемо герилски рат и заштитимо становништво у Македонији, Прешевској долини и срединама у којима су Албанци угрожени и прети им етничко чишћење“.[1431] Након тога, испровоциран хапшењем осмочлане групе бивших припадника ОВИК-а (2012), огласио се и лидер политичког крила терористичке организације АНА, Гафур Адили, и упозорио: „АНА је спремна да одговори на нападе српских снага безбедности усмерене према грађанима, нашој браћи и сестрама у Источном Косову“.[1432]

Осим ових изјава, на уму треба имати да су у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа, вехабије успеле да придобију значајан број хоџа у локалним џамијама.[1433] Готово целокупно албанско становништво на том простору сепаратистички је расположено, а лидери албанских политичких партија, па чак и носиоци локалне политичке власти, јавно се залажу за одвајање ових општина из састава Р. Србије и присаједињењу тзв. држави „Косово“.[1434]

Стање у Македонији, такође је забрињавајуће. Процењује се да активних вехабија у тој западнобалканској земљи тренутно има између 5000 и 10.000. Само

[1429] „Radikalni islam na Kosovu“, op. cit.
[1430] Karajkov R., „The Young and the Old: Radical Islam Takes Root in the Balkans“, op. cit.
[1431] „ОВК најављује герилу од Прешева до Македоније“, *Фронтал.рс* (on-line), 06.05.2012., преузето са:http://frontal.rs/index.php?option=btg_novosti&catnovosti=8&idnovost=20737 16.01.2014.
[1432] „АНА прети новим балканским ратом“, *Факти* (on-line), 12.01.2013, преузето са: http://fakti.org/globotpor/siptari/ana-preti-novim-balkanskim-ratom 16.01.2014.
[1433] Дрецун М., *Алахови ратници - Балканска база глобалног џихада*, оп. цит., стр. 295-296.
[1434] „Predsednik opštine Preševo za podelu juga Srbije i severa Kosova“, *Blic* (on-line), 02.05.2011., преузето са:http://www.blic.rs/Vesti/Politika/251495/Predsednik-opstine-Presevo-za-podelu-juga-Srbije-i-severa-Kosova 23.09.2013.

у главном граду, они контролишу најмање четири џамије, а према представницима званичне ИВЗ, осим што марљиво раде на развоју паралелне инфраструктуре, почели су интензивније да се убацују и у редове албанских политичких странака у земљи.[1435]

Када је реч о ЦГ, иако, према званичним подацима АНБ-а, вехабија нема много[1436], приметно је да број следбеника овог покрета последњих година бележи тенденцију раста.[1437] При томе, црногорске вехабије су чврсто повезане са албанском џихадском мрежом развијеном на КиМ. Упућени тврде да је свака џамија у Рожају повезана са једном на Космету.[1438] Ово је веома важно истаћи, с обзиром на чињеницу да Космет представља фокалну тачку, тј. својеврсни „гравитациони центар" великоалбанских амбиција[1439], а ЦГ, „недостајућу карику у балканској фази џихада".[1440]

О томе каква будућност може очекивати ЦГ и остатак региона, довољно говоре изјаве појединих албанских политичких представника. Веома индикативна је она Коче Данаја, директора Института за регионалне прогнозе из Тиране и саветника тројице албанских премијера. Он је нагласио да ће, уколико „ЦГ не препусти источне делове своје територије", односно "уколико до 2035. године не дође до уједињења свих албанских земаља у региону и не буде формирана 'Природна Албанија', на Балкану избити нови рат".[1441] По свему судећи, главну улогу у том рату имала би АНА, за коју многи истичу да представља „најјачи

[1435] „U Makedoniji ima vehabija, MUP pasivan", *Политика* (on-line), 08.07.2010, преузето са: http://www.politika.rs/vesti/najnovije-vesti/U-Makedoniji-ima-vehabija-MUP-pasivan-i141556.lt.html 16.01.2014.

[1436] Према званичним подацима АНБ-а има их око 100, док се према појединим изворима истиче да их има између 150 и 200. („Vehabije: Sveti rat po svaku cenu", op. cit.)

[1437] „Sve više vehabija u Crnoj Gori", op. cit.

[1438] Otašević B., „Regionalna islamska mreža", op. cit.

[1439] На то је, уосталом, указао и актуелни премијер Албаније, Сали Бериша, у склопу конференције одржане новембра 2012. године у Тирани, под називом „Улога Косова у независности Албаније". Он је том приликом, истакао: „Потребно је да урадимо све како бисмо физичке границе између Албанца учинили безначајним. Позиција Албанца не може бити ништа друго него уједињење једне нације. Од *Призренске лиге*, једини циљ Албанаца је био уједињење албанске нације... Идеја о *етничкој Албанији* родила се на Косову". („Etnička Albanija rođena na Kosovu", *B92* (on-line), 19.11.2012, преузето са: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=11&dd=19&nav_id=661480 21.01.2014.)

[1440] Otašević B., „Regionalna islamska mreža", op. cit.

[1441] „Velika Albanija ili novi rat", *Телеграф* (on-line), 19.07.2013, преузето са: http://www.telegraf.rs/vesti/786787-danaj-velika-albanija-ili-novi-rat 16.01.2014.; „Stvaranje Velike Albanije?", *PTC* (on-line), 31.01.2013, преузето са: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1257906/Stvaranje+Velike+Albanije%3F.html 16.01.2014.

војни контигент Ал Каиде у Европи“[1442], а чији лидери сматрају да „треба интервенисати пре него што буде прекасно“.[1443]

Да ли ће до новог балканског рата заиста и доћи, тешко је проценити. То ће зависити од мноштва фактора, али и од развоја ситуације у самој Албанији. Тачан број следбеника вехабијског учења у овој балканској земљи тренутно није познат, али је, како се наводи у „Светском алманаху исламизма“, „од 2010. године приметно значајно повећање исламских фундаменталистичких ставова, посебно код млађе популације".[1444] С обзиром да је, у току последњег мандата Салија Берише, Албанија интензивирала односе са исламском интернационалом[1445], могуће је очекивати да ће у будућности доћи до знатнијег утицаја арапских земаља на ову балканску државу и њено руководство. Пошто међу тим земљама има и држава-извозница џихада, може се претпоставити да ће оне у наредном периоду уложити одређене напоре како би се албанско друштво још више радикализовало. На то донекле указује и један од последњих извештаја Америчког савета за спољну политику, у којем се напомиње: „Иако вехабије представљају мањину у албанском друштву, јасно је да уживају подршку појединих делова албанске владе и делова званичне структуре ИВЗ. У том смислу, један од највећих изазова за албанску владу у будућности, биће проналажење начина за интеракцију са вехабијским групама, јер ће оне тражити проминентнију улогу у религијском и политичком животу земље. Ово ће легитимизовати њих и њихове захтеве, што ће довести до истицања феномена радикалног ислама у јавном дискурсу“.[1446] Какве ће последице то имати по албанско друштво, те последично и по регион, остаје да се види.

Досадашње искуство показује да балканске џихадисте карактерише висок ниво воље за остварењем замишљених циљева. Повећање броја присталица вехабијског покрета то свакако доказује, као и тврдоглаво истрајавање на идеји стварања „Велике Албаније“. Примењивана стратегија, која је до сада уважавала и

[1442] „Terorizam u juznoj pokrajini deo je teroristicke internacionale (2) - Al Kaida na Kosovu“, op. cit.
[1443] „ANA ponovo preti intervencijom na Kosovu, u Srbiji, Makedoniji i Grčkoj“, *Blic* (on-line), 12. 04. 2012, преузето са: http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/317058/ANA-ponovo-preti-intervencijom-na-Kosovu-u-Srbiji-Makedoniji-i-Grckoj 23.01.2014.
[1444] American Foreign Policy Council, *World Almanac of Islamism - Albania*, 2012, p. 2., преузето са: http://almanac.afpc.org/Albania 16.01.2014.
[1445] Опширније о томе у: *Исто*.
[1446] *Исто*, стр. 13.

продубљивала симбиозу национализма и исламизма и ослањала се на комбиновање директног и индиректог приступа у сукобима са „неверницима“ и, посредством *такијаха*, осигуравала висок степен спољне подршке, омогућила је балканским светим ратницима да постигну одређене резултате. Нелегално проглашење тзв. Републике Косово и њихово утемељење у тој квази-држави, као и динамичан развој паралелне структуре широм региона, само су неки од показатеља. Па ипак, питање будућности балканског џихада и даље је врло дискутабилно. Команде и упутства, која из различитих џихадских центара пристижу у Албанију и регион, у којима се истиче да је „време да се са позиција паналбанизма, пређе на позиције панисламизма“[1447], упућују на закључак да трансформација балканског џихада свакако представља једну од могућности. Наравно, то би значило да је „централни џихадски компјутер“ проценио да је симбиоза национализма и џихадизма, која је одувек карактерисала балкански свети рат, достигла свој врхунац, тј. да су дивиденде те сарадње до краја искоришћене и да је време за другачији приступ. Тада би се, узимајући у обзир тврдокорну џихадску идеологију, раскол између „слабих“ и „правих“ муслимана највероватније заоштрио, служење *такијахом* постало сувишно, па би и ниво спољне подршке коју им пружа обмањена евроатлантска заједница сасвим сигурно опао, а агресивност џихадиста порасла. Актуелно учешће западно-балканских светих ратника у сиријском сукобу, свакако не указује на оптимистичне прогнозе. Поједини званичници МУП-а Србије истичу да су веома забринути чињеницом што неки грађани РС, који следе радикални ислам, тренутно ратују у Сирији. Оно што их највише забрињава, јесте како ће се ови исламски фундаменталисти понашати по повратку у земљу.[1448] Обзиром да међу учесницима сиријског џихада има и неколико стотина Албанаца из Албаније, Македоније и тзв. Републике Косово, као и грађана БиХ, ово ће, очигледно, представљати изазов за читав регион.[1449] Да ли ће, инспирисани учешћем у сиријском џихаду, балкански „свети ратници“ по повратку отпочети са применом

[1447] „Za deceniju ceo Balkan islamski“, op. cit.
[1448] „DŽIHAD: Borci iz Sandžaka ratuju u Siriji“, *Kurir* (on-line), 30.08.2013, преузето са: http://www.kurir-info.rs/dzihad-borci-iz-sandzaka-ratuju-u-siriji-clanak-959873 232.01.2014.
[1449] Сматра се да из Албаније, Македоније и тзв. Републике Косово, у сиријском џихаду тренутно учечствује око 300 Албанаца. (American Foreign Policy Council, *World Almanac of Islamism - Albania*, op. cit., p. 13.) Процењује се да светих ратника из БиХ у Сирији има неколико десетина. („DŽIHAD: Borci iz Sandžaka ratuju u Siriji“, op. cit.)

неких метода које до сада нису биле забележене на овим просторима, па чак и у целости променити досадашњу џихадску стратегију, једно је од кључних питања.

Анализирајући актуелну ситуацију у РФ и СК, Јулиа Јузник, нпр., сматра да би бомбашки напади у блиској будућности могли уследити и на Балкану.[1450] Основаност таквих претпоставки, између осталог, могу почивати и на чињеници да до краја деценије није остало још много времена. У том контексту, све израженије инсистирање „централног џихадског компјутера" на балканском панисламизму могло би се схватити и као позив на агресивнији ангажман, алудирајући на развој неке врсте „кавкаског сценарија". Шта ће се тачно догодити, показаће време.

У сваком случају, оно што се може претпоставити, јесте да ће западнобалкански џихадисти у наредном периоду сасвим сигурно бити усмерени на даље развијање и учвршћивање паралелних структура и пролиферацију салафистичких идеја. Колико ће помоћи добијати од своје сабраће инфилтриране у државне системе у региону, у великој мери биће одређено степеном интеракције тих система са џихадском интернационалом, али и зависиће од финансијске подршке која ће из џихадских центара пристизати у поједине земље региона. Јачање регрутне базе такође ће бити један од приоритета, као и чвршће умрежавање регионалних структура.

Међутим, за коју ће се стратегију „централни џихадски компјутер" определити у наредном периоду, тешко је предвидети. Оно што се са великом поузданошћу може очекивати, јесте да ће целокупан развој ситуације у региону, осим коначне одлуке џихадских центара и става међународне заједнице, у великој мери, зависити и од одлучности државних система да се значајније супроставе џихадској претњи. Уколико то учине, ситуација би се суштински променила на штету џихадиста, чиме би се умањила и шанса за избијање нових сукоба у региону, па чак и проширио „маневарски простор" за мирно решавање многих „тињајућих" сукоба.

[1450] „Julija Juzik: Bombaški napadi mogući i na Balkanu?!", *Press* (on-line), 11. 04. 2010, преузето са: http://www.pressonline.rs/info/politika/111308/julija-juzik-bombaski-napadi-moguci-i-na-balkanu.html 23.01.2014.

Једно је сигурно - даљи развој „светог рата“ у регионима СК и ЗБ, показаће колика је стварна моћ „централног џихадског компјутера“, јер, како је Лењин то својевремено уочио: „Ланац је јак колико и његова најслабија карика“.

9. ПЕРСПЕКТИВЕ ЗАШТИТЕ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ И ЗАПАДНОБАЛКАНСКИХ ДРЖАВА ОД ПРЕТЊЕ С ПОЗИЦИЈА ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА

Да ли ће РФ и западнобалканске државе успети да се изборе са „светим ратницима", зависиће од мноштва фактора. Са једне стране, то ће бити условљено њиховом способношћу да у будућности препознају и ограниче све елементе претње с позиција исламског фундаментализма, примењујући одговарајуће заштитне мере. Са друге стране, развијање ефикасног и ефективног система државне заштите неће бити могуће без успостављања конкретнијег међународног анти-џихадског концепта, тј. продубљеније сарадње у овој области између појединачних земаља и међународне заједнице, која ће уважити специфичности претње на локалу.

У том смислу, може се констатовати да је РФ тренутно у знатно повољнијем положају него што су то државе ЗБ. Наиме, у последњих 15 година Москва је успела да идентификује већину фактора који на разне начине подстичу развој исламског фундаментализма на простору СК и изради и имплементира кохерентну стратегију њиховог ограничавања у оквиру ширег антитерористичког деловања. Она је разрадила низ „тврдих" и „меких" мера, чији распон иде од извођења класичних војно-полицијских КТО, преко покретања економских програма и програма помоћи, до развијања цивилних односа и унапређења сарадње са исламским „мејнстрим" институцијама. Осим тога, руководство РФ на челу са Владимиром Путином ни у једном тренутку није показало слабост када је реч о успостављању контроле над регионом СК. У ствари, сâм долазак на власт Владимира Путина био је базиран на његовој репутацији у вези решавања севернокавкаске кризе 1990-их година, при чему он и даље представља покретачку снагу која стоји иза напора да се стабилизује регион.[1451]

Када је реч о мерама на међународном плану, руководство РФ је деловање севернокавкаских екстремиста успело да прикаже као „свети рат" широј публици и да за решавање тог проблема, осим подршке домаће јавности, добије снажну подршку међународне заједнице. То, између осталог, потврђује чињеница да

[1451] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", op. cit., p. 18.

ниједна чланица УН званично не признаје легитимитет *Кавкаског емирата*. Поред тога, РФ је последњих година потписала низ споразума у области сузбијања тероризма и екстремизма са САД и многим међународним институцијама. Како се истиче у једном извештају америчког Стејт Департмента из 2011. године, посебно је у том смислу важно унапређење сарадње између руске ФСБ и америчког ФБИ. И то није све. РФ је један од оснивача Глобалног антитерористичког форума (*Global Counterterrorism Forum*) и активни члан Радне групе Антитерористичког савета НАТО-РФ. Заједно са неким државама НАТО-а (Норвешком, Турском и Пољском), РФ учествује и у Иницијативи Савета НАТО-РФ која се тиче јачања кооперације у погледу заштите ваздушног протстора (*NATO-Russia Council Cooperative Airspace Initiative - CAI*).[1452] Осим тога, у домену антитероризма РФ активно сарађује са: ЕУ, Саветом за сарадњу арапских заливских држава, Шангајском организацијом, ОЕБС-ом и многим другим међународним телима. Веома важна у том смислу јесте и сарадња са САД у Глобалној иницијативи за борбу против нуклеарног тероризма (*Global Initiative to Combat Nuclear Terrorism - GICNT*), где РФ има статус ко-председавајућег. Како се наводи у поменутом извештају Стејт Департмента, „Русија је својим учешћем наставила да помаже напоре 82 земље, спроводећи мултилатерелне активности и развијајући најбоље практичне мере у многим областима како би предупредила, детектовала и одговорила на претњу од нуклеарног тероризма".[1453] Поред наведеног, руководство РФ успело је у великој мери да ограничи спољну подршку севернокавкаским „светим ратницима", пре свега кроз унапређење економских и других облика сарадње са појединим арапским државама и земљама Блиског Истока. Посебно су у том смислу важни односи са Ираном и Турском, са којима РФ већ има лукративне аранжмане у области трговине, војне сарадње и енергетике. Међутим, пред актуелним властима РФ још увек предстоје одређени изазови. Нпр., упркос томе што руски органи безбедности спроводе веома

[1452] Иницијатива представља оквир за сарадњу који подразумева размену информација и заједничко деловање у погледу прекограничног војног одговора на идентификоване потенцијалне претње (нпр. отети авиони и друге сумњиве летелице). Интересантно је истаћи да је 2011. године у јуну, изведена заједничка војна вежба под називом *Vigilant Skies*, у оквиру које су руски борбени авиони први пут у историји учествовали у реалној војној вежби са снагама НАТО-а. (US Department of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Country Reports on Terrorism 2011 - Russia*, 31.07.2012, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195543.htm 27.02.2014.)

[1453] Према: *Исто*.

квалитетну антитерористичку политику на простору СК, џихадисти ипак успевају да опстану. Чињеница да их сваке године бива ухапшено или ликвидирано неколико стотина, а да званични извештаји константно истичу да их у региону делује око 500, довољно говори о наведеном. Уосталом, они и даље изводе смеле терористичке нападе, циљајући, пре свега, представнике суфитских муслимана, чија је улога у стабилизацији региона од огромног значаја. Убиства дагестанских суфитских лидера Саида Ацајева и Сеида ефендије Чиркавија (2012), само су неки од примера.[1454] Са друге стране, одређени изазови видљиви су и на спољнополитичком плану, а један од највећих представља криза у Сирији. Као што је познато, пружање подршке РФ режиму Башара ал Асада довело је до заоштравања односа са Саудијском Арабијом - важним стратешким партнером САД и државом која неуморно подржава сиријске, али и севернокавкаске салафисте.[1455] Осим тога, стабилизација стања на простору СК блиско је повезана и са дешавањима у Авганистану. Поједини аналитичари сматрају да би се евентуални неуспех НАТО мисије у тој земљи и повратак Талибана на власт могао одразити на стање у региону СК. С обзиром на чињеницу да је талибански режим 1990-их година подржавао чеченски „свети рат", постоји могућност да, уколико се талибанске фракције врате на власт, Авганистан поново постане уточиште за севернокавкаске џихадисте, што би значајно отежало руску позицију.[1456]

Дакле, иако је евидентно да власти РФ улажу много труда у циљу искорењивања исламског фундаментализма у земљи и напорно раде на

[1454] „Dagestan: Umereni muslimani na udaru ekstremista", *Вечерње новости* (on-line), 29.08.2012, преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:394858-Dagestan-Umereni-muslimani-na-udaru-ekstremista 27.02.2014.; „Улазимо у фазу глобалне дестабилизације", *Геополитика* 59 (on-line), јануар, 2013, преузето са: http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/intervju/491-2013-02-12-08-39-10 27.02.2014.

[1455] Поједини представници саудијске владе су у незваничним разговорима отворено упозорили руско руководство да ће подстаћи чеченске џихадисте на ескалацију насиља уколико РФ не престане да пружа подршку Асадовом режиму. („Russia is ordering a massive military strike against Saudi Arabia in the event that the West attacks Syria", op. cit.) Целокупну ситуацију додатно заоштравају и изјаве неких водећих сунитских представника које се емитују на националним телевизијама појединих арапских земаља. Нпр., духовни вођа Муслиманског братства, Шеик Јусуфа ал Карадави, изјавио је за Qatar TV да је „Русија постала исламски непријатељ број један, зато што се супротставља вољи сиријског народа... Преко 30.000 сунита у Сирији је убијено руским оружјем". (Према: „Anti-Terrorism Operation in North Caucasus Exposes Russia's Vulnerabilities", *The Foundry* (on-line), 23.10.2012, преузето са: http://blog.heritage.org/2012/10/23/anti-terrorism-operation-in-north-caucasus-exposes-russias-vulnerabilities/ 28.02.2014.)

[1456] Chaudet D., „When the Bear Confronts the Crescent: Russia and the Jihadist Issue", op. cit., p. 56.

усклађивању унутар-државне стратегије са спољно-политичком, све наведено указује на то да ће излажење ваљаних одговора постојећим изазовима захтевати улагање додатних напора. У том смислу, Џефри Предмор истиче да је веома тешко проценити какав ће бити коначан исход сукоба на простору СК, али да је на основу постојећих показатеља могуће утврдити три широко постављена сценарија који још увек поседују потенцијал да се развију, узимајући у обзир активности укључених актера у будућности. Први сценарио полази од претпоставке да Русија, на основу своје војне, економске и дипломатске моћи, може да створи услове неопходне за нормализацију стања у региону СК и насиље сведе на минимум. Према другом сценарију, уколико се руске власти не буду благовремено и на адекватан начин суочиле са постојећим проблемима (спор привредни развој, лоше управљање и пролиферација радикалних идеологија), онда би севернокавкаски екстремисти у очима локалне популације могли да се појаве као неко ко има легитимитет. У том случају, државним властима би било тешко да одрже контролу над регионом, при чему би и просечан Рус могао да помисли како се задржавање СК у оквиру РФ више не исплати. Према трећем сценарију, РФ ће наставити да се супротставља севернокавкаским џихадистима у наредним годинама, али они неће успети да створе независну државу у региону. Три фактора неопходна да би побуњенички покрет остварио успех - воља, стратегија и спољна подршка - нису присутна у довољном степену да би џихадисти могли да победе. Сходно томе, Предмор закључује да ће трећи сценарио бити највероватнији исход, јер је након вишегодишње нестабилности региона СК руска влада успела да идентификује кључне узроке незадовољства локалне популације и благовремено артикулише софистицирану контратерористичку стратегију, наглашавајући при том све елементе националне моћи. [1457]

Када је реч о простору ЗБ, ситуација је знатно комплекснија. С обзиром на то да је будућност региона у генералном погледу прилично неизвесна, самим тим веома је тешко проценити у ком правцу ће се одвијати и борба против џихадиста. Чињеница је да западнобалканске државе још увек нису превазишле анимозитете настале 1990-их година. Осим тога, недовршен процес дезинтеграције некадашње Југославије и лоша економска ситуација у региону, у великој мери утичу на све

[1457] Predmore J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?“, op. cit., p. 17-18.

активности које се одвијају на поменутом простору, укључујући и борбу против терориста. Међутим, најважнију интервенишућу варијаблу представља снажно присуство међународне заједнице, која, тежећи да стабилизује регион, у првом плану има превасходно сопствене интересе. Као што је познато, евроатланска заједница, пре свега, жели да доврши планове започете још 1990-их година, односно оконча процес дезинтеграције некадашње СФРЈ према сопственом сценарију, са крајњим циљем да читав регион интегрише у оквире евроатланских структура. При томе, иако у склопу тог процеса инсистира на увођењу савремених стандарда у борби против тероризма, она као да не примећује да стварање „независног Косова" представља само једну од етапа у процесу изградње *Балканског калифата* и да се на простору ЗБ из дана у дан појављује све више присталица радикалних верзија ислама. Постојећу ситуацију додатно оптерећује и то, што у оквиру државних структура појединих земаља ЗБ и даље опстају џихадски елементи, који, служећи се *такијахом*, још увек успевају да манипулишу међународним јавним мњењем, скривајући своје стварне намере иза борбе о заштити људских права наводно угрожених локалних муслимана. Све ово упућује на закључак да ће исход целе ситуације у највећој мери зависити од става који ће међународна заједница имати у будућности. Другим речима, док се актулена перцепција евроатланске заједнице коренито не промени, изградња кохерентног регионалног антитерористичког концепта, којим би се деловање с позиција исламског фундаментализма на простору ЗБ успешно елиминисало или значајније ограничило, суштински је онемогућена.

Па ипак, чак и у таквим условима, западнобалканске државе покренуле су неке нове анти-терористичке иницијативе, што указује на то да оне нису изгубиле вољу да се изборе са џихадском претњом упркос свим ограничењима. Конкретно, влада Р. Србије је 2013. године најавила израду Националне стратегије за борбу против тероризма и Акционог плана за њено спровођење.[1458] Осим тога, израђене су смернице и за израду нове *Националне стратегије за борбу против прања*

[1458] Сада већ бивши премијер Србије, Ивица Дачић, је том приликом истакао да су потребни закони већ усвојени и уведени нови механизми на сузбијању различитих терористичких активности. („Uskoro strategija za borbu protiv terorizma", *PTC* (on-line), 18.03.2013, преузето са: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1287096/Uskoro+strategija+za+borbu+protiv+terorizma.html 01.03.2014.)

новца и финансирања тероризма[1459], а најављено је и формирање посебне службе у оквиру МУП-а, специјално намењене за борбу против екстремизма и тероризма.[1460] Осим тога, увиђајући да се из „балканске џихадске базе" „свети ратници" врбују за рат у Сирији, у републичком парламенту Србије покренута је иницијатива за доношење закона којим би се регрутовање људи из Србије за ратове у свету третирало као најтеже кривично дело.[1461] Слична иницијатива покренута је и у БиХ, где се припрема закон којим би био онемогућен одлазак грађана БиХ да се боре у оквиру паравојних формација, у различитим оружаним сукобима у свету. Иако закон још није усвојен, његове поједине одредбе предвиђају да одлазак грађана БиХ на светска ратишта, из било ког разлога, буде третиран као кривично дело. У плану је и ставка о одузимању путних исправа припадницима вехабијског покрета за које постоје јасни докази да су део организоване терористичке групе.[1462] Овој иницијативи придружила се и влада тзв. Републике Косово. Штавише, она је усвојила *Нацрт закона о забрани учествовања држављана Косова у оружаним сукобима ван територије земље*. Нацртом се предвиђа да се било који грађанин тзв. Косова, који организује, регрутује, води или обучава особе или групе са циљем удруживања и учествовања у страној војсци или полицији, те страним паравојним или параполицијским формацијама, у организованим групама или појединачно, може казнити казном затвора од 5 до 15 година.[1463] У том контексту, треба напоменути да је у фебруару

[1459] „Smernice za izradu nove nacionalne strategije za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma", *Projekat za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma u Srbiji - MOLI Srbija*, Savet Evrope, 04.09.2013, преузето са: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/projects/moli_serbia/technical%20papers/2274%20MOLI%20S%20TP18%20AML_CFT_Guidance_Strategy_David%20Artingstall%20-%20serbian.pdf 01.03.2014.

[1460] „Dačić: Dve nove službe za borbu protiv dilera i ekstremista", *Blic* (on-line), 08.11.2013, преузето са: http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/418643/Dacic-Dve-nove-sluzbe-za-borbu-protiv-dilera-i-ekstremista 01.03.2014.

[1461] Иницијативу је покренула Социјалдемократска странка, на челу са Расимом Љајићем. („Vehabije vrbuju mlade Bošnjake: Zastrašujućim snimkom traže ratnike za pobunjenike!", *Kurir* (on-line), 22.01.2014, преузето са: http://www.kurir-info.rs/vehabije-vrbuju-mlade-bosnjake-zastrasujucim-snimkom-traze-ratnike-za-pobunjenike-clanak-1191913 01.03.2014.)

[1462] „BiH: Džihad ubuduće krivično delo!", *Вечерње Новости* (on-line), 21.09.2013, преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:455054-BiH-Dzihad-ubuduce-krivicno-delo 01.03.2014. Неколико страних држављана за које је доказано да су покушавали да врбују грађане БиХ за сиријски џихад, већ је протерано из земље. („Bradarić: Zakonom sankcionisati 'džihad-ratnike'", *Политика* (on-line), 08-09-2013, преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/region/Bradaric-Zakonom-sankcionisati-dzihad-ratnike.lt.html, 01.03. 2014.)

[1463] Директор Одсека за законодавство у „МУП-у Косова", Наим Шала, објашњава да се, на основу Нацрта закона, свако ко на било који начин директно или индиректно пружа, тражи, прикупља или

2014. године међународни судија Основног суда у Приштини одредио притвор од месец дана двојици Албанаца који се сумњиче да су планирали учешће у сиријском рату на страни Ал Каиде.[1464]

Осим надградње појединачних антитерористичких стратегија, унапређења законске регулативе у погледу борбе против тероризма и покретања неких иницијатива на националном нивоу, у последње време приметно је и интензивирање регионалне сарадње. Наиме, министри унутрашњих послова БиХ, Србије и ЦГ, потписали су у септембру 2013. године заједничку изјаву о борби против криминала и тероризма. Заједничка изјава се, пре свега, односи на јачање сарадње у борби против свих видова организованог криминала, као и на предузимање заједничких мера у превенцији, откривању и борби против сваког облика тероризма. Том приликом, министри су дали пуну подршку наставку активности на успостављању заједничког центра за прекограничну сарадњу у Требињу, са циљем мултинационалног и мултиагенцијског приступа у борби против прекограничних претњи.[1465] Они су нагласили да учешће у регионалним иницијативама у области полицијске сарадње, као и правовремена међусобна размена информација и координација активности, представљају предуслов развоја професионалних и стручних полицијских структура.[1466] Наравно, евроатланска заједница подржава овакве напоре и тежи да охрабри јачање националних и регионалних капацитета спровођењем разних конвенција и семинара.

прикрива фондове или материјална средства за која, намерно, свесно или оправданом основом, верује да ће бити у потпуности или делимично коришћене за извршење поменутих кривичних дела, може казнити казном затвора од 3 до 15 година. Нацрт такође укључује параграф о онима који јавно, путем чланака, аудио-визулених снимака, друштвених мрежа или било којих других облика комнуникација, подрстичу друге на извршење поменутих кривичних дела. За њих је предвиђена затворска казна у трајању од 6 месеци до 5 година. Исто важи и и за оне који не пријављују припремање оваквих кривичних дела или почињено кривично дело, као и за оне који скривају починиоца. (Према: „Za učešće u stranim konfliktima višegodišnje zatvorske kazne", *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 06.02.2014, преузето са: http://www.slobodnaevropa.org/content/za-organizaciju-ucesca-u-stranim-konfliktima-do-15-godina-zatvora/25255600.html 01.03.2014.)

[1464] „Албанци кренули у Сирију па добили 30 дана притвора", *Правда* (on-line), 07.02.104, преузето са: http://www.pravda.rs/2014/02/07/albanci-krenuli-u-siriji-pa-dobili-30-dana-pritvora/ 03.01.2014.

[1465] Сада већ бивши министар унутрашњих послова Р. Србије, Ивица Дачић, изјавио је да је „јасно да без добре сарадње министарстава, полиције и безбедносних служби није могуће успешно се борити против тероризма". Он је додао да, када је реч о БиХ, Србија, тј. МУП Србије, жели да сарађује са свим структурама безбедности у БиХ. („Tri zemlje zajedno protiv kriminala", *Aljazzera* (on-line), 13.09.2013., преузето са:http://balkans.aljazeera.net/vijesti/tri-zemlje-zajedno-protiv-kriminala 01.03.2014.)

[1466] „Bezbednost: Dačić, Radončić i Konjević potpisali izjavu o zajedničkoj saradnji!", *Kurir* (on-line), 13.09.2013., преузето са: http://www.kurir-info.rs/bezbednost-dacic-radoncic-i-konjevic-potpisali-izjavu-o-zajednickoj-saradnji-clanak-983459 01.03.2013.

Организовање *Конвенције о полицијској сарадњи* у БиХ, под покровитељством Аустрије и Турске (2010), као и *Семинара о супротстављању насилном екстремизму* под окриљем ОЕБС-а, у Приштини (2013), само су неки од примера. Поред тога, она непрекидно инсистира на даљем развоју антитерористичких капацитета кроз унапређење националних стратегија и надградњу пратеће законске регулативе према евроатланским стандардима.

Међутим, суштински проблем још увек остаје тај што евроатланска заједница у том процесу све време делује по принципу „реаговања успут". Другим речима, она у фокусу готово искључиво има међународне „свете ратнике" који делују на том простору и оне „локалце" који директно угрожавају интересе евроатланских држава, док се деловање осталих џихадиста, а посебно оних скривених у званичне структуре неких држава региона, озбиљно занемарује. Чињеница да паналбанистичке амбиције нико не ограничава, упркос томе што је многима постало јасно да управо панлабанизам представља једно од највећих извориштa исламског фундаментализма, довољно говори о томе. То додатно потврђује податак да припадници „Абу Бекир Сидик-а", иначе косметског крила Ал Каиде, повремено слободно патролирају улицама неких градова на КиМ наочиглед међународних снага.[1467] Понашање евроатланске заједнице највероватније је такво због тога што власти западно-балканских држава - мета џихадиста још увек нису пронашле одговарајући начин како би међународној јавности скренуле пажњу о свим релевантним факторима који узрокују развој исламског фундаментализма у региону. Поред неадекватног, некоординираног, а често и контрадикторног, па чак и контрапродуктивног спољно-политичког ангажмана када је реч о односу држава региона са водећим земљама исламског света, неодговарајући је био и њихов приступ предводнику глобалног рата против тероризма - САД. Другим речима, западнобалканске државе - мете џихадиста, нису благовремено и на квалитетан начин успеле да скрену пажњу највеће светске силе на неке кључне факторе у деловању локалних џихадиста, што су „свети ратници" вешто користили. Таква ситуација влада још увек. То, уосталом, у одређеној мери потврђује и изјава Данијела Бенџамина, координатора у Канцеларији за атнитероризам САД из 2012. године. Наиме, он је у оквиру свог

[1467] „Vehabije u Mitrovici!", op. cit.

годишњег обраћања јасно истакао да „сазнања о деловању 'светих ратника' на Балкану постоје, али да то подручје не представља толику забринутост као региони Јужне Азије или Блиског истока.[1468] У суштини, све указује на то да док западнобалканске политичке елите не пронађу одговарајући начин у анимирању међународне заједнице, односно не укажу јој на оне факторе који представљају главне изворе исламског фундаментализма у региону и на то колико је балкански џихадски покрет постао снажан, ни ефикасан систем заштите од те претње неће моћи да се артикулише. Другим речима, постојећи антитерористички концепт, без обзира колико био напредан, неће имати ефекта све док не уважи све релевантне околности на терену.

У том погледу, актулено стање у неким западнобалканским држава никако не улива оптимизам. Како тврде поједини безбедносни експерти, ситуација је посебно проблематична у БиХ, где, „у погледу борбе против тероризма, институције још увек немају јасну стратегију или план. У њиховом раду свидентан је политички утицај“.[1469] Велики проблем представља и то што поједини политички чиниоци у земљи својим активностима теже да додатно искомпликују постојећу ситуацију. Наиме, одређени политички фактори, на челу са Бакиром Изетбеговићем, недавно су у сарадњи са неким арапским земљама покренули неколико пројеката према којима би у БиХ у блиској будућности требало да се насели између 300.000 и 500.000 људи из исламског света. То би, према Милораду Додику, председнику Р Српске, „у целости променило демографску и сваку другу слику БиХ“.[1470] Међутим, дешавања у БиХ нису једини проблем. Веома забрињавајуће су, такође, и неке недавне изјаве појединих албанских политичких званичника. Упозорења Коче Данаја, да ће, уколико се до 2035. године не реализује пројекат тзв. Природне Албаније на Балкану доћи до новог рата, једна је од њих. Она указује на то да регион ЗБ још увек представља потенцијално „трусно подручје“ и да су неки песимистични сценарији у погледу

[1468] „Pojačana borba protiv terorista“, *Nezavisne novine* (on-line), 01.08.2012, преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Pojacana-borba-protiv-terorista-152476.html 02.03.2014.
[1469] „BiH: Džihad ubuduće krivično delo!“, op. cit.
[1470] Додик је за „Неазвисне новине“ објаснио да само Кувајт тренутно финансира изградњу 30.000 станова у Сарајеву у којима је планирано усељење око 100.000 људи из арапског света. („Dodik: Sprema se naseljavanje od 300.000 do 500.000 ljudi iz islamskog svijeta“, *Nezavisne novine* (on-line), 01.11.2013., преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Dodik-Sprema-se-naseljavanje-od-300000-do-500000-ljudi-iz-islamskog-svijeta-216330.html 03.03.2014.)

његове будућности и те како могући. Штавише, њихова извесност је, нажалост, веома велика, посебно ако се нпр. зна да је од 2010. године у Албанији приметно значајно повећање исламских фундаменталистичких ставова, углавном код млађе популације, а да албанска влада није нашла одговарајући начин да се са тиме избори.[1471] У том контексту, пажњу треба скренути и на последња дешавања на КиМ. Наиме, тзв. Скупштина Косова усвојила је 4. марта 2014. године *Пројекат закона о оружаним снагама Косова* и започела званичну процедуру формирања „армије Косова", односно „оружаних снага Косова - ОСК".[1472] Уколико се у редове ове „армије", као што је то био случај са КПС и КЗК, буду инфилтрирали џихадски елементи, а при том дође до остварења Данајевих претњи, последице по безбедност региона биле би несагледиве.

Посматрајући целокупну ситуацију у оквиру постојећих околности, као што се може приметити, јако је тешко предвидети шта ће се тачно догодити у будућности. Међутим, узимајући у обзир све наведено, мало је онога што сугерише да простор ЗБ очекује просперитетна будућност. Томе у прилог, између осталог, довољно говоре и актуелне демонстрације које се одвијају широм региона, чији мотив лежи у незадовољству становништва проузрокованим лошом економском ситуацијом. Ово је веома важно истаћи, имајући на уму чињеницу да један од главних мотива за приступање „светом рату", представља управо новац.[1473] По свему судећи, уколико међународна заједница у блиској будућности не схвати да се њен актулени приступ у борби против тероризма, који се може окарактерисати као „површан", мора заменити кохерентнијим који ће уважити све изворе џихадске претње, укључујући лошу економску ситуацију и паналбанизам

[1471] American Foreign Policy Council, *World Almanac of Islamism - Albania*, op. cit., p. 2.

[1472] „Kosovo dobilo oružane snage i ministarstvo odbrane", *Naslovi.net* (on-line), 04.03.2014., преузето са:http://www.naslovi.net/2014-03-04/mondo/kosovo-dobilo-oruzane-snage-i-ministarstvo-odbrane/9155712 04.03.2014. Планирано је да ОСК има 5000 војника у личном саставу и корпус од 3000 резервиста, што одговара регионалним армијама. Фазе формирања ОСК су детаљно разрађене: у периоду од 2014. до 2016. године планира се промена „Устава Косова" и законодавног система који се односи на безбедносни сектор; од 2017. до 2019. године биће спроведена промена наоружања, куповина наоружања, опреме и муниције за испуњење нових мисија; финална етапа (2020-2024) још није прецизно дефинисана, а односи се на „повећање комплетирања личног састава, његову припрему и обуку". (Филимонова А., „Учвршћивање НАТО снага на Балкану и спремност да се подрије 'Балкански детонатор'", *Фонд Стратешке Културе* (on-line), 25.02.2014., преузето са: http://srb.fondsk.ru/news/2014/02/25/uchvrshhivane-nato-snaga-na-balkanu-i-spremnost-da-se-podriie-balkanski-detonator.html 03.03.2014.)

[1473] „Plaćenici sa Kosova ratuju u Siriji" , *Vesti* (on-line), 18. 02. 2014., преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/383074/Placenici-sa-Kosova-ratuju-u-Siriji 05.03.2014.

као најважније, џихадски елементи ће наставити да јачају, а државе ће и даље моћи да остварују само делимичне резултате у погледу њиховог сузбијања. Другим речима, све док исламски фундаменталисти уживају спољну подршку, шансе да се џихадска претња искорени су минималне. Практично једини алтернативни сценарио који би евентуално могао да доведе до суштинских промена на терену у будућности, био би укључење неких других спољних фактора, који у последњих неколико деценија нису активно учествовали у балканској борби против тероризма, а који би у том погледу евентуално могли изразити интерес. Као један од таквих фактора, могла би се појавити и РФ. С обзиром на чињеницу да је са појединим држава ЗБ покренула важне стратешке пројекте, попут Јужног тока, не би било неосновано да се она активније укључи у регионалне процесе, пре свега, како би осигурала будућност својих инвестиција. Наиме, опште је познато да „свети ратници" широм света, у последње време све чешће као мете бирају енергетска постројења или цевоводе, тежећи да на тај начин угрозе безбедност својих противника на више нивоа (економском, безбедносном, социјалном и тд.). Због тога, заштита енергетске инфраструктуре од тероризма се последњих година све више намеће као један од безбедносних приоритета.[1474] Уколико би се РФ укључила у регионалну борбу против џихадиста како би заштитила своју инвестицију и економске интересе, то би могло утицати и на промену укупних околности на терену. Међутим, да ли ће то тога доћи или не, остаје отворено питање. Па ипак, у том контексту, не може се не приметити једна историјска правилност. Наиме, када год су западно-балкански народи ратовали против џихадиста, улога Русије била је од кључног значаја, без обзира на то да ли су „свети ратници" нападали под заставом калифата, Трећег рајха или под неком другом заставом. У том смислу, Русија је увек била онај спољни фактор који је знатно утицао на исход сукоба. Тако је било од руско-турских ратова, преко балканских, па све до Другог светског рата. С обзиром да су актуелне власти РФ показале висок ниво свести, професионализма и успешности у борби против џихадиста, од којих су неки „занат светог рата пекли" управо на Балкану 1990-тих година, логично би било претпоставити да би Русија могла допринети сузбијању западнобалканских исламских фундаменталиста уколико се буде активније

[1474] Петровић З., *Геополитика енергије*, Институт за политичке студије, Центар „Југоисток", Београд, 2010., стр. 388-419.

укључила у транс-балканске односе. Наравно, у том случају питање би било како би остали учесници „велике игре на малом балканском простору“ на такву одлуку РФ одреаговали. Једно је сигурно - уколико се нешто у оквиру међународног ангажмана на простору ЗБ убрзо не промени и међународни чиниоци не схвате да својим активностима и даље у одређеној мери помажу развој исламског фундаментализма, изазови у будућности биће огромни, а стабилизација региона и његова интеграција у евроатланске структуре веома упитна.

За разлику од СК, простор Балкана одувек је био изложен снажном утицају екстерних фактора, те је мало вероватно да ће се то променити у будућности. Међутим, како ће та будућност изгледати, зависиће, као што се може приметити, од мноштва међусобно повезаних зависних и независних варијабли. У најширем смислу, она ће свакако бити опредељена активностима екстерних чинилаца заинтересованих за регион и динамике њихових односа. На регионалном и националном нивоу, она ће зависити од међусобних односа западнобалканских држава, односно способности интра-регионалних политичких елита да националне интересе ускладе са регионалним и међународним и на тај начин пронађу одговарајући оквир за израдњу и имплементацију кохерентне антитерористичке стратегије која ће обухватити све постојеће и потенцијалне изворе и аспекте претње с позиција исламског фундаментализма. Шта ће се тачно догодити, показаће време.

ЗАКЉУЧАК

Од настанка ислама у 7. веку, манифестације његових радикалних интерпретација приметне су у различитим облицима у многим деловима света. На простору СК и ЗБ, деловање исламских фундаменталиста врло је специфично, као и реаговање држава на ту врсту активизма. Уочавање сличности и разлика, у том погледу, значајно је из више разлога. Осим што пружа одговор на нека кључна питања у вези појаве и развоја екстремних исламских учења на „граници цивилизација", као и реаговања Русије и западнобалканских држава на такав облик угрожавања њихове безбедности, оно уједно доприноси и бољем разумевању: теоријског дискурса који постоји када је реч о самом одређењу појма *исламски фундаментализам* и приступа у истраживању те друштвене појаве.

Пре свега, на основу презентованих информација, са великом поузданошћу може се констатовати да исламски фундаментализам не представља искључиво феномен савременог доба. Наиме, иако се он сасвим сигурно јавља као реакција на актуелни модел друштвеног развоја, евидентно је да његови корени, бар када је реч о регионима СК и ЗБ, сежу далеко у прошлост - до 7. века када је у питању Кавказ, односно 14. века, када је реч о Балкану. Став појединих теоретичара о томе да фундаментализам није настао одједном, у неком одређеном тренутку, већ да је еволуцијом друштвеног развоја и сâм еволуирао и појавио се у форми у којој га препознајемо данас[1475], у великој мери се овим истраживањем потврђује. Осим тога, анализом појаве и развоја исламског фундаментализма у регионима СК и ЗБ, потврђено је становиште оних теоретичара који сматрају да истраживање овог феномена мора зaћи дубоко у саму суштину концепта обједињености исламске духовности и политике од настанка ислама до данас, те у специфичност џихадизма као доктринарне основе активног деловања „светих ратника" кроз историју, уважавајући „контекстуалне чињенице".[1476] У том смислу, оправданим су се показали ставови Омара Лизарда и Алберта Бергенсена, да се, као један од најважнијих „контекстуалних чинилаца" у оквиру истраживања религијски

[1475] ter Harr G., Busuttil J. J., (eds), *The Freedom To Do God's Will, Religious fundamentalism and social change*, op. cit., p. 2.

[1476] На важност примене „контекстуалног приступа" у истраживању исламског фундаментализма указали су Луис Бернард, Срђа Трифковић, Валид Фарес, Роберт Вудбури, Кристијан Смит и други.

мотивисаног насиља и тероризма, у обзир мора узети локација државе (нације) у светском систему и историјском периоду.[1477]

У складу са тим, на основу опсервације корена и генезе исламског фундаментализма на простору СК и ЗБ и реаговања угрожених држава на ту претњу, идентификоване су 4 главне фазе опредељене специфичним сплетом околности: 1) прва, која отпочиње продором ислама у регионе СК и ЗБ, а завршава са престанком постојања калифата 1924. године; 2) друга, која је трајала од 1924. до 1992. године; 3) трећа, од 1992. до 2001. године; и 4) четврта, која траје од 2001. године. Осим извршене периодизације, утврђено је 14 универзалних елемената у оквиру сваке од фаза на основу којих су анализиране сличности и разлике у погледу деловања исламских фундаменталиста у два региона[1478], односно 7 елемената на основу којих су анализиране сличности и разлике у погледу реаговања угрожених држава на ту претњу.[1479] Компарацијом извршеном према утврђеним критеријумима дошло се до бројних сазнања, при чему је важно истаћи неколико круцијалних.

Пре свега, установљено је да се основни мотив за отпочињање „светог рата" у два региона суштински разликује. За севернокавкаске џихадисте, он је иницијално представљао одбрамбени рат, начин да се муслимански живаљ заштити од агресора у лику руских освајача. Супротно томе, западнобалкански џихад, био је офанзивног карактера, вођен у склопу исламског похода на Европу. Ова евидентна разлика је релеватна због тога што је у целини определила даљи развој догађаја на овим просторима, односно утицала на каратер „светог рата" и утемељење одређених регионалних специфичности. На то, између осталог,

---

[1477] За опширније информације прочитати: Lizardo O.A., Bergesen A. J., „Types of terrorism by world system location", op. cit., pp. 162–192.

[1478] То су: брзина ширења џихадске идеологије (брзо, споро или неуједначеном брзином); отвореност џихадског деловања (јавно или прикривено); правац деловања (изнутра или споља); интензитет деловања (агресивно или умерено); начин регрутације џихадиста (добровољно или под присилом); тип џихада (офанзивни или дефанзивни); амбиције џихадиста (деловање са радикалним или ограниченим циљевима); џихадске активности (милитантне и немилитантне); начин организовања џихадиста; снаге џихада (сви они који на било који начин учествују у џихаду - носиоци функција: од планера, преко организатора, до извршиоца); тип наоружања (конвенционално, неконвенционално или импровизовано); мете напада; извор финансирања џихада и последице које је њихово деловање произвело.

[1479] То су: облик заштите (офанзивно или дефанзивно деловање); циљеви заштите; степен аутономности деловања државе (аутономно, надзирано или инструисано/дириговано); карактер мера заштите („меке" или „тврде" мере); организација заштите (у склопу општег безбедносног деловања или специјализована заштита); тип наоружања; и ефекти које је деловање државе произвело.

најбоље указује чињеница да се севернокавкаски „свети ратници“ никада нису користили доктрином *такијаха*, која је, након пропасти калифата (1924) практично постала „заштитини знак“ исламских фундаменталиста на простору ЗБ. Штавише, западно-балкански џихадисти још увек одржавају чврсту симбиозу између ентичког и верског којом на различите начине вешто манипулишу зарад испуњења својих циљева, најчешће повезујући свој активизам са питањем заштите мањинских, верских и других људских права.

Истовремено, компарација извршена на основу утврђених елемената показала је да међу исламским фундаменталистима у два региона постоје и евидентне сличности. Наиме, инспирисани идеологијом џихада, ни једни ни други, никада нису одустали од намере да у овим регионима изграде независне исламске ентитете, тзв. емирате или мини-калифате, које ће касније припојити глобалној уми, односно шеријатској „супер-држави“. У том циљу, они су деловали наизменично јавно и притајено, агресивно и умерено, у зависности од историјских околности. И једни и други, спроводили су и још увек спроводе бројне милитантне и немилитантне активности како би победили „неверника“, изазивајући при том бројне последице по уже и шире окружење.

У погледу реаговања на претњу с позиција исламског фундаментализма, компарација је показала да између РФ и западнобалканских држава такође постоје одређене сличности и разлике. Једна од ствари која им је заједничка, јесте богато искуство у суочавању са „светим ратницима“. Као што је познато, Русија се са џихадистима први пут сусрела у 16. веку, када је заузела СК, а западнобалканске земље још у 14., када је калифат покренуо *фатах* ка Европи. Осим тога, и Русија и западнобалканске државе одговарале су на претњу у складу са постојећим околностима, примењујући бројне „тврде“ и „меке“ заштитне мере. Поједине мере давале су резултате, тј. биле на квалитетан начин креиране и спровођене у циљу ограничавања претње, док су се неке показале мање ефикасним, па чак доводиле и до изазивања контра-ефеката.

Када је реч о разликама, прво што се уочава јесте чињеница да је за Русију борба против „светих ратника“ иницијално била офанзивног карактера, покренута у склопу експанзије Руског царства ка југо-западу. Супротно томе, за народе ЗБ борба против џихадиста била је ствар одбране, тј. покушај да се спречи ширење

калифата ка Европи. Ипак, када је реч о дугорочним последицама, изгледа да најважнију разлику представља то што су након доласка Османлија на ЗБ делови појединих народа у региону добровољно прихватили ислам и идеологију џихада. На тај начин, они не само да се нису супротставили „светим ратницима", већ су свесно учествовали у утемељењу и пролиферацији џихадске идеологије на Балкану, што се наставило и након престанка постојања калифата 1924. године. Такво њихово деловање, најчешће спровођено у складу са *такијахом*, видљиво је и данас, пре свега код једног дела албанског и босанско-херцеговачког националног корпуса. Управо због тога, на нивоу ЗБ практично је било немогуће успоставити консензус са циљем сузбијања исламских фундаменталиста, што није случај на СК где је политика искорењивања радикалних исламских идеологија јединствен став свих политичких струтура у том региону. То је и логично, обзиром да СК представља простор који се налази у саставу РФ, дакле једне државе и једног система безбедности. Насупрот томе, простор ЗБ никада није представљао кохерентну целину, о чему говори историја испуњена многим конфликтима, од којих су неки до данашњих дана остали нерешени.

Осим наведеног, као прикладан модел за извођење закључака о сличностима и разликама у погледу деловања исламских фундаметалиста, али и реговања РФ и западнобалканских држава на тај облик њиховог угрожавања, показао се теоријски концепт Џефрија Предмора, који, као релевантне димензије за опсервацију препоручује: вољу, стратегију и спољну подршку. Применом овог аналитичког модела утврђено је да између северно-кавкаских и западнобалканских „светих ратника" постоје неке суштинске сличности и разлике из којих проистиче мноштво њихових манифестних обележја. Пре свега, установило се да и једни и други поседују висок ниво воље за победом. Међутим, када је реч о избору стратегије и обиму спољне подршке, ситуација се битно разликује. Изузимајући Први чеченски рат, утврђено је да су севернокавкаски џихадисти углавном бирали стратегију која није била примерена околностима на терену. Таква ситуација влада и данас, и уједно показује због чега *Кавкаски емират* има мале шансе да опстане. Са друге стране, њихова западнобалканска сабраћа су се након пада калифата (1924) увек опредељивала за примену индиректне стратегије, спровођене најчешће у комбинацији са *такијахом*, што им

је омогућило да постигну ограничене циљеве. Истине ради, на то је у великој мери утицао и ангажман спољних фактора. Осим када је реч о средини 1990-их година, утврђено је да северно-кавкаски џихадисти никада нису уживали онај ниво спољне подршке коју су имали њихови западнобалкански истомишљеници. Због тога, они нису били у стању да остваре значајнији успех, а, по свему судећи, мале су шансе да ће се нешто по том питању променити у будућности. Насупрот томе, западнобалкански „свети ратници" су, како се показало, увек успевали да пронађу покровитеља међу спољним силама. Њихова инвентивност видљива је и данас, о чему, између осталог, веома упечатљиво сведочи степен међународне подршке коју има процес изградње тзв. независне Републике Косово.

Поред наведеног, примена аналитичког модела Џефрија Предмора потврдила је постојање сличности и разлика и у погледу реаговања угрожених држава на претњу с позиција исламског фундаментализма. Наиме, када је реч о простору СК, показало се да су руске власти биле високо мотивисане да се обрачунају са џихадистима, како у периоду постојања калифата, тако и након његове пропасти. Посебно екстремне мере, у том смислу, на снази су биле за време Другог светског рата. У суштини, слабост руских централних власти у обуздавању џихадске претње, била је видљива једино током Првог чеченског рата, мада се то пре може приписати брзоплетости и непрофесионализму тадашње администрације, него недостатку воље да се победе „свети ратници". У сваком случају, након политичких промена у Москви крајем 1990-их година, решеност руских централних власти да се у потпуности искорени исламски фундаментализам у региону СК све је израженија. Такве јединствене воље на простору ЗБ нема. Разлог за то првенствено почива на поменутој чињеници да су поједини народи у региону по доласку Османлија добровољно прихватили ислам, односно његове радикалне интерпретације и остали привржени идеологији џихада чак и након што је калифат пропао. Због тога, кроз читаву балканску историју, решеност једних да се народ и држава заштите од џихадиста и екстремистички елементи елиминишу из региона, била је константно спутавана израженом тежњом других да се на том простору успостави шеријат, тј. изгради калифат. Такво стање актуелно је и данас и упућује на закључак да у региону ЗБ не постоји довољно изражена воља да се реши проблем развоја исламског фундаментализма,

пре свега, због одсуства јединства по том питању. Разлика између СК и ЗБ постоји у погледу избора стратегије одбране државе од деловања с позиција исламског фундаментализма. Још од времена Царевине, руско државно руководство примењивало је приступ који је уважавао стање „на терену". Имајући у виду постојеће околности и однос снага, оно се увек опредељивало за офанзивну стратегију у борби против џихадиста у складу са принципима конвенционалног војног деловања. С обзиром на то да је у сукобу увек била јача страна, а да су џихадисти користили исти приступ, држава је сваки покушај побуњеника да угрозе њен суверенитет успешно сузбијала. Практично, једини случај када је државно руководство погрешно протумачило стање „на терену" и применило неодговрајућу стратегију, догодио се за време Првог чеченског рата. Федералне безбедносне снаге једноставно нису биле припремљене за герилски стил ратовања који су применили џихадисти, због чега су и претрпеле пораз. Међутим, схватајући грешке својих претходника, Москва је променила дотадашњи приступ и определила се за примену индиректне стратегије, која је довела до успостављања контроле над Чеченијом и стабилизације СК. Она је на снази остала до данашњих дана, али је за последњих деценију и по знатно надограђена, тј. усавршена. Са друге стране, одсуство јединства по питању ограничавања, односно сузбијања исламског фундаментализма у региону ЗБ, у великој мери је утицало и на избор одбрамбених стратегија. У суштини, западнобалкански народи су, посматрајући њихов анти-џихадски ангажман од времена калифата до распада СФРЈ, углавном комбиновали директан и индиректан приступ, имајући у виду постојеће околности и шири геополитички контекст. Међутим, у периоду 1990-их година, власти угрожених држава као да су престале да обраћају пажњу на укупна дешавања у ужем и ширем региону, што се, између осталог, одразило и на избор стратешког приступа у сузбијању џихадске претње. Непромишљеност и заблуда у којој су се нашле, утицала је на то да, у погледу отпора деловању с позиција исламског фундаментализма, оне одаберу неодговарајући приступ. Последице тога видљиве су широм региона, при чему једну од најупечатљивијих представља *de facto* одсуство суверенитета Р. Србије на КиМ. Истине ради, таквом развоју догађаја „на терену" знатно је допринело укључење спољних фактора у регионална дешавања. За разлику од СК, где су руске централне власти проблем

исламског фундаментализма решавале користећи искључиво сопствене безбедносне капацитете, на простору ЗБ, временом су се смењивали утицаји бројних екстерних сила, од којих је свака имала своје виђење ситуације „на терену“ и одређене планове у вези будућег уређења региона, најчешће у несагласности са интересима појединих западнобалканских држава. Такав тренд заступљен је и данас.

Гледано у целини, идентификоване фазе развоја и облици испољавања исламског фундаментализма на простору СК и ЗБ, и утврђене сличности и разлике између ових региона, скоро у потпуности су у складу са постављеним хипотезама.

Прво, резултати истраживања показују да постоје евидентне сличности и разлике у деловању исламског фундаментализма на простору СК и ЗБ, као и у реаговању држава на ту врсту претње њиховој безбедности. Историјско-компаративана анализа извршена по периодима и на основу утврђених параметара, као и примена модела Џефрија Предмора, то недвосмислено потврђују. У том смислу, може се констатовати да је РФ у деловању исламског фундаментализма у простору СК препознала директну претњу свом суверенитету и територијалном интегритету и, у складу са таквом перцепцијом претње, реаговала на њу примерено својим капацитетима. Власти РФ успеле су да идентификују базичне претпоставке развоја исламског фундаментализма и израде и имплементирају одговарајуће мере којима су значајно сузбиле деловање џихадиста и ограничиле пролиферацију радикалних исламских идеологија у региону СК. Оне су тренутно опредељене за индиректан стратегијски приступ, који подразумева спровођење ефикасне и ефективне комбинације „меких“ и „тврдих“ мера заштите од џихадске претње у склопу опште антитерористичке стратегије. Са друге стране, државе ЗБ су у деловању исламског фундаментализма на том простору различито перципирале претњу коју он представља њиховој безбедности и у зависности од тога на различите начине на њу реаговале. Неке државе су претњу с позиција исламског фундаментализма од старта тежиле да сузбију, примењујући разне заштитне мере у склопу општег безбедносног деловања. Друге су, пак, имале непрофесионалан однос према претњи, зато што су елементи наклоњени ектремним интерпретацијама ислама успели да се

инфилтрирају у њихове структуре. Оне су, због тога, претњу углавном занемаривале или прећутно одобравале деловање „светих ратника", док су у моментима када су то дозвољавале околности, чак и отворено пружале подршку џихадистима, односно активно учествале у рату против „неверника". Њихово контра-продуктивно деловање није се зауставило ни након објаве глобалног рата против тероризма. Инсистирање на успостави „Велике Албаније" и „унитарне исламске БиХ", показује да се иза јединственог декларативног опредељења западнобалканских држава за учешће у свеопштој борби против тероризма, још увек крију значајне разлике у погледу тог опредељења у пракси.

Друго, потврђено је да су РФ и државе ЗБ у супротстављању исламском фундаментализму постигле ограничени успех. На простору СК, о томе најупечатљивије сведочи чињеница да *Кавкаски емират* још увек постоји, упркос томе што су безбедносне снаге у видној мери ограничиле његово деловање.[1480] Па ипак, узимајући у обзир укупне околности „на терену", РФ се тренутно налази у знатно повољнијој ситуацији него државе ЗБ. У том региону, број следбеника радикалних верзија ислама из године у годину расте. Истине ради, некакав *Балкански калифат* још увек није успостављен. Међутим, процена да на Балкану постоји око 5000 вехабија спремних да се у сваком тренутку укључе у терористичка дејства[1481], довољно говори о наведеном.

Треће, укупна анализа упућује на закључак да ефикасније супротстављање исламском фундаментализму захтева чвршћу сарадњу држава на регионалном и међународном плану. Па ипак, евидентно је да она тренутно није на задовољавајућем нивоу, при чему значајан ограничавајући фактор представља одсуство консензуса на нивоу међународне заједнице у погледу процене опасности коју исламски фундаментализам представља за угрожене државе и у погледу избора начина реаговања на ту претњу. Ситуација на простору ЗБ то недвосмислено потврђује. Наиме, иако су на плану сузбијања тероризма у

[1480] То уосталом, потврђује и изјава председника РФ са заседања колегијума ФСБ-а 7. априла 2014. године: „Ситуација је и даље веома сложена, терористичка илегала, без обзира на губитке, још увек има могућност за извршење терористичких аката против цивилног становништва... ми треба за то да будемо спремни и да имамо читав арсенал превентивних мера". (Према: „Putin: Opasnost od terorizma", *Bigportal.ba* (on-line), 07.04.2014., преузето са: http://bigportal.ba/putin-opasnost-od-terorizma/ 08.04.2014.)

[1481] „На Балкану прети 5000 терориста", оп. цит.

последње време покренути одређени међудржавни пројекти и потписани бројни међународни споразуми, некакав јединствен регионални концепт, чија би примена значајније ограничила деловање западнобалканских џихадиста, још увек није артикулисан. Један од разлога за то је што се деловању исламских фундаменталиста у том региону не придаје довољно пажње. Другим речима, они не представљају један од безбедносних приоритета, посебно за међународну заједницу, што им, између осталог, омогућава да опстану у структурама појединих држава ЗБ и несметано делују. При томе, финансијску, политичку и другу подршку за наставак „светог рата", они још увек добијају од утицајних арапских земаља, што недвосмислено указује на то да основни проблем њиховог ефикасног сузбијања мора почивати на ширем, међународном консензусу, а не само регионалном. То у одређеној мери потврђује и ситуација на СК, као и званичан став Москве по том питању. Наиме, иако СК представља простор који се налази у оквиру једне државе, тј. једног безбедносног система, где је неупоредиво лакше израдити универзални регионални концепт сузбијања претње с позиција исламског фундаментализма него на ЗБ, очигледно је да та претња још увек није у потпуности искорењена. У складу са тим, приликом једног од недавних заседања колегијума ФСБ-а, председник РФ је указао да проблем неће бити до краја решен без чврше међународне сарадње. Он је скренуо пажњу на учешће севернокавкаских „светих ратника" у Сирији, Авганистану и другим крајевима света, и објаснио да они „тамо пролазе терористичку припрему и идеолошку обраду". Председник је изразио забринутост да би по повратку у земљу ови „свети ратници" могли бити ангажовани против РФ и Заједнице Независних Држава (ЗНД), при чему је посебно нагласио да интензивнија сарадња са партнерима из ЗНД, Организације договора о колективној безбедности (ОДКБ), Шангајске организације за сарадњу (ШО) и других организација, за РФ представља неопходност.[1482] Дакле, и поред тога што је РФ чланица ОИК-а и што са већином арапских земаља има коректне односе, власти у Москви схватају да је предуслов искорењивања исламског фундаментализма изградња међународног консензуса по том питању, односно да та претња не представља само локални или регионални, већ много већи - глобални проблем.

[1482] „Putin: Opasnost od terorizma", op. cit.

Гледајући у целини, све наведено у потпуности потврђује основну хипотезу. Прво, резултати истраживања показују да исламски фундаментализам, као антимодеран, антисекуларан, антитолерантан, антиеволутиван, политичко-религијски покрет, који делује национално и транснационално, било да се јавља у милитантном или немилитантном облику, увек представља извесну претњу савременој секуларној држави. Једина ствар коју при томе треба имати на уму је да се, у односу на место и време његовог испољавања, он на различите начине манифестује, због чега је потребно разумети га у одређеном „контексту". Друго, свака држава која се налази на мети деловања исламског фундаментализма реагује на ту претњу у настојању да избегне, односно ублажи њене последице. Међутим, као што се може приметити, неке државе то чине на квалитетнији начин од других. Разлог за то почива пре свега на чињеници да је начин реаговања условљен карактеристикама претње и околностима у којима се она испољава. Другим речима, реаговање државе на овај облик угрожавања њене безбедности у великој мери зависи од историјског и геополитичког амбијента.

Управо ова констатација отвара неколико питања. У ком правцу ће се наставити „свети рат" у регионима СК и ЗБ? За коју стратегију би се „централни џихадски компјутер" могао определити у будућности? Да ли је „свети рат" у регионима СК и ЗБ директно повезан са деловањем џихадиста у другим „регионалним ратиштима" и, ако јесте, на који начин? Да ли ће се *Кавкаски емират* распасти, а *Балкански калифат* у блиској будућности успоставити? Да ли би, узимајући у обзир одређене сличности у деловању џихадиста у два региона, интензивнија сарадња западнобалканских држава са РФ могла допринети ефикаснијем сузбијању те претње? Да ли би се Р. Србија могла наћи у улози покретача такве иницијативе, обзиром да са РФ развија стратешку сарадњу по многим питањима? Како би остале државе ЗБ на то реаговале? Како би реаговала међународна заједница и САД?

На ова питања веома је важно пружити одговоре, с обзиром на то да има индиција да се „најфанатичнији исламски фундаменталисти тренутно налазе (управо) на простору Кавказа и Балкана".[1483] Осим тога, терористички напади,

[1483] Shoebat T., Shoebat W., „The Tsarnaev Brothers and the Coming Savage Empire of Islam", *The Counter Jihad Report* (on-line), 23.04.2013., преузето са: http://counterjihadreport.com/tag/caucasus/ 15.03.2014.

попут оног у Бостону из априла 2013. године, показују да они не представљају претњу само по РФ и државе ЗБ, већ транснационалну претњу, која може угрозити чак и оне који сматрају да због кавкаских и балканских џихадиста не треба бити толико забринут као због, нпр., „светих ратника" из Јужне Азије или Блиског истока.[1484]

Дакле, суштинско питање које се намеће јесте - шта угрожене државе у том смислу могу учинити како би скренуле пажњу широј јавности о опасности коју представља исламски фундаментализам, односно како створити услове да се на међународном плану благовремено артикулише универзални концепт у погледу сузбијања те претње?

РФ је на том пољу већ остварила одређене резултате. Као што је познато, власти РФ су својеврсном комбинацијом антитерористичких концепција ЕУ и САД успеле да артикулишу сопствени анти-терористички модел[1485], чијом је применом у значајној мери ограничено деловање севернокавкаских „светих ратника". Осим тога, Москва је вештим унутарполитичким и спољнополитичким ангажманом успела да на озбиљност џихадског проблема скрене пажњу широј јавности и за његово решавање придобије међународну подршку. Међутим, оно што је важно приметити, јесте то да се она у последње време све више намеће и као један од иницијатора артикулације ширег консензуса по питању сузбијања претње с позиција исламског фундаментализма. Наиме, узимајући у обзир порозне границе на Кавказу и могућност да се насиље „прелије" у јужно-кавкаске државе и Централну Азију, Москва вероватно увиђа да би безбедносне и геополитичке консеквенце таквог сценарија, биле огромне. Одређене изјаве које долазе из Москве, упућују на то да је владајућа администрација РФ схватила да без интензивније међународне сарадње џихадски проблем неће бити благовремено и у потпуности решен, при чему себе види у улози једног од предводника борбе против „светих ратника".

Са друге стране, државе ЗБ се тренутно налазе у знатно неповољнијем положају него РФ. Имајући у виду веома комплексну интра-регионалну динамику која влада на том простору, може се констатовати да се пред њима налазе огромни

[1484] „Pojačana borba protiv terorista", op. cit.
[1485] Опширније о томе у: Милошевић М., Матић Г. Д., „Концепти и стратегије борбе против тероризма", *Наука, Безбедност, Полиција - НБП*, Полицијска академија, Београд, 2006., стр. 31-50.

изазови, те да ће ефикаснија заштита од претње с позиција исламског фундаментализма у будућности захтевати мноштво креативних решења, уз много стрпљења и воље. Посматрајући их посебно или као целину, државе ЗБ немају војне, инфраструктурне, финансијске и друге капацитете које поседује РФ, као ни њену геополитичку „специфичну тежину". С тога се изградња јединственог регионалног анти-џихадског концепта на нивоу ЗБ може остварити једино „низом ситних корака", при чему иницијални треба да буде израда конкретнијих „меких" мера на националном плану. У том смислу, поучене туђим искуствима, западнобалканске државне администрације би, пре свега, могле да покрену интензивнији дијалог са представницима званичних ИЗВ и невладиним сектором, те подстакну међурелигијски дијалог, у сличном маниру као што су то учиниле власти РФ у пределу СК. На тај начин, могао би се утврдити јасан и јединствен став између државе и ИВЗ о супростављању екстремистичким елементима. Тиме би се у значајној мери избегло подстицање међурелигијске и међунационалне нетрпељивости, иначе веома осетљиве теме на Балкану и једне од главних препрека у ефикасном сузбијању претње с позиција исламског фундаментализма. Потреба за таквим дијалогом свакако постоји. Подсећања ради, руководство ИВЗ у БЈРМ, још 2010. године је отворено тражило подршку власти да се спречи насилно „преузимање џамија" од стране суспендованих имама склоних салафизму.[1486] Власти у БЈРМ би у контексту проналажења начина да се такви инциденти не понове, могле успоставити интензивнију сарадњу са представницима македонске ИВЗ. У Србији би такав дијалог помогао ефикасној елиминацији унутар-муслиманских тензија у Рашкој области, а могао би благотворно утицати и на спречавање реанимације кризе на простору општина Прешево, Медвеђа и Бујановац, где се општа ситуација видно погоршала у односу на 2002. годину. Слично је и са ЦГ, где у општинама Плав, Гусиње и Рожаје, интра-муслиманске тензије попримају све агресивнији карактер, а где надлежни органи, осим праћења вехабијских активности, нису, како сами истичу, у могућности да учине нешто више. У Албанији би се на тај начин могло приступити проналажењу одговарајућег оквира за интеракцију државних власти са вехабијским групама, којих има све више, јер ће оне, како се наводи у

[1486] "ИВЗ бара Власта да се Справи со Вахабитите," оп. цит.

појединим извештајима, у будућности сасвим сигурно тражити проминентнију улогу у религијском и политичком животу земље.[1487] Највећи изазови, у том смислу, постоје у БиХ и на КиМ, где би у такву комуникацију, на неки начин, свакако требали бити укључени и међународни фактори.

У суштини, подстицањем мултилатералног дијалога између државних институција, ИВЗ и цивилног сектора, са учешћем међународне заједнице, могла би се потенцијално развити и регионална иницијатива, која би омогућила идентификовање многих релевантних чинилаца развоја исламског фундаментализма у региону, те допринела успостављању основе за изналажење начина у циљу њиховог сузбијања. Израда и усвајање *Закона о религијским заједницама*, свакако представља адекватан почетак. Међутим, такође је важно да дијалог по овом питању прате економска и безбедносна сарадња, јер се једино таквим „интегралним приступом", претња каква је исламски фундаментализам у потпуности може искоренити. Питање воље да се сарадња успостави на свим нивоима - од локалног, односно националног, преко регионалног, до глобалног - од кључног је значаја, не само за будућност РФ и западнобалканских земаља, већ и будућност читавог света.

[1487] American Foreign Policy Council, *World Almanac of Islamism - Albania*, 2012, op. cit. 13.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге, монографије, енциклопедије, лексикони, уџбеници, зборници, докторске дисертације, магистарске тезе, научни часописи, експертски чланци, извештаји и анализе

- **Abraham** S., „Chechnya: Between War and Peace", *Human Rights Brief*, Vol. 8, Iss. 2, 2001.
- **Adil** A. H., *Muhammad: The messenger of Islam*, Islamic Supreme Council of America, Washington, DC, 2002.
- **Azinović** V. i Bjelajac M., „Islamska radikalizacija - stvarnost ili fatamorgana?", *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 19.11.2007., преузето са: http://www.danas.org/content/article/719739.html?page=1&s=1&x=1#relatedInfoCont%E2%80%A6 19.06.2013.
- **Акаев** В., *Суфизм и ваххабизм на Северном Кавказе*, Институт Этнологии и Антропологии, РАН, Москва, 1999.
- **Akande** Z., „Russia-Chechnya Conflict: A Quick Guide", *PolicyMic* (on-line), 19.04.2013, преузето са: http://www.policymic.com/articles/36619/russia-chechnya-conflict-a-quick-guide 18.10.2013.
- **Akbar**, M.J., *The Shade of Swords: Jihad and the Conflict between Islam and Christianity*, Routledge, London, 2002.
- **Akhmetova** E., „Rusija", u: Jørgen S. Nielsen, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Brigitte Maréchal i Christian Moe (ur), *Muslimani u Evropi*, El Kalem, CNS, Sarajevo, 2011.
- **Akhmetova** E., „Islam in the Vogla Region - Between Embracement and Phobia", *Onislam* (on-line), 11.03.2008., преузето са: http://www.onislam.net/english/politics/europe/425970.html 13.06.2013.
- **al-Azm** S. J., „Islamic Fundamentalism Reconsidered: A Critical Outline of Problems, Ideas and Approaches", *South Asia Bulletin, Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 1 and 2, 1993.
- **Албуновић** М., „Србија на опрезу због Ал Каиде", *Политика* (on-line), 08.05.2011., преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Srbija-na-putu-Al-Kaide.sr.html 07.09.2013.
- **Алексеева** А., „Александр Хлопонин стал полковником", *Комсомольская правда*, 10.07.2008.
- **Alibabić** M., *Bosna u kandžama KOS-a*, Behar, Sarajevo, 1996.
- **Алибашић** А., *Атлас исламског свијета*, Сарајево, Удружене илмије ИЗ у БиХ, 2004.
- **Али Секкаф** Х., *Вехабизам/Селефизам – идеолошка парадигма и хисторијски корijени,* Сребрно перо, Сарајево, 2005.
- **Almond** G. A., Appleby R. S., Sivan E., *Strong Religion: The Rise of Fundamentalisms around the World*, University of Chicago Press, Chicago, 2003.
- **Altemeyer** B., Hunsberger B., „Authoritarianism, religious fundamentalism, quest, and prejudice", *International Journal of the Psychology of Religion*, 2, 1992.
- **American Foreign Policy Council**, *World Almanac of Islamism - Albania*, 2012., p. 2., преузето са: http://almanac.afpc.org/Albania 16.01.2014.

- **Ammerman** N. T., *Bible Believers*, Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1987.
- **Арапов** Д., Ислам в Российской империи, ИКЦ „Академкнига", Москва, 2001.
- **Armstrong** K., *The Battle for God: Fundamentalism in Judaism, Christianity, and Islam*, Harper-Collins, London, 2000.
- **Аритоновић** И., „Неки узроци и последице друштвених сукоба на Косову и Метохији", *Баштина*, Приштина – Лепосавић, св.28, 2010.
- **Arreguin-Toft** I., „How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict", *International Security* 26, no. 1, Summer 2001., pp. 99-111.
- **Asisian** N., „Russia & Iran: Strategic Alliance or Marriage of Convenience", *Small Wars Journal*, 23.11.2013.
- **Ahsan** M. M., Kidwai A. R., (Eds.), *Sacrilege versus civility: Muslim perspectives on The Satanic Verses affair* (rev. and enlarged ed.), Islamic Foundation. Markfield, UK, 1993.
- **Bagherzadeh** A., „L'ingérence iranienne en Bosnie-Hercégovine", u: Xavier Bougarel, Nathalie Clayer (eds), *Le nouvel islam balkanique: Les muslimans, acteurs du post-communisme (1990-2000)*, Maisonneuve, Paris, 2001.
- **Bajt** Z., „Šverceri oružjem i ratni profiteri još su na vlasti u zemljama bivše SFRJ", *Forum* (on-line), 26.04.2012., преузето са: http://www.forum.tm/clanak/sverceri-oruzjem-i-ratni-profiteri-jos-su-na-vlasti-u-zemljama-bivse-sfrj-710 12.09.2013.
- **Balić** S., *Das unbekannte Bosnien: Europas Brücke zur imslamischen Welt*, Böhlau, Cologne, 1992.
- **Баришић** С., „Из нашег непосредног суседства: муслимани", *Теме*, бр. 4., 2005.
- **Батаковић** Д., „Косово и Метохија: Историјско наслеђе и геополитичка ограничења", *Зборник радова са округлог стола Геополитичка судбина Косова и Метохије*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1999.
- **Bataković** D. T., „Kosovo and Metohija: Serbia's troublesome province", *Balcanica XXXIX*, Institute for Balkan Studies Serbian Academy of Sciences and Arts Belgrade, Belgrade, 2009.
- **Batson** D. C., Schoenrade P., Ventis L. W., *Religion and the Individual*, Oxford University Press, New York, 1993.
- **Baumeister** R. F., *Meanings of life*, Guilford Press, New York, 1991.
- **Beaman**, L.G., „The myth of pluralism, diversity, and vigor: The constitutional privilege of Protestantism in the United States and Canada", *Journal of the Scientific Study of Religion*, 42 (3), 2003., pp. 311–325.
- **Bek** U., *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Školska knjiga, Zagreb, 2004.
- **Bek** U., *Što je globalizacija? Zablude globalizma – odgovori na globalizaciju*, Novi poredak-Vizura, Zagreb, 2003.
- **Bennigsen Broxup** M., (ed.), *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance towards the Muslim* World, St Martin's Press, New York, N.Y., 1992.
- **Bennigsen Broxup** M., „Tatarstan and the Tatars", in: Graham Smith (ed.), *The Nationalities Question in the Post-Soviet States*, Longman, London, UK and New York, NY, 1996, pp. 75–93.
- **Бецић** Г., „Сепаратизам - упориште албанског екстремизма", *Војно дело*, (јесен) 2012.

- **Bigg** C., „Russia: Duma backs antiterrorism bill in second reading", *Radio Free Europe/Radio Liberty* (on-line), 23.02.2006., преузето са: http://www.rferl.org/content/article/1066061.html 23.12.2012.
- **Biserko** S., „Percepcija srpske elite dejtonske Bosne", *Duh Bosne*, Svezak 6, br. 4, Oktobar, 2011., преузето са: http://www.spiritofbosnia.org/bs/volume-6-no-4-2011-october/perceptions-of-serbia%E2%80%99s-elite-in-relation-to-the-dayton-agreement/ 23.07.2013.
- **Blagojević** M., *Religija i crkva u transformacijama društva - Sociološko-istorijska analiza religijske situacije u srpsko-crnogorskom i ruskom (post)komunističkom društvu*, Institut za filozofiju i društvenu istoriju, Beograd, 2005.
- **Blanch** L., *The Sabres of Paradise: Conquest and Vengeance in the Caucasus*, Tauris Parke, London, 1960.
- **Блохин** Т., „Косовски терористи прете Србији ратом", *Глас Русије* (on-line), 16.01.2013., преузето са:http://serbian.ruvr.ru/2013_01_16/Kosovski-teroristi-prete-Srbiji-ratom/ 07.09.2013.
- **Богдановић** Д., *Књига о Косову*, САНУ, Београд, 1986.
- **Богдановић** Д., *Књига о Косову,* Војноиздавачки завод, Народна књига, Београд, 1999.
- **Богдановић** Д., *Књига о Косову (on-line* издање), преузето са: http://guskova.ru/q?a=l&doc=/~mladich/Kosmet/knjiga_o_Kosovu/tursko_doba, преузето 12.02.2013.)
- **Bodansky** Y., „Italy becomes Iran's new base for terrorist operations", *Defense & Foreign Affairs Strategic Policy*, vol 26, no 4-5, Apr-May 1998.
- **Bodansky** Y., *Bin Laden's Balkan Connections*, The Centre for Peace in the Balkans, September 2001., преузето са: http://www.balkanpeace.org/index.php?index=/content/analysis/a09.incl 20.05.2013.
- **Bodansky** Y., *Bin Laden: The Man Who Declared War on America*, Prima Lifestyles, New York, 1999.
- **Božić** I., Čirković S., Ekmemić M., Dedijer V., *Istorija Jugoslavije*, Prosveta, Beograd, 1973.
- **Boone**, K.C., *The Bible Tells Them So: The Discourse of Protestant Fundamentalism*, SUNY Press, Albany, 1989.
- ***Bosnia and Herzegovina - Questionnaire on the Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security***, Permanent Mission of Bosnia and Herzegovina to the United Nations Office at Vienna, OSCE and other Interntional Organizations, Vienna, 15.04.2013.
- **Boston** R., *Close Encounters with the Religious Right*, Prometheus, New York, 2000.
- **Brooks** W., „Russia's conquest and pacification of the Caucasus: relocation becomes a pogrom in the post-Crimean War period", *Nationalities Papers*, vol. 23, no. 4, 1995., pp. 675–86.
- **Brown**, R. M., *For a „Christian America"*, Prometheus Books, Amherst, NY, 2002.
- **Bruce** S., *Fundamentalism*, Polity Press, Cambridge, 2000.
- **Bruce** S. S., *Fundamentalisms*, Polity Press, Cambridge, 2008.

- **Brunnbauer** U., „Doch ein historischer Kompromiss? Perspektiven und Probleme der Verfassungreform in Makedonien“, *Südosssteuropa*, 2001.
- **Brunnbauer** U., *The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments*, Center for the Study of Balkan Societies and Cultures (CSBSC) University of Graz, Austria, Issue 1/2002.
- **Burger** E. S., Cheloukhine S., *Counterterrorism in Areas of Political Unrest The Case of Russia's Northern Caucasus*, Springer, New York, 2013.
- **Vatchagaev** M., „Dokka Umarov Suffers Setback in Turkey“, *North Caucasus Analysis,* 10, Issue 9, 06.03.2009., преузето са: http://www.justicefornorthcaucasus.com/jfnc_message_boards/analysis_opinion.php?entry_id=1236377700&comments=comments 24.02.2014.
- **Вахаев** Л., „Политические фантазии в современной Чеченской республике“, у: Дмитрий Фурман (ред.), Россия и Чечня*: общества и государства*, Сахаровский центр, Москва, 1999.
- **Velikonja** M., *Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina*, A&M Press, College Station, Texas, 2003.
- **Вилић** Д., Тодоровић Б., *Тероризам и нови светски поредак*, Графомарк, Београд, 1999.
- **Vickers** M., „Islam in Albania“, *Balkans Series*, Advanced Research and Assessment Group, Defence Academy of the United Kingdom, UK, 2008.
- **Vickers** M., *The Albanians – A Modern History*, I.B.Tauris, London, 1995.
- **Vickers** M., *Between Serb and Albanian. A History of Kosovo,* Hurst & Co, London, 1988.
- **Влада Републике Србије**, *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, Београд, 2004.
- **Влада Републике Србије**, Министарство за КиМ, *Извештај о остваривању слободе религије или вероисповести на Косову и Метохији*, Београд, 28.04.2009.
- **Влада Републике Србије**, *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, , Београд, 2003., преузето са: http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/bela_knjiga1.pdf 05.05.2013.
- **Влада Републике Србије**, *Стратегија одбране Републике Србије*, Београд, 2009.
- **Влада Републике Србије**, *Стратегија националне безбедности*, Београд, 2009.
- **Влада Републике Косова**, *Nacionalna strategija Republike Kosova protiv terorizma (2012-2017)*, Pristina, Jun, 2012.
- **Врачар** М., *Могућност ескалације вехабизма у тероризам у Републици Србији*, Магистарски рад одбрањен на Факултету безбедности, Универзитета у Београду, Београд, 2012.
- **Вукомановић** М., „Запад и ислам“, у: Милан Вукомановић, МаринкоВучинић, (Ур.), *Религијски дијалог: драма разумевања*, БОШ, Београд, 2003.
- **Vukosavljević** D., „Terorizam preti i Srbiji i regionu“, *Политика* (on-line), 08.07.2011., преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Terorizam-preti-i-Srbiji-i-regionu.lt.html 07.09.2013.
- **Вуловић** В., *Устанак Срба у Банату 1594. године,* Рад Музеја Војводине, бр. 37-38, Нови Сад, 1995-1996.

- **Галијашевић** Џ., *Ера тероризмау БиХ*, Филип Вишњић, Београд, 2007
- **Gammer** M., *The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule,* C. Hurst, London, 2006.
- **Гаћиновић** Р., „Косово и Метохија - изазови и одговори", у: Јован Ћирић (ур.), *Космет - Гордијев чвор*, Институт за упоредно право, Београд, 2008.
- **Гаћиновић** Р., „Отимање Косова и Метохије", *Српска политичка мисао*, бр. 3-4., вол. 15., 2005.
- **Гаћиновић** Р., „Насиље на Косову и Метохији", *Политичка Ревија,* бр. 1, vol. 15, 2008.
- **Геворкян** Н., Колесников А. В. и Тимакова Н., *От первого лица*, Вагриус, Москва, 2000 .
- **Gertz** B., „Hijackers Connected to Albanian Terrorist Cell", *Washington Times*, 18.11.2001., преузето са: http://www.balkanpeace.org/index.php?index=article&articleid=13580 24.03.2013.
- **Гиговић** Љ., „Геополитички и геостратегијски значај Рашке области", *Војно дело*, пролеће, 2010.
- **Gidens** A., *Runaway World. How Globalization is Reshaping Our Lives*, Profile Books, London, 1999.
- **Gjiknuri** D., *Albania's Counter-Terrorism Policy Options: Finding a Strategy of Common Sense*, U.S. Naval Postgraduate School thesis, Monterey, 2004.
- **Grgin** B., „The Ottoman influences on Croatia in the second half of the fifteenth century", *Povijesni prilozi*, 23., pp. 87-104., 2002.
- **Griffin** N., *Caucasus: Mountain Men and Holy Wars*, St. Martin's Press, New York, 2003.
- **Górecki** W., „Managers instead of governor-generals?, Moscow's new tactics in the North Caucasus", *OSW Commentary*, Issue 36, Centre for Eastern Studies, Warszawa, 2010.
- **Григорьевич Ланда** Р., Ислам в истории России, Восточная литература, Москва, 1995.
- **Grudem**, W.A., *Bible Doctrine: The Essential Teachings of the Christian Faith*, Zondervan Publishing, Grand Rapids, MI, 1999.
- **Grupa autora**, *Istorijski leksikon Crne Gore*, knjiga 3, Daily Press-Вијести, Podgorica, 2006.
- **Група аутора**, *Први балкански рат (операције српске војске)*, књига 1, Историјски институт ЈНА, Београд, 1959.
- **Grupa autora**, *Istorija naroda Jugoslavije*, Prosveta, Beograd, 1953.
- **Gunderson** C. G., *Islamic fundamentalism - World in conflict. The Middle East*, ABDO & Daughters, Edina, Minnesota, 2004.
- **Dannreuther** R., „Islamic radicalization in Russia: an assessment", *International Affairs* 86: 1, 2010.
- **Dvornik** F., *The Slavs in European History and Civilization*, New Brunswick, 1962.
- ***Delegation of the Russian Federation to the Vienna Negotiations on Militry Security and Ams Control***, The Conflict Prevention Centre, Vienna, 17.04.2013.
- **Deliso** C., *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, Praeger Security International, Westport, Connecticut • London, 2007.

- **Deliso** C., „Is Albania Sponsoring 'Freedom Fighters' Next Door? And What Happened to the Balkan Mujahedin, Anyway?“, *Antiwar.com* (on-line), 30.10.2003., преузето са: http://www.antiwar.com/deliso/?articleid=1347 15.06.2013.
- **Deliso** C., „Fissures in Balkan Islam“, *The Christian Science Monitor* (on-line), 16.02.2006, преузето са: http://wwrn.org/articles/20443/?&place=balkans&section=islam 05.05.2013.
- **Dennis** A. J., *The Rise of the Islamic Empire and the Threat to the West*, Wyndham Hall Press, Ohio, 1996.
- **Derichs** C., Fleschenberg A., (eds.), *Religious Fundamentalisms and Their Gendered Impacts in Asia*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin, 2010.
- **Десница** Г., *Стварање српске државе у револуцији (1804-1813)*, Ауторово издање, Београд, 1977.
- **Defence Intelligence Agency Declassified** „Swift Knight Report“, Document No. 3095345, недатирано, преузето са: http://www.judicialwatch.org/cases/102/dia.pdf 03.10.2012.
- **de Haas** M., „The Use Of Russian Airpower In The Second Chechen War“, *B59*, Conflict Studies Research Centre, January 2003.
- **Dientsbier** J., Daň z krve, *Lidové noviny*, Praha, 2002.
- **Димитријевић** В., *Појам безбедности у међународним односима*, Београд, Савез удружења правника Југославије, 1973.
- **Димитријевић** В., *Безбедност и политичка заједница – Реформа сектора безбедности* (зборник радова), Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2003.
- **Драгишић** З., „Хуманитарна интервенција и суверенитет“, *СПМ*, бр. 3, 2009.
- **Драгишић** З., „Национална безбедност – алтернативе и перспективе“, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2010.
- **Дрецун** М., „Унија албанских држава до 2010”, *Глас јавности*, 01.03.2006
- **Дрецун** М., *Алахови ратници - Балканска база глобалног џихада*, Драслар партнер, Београд, 2008.
- **Drecun** M., „Al-Kaida na Kosmetu“, *Glas javnosti* (on-line), (недатирано), преузето са: http://www.glas-javnosti.rs/dodaci/vehabije-haraju-srbijom/al-kaida-na-kosmetu 27.08.2013.
- **Дурмановић** С., „Џихад у Сарајеву“, *Нова српска политичка мисао* (on-line), Београд, 29. октобар 2011., преузето са: http://www.nspm.rs/komentar-dana/dzihad-u-sarajevu.html 17.08.2013.
- **Дурмановић** С., „Раст вехабијског покрета у БиХ“, *НСПМ* (on-line), 22.06.2011., преузето са: http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/rast-vehabijskog-pokreta-u-bih.html 07.09.2013.
- **Đukanović** D., „Postojeće političke prilike i međuetnički odnosi u Makedoniji“, *MP 3-4*, septembar, 2003.
- **Đurić** V., „Talibanizacija Kosova i Metohije“, *Глас јавности* (on-line), 26.07.2013., преузето са: http://www.glas-javnosti.rs/dodaci/vehabije-haraju-srbijom/talibanizacija-kosova-i-metohije 15.08.2013.
- **Evanđelista** A., „OVK u drugoj uniformi“, *Večernje Novosti* (on-line), 26.05.2011., преузето са:

http://www.novosti.rs/dodatni_sadrzaj/clanci.119.html:332007-OVK-u-drugoj-uniformi 06.08.2013.
- **Егоров** И., Иваницкий А. и Бильжо А., „Чечня в Ираке и Афганистане: Тактика разработанная боевиками и террористами в Чечне, с успехом применяется их собратьями и Ираке и Афганистане", *Газета*, 29. 08. 2003.
- **Елзесер** J., *Национална држава и феномен глобализације*, Јасен, Београд, 2009.
- **Елзесер** J., *Како је џихад стигао на Балкан - Свети ратници и тајне службе на Балкану*, Јасен, Београд, 2006.
- **Embassy of the United States**, Tirana, *Country Reports on Terrorism 2009 - Albania*, 05.08.2010, преузето са: http://tirana.usembassy.gov/10pr_0809.html 15.08.2013.
- **Emerson** M., Hartman D., „The Rise of Religious Fundamentalism", *Annual Review of Sociology*, 32, 2006., pp. 127-144.
- ***Enciklopedija Jugoslavije***, Izdanje i naklada jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, 1971.
- **Erlanger** S., „Russians Step Up Attacks on Rebels", *New York Times*, 23.12.1994., преузето са: http://www.nytimes.com/1994/12/23/world/russians-step-up-attack-on-rebels.html 24.12.2013.
- **Esposito** J. L., *The Islamic Threat: Myth or Reality?*, Oxford University Press, New York, 1992.
- **Еспозито** Џ., *Оксфордска историја ислама*, Клио, Београд, 2002.
- **Живојиновић** Д. Р., „Велика Британија и српско питање на Берлинском конгресу 1878. године", *Братство, часопис друштва „Свети Сава"*, Београд, 1997.
- **Животић** М., *Аксиологија*, Напријед, Загреб, 1986.
- **Зиројевић Фатић** М., „Злоупотреба интернета у сврхе тероризма", *МР 3*, 2011.
- **Зиројевић** О., *Србија под турском влашћу 1459-1804*, Српски генаолошки центар, Београд, 2007.
- **Iannaccone** L. R., „Toward an economic theory of fundamentalism", *Journal of Insitutional and Theoretical Ecoomies* 153, 1997., pp. 100–116.
- **IBA - Anti-money Laundering Forum**, *The Lawyers Guide to Legislation and Comilience - Macedonia*, 26.02.2010, преузето са: http://www.anti-moneylaundering.org/europe/Macedonia.aspx 10.09.2013.
- **Izetbegović** A., *Islamska deklaracija*, pdf izdanje u pripremi www.bosnamuslimmedia.com, 1430 hidž. god./2009.
- **International Crisis Group**, „Bin Laden and the Balkans: The Politics of Anti-Terrorism", *ICG Report*, no. 119 (on-line), 09.11.2001., преузето са: http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/balkans/119-bin-laden-and-the-balkans-the-politics-of-anti-terrorism.aspx 13.05.2013.
- **International Crisis Group**, „The North Caucasus: The Challenges of Integration (II), Islam, the Insurgency and Counter-Insurgency", *Crisis Group Europe Report N°221*, 2012.
- **Institut za nacionalna istorija**, *Istorija na makedonskiot narod*, 3 vols., Skopje: Nova Makedonija, 1969.

- ***Inforamtion Exchange on the Code of Codnuct of Politico-MilitaryAspects of Security***, Permanent Mission of the Republic of Albania to the International Organizations, Vienna, 16.04.2013.
- **Iskit** T., „Turkey: A New Actor in the Field of Energy Politics?", *Perceptions: Journal of International Affairs,* Vol 1, 1996.
- **Janjić** D., *Kriza na jugu Srbije*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2005., преузето са: http://www.bezbednost.org/Bezbednost/708/Kriza-na-jugu-Srbije.shtml 05.08.2013.
- **Jazexhiu** O., „An Albanian educated in a madrasa in Malaysia", *Tema*, 14.01.2003.
- **Јевтић** М., „Албанија: од анархије до балканског идентитета", *Војно дело*, бр. 6, Београд, 2000.
- **Јевтић** М., *Од Исламске декларације до верског рата у БиХ*, Филип Вишњић, Београд, 1993.
- **Јевтић** М., *Савремени џихад као рат*, Никола Пашић, Београд, 2001.
- **Јевтић** М., *Религија - Изазов политичкој науци*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2010.
- **„Jihad in Russia: the Caucasus Emirate"**, *Strategic Comments*, The International Institute For Strategic Studies, Volume 18, Comment 45 – December 2012., преузето са:http://www.iiss.org/publications/strategic-comments/past-issues/volume-18-2012/december/jihad-in-russia-the-caucasus-emirate/ 28.01.2013.
- **Јовановић** М., „Државни суверенитет и безбедност државе од Вестфалског система до глобализације", *Војно дело*, (пролеће) 2011.
- **Јовановић** С., *О држави,* Сабрана дела, Том 1. БИГЗ, Београд, 1990.
- **Јовановић** Ж., *Косовско огледало*, Београдски центар за свет равноправних, Београд, 2006.
- **Jovašević** D., Mitrović Lj., „Terorizam u međunarodnom i krivičnom pravu nekih zemalja", *Zbornik radova sa međunarodne stručne konferencije: Suprtostavljanje terorizmu - međunarodni standardi i pravna regulativa*, Vlada Republike Srpske, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava za policijsko obrazovanje, Visoka škola unutrašnjih poslova/Hans Zajdel fondacija, Kozara, 29.-30. mart, 2011.
- **Juergensmeyer** M., „The Religious Roots of Contemporary Terrorism", in: Charls Kegley, (ed.), *The New Global Terrorism*, Upper Saddle River, N.J., Prentice Hall, 2003.
- **Juergensmeyer** M., *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, University California Press, Berkeley (3rd ed.), 2003.
- **Kalin** İ., „Russia and the Muslim world: Unlikely allies?", *SETA* (on-line), 01.02.2007., преузето са: http://setav.org/en/russia-and-the-muslim-world-unlikely-allies/yorum/345 12.02.2013.
- **Karajkov** R., „The Young and the Old: Radical Islam Takes Root in the Balkans", *WorldPress.org* (on-line), 03.05.2006, преузето са: http://www.worldpress.org/Europe/2335.cfm 13.06.2013.
- **Kegley** C. W. (ed.), *The New Global Terrorism*, Upper Saddle River, N.J., Prentice Hall, 2003.

- **Kegli** Č.V., Vitkof J. R., *Svetska politika – Trend i transformacija*, Centar za studije jugoistočne Evrope, FPN, Diplomatska akademija MSP SCG, Beograd, 2006.
- **Keenan** R., „Tatarstan: The Battle over Islam in Russia's Heartland", *World Policy Institute* (on-line), (недатирано), преузето са: http://www.worldpolicy.org/journal/summer2013/tatarstan-battle-islam-russias-heartland 11.01.2014.
- **Kınıklıoğlu** S., *The anatomy of Turkish-Russian Relations*, Sakıp Sabancı International research award/The Brookings Institution, (недатирано), преузето са: http://www.brookings.edu/comm/events/20060523sabanci_3a.pdf 07.12.2013.
- **Kitsikis** D., *Türk Yunan İmparatorluğu*, Simurg Kitabevi, Istanbul, 1996.
- **Kolman** E., *Džihad Al Kaide u Evropi - Avgano-bosanska veza*, Udruženje diplomaca Centra Džordž Maršal, Berg, 2006.
- ***Konferenca e Bujanit***, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërise, Instituti i Historisë, Tirana, 1999.
- **Kramer** M., „Guerrilla Warfare, Counterinsurgency and Terrorism in the North Caucasus: The Military Dimension of the Russian – Chechen Conflict", *Europe-Asia Studies*, Vol. 57, No. 2, March 2005.
- **Купер** P., *Распад нација*, Филип Вишњић, Београд, 2007.
- **Kurazo** A., „Ottoman language for Caucasus Emirate", *KavkazCenter.com* (on-line), 05.02.2011, преузето са: http://www.kavkaz.org.uk/eng/content/2011/02/15/13555.shtml 05.12.2013.
- **Kurzman** C., *Liberal Islam: A Source Book*, Oxford University Press, Oxford, 1998.
- **Kuchins** A. C., Malarkey M., Markedonov S., *The North Caucasus: Russia's Volatile Frontier*, CSIS-Center for Strategic and International Studies, Washington DC, 2011.
- **Lawrence** B. B., *Defenders of God: The fundamentalist revolt against the modern age*, Harper & Row, San Francisco, 1989.
- **Levinson** L., *Governance as a Counter-Terrorist Operation* – report to the public hearings on problems of terrorism, counter-terrorism and human rights held by the International Commission of Jurists with the support of Russian human-rights organizations in Moscow, 29–30 January 2007.
- ***Лексикон страних речи и израза***, Просвета, Београд, 1975.
- **Lepre** G., *Himler's Bosnian Division: The Waffen-SS Handschar Division 1943-1945*, Schiffer, Atglen, 1997.
- **Lewis** B., *The Political Language of Islam*, University of Chicago Press, Chicago, 1988.
- **Lizardo** O. A., Bergesen A. J., „Types of terrorism by world system location", *Humboldt Journal of Social Relations* 27, 2003, pp. 162–192.
- **Лилић** Б., *Југоисточна Србија у периоду српске националне револуције (1804-1878)*, Институт за политичке студије, Београд, 2002.
- **Логвинов** М., „Дока Умаров: «Оберегать и не трогать мирное население»!", *WordPress.com* (on-line), 03.02.2012, преузето са: https://caucasusjihad.wordpress.com/2012/02/03/doka-oberegat-ne-trogat 15.02.2012.

- **Logvinov** M., „The Caucasus Emirate - Origins, ideological orientation and risk status", *KAS International Reports,* 3, 2012.
- **Lokvud** V., „Živo nasljeđe otomanskog carstva: Muslimani Bosne i Hercegovine koji govore srpsko-hrvatski", *Duh Bosne*, Svezak 4., Br. 4., Oktobar, 2009., преузето са: http://www.spiritofbosnia.org/bs/volume-4-no-4-2009-october/living-legacy-of-the-ottoman-empire-the-serbo-croatian-speaking-moslems-of-bosnia-hercegovina/#note-562-1 02.02.2013.
- **Лопушина** М., *ОВК против Југославије*, Легенда, Чачак, 1999.
- **Луис** Б., *Криза ислама*, Чаробна књига, Београд, 2004.
- **Lucic** I., „Bosnia and Hercegovina and Terrorism", *National Security and The Future*, 3-4, No. 2, 2001.
- **Лучић** Д., *Тајне албанске мафије*, Космос, Београд, 1988.
- **Љушић** Р., *Историја за трећи разред гимназије општег и друштвено-језичког смера*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
- ***Мала енциклопедија Просвета** 2*, Просвета, Београд, 1970.
- **Malashenko** A., Yarlykapov A., „Radicalisation of Russia's Muslim Community", *MICROCON Policy - Working Paper 9, Microcon,* May, 2009.
- **Malashenko** A., „The Islam Factor in Russia's Foreign Policy", *Russia in Global Affairs*, vol 5, no. 3, 2007.
- **Мамаев** А., „Назад в будущее?", *Правозащита* (on-line), 12.02.2010, преузето са: http://www.memo.ru/d/32202.html 05.02.2013.
- **Margetić** D., *Islamistički terorizam na jugu Evrope*, Vlastita naklada, Zagreb, 2006.
- **Marjani** S., *Mustafadu al-Akhbar fi Akhwali Qazan wa Bulghar*, Kazan, Tatarstan Kitap Nashriyaty, 1989.
- **Markedonov** S., „Radical Islam in the North Caucasus Evolving Threats, Challenges, and Prospects", *A Report of the CSIS Russia and Eurasia Program*, Center for Strategic and International Studies (CSIS), Washington, DC, November 2010.
- **Markedonov** S., „Ingushetia: on the Road to Overcoming Social-Political Instability?", *Russian analytical digest*, No- 70, 2009.
- **Markedonov** S., „The North Caucasus in Russia and Russia in the North Caucasus: State Approaches and Political Dynamics in the Turbulent Region", in: Stephen Blank (ed), *Russia's Homegrown Insurgency: Jihad in the North Caucasus*, US Army War Colledge and Strategic Studies Institute, PA, 2012, pp. 99-117.
- **Marović** M., Ejdus F., Kostić I., *Sukob precepcija? Bezbednost na jugu Srbije*, Balkanski centar za Bliski istok, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju - Misija u Srbiji, Beograd, decembar 2012.
- **Marty** M. E., Appleby S. R. (eds.), *Fundamentalisms Observed,* University of Chicago Press, Chicago, 1991.
- **Marshallsay** Z., Islamic Fundamentalism: Myth and Reality Confronted?, Refereed paper presented to the *Australasian Political Studies Association Conference University of Adelaide* 29 September – 1 October 2004.
- **MacArthur** R., Mostapha M., al Khoury N., „The History of Jihad against the Croats and Slovenes (1389-1699)", *History of Jihad (on-line)*, (недатирано) преузето са: http://www.historyofjihad.org/croatia.html 13.02.2103.

- **Mack** A., „Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict", *World Politics* 27, no.2, 1975.
- **Međunarodna krizna grupa**, „Srpski Sandžak: i dalje zaboravljen", *Izveštaj za Evropu*, br. 162., 08.04.2005.
- **Međunarodna krizna grupa**, *Panalbanizam: Kolika je pretnja stabilnosti na Balkanu?- ICG Izveštaj za Evropu br.153,*Tirana/Brisel 25.02.2004.
- **Melvin** N. J., „Building Stability in the North Caucasus: Ways Forward for Russia and the European Union", *SIPRI Policy Paper No. 16,* SIPRI - Stockholm International Peace Research Institute, May, 2007.
- **Melvin** N.J., „Putin's reform of the Russian Federation", in: Alex Pravda (ed.), *Leading Russia: Putin in* Perspective, Oxford University Press, Oxford, 2005., pp. 203-227.
- **Menkiszak** M., „Towards a strategic partnership? Turkish-Russian relations at the turn of the twenty-first century", *CES Report* , Centre for Eastern Studies (CES) 2008.
- **Мијалковић** С., Ђиновић Р., „Симбиоза организованог криминала, тероризма и политике на Косову и Метохији као изазов и претња националној и регионалној безбедности", *Косово - Гордијев чвор*, Институт за упоредно право, Београд, 2008.
- **Мијалковски** М., „Угрожавање безбедности држава", *Војно дело 2/1998*, Војно-издавачка установа „Војска", Београд, 1998.
- **Мијалковски** М., *Злочини и заблуде албанских сепаратиста*, Новинско-информативни центар „Војска", Редакција посебних издања, Београд, 1999.
- **Мијалковски** М., „Угроженост безбедности Западног Балкана албанским тероризмом", *Војно дело* 1/2004.
- **Мијалковски** М., „Терористи 'спавачи' у Србији и Црној Гори", *Војни информатор 1-2*, НИЦ Војска, јануар–април 2004.
- **Мијалковски** М., Килибарда З., *Геополитика и тероризам*, Академија за дипломатију и безбедност, Научна Књига, Београд, 2006.
- **Мијалковски** М., „Комплементарност људске, националне и колективне безбедности", *Војно дело 2/2008*, Београд, 2008.
- **Мијалковски** М., *Обавештајне и безбедносне службе*, Факултет безбедности, Сл. Гласник, Београд, 2009.
- **Мијалковски** М., „Домети агресије селефија на неинтегрисаном делу Балкана", *Војно дело*, (јесен) 2011.
- **Мијалковски** М., Дамјанов П., *Тероризам албанских екстремиста*, НИЦ Војска, Београд 2002.
- **Milić** S., „Savremeni standardi borbe protiv terorizma u Crnoj Gori", *Zbornik radova sa međunarodne stručne konferencije: Suprtostavljanje terorizmu - međunarodni standardi i pravna regulativa*, Vlada Republike Srpske, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Uprava za policijsko obrazovanje, Visoka škola unutrašnjih poslova/Hans Zajdel fondacija, Kozara, 29.-30. mart, 2011.
- **Милошевић** З., „Независност Космета: историјско подсећање и нова питања?", *Политичка ревија*, Година (XX) VII, vol. 15, бр. 1 / 2008.
- **Милошевић** М., Матић Г. Д., „Концепти и стратегије борбе против тероризма", *Наука, Безбедност, Полиција - НБП*, Полицијска академија, Београд, 2006., стр. 31-50.

- **Milton-Edwards** B., *Islamic Fundamentalism since 1945*, Routledge, New York, 2005.
- **Miljanić** G., *Kadrovi revolucije 1941-1945*, Obod, Cetinje, 1975.
- **Министарство иностраних послова СРЈ**, *Бела књига: Агресија НАТО-а против СР Југославије-Документа*, део први, Београд, 2000.
- **Minkov** A., *Conversion to Islam in the Balkans, Kisve Bahasa Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730*, Tuta Sub Aegide Pallas 1683, Briel, Leiden, Boston, 2004.
- **Mirković** D., „Tačijeva služba za likvidacije", *Akter* (on-line), 23.12.2012, преузето са: http://www.akter.co.rs/weekly/34-bezbednost/25369-ta-ijeva-sluba-za-likvidacije.html 05.08.2013.
- **Митровић** С., „Радикални ислам као могућа безбедносна претња Србији и Балкану", *Ревија за безбедност 2/11*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011.
- **Moghadam** V. M., *Nationalism, Globalization, and Fundamentalism: Some Reflections on Islamic Fundamentalism in the Middle East*, Illinois State University, 1994.
- ***Montenegro - Questionnaire on the Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security***, Permanent Mission of Montenegro to the United Nations Office at Vienna, OSCE and other Interntional Organizations, Vienna, 13.05.2013.
- **Morrison** K., „Wahhabism in the Balkans", *Balkans Series 08/06*, Advanced Research and Assessment Group, Defence Academy of the United Kingdom, 2008.
- **Mur** Dž. E., *Principi etike*, Nolit, Beograd, 1963.
- **McGregor** A., *Military Jama'ats in the North Caucasus: A Continuing Threat*, Aberfoyle International Security, The Jamestown Foundation, 2002.
- **McGregor** A., „Russia reorganizes its war on terrorism", *Chechnya Weekly*, 2.11.2006.
- **Münster** A., *Growing Islamic Extremism in Central Asia and the Caucasus – Situation and Outlook*, Russia and Eurasia Programme, Chatham House, 2012.
- **Nazarko** M., „Historical Background to the Muslim Community in Albania", *NATO Advanced Research Workshop: Strengthening and Promoting Religious Tolerance and Co-existence in the Balkans and Beyond*, Tirana, September – October, 2006.
- **Народна банка Србије**, *Борба против прања новца и финансирања тероризма у Републици Србији*, недатирано, доступно на: http://www.nbs.rs/internet/cirilica/55/55_7/55_7_2/index.html 07.09.2013.
- **Николић** К., Жутић Н., Павловић М., Шпадијер З., *Историја за трећи разред гимназије природно-математичког смера и четврти разред гимназије општег и друштвено-језичког смера*, Завод за уџбенике, Београд, 2009.
- **Николић** К. „Лондонски пакт 1915. и границе Србије", *Пројекат Растко* (on-line), 08.09.2008, преузето са: http://www.rastko.rs/istorija/delo/11012 09.06.2013.
- **Новаковић** С., *Устанак на дахије 1804,* СКЗ, Београд, 1954.
- **Norris** H.T., *Islam in the Balkans,* C. Hurst and Co, London, 1993.

- **Norris** H. T., *Popular Sufism in Eastern Europe – Sufi Brotherhoods and the dialogue with Christianity and Heterodoxy*, Routledge, London - New York, 2006.
- **Okic** T., „Les Kristians (Bogomiles Parfaits) de Bosnie d'après les documents Turks inédits", *Südost-Forschungen*, 19, 1960., pp. 108–133.
- **Oliphant** R., „Nevsky Express train attack: Russia trying to uncover the terrorists behind the bombing", *Telegraph* (on-line), 9.12.2009., преузето са: http://www.telegraph.co.uk/sponsored/russianow/society/6771546/Nevsky-Express-train-attack-Russia-trying-to-uncover-the-terrorists-behind-the-bombing.html 02.12.2012.
- **O'Loughlin** J., Witmer F., „The Localized Geographies of Violence in the North Caucasus of Russia, 1999-2007", *Annals of the Association of American Geographers*, 101: 1, 2010.
- **O'Loughlin** J., Holland E. C., Witmer F. D. W., „The Changing Geography of Violence in Russia's North Caucasus, 1999–2011: Regional Trends and Local Dynamics in Dagestan, Ingushetia, and Kabardino-Balkaria", *Eurasian Geography and Economics*, 2011.
- **Omid** S., *Progressive Muslims,* One World, Oxford, 2003.
- **Orr** M., „Russia's Chechen war reaches crisis point", *Jane's Intelligence Review*, October 2000.
- **Orr** M., „Second time lucky?", *Jane's Defence Weekly*, 8 March 2000.
- **Ортаковски** В., „Националне мањине у Републици Македонији", *Зборник радова Демократија и националне мањине*, Центар за истраживање етницитета, Београд, 2002.
- ***Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945: Od sloma stare Jugoslavije do Drugog zasedanja AVNOJ-a***, 1. knjiga, Vojni istoriski institut Jugoslovenske narodne armije, Beograd, 1957.
- ***Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941 -1945 : Od sloma stare Jugoslavije do Drugog zasedanja AVNOJ-a***, 2. knjiga, Vojni istoriski institut Jugoslovenske narodne armije, Beograd, 1957.
- **Османлић** И., „Држава", *Политичка Ревија*, Бр. 1, Вол. 23, Београд, 2010.
- **Otašević** B., „Regionalna islamska mreža", *ДАН (on-line)*, 22.04.2012., преузето са: http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Feljton&clanak=328715&datum=2012-04-22&naslov=Regionalna%20islamska%20mre%BEa 15.06.2013.
- **Павлица** Б., „Албанска мањина у Републици Македонији - од међуетничких сукоба до албанског тероризма: 1991-2001", *Теме*, бр. 4 , 2004.
- **Panovski** A., *The spread of islamic extremism in the Republic of Macedonia*, Naval Postgraduate School, Monterey, California, December 2011.
- **Пантелић** Н., „Генеза албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији", *Политичка ревија*, Вол. 15, бр. 1, 2008.
- **Paul** C.,. Clark C. P, Grill B., *Victory Has a Thousand Fathers: Sources of Success in Counterinsurgency,* RAND Corporation, 2010.
- **Petrović** A., „The Role of Banditry in the Creation of National States in the Central Balkans During the 19th Century - A Case Study: Serbia", *Projekat Rastko* (on-line), 2003., преузето са:

http://www.rastko.org.rs/istorija/xix/apetrovic-banditry_eng.html#_-Toc43729573 21.03.2013.
- **Петровић** Д., *Русија на почетку XXI века*, Прометеј, Нови Сад, 2007.
- **Петровић** З., *Геополитика енергије*, Институт за политичке студије, Центар „Југоисток", Београд, 2010.
- **Печујлић** М., *Глобализација – два лика света*, Гутенбергова галаксија, Београд, 2002.
- **Plenča** D., Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku Drugog svjetskog rata, Institut društvenih nauka, Beograd ,1962.
- ***Појмовник безбедносне културе***, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2009.
- **Поповић** В., „Прошлост Косова и Метохије, упозорење за будућност", *Косово и Метохија - изазови и одговори*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.
- **Потежица** О., *Вехабије - између истине и предрасуда*, Филип Вишњић, Београд, 2007.
- **Počasni konzulat BiH u Ukrajini**, „Bosna i Hercegovina nakon kongresa u Berlinu", *Historija*, 2010, преузето са: http://www.bhconsulate.org.ua/bs/bosnia-and-herzegovina/history/afte-berlin/ 05.05.2013.
- **Predmore** J. C., „The Caucasus Emirate: Emerging force or jihadist fantasy?", *Strategy Research Project*, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA, United States Army, US, 2011.
- **Пророковић** Д., *Косово: међуетнички и политички односи*, Геополитика, Београд, 2011.
- **Ravitsky** A., *Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism*, University of Chicago Press, Chicago, 1996.
- **Reljanović** M., *Evroatlanski odnosi i borba protiv terorizma*, decembar, 2005., преузето са: http://www.bezbednost.org/Bezbednost/610/Evroatlamnski-odnosi-i-borba-protiv-terorizma.shtml 17.01.2013
- ***Republic of Macedonia - Inforamtion Exchange on the Code of Codnuct of Politico-MilitaryAspects of Security***, Organization for Security and Co-operation in Europe Secretariat, Vienna, 11.04.2013.
- **Record** J., *Beating Goliath: Why Insurgencies Win,* Washington DC, Potomac Books, 2007.
- **Ristović** M., „Albanski teroristi Srbe mučili, pa ubijali", *Večernje Novosti* (on-line), 17.05.2012., преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.291.html:378721-Albanski-teroristi-Srbe-mucili-pa-ubijali 27.05.2013.
- **Ristić** M., „Jug Srbije trpi posledice izbornih hapšenja", *BalkanInsight* (on-line), 08.06.2012, преузето са: http://www.balkaninsight.com/en/article/jug-srbije-trpi-posledice-izbornih-hapsenja 05.08.2013.
- **Robinson**, I., „Practically I Am a Fundamentalist - Twentieth-Century Orthodox Jews Contend with Evolution and Its Implications", in: Geoffrey Cantor and Marc Swetlitz (eds), *Jewish Tradition and the Challenge of Darwinism*, 71–88, University of Chicago Press, Chicago, 2006.

- **Rosenak**, M., „Jewish Religious Education and Indoctrination", in: Barry Chazan (ed.) *Studies in Jewish Education*, vol. 1, 117-138., Magnes Press, Jerusalem, 1983.
- **Rossos** A., *Macedonia an the Macedonians, A History*, Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, California, 2008.
- **Ro'i** Y., *Islam and the Soviet Union: From World War II to Perestroika*, Columbia University Press, New York, 2000.
- **Ruthven** M., *Fundamentalism, A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, 2005.
- **Samardžić** R., *Hajdučke borbe protiv Turaka u XVI i XVII veku*, Prosveta, Beograd, 1952.
- **Saradzhyan** S., „Russia's North Caucasus, The Terrorism Revival", *International Relations and Security Network, Belfer Center for Science and International Affairs* (on-line), 23.12.2010, преузето са: http://live.belfercenter.org/publication/20636/russias_north_caucasus_the_terrorism_revival.html?breadcrumb=%2Fregion%2F130%2Fasia%3Fgroupby%3D0%26%3D%26filter%3D2010 05.02.2013.
- **Satter** D., *Russia's Looming Crisis*, Foreign Policy Research Institute, Philadelphia, 2012.
- **Safarov** F., „Russia continues to maintain a steady pace to improve relations with the Muslim world", *Vestnik* (on-line), 25.10.2012, преузето са: http://vestnikkavkaza.net/analysis/politics/32953.html 15.02.2013.
- **Saha** S. C., (ed.), *Religious Fundamentalism in the Contemporary World: Critical Social and Political Issues*, Lexington Books, Lanham, 2004.
- **Sacks**, J., „Fundamentalism Reconsidered", *L'eylah, no. 28*, (September) p. 8–12, 1989.
- ***Сеобе српског народа од XIX до XX века***, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1990.
- ***Serbia - Exchange of Information on the OSCE Code of Codnuct of Politico-MilitaryAspects of Security***, Permanent Mission of Serbia to the United Nations Office at Vienna, OSCE and other Interntional Organizations, Vienna, 21.06.2013.
- **Серебрянников** В., *Социология войны,* Научный мир, Москва, 1997.
- **Silberstein**, L. J. (ed.), *Jewish Fundamentalism in Comparative Perspective: Religion, Ideology, and the Crisis of Modernity*, New York University Press, New York, 1993.
- **Симеуновић** Д., *Нација и глобализација*, Зограф, Београд, 2009.
- **Simić** D., *Nauka o bezbednosti: Savremeni pristupi bezbednosti*, Sl. List SRJ, Beograd, 2002.
- **Словић** С., „Државноправни развитак и међународни положај Косова и Метохије од Берлинског конгреса до краја 20.века", *Баштина*, Приштина - Лепосавић, св. 27, 2009.
- **Сокирянская** Е., Орлов О., „Новый курс Магомедова? - Ситуация с правами человека и попытки консолидации общества в республике Дагестан (Март 2010 - Март 2011)", *Правозащита* (on-line), 04.09.2011, преузето са: http://www.memo.ru/d/126206.html 05.03.2013.
- **Sokolski** M., „Islamizacija u Makedoniji u XV i XVI veku", *Istoričeski Časopis*, knj. 22, Istorijski institut, Beograd, 1975.

- **Sollenberg**, M. et al., „Major armed conflicts, 1999“, *SIPRI Yearbook 2000: Armaments, Disarmament and International* Security, Oxford University Press, Oxford, 2000, pp. 50–58.
- **Solovjev** A., „Nestanak Bogumilstva: Islamizacija Bosne“, *Godisnjak Istorijskog Drustva Bosne i Hercegovine*, no. 1, 1949.
- **Souleimanov** E., Horák S., „Islam, Islamism, and Terrorism in the Northern Caucasus and Central Asia: A Critical Assessment“, *OSCE Yearbook 2006*, OSCE - Centre for OSCE Research, Hamburg, 2006.
- **Souleimanov** E., „Chechnya, Wahhabism, and the Invasion of Daghestan“, *Middle East Review of International Affairs* 4/2005.
- ***Социолошки лексикон***, Савремена Администрација, Београд, 1982.
- **Стајић** Љ., Гилановић Ч., *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1994.
- Stark R., Bainbridge W. S., *The Future of Religion*, University of California Press, Berkeley, CA, 1985.
- **Стајић** Љ., Мијалковић С., Станаревић С., *Безбедносна култура младих - како живети безбедно*, Драганић, Београд, 2006.
- **Stanković** Đ., *Srbija i stvaranje Jugoslavije*, Sl. Glasnik, Beograd, 2008.
- **Стевановић** О., Мијалковић С., Субошић Д., Млађан Д., „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији: Студија случаја 'Бујановац, Прешево и Медвеђа'“, *Теме*, бр. 4 (октобар-децембар), 2012.
- **Стефановић Карацић** В., *Први и други српски устанак*, Просвета, Београд, 1947.
- **Стијовић** З., *Космет моје сведочење*, „Јаворје“, Младеновац, Београд, 2007.
- **Стојановић** С., „Процес денационализације и безбедност“, *Војно дело*, Вол. 59, бр. 3, Београд, 2007.
- **Sušić** H., „Arapski svet: juče, danas, sutra“, *tematski broj Islam i savremeni svet časopisa Argumetni*, Rijeka, Jugoslavija, 1984.
- **Suvajdžić** B., „Hajduci i uskoci u narodnoj poeziji - Istorijske pretpostavke za nastanak i razvoj hajdučkog pokreta“, *Projekat Rastko* (on-line), 2003, преузето са: http://www.rastko.rs/knjizevnost/usmena/bsuvajdzic-uskoci.html 21.06.2013.
- **Shapiro** B., „Caucasus jihad: Terror tactics back on the horizon?“, *The Long War Journal*, May 21, 2009, преузето са: http://www.longwarjournal.org/archives/2009/05/caucasus_jihad_terro.php 05.02.2013.
- **Shlapentokh** D., „Russian Converts Join North Caucasian Resistance“, CACI Analyst (on-line), 22.08.2012, преузето са: http://old.cacianalyst.org/?q=node/5823 11.01.2014.
- **Shoebat** T., Shoebat W., „The Tsarnaev Brothers and the Coming Savage Empire of Islam“, *The Counter Jihad Report* (on-line), 23.04.2013., преузето са: http://counterjihadreport.com/tag/caucasus/ 15.03.2014.
- **Shultz** R. H., Olson W. J., *Ethnic and Religious Conflict, Emerging Threath to US Security*, National Strategy Information Center, Washington, D.C., 1994.
- **Shultz** R. H., Olson W. J., *Ethnic and Religious Conflict, Emerging Threath to US Security*, National Strategy Information Center, Washington, D.C., 1994.
- **Shuster** S., „How the War on Terrorism Did Russia a Favor“, *Time World* (online), 19.11.2011, преузето са:

http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2093529,00.html 12.05.2012.
- **Scudder** T., *Global Threats, Global Futures - Living with Declining Living Standards*, Edward Elgar, Cheltenham, UK • Northampton, MA, US, 2010.
- **Schatz**, E., *Proof of Accuracy of the Bible*, Jonathan David, Middle Village, NY, 1973.
- **Scherman**, N., „Introduction to the Torah",' *In Chumash: The Stone Edition*, xix–xxv. Artscroll Series, Mesorah Publications, New York, 1993.
- **Schimmel** S., *The Tenacity of Unreasonable Beliefs – Fundamentalism and the Fear of Truth*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2008.
- **Schrier** G., *Chechen Jihad: An Analytical Overview*, International Center for Counter-Terrorism - ICT, 12/08/2009, преузето са: http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/743/currentpage/3/Default.aspx, 5.12.2012.
- **Schwartz** S., *The Two Faces of Islam*, Doubleday, New York, 2003.
- **Schwartz** S., *The Heritage of Ottoman Islam in the Balkans*, paper presented to Indiana University Bloomington Conference „The Turks and Islam", September 12, 2010., преузето са: http://www.islamicpluralism.org/1663/the-heritage-of-ottoman-islam-in-the-balkans 28.02.2013.
- **Schwartz** S., „Arabs, Iranians, and Turks vs. Balkan Muslims", *The Weekley Standard Blog*, Center for Islamic Pluralism, 11.05.2012, преузето са: http://www.islamicpluralism.org/2033/arabs-iranians-and-turks-vs-balkan-muslims 18.05.2013.
- **Schwartz** S., „The Balkan front", *Weekly Standard*, No.10, 14.05.2007, преузето са: http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/013/612zecct.asp?page=2 05.06.2013.
- **Schwartz** S., „Kosovo Still the Balkan Front Line Against Radical Islam", *The Weekly Standrad* (on-line), 03.01.2013, преузето са: http://www.weeklystandard.com/blogs/kosovo-still-balkan-front-line-against-radical-islam_693589.html 13.06.2013.
- **Schwartz** S., Kosovo Bans Islamic Headscarf and Religious Instruction in Public Schools, *The Weekley Standard* (on-line), 07.09.2011, преузето са: http://www.weeklystandard.com/blogs/kosovo-bans-islamic-headscarf-and-religious-instruction-public-schools_592759.html 30.08.2013.
- **Tamney** J.B., *The Resilience of Conservative Religion: The Case of Popular Conservative Protestant Congregations*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- **Танасковић** Д., *Ислам: живот и догма*, Српска књижевна задруга, Београд, 2010.
- **Танасковић** Д., *Ислам и ми*, четврто допуњено издање, Партенон, Београд, 2010
- **Танасковић** Д., *Неоосманизам - повратак Турске на Балкан*, Службени гласник Републике Српске/Службени гласник Републике Србије, 2010.
- **Танасковић** Д., „Сви реисови џихади", *Печат* (on-line), 27.06.2010., преузето са: http://www.pecat.co.rs/2010/06/mustafa-ceric-svi-reisovi-dzihadi/ 18.08.2013

- **Tanović** A., *Vrijednost i vrednovanje: prilog proučavanju aksiologije*, Zavod za izdavanje udžbenika Sarajevo, 1972.
- **ter Haar** G., „The Freedom to do Good's Will", in: Gerrie ter Haar, James J. Busuttil (eds), *Religious fundamentalism and social change*, Routledge, London-New York, 2004.
- **ter Harr** G., Busuttil J. J., (eds), *The Freedom To Do God's Will, Religious fundamentalism and social change*, Routledge, London and New York, 2004.
- ***Тероризам на Косову и Метохији и Албанија***, Бела књига, Савезно министарство за иностране послове СРЈ, Београд, 1998.
- **Tehranian** M., „Islamic fundamentalism in Iran and the discourse of development", in: Martin E. Marty, **Scott** R. Appleby, (eds), *The Fundamentalism Project: Vol. 2. Fundamentalisms and society*, University of Chicago Press, Chicago, 1993.
- **Tibi** B., „The Worldview of Sunni Arab Fundamentalists: Attitudes toward Modern Science and Technology", in Martin E. Marty and Scott R. Appleby (eds), *Fundamentalisms and Society*, University of Chicago Press, Chicago, 1993.
- **Тишков** В., *Общество в вооруженном конфликте - Этнография чеченской войны*, Наука, Москва, 2001.
- **Tomovska** I., „Macedonia 2001 and Beyond: New or Old War?", *HUMSEC Journal*, Issue 2, 2008.
- **Torbakov** I., *Making sense of the Current Phase of Turkish-Russian Relations*, The Jamestown Foundation, October 2007.
- **Trenin** D., Malashenko A., *Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post- Soviet Russia,* Carnegie Foundation for International Peace, Washington DC, 2004.
- **Trifanov** D., „Russia boosts counterinsurgency efforts in North Caucasus", *Jane's Intelligence Review*, vol. 18, no. 2 (Feb.) 2006.
- **Трифковић** С., *Сенка Џихада*, Српска књижевна задруга, Београд, 2007.
- **Трифковић** С., „Зелена трансверзала, цензурисана реалност", *Геополитика* (on-line), недатирано, преузето са: http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/analiza/124-zelena-transverzala-cenzurisana-realnost 04.13.2013.
- **Трифуновић** Д., Стојаковић Г., Врачар М., *Тероризам и вехабизам*, Филип Вишњић, Београд, 2011.
- **Трифуновић** Д., *Глобална мрежа исламских фундаменталиста - модус операнди-модел Босна*, Документациони центар Владе Републике Српске, Бања Лука, Република Српска, БиХ, 2002.
- **Трифуноски** Ј., *Западна Македонија*, Зборник САНУ: Balcanica, 1977.
- **Trhulj** S., *Mladi Muslimani*, Globus, Zagreb, 1992.
- **The Applied History Research Group**, *The Islamic World to 1600 - Islamicisation of Bosnia*, The University of Calgary, Canada, 1998, преузето са: http://www.ucalgary.ca/applied_history/tutor/islam/empires/ottoman/bosnia.html 12.02.2013.
- **The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER)**, *Profiles on Counter- Terrorist Capacity - the Republic of Serbia*, Council of Europe, March 2012., преузето са: www.coe.int/terrorism 11.09.2013

- **The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER)**, *Profiles on Counter- Terrorist Capacity - Albania*, Council of Europe, April 2010., преузето са: http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/Source/country_profiles/CODEXTER%20Profiles%20_2010_%20Albania%20updated.pdf 25.08.2013.
- **The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER)**, *Profiles on Counter- Terrorist Capacity - "the former Yugoslav Repzublic of Macedonia"*, Council of Europe, March 2010., преузето са: www.coe.int/gmt 10.09.2013.
- **The Committee of Experts on Terrorism (CODEXTER)**, *The former Yugoslav Republic of Macedonia Progress report1 and written analyses by the Secretariat of Core Recommendations*, Council of Europe, 30 September 2011.
- ***The Conference of London***, 1913, преузето са: *Texts and Documents of Albanian History* - http://www.albanianhistory.net/texts20_1/AH1913_2.html 30.10.2013.
- **Ћоровић** В., *Илустрована историја Срба*, књига четврта, Политика/Народна књига, Београд, 2006.
- **Ćorović** V., *Istorija srpskog naroda - internet izdanje*, Janus, Beograd, 2001., преузето са: http://www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/corovic/istorija/index_1.html 02.07.2013.
- **Ћулибрк** С., *Цвијићева социологија Балкана*, Институт друштвених наука/ Просвета, Београд, 1982.
- **Удугов** М., „Война идёт за образ жизни“, *Kavkazcenter.com* (on-line), 28.11.2007, преузето са: http://kavkazcenter.com/russ/content/2007/11/28/54654.shtml 15.02.2012.
- **UNDP**, *Human development report 1994.*, United Nations Development Programe, New York, 1994.
- **United States Department of State**, *U.S. Department of State Country Reports on Terrorism 2004 - Albania*, 27.04.2005., преузето са: http://www.refworld.org/docid/468107ebc.html 22.08.2013.
- **United States Department of State**, *Country Reports on Terrorism 2010 - Albania*, 18.08.2011, преузето са: http://www.refworld.org/docid/4e52483ba.html 25.08.2013.
- **United States Department of State**, *2009 Country Reports on Terrorism - Macedonia*, 05.08.2010., преузето са: http://www.refworld.org/docid/4c63b63627.html 10.09.2013.
- **United States Department of State**, *U.S. Department of State Country Reports on Terrorism 2005 - Macedonia*, 28.04.2006., преузето са: http://www.refworld.org/docid/46810829c.html 10.09.2013.
- **United States Department of State**, *U.S. Department of State Country Reports on Terrorism 2006 - Macedonia*, 30.04.2007, преузето са: http://www.refworld.org/docid/46810864c.html 10.09.2013.
- **United States Department of State**, *Country Reports on Terrorism 2007 - Macedonia*, 30.04.2008., преузето са: http://www.refworld.org/docid/48196cb3c.html 10.09.2013.
- **United States Department of State**, *Country Reports on Terrorism 2008 - Macedonia*, 30.04.2009, преузето са: http://www.refworld.org/docid/49fac6959.html 10.09.2013.

- **Uprava za sprečavanje pranja novca i finansiranje terorizma (CG)**, *Četvrti izveštaj o sprovođenju strategije za prevenciju i suzbijanje terorizma, pranja novca i finansiranja terorizma za period 2010-2014. godine za period 1. jun - 31. decembar 2012.*, 24.01.2013, преузето са: http://www.aspn.gov.me/pretraga/119006/Usvojen-izvjestaj-o.html 10.09.2013.
- **Uprava za sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma (CG)**, *Izvještaj o sprovođenju strategije za prevenciju i suzbijanje terorizma, pranja novca i finansiranje terorizma za period 2010-2014. godine,* 18.08.2011., преузето са:http://www.aspn.gov.me/vijesti/107866/IZVJEsTAJ-O-SPROVOdENJU-STRATEGIJE-ZA-PREVENCIJU-I-SUZBIJANJE-TERORIZMA-PRANJA-NOVCA-I-FINANSIRANJE-TERORIZMA-ZA-PERIOD-2010-201.html 09.09.2013.
- **Uprava za sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma (CG)**, *Crna Gora napredovala u borbi protiv pranja novca i finansiranja terorizma*, 07.12.2012, преузето са: http://www.aspn.gov.me/uprava/118123/Crna-Gora-napredovala-u-borbi-protiv-pranja-novca.html 09.09.2013.
- **US Department of State**, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 5 - Country Reports: Europe and Eurasia Overview/Bosnia and Herzegovina*, April 28, 2006, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2005/64342.htm#bosnia 16.08.2013.
- **US Department of State**, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Country Reports on Terrorism 2011, Chapter 2. Country Reports: Europe and Eurasia Overview/Bosnia and Herzegovina*, July 31, 2012, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195543.htm 16.08.2013.
- **US Department of State**, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 2. Country Reports: Europe Overview - Country Reports on Terrorism 2012/Bosnia and Herzegovina*, May 30, 2013, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2012/209981.htm 18.09.2013.
- **US Department of State**, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Country Reports on Terrorism 2011 - Russia*, 31.07.2012, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195543.htm 27.02.2014.
- **US Department of State**, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 2. Country Reports: Europe and Eurasia Overview, Country Reports on Terrorism 2011 - Kosovo*, July 31, 2012, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195543.htm 25.08.2013.
- **US Department of State**, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 2. Country Reports: Europe Overview, Country Reports on Terrorism 2012 - Kosovo*, May 30, 2013, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2012/209981.htm 29.08.2013.
- **US Department of State**, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 2. Country Reports: Europe Overview - Country Reports on Terrorism 2012/Serbia*, May 30, 2013, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2012/209981.htm 18-09-2013.
- **US Department of State**, Office of the Coordinator for Counterterrorism, *Chapter 2. Country Reports: Europe and Eurasia Overview, Country Reports on Terrorism 2011 - Serbia*, July 31, 2012, преузето са: http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195543.htm 25.08.2013.

- **Фарес** В., *Џихад у будућности - Терористичке стратегије против Америке*, Народна књига - Алфа, Београд, 2008.
- **Feiler** B., *Abraham: A journey to the heart of three faiths*, Morrow, New York, 2002.
- **Филимонова** А., „Албанске вехабије и косметски Срби", *Србин.Инфо* (on-line), 03.07.2013., преузето са:http://srbin.info/2013/07/03/ana-filimonova-albanske-vehabije-i-kosmetski-srbi/ 06.12.2013.
- **Filimonova** A., „Balkanska baza vehabija uz podršku Amerike(1)", *Novi Standard* (on-line), 20.08.2013, преузето са: http://www.standard.rs/ana-filimonova-balkanska-baza-vehabija-uz-podrsku-amerike-1.html 13.01.2014.
- **Филимонова** А., „Учвршћивање НАТО снага на Балкану и спремност да се подрије 'Балкански детонатор'", *Фонд Стратешке Културе* (on-line), 25.02.2014, преузето са: http://srb.fondsk.ru/news/2014/02/25/uchvrshhivane-nato-snaga-na-balkanu-i-spremnost-da-se-podriie-balkanski-detonator.html 03.03.2014
- **Fridman** T., *Lexus i maslina*, Izvori, Zagreb, 2003.
- **Frey** R. J., *Global Issues: Fundamentalism*, Infobase Publishing, New York, NY, 2007.
- **Halbach** U., „Russia's Internal Abroad - The North Caucasus as an Emergency Zone at the Edg of Europe", *SWP Research Paper*, Stufung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, Rp. 5., Berlin, 2010.
- **Хантингтон** С., *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 2000.
- **Harris** C. D., „A Geographic Analysis of Non-Russian Minorities in Russia and Its Ethnic Homelands", *Post-Soviet Geography*, 34, 9, 1993.
- **Hahn** G. M., „Getting the Caucasus Emirate Right", *A Report of the CSIS Russia and Eurasia Programme*, Center for Strategic and Internation Studies, 2011.
- **Hedges** C., *American Fascists: The Christian Right and the War on America*, Free Press, New York, 2006.
- **Хелд** Д., *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997.
- **Held** D., McGrew A. (eds), „The Great Globalization Debate: An Introduction", in: *The Global Transformations Reader*, Polity Press, Cambridge, 2000, pp.1-46.
- **Heleniak** T., „Regional Distribution of the Muslim Population of Russia", *Eurasian Geography and Economics*, 47, No. 4, 2006.
- **Herriot** P., *Religious Fundamentalism Global, Local and Personal*, Routledge, New York, NY, 2009.
- **Hill** F., „Russia's tinderbox: conflict in the North Caucasus and its implications for the future of the Russian Federation", *Occasional paper*, Harvard University, John F. Kennedy School of Government, Sep. 1995., преузето са: http://bcsia.ksg.harvard.edu/BCSIA_content/documents/Russias_Tinderbox_1995.pdf. 22.12.2012
- **Hirsh** F., *Empire of Nations: Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 2005.
- **Hirsh** F., „The Soviet Union as a Work-in-Progress: Ethnographers and the Category *Nationality* in the 1926, 1937, and 1939 Censuses", *Slavic Review*, 56, 2, 1997., pp. 251–278.
- **Хити** Ф., *Историја Арапа*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1983, II издање

- **Ходаренок** М., „Руководить операцией поручено чекистам“, *НВО* (on-line), No. 3. (225), 26.01.2001., преузето са: http://nvo.ng.ru/wars/2001-01-26/1_operation.html 11.05.2012.
- **Hodqkinson** H., *Scanderbeg: From Ottoman Captive to Albanian Hero*, I.B. Tauris, London, 2005.
- **Хондус** П., „Могу ли Срби и Албанци живети заједно?“, *Безбедност западног Балкана*, бр.4, 2007.
- **Hood** R. J., Hill P. C., Williamson P. W., *The Psychology of Religious Fundamentalism*, Guilford Press, New York, 2005.
- **Hunter** S. T., *Islam in Russia: The Politics of Identity and Security*, : M. E. Sharpe, Armonk, NY and London, UK, 2004., p. 20.
- **Hunter** S., „Borders, conflict, and security in the Caucasus: the legacy of the past“, *SAIS Review of International Affairs*, vol. 26, no. 1 (winter/spring) 2006, pp. 111–125.
- **Höpken** W., „Yugoslavia's Communists and the Bosnian Muslims“, in: Andreas Kappeler, Gerhard Simon, Gerog Brunner, Edward A. Allworth (eds), *Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*, Duke University Press, Durham, NC, 1994.
- **Цвијић** Ј., *Балканско полуострво*, САНУ, Београд, 1991.
- **Center for Islamic Pluralism**, *Urgent Call for Protest Against Wahhabi Aggression in Macedonia*, Washington/London/Koln, 11.03.2008, преузето са: http://www.islamicpluralism.org/427/urgent-call-for-protest-against-wahhabi-aggression 11.09.2013.
- **Civic Assistance Committee**, *Russian society under control - Abuses in the fight against extremism and terrorism*, FIDH - International Federation for Human Rights, 2009.
- **Clayer** N., „Islam, State and Society in Post-Communist Albania“, in: Hugh Poulton, Suha Taji- Farouki, (eds), *Muslim Identity and the Balkan State*, Hurst&Company, London, 1997.
- **Cornell** S., „Russia's Gridlock in Chechnya: 'Normalization' or Deterioration?“, in: Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg/IFSH (ed.), *OSCE Yearbook 2004*, Baden-Baden, 2005., pp. 251-259.
- **Cornell** S. E., „Iran and the Caucasus: The Triumph of Pragmatism over Ideology“, *Global Dialogue*, Vol 3, No. 2–3, Spring/Summer 2001.
- **Crews** R. D., *For Prophet and Tsar: Islam and Empire in Russia and Central Asia*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2006.
- **CSIS-Center for Strategic and International Studies,** Washington DC, 2011.; као и CSIS-Center for Strategic and International Studies, „Violence in the North Caucasus“, *Human Rights & International Initiatives*, Washington DC, 2008.
- **Chaudet** D., „When the Bear Confronts the Crescent: Russia and the Jihadist Issue“, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Volume 7, No. 2, 2009.
- **Choueiri** Y. M., *Islamic fundamentalism*, Twayne, Boston, 1990.
- **Chronicle Research Team**, *The Road to War: The Massacre That Never Was*, The Lord Byron Foundation for Balkan Studies: The Kosovo Dossier, London England, Aiken, South Carolina, 1999.

- **Čalić** M. Ž., *Istorija Jugoslavije u 20. veku*, Clio, Beograd, 2013.
- **Чомски** Н., *Светски поредак стари и нови*, СКЦ, Београд, 1996.
- **Džaja** S. M., *Die politische Realität des Jugoslawismus (1918-1991): Mit besonderer Berückichtigung Bosnien-Hercegowinas*, Oldenbourg, Munich, 2002
- **Џатрас** Џ., „Разумевање неразумљивог: америчка политика на Балкану, 1991-2005", *Српска политичка мисао*, број 3-4/2005, год. 12, вол. 15.
- **Šindler** Dž. R., *Bosanski rat i teror-Bosna Al Kaida i uspon globalnog džihada*, Službeni glasnik, Beigrad, 2009.
- **Шљукић** С., „Културни ресурси и сукоб: Косово између историје и морала", *Митови национализма и демократија*, Графомаркетинг, Нови Сад, 2009
- **Štiglic** Dž., *Protivrečnosti globalizacije*, SBM-x, Beograd, 2004.
- **Qutb** S., „War, peace and Islamic jihad", in: Mansoor Moaddel, Kamran Talattof., (eds) *Modernist and Fundamentalist Debates in Islam: A Reader*, Palgrave Macmillan, New York, 2002.
- **Waldman** A., „Russia's Muslims Unchained, but still Chafing", *New York Times,* 9 November 2001.
- **Walker** E. W., „Islam, Territory, and Contested Space in Post-Soviet Russia", *Eurasian Geography and Economics*, 46, 4, 2005., pp. 247–271.
- **Walker** R., „Affidavid in Support of Complaint Benevolence International Foundation, Inc. and Emman M. Arnout, aka Abu Mahmood, aka Abdel Samia", April 29, 2002, in the 2002 case: „The United States of America vs. Benevolence International Foundation and Emman M. Arnout", *Investigative Project*, преузето са: http://www.investigativeproject.org/documents/case_docs/94.pdf 05.12. 2012.
- **Warhola** J., Mitchell W., „The Warming of Turkish-Russian Relations: Motives and Implications", *Demokratizatsiya*, Vol. 14, Issue 1, Winter, 2006.
- **Watt** D.H., *Bible-Carrying Christians: Conservative Protestants and Social Power*, Oxford University Press, New York, 2002.
- **Weinberg** L., Pedahzur A., (eds), *Religious Fundamentalism and Political Extremism*, Frank Cass London • Portland, OR, 2005.
- **Weitz** R., „Russia and Iran: A Balancing Act", *The Diplomat*, 21.11.2013.
- **Wimbush** E., „Islam in Central Asia and the Caucasus", in: John Esposito (ed.), *The Oxford Encyclpedia of the Modern Islamic World*, New York, Oxford University Press, 2001.
- **Woodbury** R. D., Smith C. S., „Fundamentalism et al: conservative Protestants in America", *Annual Review of Sociology* 24, 1998., pp. 25–56.
- **Wuthnow** R., *After heaven: Spirituality in America since the 1950's*, University of California Press, Berkeley, 1998.
- **Wylie** L., Forest J., „Religious fundamentalism, right-wing authoritarianism, and prejudice", *Psychological Reports*, 71, 1992., pp. 1291–1298.
- **Xharra** A., *Raskol među vjernicima: Uznemirenost na Kosovu zbog širenja konzervativnog islama*, Balkan Fellowship for Journalistic Exsellence, Priština, Skoplje i London, 2012., преузето са: http://fellowship.birn.eu.com/en/fellowship-programme/fellowship-programme-2%C3%A5aa2-areticl-raskol-medu-vjernicima-uznemirenost-na-kosovu-zbog-sirenja-konzervativnog-islama 06.12.2013

- **Yemelianova** G. M., *Russia and Islam: A Historical Survey*, Palgrave, New York, 2002.
- **Yemelianova** G., „Islam in Russia: An historical perspective", in: Hilary Polkington and Galina
- **Yemelianova** (eds), *Islam in Post-Soviet Russia: Public and Private Faces*, RoutledgeCurzon, New York, 2003.
- **Yemelianova** G. M., „The Rise of Islam in Muslim Eurasia: Internal Determinants and Potential Consequences", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Volume 5, No. 2, 2007.
- **Yesilada** B., Rubin B. (eds), *Islamization of Turkey under the AKP Rule*, Routledge, 2011.

Новински чланци, радио/видео материјали и други (интернет) извори

- „Airstrike in Ingushetia: 16 militants killed", *Agentura.ru* (on-line), 29.03.2011, преузето са:http://www.agentura.ru/english/timeline/2011/airstrike/ 30.06.2013.
- „Ako mi stradamo, stradaće i država (Intervju: Muamer Zukorlić) ", *Kurir* (on-line), 29.03.2007., преузето са: http://arhiva.kurir-info.rs/arhiva/2007/mart/29/V-02-29032007.shtml 25.12.2013.
- „Akcija Monstrum: Pronađeno oružje i propagandni materijal OVK", *Nezavisne novine* (on-line), 01.05.2012, преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/ex-yu/Akcija-Monstrum-Pronadjeno-oruzje-i-propagandni-materijal-OVK-139302.html 11.09.2013.
- „Akcija protiv vehabija na Kosovu", *DW* (on-line), 25.05.2010., преузето са: http://www.dw.de/akcija-protiv-vehabija-na-kosovu/a-5605034-1 30.08.2013
- „Al-Alawi: Među Albancima na Kosovu postoje ekstremistički elementi", *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 08.11.2012, преузето са: http://www.slobodnaevropa.org/content/al-alawi-medju-albancima-na-kosovu-postoje-ekstremisticki-elementi/24765320.html 06.12.2013
- „Albanian land under Ottoman domination, 1385-1876", *History of Albania*, US Library of Congress (online), 2013, преузето са: http://motherearthtravel.com/albania/history-6.htm 12.02.2013.
- „Albanska nacionalna armija poziva na mobilizaciju svojih članova", *Radio S* (on-line), 13.01.2013, преузето са: http://www.smedia.rs/vesti/vest/106061/Kosovo-Albanci-ANA-KOSOVO-Albanska-nacionalna-armija-poziva-na-mobilizaciju-svojih-clanova-FOTO-VIDEO.html 19.06.2013.
- „Албанци кренули у Сирију па добили 30 дана притвора", *Правда* (on-line), 07.02.104, преузето са: http://www.pravda.rs/2014/02/07/albanci-krenuli-u-siriji-pa-dobili-30-dana-pritvora/ 03.01.2014.
- „Ал Каида на Косову (2)", *Светосавље (on-line)*, 10.04.2004, преузето са: http://www.svetosavlje.org/listarhiva/Home.aspx/Topic?topicId=10023 13.05.2013.
- „Амир Сейфулла о процессе подготовки к провозглашению Кавказского Эмирата", *Kavkazcenter.com* (on-line), 20.11.2007., преузето са: http://kavkazcenter.com/russ/content/2007/11/20/54479.shtml 10.09.2012.
- „Amir of the Caucasus Emirate abolishes the Cabinet of Ministers, the Parliament of the former C.R.I.", Kavkazcenter.com 11.12.2007, преузето са:

http://www.kavkazcenter.com/eng/content/2007/12/11/9167.shtml, 12.02.2013.
- „Analiza makedonskog konflikta“, *Sense Tribunal* (on-line), 04.10.2007, преузето са: http://www.sense-agency.com/tribunal_%28mksj%29/analiza-makedonskog-konflikta.25.html?cat_id=1&news_id=5030 06.08.2013.
- „ANA ponovo preti intervencijom na Kosovu, u Srbiji, Makedoniji i Grčkoj“, *Blic* (on-line), 12. 04. 2012, преузето са: http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/317058/ANA-ponovo-preti-intervencijom-na-Kosovu-u-Srbiji-Makedoniji-i-Grckoj 23.01.2014.
- „АНА прети новим балканским ратом“, *Факти* (on-line), 12.01.2013, преузето са: http://fakti.org/globotpor/siptari/ana-preti-novim-balkanskim-ratom 16.01.2014.
- „Anti-Terrorism Operation in North Caucasus Exposes Russia's Vulnerabilities“, *The Foundry* (on-line), 23.10.2012, преузето са: http://blog.heritage.org/2012/10/23/anti-terrorism-operation-in-north-caucasus-exposes-russias-vulnerabilities/ 28.02.2014.
- „Balkan će biti islamizovan do 2020.“ , *Blic* (on-line), 12. 03. 2011., преузето са: http://www.blic.rs/Vesti/Politika/241019/Babanovski-Balkan-ce-biti-islamizovan-do-2020 10.01.2014.
- „Balkan u raljama vehabija - Džihad vreba sa Kosova“, *Akter* (on-line), 17.11.2013., преузето са: http://akter.co.rs/weekly/34-bezbednost/print-61218-d-ihad-vreba-sa-kosova.html 06.12.2013.
- „Bezbednost: Dačić, Radončić i Konjević potpisali izjavu o zajedničkoj saradnji!“, Kurir (on-line), 13.09.2013, преузето са: http://www.kurir-info.rs/bezbednost-dacic-radoncic-i-konjevic-potpisali-izjavu-o-zajednickoj-saradnji-clanak-983459 01.03.2013.
- „BiH: Vehabije zaštićene ko beli medvedi“, *Vestionline* (on-line), 29.10.2012, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/265426/BiH-Vehabije-zasticene-ko-beli-medvedi 18.08.2013.
- „БиХ и Рашка област највећа пријетња радикалног ислама“, *Фронтал.рс* (on-line), 08.05.2011, преузето са: http://izbori.frontal.rs/index.php?option=btg_novosti&catnovosti=12&idnovost=6453 18.08.2013.
- „BiH: Džihad ubuduće krivično delo!“ , *Вечерње Новости* (on-line), 21.09.2013, преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:455054-BiH-Dzihad-ubuduce-krivicno-delo 01.03.2014.
- „Bosna nije plodno tle za Iran“, *BiH Dani*, br. 124. (on-line), 15.10.1999., преузето са: http://www.bhdani.com/arhiva/124/t247a.htm 12.09.2013
- „Bradarić: Zakonom sankcionisati 'džihad-ratnike'“, *Политика* (on-line), 08-09-2013, преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/region/Bradaric-Zakonom-sankcionisati-dzihad-ratnike.lt.html, 01.03. 2014.
- „В Дербенте комиссия по адаптации боевиков к мирной жизни решила помочь двум жителям города“, *Кавказский Узел* (on-line), 04.08.2011, преузето са: http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/190237/ 15.06.2013.
- Velika Albanija ili novi rat“, *Телеграф* (on-line), 19.07.2013, преузето са: http://www.telegraf.rs/vesti/786787-danaj-velika-albanija-ili-novi-rat 16.01.2014.

- „Велика Албанија у уџбеницима географије“, *Србел.нет* (on-line), 22.03.2013., преузето са: http://www.srbel.net/2013/03/22/velika-albanija-u-udzbenicima-geografije/ 12.10.2013.
- „Весь имарат одним ударом. В Ингушетии подводят итоги спецоперации“, *Коммерсантъ* (on-line), 30.03.2011, преузето са: http://www.kommersant.ru/doc/1610758 10.06.2013.
- „Vehabizam ne prijeti državi, ali je problem Islamskoj zajednici“, *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 26.11.2011., преузето са: http://www.slobodnaevropa.org/content/vehabizam_ne_prijeti_drzavi_ali_je_problem_islamskoj_zajednici/24402824.html 09.09.2013.
- „Vehabije vrbuju mlade Bošnjake: Zastrašujućim snimkom traže ratnike za pobunjenike!“, *Kurir* (on-line), 22.01.2014, преузето са: http://www.kurir-info.rs/vehabije-vrbuju-mlade-bosnjake-zastrasujucim-snimkom-traze-ratnike-za-pobunjenike-clanak-1191913 01.03.2014.
- „Vehabije žele samostalnost Sandžaka i spajanje sa BiH“, *Vestionline* (on-line), 14.11.2011., преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/179330/Vehabije-zele-samostalnost-Sandzaka-i-spajanje-sa-BiH 16.06.2013.
- „Vehabije i na Dorćolu“, *S media* (on-line), 27.08.2010, преузето са: http://www.smedia.rs/vesti/vest/42323/vehabije-vehabizam-vehabije-u-Srbijidzihad-Milovan-Drecun-Aleksandar-Radic-Vehabije-i-na-Dorcolu.html 13.06.2013.
- „Vehabije iz Gornje Maoče uhićene na Kosovu“, *Dnevni list* (on-line), 24.05.2010., преузето са: http://www.dnevni-list.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=10046:vehabije-iz-gornje-maoe-uhiene-na-kosovu&catid=1:dogaaji&Itemid=2 18.08.2013.
- „Vehabije kao na godišnjem odmoru“, *Vestionline* (on-line), 25.05.2013, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/315698/Vehabije-kao-na-godisnjem-odmoru 19.08.2013. „Вехабије ће напасти и Србију“, *Правда* (on-line), 04.11.2011, преузето са: http://www.pravda.rs/2011/11/04/dzevad-galijasevic-vehabije-ce-napasti-i-srbiju/ 13.01.2014.
- „Vehabije na Kosovu“, *DW* (on-line), 23.11.2008., преузето са: http://www.dw.de/vehabije-na-kosovu/a-3810708-1?maca=ser-rss-ser-all-1494-rdf 30.08.2013
- „Vehabije na severu Crne Gore“, *Вечерње новости* (on-line), 05.08.2013., преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:447583-Vehabije-na-severu-Crne-Gore 09.09.2013.
- „Vehabije puštene nakon saslušanja“, *B92* (on-line), 29.10.2011, преузето са: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=10&dd=29&nav_category=16&nav_id=553340 03.09.2013.
- „Vehabije: Sveti rat po svaku cenu“, *Večernje novosti* (on-line), 31.10.2011, преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:351467-Jasarevicu-mesec-dana-pritvora 15.06.2013.
- „Vehabije u Mitrovici“, *Kurir* (on-line), 29.01.2009., преузето са: http://www.kurir-info.rs/vehabije-u-mitrovici-clanak-24609 23.05.2013.
- „Vehabije utočište našli na Plavskom jezeru“, *Novinar* (on-line), 07.05.2007., преузето са: http://www.novinar.de/2007/05/07/vehabije-utociste-nasli-na-%E2%80%93-plavskom-jezeru.html 09.09.2013.

- „Vehabije uhapšene, slikane pa puštene“, *Вечерње новости* (on-line), 11.10.2012., преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:400862-BiH-Vehabije-uhapsene-slikane-pa-pustene 12.09.2013.
- „Vehabije u Crnoj Gori veličaju bin Ladena“, *Press* (on-line), 15.07.2007, преузето са: http://www.pressonline.rs/info/politika/15783/vehabije-u-crnoj-gori-velicaju-bin-ladena.html 15.06.2013.
- „Vehabijska veza Beča i Gornje Maoče“, *Politika* (on-line), 09.02.2010, преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/vesti-dana/Bech-veza-sa-bosanskim-vehabijama.lt.html 17.06.2013.
- „В Ингушетии проходит первый ‘Кавказский форум’ правозащитников“, *Русская служба новостей* (on-line), 18.02.2012, преузето са: http://rusnovosti.ru/news/188356 16.06.2013.
- „В Ингушетии создана комиссия по адаптации боевиков“, *Кавказский Узел* (on-line), 09.09.2011, преузето са: http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/192290/ 14.06.2013.
- „В КЧР создали Комиссию по реабилитации экс-членов НВФ“, *Северо-Кавказский федеральный округ - СКФО* (on-line), 31.03. 2012, преузето са: http://skfo.ru/news/2012/03/31/V_KChR_sozdali_Komissiyu_po_reabilitacii_eks-chlenov_NVF/ 15.06.2013.
- „В Махачкале силовики сообщают о сдаче двух боевиков“, *Кавказский Узел* (on-line), 15.10. 2011, преузето са: http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/194129/ 10.06.2013.
- „В чеченских горах с вертолетов сбросили тысячи детских писем“, *Росбалт* (on-line), 18.05.2012, преузето са: http://www.rosbalt.ru/federal/2012/05/18/982642.html 14.06.2103.
- „Galijašević: Sarajevo centar vehabijskog pokreta“, *Nezavisne novine* (on-line), 04.11.2011, преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Galijasevic-Sarajevo-centar-vehabijskog-pokreta-113464.html, 16.06.2013
- „General Armije BiH prijeti Srbiji: Pripojit ćemo Sandžak Bosni“, *Večernji list* (on-line), 04.05.2013, преузето са: http://www.vecernji.hr/vijesti/general-armije-bih-prijeti-srbiji-pripojit-cemo-sandzak-bosni-clanak-548458 16.06.2013.
- „Глава КБР создал комиссию по адаптации к мирной жизни экс-членов НВФ“, *РИА Новости* (on-line), 24.01.2012., преузето са: http://ria.ru/society/20120124/547874931.html 17.06.2013.
- „Главарь боевиков Тазиев сотрудничает со следствием“, *Коммерсантъ* (on-line), 09.12.2010, преузето са: http://www.kommersant.ru/doc/1554367 12.06.2013.
- „Dagestan: Umereni muslimani na udaru ekstremista“, *Вечерње новости* (on-line), 29.08.2012, преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:394858-Dagestan-Umereni-muslimani-na-udaru-ekstremista 27.02.2014.
- „Dačić: Dve nove službe za borbu protiv dilera i ekstremista“, *Blic* (on-line), 08.11.2013, преузето са: http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/418643/Dacic-Dve-nove-sluzbe-za-borbu-protiv-dilera-i-ekstremista 01.03.2014.
- „Deadly suicide bombing hits Moscow's Domodedovo airport“, *Guardian* (on-line), 24.01.2011, преузето са: http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/24/suicide-bomb-moscow-domodedovo-airport 13.12.2012.

- „Detalji iz dnevnika Antona Siništaja, uhapšenog u akciji 'Orlov let'", *Serbianvoice* (on-line), (недатирано), доступно на: http://www.serbianvoice.eu/modules.php?name=News&file=print&sid=825 09.09.2013.
- „Дечаке изболи терористи из групе 'Б13'!" , *Втв* (on-line), 24.04.2013., преузето са: http://www.vaseljenska.com/vesti-dana/decake-izboli-teroristi-iz-grupe-b13/ 30.08.2013.
- „Dodik: Sprema se naseljavanje od 300.000 do 500.000 ljudi iz islamskog svijeta", *Nezavisne novine* (on-line), 01.11.2013, преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Dodik-Sprema-se-naseljavanje-od-300000-do-500000-ljudi-iz-islamskog-svijeta-216330.html 03.03.2014.
- „Државно убиство с предумишљајем", *Политика* (on-line), 04.10.2011, преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Drzavno-ubistvo-s-predumisljajem.lt.html 26.10.2013.
- „Evropa se malo brine", *НИН* (on-line), 28.09.2001., преузето са: http://www.nin.co.rs/2001-09/27/19929.html 12.09.2013.
- „Eight Albanians dead in clash with Macedonian police", *B92* (on-line), 07.11.2007., преузето са:http://www.b92.net/eng/news/region-article.php?yyyy=2007&mm=11&dd=07&nav_id=45182 11.09.2013.
- „Ekstremni islam najveća pretnja u BiH", *Vestionline* (on-line), 01.06.2013, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/317468/Ekstremni-islam-najveca-pretnja-u-BiH 18.08.2013.
- „Ekstremisti u Bosni kao kod kuće" , *Vestionline* (on-line), 14.03.2013, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/299241/Ekstremisti-u-Bosni-kao-kod-kuce 18.08.2013.
- „Etnička Albanija rođena na Kosovu", *B92* (on-line), 19.11.2012, преузето са: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=11&dd=19&nav_id=661480 21.01.2014.
- „Završena mirovna misija EU u Makedoniji", *VOA* (on-line), 15.12.2003., преузето са: http://ba.voanews.com/content/a-29-a-2003-12-15-13-1-85870342/667692.html 10.09.2013.
- „Za deceniju ceo Balkan islamski", *Vestionline* (on-line), 12.03.2011., преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/123094/Za-deceniju-ceo-Balkan-islamski 04.06.2013.
- „Zakat funded Russian bombings", *Money Jihad - Combating terrorist financing* (on-line), 12.04.2010., преузето са: https://moneyjihad.wordpress.com/tag/north-caucasus/ 11.01.2014.
- „Za teroristički napad na policijsku postaju u Bugojnu Haračić dobio 14 godina zatvora", *Index* (on-line), 12.07.2012, преузето са: http://www.index.hr/vijesti/clanak/za-teroristicki-napad-na-policijsku-postaju-u-bugojnu-haracic-dobio-14-godina-zatvora/625456.aspx 18.08.2013. „Za učešće u stranim konfliktima višegodišnje zatvorske kazne", *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 06.02.2014, преузето са: http://www.slobodnaevropa.org/content/za-organizaciju-ucesca-u-stranim-konfliktima-do-15-godina-zatvora/25255600.html 01.03.2014.
- „'Zelena transverzala' od Arabije do Foče", *Otvoreno.ba* (on-line), 17.08.2010, преузето са: http://otvoreno.ba/vijesti/svijet/9398--zelena-transverzala-od-arabije-do-foce 04.12.2013.

- „ИВЗ бара Власта да се Справи со Вахабитите“, *Utrinski Vesnik* (on-line), 21.09. 2010, преузето са: http://www.utrinski.com.mk/?ItemID=1C03292BF7F419409EEBB63526468F44 05.06.2013.
- „И претња тероризмом кривично дело“, *Политика* (on-line), 25.01.2012., преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/I-pretnja-terorizmom-krivicno-delo.sr.html 07.0.2013.
- „Iran, Russia sign deal to boost energy cooperation“, *Azernews* (on-line), 16.02.2013, преузето са: http://www.azernews.az/region/49650.html 16.02.2013.
- „Islam 'bomba koja otkucava' na Kosovu“, *Akter* (on-line), 29.01.2013., преузето са: http://www.akter.co.rs/27-drutvo/29202-radikalni-islam-bomba-koja-otkucava-na-kosovu.html 30.08.2013.
- „Islamske zemlje i reketaši skupljaju pare za teroriste“, *Glas javnosti* (on-line), 06.03.2001, преузето са: http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2001/03/07/srpski/X01030601.shtml 27.05.2013.
- „Источник в Минздраве Чечни: официальное число жертв теракта в Грозном занижено“, *Кавказский Узел* (on-line), 22.09.2011, преузето са: http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/192947/ 13.06.2013.
- „Jašareviću ukinuta presuda, ponovo mu sude“, *Vestionline* (on-line), 11.07.2013, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/328054/Jasarevicu-ukinuta-presuda-ponovo-mu-sude 18.08.2013
- „Jug Srbije trpi posledice izbornih hapšenja“, *BalkanInsight* (on-line), 08.06.2012., преузето са: http://www.balkaninsight.com/en/article/jug-srbije-trpi-posledice-izbornih-hapsenja 01.09.2013.
- „Julija Juzik: Bombaški napadi mogući i na Balkanu?!“, *Press* (on-line), 11. 04. 2010, преузето са: http://www.pressonline.rs/info/politika/111308/julija-juzik-bombaski-napadi-moguci-i-na-balkanu.html 23.01.2014.
- „Калаш vs. авиаци“, *Черновик* (on-line), 16.03.2012, преузето са: http://chernovik.net/content/novosti/kalash-vs-aviaciya 12.06.2013.
- „Kavkaski Emirat – Putinov tajni rat“, *Put Vjernika* (on-line) 12.06.2012., преузето са: http://www.putvjernika.com/U-zizi/kavkaski-emirat-putinov-tajni-rat.html 12.12.2013
- „Kosovo dobilo oružane snage i ministarstvo odbrane“, *Naslovi.net* (on-line), 04.03.2014, преузето са: http://www.naslovi.net/2014-03-04/mondo/kosovo-dobilo-oruzane-snage-i-ministarstvo-odbrane/9155712 04.03.2014.
- „Kosovo SHIK, Directly Linked with Albanian SHIK Intelligence Organization, Prepares for 'Big Push' for Kosovo Independence“, *Defense & Foreign Affairs*, January 16, 2006.
- „Kosovska bačva baruta: EU uvodi protektorat na Kosovu kako bi spriječila međubalkanski rat“, *Necenzurisano.com* (on-line), (недатирано), преузето са: https://groups.google.com/forum/#!topic/cro-news/f4eroF56U0U 13.01.2014.
- „Ко су вехабије?“, *Радио Телевизија Србије - РТС (on-line)*, 29.10.2011., преузето са: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/981266/Ko+su+vehabije%3F+.html 13.06.2013.
- „Магаса оставили в СИЗО“, *Коммерсантъ* (on-line), 19.06.2012., преузето са: http://www.kommersant.ru/doc/1961467 10.06.2013.

- „Makedonija osudila grupu Albanaca na 192 godine zatvora“, *RTS* (on-line), 11.07.2008., преузето са: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/5395/Makedonija+osudila+grupu+Albanaca+na+192+godine+zatvora.html?email=yes 11.09.2013.
- „Maskirani napadači napali i izboli svjedoka protiv terorista iz Bugojna“, *Hercegovina.info* (on-line), 07.10.2012, преузето са:
- http://hercegovina.info/vijesti/vijesti/crna-kronika/maskirani-napadaci-zboli-svjedoka-protiv-terorista-iz-bugojna 18.08.2013
- „Медведев о КТО: Уж точно ‘отчет трупами’ – это путь в никуда“, *Комсомольская правда* (on-line), 05.07.2011., преузето са: http://www.kp.ru/daily/25714/914154/ 10.06.2013.
- „Momir Stojanović: Priželjkuju republiku Sandžak“, *Večernje novosti* (on-line), 04.11.2011., преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:352116-Momir-Stojanovic-Prizeljkuju-republiku-Sandzak 16.06.2013.
- „Moscow Metro hit by deadly suicide bombings“, *BBC* (on-line), 29.03.2010, преузето са: http://news.bbc.co.uk/2/hi/8592190.stm 04.12.2012.
- „Муџахедини у Србији“, *Форум Рашке области* (on-line), 02.02.2004., преузето са: http://www.raskaoblast.com/forum/viewtopic.php?t=104 24.05.2013.
- „На Балкану прети 5000 терориста“, *Вечерње новости* (on-line), 08.05.2012, преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.291.html:378867-Na-Balkanu-preti-5000-terorista 10.06.2013.
- „НАК провел выездное совещание в Махчкале“, *Российская газета* (on-line), 03.07.2012, преузето са: http://www.rg.ru/2012/07/03/reg-skfo/nak-anons.html 13.06.2013.
- „Napad na američku ambasadu u Sarajevu, više povrijeđenih, napadač ranjen“, *Nezavisne novine* (on-line), 28.10.2011, преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Napad-na-americku-ambasadu-u-Sarajevu-vise-povrijedjenih-napadac-ranjen-Video-Foto-112448.html 12.09.2013.
- „На Северном Кавказе с начала года было уничтожено 139 боевиков“, *Росбалт* (on-line), 21.05.2012., преузето са: http://www.rosbalt.ru/federal/2012/05/21/983168.html 11.06.2013.
- „Nova balkanska kriza (2): Shećet Krasnići na čelu vehabijske paravojske izaziva rat na Kosovu“, *Necenzurirano.com* (on-line), (недатирано), преузето са: https://groups.google.com/forum/#!topic/cro-news/9-MnDtuflSA 16.01.2014
- „Nova ilegalna albanska organizacija OVIK“, *B92* (on-line), 19.11.2001, преузето са: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2001&mm=11&dd=19&nav_category=1&nav_id=54377 13.06.2013.
- „ОВК најављује герилу од Прешева до Македоније“, *Фронтал.рс* (on-line), 06.05.2012., преузето са: http://frontal.rs/index.php?option=btg_novosti&catnovosti=8&idnovost=20737 16.01.2014.
- „Око 150 вехабија у Црној Гори“, *Политика* (on-line), 30.10.2011., преузето са: http://www.politika.rs/vesti/najnovije-vesti/Oko-150-vehabija-u-Crnoj-Gori.sr.html 09.09.2013.

- „Osuđene vehabije iz Novog Pazara“, *RTS* (on-line), 03.07.2009, преузето са: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/71693/Osu%C4%91ene+vehabije+iz+Novog+Pazara.html 03.09.2013.
- „От МВД РФ руководство оперативным штабом в Чеченской Республике перешло к ФСБ“, *Главы и Правительства Чеченской Республики* (on-line), 08.10.2009, преузето са: chechnya.gov.ru 01.10.2011.
- „Oformljena Udarna grupa za borbu protiv terorizma“, *Klix* (on-line), 03.07.2013, преузето са: http://www.klix.ba/vijesti/bih/oformljena-udarna-grupa-za-borbu-protiv-terorizma/130703112 11.12.2013.
- „Plaćenici sa Kosova ratuju u Siriji“ , *Vesti* (on-line), 18. 02. 2014, преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/383074/Placenici-sa-Kosova-ratuju-u-Siriji 05.03.2014.
- „Podgorica: Potvrđene kazne za akciju Orlov let“, *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 31.07.2009, преузето са: http://www.danas.org/archive/news/20090731/500/500.html?id=1789667 09.09.2013
- „Под турском влашћу“, *Осечина (званични интернет сајт општине Осечина)*, 2005, преузето са: http://www.osecina.com/istorija/turci.htm 25.06.2013.
- „Pojačana borba protiv terorista“, *Nezavisne novine* (on-line), 01.08.2012, преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Pojacana-borba-protiv-terorista-152476.html 02.03.2014.
- „Pola veka zatvora za uhapšene u akciji 'Orlov let'“, *Глас јавности* (on-line), 05.08.2008., преузето са: http://www.glas-javnosti.rs/aktuelne-vesti/2008-08-05/pola-veka-zatvora-za-uhapsene-u-akciji-orlov-let 09.09.2013
- „Policija i ANB: U Crnoj Gori više od 150 vehabija, nema procjene opasnosti“, *Vijesti* (on-line), 30.10.2011, преузето са: http://www.vijesti.me/vijesti/policija-anb-u-crnoj-gori-vise-150-vehabija-nema-procjene-opasnosti-clanak-44619 15.06.2013.
- „Policijska akcija u Gornjoj Maoči: Uhapšen Nusret Imamović, vođa vehabija“ , *Nezavisne novine* (on-line), 25.01.2012., преузето са: http://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Policijska-akcija-u-Gornjoj-Maoci-Uhapsen-Nusret-Imamovic-vodja-vehabija-Foto-125289.html 12.09.2013
- „Ponovo hapšenja u Gornjoj Maoči“, *H-Alter* (on-line), 25.01.2012, преузето са: http://www.h-alter.org/vijesti/europa-regija/ponovo-hapsenja-u-gornjoj-maoci 19.08.2013
- „Potvrđena presuda vehabijama iz Novog Pazara“, *Kurir* (on-line), 03.07.2010, преузето са: http://www.kurir-info.rs/potvrdena-presuda-vehabijama-iz-novog-pazara-clanak-43123 03.09.2013.
- „Правопримирительная практика“, *Коммерсантъ* (on-line), 21.06.2012, преузето са: http://www.kommersant.ru/doc/1962777 14.06.2013
- „Pravimo strategiju za borbu protiv terorizma“, *Kurir* (on-line), 18.03.2013., преузето са: http://www.kurir-info.rs/dacic-pravimo-strategiju-za-borbu-protiv-terorizma-clanak-701759 07.09.2013.
- „Prva presuda uhapšenom zbog masakra kod Smiljkovskog jezera“, *Blic* (on-line), 22. 06. 2012, преузето са: http://www.blic.rs/Vesti/Svet/329693/Prva-presuda-uhapsenom-zbog-masakra-kod-Smiljkovskog-jezera 11.09.2013.

- „Predsednik opštine Preševo za podelu juga Srbije i severa Kosova“, *Blic* (on-line), 02. 05. 2011., преузето са: http://www.blic.rs/Vesti/Politika/251495/Predsednik-opstine-Presevo-za-podelu-juga-Srbije-i-severa-Kosova, 23.098.2013.
- „Prentić sahranjen kao sveti ratnik“, *Глас јавности* (on-line), недатирано, преузето са: http://www.glas-javnosti.rs/dodaci/vehabije-haraju-srbijom/prentic-sahranjen-kao-sveti-ratnik 10.09.2013.
- „Presidential Address to the Federal Assembly of the Russian Federation“, (*Официјелни интернет сајт председника Руске Федерације*), 12.11.2009, преузето са: http://eng.kremlin.ru/transcripts/297 13.03.2014.
- „Привредни преглед“, *Југословенски економски дневник*, специјално издање, бр. 5/1989.
- „Putin: Opasnost od terorizma“, *Bigportal.ba* (on-line), 07.04.2014., преузето са: http://bigportal.ba/putin-opasnost-od-terorizma/ 08.04.2014.
- „Putin's Call to Join OIC Helps Improve Russian Relations With Muslim World“, *Arab news* (on-line), 02.01.2004., преузето са: http://www.arabnews.com/node/242475 12.02.2013.
- „Radikalni islam 'bomba koja otkucava' na Kosovu“, *Akter* (on-line), 29.01.2013., преузето са: http://www.akter.co.rs/27-drutvo/29202-radikalni-islam-bomba-koja-otkucava-na-kosovu.html 30.08.2013.
- „Radikalni islam na Kosovu“, *B92 (on-line)*, 29.01.2013., преузето са: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=01&dd=29&nav_category=640&nav_id=681792 13.06.2013.
- „Ruski džihadisti osnovali kalifat u Siriji“, *Naslovi.net* (on-line), 28.10.2013, преузето са: http://www.naslovi.net/2013-10-28/vesti-online/ruski-dzihadisti-osnovali-kalifat-u-siriji/7576394 16.01.2014
- „Russia Ends Chechnya Operation“, *BBC* (on-line), 16.04.2009, преузето са: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8001495.stm 18.03.2011.
- „Russia, Indonesia to boost economic cooperation“, *The Jakarta Post* (on-line), 20.11. 2010., преузето са: http://www.thejakartapost.com/news/2010/11/20/russia-indonesia-boost-economic-cooperation.html 13.02.2012.
- „Russia is ordering a massive military strike against Saudi Arabia in the event that the West attacks Syria“, *Before it's news* (on-line), 30.08.2013., преузето са: http://beforeitsnews.com/middle-east/2013/08/russia-is-ordering-a-massive-military-strike-against-saudi-arabia-in-the-event-that-the-west-attacks-syria-2453880.html 08.12.2013.
- „Russia issues strategy for North Caucasus development until 2025“, *Xinhua*, 10.05.2010., преузето са: http://news.xinhuanet.com/english2010/world/2010-10/05/c_13542609.htm 06.01.2013.
- „Санџак као буре барута“, Радио-емисија, *Радио Слободна Европа*, Праг, Чешка, 2. мај 2007.
- „Sandžak pripojiti BiH ako se proglasi njen suverenitet na toj teritoriji“, *Klix* (on-line), 16.08.2010., преузето са: http://www.klix.ba/vijesti/regija/sandzak-pripojiti-bih-ako-se-proglasi-njen-suverenitet-na-toj-teritoriji/100816135, 16.06.2013.

- „Sve više vehabija na Balkanu“, *Kurir* (on-line), 28.10.2011., преузето са: http://www.kurir-info.rs/sve-vise-vehabija-na-balkanu-clanak-119360 12.01.2014.
- „Sve više vehabija na Kosovu?“, *DW* (on-line), 25.05.2010., преузето са: http://www.dw.de/sve-vi%C5%A1e-vehabija-na-kosovu/a-5605586 06.12.2013.
- „Sve više vehabija u Crnoj Gori“, *B92* (on-line), 20.11.2011., преузето са: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=11&dd=20&nav_category=167&nav_id=559267 15.06.2013.
- „Slučaj 'Orlov let': kazna za sve optužene“, *Radio Slobodna Evropa* (on-line), 05.08.2008., преузето са: http://www.slobodnaevropa.org/content/article/1188702.html 09.09.2013.
- „Smernice za izradu nove nacionalne strategije za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma“, *Projekat za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma u Srbiji - MOLI Srbija*, Savet Evrope, 04.09.2013., преузето са: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/projects/moli_serbia/technical%20papers/2274%20MOLI%20S%20TP18%20AML_CFT_Guidance_Strategy_David%20Artingstall%20-%20serbian.pdf 01.03.2014.
- „Srbija na meti 70 radikalnih vehabija“, *Press* (on-line), 30.10.2011., преузето са:http://www.pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/183983/Srbija+na+meti+70+radikalnih+vehabija.html 15.05.2013.
- „Србија, Црна Гора и Косово – Преглед 1878-1914“, *Пројекат Растко* (on-line), 29.11.2007., преузето са: http://www.rastko.rs/rastko/delo/11675 08.06.2013
- „Stvaranje Velike Albanije?“, *PTC* (on-line), 31.01.2013., преузето са: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1257906/Stvaranje+Velike+Albanije%3F.html 16.01.2014.
- „Terorizam u juznoj pokrajini deo je teroristicke internacionale (2) - Al Kaida na Kosovu“, *Светосавље* (on-line), 08.04.2004., преузето са: http://www.svetosavlje.org/listarhiva/Home.aspx/Topic?topicId=10023 03.06.2013.
- „Teroristi slobodno krstare Bosnom“, *Vestionline* (on-line), 05.11.2011., преузето са: http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/177077/Teroristi-slobodno-krstare-Bosnom 19.08.2013.
- „Терроризм, мины и пропаганда“, *Чекист.ru*, (on-line), 13.04.2012., преузето са: http://www.chekist.ru/article/4003 39.06.2013.
- „Terrorists killed in Russian operations“, *RIA Novovsti* (on-line), 13.07.2006., преузето са: http://en.rian.ru/russia/20060713/51302971.html, 05.02.2013.
- „Tri zemlje zajedno protiv kriminala“, *Aljazzera* (on-line), 13.09.2013., преузето са: http://balkans.aljazeera.net/vijesti/tri-zemlje-zajedno-protiv-kriminala 01.03.2014.
- „Tri razloga širenja Vehabija na Kosovu“, *Fokus* (on-line), 09.01.2011., преузето са: http://focusnewsinfo.wordpress.com/2011/01/09/tri-razloga-sirenja-vehabija-na-kosovu/ 06.12.2013.
- „The Great War, 1914 - 1919 (Russian Commonwealth)“, *Althistory* (on-line), преузето са: http://althistory.wikia.com/wiki/The_Great_War,_1914__1919_%28Russian_Commonwealth%29 13.03.2013.

- „The Islamic Factor In Russian Foreign Policy", *Cablegatesearch* (on-line), 06.03.2008., преузето са: http://www.cablegatesearch.net/cable.php?id=08MOSCOW630 12.02.2013.
- „The Priority Tasks of the Development of the Armed Forces of the Russian Federation", *Russian Ministry of Defence* (on-line), доступно на: http://wwww.old.mil.ru/articles/article5005.shtml
- „The Strategy of Social-economic Development of the North Caucasus Federal District (NCFD) until 2025", *Vestnik Kavkaza* (on-line), 07.10.2010., преузето са: http://vestnikkavkaza.net/analysis/society/6671.html 06.01.2013.
- „Turkey's 'creeping Islamisation' divides nation", *The Telegraph* (on-line), 15.07.2007., преузето са: http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1557535/Turkeys-creeping-Islamisation-divides-nation.html 05.12.2013.
- „Улазимо у фазу глобалне дестабилизације", *Геополитика* 59 (on-line), јануар, 2013., преузето са: http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/intervju/491-2013-02-12-08-39-10 27.02.2014.
- „U Makedoniji ima vehabija, MUP pasivan", *Политика* (on-line), 08.07.2010., преузето са: http://www.politika.rs/vesti/najnovije-vesti/U-Makedoniji-ima-vehabija-MUP-pasivan-i141556.lt.html 16.01.2014.
- „UNMIK oštro osudio napad na srpski manastir na Kosovu, KFOR uhapsio dva osumnjičena lica", *SETimes* (on-line), 01.04.2007., преузето са: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bs/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2007/04/01/nb-02 25.08.2013.
- „У Нишу 155 вехабија", *Политика*, 27.04.2007., преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/t26581.sr.html 13.06.2013.
- „U RS deluju 3.000 vehabija!", *Press RS* (on-line), 20. 06. 2012., преузето са: http://pressrs.ba/sr/vesti/vesti_dana/story/18158/U+RS+deluju+3.000+vehabija!.html 12.01.2014.
- „Uskoro strategija za borbu protiv terorizma", *Akter* (on-line), 18.03.2013., преузето са: http://www.akter.co.rs/29-bezbednost/34490-uskoro-strategija-za-borbu-protiv-terorizma.html 07.09.2013.
- „Uskoro strategija za borbu protiv terorizma", *PTC* (on-line), 18.03.2013., преузето са: http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1287096/Uskoro+strategija+za+borbu+protiv+terorizma.html 01.03.2014.
- „Uhapšene vehabije usred Šumadije", *Telegraf* (on-line), 06.08.2013., преузето са: http://www.telegraf.rs/vesti/798463-uhapsene-vehabije-usred-sumadije 07.09.2013.
- „Uhapšen 'mozak' ubistva u Makedoniji", *RTS* (on-line), 05.12.2012., преузето са:http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1224134/Uhap%C5%A1en+%22mozak%22+ubistva+u+Makedoniji.html 11.09.2013.
- „Fetva i rivalstva islamskih lidera", *Aljazeera* (on-line), 14.1.2012., преузето са: http://balkans.aljazeera.net/vijesti/fetva-i-rivalstva-islamskih-lidera 15.10.2013.
- „Hapšenja za ratne zločine na jugu Srbije", *BalkanInsight* (on-line), 04.05.2012., преузето са: http://www.balkaninsight.com/rs/article/hapsenje-za-ratne-zlocine-na-jugu-srbije 01.09.2013.
- „Hapšenje vehabija", *Novi Magazin* (on-line), 29.10.2011., преузето са:

http://www.novimagazin.rs/vesti/mup-srbije-privodi-u-akciji-protiv-vehabija 03.09.2013;
- „Хлопонин: На Северном Кавказе осталась тысяча террористов“, *Коммерсантъ* (on-line), 30.09.2011., преузето са: http://www.kommersant.ru/doc/1786046 13.05.2013.
- „Hundred of Terrorists Killed in Recent Months“, *RIA Novosti* (on-line), 16.10.2012., преузето са: http://en.rian.ru/russia/20121016/176672506.html, 29.07.2013.
- „Црни анђели косовског пакла 'Тајни досијеи' (Први део)“, *Бтв* (on-line), 20.11.2012., преузето са: http://www.vaseljenska.com/misljenja/crni-andjeli-kosovskog-pakla-tajni-dosijei-prvi-deo/ 13.06.2013.
- „Црногорска полиција о детаљима операције 'Орлов лет'“, *Политика* (on-line), 12.09.2006., преузето са: http://www.politika.rs/rubrike/Politika/t6460.sr.html 09.09.2013
- „Croats and the Ottoman Empire“, *HercegBosna (on-line)* 01.12.2009., преузето са: http://www.hercegbosna.org/eng/history/croats-and-the-ottoman-empire/croats-and-the-ottoman-empire-96.html 13.02.2013.
- „DŽIHAD: Borci iz Sandžaka ratuju u Siriji“, *Kurir* (on-line), 30.08.2013., преузето са: http://www.kurir-info.rs/dzihad-borci-iz-sandzaka-ratuju-u-siriji-clanak-959873 232.01.2014.
- „Šerijatska policija juri zaljubljene“, *Mondo* (on-line), 01.06.2006., преузето са: http://www.mondo.rs/s19165/Info/Press_izbor/Beta-_Serijatska_policija_juri_zaljubljene.html 13.06.2013.
- „Šerijatska policija napala par u Mostaru?“, *Blic* (on-line), 14.07.2010., преузето са: http://www.blic.rs/Vesti/Svet/198338/Serijatska-policija-napala-par-u-Mostaru 14.06.2103.
- „Šest godina od 'Kristalne noći' na Kosovu“, *Glas javnosti* (on-line), 17.03.2010., преузето са: http://www.glas-javnosti.rs/clanak/politika/glas-javnosti-17-03-2010/sest-godina-od-kristalne-noci-na-kosovu 27.08.2013.
- „Шест година од 'Кристалне ноћи' над Србима на Косову“, *Пресс*, 17.03.2010.
- „Šta sve veže SDA i agenciju za pranje opljačkanog novca“, *BiH Dani br. 122.* (on-line), 01.10.1999., преузето са: http://www.bhdani.com/arhiva/122/t223a.htm 12.09.2013.

Закони и други нормативно-правни акти

- *Zakon o krivičnom postupku BiH*, 2003., преузето са: http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/zakonodavstvo/zakoni/?id=3866 15.08.2013.
- *Službene novine Federacije BiH*, br. 36/2003
- *Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH* br. 10/2003 i 1/2004
- *Службени гласник РС*, бр. 55/05, 71/05, 101/07, 65/08
- *Службени гласник РС*, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09 и 111/09
- *Službeni glasnik BiH*, br. 3/2003; 32/2003; 37/2004; 54/2004; 61/2004; 30/2005; 55/2006; 32/2007; 8/2010

Попис скраћеница

- Савез Совјетских Социјалистичких Република - СССР
- Социјалистичка Федеративна Република Југославија - СФРЈ
- Организација Уједињених Нација - ОУН/УН
- Сједињене Америчке Државе - САД
- Исламске фундаменталистичке организације - ИФО
- Северноатланска алијанса - НАТО
- Европска Унија - ЕУ
- Програм за развој Уједињених Нација - УНДП
- Северни Кавказ - СК
- Западни Балкан - ЗБ
- Руска Федерација - РФ
- Исламска заједница - ИЗ
- Исламска верска заједница - ИВЗ
- Импровизоване експлозивне направе - ИЕН
- Руска православна црква - РПЦ
- Министарство унутрашњих послова РФ - МВД
- Федерална служба безбедности РФ - ФСБ
- Уједињени Арапски Емирати - УАЕ
- Контратерористичке операције - КТО
- Организација исламске конференције - ОИК
- Бруто друштвени производ - БДП
- Југословенска муслиманска организација - ЈМО
- Српска православна црква - СПЦ
- Независна држава Хрватска - НДХ
- Југословенска Народна Армија - ЈНА
- Комунистичка партија - КП
- Странка Демократске Акције - СДА
- Армија Босне и Херцеговине - АРБиХ
- Активна исламска омладина - АИО
- Босанска инвестициона организација - БИО
- Ослободилачка војска Косова - ОВК
- Централна обавештајна агенција САД - ЦИА
- Војска Југославије - ВЈ
- Ослободилачка национална армија - ОНА
- Ослободилачка војска Прешева, Бујановца и Медвеђе - ОВПМБ
- Ослободилачка војска источног Косова - ОВИК
- Ослободилачка војска Плава и Гусиња - ОВПГ
- Албанска национална армија - АНА
- Косовски заштитни корпус - КЗК
- Косовска полицијска служба - КПС

- Копнена зона безбедности - КЗБ
- Албанска исламска заједница - АИЗ
- Албанска муслиманска заједница - АМЗ
- Муслимански форум Албаније - МФА
- Агенција за националну безбедност ЦГ - АНБ
- Народно-ослободилачка војска - НОВ
- Млади муслимани - ММ
- Контраобавештајна служба - КОС
- Служба Државне Безбедности - СДБ
- Српска демократска странка - СДС
- Војска Републике Српске - ВРС
- Агенција за истраживање и документацију - АИД
- Муслиманска обавештајна служба - МОС
- Стабилизацијске снаге - СФОР
- Бивша Југословенска Република Македонија - БЈРМ
- Савезна Република Југославија - СРЈ
- Србија и Црна Гора - СЦГ
- Југословенска Народна Армија - ЈНА
- Организација за европску безбедност и сарадњу - ОЕБС
- Савет безбедности УН - СБ УН
- Војно-технички споразум - ВТС
- Shërbimi informativ i Kosovës - SHIK
- Државна агенција за информације и заштиту - СИПА
- Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism - Moneyval
- Национални акциони план за борбу против тероризма - НАПАТ
- The Committee of Experts on Terrorism - CODEXTER
- Financial Action Task Force - FATF
- Привремена административна мисија Уједињених нација на Косову - УНМИК
- Косовска агенција за заштиту од зрачења и нуклеарну сигурност - КАЗЗНС
- International Criminal Investigative Training Program - ICITAP
- European Union Rule of Law Mission - EULEX
- Безбедносно-информативна агенција - БИА
- Војска Србије - ВС
- Војнобезбедносна агенција - ВБА
- Управа криминалистичке полиције - УКП
- Специјална антитерористичка јединица - САЈ
- Противтерористичка јединица - ПТЈ
- Југоисточна Европа - ЈИЕ
- Федерални истражни биро - ФБИ
- United Nations Office on Drugs and Crime - UNODC

- Агенција за националну безбедност - АНБ
- Посебна јединица полиције - ПЈП
- Група за антитерористички преглед - АТП
- Зелена трансверзала - Зетра
- Заједница Независних Држава - ЗНД
- Организација договора о колективној безбедности - ОДКБ
- Шангајска организација за сарадњу - ШО
- Република Србија - Р. Србија
- (Исламске) невладине организације - (И)НВО
- Muslim World League - MWL
- International Islamic Relief Organization - IIRO
- Al-Hay'at al-Igatha al-Islamiyya al-Alamiyya - Igata
- Third World Relief Agency - TWRA
- Makhtab al-Khidamat - MAK
- Third World Relief Agency - TWRA
- Kosovo Force - КФОР
- Министарство унутрашњих послова - МУП
- Министарство одбране - МоД
- Shërbimi Informativ Shtetëror - SHISH
- Центар за превентиву тероризма - ZAPRET
- Црна Гора - ЦГ
- Босна и Херцеговина - БиХ
- Добротворна међународна фондација - БИФ
- Полиција у локалној заједници - ПуЛЗ
- Високи комесеријат за избеглице - УНХЦР
- Посматрачка мисија ЕУ - EUMM
- Демократска опозиција Србије - ДОС
- Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца - Краљевина СХС
- Обавештајно-сигурносна/бзебедносна агенција (БиХ) - ОСА
- Bundesnachrichtendienst - БНД

БИОГРАФИЈА

Марко Филијовић, рођен 11.10.1982. године у Панчеву, Република Србија.

Гимназију „Урош Предић“ завршио у Панчеву 2001. године. На Вишој пословној школи у Београду (сада Београдска пословна школа - БПШ) дипломирао 2004. године, на смеру *Финансијска тржишта и берзе*. На Факултету за менаџмент у Новом Саду дипломирао 2006. године, на смеру *Оперативни менаџмент*. На Факултету безбедности у Београду, академске мастер студије завршио 2008. године, на смеру *Студије одбране*, остваривши просечну оцену 9,33. Дипломски мастер рад под називом „Међузависност међународне сарадње Републике Србије и страних инвестиција у Републику Србију као чинилац система одбране“ успешно одбранио 30.06.2008. године чиме је стекао назив *Дипломирани менаџер безбедности - мастер студија одбране*.

Кандидат је активни члан уредничког одбора часописа „Истраживање међународног права“ (*International Law Research*) при Канадском центру за науку и образовање из Торонта, Канада (*Canadian Center of Science and Education, Tornto, Canada*) и сарадник Украјинског центра за независне политичке студије из Кијева, Украјина (Український незалежний центрполітичних досліджень - УНЦПД).

До сада је објавио 19 радова у научним часописима и зборницима радова са научних скупова.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Марко Филиповић

број уписа 3/08

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Исламски фундаментализам и заштита државе
(Упоредна студија случаја Северни Кавказ и Западни Балкан)

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 03.06.2014.

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Марко Филијовић
Број уписа 3/08
Студијски програм НАУКЕ БЕЗБЕДНОСТИ
Наслов рада ИСЛАМСКИ ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ И ЗАШТИТА ДРЖАВЕ (УПОРЕДНА СТУДИЈА СЛУЧАЈА СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)
Ментор Др Зоран Дробњак

Потписани Марко Филијовић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.
Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 03.06.2014

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертáцију под насловом:

ИСЛАМСКИ ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ И ЗАШТИТА ДРЖАВЕ
(УПОРЕДНА СТУДИЈА СЛУЧАЈА СЕВЕРНИ КАВКАЗ И ЗАПАДНИ БАЛКАН)

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

① Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 03.06.2014.

М

РД 24026

300180093

COBISS